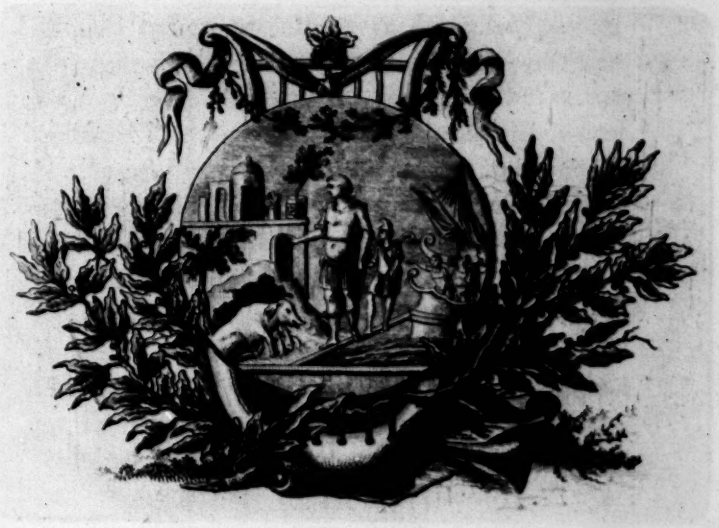
P. VIRGILII MARONIS
OPERA,

VARIETATE LECTIONIS
ET
PERPETUA ADNOTATIONE
ILLUSTRATA,

A

CHR. GOTTL. HEYNE,
GEORGIÆ AUGUSTÆ PROF. ET BIBLIOTHECARIO M. BRITANN.
REGIA CONSIL. AUL.

ACCEDIT
INDEX UBERRIMUS
EDITIO TERTIA EMENDATIOR ET AUCTIOR.

TOMUS III.——PARS I.
ÆNEIDOS, Lib. VII.——IX.

Londini:
TYPIS T. RICKABY;
IMPENSIS T. PAYNE, B. ET J. WHITE, R. FAULDER,
ET J. EDWARDS.

1793.

P. VIRGILII MARONIS
OPERA,
VARIETATE LECTIONIS
ET
PERPETUA ADNOTATIONE
ILLUSTRATA.

A
CHR. GOTTL. HEYNE.

PRAEFATIO
PRIORIS EDITIONIS.

Absolvi tandem, Deo favente, enarrationem Virgilii, rem non tam per se arduam, quam homini molestam ac difficilem, qui non nisi per intervalla, satis multo interdum interjecto tempore, ad eam redire, nec nisi operæ subsecivæ partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum spartam hanc susciperem, nihil amplius a me postulabatur, quam ut excerptis variis lectionibus et adspersis seu aliorum seu meis hinc inde notulis instruerem Virgilium in puerorum usum; ut librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forensium distrahere posset venditione parata ac facili. Etsi bene noram, operam eam esse expeditam et parum difficilem, ut notam et observationem allinas, non, ubi, is, qui legit, notam requirat, sed ubi, quod notes, ipse in promtu habeas (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum esse virorum doctorum intelligo); parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur; et multo magis post, cum manum operi admoverem; rem enim indignam me facere vide-

bam viro bono, qui in eo operæ genere, quo publicam utilitatem propoſitam habere et doctrinam adoleſcentium alere et poſſem et deberem, non id ſequerer, quod conſilio huic conſentaneum factuque optimum judicarem. Erant ante oculos tot exempla veterum ſcriptorum, in quibus, cum primo loco ſpectarent et editor et librarius, quid inde in loculos rediret, etſi acceſſit bonæ frugis aliquantum, effectum tamen eſt, ut ei, quod in nova editione expectandum et optandum erat, ſatisfactum ſit parum aut nihil, etſi cum emtorum impenſa haud modica in librum eroganda. Omnino ea fuit frequentata ratio ab editoribus ſuperiorum temporum tantum non omnibus; ſi Geſnerum forte, multo magis Erneſtium excipias; ut aut criticam ſubtilitatem, in verbis ſcilicet, ne in ſententiis quidem, ſolam dignam putarent viro docto; aut notis variorum in unum cinnum, ſeu in ſaturam, conjectis, pannorumve more inter ſe confutis, ita interpretationi ſe conſuluiſſe crederent; aut ut ſubinde, ubi occurreret oculis vox rara et exquiſita, formulave loquendi doctior, in hanc involarent et exemplorum congerie, interdum ſexcentis jam in locis cumulata, tamquam Cæneum in fabula, obruerent: interdum prorſus ſecuri, quæ tandem verbi vis in eo loco eſſet, ad quem hæc omnia converrebant. Memini itaque me ſubinde in lectione veterum auctorum indignatione excandeſcere, cum in locis, in quibus hærebam, nihil auxilii, ne monito quidem, locum eſſe difficilem, impeditum aut corruptum,

contra

contra vero alia omnia, quæ nemo deſideraret, appoſita viderem. Inprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium noram eſſe in paucis illis ſcriptoribus, quos in ſcholis prælegere et interpretari ſolent magiſtri, eumque fere proponi iis, qui profectus jam aliquos in litteris fecerint, et mox in academias ſint abituri. Videbar igitur operæ pretium facturus eſſe, ſi et magiſtris et adoleſcentulis, ſaltem generoſioris indolis, tradere poſſem in manus poëtam ita adornatum, ut et interpretandi rationem artemque luculentiorem, quam qua vulgo uti ſolent, inde diſcerent, et apparatum criticum haberent locupletiorem, unde varietatis ac corruptelæ varium morem, medelæ afferendæ ſagacitatem, ac criſeos faciendæ guſtum aliquem, capere ac parare ſibi poſſent. Etſi enim editiones haberemus Virgilii multas et præclaras, nullam tamen videbam eſſe, quæ tali conſilio ſatis reſponderet. Nam Burmanni editio criticas rationes potiſſimum ſequitur; nec ubique; ad interpretationem autem parum præſidii habet. Cerda vero, totus interpretationi addictus, doctiſſimus homo, partim, pro ſæculi ſui more, copiam effundit inutilem, partim judicio utitur parum ſubtili et explorato. In Ruæo ac Catrœo, non indoctis interpretibus, altero hoc etiam ingenioſo homine, etſi paullo jactantiore, quam ut æquo animo ferri poſſit, doctrinæ ſubtilitatem facile deſideres; ut contra in Trappio, qui multa utilia et ab aliis haud ani-

madverſa affert, et judicii acumen et vero etiam ingenium poëtica elegantia politum. Conjunctas autem et doctæ interpretationis et criſeos accuratæ ac diligentis partes, ut eſſet exemplum in Marone propoſitum, quo uterentur, qui has litteras paullo eruditius tractare vellent, nuſquam videbam.

Quæ cum animo volverem, ſtatim ab initio fundum jeci interpretationis meæ multo ampliorem, quam pro eo, in quod conventum erat. Idque potius reſpexi, quid me deceret, quam quid a me poſtularetur. Nec me pœnituit operæ. Expertus enim ſum favorem eximium ac ſtudium virorum doctorum ſingulare, etiam in condonandis erroribus, quos, inprimis in priore Volumine cum feſtinatio tum imbecillitas humana effudit plures: quorum indiculum ſubjicerem, niſi ſpes eſſet, fore ut paullo poſt hoc ipſum volumen recudatur. Apponentur tamen a me ad quarti voluminis calcem nonnulla addenda et corrigenda, quæ videbuntur eſſe potiora *.

Quæ in interpretatione mea potiſſimum ſpectarim, ſatis, puto, expoſitum a me eſt in præfationibus ſuperiorum voluminum. Neque adeo repetere neceſſe eſt, me et doctrinam Virgilii et orationis poëticæ indolem ac cauſſas inprimis enucleare voluiſſe. Quod ſi reprehenſum in opera mea fuit, me in nonnullis locis tenuia eſſe ſequutum, poteſt

* Ea in hanc editionem novam ſuis quæque locis repoſita eſſe, monitu vix opus eſt.

hoc

hoc forte aliquoties factum esse parum opportune, non tamen obliviſci debebant viri docti id, quod jam olim diſerte monui, me feciſſe id ſedulo in iis locis, ubi ſuperiores interpretes aut hæſiſſe aut lapſos esse videbam; tum formula loquendi per ſe forte erat satis nota, cum cumulaſſent alii exempla, ſed cauſſa et ratio talis elegantiæ, ut in pleriſque fieri ſolet, minus erat ſeu obſervata ſeu perſpecta: hanc digito monſtrare volui; tandem et multa in hoc genere esse ſolent ſatis obvia, ſi ſemel ab aliquo obſervata et explicata fuerint; non raro tamen evenit, ut illa ipſa facillima ratio, antequam monſtrata eſſet, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis ſedulo abſtinui, cum omnino eſſem proclivior ad obſervandas cauſſas formarum loquendi et elegantiarum; poſſunt enim exempla alicujus formæ apponi vicena, et tamen obſcura manere formæ vis ac ratio: id quod ſæpiſſime in virorum doctiſſimorum, etiam Nic. Heinſii et Burmanni, diſputationibus longiſſimis factum animadvertas; dum, quid ex his colligi poſſit ac debeat, aut ipſi parum perſpexere aut, ſi perſpiciebant, monere neglexere. In elegantia autem et ornatu orationis, inprimiſque poëtico, multum refert, an teneas cauſſam ac modum figuratæ dictionis, inverſæ ſtructuræ, mutatæ vulgaris conſuetudinis in exquiſitiorem ac doctiorem, quæ poëtam deceat; Nec niſi hæc perſpexerit aliquis accurateque tenuerit, in patrium ſermonem

monem aut transferre iſta aut imitari et æmulari recte poteſt. Tum brevitatem propoſitam habui, quantum licuit. *Nil moliri inepte*, non minus debet infixum eſſe interpretis animo, quam poëtæ. Inprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non paſſus ſum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum verecundum cadit: *ut nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam, referrem*; hoc eſt, ut non mihi notas appingerem, ſed legenti. Etſi fatendum eſt, vix ullum aliud ſtudium tam parum ad certum conſilium ac finem attemperari a pleriſque, et operam edendorum illuſtrandorumque ſcriptorum plerumque adeo incertam et male circumſcriptam vagari, ut, quid ſibi ſequendum, quid omittendum eſſet, omnibus aliis magis conſtitiſſe videas quam editoribus. Verum digna res eſt, quæ alio loco accuratius, forte etiam opportunius, a me exponatur; nunc ad alia procedendum eſt.

Monui forte interdum nonnulla, quæ ante me ab aliis, etiam per hos annos, quos in Virgilio interpretando per intervalla conſumſi, jam occupata fuere; omiſi forte alia, quæ ab aliis egregie illuſtrata ſunt. Nec dubito, multa ornamenta meæ operæ inde accedere potuiſſe, ſi varios virorum doctorum critici argumenti libellos evolvere ac comparare potuiſſem. Sed animum, variis curis jam ſic ſatis diſtrictum, novo et moleſto ſtudio onerare ac deprimere parum conſultum erat; tum vero jam ante profeſſus ſum, idque etiam-

etiamnum profiteor, habere me hoc in votis, ut ad editionem hanc novis curis emendandam ac locupletandam conferant ſuas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poëta interpretando ea utentur. Ita demum expectari poteſt, ut ſummus poëta dignam ſe nanciſcatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quæ incidas potius, quam ut ea meditando extundas, nec unius facile hominis ſagacitas aut ſtudium conſequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis reſponderent. Propoſuere enim ſupplementa in Georgica Geiſlerus, Bergſtræſſer, Nezker, viri doctiſſimi, inter quæ non pauca ſunt, quæ ipſe in nova prioris Voluminis recenſione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per litteras a Ven. Erneſtio, et a Ruhnkenio, viro in arte critica utriuſque ſermonis ſummo, quæ ſupplementis Tomo quarto ſubjiciendis inſerere conſtitui.

In varietate enotanda ab initio onus mihi impoſueram, ipſo operæ proceſſu adeo moleſtum, ut interdum vix tolerari poſſe videretur. Sed receperam ſemel, omnem me varietatem non modo ab Heinſio et Burmanno enotatam, verum et Pierianam, et ſic porro, eſſe adjecturum; cum equidem fidem putem eſſe præſtandam etiam in eo, quod male receperis, nolui ab eo, quod ſemel ſuſceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum judicia ſuper varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea ſunt, ut nihil omittendum

tendum esse putent, quod in aliquo libro scripto, vel ex scriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum sit. Si tamen in Virgilio hoc forte concedi potest, tamquam in poëta principe, in quo nihil nimis leve esse possit, et in quo critices rudimenta facienda sint adolescenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis scriptoribus. Si enim in Virgilio, ut diximus, esse potest utilitas aliqua variæ lectionis diligentius etiam in obscuris, levibus, aut sollennibus erroribus adscriptæ: ut specimina habeant adolescentes festinationis et stuporis librariorum: quæ tandem in aliis, et ubique, esse potest utilitas enotatæ varietatis, quæ, si vere dicas, varietas nulla est, sed mera librariorum aberratio, millenis exemplis dudum nota, modo ab incuria, modo ab ignorantia, modo a sæculi insciția profecta? in qua nihil novi occurrat; nihil quod non sexcenties observatum sit; nihil quod aliquem fructum habeat aut habere possit. Inprimis autem in iis auctoribus, qui jam critica arte et ad meliorum librorum exemplaria emendati sunt, quam utilitatem studii expectare potest is, qui iterum vulgarem aliquem et diobolarem codicem aut editionem a somnolentis operis depravatam sedulo excutiat, sphalmata et errores annotet, et sic novam se editionem adornasse putet? Nonne turpe est, brevem hujus vitæ fructum in hæc impendere? in tam late succrescente rerum discendarum segete operam

in

in nugis his consumere? Verum est ea multorum opinio, nullo animi judicio explorata, ut putent satis esse, si modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant? id autem, quod primo loco considerare debebant, sitne is libet novæ, aut emendatioris lectionis fons vel adjumentum, vix in animum admittant. Atqui, ut hoc exemplo utar, Virgilii trecentos codices et editiones veteres hoc respectu vix dignas habebit, quas inspiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem judicium sibi mentis constituendum putet. Utilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, ut plurium editionum bona, cum dilectu tamen prudenti et diligenti, in unam conferant, eaque bona novis opibus, quas nostri in his litteris profectus, nostræ ætatis rationes postulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii singulas, quas conferre se posse putent, accessiones adjiciant: ut, in molesta hac diversarum editionum, quæ singulæ aliquantum bonæ frugis habent, copia perveniatur aliquando eo, ut iis, quæ ante hos ducentos vel centenos annos usum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut saltem exiguum, spretis ac rejectis, utilissima et optima quæque in uno libro comprehensa habeamus. Nisi enim litterarum antiquarum studio hac aut simili alia ratione succurratur, qua resecentur inutilia et a nostri sæculi cultu ac genio aliena, adjiciantur autem ea, quæ huic litterarum luci, huic poëtices et artium expolitioni, acumini philosophiæ melioris et hist-

toriæ ſubtilius tractatæ, varietati et copiæ doctrinæ, conſentanea ſint; niſi minuantur porro ſumtus in tot editiones, quas niſi omnes ad manum habueris, ſapere non licet, inque tantum librorum auxiliarium apparatum faciendi; revocentur vero virorum doctorum ſtudia ad certum ac definitum finem et uſum, conſtituanturque omnia ſic, ut et iis capiendis par ſit animus et vero etiam cæteris diſciplinis percipiendis ſatis recte vacare poſſit: hæc, inquam, niſi mature provideantur, vereor, ne ſtudium hoc græcarum et latinarum litterarum indies in majorem contemtum adducatur a viris prudentibus, ſeu qui ſibi prudentes videntur, qui omnia ad vitæ uſum referre volunt, nec litteris, niſi ex utilitatis meſſe, quæ cum ipſa ſatione ſtatim conjuncta ſit, pretium ſtatuunt. Ne illud nunc moneam, hoc noſtro vulgari has litteras tractandi more videndum eſſe, ne in eam molem eæ excreſcant, cui verſandæ ac volvendæ humanæ vires vix ſint pares. Quo ipſo effici neceſſe eſt, ut in extremis tantum oris, aut in ſuperficie hæreant plerique, aut ad merum luſum totius ſtudii ſeveritatem revocent. Quæ omnia quis non intelligat eo rem eſſe adductura, ut hoc litterarum humanarum ſtudium, a paucis idoneis viris excultum, intra breve tempus adeo neglectum ac derelictum jaceat, ut deficiant non modo, qui Gronoviis vel Heinſiis ſimiles ſint, verum etiam ii ipſi, qui litteris his puerili diſciplina tradendis ſatis idonei habeantur. Scriptum in Georgia Auguſta xxx Mart. MDCCLXXV.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS,

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

CAIETAM, nutricem ſuam, Æneas ſepelit, locumque ipſum ab ejus nomine Caietam appellat—5. Inde Circes ſedem prætervehitur—24, ſecundoque vento ad Tiberis oſtia defertur: adverſoque flumine ſubvectus, in Laurentem agrum egreditur—36. Digreſſione de priſco Latii ſtatu et de prodigiis, quibus Trojanorum adventus denuntiatus fuerat, facta—106, pergit narrare poëta aliud oſtentum comeſarum menſarum; cum Æneas ex Aſcanii verbis cognoviſſet, eam eſſe terram fatis ſibi debitam; ad Latinum regem, qui ejus tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui et ſuo nomine illi munera offerrent, et urbis condendæ locum peterent. Interea caſtra metatur—159. Latinus, legatione benigne audita, præter poſtulata,

Laviniam filiam ſuam, quam, et ex Fauni, patris ſui, oraculis et augurum reſponſis, externo viro tradere jubebatur, ultro Æneæ conjugem offert—285. Interim Juno, proſperis Trojanorum rebus offenſa, Alecto ad diſturbandam pacem ab inferis evocat—340: quæ primum Amatam, Latini uxorem—405, deinde ipſum etiam Turnum furiis ſuis implet—434: atque inde ad Trojanorum juventutem converſa, quæ tum forte venationi operam dabat, manſuetum illis cervum objicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Aſcanius ſagitta vulneraſſet, ruſtici, arreptis armis, in Trojanos impetum faciunt—510. Alecto ex ſuperiore loco claſſicum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natu maximus, et Galeſus, agricola regionis totius locupletiſſimus: qui cum in urbem mortui eſſent relati, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum ſuſcipiendum injuriamque manu vindicandam exſtimulant—590. Verum cum ille, et fatorum et fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non poſſet, ut illis bellum indiceret, Juno ipſa belli portas aperuit—622. Turni auſpicio ad bellum ſequitur Mezentius una cum Lauſo filio—654: item Aventinus, Herculis ex Rhea filius 669: Catillus et Coras Tiburtini, fratres—677: Camilla e Volſcorum gente, mulier fortiſſima (803—817): aliique complures: quorum catalogus inde a v. 678 ad finem libri recenſetur.

Infinitum eſſet, ſi commemorare omnia, diluere ac refellere, vellem, quæ ſuper ſex poſterioribus Æneidis libris a viris doctis diſputata ſunt. Solet fere unuſquiſque acceptum hoc ab aliis tradere: inferiores eſſe eos libris ſex prioribus inventionis laude, ſpiritu poëtico et ornamentorum copia ac varietate: itaque multo minorem voluptatem eos legentibus afferre, remitti animum et vix epiſodiis aliquot idoneis excitari ac languore abſterſo recreari; nec mirum eſſe, ſi hæc ita ſe habeant: cum ultimam manum poëtæ carmini fatum inviderit. Quod ne fruſtra a veteribus traditum eſſet, plerique virorum doctorum in illa ipſa, quæ reprehendunt, involaſſe potius videntur quam incidiſſe. Circumſpiciunt ſolliciti, quidnam illud ſit, quod inchoatum tantum, non abſolutum, in his libris habendum ſit.

Me diſſimillimum eſſe eorum, qui cæca Virgilii admiratione capti ſint: tot, puto, locis a me declaratum eſt, ut

in

in contrariam adeo reprehenſionem incidere multorum judicio videri poſſim. Omni igitur cupiditate ac ſtudio in poëtam depoſito, tamen jure meo me hoc pronuntiare arbitror, in omnibus his argutationibus pauca eſſe, quæ viro intelligenti ſe probare poſſint. Adeo a poëtæ conſilio, carminis argumento, heroicæ vitæ indole, Auguſtei ævi ſenſu ac judicio, communi naturæ humanæ lege ac more, carminis epici interioribus cauſſis, aliena ſunt pleraque, ut illa centies recocta iterum perlegere, iterum reſellere, moleſtia omni moleſtius ſit.

Ut tamen interpretationis hoc genus meum, quod non deſultorium eſſe ab initio decrevi, ſibi conſtet, non omnino eas argutias prætermittere licet. Perſtringam itaque breviſſime potiora reprehenſionum vel laudum capita, et tamquam levi digito attingam ea, quæ cauſſis idoneis in utramque partem deſtitui equidem arbitror. Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, a priore diverſam, quod ab unitate carminis epici quantum abhorret! res in Italia geſtas; idque ipſum poëtam non ignoraſſe, cum ſic ordiatur narrationem v. 44. 45 *Major rerum mihi naſcitur ordo: Majus opus moveo:* eum autem in hunc errorem inductum, quod ſex prioribus libris Odyſſeam, his alteris ſex Iliadem redhibere et exprimere voluerit. Quod, ſi quid aliud, fruſtra ſumitur, etſi jam inter Serviana nugamenta (ad lib. VII, 1) venditatum; nec, ſi in ſingulis partibus vel epiſodiis Homeri veſtigiis inſiſtit Maro, eum ita imitatus eſſe credi debebat, ut ejus corpus in partes diſſectum novo exemplo conglutinaret. Antequam ad Italiam accederet Æneas, iter Troja factum erat commemorandum. Quod in Africam defertur claſſis, quod, cum Juno fraudibus hoc ſuis conſequuta non eſſet, ut Didonis amore irretitus Æneas Carthagine deſideret, iterum conſcenſis navibus Siciliam adeunt Trojani, et inde profecti tandem Tiberis oſtia invehuntur: ea omnia ad unam illam actionem non minus pertinent quam difficultates, quæ eſcenſu in Latino littore facto ſuboriuntur, quibuſque verendum erat, ne a ſedibus in Latio occupandis et nova colonia huc ducenda prohiberentur Trojani advenæ. Invocatio Muſæ non per ſe partem operis conſtituere poteſt novam: ſed ad excitandos et inflammandos ſub magnæ rei exordium cum poëtæ tum lectoris animos valere debet. Quod diverſa ſunt rerum in his ac ſuperioribus libris narrandarum genera, hoc ipſum ad varietatis ac copiæ laudem pertinet. Quis in Homero recenſum navium novam carminis partem conſtituere dixerit, quoniam poëta Muſis invocatis illum orditur? *Majus opus* ſe movere, ingredi, dicit poëta: rerum naturas reſpiciens, bella ac pugnas, cum erroribus maritimis comparatas: *Dicam horrida bella, Dicam acies* etc. v. 41. 42.

Reprehendunt alii poëtam, quod horum ſex librorum argumentum intra bella ac pugnas continetur: hac rerum ſemper

ſemper ad idem genus redeuntium turba, naſci legentis tædium. Scilicet ſic ab omni narratione epica, quæ in rebus geſtis magnis ac mirabilibus factiſque audaciæ ac virtutis heroicæ ſpecie animos moventibus verſatur, erit abſtinendum. Nam et magna eſt omnium ſimilitudo, et magna eorum pars rebus bello geſtis continetur: inprimis ſi de iis quæritur, quæ argumentum epicum ſuppeditare poſſint. Tum *bello*, ad ipſam hiſtoriarum fidem, paratæ fuerunt Trojanis ſedes in Latio; et variati ſunt a poëta pugnarum caſus mirifice; etiam epiſodiis ſuis diſtincti. Bellum aiunt propter puellam, Æneæ numquam viſam, geri: Quod verum non eſt. Geritur bellum ſuper Trojanorum ſedibus in Latio: accedit Laviniæ conjugium tamquam pignus fœderis cum Latino ſuper his ſedibus in Latio conceſſis facti: VII, 260 ſq. 267 ſq. Laviniæ amorem, qualem noſtra ætas probat, ab Æenea fruſtra in heroica vita expectari, alio loco monui. Amatæ quoque partes, quales Mariæ Mediceæ vel Annæ Auſtriacæ, ea ætate dari non poterant. Etiam icto jam cum Latino fœdere cauſſas belli aiunt (Macrobii exemplo Sat. V, 17) nimis eſſe exiles ac tenues; cervam, puellæ Silviæ delicias, caſu a Trojanis cæſam. Nec tamen cauſſa hæc belli fuit, ſed, exacerbatis jam Latinorum animis prima, qua erumperent iræ, occaſio (conf. ad VII, 475): eaque ad priſcæ vitæ morem non male attemperata; inprimis ſi Latium cogites quale illo tempore fuit, per vicos et tuguria ſparſim inhabitatum, cum una urbs Laurentum eſſet: etſi poëta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legentium removit, reſque vitæ heroicæ pauperes et exiles epico ſplendore ſummo ornavit. Sed omnino belli exordia ad Junonis artes et ad evocatæ Alectus fraudes referenda ſunt, quibus exaſperati Latinorum et Turni animi a novis in Latio ſedibus Trojanos prohibent.

In Latino tamen multa ſunt, quæ perſonam epicam dedeceant. Recte hoc moneretur, ſi epicam ille, quam volunt, perſonam ſuſtineret, hoc eſt, ſi in hoc rege ſumma rerum verteretur. Nec vero eminere eum par erat, ſi Turnus in medium erat adducendus iſque cum Æenea comparandus: aut enim duo futuri erant Turni, aut ſimplicitas actionis et argumenti unitas deferenda. Adumbratum eſt in Latino veterum regum exemplum, quorum vix alia auctoritas, quam ut conſiliorum populi principes bellique duces eſſent. Latinus itaque non audet bellum gerendum detrectare, poſcentibus populis: lib. VII, 591 ſqq. Cum autem Turno ſumma belli eſſet mandanda: Latinus annis gravis a rerum actu erat removendus. Itaque Turnus copias cogit, agmen ducit; ad ejuſque voluntatem in ipſa adeo urbe novæ copiæ conſcribuntur lib. VII, 367 ſqq. Turni autem ferox ingenium ac violentia multo magis eluceſcit cum Latini miti et manſueta mente comparata. Sed ipſe Turnus plus audaciæ ac vividæ virtutis habet, quam Æneas. Recte utique, ne duo eſſent Æneæ. Et dignus erat adverſarius

verſarius Æneæ objiciendus. Cum autem huic ſemel eſſet tributa virtus cum prudentia et conſtantia animi, quam res adverſæ et rerum uſus et experientia afferre ſolet: violenta illa et temeraria fortitudo in Æneam non cadebat, Turno relinqui poterat. Annon Laviniæ, ſi liberum erat puellæ arbitrium, præferendus fuiſſet Turnus: quæſtio eſt ex noſtris moribus ingeniiſque petita, non ex heroicæ vitæ ſeverioribus in femineum ſexum inſtitutis. Nec vero Latino diſplicebat Turnus, probatus quoque eximie (v. c. XII, 19 ſqq.); prodigiis tantum et monitis deorum externum generum ſibi aſciſcendum eſſe Latinus intellexerat.

Potuere utique eſſe in Æneide, quæ minus ſe probarent Vario, Tuccæ, Mæcenati vel Auguſto: ſunt quoque paſſim notata a nobis nonnulla, inprimis in deorum miniſteriis, parum ſubtiliter digeſta, alia, inprimis in ſermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quæ diſplicere poſſunt: ſed hæc profecto, quæ noſtri ævi critici reprehendenda putarunt, iſta ætate vix in vituperium venerunt; nec omnino cum naturæ ſimplicitate et integritate conjuncta, verum ex noſtræ vitæ faſtidio et ſtomacho ducta ſunt. Si ſex poſteriores libri non æque delectatione tenent animos magnæ lectorum partis, ac priores: cauſſas ejus rei facile equidem aſſequor; ſcilicet, ut ne impetum animi, ſublata rei novitate, retuſum commemorem, ad ſex poſteriores libros intelligendos major doctrinæ haud vulgaris copia rerumque antiquæ Italiæ ſcientia requiritur; is autem, qui in rebus verſatur obſcuris parumque notis adeoque difficilibus, ubi laboris moleſtia voluptatem intercipit, et ingraveſcens tandem tædium librum manu excutit, non facile ejus rei cauſſam in ſe latentem agnoſcit, ſed in auctore rei, quæ tædium afferebat, reperit. Adeo difficile eſt in ſe deſcendere, et judicii ſui cauſſas exquirere occultas. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum rerum lectione delectatur, et tam ingenioſe a poëta et ſollerter innumera ex Italiæ antiquitate commodo loco poſita et ad finem epicum attemperata animadvertit, non minus recordari debet: magnam hujus voluptatis partem non tam ab ipſo carmine, quam a doctrinæ copiis, difficultatis ſuperatæ ſenſu, antiquitatis ſtudio et amore, et quæ alia, proficiſci.

ÆNEIDOS LIBER SEPTIMUS.

TU quoque litoribus noſtris, Æneia nutrix,
Æternam moriens famam, Caieta, dediſti;
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria, ſignat.

2. *famam moriens* Gud., ingrato ſono.——3. *At nunc* pr. Moret. a m. pr.——4. *ea* deeſt Puget. *ſignant* Heinſ. e Medic. Gud. et aliis maluit. Sed exemplo adjecto (ſic apud Naſonem, *nomina ſignata ſaxo*) vix ſatis commode declaravit, quo modo accipi id vellet. Burmannus ad hyſteron proteron recurrit; quod multo minus commodum eſt. Contorte etiam Cerda. Si tueri illud velis, dicendum eſſet: *oſſa* pro loco dicta eſſe, quo oſſa ſunt condita, hoc eſt, pro tumulo; is ſignat, adeoque *oſſa ſignant*, titulo inſculpto poſteris produnt, *nomen* tuum. Enimvero præſtat altera ante Heinſium vulgata lectio, quam inter cæteros codices Romanus firmat, *ſignat*, ut *honos ſervat ſedem*, ſic *nomen ſignat oſſa*, h. nomen loco inditum ſepulturam Caietæ ad noſtram memoriam ſervat. Ed. Ven. repetit, *ſervat*.

1—4. *Caietæ*, quæ in his locis moritur, memoria in Æneæ erroribus non obſcura erat: et promontorii portuſque et urbis nomen in Latii et Campaniæ finibus ab ea ductum vulgo ferebatur. De Cajeta v. Excurſ. I. Super libri initio aut nimium disjuncto a Miſeni memoria VI, 232 (nam ad hanc refertur *tu quoque*), aut nimium conjuncto cum verſſ. ultimis ſup. libri, cum vett. Grammaticis argutari nolim. 3. Etiamnum *ſervat honos ſedem tuus*, exquiſite, pro, honos adeſt adhuc, ſupereſt, ſervatur ſedi tuæ, tumuli tui extat adhuc memoria; nam *ſedes* pro ſepulcro, ut v. 152 lib. VI. *honos* pro titulo et nomine ſeu inſcripto ſeu fama vulgato: ſupra VI, 507 *nomen et arma locum ſervant*. Alterum *oſſa nomen ſignat*, eodem fere redit; *nomen* eſt titulus ſepulcri. *Heſperia magna* epitheton ornans; v. I, 569 et IV, 345 *Italia magna*

At pius exſequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere conpoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant auræ in noctem, nec candida curſus
Luna negat; ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ:
Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos

6. *quierant* ex Hebro (ignotum nomen et forte corruptum) laudat Servius; et ſic Montalb. et pro var. lect. alter Hamb.——7. *portuſque* Gud. *reliquit* aliquot Heinſ. et Pier.——8. *curſus* Heinſ. cum vetuſtioribus, it. fragm. Vatic. Vulgo *curſum* legitur.——10. Eſt τὸ Κιρκαῖον.

magna. ſi qua eſt ea g. Interpretes a Servio inde accipiunt, quaſi dictum ſit: ſi quis ſenſus ejus gloriæ ad inferos eſt. Bonus ſenſus; ſed verba hoc tantum ſubjiciunt: quantacunque ea gloria ſit.

7—9. *tendit iter velis*, per vela vento data, docte, ut *curſum, greſſum tendere* aliquis dicitur, pro vulgari: tendere curſu. Sic I, 656 *iter ad navis tendebat Achates*. Sub noctem ἐπιπνείουσιν ἄῆται, ut ſæpe Apollonius, ventus ſecundus increbreſcit et luna favet navigationi *(non negat curſum)* ſplendore ſuo, qui egregie deſcribitur: *ſplendet tremulo ſub lumine pontus*. Nota rei imago, quam Cerda copioſe illuſtrat; expreſſa dudum ab Ennio: *Lumine ſic tremulo terra et cæva cærula candent*, ap. Macrob. VI, 4.

10—14. *Circes inſula*, facta poſtea terra continens, Circeii, notum Latii promontorium. De ea vid. Excurſ. I. Petita eſt fabula ex Odyſſ. κ indeque etiam illuſtranda; ſed poëta ornavit ſtudioſe ſingula verbis exquiſitis. *raduntur*; nam prætervehuntur Trojani; ſic III, 699. 700. *Divitem* cur appellet Circen, cauſſam puto eſſe domus opulentiam (unde mox *tecta ſuperba)*, quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 314. 315, inprimis 348 ſqq. conf. Ovid. Met. XIV, 260 ſqq. *inacceſſos lucos*, h. l. ſilva, ad quam raro accedunt homines, ſolitaria. Servius; *ad quos nullus debeat accedere* ſc. veneficiorum metu. At *lucos* memorat ſecundum Homerica ibid. 149. 150, ubi ſilvam in inſula et in ea Circes ædes memorat. Eſſe autem Circeios denſos ſilvis, ἄκρην ὑλήεσσαν, δασείαν δὲ σφόδρα, καὶ ἴχνια θηρῶν καὶ δάφνας πολλὰς καὶ μυρίνας, monſtrari porro Elpenoris (Od. μ, 14) tumulum et in ea naſci myrtum, etiam Theophraſtus acceperat Hiſt. Plant. V, 8, et Plinius porro XV, 29 myrtum *in Europæ citeriore ſolo—primum Circeiis in Elpenoris*

Adſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas. 14

12. *reſonant* Sprot.——13. *odoratum* Oudart. *ad l.* Leid. *nocturno in lumine* Medic. et Zulich. a m. ſec., quæ vulgaris eſt ratio. Idem verſus Ge. I, 294.

Elpenoris tumulo viſam tradi notavit. *reſonat*, reſonare facit, ut alibi quoque. Vulgarius, perſonare. De cantu Circes nota res ex Odyſſ. κ, 221 ſqq., qui iidem verſus cum de Calypſo quoque ab Homero poſiti ſint, Od. ε, 61. 62, ex eodem loco v. 57—61 repetiit reliqua de foco et de textura. Nam Πῦρ μὲν ἐπ' ἰσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόθι δ' ὀδμὴ Κίδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει Δαιομένων. cf. Plin. XIII, 16, 30. Priſcæ vitæ, et Orientis nunc quoque, communes eæ lautiorum hominum deliciæ, quas vel laxiorum nimio æſtu corporum effluvia ſuadere poſſunt, ut ſuffimenta vel odores accendant. Hoc itaque ad Nympham ab Homero bene traductum. Eſt autem et hoc ex eadem vita, ut poſito in mediis ædibus foco ignis lumina per noctem præbeat. Sic v. c. Odyſſ. τ, 63. 64 et alibi. cf. Goguet. (*Origine des Arts* etc. T. III. p. 391, et T. I, p. 241). *Urit in lumina*, ut pro lumine eſſet; ita *vis*. *Cedrus* autem Græcorum et Romanorum, ut jam ad Georgica vidimus lib. II, 443, e Juniperorum genere eſt, etiam oxycedrus dicta. v. Bodæus a Stapel ad Theophr. H. Plant. III, 12, ubi Icones quoque viſuntur, et poſt alios Celſius in Hierobot. P. I, p. 77, qui diligenter a cedro Libani, quæ ex abietino genere eſt, eam diſtinguit, etſi ne ſic quidem ſatis expedita res eſt. Sufficit, Θύον, Σύον, *cedrum*, eſſe aliam orientalem aliam occidentalem, hanc quidem Theophraſti appellatam. Ex Homerico loco quoque verſus 14 illuſtrandus: ἰσὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὑφαίνειν. *telæ* h. l. pro ſtamine, quam textrix ut ſubtemen ſeu tramam inſerat, ἐποίχεται κερκίδι, percurrit radio. At Maro ſubſtituit pectinem. Voluitne innuere, κερκίδα apud Homerum eſſe ſpatham, qua coguntur ſubtemina cum ſtaminibus? Ad mentem certe Virgilii Circe *percurrit telam pectine*, adducto ſubinde, ad conſtipandum ſubtemen inſertum, pectine ſeu ſpatha, ut dea adeo et ipſa percurrere telam, ſtamen, videatur. Exhibet pictura Codicis Vaticani ad h. l. formam telæ ſtantis, repetitam a Ciampino Vet. Mon. P. I. p. 104. Multis tamen adhuc difficultatibus res laborat. cf. ad Ge. I, 294. *argutus pecten*, quia per tramam means ſtridorem facit. Eundem verſum ſup. Georg. I, 294 vidimus.

15

Hinc exaudiri gemitus iræque leonum,
Vincla recuſantum, et ſera ſub nocte rudentum;
Sætigerique ſues, atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea ſæva potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu litora dira ſubirent;
Neptunus ventis inplevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, et præter vada fervida vexit.
Jamque rubeſcebat radiis mare, et æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:

15. *gemitus* leonum: noli ſubſtituere velle *fremitus*. Nam et illud poëtis ſollenne: v. c. Lucan. VI, 688. Drak. ad Silium I, 425.—16. *rugantum* pr. Moret. a m. ſec., inſcite.—18. *forma* Franc.—19. *ſæva* poſt *ſævire*. Libri nil mutant.—20. *in* abeſt tribus ap. Burm. et Hamb. ſec. *Induerat vultus Circe*. Porro Montalb. *in terga vultuſq.* Etiam *et t. f.* nonnulli Pier.—21. *patiantur* Bigot.—22. *dura* duo Burm.—26. *in croceis* conj. Schraderus ad Muſæum p. 289. [et Bentleius ad Lucan. IV, 125.] Sed in *roſeis bigis* non tam erat hærendum, quam in mira colorum temperatione: poſt *rubeſcens* mare, *roſeæ* bigæ et *lutea* aurora.

15—18. Admodum ornate ſingula, ſi cum Homericis compares Odyſſ. κ, 212 ſq. et Apollon. IV, 672 ſqq. *formæ luporum* ſimpl. pro lupis, forma dicendi poëtica, quam jam alibi vidimus; et *præſepia* paulo ante pro caveis. Sic jam Servius explicuit. Diſceſſit autem ab Homero, qui mutatas has feras humanam manſuetudinem ſervantes exhibuerat l. c. v. 214 ſqq.

19. 20. *induerat in vultus ac terga*, h. corpora, *ferarum* pro vulgari, induerat eos formis ferarum. cf. Ge. I, 187. 188. *pii*, θεοφιλεῖς adeoque diis curæ. ſup. III, 265 *Di prohibete minas: di talem avertite caſum: Et placidi ſervate* pios. Mox 24 *fuga* pro celeri curſu et navigatione, et: *prætervexit* eos per *vada fervida*, mare æſtuoſum, ut circa promontoria ſolet.

25—28. Valde operoſum cultum adjeciſſe videtur poëta his verſibus, primum colorum varietate, tum epithetorum copia,

Quum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus et in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, et multa flavus arena,
In mare prorumpit. Variæ circumque ſupraque
Adſuetæ ripis volucres et fluminis alveo
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis terræque advertere proras
Imperat, et lætus fluvio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,

27. *Tum* ex Schol. Horat. et Statii laudat Burm.——28. *luctatur* Mentel. pr.——29. *binc* Zulich. et Witt. *ingenti* Menag. ſec.——30. *et inter* Dorvill.——31. *Verticibus*, cum aliis, antiquiſſimi Mediceus et Romanus; it. fragm. Vatic.——32. *præcipitat* pro div. lect. tert. Moret. *ſuperque* Witt. *ſuprema* Gud. a m. pr.——34. *Æquora* Serv. ad IV Æn. 524. *ſonabant* Diomedes III Inſtit. Grammat.——35. *ſocios* aliquot Pier. Mentel. pr. a m. pr.; et ſic Ge. Fabricius ſcriptum viderat.

pia, et verborum pondere, inprimis v. 28 *in lento*, immoto a ventis, mari *luctantur* remi; vento ceſſante, qui navem ageret. Cauſſam tanti ornatus in eo invenire licet, quod de ortu memorabilis et magni illius diei agitur, quo primum Italiam illam a fatis promiſſam adibant Trojani. De v. 26 v. Var. Lect. *poſuere* ſcil. ſe, quievere. cf. V, 681. X, 103. cf. Serv. et Cerda.

29—36. Simili cum judicio ornata ſunt hæc, cum jam de rerum ſumma, de acceſſu ad Italiam, agatur, itaque locorum faciem exhibet poëta jucundiſſimam. *lucoq.* per lucum. *flectere iter*, curſum, navem. Facit vero hæc Æneas, ut ad ipſa Tiberis oſtia curſum regat, ad Creuſæ monitum lib. II, 781. 782 *ad terram Heſperiam venies, ubi Lydius arva Inter opima virum leni fluit agmine Thybris.* Factus eſcenſus ad ripam fluminis in agro Laurentino; erat autem ille olim lauris conſitus; unde *lacus* et *fluvius opacus*. Conf. Excurſ. II pr. et III ad hos verſ.

37 ſqq. Ad legentium animos excitandos invocationem novam valere, nota in poëtis res eſt. In *Erato* argutantur interpretes. Ponitur a poëta pro Muſa qualicunque, ut recte Servius. Apollonii exemplum bene laudatur ab aliis lib. III,

Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Quum primum Auſoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, et primæ revocabo exordia pugnæ; 40
Tu vatem, tu, diva, mone. Dicam horrida bella;
Dicam acies, actoſque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
Heſperiam. Major rerum mihi naſcitur ordo;
Majus opus moveo. Rex arva Latinus et urbis 45
Jam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Maricæ
Adcipimus. Fauno Picus pater: iſque parentem
Te, Saturne, refert; tu ſanguinis ultimus auctor.

38. *antiquus* Moret. pr., quod vulgare eſſet. *fuerat* libri Pierii et Giphanii, unde is faciebat, *fueret*, importuno archaiſmo. *claſſe* Goth. ſec.——41. *Tum* Franc. *dic b. b. dic a.* alter Voſſ.——42. *aptoſq.* Goth. pr.——44. *et major* ſec. Rottend. *rerum major* Goth. pr.——46. *placidus* Dorvill. *gerebat* pr. Moret. *in bella gerebat* ſec. Hamb.——47. *genitum et nympha* Goth. ſec. *ex nympha* Leid. unus. *Larente* Leid. alius. *Mirica* Bigot.——48. *P. patriſque parentem* Parrhaſ.

1 Εἰ δ' ἄγε νῦν, Ἐρατὼ etc., ubi tamen Erato proprio ſuo jure ad amorem Medeæ exponendum advocari putatur. Mox *quæ tempora rerum* fuerint, non tam, quibus temporibus Æneas advenerit, quam, ut ſolet *tempus* pro rerum conditione poni; in quæ Latii tempora inciderit hic acceſſus. Quod *rerum* adjectum, poëtici ſermonis eſt proprium. *antiquo* ornat h. l. epitheton. Aliter in hiſtoriis Latium antiquum et novum dicitur. *exercitus* pro populo, turba, navalibus copiis. Per ϛόλον Guell. et alii explicant. Sic Græcis tragicis ϛρατὸς, τάγμα, τάξις (ut Æſchyl. Prometh. 128) et alia. *exordia pugnæ*, venatione cervi, inf. 480. 42. *reges*. Latinum, Turnum, Mezentium; hinc *Tyrrhena manus*. Sed quod ſequitur, in majus auctum, totam Italiam coiiſſe ad arma. Cæterum de priſcæ Italiæ facie, populis, eorumque originibus ad h. l. vid. Excurſ. IV.

45—49. Latini genus ad Saturnum refertur, deum Aboriginum indigetem, mox cum Crono comparari ſolitum. Ab hoc Picus procreatus, ex hoc Faunus,

Filius huic, fato divom, proleſque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa eſt.
Sola domum et tantas ſervabat filia ſedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Auſonia; petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, avis ataviſque potens: quem regia conjunx
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deum terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multoſque metu ſervata per annos:

50. *hinc f.* Ven.——51. *eſt* deeſt Bigot. et Goth. ſec.——52. *tantos ſ. nata penates* laudat Schol. Stat. 1 Theb. 572.——53. *v. et jam* Witt. ——54. *jam* pro *illum* tert. Rottend. a m. pr. *e* binis Burm. deeſt.——55. *ante omnes p. unus* ſec. Moret.——57. *magno p.* Bigot. *p. honore* Goth. tert.——59. *in* abeſt Erf. *in medio, in p.* quatuor Burm. et Goth. tert. *in medio p.* Oudart. *alto* pr. Moret.——60. *S. coma* aliquot Heinſ. cum Nonio, ſed præſtat græca ratio.

Faunus, Latini pater. *Faunus* numen antiqui Latii fatidicum, v. inf. VII, 82 ſq. *Marica* nympha Latii, cujus religio apud Minturnenſes ſervata eſt, luco ad Lirim fl. conſecrato. Quod eam poëta *Laurentem* appellat, poëtico more facit, nomine a vicinis locis petito: nam ad Lirim uſque Laurentes habitarunt; etſi nomen Latinum, novum certe Latium, eo uſque pertingere potuit. De reliquis vid. Excurſ. V.

52—58. De Lavinia *ſervabat ſedes* exquiſite, tenebat, poſſidebat, et hoc ſimpliciter pro, erat in domo paterna unica filia et heres; nihil amplius. *petere* ſollenne pro procare; v. Cerda, ut αἰτεῖν. Bene autem ad prodigia et deorum oſtenta rem revocavit poëta; primum, ut totius carminis colori et indoli a religione ductæ etiam hæc pars conveniret; tum ut Turnum præſtantiſſimum adoleſcentem cum ratione aliqua Æneæ poſthabitum narraret. Sed haud dubie fuere quoque veteres fabulæ ſuper his prodigiis, quæ in ſqq. exponit.

59 ſq. Revocandæ in animum arbores et luci in impluviis veterum, de quibus paſſim commentati ſunt viri docti; cf. Tibull. III, 3, 15 et ſup. IV, 494.

Quam pater inventam, primas quum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus,
Laurentiſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Hujus apes ſummum denſæ (mirabile dictu),
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, et partis petere agmen eaſdem
Partibus ex iſdem, et ſumma dominarier arce.

63. *Laurenteſque* Gud. a m. ſec. cum aliis, ſed recentt.; et ſic Aruſianus Meſſius. Neque vero aliter quam quarto caſu accipiendum *Laurentis*.——64. Pro *ſummum* Medic. a pr. m. *talamum*, et Vratiſl. *lauri denſe*. *denſæ ſummum* Parrhaſ. *denſe* Witt. m. *viſu* Bigot.——65. *ſuper æ*. Zulich. a m. pr. *trans æquora* quatuor Burm. cum Goth. pr.——66. *Conſedere* ſec. Moret. *ſub mutua* D. Heinſ. ed.——69. *p. p. agmina* Rom. cum aliis Pier., minus bene.——70. *eiſdem* Dorvill.

494. *Sacra comam*, frondibus intactis. *metus* pro religione, ut *horror* et ſimilia: v. Cerda. 61—63. *Laurentes* dicti Aborigines, qui hæc loca ad orientalem Tiberis ripam incolebant, rege Latino. Inde *Laurentum*, Latini regia; et *ager* uſque ad mare ac Tiberim *Laurens* vel *Laurentinus*, ſilvis et paludibus frequens. Tranſlatum interdum nomen ad totum Latium a poëta; ut modo in *Laurente nympha* vidimus. Alia vid. Excurſ. laud. III. *primas arces*, cum primum urbem conderet. Secundum poëtam adeo Latinus urbem Laurentes condidit et nomen impoſuit a lauro: facile adeo intelligitur, *Picum*, qui ante Latinum vixit, *Laurentem* v. 171 appellari poëtico epitheto, non nomine hiſtorico. Quod laurum Phœbo conſecrat, ingenioſe poëta adjicit, reſpectu ad ſuorum temporum religionem habito. Examen apum, laurum βοτρυδὸν inſidens, præclare ornavit v. 64—71. conf. Georg. IV, 656. 657. 658. Eſt autem illud inter dira omina; vide vel Plin. IX, 17. 18. Alia loca v. ap. Cerdam, ſuperſtitione, ut probabile fit, ab incurſus magnæ multitudinis ingruentis opinione profecta. *partibus ex iiſdem*, a mari infero.

71

Præterea, caſtis adolet dum altaria tædis,
Ut juxta genitorem adſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis conprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regaliſque adcenſa comas, adcenſa coronam,
Inſignem gemmis; tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Volcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri:
Namque fore inluſtrem fama fatiſque canebant
Ipſam; ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris, oracula Fauni,

71. *e caſtris* pr. Hamb. *quum a.* Nonius ternis locis. De *adolere* v. ſup. ad lib. I, 704.——72. *Ut* bene e codd. probavit Heinſ. poſt Pier. Vulgo: *et.*——74. *cremare* Montalb. a m. ſec.——75. *que* abeſt tribus Burm.——76. *lumina* Menag. alter. *lumina fulva* ſec. Hamb. *fulva ve fumo* Dorvill.——77. *ac totum* Menag. ſec. *tectis v. ſ. totis* Goth. tert. ——78. *Hoc v.* multi Heinſ. et Burm., item Goth. ſec.; *viſu ac* tert. ——80. *protendere* Mentel. pr. a m. pr. *telum* Hugen. a m. pr.——81. *Ac rex* Menag. pr. *ſollicitus monſtrorum* Donat. Mſ. Fabric.

71—80. Prodigium hoc flammæ frequens: ſupra vidimus lib. II, 680 ſq. Alia ap. Cerdam. Cogita vero ſacrum facere Latinum adſtante filia. *nefas* de prodigio h. l. res dira et abominanda, quæ præter naturam fit; contra *fas* de naturæ more et conſtantia. *comprendere* h. l. concipere, arripere flammam, quaſi ex foco ad proxima manantem. Vulgari oratione *ignis comprehendit crinem*; nunc Lavinia *ignem comprehendit crinibus*. Verba v. 74 ſunt ex Lucret. VI, 154 *Terribili ſonitu flamma crepitante crematur*: de lauro: at hic viſus eſt virginis ornatus cremari flamma. *coronam inſignam gemmis*, regium inſigne, vid. lib. I, 655. Ex multis, quæ Cerda cumulat, hoc unice verum. Corona enim ſacrificantium vittis et infulis ſacriſque frondibus implexa eſt, non gemmis ornata.

81 ſq. Fauni oraculum in luco Albuneæ poëta narrat ſive ex vetere memoria ſive ex loci natura et fama de Sibylla Albunea rem ingenioſe commentus. Scilicet in agro Tiburtino ab occaſu in Anienem deferuntur *Albulæ aquæ*, ſulfureæ illæ et medicatæ. v. Cluver.

Fatidici genitoris, adit, lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quæ maxuma ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca mephitim.

84. *ponte* Porphyr. ad Horat. *ſævumq.* Medic. *ſervamq.* Aruſianus. *exaltat* Mentel. pr. a m. pr. et Goth. alter: *mephitim* Heinſ. recepit e Medic. et aliis, auctoritate Grammaticorum, et more Virgilii flectendi græca latine. Vulgo *mephitin.* Librarii ſcribunt fere *meſtim* vel *meſtin.* Rom. *meſitem.*

ver. Ital. p. 715 (nunc *Acqua zolfa*, vel *Solfatara di Tivoli*, de quibus v. *La Lande Voyage d' Italie* T. V, p. 338 ſqq.). Ex Albulæ fluminis fontibus major *Albunea*, fons et Nympha, ex Horatio nota I Carm. 7, 12 *domus Albuneæ reſonantis*; ut h. l. *quæ fonte ſonat*; etſi nunc, poſt tantas rerum viciſſitudines, natura fontis et loci facies eſt diverſa. Subjacebat fonti *lucus* (quem Martialis quoque in his locis memorat I Epigr. 13, 3) Albuneæ ſacer, in quo olim Fauni templum et oraculum a poëta proditur. 82. *alta Albunea*, fons in lacu inexploratæ altitudinis; vid. Cluver. l. c. Male Serv. *quod eſt in Tiburtinis altis montibus.* Nam id a locorum ſitu alienum. *nemorum quæ maxima ſacro Fonte ſonat* h. e. quæ Albunea maxima (ſive per ſe, h. admodum magna, ſive inter cæteras aquas, ſeu fontes, ut ad plures Albulæ fontes reſpiciatur) per illa nemora, in iſto nemore, ſacro fonte manat. *nemorum*, græce dictum, κατὰ τὸ ἄλσος. Interpretes difficiliorem dicendi modum non attingere miratus ſum. Pompon. Sab. *maxima* nympha vel ſilva. Male. Forma orationis non diſſimilis illa Tibulli III, 5, 3 *Baiarum maxima ſilvis*, ubi cf. Obſſ. Poſſis et *lucos nemorum* jungere; ſed tum parum ſuaviter voces iſtæ eſſent diſjunctæ; debebant ſaltem ſic collocari: *nemorumque ſub alta Conſulit Albunea lucos q.*; aut *fonte nemorum*; ut ſit *quæ maxima ſonat ſacro fonte nemorum*: diſplicet tamen et hoc. A ſulphure aquarum exſurgit gravis odor, quem *mephitim* appellavit: cf. Serv., qui tamen multa vana admiſcet. Hinc Dea Mephitis, cujus ædes cum aliis locis, tum in Hirpinis erat ad Amſancti vallem. vid. Plin. II, 93 et inf. VII, 564. 565, ut omnino in tutela ejus fuiſſe videantur aquæ ſulfureæ. An hujus vaporis ſulphurei vim aliquam divino ſpiritu afflandi eſſe crediderint veteres Aborigines, ignoratur. Probus, ut Pompon. Sab. ad h. v. memorat, *Albuneam Laurentinorum ſilvam* expoſuerat, *in qua oraculum Fauni erat*; quod tamen inter Grammaticorum ἀνιστορησίας referendum; nam de Tiburtino, non Laurentino, agro hic cogitandum. v. Cluver. p. 716. Sed *Albunea* inter *Sibyllas* quoque memoratur a Tibullo II, 5, 69. 70 et Lactantio I Inſt. 6, ut

Hinc Italæ gentes, omniſque Œnotria tellus,
In dubiis reſponſa petunt. Huc dona ſacerdos
Quum tulit, et cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit:
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.

85. *Hic* Franc. *que* abeſt binis Burm.——86. *r. ferunt* Goth. pr., ut alias dici ſolet.——87. *Contulit* multi ſcripti et edd. Cæteri *cum tulit*, quod jam Benedictus emendavit, et ante eum Naugerius. Voſſ. *attulit*. Heinſ. conj. *ut tulit*. *et ſcelerum* Goth. pr.——88. *Pellicibus* Dorv. Has librarius forte malebat; non nunc Latinus.——89. *pallentia m.* ſec. Morct. repetitum ex Ge. I, 477. vid. Burm.

ō, ut Suidam taceam; nec conſtat, utrum eadem cum Nympha habita fuerit, an diverſa. Manifeſtior eſt inſcitia eorum, qui, pravo Græca cum Italicis rebus miſcendi ſtudio (de quo v. in Excurſ. IV), Albuneam *Leucotheæ* numen referre voluerunt. Atqui illa Matuta eſt. Etſi Italorum Matuta cum Portumno, et Græcorum Ino et Leucothea cum Palæmone ſeu Melicerta, interpretationes tantum Phœniciæ religionis ſunt, ut vel Melicertæ nomen arguit. De veſtigiis templi hujus, quæ ſibi reperiſſe viſi ſunt viri docti, vid. Exc. ad h. l., qui ſextus eſt ad h. lib.

85—91. Oraculum Fauni per incubationem peti ſolitum, ut tot alia in vetere Græcia. Poteſt quidem poëta videri ad Amphiarai (vid. Pauſan. I, 34) potiſſimum exemplum hoc Fauni oraculum affimulaſſe: idque nos doctrinæ copia in hoc poëta credere facit: nam Tiburtus, cum Catillo et Cora infra v. 670—672 commemoratus, Tiburis conditor et Amphiarai filius habitus eſt v. Plin. XVI, 44, ſ. 87. Ita ſaltem conjectare malim, quam cum Cerda, ſacra patris a Tiburto Tibur eſſe tranſlata. Eſt enim tota illa de Tibure conditore commentitia narratio a Græcanicis fabulis repetita (v. in Excurſu IV). Nihil tamen credere vetat, veteres Pelaſgos hunc incubandi morem jam ab initio in Latium intuliſſe, qui tot alias religiones intulerunt. *Incubare*, ἐγκοιμᾶσθαι, voces propriæ de iis, qui dormiunt ad accipienda reſponſa, ut Servius ad h. l. notat. cf. Daviſ. ad Cic. de Div. I, 43 et Cerda h. l. *Œnotria tellus*, latiore ſenſu h. l. vid. Excurſ. XXI. lib. I. *dona*, victimam, ſacrificium, ut toties alibi. *Acheronta*, deos inferos et Manes.

Notatu

Hic et tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
Atque harum effultus tergo ſtratiſque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumque ab ſtirpe nepotes

92. *Sic et* pr. Moret. *tunc* plurimi. *dum* ſec. Rottend.——93. *macta-vat* Goth. ſec. *mactavit* ſec. Rottend. et Gud. a m. ſec.——94. *earum* Pier. aliquot. *tergo* exquiſite pro tergis. *latebat* Goth. ſec.——95. *ſubito* Medic. Colot. cum aliis Heinſ. *ſubit* Gud. a m. pr. *ſubito ex alta* Witt. *eſt* deeſt binis Goth.——96. Si ſubtilis eſſe velis, ſcribendum erat *Connubiis. ſociaſſe* Cledon. lib. II Art. Grammat.——97. *neu* Heinſ. e Medic. et aliis. Vulgo *nec.* Witt. *ne.*——98. *veniunt* Medic. cum magna parte codd. Pier. et Heinſ., it. Ald. tert. Sed bene jam Serv. vidit *veniunt* melius convenire vaticinio, quod, quæ futura ſunt, ut præſentia nuntiat.——99. *ad aſtra* Goth. ſec. *ferant* Medic. et omnes antiquiores cum edd. inde ab Aldo, quod et ipſum recte ſe habet; mutata mox eleganter oratione in *videbunt*. Sed Heinſ. recepit *ferent*, quod ſane ferri et ipſum poteſt, ex Leid., cui aliquot alios adjungit Burmannus ſed recentes nulliuſque auctoritatis. *ab ſt.* Heinſ. e Medic. et Gud. Vulgo *a ſtirpe*. cf. lib. I, 626.

Notatu dignum in hoc Fauni oraculo, primo quod et ipſe ſacerdos incubuit, et is, qui conſulebat; ſi quidem Maro conſilio hæc ita extulit v. 86 ſq. et 92; tum, quod necyomantiæ aliquam ſpeciem illud habuiſſe videtur. Quod vero v. 95 *ex alto vox reddita luco eſt*, Italicis religionibus conſentaneum eſt, in quibus voces ex luco auditæ auctoritatem habebant. Inter oſtenta et prodigia a Livio memorata vocem e luco vel monte auditam ſæpe prodi quis non meminit? Fuit quoque in Æneæ rebus ejuſmodi monitum deorum narratum ap. Dionyſ. I, 56.

99—101, Oraculum multa cum verborum dignitate expoſitum eſt; inprimis nomen Latinum *ſanguine*, progenie, Æneæ nobilitatum. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro unitate: *connubia, thalami, externi generi*. Illa autem v. 99 ſeqq. magnifica: Omnia *ſub pedibus vertique regique videbunt* h. eſſe; Sup. Ecl. V, 57 *ſub pedibuſque videt nubes et ſidera Daphnis, Sol ve-*

Omnia ſub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Adſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monituſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans jam Fama per urbis
Auſonias tulerat; quum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.
Æneas, primique duces, et pulcher Iulus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ;
Inſtituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (ſic Juppiter ille monebat)

101. *Reſpicit* ex Helenio Acrone laudat G. Fabric. cf. Burm. *Accipit* Goth. pr. et tert., male; nam mare excipit ſolem, non ſol occidens mare.——102. *Hæc præcepta* aliquot Pier., quod Cuningamus tamquam verius prætulit.——103. *ſuos* Menag. pr.——104. *circum volitans late* Goth. ſec.——105. *Laomedontea* aliquot Heinſ., male. v. Ge. I, 502.——106. *claſſem* vel *funem* pr. Hamb., quod vulgare.——108. *deponunt ſub ramis* Dorvill.——109. *per herbam* Heinſ. legit cum Grammaticis et cum vetuſtiſſimo quoque, monente idem Pier. Vulgo *per herbas*; quæ vulgaris eſſet ratio.——110. *Jupiter ille*, Heinſ. ex Priſciano et Med. a ſec. m. Mediceo Pierii aliiſque ſuis (adde Goth. tert.) repoſuit, copioſe idem adſtruxit, et, qui viri præſtantiſſimi mos erat, ubi in elegantiorem formulam inciderat, in omnes alios locos intulit, in quibus *Jupiter ipſe* legitur. Servat tamen hoc Romanus quoque.

currens, oriens et occidens; Pomponio monente.

107 ſqq. Sequitur eventus vaticinii de menſis comeſis, v. ſup. III, 255—258, ubi conf. Excurſ. VIII, adde locum in Excurſ. II ad h. lib. Obſervandum autem, quantam verborum dignitatem rei tenui et levi adjecerit poëta; vitatis verbis propriis, quæ exiliora erant pro carmine, v. c. panis. 109. *adorea liba*, placentæ. proprie de farre, quæ pro panibus erant priſcis hominibus, antequam fermento et meliore panis coquendi arte uterentur. Hæc liba nunc menſarum vicem præſtant, quibus epulas, cibos, imponunt, poma agreſtia. *ſic J. ille monebat*, animis, ut ita facerent, ſubjiciebat. Eadem liba mox *Cereale ſolum*, quatenus ſubſternuntur pomis: hoc *augent* Trojani pomis, impoſita pomorum ſtrue (ut augentur, cumulantur, aræ donis), eadem paullo poſt *exigua Ceres*, *orbis*

Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumtis hic forte aliis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu maliſque audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
Heus! etiam menſas conſumimus? inquit Iulus.
Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore

112. *C. jam forte epulis* Ven. *vertere morſu* pr. Rottend., quod pro *verti* dictum eſſe poſſit: ſed ortum eſt ex *morſu*, *morſum*, quod habent aliquot Pier.——113. *penuria* ſcribunt duo Burm.——115. *cruſta* Bigot. Fuiſſe qui *fruſti* legerent, ex Cerda intelligitur. *Cruſtum* eſt exquiſitior et rarior forma pro vulgari, *cruſta*. Argutatur et hic Servius.——116. *Heu* Parrhaſ. *conſumſimus* aliquot Pier. et tres Burmanniani, ſi recte capio, item Pompon. Sab., nec male. Sic in hac re apud Dionyſ. ἀλλ' ἡμῶν ἤδη γε καὶ ἡ τράπεζα κατεδήδεται.——117. Heinſ. diſtinguere malebat: *nec p. alludens ea vox* etc., quod bene expulit Burm.——118. *primumq.* Menag. pr. *primaq.* ſec. Rottend. et Dorvill. *primuſque* malit Trapp., quod proſaico eſſet propius.

orbis fatalis cruſti, et patulæ quadræ. cf. Moretum v. 46. 47. Mox *penuria edendi*, eſt penuria ejus, quod edendum eſſet, comedi poſſet; *violare* eo refert Cerda, quod menſa inter res ſacras habebatur. Poteſt ferri; poteſt etiam huc advocari locus ex Sext. Aurelio Vict. O. G. R. 10 *conſumtoque quod fuerat cibi cruſtam etiam de farreis menſis, quas ſacratas ſecum habebat, comediſſe*; ſecundum quæ fuiſſe videntur, qui liba ſacra diis penatibus offerri ſolita in hac fabula memoraverint; cf. *ibid. c. ſequ. princ.* In poëtica tamen oratione omnino eſſe poteſt frangere, comminuere.

116—129. Bene certo homini et maxime Iulo partes dicentis dat; etſi inter cætera hoc quoque traditum accipere potuit. *alludens*, pro arridens, ſubridens, quod Burm. illuſtrat, aut ſimpl. ludens, jocans, ad ſocios. *tulit finem*, ſignificavit Trojanis, finem adeſſe. Sed vaticinia dicuntur efficere ea, quæ monent futura eſſe, multo magis tum, cum exitum habent. *Eripuit* ſimpliciter dicti, quod Æneas ſubjicit, celeritatem declarat; *ac preſſit*, vocem Aſcanii repreſſit, eumque loquentem interpellavit. *ſtupefactus numine*, h. oraculo, ut jam alias vidimus. 121. *o ſedi Trojæ ſalvete Penates*. Hæc perpetua Æneæ religio, ut Penates primo loco appellet. Promiſerant

Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus,
Voſque, ait, o fidi Trojæ ſalvete Penates.
Hic domus, hæc patria eſt. Genitor mihi talia, namque
Nunc repeto, Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Adciſis coget dapibus conſumere menſas:

119. *Corripuit* Ven.; non male, inquit Heinſius. Burmannus conj. *arripuit*; uti *accipi*, *arripi*, *omen* ſolet. Nihil tamen mutat, et *eripere* ad vulgarem ſuperſtitionem refert, tamquam prohibuerit Æneas, ne Aſcanius plura forte inominata ſubjiceret, et ideo *preſſit*, forte manu ſua os Aſcanii. Liberalior et ſimplicior ratio videtur hæc, quam in nota poſui: *eripuit* ad ſolam celeritatem dicentis et interponentis verba ſpectat; exquiſitius eſt quam *arripuit*, *rapuit*. cf. ſup. lib. II, 619. Sic ἁρπάζειν, σπουδάζειν τὰ λεγόμενα. cf. Guell. Nec hic de omine ſed de vaticinii exitu et eventu agitur. *preſſit*, eſt vocem Aſcanii repreſſit; nam excepto ſermone alter interpellatur et reprimitur, quo minus loqui pergat. *et ſtupef.* eſt in aliis. *ſtipefactus* Pier. codd. etiam hic. *n. dixit* Parrhaſ. *n. poſſit* Goth. tert.——122. *hic p.* ſeptem apud Burm. cum Goth. ſec. *et* Goth. pr. *eſt* deeſt Ven. et Goth. tert.——123. *f. a. canebat* Parrhaſ.——125. Servius

miſerant tamen et illi, unde *fidi* Penates, per ſomnum, Æneam Italiam eſſe aditurum, lib. III, 147. 162. 167 *Hæ nobis propriæ ſedes; hinc Dardanus ortus* etc., unde nunc v. 122: *Hæc domus, hæc patria eſt. Genitor mihi talia.* Tribui h. l. Anchiſæ vaticinium ſupra a Celæno, Harpyiarum una, acceptum (III, 255 ſqq.) mox ab Heleno confirmatum (lib. III, 394) omnes Intpp. monent. Etſi poëtam malim ſibi conſtare, tamen varia ad interpretandum et excuſandum afferri poſſunt: Anchiſæ omnino partes vaticiniorum interpretandorum dantur a poëta et ab aliis (cf. Excurſ. XVII ad lib. II, p. 317. cf. Diſquiſ. II, ſ. 6 ſq.); igitur is Celænus quoque verba diſertius expoſuit et ſæpe in ore habuit atque ad animum revocavit. Alii ad ea referre volunt, quæ Anchiſen natum in locis inferis docent lib. VI, 891. 892. 893. Sequitur hoc Ouwens Noct. Hag. p. 626 ſq. Probabile tamen eſt, poëtam de Harpyiis fabulam ſupra ſecundis curis intexuiſſe, et morte præventum reliqua non potuiſſe mutare vel accommodare. 125. *accifis dapibus*, exquiſite pro conſumtis.

moliri

Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebat,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, et primo læti cum lumine ſolis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Veſtigemus, et a portu diverſa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, et vina reponite menſis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo

vius interpretatur, quaſi legerit: *amiſſa*. *Amiſſa* aliquot Pier. ex lib. III, 257, ut Heinſ. monuit. *aſſumptis* Bigot. *accenſis* Gud. a m. pr. *acceſſis* Goth. ſec.——126. *ſuperare, ſpirare*, aberratt. apud Heinſ. *domus* multi. *defixus* Ed. Ven.——127. *tollo* Franc.——128. *Hæc erit* Menag. alter. cum Goth. ſec. *hæc vox* Vratiſl. *monebat* ſc. Anchiſes, Serv. et ed. Ven. *manebant* Rom., quod arridere poteſt. Sic VI, 84 *ſed terra graviora manent*.——129. *Exitiis* conj. Burm.; et ſic Goth., ſollenni varietate. Enimvero *exitia* ſunt calamitates, ærumnæ, ut totics *damnum, noxa, clades*, et ſimilia, et Græcorum, ἄτη, βλάβη, λώβη, λοιγὸς, ὄλεθρος et alia.——130. *primum* duo Burm. cum Goth. ſec. Erf. *limine* Moret. ſec., perpetuo lapſu. vid. VI, 255.——131. *quæve* Dorvill. *habitant* duo Burm. ex intpt. *ubi m. grais* Goth. tert.——133. *libare novis* Goth. tert., prave et hoc. *Libare pateras* ſatis intelligitur eſſe dictum pro: *libare vinum*; ne quis *pateris* emendandum putet; etſi et hoc eleganter diceretur. *notate* Puget.——135. *Sic demum fatus* alter Hamb. *affatus* aliquot Burm. *t. lauro* tres ejuſdem: quod arridere poteſt; nam lauro abundabat ille tractus.

moliri aggere tecta, ornate, urbem ædificare, quod fit vallo ducto.

133 ſqq. Expectabas hoc a religioſo homine, Ænea, ut a religione initium faceret; inprimis cum ſollenne hoc ſit, ut preces et ſacra faciant, cum omine accepto, tum eſcenſu vel aditu in locum optatum facto. cf. inprimis Odyſſ. ν, 353 ſqq. Anchiſen a filio conſecratum Lactant. I Inſt. 15, 12 ex h. l. probat. Factum id jam lib. V vidimus. v. 134. *reponite*, pro apponite, ponite, poëtica ratione: ut Georg. IV, 378, et *pateras libare* magis poëticum quam, vinum. In precibus, quæ v. 136 ſequuntur, auguſtam religionem faciunt et venerationem movent nomina

Inplicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphaſque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctiſque orientia Signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Invocat, et duplicis Cœloque Ereboque parentes.
Hic Pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit: radiiſque ardentem lucis et auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor,
Adveniſſe diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno

138. *noctuque* conj. Voſſ., male; nam vulgare eſſet. *noctique* Rom. *horrentia f.* Parrhaſ.——141. *cælo ter* Cuning. ex ed. princ. et 1476.——142. *que* abeſt Dorvill. *et antro* Goth. ſec. Forte *aura* magis placere poſſit; nam proprie et docte *aura lucis* et *fulminis* dicitur; ut ſupra vidimus. Tamen nec male *nubes ardens radiis et auro lucis* pro vulgari, radiis aureis; nota figura. νεφέλη χρυσοειδής, ex qua intonuit.——144. *Deditur* ſcripti omnes Heinſ., niſi quod tres *dicitur*, et Sprot. *editur*. *Diditur* tamen Pieriani aliquot exhibebant, et agnoſcit Ge. Fabric., ſicque jam emendatum a Naugerio, et a Benedicto e Cod. Pal. *per agm. murmur* Ven. et pro var. lect. Gud. et pr. Hamburg.——145. *condent* aliquot Pier. et tres Heinſ. cum Erf. Licet et hoc tueri.——146. *ordine* Zulich. *agmine* pr. Hamb. et Bigot. Sed *omine magno* abſolute dictum, cum tam clarum et manifeſtum augurium ipſis datum eſſet, etc.

nomina deorum, ex antiquiore religione deſumta, qua naturam, naturæ partes, vires et elementa fere in precum, fœderum vel jurium jurandorum, formulis ponunt, ut tot Homeri, Apollonii, nam et is veteres religiones ſectatur, Æſchyli et cæterorum Tragicorum, etiam Herodoti loca docent. In v. 139 domeſtica numina ſubjicit, *ex ordine* ἐφεξῆς, deinceps, ut jam alibi vidimus. Congeſſit multa ad ſingulos verſus Cerda ſatis otioſe. In *Genio loci* argutantur Servius et Pompon. Sab., dum Apollinem contendunt habendum eſſe. v. 140. *duplices Cæloque Ereboque parentes*, utrumque parentem, Venerem inter deos, Anchiſen inter Manes.

141—147. Augurium lætum, tonitru cælo ſereno. Hoc v. 146 *omen magnum*. De v. 147

Crateras læti ſtatuunt, et vina coronant.
Poſtera quum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies: urbem, et finis, et litora gentis
Diverſi explorant; hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur

147. *Crateram* Moret. ſec. vid. ad I, 724.——148. *primo* aliquot Pier. Etiam Benedictus veterem lectionem eſſe ait, *cum primo*.——150. *Diverſa* Menag. pr. a m. pr. ex v. 132. *hic f.* Parrhaſ. et Witt. Serviana etiam h. l. corruptelis etiam et Grammaticorum nugis ſcatent. Sed omnino pauca ſunt in ipſa farragine, quæ, nulla exploratione prævia, tollere ac ſuſcipere ſe poſſe adoleſcentes ſibi perſuadeant velim. Habent Serviana laudem ſuam, ſed non hanc, quam mihi ipſi aliquando perſuadere volebam, ut ad interiorem poëtæ interpretationem multa inde lucrarer.——151. *hinc f.* pr. Rottend.——152. Jo. Schrader. emendat *aguine ab omni*. at v. Notam.——153. *anguſta* Ven.——154. *ramos* tres Heinſii, ipſe malebat *ramo*.——155. *viros* pr. Rottend. *ferre jubet* Gud. a m. ſec.

147 *vina coronant*, conf. ſup. I, 724.

148—151. *diverſi*, ſecundum illa v. 132 *a portu diverſa petamus*. Hinc itaque ad Tiberim, illinc ad Numicium uſque procurrunt, habitari loca a Latinis reſciſcunt. Numici *fontis ſtagna* vide in Excurſ. III ad h. libr. Cæterum ab hoc inde loco obſervandum, quomodo in ſumma rerum et hominum tenuitate legationem miſſam et exceptam ornaverit et ad dignitatem miram extulerit, partim (rerum deſcriptionibus et adjunctis, partim verbis amplioribus.

152—156. *delectos ordine ab omni*, ex omnibus ordinibus; non eſt urgendum. *ramis velatos Palladis*. ἐιρεσίας, frondes oleagineas vittatas manibus præferre putandi ſunt, unde inf. v. 236. 237 *ne temnat, quod ultro Præferimus manibus vittas ac verba precantia*. Res ipſa ſatis nota: cf. inf. VIII, 116. 128. XI, 332, ſed de modo loquendi quærat aliquis. Sic et inf. XI, 101 *velati ramis oleæ* et ap. Græcos v. c. Sophocl.

Paſſibus. Ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum; primaſque in litore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant:
Ante urbem pueri, et primævo flore juventus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt:

158. *que* abeſt Leid.——160. *emenſis* Gud. a m. pr. *et tecta* multi Pier. et Heinſ. *Latini* Medic. cum aliis plurimis, it. Edd. Mediol. Ald. et al. *Latinorum* non niſi Mentel. et Menag. cum recentibus tribus Burmanni exhibent, item bini e Goth. Sed auctoritatem graviorem dant libri Pieriani, Servius et Aſper Grammaticus. *tecta dumorum* et Ven. ex lib. XII, 132, Burm.——161. *muroſq.* Rom. pr. Mentel. et pro var. lect. Leid. cum Witt. Sed vulgatam, quæ per ſe doctior eſt, defendit Aruſianus Meſſius. Contra *ſuccedere tectum* doctius quam *tecto*. *muroque propinquant* Gud. pro var. lect.——162. *et privo* Oudart. *primoque in f.* Bigot.——163. *Exercetur* Gud. a m. pr. *in* deeſt pr. Mentel., et *que* Bigot.

Sophocl. Œd. 3 ἱκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμμένοι. Scilicet στέφεσθαι, *velari*, proprie de corollis et vittis (vid. ad V, 72), quæ ambiunt, adeoque tegunt, frontem, tempora. Tranſtulit hoc poëta ad ramos vittis et infulis obvolutos, qui præferebantur a ſupplicibus, et tenebantur manibus. Sed infulis et vittis dependentibus a ramo manus ipſæ obtegebantur, unde *manus velatæ*; et dicta hinc *velamenta* ipſi rami vittati. Igitur *velati ramis*, habentes ramos vittatos manibus. *pacem*, fœdus et amicitiam, ut et al.

157 — 159. Caſtrum hoc Trojæ eſt: ſeu *Troja nova*, a parte dextra Tiberim præcingens, adſtantibus ſubductiſque a tergo navibus, a ſiniſtra campus ad mare pertingens: in quo inf. lib. IX Rutulos, qui caſtra oppugnant, conſiſtere videbimus. vid. in Excurſ. III ad h. lib. *molitur locum*, exquiſite poëtico more, pro moliri tecta in loco, h. exſtruere, ut ſup. v. 127 et 290 dictum erat. *primas ſedes*, int. in prima littoris parte: v. in eod. Excurſ. Mox *pinnas* pro muris et *aggerem* pro vallo, quod foſſam ab interiore parte ambit, dixit.

162—165. Ad Laurentum urbem miſſa legatio. Non modo Romanæ militiæ more, quod Servius putat, ſed Græ-

Quum prævectus equo longævi regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et ſolio medius conſedit avito.
Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Urbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſilvis et religione parentum.
Hic ſceptra adcipere, et primos adtollere faſcis
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,

166. *Tum* aliquot Pier. *prævectus* ex Pier. et ſuis recepit Heinſius, ut ſit, ante Trojanos urbem invectus: ut *præire, præcedere*. Cur enim poëtæ non licuit nova voce uti ad analogiam facta? Alii legunt: *provectus*, quod fruſtra defendit Burm.——167. *in* deeſt tertio Mentel. et tert. Goth. *reportant* alter Hamb. *reportat* eſt ſimpliciter pro portat. argutatur Burmannus, dum emiſſum ante nuntium fuiſſe conjectat.——168. *inter* duo Burm.——169. *medio* alter Hamb.——171. *Urbe f. media* lectum alicubi ante Pierium; et ſic aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. *mediæ* Dorvill.——175. *Hinc* Ald. pr. et Junt. et pars codd. Heinſ. et Burm. cum Goth. pr. *et p. tollere* Witt.——174. *templo* Bigot.

co quoque et omnino priſcæ vitæ ritu, ut in loco Heſiodi (Scut. 285. 286), ante urbem in campis exercet ſe curſu ac ludit armis juventus urbana. Poëta autem eo more egregie uſus eſt, ut ſuavem narrationem faceret. *domitant currus* pro equis jugalibus, ut alibi hi pro illis; noto poëtarum more. Mox *ſpicula*, int. jacula, et epitheton *lenta* ad materiem refer. *laceſſunt*, exquiſite pro contendunt, certant: quandoquidem provocant ſe et laceſſunt, qui pugnant.

170—176. Pici hæc *regia* in arce Laurenti, diverſa utique a Latini regia v. 59 ſqq. deſcripta, et improprie dicta *regia*, h. e. ædificium magnificum; nam fuit templum, quod pro curia eſſet, e more priſcorum hominum. Ex fragm. Vatic. a Bartolio p. 134 forma hujus templi expreſſa eſt, ſed aliena admodum a poëtæ mente ac ratione. Imitatus eſt locum Seneca Thyeſt. v. 640 ad 664. *urbe ſumma* ἐν πόλει ἀκροτάτῃ, ut Iliad χ, 172, h. e. ἐν ἀκροπόλει. Circa domum illam lucus erat (v. 172) more veterum in templis, et in principum ædibus. Alterum hoc ex lib. II, 299. 300 de Anchiſa

Hæ ſacris ſedes epulis; hic ariete cæſo 175
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro, Italuſque, paterque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem,

175. *Hæc* Rom. cum binis Burm. et Ed. Mediol. *hic* Ed. Ven. *ſacra* tres Heinſ. et Medic. Pierii. *ſacris ædes* Ven. et tert. Rottend. a m. pr. ——178. *e* Heinſ. e ſuis et Pier., alii *ex*. Aliis utrumque abeſt, in aliis adhæſit *e* priori voci: *antiquæ cedro*, et hinc Schol. Stat. *antiquæ cedri*. v. apud Pier. et Heinſ.——179. *curva* Voſſ.

chiſæ domo meminimus. *omen* egregie pro more, cui bonum omen inerat, ut majorum fortuna ſequeretur regem regnum auſpicantem. Auſpicia regni a ſumtis regni inſignibus declarat. *attollere faſces* pro eo, quod ſequitur, ut præferantur novo regi. 175. 176. Poteſt aliquis paullo doctior ſive ad Œnotrorum *συσσίτια*, de quibus Ariſtot. de Rep. VII, 10 videndus, ſive ad ferias Latinas reſpici putare. Servius ad Palatium Auguſti alluſum credi voluit, ut ex ejus verbis colligo: *ariete cæſo. Hoc ſacrificium in janua Palatii fiebat feſtis diebus.* Et Pompon. Sab. ad v. 170 *Templum Apollinis ab Auguſto in Palatio poſitum deſcribit.* Palatinam Auguſti domum adumbratam etiam Blanchinius *(Palazzo de' Ceſari)* et Holdſworth volebant. Sed ſequi juvat, quod ſimpliciſſimum eſt. Eſt hoc templum pro prytaneo, curia aut ſimili æde publica: in qua adeo ſacrificia publica habentur. *ariete cæſo*, ſeu quacunque victima, epulæ ſacræ inſtituuntur; ſi publicum fit ſacrificium, confluunt primores gentis, iique epulis excepti ſedent, *menſis perpetuis*, h. longa et multum procurrente menſa; ut *perpetuum tergum* et alia.

177—182. Etiam hæc ſigna in veſtibulo collocata ſunt, ut in curia vel templo mos erat in aditu et porticu ſigna inter columnas ponere. Italus autem et Sabinus h. l. inter Latini majores memorantur poſt illa, quæ v. 45. 49 edixerat poëta, tamquam agnatione juncti. cf. Exc. IV ad h. lib. et Cluver. Ital. ant. p. 725. Antiquitatis genium exhibet etiam in materia, *cedro*, nam vetuſtiora ſigna lignea erant vel fictilia. *Vitiſator—falcem*: etſi Saturnus fere cum falce exprimitur, et ſunt qui jungant: *curvam ſ. ſ. i. falcem Saturnuſque*, ex ſermonis tamen rationibus haud dubie ad Sabinum ſpectant hæc, quem nobis poëta ex priſca aliqua eruditione declarat, vinearum colendarum auctorem fuiſſe; ſub ſigno, forte ad hermæ morem in ſtipitem deſinente, *falx*, puta ad amputandas frondes (v. Ovid.

Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo adſtabant; aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando volnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, et portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clipeique, ereptaque roſtra carinis.

180. *ſenes* Franc. *biformis* ſec. Rottend. et a m. ſec. Hugen. cum Goth. ſec.——181. *veſtibulum* Zulich. a m. pr. *adſtabant* eſt pro vulgari, *ſtabant in* ν.——182. Burmannus *Martiaque* ex Servio cum Romano (Pierii) et editis omnibus legendum ſtatuit. De editis verum hoc non eſt: nam in his *qui* inde ab Aldd. conſtanter legitur; etſi Benedictus in Junt. emendare juſſerat *que*. Malim equidem *qui* et *que* abeſſe. Sed vereor, ne totus verſus aliunde in margine adhæſcrit. An alius poëta dixerit *Martia vulnera*, ut *arma Martia*, *ſigna Martia*, ἀρήια τεύχεα, ignoro. *Reges* ſunt omnino regio ſanguine nati et veteres heroes, ἥρωες. Sic ipſe Æneas toties *rex*, ut inf. 220. ——183. *ſacriſque* Oudart.——185. *caſtra* Oudart. pro *clauſtra*.——186. *arreptaque* Ven.

Ovid. Met. XIV, 628. 631 et 649) adjecta; qua ſpecie Silvani herma occurrit apud Boiſſardum et alios. Vocem *vitiſator* ex Accio petiit, in cujus fragmentis ap. Macrob. VI, 5 occurrit: *O Dionyſe, pater optime, vitiſator Semela genitus Euie*, ut bene Voſſius legit. *aliique ab origine reges*, h. e. priſci. Moleſtum eſt, quod cum Servio ad Aborigi-num nomen alludi volunt.

183—186. Hæc veterem donariorum et ἀναθημάτων in templis ritum referre, facile intelligitur. Similia loca congeſſit Cerda. Sed præſtat Statii imitationem cognoſcere lib. VII Theb. 55—59. Reſpicitur autem inprimis *affixorum* habendorum mos apud Romanos, cum in faſtigiis non modo templorum, ſed et privatarum ædium, affixa eſſent fictilia ſigna quadrigarum, ſpoliorum, armorum. Sic Liv. XXXIV, 4 et al. Plin. XXXV, 46. cf. Ryck. de Capitol. 15. In eo, quod *roſtra* v. 186 ſubjicit, hiſtoriarum fides non eſt depoſcenda; nam navales pugnas vix fecerunt Latini. Poſſint naves λυτρικαὶ in littore oppreſſæ intelligi; ſed in poëta hæc ἀκρίβεια non deſideratur.

187

Ipſe Quirinali lituo, parvaque ſedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus, equum domitor: quem capta cupidine conjunx
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo divom patriaque Latinus
Sede ſedens Teucros ad ſeſe in tecta vocavit;

187. *parvaq.* vel *fulvaque* Zulich. Cæterum tranſpoſiti eſſe verſus hi quinque 187—191. *Ipſe* Q. et ante v. 183 retrahendi videri poſſunt: ut regibus ſubjungatur unus aliquis inſignior Picus. Potuit tamen Virgilius maluiſſe alterum.——188. *anchiſe* et *anchille* in Goth. ex *anchile*, ut alii ſcribunt, v. c. fragm. Vatic. *ferebat* Ven.——189. *equis d.* ſec. Rottend.——190. *Aurea* ſc. *virga*, nota ſynæreſi; male Servius jungi vult *aurea conjux.*——191. *fixit avem* Hugen. *Circæ* tres Heinſ.——192. *divum templo* Medic. Pier. *temploque deum* alii Picriani.

187—191. Inter ſigna veterum heroum Pici inprimis ſtatua conſpicua. Erat is e Latini majoribus; ac forte ejus ſignum non infrequens illa ætate occurrerat Virgilio (conf. Excurſ. V ad h. lib.). Forte etiam regiam condidiſſe dictus erat: ſup. 171 *Laurentis regia Pici.* Priſca aliqua gravitas imagini ineſt; *trabeatus* eſt Picus, qui veterum regnum erat habitus (conf. Plin. IX, 39 ſ. 63), quo Romulum quoque conſpicuum narrant (*trabeatum Quirinum* vocat Ovidius Met. XIV, 828 et al.), cum *lituo* (ut adeo augurali ſcientia clarum fuiſſe neceſſe ſit) et priſco armorum genere *ancili. ſuccinctus trabea et lituo*, nota forma, qua verbum binis adaptatur, cum de altero tantum proprie dicatur: lituo *inſtructus* ſaltem erat vel *inſignis, conſpicuus:* conf. Burm. Indoctæ ſunt Gellii V, 8 et inde repetitæ a Macrob. VI, 8 argutiæ de h. l. *Quirinalem lituum* ornate dixit, quo Romulus aliquando uſus eſt, inprimis in urbe condenda; augurandi ſcientia ille excellebat. Bene Cerda laudat Plutarch. in Romulo p. 31 F. cf. Serv. *Picus equum domitor:* Homericum ἱππόδαμος. Ejus mutationem in picum exponit Ovid. Met. XIV, 320 ſqq. cf. in Excurſu V ad h. lib. *conjux* h. l. amans, ut et alibi vidimus Ecl. VIII, 18.

192 ſqq. Excepti h. l. legati in *templo*, inde a v. 170 deſcripto, ex more. v. Cerda;

Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ, neque enim neſcimus et urbem,
Et genus, auditique advertitis æquore curſum,
Quid petitis? quæ cauſſa rates, aut cujus egentes
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium, neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua veteriſque dei ſe more tenentem.

194. *Atque hic* Dorvill. *ingreſſus* Ven.——196. *curſum* revocavit Heinſ. ex libris et edd., vulgo alii *curſus*.——198. *Lituſque A.* Dorv. *Litus et A.* Franc. *per tot* Ven. *per v. fervida* Moret. tert. ex v. 24 hujus libri. *texit* Medic. a m. pr.——200. *Qualia ſæpe* aliquot Pier. ——201. *portuſque* Franc.——202. *Nec ſ.* Medic.——203. *aut v.* Dorvill. *et legibus* Comment. Cruqu. ad Horat. ap. Burm.——204. *veteriſque ævi* a Servio lectum eſſe ſuſpicabatur Markland. ad Stat. p. 185. *ferentem* codd. apud Pier. Sed v. Notam.

da; et ſic ſupra lib. I, 505 ſqq. Dido publica negotia exequebatur in templo.

195—211. Simplicitate et proprietate commendabilis oratio, ut altera Ilionei fide et probabilitate cum gravitate. *auditique advertitis æquore curſum* eleganter pro noti eſtis. Sequentia v. 196 ſqq. iis ſimilia, quæ ap. Homerum occurrunt Odyſſ. γ, 71 ſqq. ι, 252 ſqq., ſed λῃϛειχῆς mentionem bene omiſit Maro pro ſuo ævo. 200. *qualia multa* ſic apud Homer. et alios οἷάτι πολλά. conf. Guell. v. 201. ornate, pro, huc perveniſtis. *portum* ſimpl. de appulſus loco de ſtatione accipe. 202. 203. Dicta ſunt ſecundum hos veriſſ. illa Ovidii Met. I, 89 de aurea ætate: *Aurea prima ſata eſt ætas, quæ vindice nullo Sponte ſua, ſine lege, fidem rectumque colebat. Pœna metuſque aberant.* Itaque Latini juſti nec neceſſitate ulla nec legibus, ſed *tenent ſe*, continent ſe, moderate et juſte vivunt, ſponte ſua et more h. inſtitutis ac moribus a Saturno ſancitis. Ita *ſe tenent*, qui ſe coërcent, intra fines, præſcriptum, legem,

Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrarit ad urbis,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Adcipit, et numerum divorum altaribus addit.

205. *eadem* alter Hamb. *idem* Menag. pr. Porro Heinſ. conj. *fama etſi*; quo carere poſſumus. cf. Burm.——206. *Aruncos* alii, quod Ge. Fabricius diverſum populum prodere putabat. Perperam. *Auſonios* Vratiſl. a m. pr. *Auricomos* codd. ap. Pier. ex librarii ſtupore, ut et *Autruncos* in Rom. *Auroncos* in al. *et argis* Goth. alter. *in agris* Erf.——207. *penetrarit* Heinſ. recepit ex pr. Moret. et ex Pierii Rom. aliiſque: alii, etiam fragm. Vatic., *penetravit*; hoc malim retineri: eſt enim gravitatis epicæ. v. ad I, 706.——208. *Samum* Medic. *Samon* alii.——209. *Hunc illum* pr. Hamb. *Coritbi, Choriti, Chariti, Coriti* etiam hic aberrant librarii, ut ſup. III, 170. *Coriti Cyrena* Exc. Burm. ——211. *numero divorum altaribus addit:* Heinſ. ediderat; ſolius Gudiani auctoritate. Impedita lectio, etſi ſic expedias: *regia cæli addit eum numero divorum, altaribus* h. e. per altaria, aris in ejus honorem exſtructis; vel in altaribus, templis. At durum hoc: *cælum addere aliquem numero deorum per altaria.* Vulgata ante Heinſium lectio erat:

gem, morem ſubſiſtunt. 205. longo tempore obſcurata eſt fama, ut a paucis ſenibus adhuc teneatur ejus rei memoria. *Auruncos* dixit, tamquam communis cum Aboriginibus ſtirpis homines: v. in Excurſ. IV, ad h. lib.; affert tamen vel ſic antiquitatis notionem animis nomen. De Dardani ex Tyrrhenia originibus, v. ſup. III, 167 ſqq. et Exc. VI ad lib. III, unde loci hujus ſententia expeditu facilis eſt. E pluribus de Dardano mythis poëta arripuit hunc, quo is dicebatur ex Tyrrhenis profectus, Samothraciam et Troadem adiiſſe. Servius, vel qui eum excerpſit, miſere omnia miſcet. *his agris*, paullo latius dictum; nam Dardanus ex Corytho ſeu Cortona Etruriæ oriundus ferebatur. *urbes Phrygiæ* memoravit, h. e. loca ad incolendum idonea et a Teucro paſſim inhabitata, ſub Idam; nam proprie dictæ urbes tum in regione ea nullæ erant. 210. 211. pro deo nunc colitur. *ſtellantis*

Dixerat. Et dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viæ lituſve fefellit:
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Adferimur, pulſi regnis, quæ maxuma quondam
Extremo veniens Sol adſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis; Jove Dardana pubes
Gaudet avo; Rex ipſe Jovis de gente ſuprema
Troius Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus uterque

erat: *numerum divorum altaribus auget:* nec modo in ed. Ven. et Mediol., ſed in omnibus, quantum video, etiam antiquioribus, inque his Aldd. Eamque, quod mireris, tuentur codd. permulti, et ipſe Medic. cum fragm. Vatic. At *numerum divorum altaribus addit* Rom. cum aliis Pier. et ex Heinſianis forte plures exhibebant; ſicque Erf. In altera hac, quæ codicum auctoritate firmatur, lectione nihil eſt, quod defideres; itaque repoſui; ſive ut ſit: addit cum altaribus divorum numerum, h. numeri incrementum; ſive ſimpliciter, *et altaribus divorum addit numerum*, auget numerum altarium: unde veniſſe videtur altera lectio *auget*.——212. *dictum* Medic. a m. pr. *dicto* Gud. a m. pr. *locutus* ſec. Moret.——214. *ſuccumbere* ſec. Moret. *tectis* ante Heinſ. vulgg. edd. et codd. pars.——221. *nunc ad l.* pr. Moret. *ad lumina* Zulich. *mittit* pr. Hamb. cum fragm. Vatic.

lantis ex ἀτειρέως ὑφαυὸς, quod Homericum eſt. *accipit* pro accepit; adeoque eſt pro habet, poëtico more, et *addit* regia cæli, quæ eum accepit, h. e. hæc receptio in cælum, *altaribus deorum numerum*, pro vulgari: auget altarium numerum, dum ipſe divinis honoribus afficitur; cauſſa eſt, ut novum ſacrum prioribus adjiciatur.

212—227. Ilioneus etiam lib. I, 521 ad Didonem verba facit. 215. *ſidus* pro tempeſtate, *littus fefellit*, ignoratio littorum ac terrarum, *regione viæ*, pro ſimplici, via et navigatione inſtituenda ac regenda. Variavit verba verſus 199 *Sive errore viæ ſeu tempeſtatibus actis*. Illud *regio viæ* jam ante Virgilium frequentavit Lucretius lib. II, 249 *ſed nihil omnino* recta regione viai *declinare, quis eſt, qui poſſit cer-*

Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis;
Audiit, et ſi quem tellus extrema refuſo
Submovet Oceano, et ſi quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vaſta per æquora vecti
Dis ſedem exiguam patriis lituſque rogamus
Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec veſtra feretur

224. *concurritur* Parrhaſ. *concurreret* Rom.——225. *ſi quam* Rom.——226. Hiatum conſtitue poſt *Oceano*; non in *quem*. *exemta* Menag. pr. *extrema* Ven.——228. Diſtinguere alios poſt *Diluvio ex illo*, at cum antecedd. jungatur, narrat Servius.——230. *auramque undamque* Sprot.——231. *noſtra* Oudart. *fatetur* Ven.

nere ſeſe? item lib. I, 1040. Et ſup. Æn. II, 737 *et nota excedo regione viarum*. cf. Cerda. *adferimur* pro exiliore, accedimus. In ſeqq. 216 ſqq. multum dignitatis ineſt et magnifica oratio, inprimis v. 222 ſqq., Trojano bello per tempeſtatem adumbrato; unde v. 228 *diluvium* pro excidio et vaſtitate. Jovis f. Dardanus; v. eundem Exc. VI lib. III. *de gente ſuprema*. Ennianum laudatur ex Annal. V *nomine Purrhus, uti memorant, de ſtirpe ſupremo*, de prima origine et ſtirpis exortu a Jove. *quibus fatis* pro ſucceſſu rerum et eventu fatali; et *acti* h. l. eſt, vexati, calamitatibus afflicti. 225. 226. 227. ornate, pro omnibus gentibus. *ſi quem* (quemcunque) *ſummovet—dirimit*, ſimpl. de habitatione in loco longinquo et remoto; et, poëtico more, ſignate extremas terrarum oras ad Oceanum et ultra Libyæ deſerta nominat. *refuſum Oceanum*, qui de æſtu et receſſu maris proprie dicitur, accipies ſimpliciter diffuſum late et extentum. Sunt enim *tellus extrema refuſo Oceano*, fines terrarum, quos ambit Oceanus, qui etiam Homero ἀψόῤῥοος Ὠκεανὸς Iliad. σ, 399 et al., quatenus amnis inſtar terrarum orbem includit. Recte hæc accepta videbis a Cerda. *plaga ſolis iniqui*, zona torrida, nimis magno, infeſto ſolis æſtu, *extenta*, patens, propter camporum arenas, *in medio quatuor plagarum*.

228. 229. 230 ſqq. Magna ſuavitas in extenuatione ejus, quod petunt, *Dis ſedem exiguam p. (pia et verecunda petitio*, bene ait Servius) tum in ſui commendatione modeſta ac gravi.

Fama levis, tantive aboleſcet gratia facti;
Nec Trojam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, ſeu quis bello eſt expertus et armis;
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere ſibi et voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deum veſtras exquirere terras
Imperiis egere ſuis. Hinc Dardanus ortus

232. *tantique* pars ſcriptt. et edd. *aboleſcit* duo Mentel. et a pr. m. Reg. *oboleſcet* Goth. ſec. *doleſcet* Goth. tert. *abolevit* Hugen., Heinſius malebat, *abolebit*. At poëta docte poſuit antiquum verbum, quod et in Lucretio occurrit V, 732.——233. *Auſonio* Franc., vitioſe. *accepiſſe* pr. Hamb. Dorvill. et Leid. *pigebat* alter Mentel. a m. pr. librarii lapſu; ſed Heinſius commodiorem lectionem in eo inveniebat, ut ad Dardani in Phrygiam adventum referretur. Argute magis quam vere.——235. *ſive quis b. expertus et armis* Medic. Pierii. *fidem* duo Burmanni, et unus, *in armis*.——236. *et multæ* Parrhaſ.——237. *Proferimus* aliquot Pier. et duo Heinſ., ſed *præferre* eſt proprium in hac re. cf. Burm., *et verba*, multi; tandem *ac verba precantia* haud dubie vera lectio reſtituta poſt Benedictum in Junt. 1510, qui bonos ac vetuſtos codd. hoc habere ait, tum Pier. ab Heinſio e Mediceo aliiſque; Burmannus etiam Ed. Ald. et Mediol. memorat; ſed omnes Aldd. conſentiunt in vulgata: *et verba precantum*. Hoc etiam Rom. exhibet, *precantis* Bigot. *vittaſque precantia verba* in litura fragm. Vatic. cum aliis Pier. et Heinſ. *vittaſque precantia regno* Ven. *manibus ac verba p. victas* Ed. Ven.——239. *Et nos* Dorvill.——240. *Imperiis cogere* aliquot Pier., forte pro *coëgere*.

gravi. *Dis patriis*; ex religione Penatium præclare facit initium ad movendos animos. *feretur* pro tenui voc. *erit*. *Trojam*, magna cum vi, pro Trojanis; ut toties *Trojam, Ilium, in Italiam inferri* vidimus. In v. 235 nimis argute Ge. Fabricius Ciceronis locum VII ad Div. 5 expreſſum volebat: *Totum hominem tibi trado, de manu ut aiunt in manum tuam iſtam* (ad Cæſarem ſcripta epiſtola) *et victoria et fide præſtantem*. Habet ſaltem ſimilitudinem aliquam. Sed *fides*, dextra data, ad fœdera ſpectat, in quibus ſervandis et exſequendis conſtantia et ſtrenuo fortique animo ac manu opus eſt. 237. Laudant omnes notum illud ex Iliad. α, 14 Στίμματ' ἔχων ἐν χερσί. De re cf. ſup. v. 154. 240. *imperia deorum* ſunt monita, ut jam alibi vidimus, et mox *juſſa*. *Hinc*

Huc repetit, jussisque ingentibus urguet Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacræ
Numici.
Dat tibi præterea Fortunæ parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.

241. Salebrosa oratio meo quidem judicio: *Hinc Dardanus ortus Huc repetit, jussisque i.—Numici*; ad quam tamen neminem offendisse video, ne ad interpretationem quidem: de qua Notam vide. *Huc* jam in Venetis Ald. aliisque vetustioribus expressum video; et sic Medic. fragm. Vatic., nec aliunde varietas notata, nisi quod Rom. *Hunc repetet, jussisque—Tyrrhenum et Tybrin et f. v. s. N.* Menagii autem pr. *Hunc repeti jussis ing.* (Abest *que* etiam in sec. Moret. et sec. Rottend.) *Hinc r.* Ven. *Hic* Serv. Dan. ad IV, 259. Sed in his vocibus *hinc, hunc, hic, nunc, huc*, semper magna esse solet varietas ex scribendi compendio; ut forte conjicias fuisse: *Nunc repetit, jussisque ingentibus urguet Apollo, Tyrrhenum Thybrim et fontis vada sacra Numici.* Ut sit: Nunc Apollo repetit. h. e. repetere jubet, Thybrim. Hæc saltem Latine dicta essent. Ut tamen ex animo dicam, omnes tres versus inde a verbis: *Hinc Dardanus ortus Huc r. Tyrrhenumque* alieni esse videntur, aut ex margine serius attexti, ad explendum hemistichium *Imperiis egere suis*; aut ex variis poëtæ tentaminibus, quæ chartis ille illeverat, a Tucca confecti.——242. *Timici* et *Thymici* codd. apud Burm.——243. *Dat* sc. Æneas, et sic vulgo explicatur. Sic oratio ad v. 221 retrahitur: *Troius Æneas tua nos ad limina misit—Dat tibi p.* Quod tamen satis durum esse quis non videt; inprimis cum orationis cursus ad Apollinem hoc referat, v. 241, sensu tamen repugnante. Videtur poëta, quæ media sunt, secundis curis elaborasse, neque iis cætera satis accommodasse.

repetit ad Dardanum referunt Intpp. post Turnebum: in hanc nos terram, unde orti sumus, repetit, revocat Dardanus et quasi vindicat; neque aliter Donatus. Atqui hoc durum est, si quid video, ne dicam putidum; multo deterior Servii ratio, ut Dardanus nunc Æneas sit. Saltem Apollo is esse debet, qui *repetit* Trojanos *huc*, in hanc terram retrahit, revocat, Italiam repetere jubet, et urget ad Tiberim, h. retrahit, adire jubet; adeoque interpungendum: *Hinc Dardanus ortus*; *Huc repetit jussisque i. urguet A.* Sed et hoc durum: *Apollo repetit huc—et urget ad Thybrim.* Laborat locus: v. Var. Lect. *Numicium* a fonte iterum (v. ad 150) designat, ut poëta, et quoniam Lavinium urbs ad eum locum condenda est. Ponit porro, ut poëta, fluvium ad designandam terram. Nota ratio; sed in Numicii, tamquam sacri fluminis, notione religio aliqua inest. Observata res in Excursu III ad h. lib.

243—249. *Dat* quis? v. Var.

Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras;
Hoc Priami geſtamen erat, quum jura vocatis
More daret populis; ſceptrumque, ſacerque tiaras,
Iliadumque labor veſtes.
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque inmobilis hæret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec ſceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoque moratur;
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem.

245. *Huc* tert. Rottend. *ad auras* Menag. pr. et ſec. Goth.——247. Paullo calidior quis conjectare poſſit: *Hoc Priami geſtamen erat—ſceptrum; Aſſaracique tiaras; Iliadumque labor veſtes.* cf. Notam.——248. *veſtis* aliquot Burmann.——250. *obtuitu* Franc. et Ven.——253. *in* deeſt Zulich. *in connubia* Ven.——254. *volvens* a pr. m. fragm. Vatic. et aliquot Pier. ut ad *ait* continuetur oratio. *volvit Fauni* pr. Moret.

Var. Lect. Dona commendat iterum a perſonis, quod alibi vidimus poëtam decere. cf. I, 647 ſqq. 245. craterem vel pateram deſignat. Virtutem habet oratio, quod tamquam dramatice res repræſentatur, non facta narratur. *Hoc Priami geſtamen erat:* cum his verbis ſceptrum tradere putandus eſt, quod proprie inter geſtamina eſt; nam Servium diadema interpretantem quis audiat? mox tamen adjunxit alia, quæ proprie geſtari non dicuntur, ſed ornant tamen, *tiaram* et *veſtes* pictas. Summam ſubtilitatem in his ſequi poëta noluit. *jura d.* v. ſup. I, 507. Jus dicere præcipuum munus veterum regum fuiſſe notum eſt; itaque ab hoc munere eorum dignitas declarari ſolet. Sedent autem jus dicturi cum ſceptro. Ad hoc illuſtrandum Guellius laudavit Apollon. (IV, 1177) et Pindarum (Pyth. IV, 270 ſqq.), ſed res ex Homero ſatis obvia. *tiaras* improprie, nempe Phrygum pileus, quem aliis locis *mitram* dixit; v. ſup. IV, 216, ibi v. cf. inf. IX, 616. *ſacer* tantum ad venerationem Priami valere videtur, ut auguſtum ſignificet ornatum. *Veſtes* autem ſunt *Phrygiæ* vulgo dictæ, a Trojanis mulieribus acu pictæ, ἔργα γυναικῶν. Mox eadem *purpura picta*.

249—258. In primo verſu Iliad. 7, 217, de Ulyſſe verba faciente, expreſſum eſſe volunt; nimis docte. Communis is eſt oris habitus eorum, qui ſtant vel ſedent cogitabundi. Ita inf. v. 291. cf. ſup. I, 226. 228. *Fauni ſortem*

ſup.

Hunc illum fatis externa ab ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Di noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modo Æneas, noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat ſociuſque vocari,
Adveniat; voltus neve exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.

255. *Hinc i.* Parrhaſ. et fragm. Vatic. *ab ſ.* Heinſ. cum potioribus. Alii *a ſede. provectum* aliquot Pier.——256. *generos* e Servio memorat Burm. *que* abeſt aliquot Heinſ.——257. *Ominibus* Oudart. a m. ſec., ſed v. IV, 102. *huic p.* Heinſ. e Medic. et aliis; vulgo *hinc p.* Goth. tert. *hunc.*——258. *et* omittunt multi apud Heinſ. et Burm., et ſane abeſſe malim. *qui v.* fragm. Vatic. a pr. m.——259. *victus ait* Menag. *di veſtra* duo Burm.——260. *Auſpiciumque* Menag. pr.——261. *nec vobis* Parrhaſ.——262. *Trojæque* tres Burm.——263. *eſt* deeſt alteri Voſſ.——264. *adjungi h. properet* Oudart. *ſociuſque* cum Brunckio revocavi: in recentiores, puto inde a Dan. Heinſio, venit *ſociuſve.* In codd. utrumque habetur. *ſociiſq. ſociiſve* duo aberrant ap. Burm.——265. *abhorreſcat* Witt.——266. *Par* Ven.

ſup. v. 95 ſqq. *paribus auſpiciis*, communicato regno. vid. inf. XII, 190. 191. Sic IV, 102 *Communem hunc ergo populum paribuſque regamus Auſpiciis.* 258. *quæ viribus* h. fortitudine et virtute bellica; ut ſit βίηφιν Homericum; niſi pro imperio dictum accipias.

259—267. *augurium ſuum* h. ſortem, Fauni oraculum. *M. nec ſperno*, lubens accipio, ut ſæpe. v. Cerda et Burm. *uber agri* v. ſup. ad I, 531. cf. II Ge. 234. 185 et al. 266. *pacis*, fœderis, et *tyranni*, regis, utrumque docte dixit, ut poëta.

Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis adfore ab oris.,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, et, ſi quid veri mens augurat, opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.

268. *noſtræ q. j. gentis* Menag. pr. *qua* Rom.——269. *patriæ* tres Burm. *nec* Goth. ſec.——270. *ſinant* Leid. a m. pr. *e. nam affore* Ven. *e. nam fore* Parrhaſ. *g. e. affore regnis Hic Latio* Menag. pr.——272. *ferent* duo Burm. *expoſcere* Oudart.——273. *verum* Sprot.——274. *eligat* alter Hamb.——275. *tricentum, trecentum,* in Gothanis, ut ſolent infimi ævi librarii ſcribere.——276. *Omnes ext.* Cätræus edidit. v. Burm.——277. *inſtructos* Ven. et plerique Pier., ſollenni permutatione.——279. *Strati a.* Ven. et Parrhaſ.

268—273. Heroicæ vitæ mores ita ferre, ut virorum fortium nuptias orent aut filiæ aut patres, jam Servius notavit. Exemplum illuſtre Alcinoi Odyſſ. η, 311 ſeqq. *plurima cælo monſtra,* oſtenta divinitus miſſa. 271. *Hoc Latio reſtare,* Latinos manere hanc fortunam, ut gener filiæ meæ advena ſit. 273. *Et reor, et opto, ſi quid veri mens augurat.* In hoc contextu *opto* nihil aliud eſſe poteſt, quam, eligo, amplector, generum probo, quia eum fato deſtinatum generum eſſe augŭror. Recte Pompon. Sab. "Hoc, inquit, volebat, quia hæc erat ſors."

275—285. Quod rex Latinus CCC equos eximios aluiſſe narratur, a vetere Latii habitu forte nimium quantum abhorret. Verum reliqua omnia aucta in majus et amplificata ſunt, ut narratio gravitatem et carmen dignitatem haberet. Hoc poëtæ conſilium ubi ſemel intellexeris, importunum eſt talia quærere. Ita infinita alia quæri poterant, v. c. lib. V, 545 ſq., unde Trojanis in Sicilia equi ſuppeterent ad ludum Trojæ habendum et inter-

Abſenti Æneæ currum geminoſque jugalis,
Semine ab ætherio, ſpirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos dædala Circe
Subpoſita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis

280. *Æneæ abſenti* Goth. ſec.——281. *flagrantis* fragm. Vatic.——282. *Circæ* idem fragm. et duo Burm. etiam hic, ut alibi. v. ſup. 191. Comment. Cruqu. ad Horat. I Sat. 6, 77 laudat: *quos illi d. C. S. de m. ſatos furata creavit.*——284. *Æneades* Rom. *læti d. d.* Dorvill. *dictis donisque* Serv.——286. *ab agris* Goth. pr.

ter errores longos quo magiſtro artem equeſtrem diſcere potuerit Aſcanius cum cæteris pueris. *ordine*, deinceps, omnibus et ſingulis; nihil amplius. cf. v. 139. *oſtro pictiſque tapetis*, h. veſtibus ſtragulis purpureis auro intextis vel acu *pictis:* unde mox, *tecti auro. Monilia* non tam ex unionibus ac gemmis, quam omnino torques aurei vel phaleræ intelligendæ. Neque orientis faſtum in hoc adoptaſſe putandus eſt poëta; verius ex antiquæ Italiæ vel Etruriæ luxu rem petiit. Nam monilium et torquium omnino inter Etruſcos frequentiſſimum uſum fuiſſe docent Etruſca monumenta. Mox *aurum ſub dentibus* quis non videt eſſe frena? 280 ſeqq. Æneæ mittit equos, quorum genus adumbratum eſt ex Iliad. ε, 265 ſqq., ubi equis a Jove Troi donatis Anchiſes ſubmiſerat equas; nunc Circe, ingenioſa Solis filia, cui in fabulis Italicis proprius aliquis locus eſt (v. in Excurſu I ad h. lib.), uni equorum patris ſubmiſit mortalem equam, hinc *nothos furata creavit*, hoc eſt, furtim ſuſcepit progeniem. Nihil autem in poëtarum fabulis nobilius eſt Solis equis. 285. Jungenda, *ſublimes in equis*, ut ſæpe non, *ſublimes donis dictiſque*; ſed *donis dictiſque* pro, poſt talia d. ſeu cum t. donis dictiſque.

286 ſqq. Nova περιπέτεια et rerum converſio inexpectata, cum jam ad eventum perducta viderentur Trojanorum fata. Iterum Junonis odio et ira poëta utitur; etſi in toto loco ante oculos fuit Neptunus Odyſſ. ε, 282 ſqq. Fatendum quoque multum ſimilitudinis huic Junonis orationi eſſe cum illa lib. I, 36 ſqq. A Pachyno uſque Siciliæ promontorio proſpicit Latium; ſcilicet ſupra illa loca in aëris regione invecta, non monti inſiſtens. Iter autem facere putanda Argis

Sæva Jovis conjunx, auraſque invecta tenebat:
Et lætum Æneam claſſemque ex æthere longo
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ;
Deſeruiſſe rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quaſſans caput, hæc effundit pectore dicta:
Heu ſtirpem inviſam, et fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,

287. *que* abeſt Menag. pr. *invicta* Mentel. pr. *curaſque inventa* Franc.——288. *longo* Heinſ. ex Mediceo recepit; accedit Hugen. Ex Romano nihil notatum eſt. At cæteri omnes cum fragm. Vatic. et edd. *longe*. Vereor, ne alterum ſit ex eo deliciarum genere, quod librariorum incuriæ debemus.——289. *aduſque* Rom. *Pahyno*, *Pachino*, *Pachinno*, *Pachynno* aberratur.——290. *fidere terræ* plerique Pier. et Menag. alt., ac Moret. pro div. lect., antique; ſed *fidere terræ* ex poëtæ uſu et Aruſiani Meſſii auctoritate defenditur ab Heinſio.——292. *Dum q.* alter Hamb. *effundit* Heinſ. e melioribus; alii *effudit*.——293. *factis* conj. Waddel., temere. *votis cont. noſt.* Jo. Schrader. in ſchedis.——294. *non tres* Heinſ., et mox iidem cum aliis, etiam Goth. tert., *non capti*. Ita cum indignatione efferenda hæc erunt. *succumbere* Mentel. pr. et Menag. pr. et Menag. alter. *o. terris* Goth. ſec.

gis verſus Carthaginem. Permutant enim dii loca, quæ amant. Paullo difficilior proſpectus Neptuni videtur apud Homerum l. c., qui ex Solymis montibus Ulyſſem verſus Phæacum inſulam navigantem conſpicit: ſi quidem Solymi Piſidiæ illi ſunt, et ipſe ex Æthiopibus ultra Ægyptum habitantibus redire putandus eſt. Putabam aliquando Elymos Siciliæ cum monte Eryce ſub Solymis latere; unde proſpectus in mare Ionium probabilius fingi poterat. Reditus quoque Neptuni ab Æthiopibus, etſi per aërem, probabilior ſuper Siciliæ extremas oras, et Solymos cum Elymis confundi alibi quoque memini. Mox v. 291 *fixa dolore*, transfixa, jungendum puto, ex Homerico: ὀδύνῃσι πεπαρμένος; ut vulgo *dolor infixus animo* dicitur. Cæterum in his deorum iratorum tacitis cogitationibus valde ſibi placent Maronis exemplo cæteri poëtæ. Sic Ovidius v. c. Met. IV, 422 ſqq.

293 ſqq. Nolim poëtæ nimis argutam dictionem defendendam ſuſcipere; multo minus ea placet in dea irata. Ferrem illud: *fata contraria fatis noſtris* h. ei, quod fatale eſt a me conſtitui et novari in Trojanorum fortunis poſſe. Eſt autem

Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent, odiis aut exſaturata quievi—
Quin etiam patria excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, et profugis toto me opponere ponto.
Abſumtæ in Teucros vires cœlique mariſque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem

295. *Nunc c.* Medic. et Mentel. pr. *nunc* et *non* etiam mox pro *num* nonnulli apud Burm. *aut incenſa* Bigot. *creavit* Exc. Burm. *cremaret* Leid.——297. *an credo* malebat Ge Fabric., minus bene. *ac* duo Burm. *mea munera* Menag. alter.——298. *haud* Cariſ. Inſt. Grammat. lib. I et edd. vetuſtiores Macrobii. *haut* etiam bini Goth. cum Erf. *haud e. quierunt* Parrh. *F. j. odiis, aut* diſtinguitur in Vratiſl. *exſatiata* Oblongus Pierii. Omnia perperam. Quam piget talia exſcribere!——300. *me* abeſt alteri Hamb. *me toto* duo Burm. *exponere* aliquot Pier. cum Menag. pr.——301. *aſſumtæ* Goth. ſec.——302. *Syrtis* aliquot ap. Burm. *aut v.* Leid. *quid dira Char.* aliquot Pier.——303. *potiuntur* Ven. ex interpretatione. Vide lib. V, 243 *portu ſe condidit alto*——304. *prendere* Leid.

autem in fatis Junonis, ut fata Trojanorum intercipere haud poſſit; conf. inf. IX, 133. 136. 137, ſed, quod ſequitur, *num occumbere, num capti potuere capi, num incenſa cremavit Troja viros?* luxuriantis ſunt ingenii; etſi reprehenſio hactenus retractanda eſt, quod veritas tamen ſua ſententiæ ſubeſt. Exemplis alii, ut Cerda, defenſionem parant, primo loco Ennii, quem expreſſit Maro, ut jam Macrob. VI, 1 monuit: *Quæ neque Dardaneis campeis potuere perire, Nec, cum capta, capi; nec, cum combuſta, cremari.* Sed in cæteris, ſi recte Virgilium novi, tragicorum, inprimis Euripidis, rhetoricos ſpiritus æmulatus eſt.

297—303. At forte tædio victa vel odiis expletis a perſequendis Trojanis deſtitiſſe videri poſſum. Immo vero etiam a patria digreſſos omnibus modis vexavi (299. 300. 301). Cuncta tamen, quæ tentavi, nihil profuerunt; Italiam nihilominus tenent (302. 303. 304). Nunc orationem, moneo, poëticam excutias.

304—309. Conf. lib. I, 39—49 non ſatis variata re. Vide

Inmanem Lapithum valuit: conceſſit in iras
Ipſe deum antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?

305. *Laphytum* ſcribunt Goth. *potuit* Bigot. et Schol. Statii. *in iram* Franc. *in aras* vulgg. edd. Macrob. IV Sat. 2.——306. *antiquas* Parrhaſ., ſcil. *iras*.——307. Lectionem hanc Heinſius e Mediceo a m. ſec. repetiit, ſed eo ducentibus aliis, pr. Hamb. Menag. ſec. Moret. ſec. et pro var. lect. Moret. tert., item Priſciano ap. Heinſ., in quibus: *Lapithas t. et Calydona merentem*. Ea lectio cum paullo doctior eſſet, miras librariorum aberrationes peperit. Scilicet vulgari dicendi modo ſubjiciendum erat: *Quod autem tantum ſcelus commiſerant Lapithæ vel Calydon, quo tantum pœnam mererent?* Hic primum exquiſitiorem rationem adhibuit, a Græcis ductam. *ſcelus merere*, pro, per ſcelus, ſcelere, merere pœnam. Nec aliter ſup. II, 229 *ſcelus expendiſſe merentem*, pro, pœnas expendere merendo propter ſcelus. Jam hoc idem efferri poterat per caſum ſextum: *Lapithis aut Calydone tantum ſcelus*, h. pœnam, *non merentibus*; et ſane ſic vulgo legi

Vide paullo ante ad verſ. 286. Utroque loco ad majores iras ſe exacuit Juno exemplis aliorum deorum, qui idem felicius auſi ſint, propoſitis. De Lapitharum cum Centauris pugna in Pirithoi nuptiis e Met. XII Ovidii narratio peti poteſt; ſed vulgo cauſſa ab ebrietate ducitur: quod ipſe Maro ſequitur Georg. II, 457. cf. Hygin. f. 33. At de Martis in Lapithas odiis obſcurior eſt fabula, expoſita tamen h. l. a Servio; cf. Luctat. ad Stat. Theb. II, 563; verbo: Mars in Pirithoi ſacris inter cæteros deos ſolus præteritus in Lapithas exarſit et furorem immiſit, quo illi cum Centauris infeſtis armis concurrerunt. Nec mirum rem diverſis modis eſſe tractatam, cum non unius poëtæ ingenium illa exercuerit. Laudatur *Meliſaudri* Λαπίθαν υπὲ Κενταύρων μάχη apud Ælian. XI, 1. Si tamen ei nihil tribuas, cum de illo nihil aliunde conſtet: at cogitandum de *Æginio*, vetere poëmate, a nonnullis Heſiodo adſcripto, tum de *Theſeide*, in qua Pirithoi res locum habere poteſt, tandem de *Heracleis*. Magis nota eſt fabula altera de Dianæ ira, cum Œneus ea ſola omiſſa cæteris diis omnibus primitias ſacrificaſſet; hinc immiſſus aper Calydonius, ortaque ſuper ejus exuviis contentione, Pleuronii Calydonem oppugnarunt. Locus claſſicus Iliad. *ι*, 529 ſqq. et Schol. ad 525. Apollod. I, 8, 2. Noſtri Maronis veſtigiis inſtitit Statius VII Theb. 203. 204. 205. *conceſſit in iras*, ad pœnam et vindictam. 307. *Quod ſcelus* pro vulgari: Quo tamen ſcelere aut Lapithæ aut Calydonii tantam pœnam meruerant?

Aſt ego magna Jovis conjunx nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis: dubitem haud equidem inplorare
quod uſquam eſt.
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,

legi ſtatim videbimus: *Quod ſcelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente?* Verum inverſiones amans poëta porro uſus eſt forma Atticis frequentiſſima, qua antecedenti ſtructuræ accommodatur illa, quæ ſequitur: conceſſit Jupiter Dianæ in iram *Calydona: quod ſcelus aut L. aut Calydona merentem?* ſc. id, conceſſit? ut recte Pierius ſupplet (non, perdidit, vel, vidiſti, ut Pomponius, qui cæteroqui eandem lectionem interpretatur, quam Aproniani eſſe non dubito, qui Mediceum correxit). Jam varietatem videamus. Vulgo, ut modo dixi, lectum et editum etiam in Aldd. et quæ hinc fluxere: *aut Lapithis tantum aut Calydone merente*, quod Servius defendit, et per ſe ferri poterat; ſed, ab interpolatore illud eſſe, ex reliqua diverſitate intelligas; nam paſſim: *Lapithis t. a. Calydona merentem* legitur, etiam in fragm. Vatic.; et ſic Priſcianus, qui plures lectiones affert, et Servius in nonnullis libris invenerant. In Medic. a pr. m. nec non in pr. Hamb. pro var. lect. *Lapithis t. a. Calydone merentes.* Tum Montalb. *Calydone merentem.* Gud. cum aliis, *Calydone merente.* Edd. Ven. et Mediol. *Lapithis tantum, aut Calydona merente.* Dorvill. et Witt. *Lapithas tantum Calidone merente.* Romanus cum Gothanis: *Lapithis t. a. Calydone merentem.* Heinſius conj. *Quod ſcelus aut Lapithis tantum aut Calydoni merenti?* ingenioſo luſu.——308. *nil vergere* Menag. pr.——309. *Quod potui* idem.——310. *Vincar* Medic. a m. pr.——311. *aut equidem* Mentel. pr. et pr. Goth. *explorare* Voſſ. Hugen. pr. Hamb. *eſt* a multis abeſt.——313. *eſto regnis* duo Burm. cum Medic. Pier.

Scilicet *pœnam ſcelere merere* ad exquiſitiorem formam revocatum eſt; ut adeo ſcelus ſit dictum cum notione pœnæ. Melius ὅτῳ utrumque, et ſcelus et pœnam, declarat.

308—319, *quæ potui*, h. ſuſtinui, ſemel in eum locum me demiſi, ut omnia auderem. Hærent Intpp., ſed *poſſe* et alibi obvium hoc ſenſu. Supra v. 300 idem, *Auſa f.* Hactenus cum Cantero *potui linquere* meram periphraſin dixeris ſimplicis formæ: *quæ liqui.* 310. *Vincor ab Ænea:* non poſſum eum perdere: δεινῶς. ut recte Macrob. IV, 2. p. 451. v. 312 ex Æſchyli Supplic. 160. 168 petitum voluit poſt Guellium Abreſch. lib. III Animadverſſ. in Æſchyl. p. 145. Certe ſententiæ ſimilitudo quædam occurrit. Etſi diſplicet forte

Atque inmota manet fatis Lavinia conjunx :
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus ;
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano et Rutulo dotabere, virgo ;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeis prægnans ignis enixa jugalis ;
Quin idem Veneri partus ſuus, et Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.

315. *Attrahere* Dorvill. *Hæc trahere* Lutat. ad Stat. apud Burmannum, qui *trahere* abſolute dici docet ; de quo quis dubitet ? tamen vel ſic intelligendum, *trahere res, negotium* et ſimilia, h. protrahere.——316. *Ac* duo Burm. *excindere, excidere, excedere* aberrant librarii et hic, ut alibi.——317. *At g.* Medic. *Hac gener inde ſocer* Bigot., utrumque eleganter. *ſocer atque gener* Goth. pr. *coiant* Mentel. pr. ; Burm. conj. *Hac g.— mercede, duorum ſanguine, T.* cui bono ? non dicam.——319. *At B.* Leid. ——320. *prægnas* ſcribunt Gud. Medic. et alii, hic et alibi. *Prægnas Ciſſeis* Lutat. ap. Burm.——322. *recidivæ* videtur Servius legiſſe.

forte animi impotentia in dea ad tam humilia conſilia progreſſa, in verbis tamen multum virium et δεινότητος, inprimis v. 317. 318. 319 eſt. *immota manet fatis conjux*, exquiſitius pro manent immota fata de Lavinia ab Ænea conjuge ducenda ; ut lib. I, 257 *manent immota tuorum Fata tibi*. 317. *merces* pro malo et pernicie, etiam alibi frequentatum. cf. Cerda. *coëant* eſt conjungantur fœdere et matrimonio Æneæ et Laviniæ ; male Cerda aliter. In v. 318 Euripidem expreſſum putant Hippol. 550. Eſt ſaltem ſimilitudo aliqua. *Bellona pronuba*, graviter dictum, ſi e Junonis perſona proferri memineris ; nam proprie *Juno pronuba* eſt, v. c. ſup. IV, 166.

319—322. Docta et cum arte elaborata oratio. Non tantummodo Hecuba, Ciſſei f. (conf. Serv. ad v. 320), *prægnans face*, cum facem utero gerere ſomniaret (conf. inf. X, 704. 705 et verſus ap. Cic. de Div. I, 21), *enixa eſt ignes jugales*, conjugales, peperit matrimonio filium, qui Aſiæ incendium erat futurus ; verum ſimili modo facem edidiſſe partu credenda erit Venus ; ſimilis ignis erit Veneri filius ſuus, Æneas (exquiſitius : *quin idem Veneri partus ſuus)*, et erit ille *alter Paris*, et erunt *iterum funeſtæ tædæ in Pergama recidiva*, h. e. nova hæc Troja,

ſeu

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Allecto dirarum ab ſede ſororum 324

324. *Lethiſicam A. et D.* Parrhaſ. *Luctiferam* pr. Hamb. *Allecto* Medic. et cæteri omnes Heinſiani. Sic et Rom. cum fragm. Vatic. Sic et alii minoris cenſus, ut Erf. Haud dubie recte, Græcorum poëtarum exemplo, qui ita primam per ſe brevem producunt. Sic Orph. 906 Voſſ. Ἀλληκτὼ, et in Hym. 68, 2. In fine *dearum* Cariſ. et alii codd., Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic., minus quidem eleganter. *Sorores* tamen verſu hinc tertio iterum memorantur; et inf. 454 *dirarum ab ſede ſororum* recurrit. Solet autem poëta, niſi ſui parum memor ſit, talia diverſis locis variare.

ſeu reſtituta Trojanorum fortuna, iterum experietur tamquam alterum Iliacum excidium. *recidiva Pergama*, cf. ad IV, 344. Multum tragici ſpiritus huic loco ineſt. Verſus 318 ſententiam ſimilibus Tragicorum locis illuſtrat Guellius.

323 ſqq. Sequitur locus de *Alecto*, Furiarum una, ex inferis excitata a Junone, et Amatæ, Latini uxori, mox Latinis quoque matribus familias, tum Turno, Teucris quoque et Aboriginibus immiſſa, egregie quidem ille tractatus et ornatus, Juvenalis quoque judicio Sat. VII, 66 ſq. commendatus; in quo tamen inventi ſubtilitatem vel ſollertiam non adeo magnam video. Excogitatu certe facillimum videtur, odiis et inimicitiis ex ipſa re natis, Furiis hoc negotium dare, ut tumultus et bellum excitetur. Poëtæ tamen ea in hoc contigit felicitas, quod non in allegoricis perſonis ipſi fuit acquieſcendum. Sunt enim Furiæ ex poëtica ac mythica doctrina veræ Deæ apud inferos collocatæ, ut ſupra vidimus VI, 280 immiſſæ Oreſti et Herculi. Λύσσαν Herculi ab ipſa Junone ut h. l. immiſſam in ſcenam protulit Euripides Herc. fur. 822 ſqq. Cæterum invento hoc, etſi per ſe exili et jejuno, certatim uſi ſunt poëtæ ſequiores. Sic Ovid. IV Met. 422 ſqq. (quo comparato Virgilii ſapientiam intelligas: nam hic rerum ſummam perſequi contentus *terras*, inquit, *petivit* et *ciet*; at apud illum ipſa Juno deſcendit ad inferos et evocat Furias, ut Athamantem in furorem conjiciant) Statius I Theb. 88 ſqq. Silius II, 526 ſqq. Nonnum lib. XXXI, Claudian. in Rufin. I, 25 ſqq. excitat Cerda. Partem loci in Laii umbram tranſtulit Statius Theb. II, 94 ſqq. Semina prima rei ſunt apud Homer. Iliad. ι, 565. 567. 568; in cæteris Eris Homerica exemplo eſſe potuit.

323—329. *horrenda*, ut *ſæva*, pro irata. 327. 328. Habes ſimilia Æſchyli verba Eumen. 69. 70, ubi poſt alia tandem de Furiis: Μισήματ' ἀνδρῶν καὶ θεῶν Ὀλυμπίων. cf. ibid. v. 190 ſqq. et 414. 415.

Sed

Infernisque ciet tenebris : cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, et crimina noxia cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum : tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.

328. Merula ad Ennium substituere volebat Ennianum : *Tartarinæ*. male. cf. Burm.——329. *Quam s.* Voss. pr. *tot s.* aliquot Burm. *p. ora c.* plerique Pier. item Sprot. et Goth. sec. Placebat Heinsio, nescio quare, cum *ora* ex superiore versu adhuc auri insideat. *Pollulat* et *colubris* scribunt Rom. et alii, ex pronuntiatione sæculi sui : quæ ipsa res dubitationem facere potest, an verum sit, quod narrant, jam Virgilii ævo pronuntiatum fuisse *vortunt, volgus, volnus*, et inf. v. 399 *torvom*.

Sed Maro Alecto ad Martis Homerici exemplum adumbrasse videtur, Iliad. ε, 890 sq. Ἔχθιστοι δέ μοι ἐστὶ θεῶν, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν· Αἰεὶ γάρ τοι ἐρις τε φίλη, πόλεμοί τε μάχαι τε; etsi rem variavit feliciter. Quid enim Furiæ faciem horribilem et abominandam gravius declarare possit, quam, ipsi patri ipsisque sororibus eam detestabilem haberi. Sed et locum in Ennio fuisse conjectare licet, huic non dissimilem, unde fragmentum a Probo et a Varrone servatum est (Enn. Fragm. pag. 120 sq.) : *Corpore Tartarino* (horrendo, terribili, ut Festus interpretatur) *prognata paluda* (paludata ; etsi Probi lectio *palude* præstare videtur) *virago*. Pergit 328. 329 ei par nihil esse in tota rerum natura. Imitationem Spenceri non indoctam notavit Uptonus (*Fairy Queen Cant.* VII, X, p. 644), aliam Lucani vide lib. X, 645 sqq. *tot sese vertit in ora*, ad declarationem, τῦ *monstrum* pertinere putandum. Nec vultus mutationes, pro vario mentis habitu ac sensu ; nam id nimis tenue foret ; nec in varias species et figuras mutatum os velim intelligere (nam id Furiis non præcipua aliqua ratione sollenne est ; etsi novas formas assumere Furias dubitari nequit ; quod in h. l. quoque Alecto facit inf. v. 415, ubi Turnum adit, *in vultus sese transformat aniles etc. Fit Chalybe*. Et similem formæ mutationem videbis ap. Claudian. in Ruf. I, 134 etc. et Silium II, 553 sq.) ; Sed *in tot ora*, sc. *sæva*, in tot horrendos vultus, ut bene Pompon. exponit, in terribiles ac minaces oris habitus, ex eo, quod subjicitur, *Tam diræ facies*. Sæpe enim sic epitheta ex seqq. retrahenda sunt ad priora. Solent scilicet Erinnyes varias oris species et vultus ad terrendum idoneos sumere, ut inf. v. 447. cum Turnus obtemperare nollet. In hunc sensum αἰολομόρφους eas dici arbitror apud Orpheum H. LXVIII, 8. Nec diversum est, quod Ge. III, 553 Tisiphone — *Inque dies ovidum surgens*

Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo ſata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noſter honos infractave cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italoſve obſidere finis.
Tu potes unanimos armare in prœlia fratres,
Atque odiis verſare domos; tu verbera tectis
Funereaſque inferre faces; tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disjice conpoſitam pacem, ſere crimina belli;

330. *bis a. dictis* aliquot Pier. Sprot. Ed. Ven. Goth. ſec.——331. *Nunc* duo Heinſ. *laborum* Rom., quod durum foret: *hunc laborum.*——333. *non c.* Ven.——334. *poſſent* Medic., tum *ne* et *que* legitur pro *ve.*——335. *unanimes* ante Heinſ. legebatur cum parte codd., quæ vulgarior forma eſt. cf. ſup. IV, 8.——339. *diſſice* vulgo omnes codd., ex more;

ſurgens caput altius effert. Pluton pater. Senſit cum Orpheo eod. l. Ἀΐδεω κρόδιαι, φοβεραὶ θεαί.

330—340. *acuit*, cum dilectu, pro alloquitur, hortatur. *virgo ſata Nocte* conf. VI, 250. Eumenides ἀεὶ παρθένοι eſſe, nota res. cf. h. l. Guell. *Hunc mihi da proprium*; pro vulgari: ſingulare hoc mihi præſta, mea gratia ſuſcipe. Male Serv. aliter. *infracta cedat loco*, cumulate pro infringatur, labefactetur, convellatur; hocque vulgarius diceres, imminuatur. *connubiis ambire Latinum*, docte, tranſlatum ad ſocerum, quod puellæ debebatur. Prohibe, ne Æneas matrimonio jungatur Laviniæ. Aliena a ſermonis genio videtur interpretum illa ratio, ut *ambire* ſit circumvenire. *verſare* aliter hoc loco dictum quam ſup. II, 63. Nunc eſt exagitare, vexare. 336. tu in ipſis ædium penetralibus flagris et facibus infeſqueris ſceleratos. Hoc eſt, *inferre verbera* (pro flagris perpetuum poëtis, etiam de Furiis, ut et inf. 451) *et faces tectis. tibi nomina mille*, πολυώνυμος. Deorum poteſtates, vires, proprietates, facta, per *nomina* declarari, nunc nota res eſt. 339. *Disjicere* fortius, quam dirimere, rumpere; et *crimina*, quam cauſſæ. Et paullo ante *concute te*, ſere, ut apud Ariſtoph. Nub. 701 Πάντα τρόπον τι σαυτὸν στρόβει πυκνώσας.

Ductum

Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ:
Quam ſuper adventu Teucrum Turnique hymenæis
Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.

more; pronuntiationis tamen magis vitio, arbitror, quam doctrinæ ſubtilitate, ac ſi ſit *diſſicere* pro diſſecare; ut viri docti ſibi perſuadent apud Guell. et Cerdam.——340. *p. ſ. Trojana juventus* aliquot Pier., minus bene.——341. *Ex hinc* duo Burm. et Goth. tert., ut ſolent recentes librarii ſcribere. *Allecto*. cf. ad v. 324. *infecta* Gud. *i. medullis* Menag. pr.——342. *L. t. Latini* Parrh., ex intpt.——343. *obſidit* Gud. et Mentel. alter a m. pr., quod Heinſ. illuſtrat. *pectus A.* Erf., ſed eo nondum perventum nunc.

Ductum ab eo loquendi uſu, cum verſatur, agitatur, animus et cogitatio.

341. Omnes hoc poëtas ſequi videas, ut mandatis datis, inprimis a potentiore, non verba ſed ipſa res ſtatim ſubjiciatur. Et merito; quis dubitet? In Virgilio igitur hoc nihil magnum. *Gorgoneis A. infecta venenis* accipiunt ſic, ut venena ſecum afferat; quomodo apud Ovidium in ſimili loco Met. IV, 499 *Attulerat ſecum liquidi quoque monſtra veneni* etc. Sed ſic *infecta* parum placere poteſt, et in noſtro loco venenum non ipſa dea miſcet, ſed v. 354 ex afflatu ſerpentis illud corpori ſe inſinuat. At v. 346 anguem illa de capite detractum immittit Amatæ; ergo illa *Gorgoneis anguibus* caput cinctum habebat: ſcilicet ex poëtica ratione *venena* pro ſerpentibus dicta, quibus Furia comas habet implexas; cum ſemel *venena* potuiſſet, *infecta* quoque bene dicebat. Nihil igitur amplius cogitandum, quam: Exin Alecto, quæ caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Meduſæ caput cingunt. 343. *tacitum* limen, aut pro tacite obſedit, ut Servius, aut quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in ſecretiore domus parte. Cerda ad curas retulit; ſc. ut *tacita* ſit Amata. Sed, ut dixi, de ſolitudine eſt accipiendum, quæ cum cura et dolore mentis tacito bene convenit. 344. 345. Proprie dicimur *coquere iram pectore*, ut θυμὸν, vel θυμῷ; ſic Silius II, 327 *impatiens aſperque coquebat Jam dudum immitis*

Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit:
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille, inter veſtis et levia pectora lapſus,
Volvitur adtactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam; fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublabſa veneno

346. *Hinc* Ven.——347. *ſubdens* unus Rottend. cum Erf. *mittit* Menag. pr.——348. *domum et m.* Rom.——349. *devia* tert. Rottend. *corpora* aliquot Pier. et Ven.——350. *a tactu, ac tactu, intactu,* aberratt. apud Burm.——351. *ſpirans* Medic.——353. *Annectitq.* Franc.——354. *At dum* tres Burm. et aliquot Pier. *uno* Rom.

mites iras, ubi vid. Drakenb.; tum vero exquiſite ipſa *ira* dicitur *coquere nos* vel *pectus noſtrum*, h. e. agitare, vexare. Hæc ratio jam Ennio frequentata in noto illo apud Ciceronem verſu: *curam—Quæ nunc te coquit et verſat ſub pectore fixa.* 346. *Huic*, in hanc. Mox 349 *lævia* epitheton egregie delectum, ut ſerpentis lubricum lapſum adjuvet. *fallitque furentem*, latet eam, dum volvitur. Bene Serv. "*ſine accipientis ſenſu.*" Niſi malis jungere: *fallit inſpirans*, ἴλαδεν αἰσθανόμενον. Afflare autem putandus eſt ſerpens halitu venenato pectus reginæ, circa quod errat, nondum illapſus, ut e ſeqq. patet. Illa v. 351—353 *fit tortile collo* etc. neſcio, an pro epica dignitate nimis ingenioſa ſint. Ovidio forte ea condones. Is tamen, cum ſuperiora ad verbum fere expreſſiſſet (Met. IV, 485. 489—499) hæc intacta reliquit. *tænia vittæ*; proprie h. l. oras et vincula vittarum vel faſciarum dependentia *tænias* dixit, tortiles et ſerpentibus ſimiles.

354—357. *lues*, ut *tabies*, *ſanies*, pro veneno, h. l. eſt halitus ille venenatus, unde *lues udo veneno*, quo afflatum Amatæ pectus. Ornat epitheton *udum*, a natura rei tractum; nihil aliud. Ovidius modo non diſſimili ſcorpium *nigri madidum ſudore veneni* dixit, II Met. 198, non quaſi exſudare eum venenum crediderit; ſed *ſudor veneni* poëtæ eſt elegantior ratio pro veneno; *madidus* autem omnino ad profluentem oris ſaniem ſpectat; inſinuat ille ſe in præcordia et animum; *Pertentat ſ.*

oſſibus

Pertentat ſenſus, atque oſſibus inplicat ignem:
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, et ſolito matrum de more, locuta eſt;
Multa ſuper nata lacrimans Phrygiiſque hymenæis:
Exſulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret natæque, tuique?
Nec matris miſeret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
Quid tua ſancta fides? quid cura antiqua tuorum,

355. *Prætentat* Zulich., perpetuo lapſu, ut ſup. Ge. III, 250. Æn. I, 502. V, 828.——356. *concepit* Rom., ſed hoc eſt commune verbum.——357. *oſſ* abeſt Medic.——358. *ſuper natæ* ſc. hymenæis, multi Heinſ. Burm. Erf. et Goth. alter etiam: *natæ l. Turnique b.* ex intpt. cf. inf. 398. *lacrimis* Mentel. pr.——359. *Exulibus ducenda datur* vel *E. abducenda d.* pars librorum Pier.; interpolatum a Grammatico, qui primam in *Lavinia* corripi nolebat. cf. ad VI, 84.——360. *gnatæque* et hic ſcribitur in nonnullis. *gnatique* Probus, mendoſe; ſic tamen Goth. quoque ſec. *natiq.*——361. *Nec matris miſeræ* malebat Jo. Schrader. in ſchedis. *primum* tres Burm. et Erf.——362. *adducta* Parrhaſ. *abrepta* pr. Rottend. et codd. Servii.——363. *An non* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinſ., quod vulgarius eſſet. v. Heinſ. ad IX, 144. Damnat quoque Servius ad h. l. *at num* alter Hamb. *Phrygios* Medic.——364. *ad urbes* Heinſ. e codd. Vulgo, *ad arces.*——365. *facta f.* et *cura a. deorum* Erf. *jura* Parrhaſ. *et jura* Ven., male. *et* etiam binis aliis.

oſſibus implicat ignem, quatenus flamma circumvolvitur; eadem vulgari oratione ambire et involvere rem dicitur.

359—372. Oratio bene morata et argumentis inſtructa probabilibus et gravibus, ſed breviter enumeratis. Cum primis verſſ. locum Euripidis (Supplic. 219 ſqq.) comparat Cerda. *Exulibus* T. gravius quam Teucro; ut ſup. 98 *Externi veniunt generi* et alia. Quantum vim habent illa: *nec matris m. Perfidus—prædo.* 363. *At non ſic*, ut vulgo: quaſi non ſimili modo Paris etc. *penetrat*; præterita res in præſens adduci poteſt, inprimis poëta. Hinc enallage illa, pro, penetravit.

Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis:
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor, et ſic dicere divos.
Et Turno, ſi prima domus repetatur origo,
Inachus Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra ſtare videt, penituſque in viſcera labſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,

367. *genus* Parrhaſ. *patitur* alter Menag. et Goth. pr.——369. *quæ ſubdita* Parrhaſ. Totus verſus abeſt Goth. tert.——370. *Deſidet* Reg. *poſcere* Medic. a m. pr., variatione non inſolita. Nam *dicere* eſt conſtituere, conſtitutum habere. cf. Erneſti ad Tac. A. XI, 4.——371. *Æterno ſe* Parrh. *Turni* Sprot. et Montalb. *domo* codd. Servii.——372. *pater* Oudart. et Schol. Cruq. Horatii.——374. *lapſum eſt* duo Burm.——376. *magnis exercita monſtris* pro div. lect. Gud.

In v. 365. 366 epithetorum bonus eſt delectus factus. *conſanguineo*; filius enim eſt Veniliæ, ſororis Amatæ. Serv. cf. Excurſ. VII ad h. lib. 367 ſqq. Callide elevat id, quod tantam ad mariti animum vim habebat, Fauni oraculum, dum id non minus ad Turnum referri poſſe ait; eſſe enim externos habendos omnes, qui non Latini regno ſubſint. Tum vero Turnum originem quoque habere a gente peregrina, et extra Italiam agente, ab Argivis. De hoc v. Excurſ. ad h. l. *mediæ M.* accipiendum ut in illo: Ex media Græcia ejus ſtirps ducta eſt. Dedit autem poëta ſeu famæ hoc ſeu ingenio, ut Turni originem a Danaë, Perſei matre, peteret, quæ, cum iram patris Acriſii metueret, navi in Italiam eſt delata, ibique Ardeam condidit: cf. inf. 409 ſq.; contra quam vulgaris inter Græcos fabula ferebat, qua in arcam cum puero incluſa mari ad inſulam Seriphum enataſſe narrata eſt.

373—377. Tentato ita Latini animo, cum eum videt *contra ſtare* (pro vulgari, reſiſtere), cumque venenum (docte: *ſerpentis furiale malum*) interea in intima Amatæ præcordia penetrat etc. 376. *monſtra*, ſunt terrores et phantaſmata furentis animo objecta. 377. *ſine*

Inmenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis; ſtupet inſcia ſupra
Inpubeſque manus, mirata volubile buxum:

377. *Ingentem f.* Oudart. "quæ gloſſa eſt, inquit Burm.; forte *incenſam*, " nam Statius, qui ex fonte Virgiliano ſua, teſte Lutatio, derivavit, IV " Theb. 382 *Erectam attonitis implet clamoribus urbem.*" Non ſatis equidem hæc aſſequor, ſed in *immenſam—per urbem* hærere aliquis poteſt, ſi parvam et anguſtam urbem Laurentum cogitet. Poëta tamen etiam in cæteris res paſſim Latinorumad majus et ſplendidius evexit. Recordare modo regiam Latini v. 170 ſq. Et *immenſa* urbs ſimpliciter pro magna dicta eſt. Alioqui in mentem venire poteſt ſcriptum fuiſſe *Immenſum—furit*; noto poëtarum more.——378. *toto* Menag. pr., noto errore. *ſub verbera* Ed. Dan. Heinſ.——379. *magni* alter Hamb. *in magno* tres Burm.——380. *habenis* Rom. et alii Pier. *habenas* Goth. pr.——381. *Curvatus* Franc. et Dorvill. *inſcia turba* vulgatum erat ante Heinſ. *ſuper i. t.* ſunt qui legant ap. Pier. Sed *ſtupet i. ſupra* Medic. cum aliis, etiam Pierianis; quo bene monet Heinſius graphice deſignari pueros turbini intentos et quodammodo incumbentes præ ſtudio et ardore luſus. Sic tamen jam Benedictus in Juntina: "*ſupra* habet antiquus codex, ſicque legendum: ex- " preſſit autem puerorum morem conglobatorum et inhiantium ipſi turbi- " ni, atque mirantium, quod ita in gyrum turbo vertatur."——382. *Impubiſque* alii. Sic quoque Pieriani aliquot et Heinſ.

ſine more, ſine modo ac lege, adeoque ἀκόσμως ἀτάκτως (cf. ad V, 694; adde Burm. ad Ovid. I, A. A. 119) diſcurrit per totam urbem. Locum hunc ante oculos habuit Statius IV Theb. 378 ſq.

378—384. Lineas ornatiſſimi loci in Iliad. ξ, 413 invenire ſibi videntur viri docti, ſed ibi Ajax rotat ſaxum ὡς τρόμβον. Haud dubie alius, qui nunc intercidit, Græcus poëta præiverat; ſuſpicari id licet ex ornatu exquiſitiore. *Turbo* lignum illud conoides, quo pueri ludunt, diverſum a trocho, qui aëneus vel alterius materiæ circulus eſt, quod viri docti docuerunt. Turbo eſt βόμβος vel βόμβιξ, ex Epigr. I Callimachi notus; ubi et ὑπὸ πλαγῇσι θοὰν βόμβικας ἴχουτες Ἑτεροι, ut h. l. *torto ſub verbere*, flagello, mox *habena*. *vacua circum atria*, ornate, ante domum. Callim. ἀγορὴν ἐνὶ τρηχάδι. *exercent*, agunt, verſant. turbini *dant animos* (concitatiorem motum) *plagæ*, verbera ingeminata. Ad pueros minus bene hoc referas. Verum eſt,

Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbis agitur populoſque feroces.
Quin etiam in ſilvas, ſimulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat, et natam frondoſis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, tædaſque moretur:
Euœ Bacche, fremens, ſolum te virgine dignum,
Vociferans: etenim mollis tibi ſumere thyrſos,

383. *nec* Parrhaſ. *ipſo* pr. Hamb.——384. *agitat* Zulich. ſuperſcripto *sc.*——385. *in ſilvis* Medic. a m. pr. et Witt. ut pars Pier. Iidem *nomine.* ——386. *adorſa* multi Pier. et Heinſ., ut alibi quoque; cf. VI, 397. *majoremque exorſa f.* Ed. Ven. *majorem exorſa* Rom. *orſa* an *auſa* Franc. Sic et Schrader. conj. Saltem parum placet juxta poſitum *adorta orſa.* ——387. *Avolat* pr. Moret. *monteſis frondibus* pr. Menag. *addit* Goth. tert. et ſec. Moret. In Parrhaſ. verſus 388 erat ante hunc.——388. *Qui* alter Hamb. *thalamo* Moret. a m. pr. *tædaſve* malebat idem vir doctus Jo. Schrader., ut aut eripere, aut ſaltem moras addere malit; ut ſup. 315. ——389. *Euoe, Euhoe, Euoï, Heuoï* ſcribitur. Male. Eſt Εὐοῖ. *furens* Menag. pr.——390. Pro *etenim, ſuadet* Menag. pr., ex gloſſa. At *etenim* præclare Σὺ γάρ του.

eſt, eorum animos incendi ipſo ludo: ſed hic de motu turbinis agitur. Comparatio ex Tibullo nota eſt lib. I, 5, 3 *Namque agor, ut per plana citus ſola* verbere turbo. Quem celer *adſueta verſat ab arte puer.* Sed, ne res ex puerorum luſibus ducta epicæ dignitati detraheret, partim tractatione et dictionis gravitate effecit Maro, partim ab ipſo lectore cavendum eſt, ne ſordidam noſtram in triviis pubem cogitet, ſed ex priſca vita ingenuæ juventutis certamina et ludos. Verſatur autem comparationis vis in diſcurſu rhombi.

385 ſqq. Præclarus locus eſt, qui ſequitur, ſed, ut ejus præſtantiam ſentias, ſacrorum Bacchicorum ritus a noſtris ſenſibus tam alieni notitia aliqua, ex Euripidis v. c. Bacchis, imbutum habere animum neceſſe eſt. Inter eos homines, qui orgia Bacchi frequentabant, facile hoc in animum venire debuit feminæ, ut iræ furore acta, cum inviſo genero ſubducere vellet filiam, Bacchico ſe teneri furore ſimularet, quo filiam iiſdem ſacris initiaret adeoque in ſilvas abduceret. Ejuſmodi furoris Bacchici, qui totam interdum civitatem invaſit, exempla in vetere hiſtoria occurrere meminimus. 390.

391.

Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem.

391. *choros* Heinſ. retinuit jam ante editum in Ald. pr. Junt. tum a Ge. Fabricio et aliis. Intrudere volebat hoc idem VI, 231. Ab Heinſio et Burmanno non plura ſuper lectione monita eſſe miror. Quantum ex iis colligo, *choros* plures libri exhibent; uti et plerique Pieriani, et inter eos Rom. At *choro* Medic. a m. pr. Leid. et Exc. Burm., item Goth. tert. cum edd. antiquioribus, quarum duas Ge. Fabric. laudat, ſed primo loco memorandæ Ald. ſec. et tert. *choris* Ed. Mediol. et pro var. lect. Hamb. pr. *chorus* Goth. ſec. Vidimus auctoritates lectionum; videamus nunc rationes. *Te luſtrare choros* ita interpretari video Ge. Fabricium et alios, *Te* id eſt, propter te, tui honoris cauſſa. Quod duriſſimum eſt; et ſic *tibi* dicendum erat. Saltem malis *luſtrare te* per *choros*, pro choris; vel illam *luſtrare choros* (tranſitive, ducere ch.) circa *te*. Commodior ratio eſſet et ordo verborum, ut *choros* ſubjectum facias: *Etenim choros* (ait illa) *ſumere tibi thyrſos, luſtrare te et paſcere tibi crinem*. Ita *chori luſtrant Bacchum*, qui circa eum ducuntur; nam deum ſuis ſacris ac choreis intereſſe contacti Bacchico furore exiſtimant; ita ut is pro chorago ipſis ſit, ut Horatius viderat Bacchum cum Nymphis et Satyris choros ducentem tamquam choragum: nam ſic interpretabere II Carm. 19 *docentem carmina* et *diſcentes* et *aures acutas*. At vel ſic incommodum eſt illud, quod *ad choros* actio refertur, dum *Amata* nunc agere rem deberet. Itaque præfero alteram lectionem, *choro*, quam, etſi non interpretantur, Guellius tamen et Cerda Cuninghamuſque nunc quoque Brunck. ſequuntur. Satis ſollennis eſt librariorum in tali verborum poſitu aberratio. Ait igitur Amata *ſe ſumere Baccho*, Bacchicorum ſacrorum cauſſa, *thyrſos*, *ſe luſtrare cum choro*, h. choros circa eum ducere, *ſe crinem ipſi paſcere*, adeoque promiſſum, et nunc ſolutum, habere. *Luſtrare choro*, h. choros circa aliquem ducere, infra quoque legitur X, 224 Nymphæ *agnoſcunt longe regem* (Æneam) *luſtrantque choreis*. In Franc. erat *Et luſtrare*. Porro *tibi creſcere* pr. Rottend. a. m. ſec. In Vratiſl. poſt hunc verſum ſequebatur hemiſtichium *Reginam accenſam*, quod ex gloſſa irrepſit. At illud in mentem venire poteſt, an continuanda ſit oratio: *Etenim—paſcere crinem Fama volat*. Sed vetat ~~vè~~ *etenim*, quod a tali ſententia abhorret.

391. *Etenim m.* non ignota forma, docta tamen et variandæ orationi commoda, in rectam mutatæ ex obliqua. Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis ſe initiare (Servius infinitivum pro indicativo poſitum eſſe volebat; ita eſſet infinitivus narrationum). Hoc extulit per attributa Baccharum: *thyrſos ſumere*, *luſtrare choro*, h. e. choros circa Bacchum ducere tamquam in medio ſtantem; dum Bacchico furore correpti præſentem cum ſacris adſpiciunt. *paſcere crinem*. In ſacris Bacchicis comam promiſſam et ſolutam haberi et jactari ſolitam notum eſt. conf. inf. 394. 403 (Laudat ex Catulli Galliambo locum Cerda: *Tibi ſpargimus capillum*, *Tibi verticem rotamus*. Sed is eſt Mureti Galliambus, in ejus Catullo p. 86, quod idem

Fama volat: Furiiſque adcenſas pectore matres
Idem omnis ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruere domos: ventis dant colla comaſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvumque repente
Clamat: Io matres, audite, ubi quæque, Latinæ;

392. *incenſas* imitator verſificator in Anthol. Lat. CLXXVIII, 145. *pectora* malebat Heinſius cum duobus libris.——394. *domus* tres Heinſ. cum parte Pierian. et Goth. tert.——395. *Aſt illæ* Medic. a m. ſec.——397. *fl. vertice p.* ſec. Moret., miro luſu.——399. *S. volvens* Sprot. et Schol. Statii ap. Heinſ. *turnumq.* Goth. pr., ac ſi vellet *Turnum clamat*, mire opportuno errore. *torvom*; hærebam, an hoc relinquerem; hic enim cauſſa adeſt: nam antiqui poſt *u* nunquam aliam litteram *u* ponebant, ſed in *o* mutabant: *ſervos*, *Davos*; ut etiam ad h. l. Benedictus e Donato ad Terent. notavit. In ejuſdem Cod. erat *torvom*. Enimvero in Med. cod. legitur *torvum*. Sic inf. X, 170 *torvus* editur conſtanter, at Rom. *torvos*. Cum igitur nulla in his exprimendis conſtantia nec ſit nec eſſe poſſit: cf. ſup. ad v. 329, nolui in uno et altero loco antiquam rationem affectare, quam nunc, ut ſatis tibi conſtes, per totum carmen vix retineas.——400. *ubicunque* vulgg.

idem carmen pro Catulli fœtu habuit Guellius ad Georg. II, 392). Rarius occurrit, quod comam quoque Baccho alunt Bacchæ; ſed Euripidis verſum jam alii laudarunt: Ἱερὸς ὁ πλόκαμος, τῷ θεῷ τ' αὐτὸν τρέφω (Bacch. 493; cf. Barneſ. ad v. 150). Perperam Intpp. multa hic commemorant de more vulgari comam alendi. 392 ſq. Idem furor Bacchicus cæteras Latinas matronas invadit. *nova tecta*, ſilvarum receſſus. 396. *pellibus*. Pelles ſunt nebrides; haſtas *pampineas*, pampinis tectas, ut bene Serv. monet; thyrſos (conf. Ecl. V, 31), qui hinc *molles* dicti ſupra v. 390, et *pinum*, facem pineam, cf. ap. Eurip. Bacch. 145 ſqq. Omnia enim hic a ſacris Bacchicis petita ſunt; non a nuptialibus ritibus. *Sanguineam* (conf. IV, 643) *torquens aciem*, διαστρόφους κόρας ἑλίσσουσα, Eurip. Bacch. 1120. Ad v. 400 conferunt Intpp. Iliad. σ, 52 ſq. de Thetide ad Nymphas, nec tamen quicquam

Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet;
Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
Talem inter ſilvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Allecto ſtimulis agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini:
Protenus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,

vulgg. ante Heinſ., qui codicum et Priſciani auctoritate repoſuit *ubi quæque*; quod et in alteris locis alteri ceſſit. vid. Heinſ. At hoc idem jam dederat Aldina ſec. et tert. et hinc profectæ. Scilicet *ubi quæque* exquiſitior eſt ratio, quam poëta ſequi debet. Videtur quoque *ubi quaque* lectum eſſe, et ſic conj. Cuningham. (Lectum ſic a Priſciano, ut ſit pro: quacunque; Benedicto obſervante).——403. *quatite orgia mecum* conjecit Jo. Schrader.——405. *R. alloquio* Goth. tert.——406. *Plus quam* ſec. Menag.——407. *Conciliumq.* Montalb. et plerique Pier., in quorum parte eſt etiam, *evertiſſe*.——408. *fulvis*, pr. Menag., unde Heinſ. opinabatur *furvis*. Sed Burm. provocat ad VIII, 369.——409. *qua* Parrhaſ. ——410. *Acriſioneis* vulgo legitur (ſed tantum in recentioribus: nam Aldd. omnes et Junt. aliæque *Aeriſonæis* agnoſcunt. Mutatum forte a Stephano). Sed Heinſius emendavit *Acbriſonæis* ab Acriſius, Acriſione, Ἀκρισίων, et hinc Ἀκρισιονῆς. Nec aliter Salmaſ. ad Solin. p. 41. Eodem modo τὸ *Acriſioneus* explicat Pomponius. Enimvero ſic eſt idem ac *Danaïus*; quinautem ferat *Danaën condidiſſe Ardeam* colonis *Danaïis*? Non video,

quam inde proficere potuit Maro. *piis animis*, pro vobis. 402. Si cura eſt, ſi jus maternum in filias tuendum vobis putatis. *capite orgia*, exquiſite, ut ſuſcipere ſacra, h. celebrare, agere.

406—413. Ad Turnum nunc Allecto procedit: poſtquam conſilia Latini ab ea turbata eoque ipſo cauſſæ belli ſatæ erant, quo verendum erat, ne Latini domus everteretur. *acuiſſe*, cum dilectu pro excitaſſe. 408. Nota Furiam alatam, ut et alibi; cf. Cerda. Sic et in monumentis Etruſcis occurrit, quæ, ſi modo viri docti verum viderunt, Furia habetur (vid. v. c. *Vaſa Etruſca Hamilton.* T. I, n. IV). 410. Danaë igitur Acriſii f. cum Argivis fugæ comitibus navi vecta ad Rutulorum littus appuliſſe

Præcipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis

videō. quid ni ab Ἀκρίσιος, Ἀκρισίων, Ἀκρισιώνιος formatum esse possit; et ab ipso Acrisio coloni nomen habent h. l. melius quam a Danaē. Sic quoque apud Ovid. Met. V, 239 *Acrisioneæ arces* dictæ Argi, quos Acrisius tenebat, non Danaē. At Servius vere negatur, qui *Danaē Acrisioneis* jungi vult, ut sit Ἀκρισιωνίς. Revocare præstat *Acrisioneis* ab *Acrision* pro *Acrisius*. Nec aliter habet Medic. et al., etsi ratio grammatica plus in his valet quam librariorum auctoritas. Porro *Danæ*, *Daphne*, aberratur.——411. *locus Ardua q.* aliquot Pierianī, et sic manifestum est Servium legisse, qui, *Bene*, ait, *allusit, nam Ardea quasi Ardua dicta est, id est magna et nobilis.* (Miror, non potius altam et edito loco sitam interpretari Servium; nam talis veteris Ardeæ situs adhuc ex vestigiis intelligitur. vid. Vulpii Vetus Latium T. V, p. 163 sq.). In iis utique, quæ subjiciuntur, poëta videri potest mutationem aliquam significare velle: *quondam locus dictus* Ardua; *et nunc* magnum (alludit hoc ad *arduum*) *manet* Ardea *nomen*. Heinsius et Burmannus nihil monent; vellem tamen declarassent saltem, quomodo id, quod nunc scriptum est, acceperint. Nam: *Locus Ardea quondam Dictus avis*; num *avis*, h. majoribus? an *Ardea avis?* ut urbs dicta sit Ardea, *avis* (cf. Ge. I, 364) *nomine*; quod idem nomen fabulam satis ineptam peperit, ex cinere urbis Ardeæ avem ardeam evolasse, apud Ovid. XIV, 574. 580. Probabilior saltem ratio esset ea, quam Servius ex Hygino de Italicis urbibus servavit, ut ab augurio avis ardeæ dicta esset urbs; sed altera frequentata est a veteribus. Meo sensu alterum hoc, ut *Ardea avis* jungatur, ludicrum aliquid in se habet. Manebo itaque in ratione ea, quæ simplicissima est: Urbs olim dicta Ardea a majoribus. Manet etiamnum nomen loci nobile (sc. propter veterem Turni Rutulorumque famam); sed urbs pristina fortuna et opibus antiquis (vid. Liv. I, 57) excidit; hoc enim est *Sed fortuna fuit*, male ab intpp. acceptum. Notum est dicendi genus: *fuit Troja*; *fuit fortuna*. conf. Burm. Erat autem jam Maronis tempore Ardea cum cæteris vicinis locis solo æquata. vid. Strabo V, p. 232. Itaque Silius imitatus h. l. lib. I, 293 *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen*; nil nisi nomen superest.——412. *D. anus* Goth. sec. *et nunc* Apronianam esse lectionem notat Pomp. Sab. Alios habere *sed nunc, at nunc tantum* alii. *manet* Heins. e libris: post Pierium. Alii *tenet*; sic edd. Aldd. priores; sed mutavit Naugerius; et *nomen* Goth. pr.——413. *tecta* Goth. sec.

pulisse et Ardeam exstruxisse dicitur; v. Excurs. VII ad v. 371. 372. 411. 412. Locus quondam a majoribus dictus est Ardea; et etiamnum nomen urbis magnum ac nobile manet; verum fortuna pristina urbis extincta est. cf. Var. Lect.

415.

Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem et furialia membra
Exuit: in voltus ſeſe transformat anilis,
Et frontem obſcenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crinis; tum ramum innectit olivæ;
Fit Calybe Junonis anus templique ſacerdos;
Et juveni ante oculos his ſe cum vocibus offert:

414. *nulla nigram* et *nulla nigra*, aberratt. codd. Pier. et Heinſ. *nullam magna* Goth. ſec. *nigra nullam* Franc. *capiebat* ſec. Moret. ——416. *Exit et in* aliquot Pier. cum Franc. Videtur hoc reconditam doctrinam habere: *membra exit*. Sed manifeſta eſt corruptela. Primum librarii lapſu *Exuit et in* ſcriptum erat; ut metro conſuleretur, alii ſic emendaverant, *Exit et in*, alii, *Exuit et vultu*, quod et ipſum libri habent. Venetus: *Exuit, in vultus et ſe*.——418. *nectit* Gud. a pr. m.——419. *Chalibe*, *Calibe*, *Calibæ*, *Chalibæ*, *Chalibe*, imperite a librariis ſcriptum. Editum ubique *Chalybe*. At Brunckius V. C. in Medic. ſcriptum viderat *Calybe*, et recte reſtituit; eſt enim Καλύβη. Jam autem deteriorum ætatum perpetuus mos, *e* in molliorem ſonum ut mutetur. Apud Donatum *Berοē*, ex lib. V, 620. Porro a Servio jam ordo verborum factus: *Fit Calybe, et Junonis templi anus ſacerdos*. Burmannus aliam rationem ſubjicit: *Fit C. anus et ſacerdos templi J.* Alterum durum, alterum ſolutæ orationi propius videtur. *Junonis anus* dubito jungi poſſe, ut ſit, Junoni ſacra anus. Forte melius rem ſic expedias: Vulgaris ratio erat: *ſacerdos anus* (ſ. vetula) *templi Junonis*; pro hac doctius dixit poëta: *ſacerdos anus Junonis et templi*.——420. *juvenem* duo Burm.

415. Allecto trinis modis furorem injicit, *Amatæ* per ſerpentem ex occulto immiſſum; nunc *Turno* per ſomnum ſub ſpecie anus oblata; tandem 475 ſqq. *canibus* rabiem incutit. cf. ſup. ad 323—329. *obſcenam* ſimpl. pro, turpem. Obſerva autem epicæ dictionis ornatum in hoc, quod vulgare illud: "aſſumit formam anus rugoſæ, canæ" reſolvit in verba: *arat, induit, innectit*; h. e. habet innexas, et ſic reliqua. 419. *Fit Calybe, anus ſacerdos Junonis templique*: Si aliter jungis verba, minus commode fit; etſi nec hoc omni incommodo caret. Igitur ſacerdos Junonis tali erat habitu, ut vitta et oleaginea corona vinctas haberet comas. Imitatus eſt in Tireſia Statius II Theb. 97. 98. 99, et in Amphiarao VII, 88. 89. *Junonem* autem merito poſuit, quippe quæ Turni rebus ſtudet, et cujus templum fuiſſe Ardeæ ex locis Plinii conſtat, in quibus antiquiſſimas Ardeatis templi picturas

Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis transſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi conjugium et quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externuſque in regnum quæritur heres.
I nunc, ingratis offer te, inriſe, periclis;
Tyrrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida quum nocte jaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, et armari pubem portiſque moveri
Lætus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Conſedere, duces pictaſque exure carinas.
Cœleſtum vis magna jubet. Rex ipſe Latinus,
Ni dare conjugium et dicto parere fatetur,

422. *Dardanis* pr. Moreti, ut ſolent indocti librarii. *transſcribis* ſec. Hamb.——423. *et* abeſt aliquot Pier.——424. *Denegat* Ven. *æternuſq.* Dorvill. *heros* Vratiſl.——426. *i* abeſt Reg. *inſterne* multi Heinſ. duo Goth. et a pr. m. Medic. *proſterne* Parrhaſ. *et ſt.* aliquot Pier., et ſorte nonnulli Heinſ. *rege.*——427. *jacerem* conj. vir doctus in Miſc. Obſſ., notante Burm.——430. *parat* alter Hamb., ſed ultima littera ſubnotata. *jube* ex interpretatione, Colot. Medic. Scheffer. Sed ſequitur *jubet*, v. 432. *et* abeſt pr. Mentel. biniſque Burmann.——433. *connubium* ſec. Rottend. et Goth. tert. *d. p. jubetur* aliquot Pier.

miratur XXXV, 3 ſ. 6 et 10 ſ. 37. 421. *patiere fuſos* græce, pro, patiere effundi. *et transſcribi.* De voce *transſcribi* v. ſup. V, 750; h. l. transferri ait regnum Latini dotale cum Lavinia ad exteros. 423. *ſanguine.* Nam pro Latino ſæpe pugnas ſuſcepiſſe putandus eſt ex v. 425. 426. *tege pace Latinos* ſcil. avertendo et repellendo hoſtes. 427. Comparant Intpp. Iliad. σ, 184 Ἕκτορ μὲ νεόλνκα etc. 430. *lætus* poëtis eſt ſimpl. alacer: ne in hoc hæreas, quid tandem lætandum ipſi fuerit. *flumine pulcro*, eſt καλλίῤῥοος, ornans epitheton. Sic ſup. 30 *amœnum.* 432. *Cæleſtum vis magna*, magnum deorum numen. *Phrygios duces et carinas exure*, nota dicendi forma

Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
Hic juvenis, vatem inridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert: Claſſis invectas Thybridis alveo
Non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu verique effeta ſenectus,
O mater, curis nequidquam exercet, et arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divum effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerent, *quis bella gerenda.*

435. *His* Ven.——436. *Ora* Sprot. *alvos* Heinſius recepit ſecundum Rom. alioſque Pierianos, Medic. Gud. et Voſſ. pro var. lect. Vulgo, *undam*, quod cum aliis codd., ut Erf., etiam fragm. Vatic. retinet, et revocavit Brunck. Alii, *unda*, ut Medic. et al., vel *undas*, ut duo Goth. *undam* e ſuis et e Medicei ſcriptura, ſed per compendium facta, tuetur Brunck.——438. *Nec* duo Burm. cum Goth. ſec.——444. *gerant* Heinſ. e Medic. et aliis. Vulgo *gerent*; cf. Burm., quod tamen fragm. Vatic. quoque tuetur, cum Palat. ap. Bened. idque cum Brunckio revocavi; habet enim majorem vim. Defendit quoque illud J. Jortin ex Il. ζ, 492 πόλεμος

forma: alterum improprie. 433. *dicto parere*, pro vulgari, promiſſo ſtare ſe velle profitetur.

435—444. Nota *vatem* ſimp. pro ſacerdote. *orſa* pro vulgari, dicta; ut, *ſolio ſic orſus ab alto*. 440. 441. 442. Per ſenectutem vanis rumoribus captandis indulges. Docte ornata res. *Senectus te exercet curis nequicquam*, adeoque curis vanis, et *ludit te falſa formidine*; addit *inter arma regum*, ut appareat, qua ſuper re cura illa ſuſcepta ſit. *Senectus* autem dicta, *victa ſitu*, annis fracta, infirmato corpore et animo, unde in metum pronior illa ætas eſſe ſolet; *ſitus* pro longo ævo exquiſite, accedente cogitatione deſidiæ et inertiæ; *verique effœta*, paullo audacius dicta, cui nihil veri judicii adeſt, vanis inhians, proclivior ad amplectendos falſos rumores quam ad vera exploranda. Ut *frugibus* vel *frugum effœtus ager*, inhabilis longo uſu et parum idoneus ad ferendas fruges; ſic ætas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores dijudicandos et a falſis diſcernendos. *Iræ, belli, Martii, fœta* præcordia paſſim apud poëtas

Talibus Allecto dictis exarsit in iras. 445
At juveni oranti subitus tremor occupat artus;
Deriguere oculi; tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunctantem et quærentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus anguis, 450
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En, ego victa situ, quam veri effeta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit:

πόλεμος δ' ἀνδρεσσι μελήσει. In edd. utrumque apparet: in Aldd. et quæ hinc fluxere *gerent*: at inde a Commel. Steph. et al. *gerent*. Nonnulli quoque *gerunt* Witt. *ferant*. Reliqua *quis bella gerenda* cum Heumanno Burmannus bene vidit esse rescindenda, ut ab aliena manu assuta. Saltem otiose subjecta sunt.——446. *Et* Witt. *aut* Menag. pr. *subitos* Heins. intulerat e conjectura confirmata a Mentel. pr. a m. sec. Sed tales deliciæ adversus librorum auctoritatem inferri non debebant; *subitus*, edd. et librorum, etiam optimorum, in his fragm. Vatic., lectio et ipsa elegans est. Alii *subito*.——447. *Dirigunt* vulgg. codd. et edd. ante Heins. et Pier. *tot crinis* Franc.——448. *fumea* Rom., male.——450. Absurde Servius, quem Pomponius sequitur, *geminos* de similibus serpentibus accipit. Burm. conj. *gelidos*. Quidni autem duo angues in capite inter cæteros extolli a dea poterant, ut alias unus exsurgit, v. c. Stat. XI Theb. 65. Ovidius, qui Maronem ante oculos habuit, Met. IV, 494 *Inde duos mediis abrumpit crinibus angues* etc.——451. *verbereque* Montalb., ut lib. V, 579 *insonuit flagello*. Sed alterum exquisitius; fecit flagellum resonare. Tum *rapido* alii, et sic ante Heins. vulgg.——452. *non ego* Lutat. ad Stat., et *v. f. verique eff.* Donat. ad Terent. apud Burm. *effeta* Goth. sec. et Rom.——453. *falso* Rom.

poëtas occurrunt. *Vatem* iterum ut vers. 435. 443; ædituam *νεωκόρον* designat. Forma increpandi Homero jam frequentata est Iliad. ι, 428 sqq. ζ, 490 sqq. πόλεμος δ' ἀνδρεσσι μελήσει add. Iliad. υ, 137 sq.

446 sq. Exuit jam Erinnys anum, ut solent interdum dii [cf. Excurs. XIII ad lib. I, p. 154], et vera forma adstat. Præclara autem rei exponendæ ratio effectu ab initio statim posito: Turnum ita loquentem horror invadit etc. 447. *tot Erinnys*; nam horrendi angues ex capite sibilant et dira deæ facies vera apparet. *tanta* pro talis. 451. *verbera insonuit*, concussit, flagello increpuit; conf. sup. v. 336. VI, 557.

456.

Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum;
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, et atro
Lumine fumantis fixit ſub pectore tædas.
Olli ſomnum ingens rumpit pavor, oſſaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit; arma toro tectiſque requirit.
Sævit amor ferri, et ſcelerata inſania belli;
Ira ſuper; magno veluti quum flamma ſonore

434. *Aſpice* Goth. ſec. Olim fuere qui diſtinguerent: *Reſpice: ad hæc adſum*; vid. Serv.——455. *gero* vel *cano* Zulich. Male. Nam reſpicit ad ſup. 443 ſq.——456. *alto* Parrh.——457. *flammantes* Parrh. *de* tert. Rottend.——458. *Illi ingens ſomnum* Rom. et alii Pier. *Illi* quoque fragm. Vatic. *rumpit* Heinſ. cum melioribus. Vulgo *rupit*. *atris* Goth. pr. *oſſaque ductus* ſec. Moret. Notabile utique, *ſudorem perfundere oſſa*. *Ora* et *artus* ratio poſtulare videtur.——459. *Perfundit* item Heinſ. pro vulgari: *perfudit*; at pr. Rottend. *profundit*; et multi, etiam fragm. Vatic. *præruptus*, ut alibi quoque ſolent.——460. *A. tumens* Montalb., ſed *A. amens* etiam ſup. II, 315. *tollitq.* ſec. Rottend.——462. Optandum erat, ut viri docti docerent, quomodo hæc acciperent: *Ira ſuper*. Vulgo videntur interpretari cum Cerda: inſuper; acceſſit demum ira. Ita ſaltem diſtinctio erat accommodanda: *ſ. i. belli, Ira ſuper*; *voluit*. Sane *ſuper* eo ſenſu apud poëtam et alibi occurrit, v. ſup. II, 72; cf. VIII, 243. XI, 226. Sed ſententia inde exit jejuna et tanto poëta indigna: *Sævit amor—inſania, inſuper ira*. Dicendum ſaltem erat, *ſuper* eſſe pro copula: *Iraque*. Exilitas tanta facile a poëta evitari poterat, ſi ſcriberet, *Ira furit* vel ſimili modo. *Super* pro, ſupereſt, ſuperat, occurrit et alibi (ut III, 489). Si pro ſuperare, ebullire, erumpere illud dictum docere poſſem, bona efficeretur ſententia. Donatus ita interpretatur, ac ſi *ſuper* pro, ſuper his, dictum velit: *Tantum contraria deſiderabat, ut iraſceretur ſibi, quod nondum iret ad bellum*. Saltem *ira ſuper* eo eſt expediendum, ut ſit, quod erga Græcia poëtis, *plus quam* amor ferri et inſania belli, furit ira.

456. *furem injecit* in juvenem. 460. *arma fremit*, plus eſt, quam, depoſcit, clamat. 461. 462. Elaborata oratio! pro, belli cupiditate et ira incenditur. *amor ferri* et *inſania belli* unum idemque declarant. *ſcelerata i.* quoniam ad cædes, rapinas et *ſcelera*, rapit, quæ proprie de bello dicuntur; at *ſuper ira*, magis adhuc, quam amor pugnæ, ſævit, furit ira. cf. Var. Lect.

462—466. Fundus comparationis in Homero Iliad. Φ, 362 ſqq., ubi de Xanthi Vulcani

Virgea ſuggeritur coſtis undantis aëni,
Exſultantque æſtu latices; furit intus aquai
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis;
Nec jam ſe capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum

463. *ſurgentur* Franc.——464. In Erf. corrector ante oculos habuiſſe videtur *Exſuperant*. Verum *exultare* eſt τὸ ἀναβλύειν. Ap. Hom. l. c. in notis eſt λίβης ζεῖ ὕδωρ—πάντοθεν ἀμβολάδην. Quod lebes idem eſt κνίσῃ μιλδόμενος puta poëtica forma dictum pro eo, quod in lebete continetur, adipe; pro κνίσῃ μιλδομένῃ. *aquai*. Hoc Heinſ. retraxit, nam vulgg. *aquæ vis*, quod et Cuninghamius maluit retinere. Memorabilis eſt Servii nota: "aquai: *Hanc diæreſim Tucca et Varius fecerunt; nam Virgilius ſic reliquerat:* ſ. i. aquæ vis, F. atque a. ſ. e. amnis; *quod ſatis aſperum fuit.*" Judicio quidem adjecto vix ſubſcribas; multo enim mollior altera hæc ratio. Niſi forte Serviana aliter ſe habebant, ut ex gloſſa primi Moret. ſuſpiceris: "Aquæ vis *appoſuit Tucca, quia nimis aſpere ſonuit* aquæ amnis, *quod Virgilius prius ibi poſuit.*" Certe illa, *aquai amnis*, ſatis dure dicta videntur; etſi ſic *rivus aquæ* Ecl. VIII, 87 *Propter aquæ rivum*; quod etiam Pompouius ex pleniore Servio comparat. Sed defenditur hæc lectio *aquai* noto Probi lib. I Art. Grammat. loco, ubi quatuor tantum locis priſcam illam ſecundi caſus formam a poëta agnoſci docet. Accedit Medic. Mentel. ſec. et a m. ſec. Rottend. ſec., tum pro div. lect. tert. et Leid. pr. Item Schol. Perſii. v. Heinſ. At *aquæ vis* omnes cæteri libri agnoſcunt, quorum familiam ducit Rom. cum fragm. Vatic. Inter editas Aldinæ hoc idem tuentur; ſed mutatum in Junt et repoſitum *aquai* ad Benedicti ductum, qui et ipſe ſuſpicatur, narratiunculam apud Servium eſſe commentitiam; nam nihil a Tucca mutatum eſſe debuiſſe e lege Auguſti. Provocat idem ad Quinctilianum (I, 7, 18, ubi non in omnibus legitur *aquai*, ſed tantum alterum *aulai*). Vix talia ad liquidum perduci poſſunt; potuit *vis* ab uno codice abeſſe et ſupplet us eſſe verſus a docto viro ſic, ut ſcriberet, *aquai*; potuit quoque ab initio *aquai* ſcriptum eſſe, et eo neglecto a librario, *aquæ* reſictum in *aquæ vis*. P. Scriverii lectionem: *Exſultante æſtu latices erugit aquai* refellit Heinſius. Cui vacat, refellere poteſt et aliam Schraderi ad Muſæum p. 233.——465. *ſpumans* Bigot. *fumis* Leid. *vapor altus* Erf.

cani flammis ſubmiſſis ebulliente agitur; ſed primum ornatu verborum ſuperat Virgilius, ut facile expectabas ab imitatore Marone. cf. Macrob. Sat. V, 11, tum vero etiam aliud comparatum idque elegantius, ſuaviore et doctiore metaphora, ſubſtituit, animum ira æſtuantem. *Coſtas* ollæ (ſed gravius nominavit *aënum*) dixit ut γάστην τρίπους Hom. Odyſſ. Θ, 437 et ex utroque loco Quintus Cal. Cerdæ laudatus (lib. V, 381 ſqq. de Ajacis ira). Ornate reliqua quoque: *Fumidus amnis aquæ*, vapor, *furit intus atque alte ſpumis exuberat*, ſpumat.

467—474. *polluta pace* violata

Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucriſque venire Latiniſque.
Hæc ubi dicta dedit, divoſque in vota vocavit;
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ;
Hunc atavi reges; hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet,

468. *Inducit* Ven. *et* abeſt pr. Hamb.——469. *Italia* alter Menag. *I. et d.* pr.——470. *que* in fine abeſt multis, ex more.——472. *Certanti* Franc.——473. *juventa* aliquot Pier. et Goth. ſec.——474. *clari d. facti* Medic. Pierii.——475. *Dum T. animis Rutulos* multi Heinſ. *animos Rutilis* Reg.; error autem *Rutilus* pro *Rutulus* ſæpe in libb. occurrit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce ſyllabæ, Græcis ſcribi vocem per diphthongum ω, Ῥουτῶλοι.

lata jam a Latino. *venire* eſt gravius, quam eſſe; ut alibi monitum. *divos in vota vocavit*, invocavit votis; cf. ad lib. V, 234; ἐπεύξατο. *exhortantur*, ὦρσαν, ἐπῶρσαν, Homericum.

472—474. Rutuli ſe acuunt ad bellum, alii pulchritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et ſic Servius. Male Pompon. et alii *Hunc* ſc. Turnum accipiunt.

475 ſqq. Principium belli inter Latinos et Trojanos cervus venatione interemtus. Reprehenſum hoc jam apud Macrob. V, 17 hinc a multis tamquam tenue et vi epica deſtitutum. Nolo defendere poëtam. Totus hic locus de cauſſis belli in Trojanos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis, eas arceſſitas eſſe, quam a Diſcordiæ ſeu Furiæ artibus. Si ſemel poëta rerum miracula pro cauſſis naturalibus affert, ab allegorica certe perſona fruſtra ea peti puto. Nec tamen cerva hic belli eſt cauſſa; ſed occaſio tantum et initium. Narrationem quoque hæc ipſa res, concurſus cæſa cerva ſacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum ſemel non conſilio ſed animorum impetu committendi eſſent Latini cum Trojanis et res ad manus deducenda. Tum poëta æmulatus putatur belli Iliaci initia et retentæ in Aulide claſſis Achivorum cauſſas, interemta ab Agamemnone cerva Dianæ ſacra. Omnino invento huic poëtæ ſtrenue incubuerunt, ut pugnarum et odiorum cauſſas ab occiſis caſu ſacris animantibus, quæ (ἀναιμόνα, ἄφατα), libere vagarentur, arceſſerent.

Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto naris contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima laborum
Caussa fuit, belloque animos adcendit agrestis.
Cervus erat forma præstanti et cornibus ingens,

477. *qua* Oudart. pro var. lect. Bene Holdsworthus observabat *arte nova* nova non bene jungi cum *speculata* locum; nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Alectus spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte nova, sp. l.* Sed non magis *Ars nova* ad volatum referri potest. Saltem *Arte nova—rabiem objicit*; sed cum alia interjecta essent, v. 479 *Hic* interserit. Locus autem sic distinguendus: *Dum Turnus—se c. alis. Arte nova, sp.—Iulus, Hic s.—Objicit* etc. At v. Not.——478. *nefas* pro *feras* Goth. tert.——479. *Cocitica, Cocitina* aberratt.——481. *agitent* Ven. *qui* Franc. et pro var. lect. pr. Hamb. *laborum* cum melioribus Heins. post Pier. At vulgo, *malorum*, ex intpr.——482. *animas* pr. Rottend. *incendit* pr. Menag. *concendit* Bigot.——483. *formæ præstanti* Hugen. et pr. Rottend. *formæ præstans* Bigot. v. Æn. I, 71.

Exempla v. ap. Cerdam, sed judicium adhibe, uti apud illos quoque, qui magnas rerum conversiones a parvis caussis nuper libellis suis persequuti sunt.

475—483. *animis a. implet.* Homericum. Δάεσσι πλῆσεν φρένας, ut Iliad. ε, 573. cf. Guell. Facit nunc Alecto, quod Eris Homerica Iliad. δ, 444 νεῖκος ὁμοῖον ἔμβαλε etc. *arte nova*, alia fraude. 480. *prima laborum caussa fuit.* Comparant Iliad. ε, 63. χ, 116; est primum initium calamitatum, quæ insequutæ sunt.

483 sqq. Molles et bucolicis propiores versus sunt, qui sequuntur, quod eleganter monuit Spencius. Similes deliciæ Cypariſſi cervus apud Ovid. Met. X, 109 sqq. occurrunt, sed juvenili carminis luxuria expolitæ. Calpurnii quoque imitationem notavit Cerda Ecl. VI, 33 sq. et Statii locum de tigribus Bacchi mansuefactis comparat (Theb. VII, 564 sqq.). De id genus animantibus cf. viros doctos ad Lucian. pro Merc. Cond. c. 1. *Tyrrhidæ pueri*, pro Tyrrhei filii. Fuit autem nomen hoc in historia Albanorum regum non ignobile. Tyrrhus enim erat regii armenti magister, apud quem Lavinia Silviam enixa est: v. Victor O. G. R. 16. cf. Serv. ad VI, 760 comparato Dionys. I, 70, ubi Πυρ-

Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheuſque pater, cui regia parent
Armenta, et late cuſtodia credita campi.
Adſuetum imperiis ſoror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, menſæque adſuetus herili,
Errabat ſilvis; rurſuſque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
Conmovere canes: fluvio quum forte ſecundo

484. *Thyrridæ, Tyridæ, Tiridæ*, et *Thirus, Tirrus, Tirius, Tyrus, Tyrrus*, aberratt.——485. *Tyrrhuſque* Heinſ. ex libris maluit: nec aliter Aldd. et hinc ductæ: quas deſeruit Commeliniana, quæ Palatinum codicem expreſſit, Pulmanniana et aliæ. Ante Heinſium (h. e. in iis editionibus, quibus utebatur Heinſ., puta edd. Dan. Heinſii, Pulmanni et ſimiles) legebatur *Tyrrheuſque*, quod præferas, quia altera in *Tyrrhides* a poëta producta eſt; Θυμβρίη, Θυμβρίδης. Exemplum in contrarium eſſe poteſt *Belides* ſup. II, 82, ſed nomen illud adhuc ſuſpectum habeo. Tum non vana eſt obſervatio doctiſſimi Ouwens Noct. Hagan. p. 607, multorum nominum duas eſſe terminationes, unde diverſa patronymica ducta ſint: *Tyndaridæ* habemus, cum tamen *Tyndareus* frequentetur; fuit igitur etiam aliquando *Tyndarus*. Ita etiam *Tyrrheus* et *Tyrrhus*, quod alibi occurrit. vid. in Nota.——486. *lati* Rom., ſed Pierius ſpreverat, Heinſius autem e Medic. aliiſque prætulerat. Recte vero Burm. revocavit *late*, quippe doctius dictum; ut *late rex* I, 25 et al. *campi eſt* Goth. ſec.——487. *A. in ſilvis* Menag. pr.——488. *innectens* l. *intexens* Goth. tert.——489. *Potabatque* aliquot Pier. *Sectabatque* Sprot. *ferum* pr. Hamb. ed. Ven., male. v. Burm. cf. ſup. II, 51.——490. *manu* (ex *manū*) Sprot. Vratiſl. Medic. *manuum* aliquot Pier.——491. *que* abeſt Zulich. *ad menia* Erf.——493. *rapidi* aliquot Pier.; al. *rapidæ, rabidi*, male.

ϝινὸς depravate ſcriptum eſt, et in libro de Auguſti progenie cap. 18 *Tityrus*. *ſoror* ſc. puerorum, Tyrrhei filia. 490. χειροήθη et ὁμοτράπεζον fuiſſe dicit. cf. Guell. 492. *Ipſe d.* Αὐτὸς pro ἑαυτοῦ. 491—495. Cervus poſt natationem (elegantur *defluere* pro natare) in ripa ſe ab æſtu recreabat. Ergo jam *defluxerat*, ut bene Cerda accipit *defluereret*. 498. Turbas faciunt in *errantí*. Res expedita erit, ſi cogites

Deflueret, ripaque æſtus viridante levaret.
Ipſe etiam, eximiæ laudis ſuccenſus amore,
Aſcanius curvo direxit ſpicula cornu:
Nec dextræ erranti deus afuit; actaque multo
Perque uterum ſonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitque gemens ſtabulis, queſtuque cruentus
Atque inploranti ſimilis tectum omne replebat.
Silvia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agreſtis.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſilvis)
Inproviſi adſunt: hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic gravidi nodis; quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus

495. *r. a. undante* aliquot Pier. *lavaret* multi.——496. *exuviæ laudis* Sprot. *nimiæ* Dorvill. *accenſus* Gud. et Moret. qu.——497. *derexit* Gud.——498. *afuit* cum antiquioribus ſcribit Heinſ. Vulgo *abfuit*; alii *affuit*.——500. *inter* aliquot Heinſ.——502. *replebat* Heinſ. e Medic. et a. pr. m. Gud., item Sprot. et Reg. Vulgo, *replevit*.——505. *Olli* Heinſ. cum melioribus. Alii, *Illi*.——506. *armatur* Sprot. *abuſto* et *aduſto* aberratt. apud Pier. et Burm.——507. *bi* Menag. pr. *gravidis* Goth. ſec. *eſt* multi addunt, etiam Pier.——508. *ira fuit* Pier. aliquot; *dedit* Bigot. cf. Burm.

inverſo ſenſu dictum: *erranti deus abfuit*. Nunc negationem addidit: *Nec deus abfuit*, adfuit fortuna, *dextræ erranti*, ſic ut ea non aberraret. At Servius ad Alecto refert; ut ſit ἡ θεός. *acta venit* plenius pro adacta eſt. *nota tecta*, τὰ ἤθεα. Si adoleſcenti hæc interpretaris, obſerva ingenuæ indolis ſigna in miſeratione cervæ, placidæ ac manſuetæ feræ, vſſ. 500 ſqq.

505. *peſtis*; recte Serv. Furia. cf. ſup. 476. 477. Latet enim illa in ſilva ad ſpeculandam nocendi rationem et viam. Neque inde niſi v. 511 diſcedit. Mireris Cerdam ipſos *agreſtes* h. paſtores ad bellum movendum e ſilvis concurrentes interpretari malle. *Torrem obuſtum*, quis non videat eſſe ſudem præuſtam? cf. inf. 524, ut mox ſtipites nodoſos memorat. *cuneos coactos* pro adacto cuneo dixit.

511.

Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans inmane ſecuri.
At ſæva a ſpeculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit ſtabuli; et de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
Contremuit nemus, et ſilvæ intonuere profundæ:
Audiit et Triviæ longe lacus; audiit amnis

509. *Quadrificam* Dorvill ——510. *Scindebant* Medic. et Scheffer., ut ad agreſtes referatur.——511. *e* aberat multis Pier.——512. Ante Heinſ. diſtinxerant vulgg. poſt *petit*.——514. *incendit* Rom. et aliquot Burm.——515. *Inſonuit* e Grammaticis laudat Heinſ. *Concutitur* pr. Rottend. *inſonuere* Rom. et alii Pier. et Heinſ. *ſonuere* Ed. Mediol. et Schol. Statii cum binis Goth.——516. In multis *audit* ſcribitur, et hinc inſeritur in nonnullis *et* ante *amnis*. Menag. pr. *audiit omnis*, quod placet Burmanno.

511. *ſtabulum*, paſtoris tugurium, ut et alibi. 513. Fuit ſcilicet idem, qui nunc in agris eſt, mos, buccina convocandi ruricolas, repentino aliquo metu, periculo vel incurſu. Quid? quod et Comitia ita convocari ſolebant: *Per cornicinem centuriata* ap. Gell. XV, 27. Subnata autem Maroni Furiæ buccina ex Eridis horrendo clamore Iliad. λ, 5, 11. In 514—518 imitatorem facile agnoſcas vel ex exquiſitiore ornatus ſtudio. Expreſſus (nam inter multa a Cerda et aliis congeſta hoc unum tenendum) Apollonii locus, primum quidem III, 1217 Hecates canum latratu: Πιόσιαι δ' ἴτρεμα πάντα; et multo magis draconis ſibilo IV, 127. 139 ἀμφὶ δὲ μαχραὶ Ἱόνες πτυμοῖο καὶ ἄσπετον ἴαχεν ἄλσος· Ἕλλυον, οἳ καὶ πολλὸν ἰκὰς etc. Δείματι δ' ἐξέγροντο λιχοίδες, ἀμφὶ δὲ παισὶ Νηπιάχοις, οἳ τὸ σφιν ὑπ' ἀγκαλίδεσσιν ἔλυον, Ῥοίζῳ πάλλομένοις χείρας βάλον ἀσχαλόωσαι; unde noſter: *Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos*; non tam ornate, ſed meliore judicio; Nam a Furia inflatam buccinam tam horrendum ſonitum edidiſſe, probabilius eſt dictum, quam draconis ſibilum tam longe eſſe auditum. Virgilii imitatorem habes Statium I Theb. 118 de anguium Tiſiphones ſibilo: *Audiit et medius cæli Parnaſſus* etc., ubi omnia multo magis portentoſa videbis. 515. *profundæ* cum dilectu. In intimis magnæ ſilvæ receſſibus audiebatur vox. 516. *Triviæ lacus* eſt Lacus Aricinus cum Nemore

et

Sulfurea Nar albus aqua fonteſque Velini;
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non et Troia pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies. Non jam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur ſudibuſve præuſtis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late

518. *At* Menag. pr. *ad ubera* Oudart., quod alibi occurrit.——519. *Quin vero* pr. Moret. a m. pr.——520. Scribitur ſere *concorrunt*, ex pronuntiatione. *occurrunt* aliquot Pier.——521. *Troïca* Witt.——522. Dubitat Burm., an legendum ſit, *campis e. a.* Cur tamen in *caſtris apertis* hæreas, cum *domus aperta*, *foribus apertis*, bene dicatur?——523. *Direxere* Medic. *ſurrexere* pr. Hamb. pro var. lect. *nec jam* Parrhaſ. *in certam.* Oudart. *agreſtis* Medic.——524. *Stypitibus* paſſim ſcribitur apud Pier. cf. Burm. *ſudibuſque* duo ejuſdem.——525. *decertant* Bigot. a m. ſec. v. III Ge. 20. *utraque* ſec. Moret.

et Templo Dianæ nobiliſſimo; cf. inf. v. 761. Nunc *Lago di Nemi*, non longe ab vico *Genſano*. Paullo remotior ab his locis verſus ſeptentrionem eſt *Nar*, qui inter Sabinos et Umbros ad Tiberim deſcendit, *ſulfureis aquis* ſatis notus, de quo jam Ennii verſus VI Annal. *Sulfureas poſuit ſpiramina Naris ad undas*, v. Cerda h. l. Cluver. p. 705, quarum natura *candorem* facit. In proximo *Lacus Velinus*, amne Velino inter montium juga ſuper Reate ſtagnante: in Narem ille quoque aliquando a M. Curio, exciſo monte, emiſſus. Cic. IV ad Att. 15. Cf. Plin. III, 12 ſ. 17.

520. Ennii Ann. III verſus ap. Macrob. VII, 3 *Poſtquam defeſſi ſunt ſtantes ſpargere ſeſe Haſtis: anſatis concurrunt undique telis*, 521. *Indomiti agricolæ*. Ornans epitheton; ſimpliciter accipio duros, aſperos. Sunt enim ἄτρυτοι: quod primo loco eſt, qui atteri nequeunt aut frangi ac fatigari laboribus et ærumnis: altero ἄτρυτος etiam invictum, hinc validum, magnum, ingentem, ſimpliciter denotat. *nec non et T. p.* Caſtrorum portis reſeratis mittunt auxilium Trojani. Vulgari oratione copiæ effundunt ſe, effunduntur, ἐκχέονται. Mox v. 525. 526. *ſeges*, pro, agro; iſque adeo pro acie: eleganter autem

Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraque fulgent
Sole laceſſita, et lucem ſub nubila jactant:
Fluctus uti primo cœpit quum albeſcere vento,
Paullatim ſeſe tollit mare, et altius undas
Erigit, inde imo conſurgit ad æthera fundo.

526. *triſtis ſ.* Parrhaſ. *armaque* Zulich.——527. *Sole repercuſſa* pro var. lect. Moret. tert. ex intpt. *et lumen* aliquot Pier., tum *ſub lumine* pars Pier. et Heinſ. c. Erf. *ſub lumina* duo Burm. *ſub lumine* duo alii; Gothani vulgatam tuentur.——528. in fine *ponto* Rom. et Medic., quorum in eadem lectione conſpirantium haud levis auctoritas eſt, et pro var. lect. Gud., item Macrob. V Sat. 13, ut taceam codd. e vulgo, binos Goth.; in altero quidem *puncto* eſt. Probat Heinſius, ut *primo ponto* ſit: a littore, et reſpondeat Homerico ἰν ἀλγιαλῷ, in loco, quem poëta ante oculos habuit Iliad. δ, 422. Sed tempeſtate oriente fluctus ex alto verſus littus aguntur, non a littore primum moveri incipiunt, ut jam Burmannus monuit. Tum vero in Homerico loco non ἰν ἀλγιαλῷ reſponderet Virgiliano *primo ponto*; ſed Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κ., et hoc quidem ſenſu, ut ſit pro, *primum in ponto, in alto*. Verſus hi ſunt: Ὡς δ' ὅτ' ἰν ἀλγιαλῷ πολυηχεῖ κῦμα θαλάσσης Ὄρνυ' ὑπαὶ Ζεφύρου ὑποπεπτάνιος, Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Χέρσῳ ἐπιγόμενον μεγάλα βρέμει. Burmannus malit: *ſummo—ponto*, ut *imo fundo* opponatur. Sed manifeſta ſatis res eſt, *ponto* ex altero loco Ge. III, 237 huc eſſe tranſlatum, ubi *in medio ponto*. Variare autem poëtam verbo uno vel altero, ejuſmodi verſus, quos iterum ponit, ab ipſo Heinſio aliquoties monitum eſt. Uti itaque altero loco fluctuum primos ortus in alto *(in medio ponto)*, ſic nunc fluctuum ortus a prima auræ impulſione, *primo vento*, memorat.——530. *uno* Franc. *imo et* Dorvill.

autem *acies* ſtatim per ſegetem effertur et reliqua ad eam attemperantur; qui comparandi modus exquiſitæ eſt venuſtatis. Locus ſimilis inf. videndus lib. XI, 601. 602. Primæ autem lineæ ſunt Iliad. ν, 338, ubi *horret pugna haſtis* ἔφριξεν δὲ μάχη ἐγχείῃσι μαχητῆς. At apud Apollon. III, 1355 *horret armis ager* φρίξεν δὲ πεδίον σιβαροῖς σακέεσσι—Ἄρηος τίμιτος.

526. *Sole laceſſita* venuſte pro percuſſa radiis. Debetur hoc Lucretii exemplo lib. IV, 218 *Corpora quæ feriant oculos viſumque laceſſant:* unde patet, ut ex aliis locis, ubi *viſum, aures laceſſere* occurrit, *laceſſere* eſſe ſimpliciter ferire, percutere; cf. inf. ad lib. X, 10. Refertur etiam paullo ante *atra* ſeges ad oculorum judicium, ſi longum hominum ordinem in campo proſpicias.

528—530. Sæpius ornata a poëtis comparatio; primum quidem ab Homero Iliad. δ, 422.

Hic juvenis primam ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum TyrrhI fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; hæſit enim ſub gutture volnus, et udæ
Vocis iter tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virum circa, ſeniorque Galæſus,
Dum paci medium ſe offert; juſtiſſimus unus
Qui fuit, Auſoniiſque olim ditiſſimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.

532. *Gnatorum Tyrrhei* libri Pier. Ex iiſdem et ſuis Heinſius *Almo* ſcripſit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum *on* litteris finiri, ait Soſipater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* eſt communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemno*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*.——533. *Exit enim* aliquot Pier. cum Dorvill., ut ſit quod lib. IX, 432 *viribus enſis adactus Tranſabiit coſtas*. Sed natum hoc ex ſcriptura: *eſit*. *gurgite* duo Burmann.——534. *que* abeſt Witt.——535. *Galæſus* Heinſ. cum melioribus etiam hic, ex Γαλαῖος. Vulgo *Galeſus*. conf. ad Ge. IV, 126. *Galæſus* Rom.——536. *Cum p.* ſec. Rottend. *pacis m.* Parrhaſ. *ſeſe* Ald. Junt. *ſe offert medium* Montalb. *ſe* plane excidit Oudart.——537. *que* abeſt Franc. Witt. *agris* Medic. Pierii, treſque Burm. *armis* alter Hamb. Sed *arvis* recte retinent cæteri. Eſſe pro *in arvis* monet Burm. Cuninghamius *agris* retraxit; docere id *greges et armenta*. Non ſequar ſubtilitatem.——538. *et quina* ſec. Moret.——539. *terras* duo Goth., male. *et centum terram* Witt.

422 ſqq. Eandem elaboratius extulerat Maro Georg. III, 237 ſq.

532. 533. *vulnus* pro ſagitta, *Serv.*, ut II, 529, et *incluſit*, pro vulgari, intercluſit, *iter vocis udæ*, traducto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie *iter udum*. Quomodo Virgilius ornatu præcellat Homerum, vide in hoc: Iliad. ν, 388 ὁ δὲ μιν βάλε μέσσον ἀμφὶ λαιμὸν (κατὰ λ.) ὑπ' ἀνθερεῶνα, διὰ πρὸ δὲ χαλκὸν ἔλασσε.—

536—539. Homerica arte Galæſi memoriam nobis commendat et miſerationem facit, cf. Iliad. ι, 612. 613. 614. Quod *ditiſſimum* eundem et *juſtiſſimum* exhibet, ad primæ vitæ mores comparatum eſt. Illud vero præclare: *Dum paci medium ſeſe offert*, ut jam Macrob. IV, 4 monuit.

540

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Inbuit, et primæ commiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam, et cœli convexa per auras

540. *ſævo Marte* emendat Marklandus ad Stat. Silv. V, 2, 21. Obnuntiat divinationi Burmannus, ſed quid *æquo Marte* ſit, parum expedit. Scilicet eſt, pari utrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata; ut alias *dubio, cæco, Marte* pugnatur. *Æquus* autem pro, æqualis, ſatis frequens eſt. Paullo aliter, nec tamen multum diverſe ap. Lucan. III, 585 *navis dextrum lævumque tuetur Æquo Marte latus*. De congreſſu ex loco iniquo in locum æquum deducto Curtius IV, 1 *De regno æquo, ſi vellet, Marte contenderet*.——541. *bellum. telum* pro var. lect. pr. Hamb. ex intpt.——542. *c. ſanguine p.* Goth. ſec. ex antecedente verſu. *munera p.* conj. Markl. ad Stat. V Silv. 1, 21, quod et ipſum bonum eſſet. ——543. Memorabilis eſt Servii nota: *Probus, Aſper, Donatus* (is tamen Donatus, quem habemus, *evolavit per auras ad Junonem*, interpretatur), *dicunt, hoc loco* per *bis accipiendum, ut adloquatur Junonem* per cæli convexa *et* per auras (quod duriſſimum eſſet: etſi Burmanno non diſplicet). *Poteſt tamen* (et hæc melior ratio) *eſſe epexegeſis* per auras *id eſt* cæli convexa; *nec enim aliud ſunt auræ*. (Quæ ſequuntur, adſuta eſſe videntur). *Dicit etiam quidam commentarius* convecta *eſſe legendum, ut ſit* ipſa convecta; *quod difficile in exemplaribus invenitur*. Conſentiunt ſane omnes codd. in *convexa*, niſi quod Medic. a m. pr. *converſa*, quod Cuningham. probat, cumque eo Bruncius recepit: meo ſenſu tenue et exile eſt; ſec. Moret. *connexa*, vitioſe. Cum tamen verborum junctura paullo inſolentior ſit,

Canterus

540 ſq. *æquo Marte*, pari utrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata. Comparant tranſitus formam Iliad. 1, 84 Ὡς οἱ μὲν etc. *promiſſi potens* ὑπερφίαλος γενομένη ὃν ὑπέσχετο. cf. ad 341. *ſanguine bellum imbuit*. Servius, initiavit. Et hoc ſane eſt *imbuere* ſeu de primo uſu, contactu et tractatione rei, ſeu de prima inſtitutione. Ita *mare imbui prima navigatione ab Argo* dixit Catullus Epithal. Pel. et Thet. 11. *Illa rudem curſu prima imbuit Amphitriten*: ubi epitheton ipſum declarat mentem poëtæ. Scilicet, proprie *Latini imbuebantur ſanguine* (ut v. 554 *ſanguis novus imbuit arma*), inducebantur, trahebantur, prima cæde facta, ad bellum. conf. inf. 547. Doctius ipſum *bellum imbuitur*, inſtituitur, ſanguine. Ex copiis, quæ apud Cerdam habentur, unum huc referas Propertii IV, 10, 5 *Imbuit exemplum primæ tu, Romule, palmæ*. 543. *per auras, cæli convexa*, junge, ver-

Junonem victrix adfatur voce ſuperba:
En, perfecta tibi bello diſcordia triſti;
Dic, in amicitiam coëant, et fœdera jungant.
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros:
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbis,
Adcendamque animos inſani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant; ſpargam arma per agros.
Tum contra Juno: terrorum et fraudis abunde eſt.
Stant belli cauſſæ; pugnatur comminus armis;
Quæ fors prima dedit, ſanguis novus inbuit arma.

Canterus ap. Heinſ. conjecit: *c. convena peragrans* vel *pererrans*; ſatis jejune. Muſonius *convena* pro *convecta* dictum eſſe volebat, ſc. Alecto vecta per auras. Cerda cum Turnebo Furiam *convenam* dici poſſe putavit, ut *amnis devenus* IV Ge. 293 ſqq., perperam utique. Equidem bene intelligo, ſi verba ad naturalem ordinem revoces *(per auras, cæli convena)*, expediri quodammodo priorem verſum; illud tamen nondum concoquere poſſum: *Furiam alloqui Junonem per auras.* Latet, puto, facilis ad indagandum lectio: *cæliqve evecta* per auras, et peperit vitium compendium *vq̃ que.*——545. *belli d. triſtis* aliquot Pier., quæ vulgaris erat ratio. Quæ ſequuntur ad meum ſenſum diſtinxi: *En—triſti*; *Dic—jungant. Quandoquidem A. r. ſ. Teucros. Hoc etiam his addam* ſqq. Vulgata ratio erat: *Dic—jungant: Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros. Hoc etiam his addam* etc.——546. *Sic* Sprot. et pars Pierianorum. Nec diſplicet. Eadem diverſitas V, 551. *ut coëant* duo Burm., ut 551.——547. *Quando equidem* Rom.——548. *tunc ſi m.* ſec. Hamb. *ſit mihi* Menag. pr. vide IV, 125. *voluptas* Erf.——550. *inſano Mart. amore* conj. Cuningham.——551. *ut a. coëant* Sprot., ut inf. 582 *undique collecti coëunt*——552. *ac f.* ante Heinſ. legebatur. *abundeſt* Rom. *eſt* abeſt Goth. tert.——553. *pugnantur* Dorvill. *quo minus* Franc.——554. *fors* multi etiam h. l. *imbuet* Parrhaſ.

bo motus omiſſo, v. c. evecta: Sed vid. Var. Lect. 546. conf. 316. 317. *Dic*, ironice, tamquam ἀδύνατον. 548. *hoc addam, in bella feram*, rapiam, doctius quam, ad bellum accendam.

552 ſq. Dignitatem orationi Junonis ineſſe facile agnoſcas. *Stant b. cauſſæ.* Burmannus certæ,

Talia connubia, et talis celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
Te ſuper ætherias errare licentius auras
Haud Pater ille velit, ſummi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Talis dederat Saturnia voces.
Illa autem adtollit ſtridentis anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiæ medio ſub montibus altis
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondibus atrum

555. *connubia* ſtatim per Aldd. in contextum venerunt. Brunck. revocavit *conjugia*, in quod omnes Pier. et Heinſ. et tres Goth. c. Erf. conſentiunt, præter Mentel. pr. *connubia*. Porro qu. Moret. cum pr. Hamburg. omittit *et*.——558. *ipſe* aliquot edd. et codd. v. ſup. v. 110.——559. *ſi qua modo* alter Hamb. *eſt* deeſt multis Pier. et Heinſ.——560. *geram* Hamb. pr.——561. *extollit* Parrh. *unguibus* Trappius poſt Cuningham. emendabat, ut membranæ eſſent alarum; parum feliciter. v. Not.——562. *petens* Franc. *ſuper a.* duo cum Ed. Dan., natum ex *ſuperardua* junctim ſcripto.——563. *in medio* edd. et codd. nonnulli. Sed *in* exulare fecit Heinſius.——564. *forma* Erf. *memoratur* Dorvill.——565. *Ampſancti* Medic., ut *Ampſanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum ſcribitur. Romanus et Ed. Ven. *anfracti*. in pleriſque eſt aberratum *anſancti*, it. *anſanti*, *anxanti*, *amſancæ*, *an valles ſancti*. Mox *frondibus* alter Mentel.

certæ, fixæ, ſunt. *Stare* omnino poëtæ pro eſſe, ut Gr. ἑστάναι, uſurpant, ne exilitate vocis poëticam vim frangant. Eo referendum: *ſtant prælia* et ſimilia. Uti autem hac voce poſſunt poëtæ, quia *ſtare* dicitur illud, quod conſtitutum, paratum, effectum eſt. Sic *ſtat ſententia*; ſic *ſtant cauſſæ*, et hinc *ſtare* pro decretum, fixum, certum eſſe. 556. 557. cf. 318. 319. 559. Comparant Iliad. α, 522. 523. Reliquos belli caſus ipſa moderabor: et ſane inf. 572 extremam bello imponit manum.

561 — 571. Nova Furiæ ſpecies, quod non modo alata eſt (ut ſup. 476), verum quod pro alarum pennis ſerpentes, ſaltem aliis implicitos, habet. Etſi res ita accipi poteſt, ut angues, qui pro comis ſunt, inter volatum vento impulſi inter alas commotas ſtrideant. Locum deſcenſus ejus ad inferos non dicam an primus protulerit

Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis et torto vertice torrens:
Hic ſpecus horrendum, ſævi ſpiracula Ditis,
Monſtratur, ruptoque ingens Acheronte voragó
Peſtiferas aperit faucis; quis condita Erinnys,

566. *utrumque* aliquot Heinſ. cum Goth. pr. *fragoſis*, ut ad *ſaxis* referatur, aliquot Pier. Heinſ. et Burm.——567. *vortice* nonnullæ edd., ſed *vertice* eſt librorum ſcriptura.——568. *Hic ſpecus horrendus* antiqui codd. apud Serv. et mſ. Giphanii, hic quidem ſequente *et*, quod in multis, etiam in edd. legebatur, ſed ſublatum ab Heinſio codd. meliorum, etiam Pierianorum, auctoritate. *ſævum* Goth. pr.——569. *Monſtrantur* multæ edd. et codd., inprimis quæ in ſup. verſu *et* retinent. At Heinſius revocavit ex aliis *monſtratur*; unde comtior exit oratio. *mons ſterilis* alter Hamb., miro errore. Cæterum obſerves membra ſibi non accurate ſatis reſpondentia, etſi res non exemplis caret: *Hic ſpecus — monſtratur et voragó aperit. raptoque* alter Menag.——570. *a. voces* pr. Mentel. *condit* Medic. uterque cum aliis Heinſ. et Burm. Lectio jam Servio notata.

poëta; eſt tamen ille rei admodum accommodatus. Eſt enim in Hirpinis, non longe ab Æculano (nunc *Fricenti* in Principatu Neapol. R. ulteriore) lacus tetro colore et odore, et inter ſpiracula referri ſolitus, quæ Plutonia vel Charonea *(Moffete)* appellant; vid. Plin. II, 93. Cic. de Div. I, 36, §. 79: cf. Becman. ad Antigon. Caryſt. c. 135. hinc v. 568 *ſpiracula Ditis*. Amſancti nomen huic lacui. Plin. l. c. *Item in Hirpinis Amſancti ad Mephitis ædem locum; quem qui intravere, moriuntur*. Locus etiamnum dictus *Muſiti*. Offenderunt tamen viri docti ad verba: *Italiæ medio*; utque locus ſatis conveniret, quæſivere eum in alia Italiæ parte. Ad ſpeluncas *Æolias* dictas prope Interamnam, hodie *Terni*, qui locus catarractis amnis Velini nobilis eſt, transferre voluit locum Virgilianum, poſt Floridum Lect. Subſec. II, 18, *Addiſonus*, loco jam a Burmanno laudato, et hinc alii, etiam *Blainville Itiner.* T. II, S. 29. At nuper Abbas *Capmartin de Chaupy* de prædio Horatiano *(Decouverte de la Maiſon de Campagne d' Horace* T. III, p. 104. ſqq.) aquas Cutilias in Sabinis ad amnem Velinum, quarum para bituminoſa et nitroſa eſt, in Virgiliano loco quærebat. Ita fere illi, qui ap. Pompon. Sab. Amſanctum in exitu paludis Reatinæ quærebant, decepti, ut arbitratur, eo, quod apud Varronem eſt umbilicus Italiæ ager Reatinus. Abb. *Venuti* in eodem fere tractu aliam convallem ad Montem *Caſtello di Catino* deprehendiſſe ſibi viſus erat, ad quam poëtæ verba accommodabat: in diſſ. præmiſſa To. III Virgilii Ambrogiani: Caret tamen

Inviſum numen, terras cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Inponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus, cæſoſque reportant
Almonem puerum fœdatique ora Galæſi;

571. *et t.* Ald. *terram* aliquot Pier. *cælum terraſque* Parrh. *levavit* aliquot Pier. et Witt.——573. *Impoſuit* Gud. a m. pr., Goth. pr. in *urbe* ap. Priſcian.——574. *cæſumque* Goth. tert., ſed *cæſos* Almonem et Galæſum. Pro hoc *ora Galæſi* dixit.——575. *fœdataque* Sprot. et Franc.

men et hoc auctoritate idonea. Amſanctum Lucaniæ eſſe Donatus aiebat, unde Calor amnis (qui inter Aquariam et Pæſtanos agros fertur et Silaro miſcetur) præceps fertur: "ubi antrum ingentis magnitudinis cum peſtifera exhalatione" niſi is alium Calorem, exiguum amnem in Hirpinis, cum illo permutavit. Scilicet plura et fuerunt et adhuc ſunt ejuſmodi ſpiracula *(Moffete)*. Ex his pro lubitu alius aliud arripuit. *Amſancti* tamen *vallem* ad Hirpinos ſpectare, poſt Ciceronis et Plinii diſertam fidem, non eſt quod dubitari poſſit. Faciem quidem loci nunc paullo diverſam reperit Cluver. Ital. pag. 1201, ſilvæ ſaltem deerant. Verum commemorat et has *Swinburne*, qui nuper locum adiit *(Travels in the two Sicilies* 1783, p. 128) et alia Virgilio conſentanea. Virgilianæ deſcriptioni fidem adſtruebat quoque ex iis, quæ ab amico ſuo Holdſworthio acceperat, Spencius in *Polymeti* p. 276. *Italiæ medio* non debebat urgeri; eſt ſimpl. in Italia. *ſub montibus*, qui tamen ſitu paullo remotiores ſunt: ſed ſilva olim inde a montibus ad planitiem protendi debuit. In vallis medio, ut Maro quidem locum deſcribit, amnis fertur cum impetu et fragore. *Hic ſpecus horrendum:* non addit, an amnis illud fecerit. Si loci facies nunc mutata eſt, nemo id mirabitur in loco ignibus ſubterraneis exeſo. Lacum et vallem ſub colle ilicibus conſito, qui utrinque vallem claudit, vidit Swinburne; Cluverius lacum media ſui parte aquam magna cum vi et ſtrepitu ebullientem et reſorbentem. *latus nemoris* eleganter collis nemoroſus, qui tamquam latus lacus facit. *ſaxis et vortice*, h. e. vertice aquarum inter ſaxa fundi. Potuit hic olim ſpecus eſſe odorem ſulfureum exhalans: qui nunc lacum recepit, torrente in ſtagnum mutato. Copioſe de hoc Amſancti lacu egiſſe nunc video *Leonardum de Capua (Lionardo di Capoa Lezioni intorno alla Natura delle Moſete* 1714, p. 9 ſq. 12 ſq.). *numen inviſum*, μισητὸν. *levabat* eleganter pro, relinquebat. Res enim, quas abominamur, gravant nos.

573 ſeqq. Præclare hæc ad

Inplorantque deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine cædis et ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admiſceri Phrygiam; ſe limine pelli.
Tum, quorum adtonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis (neque enim leve nomen Amatæ),
Undique conlecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,

576. abeſt verſus a Goth. tert.——577. *et igni* ex Medic. et aliis Heinſ. repoſuerat, cum ante lectum eſſet *et igne*. Burman. locum habebat ſuſpectum, cum de igni nihil præceſſerit; ad conjecturam tamen *cædis iniquæ* deſcendere non debebat, cum ipſe lectionis diverſitatem laudet: *ignis*. Atqui hæc ipſa vulgata ante Heinſ. erat lectio; eaque haud dubie vera, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine* (inter criminationes Trojanorum), *cædis et ignis Terrorem ingeminat*, h. *ingeminat terrorem cædis et ignis*; minatur cædem et ignem. Præiviſſe jam Donatum video, qui ita interpretatur: *et idem geminabat terrorem, quem populus fecerat, ſpondens omnia cædibus et incendio peritura*. Lectio hæc Aldinarum, niſi quod prave interpungitur poſt *cædis*, Steph. Plant. Dan. Heinſii et omnium, quas inſpicio, editionum, neſcio in quo vulgari exemplari mutata eſſe debuit, in quod Heinſius caſu inciderat, *igni* ex uno Romano notavit Pierius; *igni* Pompon. quoque interpretatur: *furore et ſeditionis impetu*.——578. *geminat* Sprot. *ingeminant* Ven. *que* poſt *Teucros* Heinſ. ſuſtulit, codd. auctoritate.——579. *limite* Parrhaſ.——581. *thyrſis* Menag. pr. *inſultare* de choro quidni æque dicatur ac de equo vel de ovibus hædiſque exultantibus Ge, IV, 11.——583. *ſcilicet* Medic. ap. Burm., diſſentiente Fogginio. Verum etiam Pompon.

πάθος movendum. 577. medias inter criminationes, quas in Trojanos jacit, metum injicit fore ut cæde et igni omnia miſceantur. vid. Var. Lect. *ſe limine pelli*, pro regno, domo, regia.

580—582. Auctoritate reginæ commoti filii ſeu propinqui feminarum, quæ Bacchārum more thiaſos in ſilvis agunt (vid ſup. 395. 396), coëunt et Latinum bellum poſcunt. Proprie *fatigant* Latinum clamoribus ac precibus ſuper Marte ſeu bello faciendo. Hinc *fatigant*, expoſcunt, *ipſum bellum*. Solet enim poëtæ *fatigare* de iis actionibus dici, in quibus quis fatigatur: eſt igitur precibus flagitare; conf. inf. ad VIII, 94 et ſup. ad I, 280.

583. 584. *contra omina*, reſpectu ad apes et ardentes Laviniæ

Contra fata deum, perverſo numine poſcunt;
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes inmota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet; ſcopuli nequidquam et ſpumea circum
Saxa fremunt, laterique inliſa refunditur alga.
Verum, ubi nulla datur cæcum exſuperare poteſtas
Conſilium, et ſævæ nutu Junonis eunt res:

Pompon. Sab. " *Apronianus legit* ſcilicet." Goth. ſec. *Illic. cunctis* Oudart. *omnia* nonnulli ap. Pier.——584. *numine* Medic.——585. *circum dant* Ed. Ven. *tecta tyranni* Medic. Pierii, quod defendi poſſe cenſet Burm., ſi *reges* legatur cum Menag. et Hamburg. pr.——586. 587. Elegantiam in repetitione agnoſcebant Pierius et Urſinus. Sed aliter inſtituenda erat oratio, ſi venuſtas inde petebatur, et incurrit in oculos vitium, quod his verſſ. inſidet. Aut verſum priorem, aut hunc alterum: *Ut pelagi*, eſſe ſpurios perſuaſum habebat Heinſ., quamquam de hoc altero id cenſere malebat. Et decrat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m. a Bigot. Contra prior verſus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita exiſtimare malim, eſſe utrumque inter verſus nondum a poëta abſolutos et elaboratos. Cum alterum adjeciſſet, priorem mox morte præventus mutare nequiit. *rupis* Witt. *p. moles* tres quatuorve. Niſi hoc ad ſuperiorem verſum ſpectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notavit, *pelagi moles. magno rupes* Parrhaſ.——588. *vallantibus undis* alter Hamb.——589. Olim interpungebant poſt *ſcopuli*; hinc nonnulli mox omiſere copulam. v. Pier. et Heinſ.——590. Pro *inliſa* ap. Pierium alii *aſperſa*, alii *infuſa*, Goth. ſec. *inverſa*; mox *infunditur* alter Hamb. *retunditur* ſec. Rottend.——591. *cæptum* Parrhaſ. *ſuperare* Rottend. *expugnare* aliquot Pier. *poteſtas* eſt pro vulgari *facultas*, nec hoc illo reponendum.——592. *ut ſ.* Goth. pr. *euntes* Rom.——593. *tollatur* Medic. et alii Pier. et Heinſ. cum tribus Goth., minus comte; tum *aras inanes*

viniæ comas. ſup. v. 64 ſqq. *contra fata deum*, Fauni oraculum v. 81 ſq. *perverſo numine*, pro adverſo, irato, Serv. cf. Burm. Neſcio tamen, annon potius eſſe debeat, perverſa, conturbata et infirmata deorum voluntate. 586—590. Imago rei ad ſenſum obvia et a multis frequentata, ut exemplæ coacervare pigeat. Virgilius tamen Homericum locum Iliad. o, 618—621 ante oculos habuit et exornavit.

593. *auras*, cælum, manibus ſublatis obteſtatur. *inanes*, epitheton

Multa deos auraſque pater teſtatus inanis,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri. Te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium; votiſque deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omniſque in limine portus;

inanes Hamb. alter a m. pr. et pro var. lect. prior, ut aras fœderis aut hoſpitii deſignet. Blanditur hæc lectio Burmanno et Marklando ad Statii Silv. præf. p. XII, qui in altera nullum eſſe ſenſum pronuntiat. Miror viros doctos de adjecto, *inanes*, non cogitaſſe; quæ tandem ſunt h. l. *aræ inanes?* Ex altera parte quæ magis frequens et obvia ratio, quam ut precantes et obteſtantes manus ad cælum tollant, *deos cælumque teſtentur?* et pro *cælo* non feremus *auras* dictas? ut inf. IX, 24 *multa deos orans, oneravitque æthera votis.*——594. *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier.——598. *que* a nonnullis Pier. abeſt. *in lumine* alter Hamb. et Zulich. In illis *omniſque in limine portus* impedita eſt oratio, ut unuſquiſque facile videt. Servii explicatio nihili eſt: *ſecuritas omnis in portu eſt*; nec plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meæ, quod egreſſurus non ſum.* Erat ſaltem *limen portus* accipiendum tamquam dictum pro *portu*; uti autem vulgari ratione *in portu eſſe*, navigare, dicimur, ita h. l. *in limine portus.* Itaque ſequor Pompon. Sab., qui hæc habet: *ſenex ſum et in portu vita mea eſt*; quaſi eſſet: *et totus ſum in aditu portus*; in portu navigo. Nam ut *omnis* retrahatur ad *quies*, ut ſit: *mihi parta eſt quies, eaque omnis jam eſt in l. p.*, putidum eſſet. Interea malim equidem totam hanc laciniam adſutam ſtatuere, verſu inexpleto relicto. Etiam Markland. ad Stat. II Silv. 2, 7, totum hemiſtichium ſuſpectum habebat. Waddelii conjectura: *amniſque* ſenſum vix habet. Burman. conj. *mortiſque in limine portus.* Saltem eſſe deb. *portuſque in limine mortis* ſeu *leti*, ut Cul. 223. Cuningham. *omnique in l.*, quod non magis aſſequor; alius vir doctiſſ. *naviſque in l. p.*; ſaltem, *ratis eſtque, curſuſque in l.* Sed variari hæc poſſent multis modis, ſine fructu ad poëtam.

epitheton perpetuum aëris et ætheris, v. c. apud Lucret. Supra VI, 740 et X, 82 *ventos inanes.* 594. fato ſe vinci ait, quatenus non ſuum, ſed cæcum turbæ conſilium, h. temerarium impetum et furorem, ſequi cogitur. *Sacrilego —ſanguine*, quatenus ipſe Aborigines ſacrilegi, impii, habendi ſunt, qui contra deorum voluntatem bellum ſuſcipiunt fœduſque ictum violant. *has pœnas*, docte, *pro ſcelere hoc* pœnas. 598. 599. Sibi rex paratum eſſe ait refugium in morte vicina, nec ſibi eripi aliud, præterquam, ne, ut felix vixerit, ita felix beatuſque moriatur. Sententia verborum expedita eſt, concinnata illa ex vulgari dicto: ante obitum neminem dicendum eſſe beatum, et poſſe aliquem felicem vivere,

Funere felici ſpolior. Nec plura locutus
Sæpſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima movent in prœlia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcaniſve Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,

599. *Munere* pr. Moret.——600. *relinquit* Menag. uterque.——601. *in Latio Heſperio* aliquot Pier. *quem pr. una* Thuan. Macrob. III, 8 argutatur ſuper voc. *mos*.——604. *Sive G. i. manus ſeu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Horat. III Od. 24. Chariſius autem lib. I Inſt. Gr. p. 77 *Hyrcaniſve A. parant indicere bellum, ſive inferre manus*. Tum Witt. *Gathis*. Tres ap. Heinſ. *manum*.——605. *Hircaniſque* multi Pier. et ed. Mediol.

vivere, mori infelicem. Sed de verbis ambigi poteſt: ego *omnis*, totus, ſum *in limine*, aditu, *portus*; in portu jam tantum non navigo. vid. Var. Lect. *funus* pro ipſa morte, haud dubie; non de exequiis.

599. 600. Quod Latinus regni munia prorſus deſerit (cf. Not. ad VIII, 1), ne quis hoc temere factum arbitretur, tenendum eſt, ad Turni nomen illuſtrandum, ita res attemperatas eſſe, ut is ſummam imperii tenere videatur. Facile enim intelligitur, cum ſemel Turnus ad Æneæ virtutem illuſtrandam inſigniore laude celebrandus eſſet, fieri hoc non recte potuiſſe, ſi ſecundas partes ageret et alterius auſpiciis res gereret. Eodem ſpectant alia, quæ a Marone ſollerter proviſa ſunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatui paret: nunc autem in Latini locum ſuccedit: quemadmodum apud Etruſcos factum videmus, aut inter Achivos, ut plurium civitatum reges principatum uni inter ſe deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro ſæpe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, alias diſcernere, potuerit: ſcilicet ut Hernicos, Æquos, Volſcos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *connubiis Latinis* deſignare potuerit ſup. VII, 96 et idem *Laurens Turnus* VII, 650. cf. Exc. VII extr.

601—622. Egregium et epicæ majeſtati conſentaneum poëtæ commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrium

Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.

606. *Parthiſque* duo Burm. *Parthoſve* Zulich.

Jani reſerandi arceſſere, tum ad deæ miniſterium eam rem referre, unde auguſta rei ſpecies exoritur. Quod poëtam v. 601. 602 ab hiſtorica fide receſſiſſe contendunt Intpp. poſt Servium, cum Livius lib. I, 19 a Numa demum Janum, indicem pacis bellique factum, memoret, id vanum eſt. Nam ſi nos hiſtoriam Romanam nunc ex Livio potiſſimum haurimus; ſecus res ſe habuit illo tempore, quo multi præclari ſcriptores in manibus erant, a quibus Romæ origines diverſis modis traditæ fuerant; e quibus unum vel alterum excerpſit, idque parum curioſe in antiquioribus, Livius. Antiquiſſima per Latium fuit Jani religio (v. Excurſ. V ad h. lib.), et a majoribus haud dubie tradita Romanis. Sed cum ſemel invaluiſſet, Numam religionum auctorem conſtituere: etiam Janum pacis bellique indicem ad eum retulerunt nonnulli.

601—606. *Latium Heſperium*, non aliter quam Heſperia Italia. Male argutatur Servius cum aliis, eſſe *antiquum* Latium. *protinus* h. l. jugiter, ut bene Serv., perpetuo ab eo inde tempore. *urbes Albanæ*, coloniæ. Nam Alba XXX oppidorum Latinorum mater. cf. Dionyſ. III, 31. *maxima rerum*; res maxima, μέγιστόν τι πρᾶγμα. cf. ad Ge. II, 534. *cum prima movent* (ad Romam hoc referendum propter ſeqq.) *in prælia Martem* nove dictum, vulgo *movetur bellum, Mars*; nec quicquam adjicitur: tum quoque *moventur arma* (pro quibus *Martem* dixit: nam adjecit *in prælia*). Quod indicto bello ancilia commovebantur, alienum ab h. l. eſt. Vſ. 604—606. Splendida eſt oratio. Bellis enim cum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. majeſtas præclare declaratur. Quod *Getas* narrat, non eſt urgendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et ſic porro in ſeqq. Etſi fuere bella Romanorum et victoriæ ea ætate, quæ huc revocari poſſunt; v. Vit. Virg. a. U. C. 724. 725. 729. 731. 734; nec dubitare licet, poëtam in Auguſti gratiam illa ſaltem adjeciſſe, *ſeu tendere ad Indos Auroramque ſequi*. Ut tamen hæc ad ipſum annum 732 retrahat Janumque eo anno reſeratum ex his vſſ. probet, multa gratis ſumit nec tamen rem conficit Maſſonus in Jano reſerato Sect. III, 5, uti idem vir doctus in aliis locis vim facit Virgilii verbis. *Auroram ſequi* magnifice, ad extremum Orientem uſque progredi. Ferebat hoc multo magis uſus loquendi Romanorum, cum v. c. dicerent, *ad Orientem miſſum, profectum, eſſe* aliquem. *Bellum* autem *lacrimabile* eſt Homericum πολύδακρυς Ἄρης, πολυδάκρυτος μάχη, δακρυόεις πόλεμος.

607

Sunt geminæ Belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ et ſævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec cuſtos abſiſtit limine Janus.
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino

607. *Sunt Gemini* emendatio Jo. Marii Matii ap. Heinſ., ut Janus Geminus deſignetur. *Janus Geminus* ſæpe memoratur: an uſquam *Geminus* ſolum et abſolute, merito dubites. Idem multo etiam durius e Priſciano contendit una voce ſcribendum eſſe *Belliportæ*; etſi verum eſt, ipſum templum per *portas Belli* fuiſſe declaratum; erat enim διῶρος, et portam in poſtico quoque habebat; cf. Plutarch. Numa p. 73. *Belli* per majuſculam litteram exarandum eſt. Eſt enim Numen h. l. cf. Not.——608. *et* abeſt Franc. *form. Belli* Parrhaſ.——609. *externaque* Parrhaſ.——611. *Hæc* Medic. a m. ſec., ut referatur ad *limina*, interpolatum.——612. *cinctuque* Mentel. pr. *cinctuſque* Menag. pr. et Goth. tert. Similis variatio Liv. V, 46 pr. *Sabino* plerique ap. Pier. et Bigot. a m. ſec.

607—610. Vides hic exemplum fabulæ veteris nova interpretatione interpolatæ. Jani religio ab initio haud dubie ſymbolica fuit ad denotandam rerum naturam variaſque ejus proprietates. cf. inf. Excurſ. V. Traducta ea eſt poſtea ad alia, et Romæ Jani templum, a Romulo conditum, ex Numæ, ut aiunt, inſtituto clauſum vel apertum belli paciſque habebat indicia. Hoc vero ornavit poëta remque ita expreſſit, quaſi in eo templo Bellum et Mars vincti tenerentur, cuſtode in foribus Jano. Fecerat hoc idem ſup. I, 294—296, ubi vid. Excurſ. IX. Contrario commento Horatius Janum clauſis foribus cohiberi, tamquam pacis auctorem et cuſtodem II Epiſt. 1, 255 *clauſtraque cuſtodem pacis cohibentia Janum*. Pacem includi dixere alii. cf. l. c. Tom. II, p. 142. *Belli* autem *portæ* proprio nomine dictæ videntur. vid. ibid. cf. inf. 622 et ibi Not. *ferri robora*, ornate, pro ferro ſimpl. ſeu ferreis repagulis: Lucretii exemplo lib. II, 449. *nec cuſtos abſiſtit*, videri poteſt Jani ſignum in ipſo templi aditu (ἐν προνάῳ) ſtetiſſe: niſi ipſa templi forma, quæ et a fronte et a tergo portam habebat, talem poëtæ animo ſpeciem objecit.

611—615. *Has* portas, *ſtridentia limina*, reſerat Conſul trabeatus. Trabea *Quirinalis*, dicta, puto, quod uti Regibus, ita ipſi Romulo, trabeæ fuerat uſus. Plin. VIII, 48 ſ. 74 *Trabeis uſos accipio reges*: et IX, 39 ſ. 63 *Purpureæ uſum ſemper Romæ fuiſſe video, ſed Romulo in trabea*. Recte itaque Maro antiquiſſimum Latii regem Picum

Insignis, reserat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas, sequitur dum cætera pubes,
Æreaque adsensu conspirant cornua rauco.
Hoc et tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristisque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, et cæcis se condidit umbris.
Tum regina deum cœlo delapsa morantis
Inpulit ipsa manu portas, et cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.

613. *stridenti limine* conj. Burm., perperam. *has, str. limina*, ex apposito dixit. Etsi præcesserat v. 610 *limine*. Deberet esse scriptum *stridenti cardine:* verum hoc est poëtam in ordinem cogere, non ejus lectionem restituere.——614. *cum* duo Burm.——615. *accensu* Menag. pr. *ab sensu* Franc. *accentu* conj. Heins.——617. *videbatur* duo Burm. *reducere* duo alii. *excludere* Ed. Mediol. et Goth. pr.——618. *adversus* tres apud Burm. 619. *antris* Dorvill.——620. *dilapsa* Ven. *d. per auras* pr. Hamb. pro var. lect.——622. *rumpit* Medic. cum aliis. *rumpunt* duo. *ferratas portas* Parrhas. a m. pr.

trabea vestiebat sup. v. 187. 188. *cinctuque Gabino*, a Gabiis translato et sacris servato. Bene Servius, qui in cæteris argutatur: *toga sic in tergum rejecta, ut ima ejus lacinia a tergo revocata hominem cingat, simul caput tegat et ambiat.* Obvia res in vett. monumentis, inprimisque in numis. *vocat pugnas:* ut sup. v. c. III, 253 *vocantur venti*, velis expansis excipiuntur, ita nunc pugnandi potestas datur, et admittitur, indicitur bellum. Mox v. 615 classicum canitur. Nec tamen intercedo, si quis morem reconditum et formulam sollennem respici dicat, qua in referando Jano usus sit Consul, ut in ea invocaverit Martem et Bellum, et adstans multitudo verbis sollennibus responderit: etsi ea de re aliunde nihil nunc constat. In vss. 616—622 orationis copiam observa et ornatum in singulis. cf. sup. ad v. 601. Pictura fragmenti Cod. Vatic. ad v. 620 morem antiquum minus recte refert in templo Jani et foribus. vs. 622. Ennianum exemplum servavit Servius ex Annal. *postquam Discordia tetra Belli ferratos posteis portasque refregit*; unde etiam intelligitur, quomodo Virgilius in Junonis ministerium hoc inciderit. Adumbrasse eadem videtur Statius

Ardet inexcita Auſonia atque inmobilis ante;
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars levis clipeos et ſpicula lucida tergunt
Arvina pingui, ſubiguntque in cote ſecuris;
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire tubarum,
Quinque adeo magnæ poſitis incudibus urbes

623. Aruſianus Meſſius in ſuo libro legerat *Ardet in excitam Auſoniam*, Argutatur in hoc librarii lapſu Heinſ. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur.——624. *parant* Gud. a m. pr. et Zulich., hic quidem male; nam variandum erat poëtæ in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, ſtupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *artis* Medic. a m. pr.——625. *fugit* Dorvill. a m. pr.——626. *tergunt* plures et probatiores Pierii: item Medic. et alii cum Probo apud Heinſ. Cæteri *tergent* cum trinis Goth. *lutea tergunt* Vratiſl. *torquent* Parrhaſ.——627. *ſubjiciuntque* Rom. *que* abeſt binis Burman.——628. *jubet* Medic., ſorte *lubet*, addit Heinſ. *juvant* Rom.——629. *Quin adeo* Goth. pr., manifeſto vitio. Nec videtur poëticus ſermo eam formam ferre. *impoſitis magne* Parrhaſ.

V Theb. 146 de Amazonibus: *ubi arma Indulget pater, et ſævi movet oſtia Belli.*

623. *inexcita atque immobilis ante.* Nam v. 45 *rex arva Latinus et urbes Jam ſenior longa placidas in pace regebat. Pulverulentus*; nil frequentius hac imagine motæ pugnæ vel curſus concitatioris, vel induſtriæ et ſtudii; κόνις, ἐγκονεῖσθαι. κονίσαλος. *omneis arma requirunt* debitum Ennio eſſe notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626 ad noſtros decori ſenſus exigendus non eſt lævor et ſplendor ex axungia et ſuillo adipe (ἀεργίτι δημῷ apud Homerum) quæſitus. Nec tamen per ſe tenuior aut vilior rei eſt ſpecies quam acumen ex cote.

629 ſqq. Voluntariam has urbes militiam ſuſcepiſſe putabat Cerda, cum cæteris imperatum eſſet, ut militarent. Equidem verbis tantum ineſſe video hoc: non modo agreſtes confluxiſſe (ut 573 ſq. narratum erat), verum etiam magnas urbes bellandi ſtudio exarſiſſe. Quinque autem numerat, ut poëta, cui omnia definite efferenda ſunt. Debuit tamen harum Latii urbium præcipuum nomen eſſe antiquiſſimis temporibus: in finibus quidem, occidentem verſus, Cruſtumerii et Antemnarum, ad orientem autem Latii, Atinæ in Volſcis. *Tibur ſuperbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex ſitu in edito loco. Aſtute, ne metrum repugnaret, pro *Cruſtumerio* cives *Cruſtumeros* dixit. Quæ ſequuntur, ad hos potiſſimum

Tela novant, Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, et turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque ſalignas
Umbonum cratis; alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento;
Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor; recoquunt patrios fornacibus enſis.
Claſſica jamque ſonant; it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementis
Ad juga cogit equos; clipeumque auroque trilicem

630. *Latina* fragm. Vatic. a m. pr.——631. *Ardua* Goth. ſec. *Cruſtumerumq.* Ed. Ald. pr. et Junt., ſed emendatum ſtatim in Ald. ſec. *Cruſtumenumq.* Menag. pr. *Cruſtumiumq.* Goth. pr., quod ap. Silium legitur VIII, 367 et *Cruſtumia pira* ſup. Georg. II, 88. *et* abeſt Rom. *Antennæ, Attennæ, Amtennæ*, aberrat. cf. Heinſ.——632. *Tegmine* alter Menag. *ſuta* conj. Heinſ.——633. *crateis* fragm. Vatic., ſed emendatum *cratis, corracas* Franc. *aëneos* Medic., eleganter, ait Heinſ. Saltem ferri poteſt. ——634. *Pars levis* Schol. Horat. Art. 26. *condunt a.* Goth. tert., lapſu minus felici.——636. *requoquunt, recocunt*, ſcribitur, ut ſolebant multi. *recoquent* duo Mentel. cum Goth. tert. *primos* Goth. pr.——637. *teſſara* Zulich. et Goth. tert.——638. *rapidus r.* Medic. a m. pr. *capit* alter Menag. *trementes* Gud. a m. pr. et Franc. *frequentes* Erf.

mum urbes ſpectant, ornate ea quidem expoſita, ſed ſatis ab aliis quoque frequentata. 632. *Alii* galeas cudunt, aut *ſalignas Umbonum crates*, ſcuta de vimine facta, coriis inductis. 636. *recoquunt*, inſtrumenta illa ruſtica liquefacta recudunt. Quod apud Lucret. V, 1292 *Inde minutatim proceſſit ferreus enſis, Verſaque in obſcenum ſpecies eſt falcis aënæ:* quod comparat Macrob. VI, 1 extr. *it teſſera*, ſignum bello, h. e. diditur, diſtribuitur. *longo fugit ordine velox Teſſera* ait Statius Theb. VII, 236. *trilicem* non tam triplici filorum ordine, ut eſſet lorica lintea; quorſum enim *auro?* ſed *aureis* lamellis, triplici ordine ſibi innexis; ut alias hamis, ſquamis ſeu catenulis. vid. ſup. ad III Æn. 467.

641

Loricam induitur fidoque adcingitur enſe. 640
Pandite nunc Helicona, deæ, cantuſque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſecutæ

640. *Lorica* Rom.——641. *monete* magna codd. pars, ut ſolet, etiam Servius, et pro emendatione fragm. Vatic. Heinſius conjiciebat, *cantusque monete*, ne bis idem verſus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot verſus in Virgilio et in Homero eſſent mutandi, ſi hoc ſequi vellemus.——642. *acciti* Medic. Colot. et Burm. Excerpta. Alterum doctius: *exciti*; et *bello*, ad bellum. *quemcunque* Gud. a m. pr. *quem quæque* Dorvill.

641 ſqq. Enumerationem, quæ ſequitur, copiarum Latinarum ipſa rerum ratio poëtæ ingenio objicere debuit; ea enim, quæ ſigillatim exponuntur, multo majorem miratione faciunt, quam ſi ſub uno numero quamvis grandi efferantur; porro, antequam res magnæ et claræ geruntur, eos cognoſcere avemus, per quos eæ res geſtæ ſunt: Homerici navium catalogi exemplo eam eſſe adumbratam, obvium eſt, et ab omnibus Interpp. obſervatum. Ab eodem Homero Iliad. β, 484 petita eſt Muſarum invocatio; et recte, tamquam in rebus a priſca memoria repetitis. Comparationem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, c. 15 paſſim inſtituerunt viri docti, ſed partium fere ſtudio et alterutrius poëtæ amore abrepti. Nobis ea notaſſe ſufficit, quæ Virgilio propria ſunt. Cum itaque Græcorum urbium et populorum enumeratio, tamquam in re communi Græciæ conſenſu ſuſcepta geſtaque, ad ſingulorum oppidorum laudem et gloriam avitam pertinere videretur, multa Homerus ſimpliciter nomine deſignare potuit. At Latii urbes pleræque aut ſolo erant æquatæ aut antiquo ſplendore exciderant. Neceſſe igitur fuit poëtæ commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis, primis de iis, qui eas condiderant. Fabulas autem plerumque ad Græcanicæ fabulæ naturam accommodavit, origine quoque urbium Italicarum a Græcis repetita. Qua de re v. Excurſ. VIII ad h. libr. Cum itaque Virgilius urbium et populorum varietate locorumque et morum diverſitate inferior eſſet Homero, delectationem ex fabulis priſcis recte quæſivit. Quod Trojanam aciem non adjecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miretur; quam enim varietatem et delectationem ea enumeratio promittere poterat? Etruſcorum auxilia enarrare non oblitus eſt inf. lib. X, 163 ſq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quæ ad animum tenere poſſent. Quod ad ordinem, quo urbes recenſet poëta, attinet

Conplerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, divæ, et memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemtor divom Mezentius, agminaque armat.

643. *complerunt* Rom. et vett. ap. Pier. et pars Burm. cum binis Goth. et hoc magis epicum. *compulerint* alicubi legi Pierius narrat. *acies campo*, Exc. Burm. *acies, quibus arſerit armis* Witt., librarii fraude. v. Burm. *q. I. tantum Fl.* vulgata aliqua ante Pier. legit.——644. *adſerit* Rom.——646. *At* tres ap. Burm. cum tert. Goth.. *fama* Oudart. *dilabitur* Zulich. *vox* alter Goth.——647. *in id* Montalb.——648. *Mezzentius* ſcribit Medic. et Rom., quod ad legentis faſtidium defendit Pierius. *Meſentius* Witt., et *Mezencius* duo Burm. *Medentium* veteres dixiſſe Priſcianus, *Meſſentium*, Velius Longus tradit. Totum hemiſtichium: *Mezentius agminaque armat* a Goth. altero aberat.

attinet, etſi vana ea de re virorum doctorum eſt ſubtilitas, conf. Macrob. l. c., tamen non videntur obſervaſſe, ab occidente Latii ad orientales uſque fines eum progredi.

641—646. Quid eſt *pandere Heliconem?* ut aditus poëtæ pateat? utque eas canentes audiat? ut fere Cerda exponit; et eſt utique proprium de aditu patefaciendo τὸ *pandere*; an ut Muſæ ſeu deſcendant, ſeu in conſpectum veniant, ut in Heſiodi Theog. pr. Eſt certe, adeſte et dicite. ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι. Ad Claudianum IV, 1 B. Geſnerum de Helicone tamquam ſcena cogitaſſe video: quod nolim factum. 643. Sunt hæc in laudibus Italiæ, quas v. Ge. II, 167 ſq., ubi illa 174 *parens magna virum. jam tum*, præclare dixit, ad laudem ſui ævi, tacita quidem comparatione. 644. quos populos bellantes habuerit. 645. 646. ex Homer. converſi Iliad. β, 485 ſq. Sequuti ſunt alii, ut Statius Theb. IV, 32 ſqq. Ovid. XV Met. 622. 623. κλέος. *fama*, et doctius *famæ aura*.

647—654. Quod Mezentium Agyllæ Lucumonem inter ſocios Latinorum memorat ab antiqua fama mutuatus eſt. vid. Excurſ. ad lib. VIII, 478. *Tyrrhenis ab oris Mezentius*, oriundus ex Etruria. Pulſus enim Cære apud Rutulos tunc agebat. vid. inf. VIII, 492. 493. *Lauſus, quo pulchrior a.* Imitationem Homerici Nirei multi notarunt Iliad. β, 673. 674 et ſimilem locum de Euryalo Odyſſ. ϑ, 116. 117 et de Aloidis λ, 309, *corpore Turni* pro *Turno*, nota

ex

Filius huic juxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex urbe ſecutos
Mille viros; dignus, patriis qui lætior eſſet
Imperiis et cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palma per gramina currum,

649. *hunc juxta* Medic. a m. pr. *hunc Lauſus juxta*, et *huic ſurrat L.*, et *hunc juxta* alii apud Pier. *hic juxta* Rottend. tert. a m. pr.——652. Eſt Ἀγυλλα. *Agellina* nonnulli. *Agellina* Franc. et Dorvill. cum Goth. alt. *Agullina* Maronem dediſſe arbitratur Heinſius.——653. *quo* ſec. Rottend. pro var. lect. ex interpretamento. *patris* Dorvill. a m. pr.——654. *ſed cui* Leid.——655. *inſignem fama* Macrob. Sat. V, 15, non inſolenti varietate. *per gr. circum* Menag. pr. *per agmina* Witt. a m. pr.

ex Græcis forma. conf. ſup. VI, 22. Idem Lauſus *equum domitor*, ἱππόδαμος, *debellatorque ferarum:* quod Homerico exemplo in laude viri fortis poſuit. vid. Iliad. ι, 49 ſq. 652. Agyllæ ſeu Cære, tyrannidem tenuerat. vid. inf. VIII, 481 ſqq. *nequicquam* jungam cum *ſecutos*, qui ei in pugna cadenti fruſtra erant adfuturi. 653. *dignus p. qui lætior eſſet Imperiis*, ornate, dignus, qui meliore patre gauderet; ad patrem autem declarandum *imperia* non minus valent, quam in filio *obſequium*. Comparant Homericum de Peripheta Eurytheï filio: Τῷ γένετ' ἐκ πατρὸς πολὺ χείρονος υἱὸς ἀμείνων παντοίας ἀρετάς Iliad. ο, 641.

655 ſqq. Aventinum tamquam unum ex heroibus Homericis inducit cum curru, quo victoriam ludis quadrigarum curſu obtinuerat. Eundem exhibet clipeatum vſ. 657, quod ferri poteſt; ſed eum paullo poſt v. 666 eundem leonis exuviis indutum incedere narrat, in eo fateor me poëtæ diligentiam et judicum deſiderare; nam diverſorum vitæ priſcæ temporum fuit, ſpoliis ferarum tectum eſſe, et de curru armatum pugnare. Quod primum *curru* vectum (v. 655) mox *peditem* incedere facit (v. 664), in hoc morem Homericorum heroum ſequi potuit, qui non raro, exiguo intervallo ſubſequente curru, pedites incedunt. Aventinum in nonnullis ſignis agnoſcunt recentiores veterum operum interpretes. Nobiliſſimum eſt in *Muſeo Capitolino* T. III, t. 26, jam a Dom. Rubeo (in *Raccolta di Statue ant.* n. XIX) exhibitum: ſed id Herculis pueri eſſe nullus dubito. Exuviæ leonis perpetuum ejus

Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus; clipeoque insigne paternum
Centum angues cinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit oras,

656. *ostendit* aliquot Pier. *Hercule forti* codd. ap. Pierium, ex interpretatione.——659. *in silva* Sprot. et Leid. unus, et aliquot Pier. *Rhea* Leid. *Reba* Hamb. sec. *Rhea* h. l. est ex Ῥέα vel Ῥέη, v. c. pa. Callimach.——660. *Fortivo partu* plerique codd. ap. Pier. *furtivo* unus Leid. a m. pr., quod Catrœus dedit, nec vidit se deterius et vulgarius pro exquisitiore dare; nam, qui *furtivo partu* editus est, eum elegantius *furtivum* poëta appellat. *furtivum ediderat partu sub l. auras* Ed. Ven. *partus* Rom. *liminis* alter Hamb. et Gud. *ad sublimis edidit auras* sunt qui legant ap. Pier. *sub luminis oras* Heinsius ex Medic. et aliis reposuit, jam Pierio e codd. probatum; in nonnullis *boras*; in cæteris et in vulgg. Aldd. et cætt.

sunt insigne, etiam pueri ante enectum Nemeæum leonem. Cæterum Aventinus heros Virgilii ingenio deberi videtur, Homeri exemplo, qui in similibus heroum filiis et nepotibus commemorandis felicissimus est. Herculis autem accessus ad hæc loca (v. inf. VIII, 200 sq.) facile poëtæ animum impellere potuit, ut in Aventinum incideret; cujus nomen Romanis lectoribus placere debuit, cum mons Aventinus urbis Romæ pars facta esset.

655. *insignem palma currum* simpl. intelligo νικηφόρον, ἀθλοφόρον, quadrigas quæ præmium cursus obtinuerant. Lauri vel palmæ insigne currui infixum recentioris moris ne sit vereor. *Hercule pulchro Pulcher A.* Noli nec de Herculis nec de Aventini pulchritudine cum Cerda et aliis dubitare. Rem satis declarant signa vetera; sed cogitandum est de pulchritudine herois, qui robore corporis omnes mortales superavit. *Centum angues cinctamque serpentibus hydram*; eleganter variata oratio pro vulgari: *hydram centum cinctam serpentibus*. Cæterum poëtæ de parvis et tenuibus parum laborantis generosam incuriam observes in hoc, quod hydram nunc *centum*, at lib. VI, 576 *quinquaginta* capitibus horrendam exhibuit. Comparent deliciarum harum studiosi, præter Silium II, 158. 159, Eurip. Phœniss. 1142 sqq. Quintum Cal. VIII, 349. 350.

659—663. Bellum poëtæ commentum a Rheæ Silviæ, quam Mars compressit, exemplo ductum. *mixta μιγῖσα* διῳ. vid. Cerda. *Laurentia arva*, ut poëta, latius dixit; nam apud

Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius adtigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu ſævoſque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665
Ipſe pedes, tegumen torquens inmane leonis,

cætt. ante Heinſ. *auras* legitur: quod nollem mutatum eſſe, cum altero in loco Ge. II, 47 idem ſervatum ſit. Nec dubito *oras* nihil aliud eſſe quam antiquam ſcripturam et pronuntiationem τῦ *auras*. cf. ad Ge. II, 47.—663. *in flumina* Gud. *Hiberas* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier.—665. *Ut t.* Oudart. Heinſ. coni. *aut*.—666. *tegumen* Heinſ. e Medic. (a Fogginio *tegimen* expreſſum) et tribus aliis. In reliquis, etiam Pierianis, *tegimen*. Vulgo *tegmen*: v. ſup. ad III, 594. Eadem varietas in Livio et aliis obſervata.

apud Evandrum, qui tum loca circa Palatinum et Aventinum tenebat, deverterat Hercules. v. 663 poëticum ornatum habet commode ab eo petitum, quod in armentorum cura proprium eſt, lavare gregem; pro: *et armenta ex Hiſpania adduxit.*

664—669. *gerunt* ſcil. Aventini comites; quos paullo durius ſubintelligi non inficior: etſi eo ducere poteſt τὸ *Ipſe* v. 666. Nec monitum, unde ii fuerint, quos adduxit. Loca circa Aventinum montem eos inhabitare dicere poterat. Sed totus locus a poëta inchoatus, non abſolutus eſſe videtur. *Pila* bene memorat, tamquam Romanorum et Italorum telum; v. de iis Polyb. VI, 21, ubi ὑσσοὶ appellantur. *De dolone*, de quo Reineſ. Var. Lect. p. 640 egit, unice amplectendum eſt, quod e Varrone affert Servius: eſſe ingentem contum cum ferro breviſſimo. Tale genus teli illis temporibus accommodatum. Petit hinc Silius III, 250. *Mucronem teretem* ex uſu loquendi non niſi de gladio exiguo accipi poſſe puto; nec tamen τὸ *teres* ſatis convenit: *Sabellum* autem *veru* nullum aliud eſſe videtur, quam verutum, jaculi ſeu teli miſſilis genus: præfixum ei ferrum melius utique *teres* eſſet; an poëta illud per *mucronem* declarare voluit? Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, σαυνίον dictum, a quo adeo nomen eorum ductum eſſe volunt Saunitarum et Samnitarum ſeu Samnitum. vid. Feſtum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V, p. 383 B. Jam, cum Samnites Sabinæ gentis propago ſint, etiam Sabinis idem haſtæ genus ſolenne eſſe, aut ſaltem tribui potuit, unde *veru Sabellum*. Niſi omnino commune fuit populorum Latii et reliquæ Italiæ. Sic Georg. II, 168 *Volſcos verutos* vidimus. 666. *tegumen*

Terribili inpexum ſæta, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem, 671

667. *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *impexum* Dorvill. *implexu* Rom.——668. *tunc r. t. tenebat* Sprot. *ſubibant* Rom. Cæterum, quomodo Interpretes hæc acceperint, ex vulgari quidem interpunctione non aſſequor; *Terribili impexum ſæta, cum dentibus albis Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat Horridus, H.* Omnino poſt *tegumen torquens* durum eſt *Indutus capiti.* Ergo *idem tegumen torquet* et id, h. e. eo, *indutus eſt capiti?* Mox idem *humeros innexus amictu* eſt. Mollius eſſet, ſi ſcriptum ſorct *indutum* ſc. *tegumen capiti*; niſi *indutus* ſubſtantive poſitum, ut ſit indumentum capitis; ut inf. 688. 689 *fulvoſque lupi de pelle galeros Tegmen habent capiti*; ſic nunc *indutus capiti*. Interpungam ſaltem plene aut in fine verſus 667: *albis. Indutus capiti ſic, regia tecta ſubibat Horridus Herculeoque humeros innexus amictu*; aut, quod facere præſtat, poſt *Indutus capiti: Sic r. t. ſ.* Nec tamen multum abſum, quin vitium in *torquens* latere arbitrer; nam, ſi eo ſublato ſubſtituatur epitheton leonis, v. c. *Ipſe pedes tegumen Nemeæi*, vel *Gætuli, immane leonis*: omnia bene ſe habent, ut ſit: *Ipſe pedes tegumen —indutus.* Fuit vir doctus qui conjiceret: *tegumen tollens*, ut inf. VIII, 141. Totus tamen locus ultimam poëtæ manum expectaſſe videtur.——669. *Herculeos q.* Goth. tert. *innixus* Rom. et duo Burm. *indutus* Bigot.——670. *T. limina* Parrhaſ. et cod. apud Pier.——671. *Tyburni* Rom., quod Cerda præfert. Sane apud Horat. I, 7, 13 *Tiburni lucus*, etſi et ibi variant codices. v. Torrent. et Lambin. cf. inf. lib. XI, 519. *Tiburni* expreſſum dedit Brunck., idque et ipſe malim. Vitium naſci potuit e verſu antec.

leonis, cui nunc *ſæta* tribuitur, ut infr. 790 bovi, ſunt exuviæ: has *torquet*, retorquet, in cinctum corporis; infr. VIII, 460 *Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.* Eaſdem exuvias ita accommodat capiti, ut rictus pellis pro galea ſit, ut inf. XI, 680. 681 *caput ingens oris hiatus Et malæ texere lupi cum dentibus albis.* conf. mox v. 688. 689. Dentium nitorem, ut in apro, ſic in leone non memini uſquam prædicatum: itaque *albus* tantum ornans eſſe videtur epitheton. In cæteris ſcabra eſt oratio. v. Var. Lect. Saltem jung. *Ipſe pedes* ſc. pugnat, *torquens tegumen—indutus* (illud ſ. illo) *capiti: Sic regia tecta ſubibat Horridus H.*

670—677. In condenda urbe Tibure tres fratres conſociaſſe operas ſuas narrantur, Amphiarai, qui ad Thebas ab terra hauſtus interiit, Argini filii. Quod ii iſto adhuc tempore inter vivos habentur, non urgendum eſt, nec temporum ratio

Catilluſque acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur,
Ceu, duo nubigenæ quum vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.

672. *Cbatillus*, *Catthillus*, *Cathillus*, *Catbilis*, *Catbilus*, *Catullus*, aberrationes. *Choras* Goth. ſec. *Corax* Moret. tert. cum tribus aliis Burm., utroque Goth.; et ſic Schol. Horatii Cruquianus ad I Od. 7, et I Od. 18. ——673. *inter bella* Goth.——675. *Omolen*, *Emolen*, *Amolen*, *Tymolen*, aberratt. librariorum. Nam Ὁμόλη ſatis nota ex Pauſan. IX, 8. Mons idem Centaurorum clade notatus ap. Eurip. Herc. fur. 371. Panis ſedes ap. Theocr. 7, 103. Urbem ſimili nomine Homolen vel Homolium, laudat Strabo lib. IX, p. 675 B. et Ptolemæus, notante Julio Sabino, qui docet alios legere *Oloën* pro *Pholoën*. Sed is Arcadiæ mons eſt. Mox in Ὄθρυς alii errores: *Otyrumque*, *Otirumque*, *Tyrrimque*, *Nothumque*. At Medic. *Othrumque*, et vulgg. ante Heinſium *Othrynque*. Tandem *nivantem* Uratiſlav.——676. *rabido* Exc. Burm. Ge. Fabricius interpungebat: *Linquentes: curſu rapido dat e.*——677. In Miſcell. Obſſ. Vol. I, 17 (J. Jortini obſervatio eſt) notatur ad h. l. poëta, qui poſt *ſilvam virgulta*, poſt majus minus commemorando, verſus vim infregerit. Reſpondet ibi vir doctus alius, ſed parum commode; nec magis commode Schrader. ad Muſæum p. 164 a generaliori poëtam ad ſpecialius tranſire. Dicendum erat, *virgulta* poëtico ſermone jungi cum *ſilvis* et eodem loco haberi. Vide lib. VI, 704. XII, 522. Et *virgulta* aliquoties in libro Georg. tertio pro *ſilvis* dixit: Lucretii exemplo, quem v. lib. V, 933. 934. 1365. Porro *cedant* Gud., unde Heinſ. conj. *ſe dant*.

ratio ſubtilius exigenda. vid. Excurſ. VIII. *gentem*, ut poëta, narrat, cum *urbem* dicere deberet; quod paſſim obvium: v. 673 προμάχονται heroum Homericorum exemplo procurrentes ante aciem. Tenendum eſt ex Iliadis lectione. Comparatio v. 674 ſplendida eſt: eadem imitatione expreſſa a Statio IV Theb. 139—141. IX, 220 — 222. *nubigenas* Centauros cum priſca loquendi ratio appellaſſet, quod altiſſimos Theſſaliæ montes, ex quibus Othrys et Homole ſunt (v. de hoc Steph. Byz. h. v. et Theocr. Id. VII, 103), inhabitabat gens fera et ſilveſtris, fabula id a nube repetiit, quam Ixion pro Junone erat amplexus. 677. *cedunt virgulta* ſc. perrumpentibus; ut de apro Calydonio Ovid. VIII. Met. 340 *Sternitur impulſu nemus et propulſa fragorem Dat ſilva.*

Home-

Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem
Inventumque focis omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, et roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos, dives Anagnia, pascis,
Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,

678. *Non* duo Burm. *defuit* Rom. Versus 679. 680 suspecti erant Jac. Bryant; nec injuria; est enim paullo abruptior oratio versuum horum interpositu, et languent illa *omnis quam credidit ætas*.——681. *late legio* Medic. et Parrhas. *comitantur* tert. Mentel. a m. pr.——682. *Præneste* passim in libris. Sed Gr. est ὁ Πρενέστης. v. Heins.——683. *rosida* duo recentes ap. Burm. cum uno Goth. Sic passim scribitur.——684. *Hernea* Exc. Burm. *Aragnia* Goth. alter. *Anagnia* Ven. *pascis* praemisit Heins. ex nonnullis Pierianis. Vulg. *pascit*. Apud Servium liber: *misit*.

Homericum ἀμφοτάτη δὲ ποδῶν ὑπ' ἰσίαχε ὕλη (Iliad. ξ, 285), quod post alios Cerda laudat, diversam rei speciem habet. Tum *virgulta* pro silvis, ut alibi, v. c. Georg. II, 308, Lucretii exemplo. conf. Var. Lect.

678 sqq. De Prænestæ fabula domestica veterum Latinorum affertur, de conditore urbe Cæculo, cum infans esset, in foco reperto, et pro Vulcani filio habito. cf. Serv. et Solin. cap. 2 ad eumque Salmas. p. 46. *genitum inter pecora* jungere fas est, non, *regem inter pecora*. 682. *altum* a situ, vid. Strabo V, p. 365 A. 682. 683. *Gabinæ Junonis*. Pelasgorum religio in Latium illata, unde *Juno Lanuvina* et hic *Gabina*. Repetiit eam hinc Silius lib. XII, 537 *Junonis sacra Gabinæ*. Alias non nisi in binis marmoribus ea occurrit ap. Vulpium in Latio profano Tom. IX, pag. 274. 684. qui *Hernica saxa colunt*. Si verum est, quod a Festo et Servio traditur, *Sabinorum*, seu (quod Festus habet, quodque eodem redit: nam Sabina stirpe oriundi fuere Marsi) Marsorum lingua, *herna*, *saxa* vocata fuisse: docte poëta *Hernica saxa* dixit; erat autem Hernicorum ager saxosus circa *Anagniam*, quam *divitem* cur dixerit, ex Silii imitatione intelligitur, XII, 532. 533 *surgit suspensa tumenti Dorso frugiferis Cerealis Anagnia glebis*. conf. idem VIII, 392. 393; ergo fertilis est. Jam *roscida rivis* quod ait, rivi esse possunt nulli praeterquam Trerus et Cosa, Cluverio quoque monente. *Amasenus*

Nec clipei curruſve ſonant: pars maxuma glandes
Liventis plumbi ſpargit; pars ſpicula geſtat
Bina manu; fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti; veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.
At Meſſapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Jam pridem reſides populos, deſuetaque bello

686. *curruſque* codd. Pier. et ſec. Rottend.——687. *viventis* p. pr. Moret. *liventes* tert. Mentel. *linquentes* Leid., ſed *livens plumbum* bene de colore plumbi nativo nigricante. *ſpargunt* et *geſtant* Ven. a m. pr.; alterum in binis aliis. *geſſit* ſec. Rottend.——688. *fulvoque* Ven.——689. *habent* Heinſ. ex ſuis et Pier. Vulgo, *habet*. *Tegmina habent* Gud. a m. pr. *capitis* Medic. a m. pr.——690. *crurum* Schol. Juvenalis ap. Heinſ. *cero* Rom.——691. *Meſapus*, *Meſſapus*; etiam apud Græcos ſcribitur, at vitioſe, *Meſapbus*, *Meſſapbus* in mſſ. h. l.——692. *nec ſiſtere* aliquot Pier.——693. *reſides animos* Bigot., forte ex lib. I, 721. 722 *et vivo tentat prævertere*

ſenuit ſupra Setiam in Volſcis ortus Privernum prætergreſſus per Volſcum agrum in mare apud Circeios exit. cf. in Excurſ. VIII. 686. *ſonant* eleganter pro, *ſunt*. 688. ſeu ut lupi exuviæ caput tegant, cf. v. 666, ſeu ut galea e lupina pelle facta ſit. 689. lævum pedem nudum, dextrum perone, h. corio crudo, κραβατίνῳ, tectum. Lævum autem pedem ſeu ocreatum ſeu alio modo tectum et munitum, cum alibi legimus, v. c. Liv. IX, 40, tum vero ipſe ſtatus pugnantis poſtulat, quandoquidem pedi lævo inſiſtit eumque anteriore in veſtigio ponit is, qui aut funda glandem, aut qui jaculum emittit, aut arcu ſagittam. cf. Excurſ. VIII. *veſtigia inſtituere*, ſtatuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantium. Lucretium præcuntem habuit lib. IV, 474 *qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retro*: h. qui capiti ſuo inſiſtit, contra quam debebat pedibus inſiſtere. Ita intelligo locum. Idem Lucret. I, 407 *Cum ſemel inſtiterunt veſtigia certa viai*.

691 ſqq. *Meſſapi* obſcura eſt fabula, ſaltem in his Etruriæ ad Tiberim locis; nam Meſſapum, conditorem et regem Meſſapiorum in extrema Italia, quæ Meſſapia et Iapygia eſt, traditum, huc revocare non licet; ſufficit eum fuiſſe bellatorem invulnerabilem. conf. Excurſ. VIII. *equum domitor*, ut v. 651 *Lauſus*. 692. invictus, igni et ferro. *fas*, δυνατὸν,

Agmina, in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies Æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum lucoſque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:

tere amore Jampridem reſides animos *deſuetaque corda*, at VI, 814 *reſideſque movebit Tullus in arma viros*; porro *bella* Medic.——694. *retractant* Leid. *retorquent* Oudart. a m. pr.——695. *Feſcellinas*, *Phæſienas*, et *equi currusque Faliſcos* miſere depravatum in nonnullis. Vitioſam ſcripturam *æquos* deſerui. v. Not. *Æquoſque Faliſcoſque* qui cum Cuninghamio emendant, inter quos etiam Jenſius de Fetial. 3, non vident Æquos inter Etruriæ populos memorari non poſſe. In Goth. tert. hemiſtichia extrema v. 695 et 696 erant permutata.——696. *Flaminiaque* pars codd. Heinſ. *arma* Franc.——697. *Cymini* vulgg. *Calenos* Rom.

δυνατὸν, ut interdum apud poëtas. 695. Quæ ſequuntur urbes, in Etruriæ parte ad Tiberim vergente quærendæ ſunt: *Faliſci*, ſeu *Falerii*, nec longe ab his *Feſcennia* cum *Flavinio*, ſ. *Flavina*, dudum e medio ſublata. *Mons Soracte* (cf. inf. XI, 785 ſqq.), *Lacus Ciminius* cum Monte et Saltu Ciminio e Liv. IX, 367 noto, nunc *Lago di Vico* (*nam*, inquit Pompon. Sab. illic *oppidulum nuper dirutum appellabatur vicus Cimini*), et *Lago di Ronciglione*; tandemque *Capena*, Faliſcis contermina, cum *luco Feroniæ* in agro Capenate ſito. vid. Liv. XXVI, 11. I, 30. Dionyſ. III, 32. Silius XIII, 84 ſqq., qui idem locum noſtrum expreſſit lib. VIII, 491 ſqq. Quod autem *Æquos Faliſcos* appellat, ad antiquum Faliſcorum nomen ſpectat, *Æquum Faliſcum*; ab Æquis enim vel Æquiculis et Æquanis traxerant illi neſcio quid; v. Cluver. Ital. ant. pag. 538 ex Strab. V, pag. 346 a; *Æquos Faliſcos* etiam Silius dixit lib. VIII, 490. Quod ab iis *populus Romanus*, *miſſis decem viris jura fetialia et nonnulla ſupplementa XII tabularum accepiſſe* narratur a Servio, aut omnino commentitium aut male interpolatum eſt; majore adhuc corruptela in Pomponio; ab Æquiculis jura fetialia petita eſſe e Liv. I, 32 conſtat; idemque Servius ad lib. X, 14 tradit; etſi jam antiquitus inter alios Italiæ populos illa viguere, ut inter Albanos Liv. I, 24, inter Samnites Liv. VIII, 39.

698. *æquati numero* æqualibus numeris h. ordinibus. Nimis argutum eſt, quia ſequitur: *regemque canebant*, id ſic accipere, ut ſit: *ibant numero*, h. ad numerum, ſ. numero, numeroſo inceſſu ad rhythmum facto. Firmari poteſt hæc altera interpretatio Silii imitatione

Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Quum ſeſe e paſtu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos; ſonat amnis, et Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet: aëriam ſed gurgite ab alto

699. *inter flumina* Gud. cum altero in marg. *inter aëra* Parrhaſ.——700. *a paſtu* aliquot codd. apud Macrob. V Sat. 8, ſed *e p.* Ge. I, 381. IV, 186. 434.——701. *longæ* Gud. *longa* Ven.——703. *Ne q.* Reg. *exactas* Ven. *examine* alter Hamb., et Leid. *ex nomine Lani?* Mira lectionis varietas a nemine notata in Pompon. Sab. occurrit; ſubjunctis his; *Lanum quidam putant fuiſſe patrem Meſſapi. Ex nomine Lani Miſc. aër. ac. Lanus fuit dux Læſtrygonum, ut in commentario in Homerum.* De Lamo Grammaticum cogitaſſe manifeſtum eſt v. Od. κ, 81. Cæterum *vi tanto* non ſatis placet. Quorſum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus conj. *agmine tali*, ut ſyllaba ultima ex fine verſus ſequentis adhæſerit priori. Sed *tanto* pro *talis* v. ſup. 448.——704. *putat* Medic. a m. pr. Dorvill. *ætheream* Menag. pr.

tione lib. III, 345 ſeq. *miſit dives Callæcia pubem, Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis, Nunc pedis alterno percuſſa verbere terra Ad numerum reſonas gaudentem plaudere cetras.* Vix tamen aut collocatio verborum, aut interjectum *æquati* alteram hanc interpretationem admittit: præſtat prior. Cantantes inter inceſſum ſimili exemplo Sabinos expreſſit idem Silius lib. VIII, 420 *Ibant et læti pars Sancum voce canebant Auctorem gentis* (magis hoc conſentaneum, quam h. l. Virgil. *regem*) *pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas.*

699. Comparationem ex Homero Iliad. β, 459 ſqq. et Apollonio lib. IV, 1300 ſqq. adumbratam eſſe, in oculos incurrit. Noſtrum multi imitati ſunt: conf. Cerda. Virgilio propria vis in illis: *cum ſeſe e e paſtu referunt* et dant modos *per longa colla. Aſia palus*, campus paluſtris ad Cayſtrum. cf. Georg. I, 383 ſqq. *pulſa* ſcil. modis, ſono; non, remis, ut alii accipiunt. Burmannus ait: a cygnis natantibus vel plaudentibus aquas alis ſuis. Etiam hoc longius petitum.

703—705. Ut agmen incedebat cum cantu et tripudio, nemo putaret illud ad pugnam faciendam incedere. Et color orationis et ex parte comparatio ſumta eſt ab Apollonio IV, 238. Colchi convolant ad naves, οὐδέ κε φαίης Τόσσον ὑπ' αὐτῷ τεύχεσιν ἴμμενοι, ἀλλ' οἰωνῶν Ἰλαδὸν ἄσπετοι ἔθνος ἐπιβρομέουσιν ἀλάγγαισιν. *miſcentur acies*, dum congrediuntur, pugnant: ſol-

Urgueri volucrum raucarum ad litora nubem. 705.
Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis. 709.
Una ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites,

706. *Sabinarum* Gud. a m. pr. *p. d. nomine* Goth. tert.——707. *Clauſus* Montalb. *ipſi* Gud. a m. pr.——708. *a quo* Medic. a m. pr. *tribus ingens* alter Hamb. et Goth. pr.——709. *in* abeſt tribus Burm. *poſtquam pars ipſi d.* aliquot Pier.——710. *Amiterna* pr. Rottend. a m. ſec. *ipſaque Quir.* Parrhaſ.

lenni vocabulo. 704. 705. Vix et hoc commode ſatis ad cygnos referri poteſt: malim de avibus, v. c. gruibus, accipere agmine auſtrinas plagas ultra mare petentibus. Sup. VI, 310 *ad terram gurgite ab alto Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus amnis Trans pontum fugat et terris immittit apricis.* Ineſt alia difficultas in comparationis ratione et vi: num comparatio ad *ordines incedentium æquatos* ſpectet, an ad *modos canoros* et carmina. *Scilicet ut incedebat agmen cum cantu, e longinquo aliquis volucrum cum clangore volantium gregem, non viros militares accedere putaſſet.* Videat pro ſe quiſque, an talem comparationem probandam judicet; poëta tamen vix aliam ſequi potuit, ſi grammaticam rationem et ſententiarum ordinem expendas. Hæſit in hoc veſtigio jam Trappius et Joſ. Wartonus. Omnino tamen illa: *Nec quiſquam putet —ſed*—pro variatione formulæ comparandi habenda memineris, nihilque aliud voluiſſe poëtam declarare, quam: *et erat agmen ſimile agmini volucrum.*

706—709. Commode gentis Claudiæ originem ab Atta, vel Atto ſeu Attio, Clauſo arripuit, etſi vulgo auctor ſtirpis habebatur ille Clauſus, qui quinto a regibus ejectis anno cum clientibus Romam Regillo in Sabinis venerat. cf. Pompon. ad h. l. Nota res ex Livio lib. II, 16. Sueton. Tib. c. 1. *priſco de ſanguine Sabinorum* jungunt fere poſt Servium alii omnes: nec male, cum Sabinorum ſtirpem vetuſtiſſimam eſſe conſtet. Suavior tamen videtur mihi junctura: *Clauſus, priſco de ſanguine, agens agmen magnum Sabinorum, magnique* etc. Virgilii locum expreſſit Silius VIII, 414—425.

710—717. Situs locorum, qui

Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ;
Qui Nomentum urbem, qui Roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Severum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, et flumen Himellæ;
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida miſit
Nurſia, et Hortinæ claſſes, populique Latini;
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:

711. *Heriti* apud Pier. *Ereſti*, *Etrati*, *Eriti*, *Eruti*, *et erti*, *Creti*, aberrationes; et mox *Mituſcæ*, *Mutiſcæ*, *Muteſcæ*, *Mitiſcæ*. In marmoribus eſt *Trebula Mutuſca*, *Metueſca*, *Mutuſtæ*.——712. *roſcida* aliquot Pier. et alii ap. Heinſ., unde factum *roſida*, perperam. v. Excurſ. VIII. conf. Heinſ. et Burm.——713. *Tetrici* Ven., ſed *Tetricam* montem Varro aliique agnoſcunt. cf. Heinſ. idem *horrentis* revocavit e codd. vulgo: *horrentes*. tum, *eumque Severum* Gud., perperam.——714. *Caſperulam* aliquot veteres: etiam Pompon. emendatum a Pierio. Eadem depravatio apud Silium VIII, 416 obſervata. v. Heinſ. *Caſpereum*, *Caſpium* ex compendio ſcripturæ, *Caſſeum* (Goth. ſec.) corruptelæ ſunt: ut et *Ferulos*, *Flerulos*, *Ferulos*, item *Himillæ*, *Hymellæ*, *Hymillæ*.——715. *Tybrim* et *Tiberim*, tum *Faburum*, *Faberim*, *Sabarim*, *Fabarym*, *Fabrim*, multi. *Favaris* in cod. Pomponii Sabinii.——716. *Noſia* Medic. a m. pr. *Nyrſia* duo Heinſ., porro *Ortinæ* et *Urtinæ*. Catrœus malit *Hortanæ*, perperam.——717. *Quoſque ſequens* Witt. *intralluit* Dorvill. *interfluit* Menag. pr. *interomit* excitat Aſcon. Pedian. Divinat. in Verr., quod Heinſio placebat. *Halia* Parrhaſ. *Alia* Rom.

qui nunc commemorantur, docet, agri Sabini fines a poëta paullo latius conſtitui, quam apud Strabonem et Plinium produntur. Scilicet poëta antiquiora tempora reſpicit. conf. Excurſ. VIII. *priſci Quirites* h. Curenſes, ex Curibus Sabinis. *Mutuſca* eſt Trebula Mutuſca. *Nomentum* ſup. lib. VI, 773 inter colonias Latinas nominatum; eſt ab eo via Nomentana dicta. *Roſea*, ſeu *Campi Roſcæ*, in agro Reatino, ad lacum Velinum, ſumma fertilitate celebres. *Hortinæ claſſes* ſimpl. pro copiis, a claſſibus, quæ populi partes ſunt: contra quam Fontanin. de Antiqq. Hortæ lib. I, c. 1, p. 8 ſtatuebat. *populi Latini*, oppida Latinorum in agro Sabino vel

Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel quum sole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta ſonant pulſuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hoſtis,

718. *in L.* Menag. pr. *v. littore* plerique Pier. et ſex Heinſ., ſed *marmore* doctius, et ſic Medic. Rom.——719. *cond. annis* Sprot.——720. *vel quam* haud dubie legendum eſſe, pronuntiabam in prima editione, ut ſit *quam denſæ* pro *quam multæ*. Atque ita emendarunt jam Faber et alii, et receptum nondum eſſe mirabar. Exhibitum idem in edit. Pinciana 1495. Retinet tamen nunc me, primo, quod ingrata eſt oratio, *vel quam ſole novo denſæ*; tum, quod in Menag. fuit *vel quot*, aliquanto lenius. Nihil autem tuto reponi poſſe arbitror, quod pluribus modis mutari poteſt. In Goth. ſec. erat *Ut cum*. In Mediceo vulgaris eſt lectio, contra quam Burmannus tradit.——721. *in campo* Goth. tert. Mirabar neminem in *Libyæ* incidiſſe: quod video nunc contigiſſe Jo. Schradero in ſchedis.——722. *curſuque pedum* Medic. *tremit excita* primum vulgatum, quantum video, a Naugerio in Ald. tert. Exhibebant eam lectionem Medic. et Porcius Pierii, Montalb. Voſſ. et a m. ſec. Moret. tert. cum Zulich. Reliqui longe plures numero, etiam vetuſtiſſimi, Rom. et Medic., habent: *pedum conterrita tellus*: quod revocavi cum Brunckio; alterum autem ex lib. XII, 445 tractum in h. l. ſuſpicor.

Sabinis accenſo. cf. Excurſ. laud. 718. 719. Sub Orionis occaſum, qui fit ineunte hieme, conf. Petav. ad auctarium Op. de Doctr. temp. p. 90. Eſt ſcilicet occaſus Orionis matutinus apparens circa Decembris initia. 720. 721. *ſole novo*, prima æſtatis parte, bene Serv. explicat. Scilicet *Sol* nunc eſt pro æſtivo tempore, ſolis æſtu, dictus. *Lycia*, aſpera et ſaxoſa regio neſcio an alibi fertilitatis laude celebretur. Fidem tamen poëtæ facit Phrygiæ et Lydiæ, quam Hermus alluit, vicinia. Cæterum comparationis vis ut teneatur, obſervandum eſt, aut v. 718 (id quod facere præſtat) cum ſuperioribus jungi; ut ſit: et hi quidem tam multi incedunt, quam multi fluctus vel ariſtæ ſunt. Ita pro epiphonemate eſt verſus: *Scuta ſonant pulſuque pedum tremit excita tellus*; aut diſtingui poteſt 717 poſt *nomen*. *Quam multi* nova ſententia facta, cui apodoſis ſupplenda ſit: tam multi erant in eo agmine: pro quo ſubjicitur declaratio: *Scuta ſonant p. p.*

723 ſqq. *Haleſus* adducit populos e priſcis Auruncorum

et

Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris; et quos de collibus altis
Aurunci miſere patres, Sidicinaque juxta
Æquora; quique Cales linquunt; amniſque vadoſi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus. Teretes ſunt aclydes illis
Tela: ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Lævas cætra tegit; falcati comminus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,

724. *Alesus* fere ſcripti. *Halæſus*, *Alæſus* al. *equos Alesus* Bigot., perperam, ut vel ex Ovidii locis conſtat.——725. *veniunt* Rom.——727. *Arunci* aliquot Burm. *A. m. senes* Medic. a m. pr. Colot. *Fidicinaque* Vratiſl. *longe* Bigot.——728. *Littora* Cerda, quod unde acceperit non aſſequor.——729. *que* abeſt binis Burm. *Satelicus*, *Sapticulus*, duo alii. *Satilicus* unus Goth.——730. *Tuſcorum* Rom. et aliquot Pier. *Hoſcorum*, *Hoſquorum*, *Tſorum*, *Voſcorum* aliæ ſunt depravationes. *aclydes* Medicæus, etiam Pompon. Sab., verius, quodque ab Heinſio non receptum eſſe miror, ex ἀγκύλαι, quod jaculorum genus eſt, ἀγκυλίδες. Contra, quod vulgatum eſt, *aclides*, ἀκλίδες, ut ἀκλίδες, formatas ratio grammatica forte admittit; ſed notio vocabulo nulla commoda ſubeſt. *acides*, *alcides*, librariorum ſunt ludibria.——731. *hic* Menag. pr. *et* Goth. tert. *terati* duo Burm. ex priore verſu. *bacillo* pro *flagello* conj. Jo. Schrader. ex iis, quæ ſunt ap. Reineſ. Var. Lect. p. 640.——732. *Lævas* Heinſ. e libb. poſt Pierium. Vulgo erat *lævam*. Alii *læva ſcetra* et *ſceptra*. Scriptura *cætra* ſatis firmata eſt a viris doctis, inprimis Drakenb. ad Silium et Livium.

et Oſcorum ſedibus; oriundus is ab Agamemnone, ſeu inter ejus comites olim habitus et poſt ejus cædem Italiam profugus. v. in eodem Exc. VIII. *rapit Turno*, nota elegantia, quam mox et Tacitus aliique ſunt ſequuti, pro adducit. Proprie vim et feſtinationem innuit. *Aurunci* ultra Lirim, in Campania, montium juga, *Sidicini* camporum planitiem tenuiſſe dicuntur poëtæ, nam *æquora* nulla alia ſunt quam camporum. cf. 739. 730. *aclidas*, ſeu *aclydas*, ipſe Virgilius ſatis declarat, jacula fuiſſe, *flagello*, amento, h. e. loro aptata, illigata, quæ emitti et retrahi poſſent. cf. Cerda. Mox *falcati comminus enſes* ſcil. armant, ex antec. *tegunt*, ſed ſimplicius eſt accipere: *ſ. enſes* ipſis ſunt *comminus*, quoties comminus pugnatur.

733. *Telebœa*, relicta Tapho,

Œbale, quem generaſſe Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Jam ſenior: patriis ſed non et filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarraſtis populos, et quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arva Celennæ,
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ:
Teutonico ritu ſoliti torquere cateias;

734. *genuiſſe* Hugen. *Telum*, *Thelon*, et *Sebetide*, *Sedetbide*, *Sebretide*, *Sebethride*, *Sebthride*, *Suberetide*, *lebætide*, monſtra depravationis.——735. *Capras* Dorvill. *Capreis* Schol. Juvenal. ad Sat. X, 72.——736. *patris* Reg. *ſed non jam* Pier. aliquot, et recepit Catrœus. *jam non et* Zulichem.——737. *jam dum* Witt. *tenebat* Medic. cum magna codd. parte. Ex Æn. I, 236 et 622 irrepſiſſe putabat Heinſ.——738. *Sarraſtis* Heinſ. ex vetuſtioribus. Vulgo *Sarraſtes*. Corrupte al. *Sarraſtres*, *Sereſtres*, *Sarraſtris*, *Sarrontes*. *et qua rigat* Rom. et aliquot Heinſ. cum Witt. *qui r.* Franc.——739. *Rufras* Heinſ. e vetuſtioribus. Vulgg. *Rufas*. Tum *Batalum* Rom. et Gud. a m. pr. *Batylum* Medic. a m. ſec. *Butulum* Zulich. *Baculum* Goth. tert. *Celene* Medic. a m. pr. *Celemnæ* aliquot Pier. cum Heinſ. multis. *Calemnæ* Rom. alii *Calenæ*, *Calennæ*, *Celenæ*, *Celænæ*. Etiam Goth. tert. *quique arva*.——740. *mœnia Bellæ* omnes Pier. et Heinſ. Scilicet antiqua ſcriptura: *mœniabellæ*. Sed jam ante Servium emendatum fuit: *mœnia Abellæ*. Pompon. *Avellæ*. In Servianis etiam narratiuncula occurrit, *Nolæ* primum a poëta fuiſſe ſcriptum, ſed mutatum nomen propter negatum ipſi hoſpitium. Similis fabula de loco Georg. II, 213.——741. *catheyas* Witt. *catelas* Rom. *catellas* Medic. et al. *catenas* Hugen.

pho, quæ una ex Echinadibus inſulis Acarnaniæ objectis erat, Capreas occupaſſe dicuntur. Rex eorum *Telon*, ex Nympha, Sebethi fluvii ad Neapolin filia, ſuſcepit Œbalum, qui in continente loca circa Sarnum in Hirpinis et in extrema Campania occupavit. vid. in eod. Excurſ. VIII. 735. *Capreas*, *Teleboum regna*, inſulam, quam Teleboæ incoluiſſe dicuntur. *Sarraſtes*, Sarni fl. (quem olim *Sarrum* pronuntiatum eſſe appareret) accolæ. 739. *æquora* camporum, ut vſ. 729. 740. *quos deſpectant m.* videtur altum in monte ſitum habuiſſe hoc oppidum, unde proſpectus erat in agros et camporum planitiem.

Tegmina quis capitum raptus de ſubere cortex:
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prœlia Nerſæ,
Uſens, inſignem fama et felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, adſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicula glebis.
Armati terram exercent, ſemperque recentis
Convectare juvat prædas, et vivere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente ſacerdos,

742. *rapta* Witt.——743. *auratæque* Ed. Ven. *æreus enſ.* Serv. ad Æn. I, 299.——744. *ventoſæ* Goth. ſec. *mentoſæ* tert. *Nerſæ* Heinſ. e codd. Vulgo, *Nurſæ*: etſi neutrum alibi occurrit. *Marſæ*, *Perſæ*, aberratt. *Nyrſæ* Rom. *Nurſæ*, *Nirſæ* tres Goth.——745. *Uſens* Mag. pr. cf. inf. 802. Nullus habet *Oſens*, ut marmora et codd. alibi ſcribunt.——746. *a. bello* Witt., ſed in marg. *multo*.——747. *duri* Rom. *Æquicula* recte Heinſ. emendavit e codd. Nam vulgg. *Æquicula*, quæ depravatio Grammaticorum eſt. ——750. *Marrubia* Medic. cum al. Heinſ. *Marubia* pæne omnes Pier. *Marrula* Rom., alii *Marubia*, *Marrivia*. Strabōni eſt: *Μαρρῦβιον*.

742. *Catria*, teli genus, hoc loco Teutonibus tributum, quo nunc Sarraſtes et Hirpini utuntur. E Virgilio Valerius et Silius eam repetierunt. Vocem Celticam eſſe, quæ omnino longius haſtæ genus deſignet, docuit nuper Bullet *Dictionn. Celtic.* T. II, p. 286 et Macpherſon *in Critical Diſſertations on the Caledonians* p. 153. Mox *ſuberis cortex*, recens detractus, in galeam inflecti et formari debuit. cf. Servius.

744—749. Sequuntur *Æqui* vel *Æquiculi*, qui ad utramque Anienis ripam habitarunt. Oppidum eorum obſcurum *Nerſæ*. v. in Excurſ. VIII. 747. *Æquicula* (ſc. gens; nam hæc jungenda; ſic *Æquicula rura* Silius dixit; adjectiva forma) *duris glebis*, cui eſt ager aſper et aratu difficilis, declarat *gentem horridam et venatui deditam*. Hinc etiam rapto vivebant, cum, unde viverent, partum et conditum non haberent. cf. IX, 609 ſq. 613.

750. *Marrubiam* gentem exquiſite dixit, ab urbe præcipua, pro *Marſis*. Ducit hos ſacerdos *Umbro*, cujus ſoror fuit *Anguitia*, Nympha, v. 759 memorata. cf. in Excurſ. VIII. *Umbronem* ſacerdotem, quam regem, adducere maluit, quoniam incantationem ei tribuit. *fronde—et oliva*, nota forma poëtici ſermonis pro fronde olivæ,

Fronde ſuper galeam et felici comtus oliva,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro:
Vipereo generi et graviter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, et morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in volnera cantus
Somniferi, et Marſis quæſitæ montibus herbæ.
Te nemus Anguitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.

751. *galea* tert. Rottend.——752. *Arcippi*, *Archipi*, *Alcippi* in libris. *juſſu* Franc. edd. Ven. et Mediol. cum Goth. ſec. et tert., qui et *Umbo*. ——754. Tellez apud Burm. legebat: *cantuque herbiſque volebat*. perperam. v. Not. ad h. v.——755. *feras* Sprot. *et mortes* Montalb. a m. pr. ——756. *Dardanidæ* duo Burm.——757. *neque enim* Goth. tert., non male. *in volnere* plerique veteres Pier. et Medic. a pr. m., et ſuperſcriptum ab alia: *ad volnera*. add. Erf.——758. *in montibus* ante Heinſ., qui ſuſtulit *in* codd. auctoritate.——759. Variant codd. *Angitiæ* et *Anguitiæ*; Medic. *Anguetiæ*, Rom. *Angitte*, nonnulli quoque depravate *Argitiæ*, *Argiwæ*, *Argiæ*: *Angutiæ*, *Angiciæ*. Sed *Anguitiæ* firmatur lapide Gudiano p. LIV, 9. cf. Heinſ. et Drakenb. ad Sil. VIII, 500; et videntur utique veteres nomen hoc ab anguibus duxiſſe. Tum *Ficinus*, *Focinus*, *Fulcinus*, *Fuſcinus*, aberratt.——760. *lacus nemoroſaque Tempe* explent hemiſtichium Vratiſl. et Dorvill. cum Goth. pr.

væ, qua ſacerdos ornatum caput habuit apud Marſos. 753. *graviter ſpirantibus*, afflatu nocentibus. 754. *manuque*. Hærent intpp. De offis ſoporiferis vel herois manu admotis Burm. accipit. Sed res ipſa fert, ut de tactu accipiatur. Eſt hoc genus domandi et ſopiendi angues ſatis notum, quod manuum contactu fit, cf. Plin. VII, 2. Etiam Silius in loco ex noſtro expreſſo VIII, 501 *tactuque domare venena* h. ſerpentes venenoſos. Idem I, 411. 412 *nec non ſerpentes diro exarmare veneno Doctus Atyr, tactuque graves ſopire chelydros*. adde III, 302 et ibi viros doctos. 756. Suavis hæc rei ſerius geſtæ anticipatio, ut et mox orationis converſio, v. 759. 760; utraque tamen jam in Homero obvia. cf. Iliad. β, 858 ſqq. Aliorum imitationes collegit Cerda: occurrunt paſſim alia. *in vulnera* docte poëtæ dicunt, pro, ad vulnera ſananda. *Fucinus*

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis, humentia circum 763

762. *Verbius* et *Aretia* Rom., ex more veterum pronuntiandi. *Atria* Goth. pr. *Ariola* Parrhas.——763. *Hymettia* ab Heinsio, qui tamen ipse improbat, et ab Burmanno relictum miror: nam Cuningham. post Ruæum, Catrœum, Trappium *humentia* recte retraxit. Monuit quoque Jo. Schrader. Emendatt. p. 8. Sed retinuit forte viros doctos dubitatio, unde tam erudita lectio in poëtam venerit. Fraudem tamen detegere in promtu est. Vera lectio est *humentia*, quam præstantissimi codd. Rom. et Medic. servant, una cum Parrhas. Franc. et ed. Ven. ap. Burm., sicque emendatum per Naugerium ed. tert. Ald. 1513. Scriptum hoc fuit in aliis *umentia*, *umetia*, *humecia*, in Gud. *ymecia*, quod alii ap. Heins. depravarunt in *himetia*, *himecia*, *imetia*, *ymettia*, *hemetia*, *hymetia*, unde perperam eruditiores *Hymettia* fecerunt, quod alienissimum ab h. l. est. Quod vero multo etiam magis fraudi fuisse videtur, fuit adscriptus locus alter huic simillimus lib. IX, 584 *Symæthia circum Flumina* etc., unde in Leid. transiit *Symetia*, in Goth sec. *Sinnetia*, in alios *Cymetia*. Nemo itaque dubitet, *humentia* veram esse lectionem: ut recte censuere Guell. cum Gifanio, Cerda et aliis.

cinus lacus inter Apenninorum montium juga; ad quem *lacus Anguitiæ* fuit.

761 sqq. In *nemore Aricino* Diana peregrino more culta, quem Scythicum ediderunt veteres. In eodem templo *Virbius* heros indigena divino honore habitus. Hunc Hippolytum, Thesei f., interpretati sunt alii a quadrigis dilaniatum, Æsculapii autem opera a Diana ex inferis reductum et in hoc luco collocatum. At Maro Hippolyti filium facit Virbium, ex Aricia nympha susceptum et in Egeriæ luco ad urbem Ariciam educatum. v. in eodem Excurs. VIII. *pulcherrima bello* jungunt intpp. Ergo erit, insignis, clara, conspicua, ex καλός. Præstat forte, *ibat bello*, ad bellum; multo tamen magis malim jungere tertio loco *bello insignem*: ne *insignem* nudum frigeat. *Egeriæ* fons et *lucus*, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam est; alius vulgo narratur prope Romam ad portam Capenam: Fabulam utrique communem esse de Numæ cum Egeria congressu, putabat is, qui diligenter de eo egit, Cluver. pag. 931. 932 sq., sed Ariciæ nemus et fontem esse Egeriæ domum, antrum autem Capenarum sub Aventino fuisse locum congressus cum Numa, subtiliter docuit Holdsworth. Diss. IV. Pro Egeriæ fonte nostra ætate etiam tertius locus venditatur II millia extra portam S. Sebastiani, vulgo *Cassarelli* vocatus. 763. *humentia littora*, ad lacum Aricinum,

Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Ætheria et ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis et amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,

Vſ. 764 dubito an ſatis ſanus ſit; certe languet illud: *ubi ara Dianæ eſt pinguis et placabilis*: etſi bene novi *pinguis*, ut Homeri ἴδια νηός, ad victimarum frequentiam, *placabilis*, ad Scythicam religionem refertur, qua homines mactabantur, quod nunc Ariciæ non ita fiebat; ut hactenus adeo, quæ olim implacabilis dici poterat, jure videri poſſet *placabilis dea*: id quod a dea ad aram tranſlatum, ut ſit ara placabilis, qua illatur, ad quam dea adeo placatur. Id quod durum. Saltem *et* deſetum malim: *pinguis ubi placabilis ara Dianæ*; ſic *ara pinguis* eſt *Dianæ* nunc *placabilis*. Cluverius in Ital. ant. p. 934 legit *pinguis ubi implacabilis ara Dianæ*, uti *immittem* dixit Silius.——766. *Decideris* pr. Hamb. pro var. lect., quod Burmanno placebat propter v. 768, mihi non item. *explevit* idem et Witt. *ſ. menſas* Leid. pro div. lect.——769. Vulgg. *Pæoniis*, quod quatuor ſyllabis poëtæ probatum eſſe non potuit: a Παιών, quod Apollinis cognomen eſt (deflexum quoque in Παιήων, e quo Παιήονος ap. Hom., Παιδών), Παιῆνος, Παιώνιος, duci debuit: vide v. c. Pauſan. I, 24. At Παιόνιος ad Παίονας Thraciæ et Macedoniæ ſpectat. Scribendum *Pæonis*, aut ſaltem *Pæonîs* accipiendum tribus ſyllabis, quod et Brunck. monet. In Dorvill. erat *Pæonis*.——771. *ad limina* aliquot ap. Burm. et edd. apud Cerdam: qui recte monet *lumina* requiri propter *umbras*.

ubi ara Dianæ ſeu templum. Diverſus ille a lacu Albano. 765—769. *arte novercæ*, dolo, τέχνῃ Phædræ. *explerit ſanguine pœnas*, nove dixit, ut exſolvere, exhaurire, dare, quantum imperatum eſt, morte luere. *turbatis* pro conſternatis. *ad ſidera r.* ornate pro revixiſſe. *Pæoniis herbis* ſimpl. pro medicantibus, medicis, a Pæone deorum medico, Apolline. Iliad. ε, 401. De Æſculapio Phœbi f., quod mortales in vitam reſtituerat, a Jove fulmine percuſſo, obvia eſt fabula. L. claſſ. Apollod.

Ipſe repertorem medicinæ talis et artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit in undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, et nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in ſilvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam templo Triviæ luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentis haud ſecius æquore campi

773. *Phœbigenam* recte jam inde ab Aldd. conſtanter habent edd. *Pœnigenam* Servius in ſuo habuit, "*matris pœna genitum*: alii Phœbigenam *legunt, ut Probus.*" Addit Sabinus etiam Apronianum ita legere: quod miror; nam in Mediceo *Pœnigenam* occurrit, inepta lectio, nata ex errore calami: *Phœnigenam*, quod in multis eſt. *Pœniginam* Rom. *Penigenam* Goth. tert. *Phœnigenam* Mentel. pr. *Denigneam* Rottend. ſec. De Æſculapio, Phœbi f., a Jove fulmine percuſſo obvia eſt fabula. Tum *detraxit* Dorvill. *ad undas* Rom. Medic. Gud. a m. pr. et al., etiam edd. ap. Pier., itaque erat præferendum, ut ſibi conſtarent editores.——776. *ibi* Medic. a m. pr. Ven. et iterum v. ſequ. cum Hamb. *ignorabilis* Medic. ——777. *que* deeſt Pier. pleriſque; atque ita malit Pierius. *Verbius* Gud. et Dorvill. v. ad v. 762.——778. *Triviæ templo* al.; et ſic editum ante Pier. *luco T. templiſque* Goth. tert. *ſacratas* Dorvill.——779. *littora* Ven. Markland. ad Stat. I Silv. II, 45 conj. *litora circum Heu juvenem*, ſuavi luſu. Tum *quo littore* aliquot Pier., perperam.——780. *pavida* Gud. a m. pr. *effundere in armis* Dorv. *effudere in habenis* Goth. tert.——781. *haud ſegnius* pars Pier., item Dorvill. et Witt. a m. pr. cum Goth. tert., perpetua aberratione. *haut ſetius* Rom. pro more ſuo. v. ad Geo. II, 277.

Apollod. III, 10, 3, ubi Not. pag. 701. Pind. P. 3, 96 ſq. 775. *relegat*, legat, mandat, tradit, commendat. Alii *relegat ad nemus*, ſegregat: ut Georg. III, 212 *tauros procul atque in ſola relegat Paſcua.* Tum *ignobilis*, in bonam partem, utpote in ſeceſſu et ſolitudine, placide adeo et tranquille; alias *ignobile vulgus* effertur. 778. Religioſus igitur erat mos, ut ad lucum curru vehi nefas eſſet: Cauſſa ab Hippoliti quadrigis rapti fortuna arceſſitur. *haud ſecius*, etſi equi a luco parentis arcebantur, haud minus tamen filius eos agitabat.

Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignis:
Tam magis illa fremens, et triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ:
At levem clipeum ſublatis cornibus Io

784. *Venerat* Goth. ſec., peſſime. v. Not. Hic vſ. deeſt Menag. pr. cum Goth. tert.——785. *crinata* alter Menag. et Ven.——786. *afflantem* Menag. pr. et Franc. cum binis Goth.——787. *Jam mag.* Medic. *Tum* Goth. alt. *Quo mag.* Goth. apud Quinctil. lib. IX, 3, qui inter archaiſmos refert. Scilicet vulgare erat: *Quo—Hoc.*——789. *Ad* Gud. *Et* Sprot.

783 ſqq. De Turno vid. Excurſ. VII, de ejus copiis Excurſ. VIII. *vertitur* docte ad animi corporiſque vigorem deſignandum, movet, agit ſe, pro incedit, ut στρέφεσθαι. *ſupra eſt*, ὑπερέχει. Comparant intpp. Iliad. β, 226. 227. 785—788. manifeſte veſtigiis Homeri inſiſtit, ornatis ſane verbis, ſed ut rei miraculo fidem parum faciat. Recte Iliad. ε, 4 ſqq. Diomedis galea ærea, clipeus et thorax in ſole coruſcans ignem effundere narratur; idemque etſi paullo magis in miraculum converſum tribuit Achillis galeæ Iliad. σ, 205 ſqq. Virgilius expreſſit eum locum lib. X, 270 ſqq.; hic vero etiam auxit prodigium, cum galea, Chimæra ornata, furente in prælio Turno, inter motus rapidos et multiplices ita coruſcet, ut Chimæram, quo magis pugna exardeſcat, eo magis flammas ſpirare dicat. Hoc monere ſatius erat, quam inani reprehenſione vel laude locum atterere, quod Scaliger quoque facit Poët. lib. V, c. 3, p. 228 ed. 1561 impugnans Macrob. V, 13 extr., in quo hoc reprehenditur, quod ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ Homericum toties repetiit Virgilius IX, 733. X, 271. VIII, 620. Eſt autem *galea crinita triplici juba* ἴχουσα τριῶν λόφων, quam τριφάλειαν dictam volunt pro τριφάλεια. 789 ſq. In clipeo expreſſa Io cum Inacho: nam ab hoc ducebat genus Turnus ſup. v. 371 ſeq. ibique Excurſ. *ſublatis cornibus Io* ornate pro Io cornuta: argumentum etiam in geminis expreſſum (v. Lippert. *Dactyl. Mill.* II, 1, 18): Male pro ablatis, demtis, Cerda et al. Locum perquam ſimilem

Auro insignibat, jam sætis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina densentur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, et picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles,

790. *insignabat* Dorvill. *insigni ibat* Goth. sec. *obstita* Rom. *jam bis* alter Menag.——793. *pilata* nonnulli ap. Cerdam: ex Æn. XII, 121 *pilataque plenis Agmina se fundunt portis.*——794. *densentur* Heins. ex Medic. aliisque. Defendit quoque Serv. conf. sup. ad Ge. I, 248. 419. Alii *densantur*. Variabant Pierii quoque codd.——795. *Arruncæ* Ge. Fabricii codex, et sic ille vel *Aruncæ* scriptum malebat; vetere more. Mox *Siculi veteresque Sicani* Serv. ad I, Æn. 2 laudat; memoriæ, ut credi par est, vitio. Male tamen me habent hi *Rutuli* sequentibus mox v. 798 *Rutulis collibus*: ut adeo Servii errorem cupide amplectar.——796. *Sarranæ* et *Saranæ* aliqui: *Saturnæ* Menag. pr. *Gauranæ* edd. Macrob. V Sat. 15, ubi Thuan. *Gaurinæ*. Sed *Gaurus* apud Puteolos alienus ab his locis. v. Exc. VIII, ubi ad h. v. Mox *Lybici* Menag. pr. *Libici*, *Linici* Gothini.——797. *Munici* Leid.

similem laudant intpp. ex Europa, quod Moschi est Idyll. II v. 43. 44. *nimbus peditum* νέφος πεζῶν Iliad. δ, 274 et al. *Argiva pubes:* pertinet ad originem Turni et colonos Argivos, qui cum Danaë ad Italiam venerant; v. Exc. VII. *Aurunci* h. l. sunt qui cis Lirim habitabant. v. Excurs. VIII ad v. 723. *Sicanos*, int. reliquias ex iis, quæ ad Tiberim in Rutulorum finibus consedisse videntur: lib. XI, 317. cf. Excurs. VIII ad v. 783 et Excurs. II ad lib. VIII. *Sacranas acies* et reliqua vid. in eod. Excurs. VIII. *Sacrani* Ardeatium agmen videtur fuisse e vere sacro natum aut certo numini, forte Magnæ deum matri, consecratum; obscura enim rei est memoria. *Sacrumque Numici Littus:* proprie ipse Numicius amnis sacer, ἅγιος. *Anxur* Volscorum nomine Jupiter appellatus, pueri forma in numis occurrit; ut adeo cum Vejove comparari possit, de quo Ovid. Fast. III, 437 sq. Idem urbi Anxuri, mox, Tarracinæ, nomen dedisse videtur: cujus ager h. l. per arva, *queis Jupiter Anxurus præsidet*, declaratur.

Circæumque jugum; quis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Qua Saturæ jacet atra palus, geliduſque per imas
Quærit iter vallis atque in mare conditur Ufens.
Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,

799. *Axurus* rectius ſcribi poſt Urſinum putabat Heinſius, quoniam ſic in codd. Silii VIII, 333, et in numo gentis Vibiæ expreſſum (vid. Theſaur. Morell. Hauerk. tab. 2, II. Nec ſimulacrum Jovis Anxuris, quod Guellius ad ſe perveniſſe narrat, aliud quam hujus numi fuiſſe arbitror. Quem autem altero loco numum, alienum a Jove Anxure, laudat, qui *Jovem creſcentem* exhibebat, is Gallieni vel Salonini eſſe debuit; diverſus eſt numus, cujus alteram faciem laudat cum capra ſine ſeſſore et verbis: *Jovi conſerv. Aug.*, qui inter raros habetur, v. Bandur. T. I, p. 164): et quia Ζεὺς Ἄξυρος dictus ſit *imberbis*. Sed illa etymologia ad grammaticorum nugas eſt ableganda; nam Volſcum nomen Anxur eſt; tum, litteram *n* excidere in numis et titulis, nihil novi. In Græco Auguſti numo Jovis caput cum voce Ἄγξυρος occurrit apud Golzium Numiſm. Gr. Auguſti t. 75, XXVIII, verum aut ſibi fraudem fieri paſſus eſt aut facere voluit aliis. Codices depravationibus ſuis vulgatam confirmant. Rom. *Auxyrus*, alii *Anxirus*, *Auxurus*, *Anxyrus*, *Anxyris*, *Anxiris*. *Anxeris*. Sed Mediceus diſerte *Anxurus* cum binis Goth., et parte codd. Heinſ., cujus Cod. Scheff. *Anxur et arvis*, unde ille malebat *Axur et arv.*, fruſtra. In Aldd. *Anxuris*; etſi Ald. fec. 1505 dederat *Anxurus*, tamen reditum eſt ad illud alterum, nec ab eo deceſſum niſi a Pulmanno et Dan. Heinſ., qui revocarunt *Anxurus*.——800. *Feronia* Parrhaſ.——801. *Aſturæ* alios legiſſe notat Servius: perperam; nam Aſtura fl. et oppidum paullo remotius eſt a Satura palude. vid. Cluver. p. 1003. Errorem jam Julius Sabinus arguit.——802. *volvitur* aliqui apud Cerdam, cum Leid. *Uſſens* Ven. cf. ſup. 745. *utens* Goth. tert.——803. *Vulſca* multi, ut ſolent. *Voleſa* pr. Hamb.

claratur. Ad tertium inde lapidem *Feroniæ lucus*, fons et templum. Fuit ea ex diis Latii Indigetibus, mox modo inter Nymphas relata, modo cum Junone comparata et pro Jovis Anxuris conjuge habita. Quæ Dionyſ. recitat, lib. II, 49, p. 113 et lib. III, 32, Græcanicæ argutiæ ſunt. *Saturæ palus* circa Uſentem amnem ad paludes Pomtinas ſpectaſſe videtur, quæ, viginti trium urbium ſolo occupato, tamen olim non tam late per agrum Pometinum, ac nunc, patebant. v. Cluver. p. 1003. cf. Silius VIII, 382 ſeq.

803. De Camilla vid. inf. XI, 535 ſeqq. Penthefileæ exemplo eam poëtæ ingenio eſſe ſubnatam nullus dubito. *florentes ære catervas* h. ſplendentes, fulgentes. Servius notavit

Agmen agens equitum, et florentis ære catervas,
Bellatrix: non illa colo calathiſve Minervæ
Femineas adſueta manus; ſed prœlia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas;
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret æquore plantas.
Illam omnis tectis agriſque effuſa juventus
Turbaque miratur matrum, et proſpectat euntem,
Adtonitis inhians animis: ut regius oſtro
Velet honos levis humeros; ut fibula crinem

804. *A. a. comitum* alter Hamb. *florente ætate catervæ*, vana Waddelii emendatio ap. Burm. v. Not.——805. *calathiſque* Parrhaſ.——808. *volaſſet* Stephanus emendabat ap. Burm., quia *læſiſſet* ſequitur. Nunc ſatis conſtat, nec alterum ab uſu poëtarum recedere.——809. *arenas* alter Hamb. v. Burm.——810. *fluctus ſ. tumentes* aliquot Pier.——814. *A. hæſere animis* Gud.——815. *letos h. et ſ.* Goth. ſec. *humeroſque leves* Ven. *ut ſ. veſtem* pr. Menag. et duo Heinſ. pro div. lect. cum Goth. tert., ſcilicet tamquam magis obvium. Nam *fibula* in capilli ornatu nondum reperi; nec tamen probabile fit, *veſtem* a librariis in *crinem* mutari potuiſſe.

tavit Ennii et Lucretii exemplo hoc factum. Sane locus, quem laudat e Lucretio (lib. V, 1441), ubi *mare florere navibus* dicitur, non tam commodus erat quam alter lib. V, 452 *Bina lucernarum florentia lumina flammis*. cf. Cerda. Sic τὸ ἄνθος, τὸ ἄνθιμον de fulgore auri: unde Pind. Ol. 2, 130 ἄνθιμα χρυσοῦ φλέγει. 806. *ſed adſueta pati prœlia dura*, virgo cum eſſet, etc. Velocitatis denotationem v. 808 ſqq. temere reprehendunt viri docti. Nec illa utique convenit noſtris ſenſibus; ſed, cum Maro ea uteretur, a vetuſtate quaſi per manus erat tradita; expreſſit enim Iliad. υ, 226—229 de equabus Erichthonii. Similiter de Euphemo Apollon. I, 179 ſeq. Alios, inprimis Virgilii imitatores, v. ap. Cerdam et al. *Ferret iter*, docte, ut *ſ. pedes*.

112 ſq. Ornate, quæ ſimpliciter Homerus dederat: Τὸν δ' ἄρα πάντες Λαοὶ ὑπεχθάμενον θηεῦντο Od. β, 13. ϛ, 64. In reliquis argutantur intpp. Indutam illam puta chlamyde purpurea:

Auro internectat; Lyciam ut gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

816. *aut g.* duo Burm. *ferat* et *illa* alii ap. Pier.——817. *Ut p.* Oudart. cum Goth. tert.

purpurea: is eſt *regius honos*. Accipio *fibulam* de acu: v. Var. Lect.; in media fibula eſt acus, quæ mordet laciniam: potuit adeo et fibula pro acu dici: et *Lyciam* dixit pharetram, ut ſolent poëtæ præſtantius genus deſignare: ſic, *arcus Cretici*. *E myrto* haſtilia vid. Georg. II, 447 et *paſtoralis myrtus* de jaculo, quo paſtores utuntur.

EXCURSUS I.

De Caieta et Inſula Circes.

Lib. VII, 1. 2 *Tu quoque litteribus noſtris, Æneia nutrix Æternam moriens famam, Caieta, dediſti*—10 *Proxima Circææ raduntur littora terræ* etc. Cum Virgiliani carminis præſtantia, etiam inventionis laus, inprimis in doctrinæ copia et ſermonis poëtici ornatu ſpectanda ſit: nos operæ pretium in hoc facere putamus, quod legentium animos ad hæc potiſſimum duo capita in interpretatione noſtra advertere ſtudemus. Expectatur itaque a nobis, ut in his quoque poſterioribus ſex libris in iiſdem rebus illuſtrandis præcipuam aliquam operam collocemus: idque eo magis, quo novum fabularum genus, Italiæ domeſticum, parum a pleriſque perſpectum et cum Græcis mythis in vulgari antiquitatis doctrina confuſum, in iis tractatur. Ne vero legentium animos oculoſque diſtineamus ac diſtringamus, rejectis ad librorum calcem diſputationibus exſpatiabimur interdum et nonnulla excutiemus accuratius. Facient hæc ipſa diverticula ad recreandum animum ex commentandi et variæ lectionis enotandæ tædio, quod quidem nonnunquam, quomodo reprimeremus, vix habere videbamur.

Caietæ memoriam non præteriit poëta, quandoquidem inter fabulas veteres de Æneæ erroribus ea occurrebat, nomenque promontorii portuſque et urbis in Latii et Campaniæ finibus ab ea ductum vulgo ferebatur: ut taceam Formiis *ædem Apollinis ac Caietæ* a Livio XL, 2 commemoratam: v. Dionyſ. I, 53. Strabo VI, p. 330. Victor O. G. R. 10. Adde Solin. 8. Ex quibus locis quoque diſcimus, a cremata Trojanorum claſſe (ἀπὸ τῆ καύσει) nonnullos, Cæſarem inprimis et Sempronium, nugantes ſuo more in nominum originibus, nomen repetiſſe. cf. ad lib. V Excurſ. VI, et Cerdam ad lib. VII, 2. Varie quoque tractatam eſſe fabulam ex eo apparet, quod alii Æneæ, alii Creuſæ, alii Aſcanii nutricem Caietam ediderant. Nutricis autem in vetere vita ut educandis pueris præcipua opera, ita magna erat reverentia, ut parentali pietate coleretur. Res inprimis in tragicis obvia. Facit autem etiam hic juſtorum nutrici perſolutus honos ad Æneæ pietatem declarandam. Hæc et ſimilia cogitare

debet is, cui hæc Caietæ memoratio nimis videtur esse tenuis et epico spiritu indigna. Hoc tamen verum est, post similem de Miseno et Palinuro narrationem novitatem huic Caietæ commemorationi deesse. Nec hoc non sensisse videri potest poëta, qui similem aliam de *Baja*, Euxini matre, fabulam (Victor O. G. R. 10) non attigit: nec *Leucosiam* insulam in sinu Pæstano a consobrina Æneæ aut *Prochytam* ab ejus cognata ibi sepulta (v. Dionys. I, 53) appellatam memorare voluit. Nec sine judicio videri debet omisisse alia errorum Æneæ in his locis vestigia vulgo credita, quæ poëtica arte tractari vix poterant, ut *Ænariam insulam a statione navium Æneæ* dictam ap. Plin. III, 6 s. 12. Quid? quod adeo ad Sardiniam Trojanos nonnulli veterum deduxerant; parum docte, puto, et ex Iolai nomine, de quo tot fabulæ in Sardiniæ originibus habentur, opinione ducta: Paus. X, 17, p. 837 extr.

Cæterum totus ille littoris tractus fabulis priscis inclaruit: ut tanto magis poëta noster decerpere de iis nonnihil potuerit. Non longe a Caieta aberant Formiæ, Læstrygonum ferorum hominum, qui carne humana vesci solebant, sedes ab Homero nobilitatæ: unde adeo Silio VIII, 531 *regnata Lamo Caieta* dicta est. Nec male Ovidius Met. XIV, 158 sqq. unum ex Ulyssis sociis, Macareum, superstitem in his locis finxit Æneæ occurrere: etsi Achemenidis in Cyclopum antro relicti ex lib. III Æneidis exemplum Nasoni ante oculos fuisse facile intelligitur. Est autem ad rerum fidem valde accommodatum, adhuc Trojanorum temporibus homines feros et anthropophagos Italiæ saltibus, lacubus et ignibus subterraneis, horridæ loca saltem nonnulla inhabitasse. Hinc et Caci memoria. cf. ad lib. VIII Excurs. II.

Circes insulam, quam adeundam esse Helenus jam prædixerat (lib. III, 386 *Ante et — Ææaque insula Circes lustranda)*, non magis prætermittere debuit poëta, cum illa heroicis temporibus tantopere fabulis frequentata et celebrata esset, inprimis ab Homero Odyss. x. Circeii quidem notum est Latii promontorium: Homerus tamen narrat de eo, tamquam de insula. *Circeii*, ut Plinii verbis utar (lib. III, 5, 9), *insula quondam immenso quidem mari circumdata, ut creditur Homero, at nunc planitie* (cf. II, 85 s. 87). Nata hinc opinio, aggesta fluminum alluvie terra, insulam aliquando factam esse continentem; v. Theophrast. Hist. Plant. V, 9, quem locum Plinius expressit l. c. Nec multum dissidet quod Varro tradiderat, ut e Servio ad lib. III, 386. VII, 10 discitur, fuisse Circen insulam, nondum siccatis paludibus,

dibus, quæ eam dividebant a continenti. Quod in priſcæ Italiæ ſilveſtri habitu quis miretur, cum tales lacus multi adhuc ſint in vicinis locis, hiberno tempore aqua ſtagnantes, cumque inde proceſſant Pomtinæ paludes; cf. Corradin. Latio vet. To. II, pag. 242. Itaque Strabo inter loca maritima paluſtria et morboſa etiam Circeios numerat lib. V, p. 353 C et ipſe Circeius mons ipſi eſt, quem mare et paludes inſulam faciunt: τὸ Κιρκαῖον—ὄρος νησιάζον τῇ θαλάττῃ τε καὶ ἕλεσι, p. 355 B.

Ææam appellat inſulam Homerus, hincque Maro ſup. lib. III, 386 *Æææ inſula Circes*. Quomodo autem veteres in hoc incidere potuerint, ut Circen ex Æa, Colchorum urbe, Æetæ regis ſororem ex Sole et Perſa, tranſlatam in inſulam hanc collocarent, vix aſſequatur aliquis, niſi antiquioris Græciæ ignorantiam geographiæ animo teneat. Occidentis faciem et fines ante Trojana tempora prorſus ignorabant Græci, nec ante Homerum niſi fabuloſas narrationes de eo vulgo audiverant. Itaque pone Siciliam magnum Oceanum circumductum uſque ad ſeptentrionem patere credidiſſe videntur. Jam fuit fabula aliqua perantiqua de Circe Solis filia, cui inſula in hoc mari aſſignari cœpta: eamque adiiſſe narrati ſunt Argonautæ, quorum, ſeu Tanain ſeu Iſtrum invectorum, ex Colchide reditus per talem Oceanum, qualem tunc ſibi finxit antiquitas, factus facile credi potuit. Temporum ſucceſſu orbis hic priſcæ Græciæ ignotus adiri navibus cœpit, ſenſimque Italiæ, Galliæ, Hiſpaniæ notitia aliqua verior ac certior inter Græcos increbeſcere. Accommodarunt itaque poëtæ, pro ſuæ quiſque ætatis et pro ſuæ ſcientiæ modulo, veteres fabulas ad novas notitias occidentis, cujuſmodi forte tum erant: atque hinc illa fabularum diverſitas, inprimis in Argonauticis, nata. Nec facile eſt quicquam aliud, quod Orphicorum Argonauticorum haud infimam antiquitatem, ſi non verborum, argumenti tamen, æque arguat, quam ἀνισοχρονία locorum in occidentalibus terris; et hoc, cum ejuſmodi aliis veteris geographicæ notionis veſtigiis, eſt, quod in eo carmine inprimis ſpectandum veniet, ſi quis ad illuſtrandum illud accedet in poſterum. Orphicorum igitur auctor jam notitiam aliquam acceperat de procurrente in occidentem Europa, iſque Circes inſulam extra fretum Gaditanum in Oceano occidentali quidem collocavit (v. 1205 ſqq. coll. 1239 ſqq.), *Lycæam* tamen *ad terram*: Κίρκης δόμου — Λυκαῖον ποτὶ χέρσον: in qua *Ligures* latere nullus dubito, adeoque præfero Voſſianam lectionem, quæ in ſexcentis locis recipi in contextum debebat, Λιγυαῖον, quæ propior eſt ad vulgarem ſonum Λίγυες. Apollonius IV, 646 de Argonautis: δι' ἤθεα μύρια Κελτῶν καὶ

Λιγύων περοῶντες ἀδήϊοι. Errori autem locum fecit hoc, quod Ligures olim, Iberica gens, late tenebant maritima loca non modo Galliæ et Italiæ, ſed et Iberiæ. Itaque ipſæ Gades in Liguribus memorantur, et Λιγυστίνη prope Gades ap. Steph. Byz. h. v. ex poëta puta antiquo; et apud Avien. Ora marit. 284 *Liguſticus lacus*. Traduntur certe Ligures Sicanos, Ibericam gentem, ex Hiſpania pepuliſſe (vid. Thucyd. VI, 2. Dionyſ. I, 22. Diodor. V, 6. Silius Ital. XIV, 34. 35, loca excitata olim a nobis ad Guthrianum opus Tom. III, p. 73). Permixti mox iidem Ligures cum Celtis paſſim habitarunt, ex quo genere Salyes erant. v. Strabo IV, p. 311 A; itaque loca circa Maſſiliam et Rhodanum ad Ligures referuntur: ſic ap. Apollod. II, 5, 10 et in loco Æſchyli ex Prometheo liberato ap. Dionyſ. I, 41. cf. Ariſtot. de Mirab. audit. T. II Opp., p. 725. Intra Alpes tamen et Apenninos, a Celtis diverſi, coluerunt. v. Strabo lib. II, p. 190 C. Antequam autem Italia ſuperior Græcis penitius innotuerat, per Ligures eam univerſe declarare ſolebant. Tenendum hoc eſt propter multa poëtarum loca. Ita Circes quoque inſula ad Ligures referri: Λιγυστὶς ἡ συῶν μορφώτρια Circe ap. Eurip. Troad. 437. Atque adeo Cytæam Colchidis Λιγυστικὴν ab ea dixit Lycophr. 1312, unde perperam Euſtath. ad Perieg. 76 coloniam Ligurum in Colchidem ductam effinxit. Itaque Padi quoque oſtia et ſuccinum ad Ligures referebant veteres, conf. Plin. XXXVII, 3 ſ. 11, et hinc corruptum nomen *Lingurii* v. c. apud Strabonem lib. IV, pag. 310 B πλεονάζει δὲ καὶ τὸ λιγγούριον παρ' αὐτοῖς (τοῖς Λίγυσιν), ὅ τινες ἤλεκτρον προσαγορεύουσι. Lingurium ex ea, quam ſupra poſuimus, Λιγγυϊς, pronuntiatione naſci potuit; factum adeo Lyngurium et Lyncurium, quod nomen ad lapidis genus tranſlatum, et nata ex etymo fabula de nato lapide ex lyncum urina. Accidit autem nomini Ligurum, ut multis in locis corrumperetur. Ita ap. Apollod. I, 9, 24 et II, 5, 10, ubi v. Not. p. 210, 398; porro ap. Ariſtot. H. A. I, 15, ubi poſt Reineſ. Var. Lect. p. 74 reſtituit Schneider V. C. Etiam planta Liguſtica, Λιγυστικὸν, mutata in Λιβυστικὸν v. Salmaſ. ad Solin. p. 899. In Avieni O. M. 196 *pernix lucis* præclare *pernix Ligus* emendabat Schrader Emendatt. præf. p. XXIX. Latere quoque Ligures Λίγυας arbitror in *Lyncei* nomine apud Lycophr. 1240, ubi Æneam dicitur exceptura eſſe Τυρσηνία Λυγκεύς τε θερμὸν ῥεῖθρον ἐκβράσσων ποτῶν, Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύῤῥηνοι νάπαι. Audiverat Alexandrinus poëta de thermis Etruriæ et Liguriæ: eſtque ei fluvius aliquis Ligur, Λιγὺς, vel

vel Λιγηὺς, et corrupte Λιγγυὺς, ut ibidem in aliis ſcribitur, et excudendum erat. Apud eundem ab Æneæ poſteris urbis exſtruenda narratur circa Circæum: tam late Latii locus, quo Roma condita, deſignatur: v. 127 Ἐν ὀψιτίκνοις ἀλβίαν δαμάσσεται Τύρσιν, μακιδνὰς ἀμφὶ Κιρκαίης νάπας etc. Totius hujus loci perdoctam interpretationem dedit Cluverius Ital. ant. p. 762 ſqq. Homerus, qui locorum ſitus per Siciliam et Italiam, littoralem ſaltem, paullo accuratius norat, ſervato *Oceani* vocabulo (cujus notio una eademque nec fuit nec eſſe potuit, variata illa jam ante Homerum, ut paullo ante diximus) Ulyſſis errores ad Italiæ oram retulit ac diſpoſuit, Circeſque adeo inſulam ei loco aſſignavit, qui Circæi promontorii et portus nomen ſeu tunc jam habuit ſeu inde accepit.

Circe veneficiis celebrata eſt inde ab Homero: nam Argonautica de hac ejus arte ſilent. Fuit hoc antiquorum temporum, ut etiamnum inter populos barbaros res eſt ſatis frequens, ut paſſim in minus notis locis crederentur eſſe populi vel familiæ vel homines, qui veneficiis et magicis artibus pollerent. Ex Strabone l. c. lib. V, p. 355 B, apparet, herbarum copiam ac frequentiam in his locis memorabilem nonnullos prodidiſſe: quod tamen ipſe potius ad Circes fabulam accommodatum putavit: φασὶ δὲ καὶ πολύβριζον εἶναι, τάχα τῷ μύθῳ τῷ περὶ Κίρκης προσοικειοῦντες. De veneno mortifero in monte Circæo obſcura eſt narratio in Audit. Mirab. n. 79. Arboribus frequentiſſimum eſſe promontorium Circæum, diſerte narrat Theophraſt. Hiſt. Plant V, 9, inprimis myrtis quarum genus aliquod humile et generi coronario proximum enaſcebatur in Elpenoris (qui ex Ulyſſis ſociis fuit) tumulo, cæteris amplibus diſſimile. Quod ſi hunc exſcripſit Plinius, lib. XV, 29 ſ. 36, parum diligenter dixiſſe videri debet univerſe: Myrtus—*primum Circeiis in Elpenoris tumulo viſa traditur.* cf. Not. ad v. 11. Fuere tamen ejuſmodi fabulæ de arboribus in heroum tumulis enatis plures: uti de platano in Diomedis tumulo: cf. inf. Exc. I ad lib. XI.

Cæterum *fabula de Circe* una ex iis eſſe videtur, quam Homerus a priore aliquo poëta tractatam acceperat, ſeu in Argonauticis, ſeu quod probabilus et ad vetuſtatis genium propius, cum poëta aliquis antiquior voluptatum vim ad mores hominibus belluinos induendos hoc *mytho de mutatis a Circe in belluas hominibus* docuiſſet. Nomina profecto excogitata videntur a Græco homine. Αἰα eſt antiquum nomen terræ: frater Αἰήτης, terrigena, pater *Sol* et mater *Perſe* Oceanina: quoniam inſula in Oceanum

Oceanum occidentalem rejecta fuerat. Convertit fabulam, ut tot alias, Homerus in narrationem rei, quæ vere ita evenit, et ad Ulyſſis ſocios tranſtulit. Ita vetus *mythus hiſtorica narratio* facta eſt. Lepidum eſt commentum, commentum tamen, d'Hancarvillii, qui hæc loca adiit, in *Vaſis Etruſc.* T. I, p. 65, natam de Circe fabulam ex locorum facie; rudere enim in his locis ac mugire fractos ad ſcopulos maris fluctus, ut belluas in Circæo fremere credas, in quas mutatos eſſe ſocios, quos Ulyſſes deſiderabat, credere potuit.

Virgilius narrationem Homericam copioſe ab hoc poëtarum heroë tractatam leviter attigit: ſed, quo ſe Homerum facile ſuperare videbat, rerum ac verborum dignitatem addidit, qua Homerica narratio deſtituitur.

EXCURSUS II.

De acceſſu Æneæ ad Italiam.

29 ſqq. *Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum Proſpicit* etc. Appellunt tandem Trojani ad Italiam, ſecundum Virgilium ipſa Tiberis oſtia ingreſſi: *et lætus fluvio ſuccedit* (Æneas) *opaco*; cf. 201 *Fluminis intraſtis ripas*; it. 303 *optato conduntur Tybridis oſtio*, ſuper quibus locis fruſtra argutatur Cluver. p. 880. 881; facta tamen, quod omnium quoque conſenſu traditur, eſcenſio ad orientale littus in Laurentum agro. Locorum formam Exc. III animis ſubjiciemus.

Vix in grato ſolo conſederant, cum nova prodigia eos exceperunt. Nam humi recubantes, et, ut a longa navigatione feſſi facere ſolent, cibo potuque ſe reficientes, pro menſa panem pomis, quibus veſcuntur, ſubjiciunt, moxque, cœna facta conſumtis et his, *ſe menſas comediſſe* adeoque vetus vaticinium, ex nonnullorum fide jam olim a Sibylla Erythræa datum, quod hunc errorum terminum figebat, ne ad ulteriores occidentis oras pergerent, ad eventum perduxiſſe vident, ut a poëta copioſe narratur; nec id ſine dignitate epica factum, ut jam alias declaratum eſt. conf. Excurſ. VIII lib. III. Frequentata fabula omnium, qui de Trojanorum in Latium adventu meminerunt, memoratione; plerumque ſimpliciter, ſine menſæ materia expreſſa, ut in Conone 46, ubi λόγος ὅτος κατημάξιυται, ſive Conon ſive Photius adjecit, tritam eſſe fabulam ſignificans. Sed ineſt diverſitas in menſæ materia, quam alii non libum ſed apium fuiſſe tradiderunt. Dionyſ. I, 55 utriuſque narrationis facit

facit mentionem, σίλινα μὲν πολλοῖς ὑπῆρχεντο, καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἰδισμάτων· ὡς δέ φασί τινες, ἔτρια κεχρῶ πεποιημένα πυρίνω, καθαρότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα. Etiam Dio in Exc. Valeſ. n. III τραπέζας σιλινίνας ὅσας memorat ἢ ἐκ τῶν σιληστείων μαζῶν τῶν ἄρτων (ignoravit Dio aut Tzetza potius ad Lycophr. 1232, unde hæc a Valeſio ad Dionem retracta ſunt, panem priſcis hominibus nihil aliud quam cruſtulum et placentam fuiſſe; ignoravit quoque Victor O. G. R. 10 *conſumto quod fuerat cibi, cruſtam etiam de farreis menſis, quas ſacratas ſecum habebat, comediſſe*) et Domitius apud Aurel. Victor. O. G. R. 12 *menſarum vice ſumendi cibi gratia apium, cujus maxima erat ibidem copia, fuiſſe ſubſtratum, quod ipſum conſumtis aliis eduliis eos comediſſe* etc. Diverſitatem narrationis poſt tot harum rerum in ſuperioribus exempla non modo æquo animo ferre didicimus, verum etiam, quid inde ſequatur, quomodo a pluribus tale argumentum tractatum, aut jactatum multo ſermone, quantaque inde poëtæ rerum copia ad manum eſſe debuerit, ſatis vidimus. Hanc tamen diverſitatem narrandi admodum miratur Toupius in Emendatt. in Suidam P. I, p. 38. 39, cumque inter alia placentarum genera, quæ infinita apud veteres ſunt, in σιλίνας incidiſſet, quæ lunatæ et μηνοειδεῖς erant, totum de *apio* commentum *ortum habuiſſe ex corrupta illa lectione hiſtorici alicujus veteris, quam bona fide exhibuit Dio, τραπέζας σιλινίνας. Atqui ſcriptor iſte —procul dubio dederat τραπέζας σιλιγνίας*: conjectat ingenioſe et ſcite; nec tamen vere. Sane quidem plures, Italicas imprimis, fabulas a verborum ſimilitudine ductas nemo neget. Hoc ipſum de menſis comeſtis vaticinium verborum luſu contineri ſupra vidimus; et aliorum quoque populorum fabulæ, in primis Romanenſes, a nominum ſimilitudine vel vario ſignificatu petitæ ſunt, ingeniis hominum agreſtibus et incultis in iis fere ad majora ſe acuentibus. Ita de Meluſina fabulam ſatis probabiliter ſuſpicantur viri docti natam eſſe ex æquivocatione vocis Celticæ *Melus*, quæ ſuavem et amabilem notat, et alterius vocis *me* et *luſen*, quæ media ſui parte ſerpentem eſſe ſignificat. Ne tamen ſimile quid in Toupii conjectura locum habeat, facit hoc, quod σιλῆναι inter piſtoria opera exquiſitioris artis fuerunt, quæ adeo ab horrida antiquitate aliena ſunt, nec, quomodo hiſtoricus res Trojanas exponens, cum de panibus dicendum eſſet, placentas rarioris formæ et nominis ſubjicere potuerit, intelligitur. Saltem hoc dicendum erat, fuiſſe forte veterem aliquem tragicum, qui, quod poëtæ licet, ubi oraculi illius vel eventus meminiſſet,

meminiſſet, pro pane vel placenta, quæ priſcis hominibus pro pane erat, genus exquiſitius σελήνας aut τραπέζας σεληναίας poneret; etſi vel ſic alia difficultas manet, quod non σεληναῖα πλακοῦντα illa dicta, ſed ἐπισέληνα. Neque autem adeo improbabile fit, etiam ſine vocabulorum ſonive fraude ad apium panes ſeu placentas deduci potuiſſe. Fac fuiſſe aliquem, qui, cum oraculum omnino pronuntiaſſet, ſedes fore eo loco, quo menſas eſſent abſumturi Trojani, aut cum rei eventus, non declarata ſatis ratione ac modo, narratus eſſet, ut a Lycophrone factum videas v. 1250—1253, deductos Trojanos in Italiam et in herba recubantes exhiberet, ut Virgilius fecit; quidni pro menſis dederit herbas cibis ſubſtratas? cumque eas ipſas eſſent comeſturi, genus tale ponere debuit, quod edule eſſet et in talibus locis frequens. Tale autem apium eſſe, nemo facile ignorat, niſi verba forte ac ſonos diſcere ac tenere conſueverit notione nulla ſubjecta. Nam condonandum eſt viri doctiſſimi elegantiæ quod inter cætera poſuit: *Vidiſtin quidquam inficetius aut ridiculum magis? Trojanos pro menſis* apium *adhibuiſſe, atque eo denique, more Aſinorum, veſci potuiſſe.* Non aſſequor, quid ille de hac planta ſtatuerit. Etſi enim apii nomen latius patet, et incertum eſt, quale apii genus *veterum apium* ſit, cum alii cum Matthiolo *petroſelinum* noſtrum, alii noſtrum *Celery* id habendum eſſe ſtatuant (verum apium in Ægypto ſe reperiſſe Alpinus rer. Ægypt. III, 9, p. 158 aſſerebat; erat de eo narratio ap. Theopompum, lib. VIII Philippic., ut ex Theonis Progymn. 2 intelligo), manet tamen hoc, inter edulia illud fuiſſe. Si tamen fabulæ cauſſa et ratio a verborum luſu revocanda eſſet, potiore loco haberem Fabricii ad Dionem conjecturam, ex permutatione vocum τῆλις, quod fœnum græcum, filicia eſt, unde τήλινον vel σήλινον ἄλευρον dictum, aut forte ex voce τηλία vel σηλία, quæ piſtorum arca vel tabula frumentaria eſt, in σήλινον aliquem indiciſſe. Sed, ut diximus, alienæ ſunt a re tales argutiæ; nec res tanti eſt, ut diutius ei inhæreas. Nobis de poëtæ copiis inſtituta erat diſputatio.

Alterum prodigium, quod Trojanis in nova terra objectum fuit, eſt ſus cum XXX fœtibus. v. VIII, 81 ſqq.; fabula quidem nihil per ſe habens vel dignitatis, vel ſuavitatis, qua tamen vix alia inter Romanas origines celebratior. Nam Lavinio condendo locus, et poſt XXX annos deducendæ coloniæ Albæ Longæ tempus, ab eo oſtento peti ſolebat. Vetuſtatem ipſa declarat immundi animantis commemoratio, ab elegantiore ævo abhorrens. Omnino priſca Italia magnos ſuum

greges

greges alebat, inprimis Etruſci et Galli, adeo ut ſcrofam inveniri contigerit, quæ mille porcorum gregem ex ſe prognatum duceret. V. loc. non indignum lectu Polybii Exc. Valeſ. XII, 2. Itaque poëta, qui mythis domeſticis Græcis fabulis intexendis novitatis jucunditatem captabat, ad popularium ſuorum judicium non inſuaviter aut leviter ſuem albam commemoraſſe videri debet. Poterat forte rem ornare, cum etiam hæc de alba ſue fabula multis modis a veteribus narrata ſit, quas, cui libuerit, apud Dionyſ. I, 56, Sext. Aurel. Vict. 12 ex Catone, Lycophr. 1257 ſqq. (Locus in eo ſic interpungendus: Κτίσαι δὲ χώραν ἐν τόποις Βοιωτόνων, Τριὸς Λατίνας Δανίας τ' ὠκισμένην Πύργας, τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονὰς Συὸς κελαινῆς etc.) et Tz. ibi et ad 1232 (unde in Dionis Excerpta locus inſeritur), Servium ad III, 390. VIII, 43. 81, et ex Fabio Pictore ap. Syncell. Chronogr. p. 199 D. cognoſcere licet; quo ipſo poëtæ defenſio parata eſt, cum fabulam tam inſignem omittere noluerit. Signum ejus ſuis Lavinii oſtendebatur: quod narrat Varro RR. II, 4, 18, et, quod mireris in poëta locorum et rerum Latii alioqui admodum ignaro, Lycophron 1259. 1260, eoque loco, quo ſus cum porcellis immolata fuerat, ſacellum (καλιὰς) Dionyſii ætate ſupererat lib. I, 57. Rem feciſſe inutilem videri poteſt poëta in hoc, quod Tiberinum deum facit prædicentem oſtentum (VIII, 42 ſqq.); cum prædictum hoc idem jam olim eſſet ab Heleno lib. III, 389. Verum etiam in hoc veterem auctoritatem ſecutus eſſe deprehenditur ex Dionyſ. I, 56, ubi narratio vulgaris exponitur. Sequitur enim Æneas porcam ab ara ſe proripientem in mediterranea, cumque in colle, urbi condendæ parum idoneo, procubuiſſet, repente vox ex nemore allapſa dubitantem confirmat. At de auctore vaticinii tradiderant alii aliter. Nam una cum oraculo de menſis abſumtis Dodonæ vel Erythris datum illud prodiderant ii, quos Dionyſius ſequitur lib. I, 55, et ex Cæſaris et Lutatii fide, qui eoſdem fere auctores habuiſſe videntur, Sextus Aurel. Victor c. 11 *Scrofam* narrat *incientem, quam cum e navi produxiſſent, ut eam immolarent, et ſe miniſtrorum manibus eripuiſſet, recordatum Æneam*, quod aliquando ei reſponſum eſſet, *urbi condendæ quadrupedem futuram ducem.*

Hactenus poëtam veteres fabulas ſuſcipere vidimus; ſed hoc non ſine judicio factum etiam ex hoc judices velim, quod alias in eadem re non infrequentes nec obſcuras fabulas ſprevit et neglexit; qualis illa eſt, quam Dionyſius tamquam ab indige-

nis acceptam narrat lib. I, 55, quod eſcenſu facto in magnæ aquæ penuria ſcaturigo ex ſolo emicuit. Fons Solis inde appellari cœpit, cum binis aris adſtantibus. Aliud oraculum Apollinis Delphici, ut Æneas ibi conſideret, ubi duo maria inveniſſet, e Domitio apud Sext. Aurelium Vict. c. 12, ſed indocte, narratur, nam ad duo ſtagna aquæ ſalſæ in agro Laurente trahitur, quod ad mare Etruſcum et Lacum Oſtienſem referendum erat; ut jam monitum video a Cluverio p. 882. Tandem oſtentum in Lavinio condenda oblatum ignis ſponte exorti, aquila ac vulpe ſuper eo contendentibus, multo minus a poëta tractari potuit. Nata et hæc anilis fabula videtur ex ſignis aquilæ et lupi in foro Lavinii poſitis, quæ Dionyſ. vidit, lib. I, 59.

Claſſem Trojanorum in ipſis Tiberis oſtiis incenſam a mulieribus duce Roma quadam, tradiderant olim ſcriptores apud Dionyſium I, 72 (p. 58), in quos inciderat Polyænus Stratag. VIII, 25, 2, ubi idem Trojanarum mulierum facinus exponit. cf. ad lib. V Exc. VI. Quod autem poëtæ *Thybris*, non *Tiberis* ſcribitur, qua de re tam multa argutantur Grammatici, illud ad dignitatem epicam ſpectare puta, cum forma vocis ſit magis recondita ex Gracis poëtis et ſcriptoribus tranſlata, quibus Θύμβρις et Θύβρις eſt, ſono ipſis magis frequentato.

EXCURSUS III.

De locorum, in quæ Trojani eſcenſum fecere, ſitu: adeoque de agro Laurente et Troja nova, urbibus Laurento et Lavinio, Numicio fl. Juturnæ lacu, et urbe Alba Longa.

Nunc *de locorum*, ad quæ ſex poſteriorum Æneidis librorum res diſpoſitæ ſunt, *ſitu* paucis videbimus, quantum quidem ad conſilium noſtrum conferre videri poteſt. Nam alio et ſuo more tractarunt hæc Cluverius Ital. ant. et Vulpius Latio ant.

Eſcendiſſe Trojanos ad *littus Tiberis orientale* locus VII, 29—36 diſerte docet. Nam ex illo verſu VII, 241. 242 *juſſiſque ingentibus urget Apollo Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada ſacra Numici*, parum docte appulſum Trojanorum ad Numici fl. oſtia tranſtulere nonnulli, in quorum aliquem incidiſſe videtur Zonaras, qui idem fere tradit. Sed Numicium poſuit Maro poëtica ratione omnino ad regionem deſignandam. Alveus hic Tiberis proceſſu temporis arenis fuit obrutus: Rutil. Itiner. I, 181 *Lævus inacceſſis fluvius vitatur arenis, Hoſpitis Æneæ gloria ſola*

ſola manet. Faciem littoralis plagæ et Tiberini oſtii deſcribit poëta admodum diverſam ab ea, quæ noſtro ævo conſpicitur. Nunc arena multa obtinet, aut ager apricus; at Æneas *ingentem ex æquore lucum Proſpicit; hunc inter fluvio Tiberinus amœno Vorticibus rapidis et multa flavus arena In mare prorumpit* etc. Quæ tamen nemora non ſoli poëtæ ingenio deberi credendum eſt. Nam primum incultarum terrarum, antequam habitatores nactæ ſint, plerumque is habitus eſt, ut ſilvoſæ et paludoſæ ſint; tum alia paſſim veterum poëtarum loca, ubi de Romæ originibus tradunt, utramque Tiberis ripam arboribus denſam exhibent. Tandem meliore etiam Italiæ cultu Romanorum tempore littus hoc Oſtienſe lucis abundaſſe Lancifius docuit in Diſſ. de Villa Pliniana in Opp. P. II, pag. 122, ubi in aggeſtiones littoris Oſtienſis factas, ſolo in mare ad III milliaria producto, poſt alios viros doctos inquirit.

Igitur a læva ſeu orientali Tiberis littore late, ex poëtæ non modo mente, ſed et ex vera locorum indole, patuit ſilva, et ea quidem adhuc commodi tempore *lauris* frequens, ut ex Herodiano intelligitur lib. I, 36. Tenebant hæc loca *Aborigines rege Latino*, ipſi *Laurentes* dicti: lib. VI, 892 *Laurentes populos urbemque Latini.* Idem nomen urbis, *Laurentes* vel *Laurentum*, ab inventa, dum condebatur, lauro; ut VII, 59—62 narratur: id quod poëtæ relinquendum; potuerunt enim etiam aliæ nominis eſſe cauſſæ: forte ipſe laurorum per hæc loca lætus proventus. Ager autem uſque ad mare ac Tiberim patens *Laurens* vel *Laurentinus* fuit dictus. Nomen tamen interdum Maro, ut poëta, latius ad totum Latium traduxit: ut cum lib. VII, 650 *Turnum Laurentem* appellat, et *Laurentem Maricam* lib. VII, 47. Ex quo quidem loco male nonnulli Laurentes uſque ad Lirim habitaſſe collegerunt. Nec illud turbare quenquam debet, quod et Latini urbem *Laurentem arcem* poëta, VIII, 1, aut *Laurentes muros* lib. X, 671, et idem *Laurentia caſtra* lib. X, 635, novam Trojam appellat. In epithetorum ornamentis nulla ſubtilitas a poëtis et religio expectatur.

Æneas e loco, ad quem appulſa claſſe copias eduxerat, altero die miſſis, qui vicinas explorarent, oratores Laurentum ad regem Latinum legat. Interea caſtra munit VII, 157. 159, qui locus inde *Trojæ* nomen obtinuit. Eo alluſum lib. X, 26 *muris iterum imminet hoſtis Naſcentis Trojæ.* cf. v. 74. 75. In Trojæ hujus, Laurenti, Lavinii et Lanuvii nominibus valde turbant aut nugantur Grammatici et ſeriores hiſtorici, ut Servius paſſim.

ſim. Ita Dio et Tzetza excerptus p. 21. 42 Λαύρεντον τὸ καὶ Τρωίαν λεγόμενον. Appian. in Excerpto ex Photio Cod. 57 littus Laurentum et oram maritimam Trojam dictam perperam narrat. Satis eſt ſemel de hoc monitum eſſe. v. inpr. Vulpii Vet. Lat. Tom. VI, p. 13 ſeqq. Sed et veteres paſſim ſcriptores, ut Strabo V, p. 350 B. (p. 229) Trojanos egreſſos ſtatim Lavinium condidiſſe aiunt. Nomen Trojæ ex Livio jam notum eſſe poteſt, lib. I, 1 *ab Sicilia claſſe Laurentem agrum tenuiſſe: Trojæ et huic loco nomen eſt. Ibi egreſſi Trojani.* Quatuor a mari ſtadiis ſeu paſſus quingentos eam diſtare Dionyſius adjicit lib. I, 53, unde recte Virgilius VII, 158 *primas in littore ſedes* dixit. Strabo enim, qui lib. V, p. 229, XXIV ſtadia memorat, de Laurento loquitur, non de Trojæ ſitu. cf. Cluver. p. 880, et Vulpius l. c. p. 40 ſqq.

Locus hic a Trojanis captus munituſque (χάρακα ἔδεντο etiam Dionyſ. I, 53), quem *Trojam novam* appellant ſcriptores, eſt is, quem poëta fere *caſtrorum* nomine ac notione deſignat, quemque Turnus oppugnat lib. IX. Τειχομαχία caſtrorum Achivorum partem Iliadis conſtituit inſigniorem. Sed Maro ſimilem pugnam locorum ſitu variavit præclare. A dextra mœnia ad amnem pertingebant (IX, 469 *nam dextera cingitur amni)*, quam partem Turnus in caſtris interceptus petiiſſe putandus eſt (v. 790 *Turnus paullatim excedere pugna, Et fluvium petere ac partem, quæ cingitur amni)*; inde enim ſe in Tiberim ſaltu immittit v. 815. In proximo ſubducta erat claſſis Trojanorum, aggere cincta et fluvio tuta IX, 68 ſq. *Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat, Aggeribus ſeptam circum et fluvialibus undis Invadit.* Ab altera parte mare erat; nam *prora* caſtrorum *proxima ponto* commemoratur IX, 238. cf. Serv. ad e. l. et ad VII, 31. Erat tamen campus inter mare et caſtra ſatis patens, quo Rutuli ordines explicare et urbem oppugnare poterant. Nam Trojani *murorum in parte ſiniſtra oppoſuere aciem* etc. IX, 468. Ex hoc locorum ſitu etiam illuſtrarda eſt Niſi et Euryali nocturna profectio. v. ad lib. IX, 195.

Non longe a caſtris his et a Tiberi verſus orientem aberat *Laurentum*, eo loco ſitum, qui nunc *Paterno* et *Torre di Paterno* vocatur, ut docent Cluver. Ital. ant. p. 883 et ex Fabretto Vulpius Vet. Lat. To. VI, p. 29. Locum *S. Lorenzo* alii perperam Laurenti veſtigia habere crediderunt. Ad urbem iter Æneas fecit agmine ad lævum, a ſeptentrione, circumducto, per ſaltus et clivos ſilvis illo tempore conſitos: de quibus v. inf. XI, 513 ſqq. 522 ſqq. Ad dextram verſus littoralem plagam aperiebat

riebat ſe camporum planities, in qua equeſtris pugna facta. In eoſdem deſcendebat agmen pedeſtre, cum ad urbem appropinquaret: XI, 903—907. Caſtris ibi poſitis altero die, fœdere et certamine ſingulari inter Turnum et Æneam fruſtra conſtituto, tumultuaria exoritur pugna; quam cum in neutram partem inclinari videret Æneas, ſubito partem exercitus ad urbem oppugnandam admovet. Tandem in eadem camporum planitie concurrunt Turnus et Æneas pugna facta, quæ Æneidem abſolvit. Fugit fracto enſe Turnus: incluſum ſe videt undique a corona ſpectantium. *Atque hinc vaſta palus hinc ardua mœnia cingunt* XII, 745. Scilicet hæ ſunt *paludes Laurentinæ*, ad urbem uſque productæ: quibus Laurens hic tractus etiamnum invius et inacceſſus eſt: idem tamen apris frequens, quos toties poëtæ memorant. v. Cluver. p. 886. 887. Vulpius l. c. p. 36. Et de iis ipſe Maro lib. X, 107 ſqq. *aper*, quem multos annos *defendit palus Laurentia, ſilva paſtus arundinea*. Erat igitur paluſter hic tractus paſſim ſilvis conſitus: uti omnino magnam agri Laurentini partem *ſilva Laurentina* occupabat. Latius tamen ea antiquioribus temporibus procedere debuit. Ea eſt, de qua lib. IV v. 381 ſqq. accipiendi: *Silva fuit late dumis atque ilice nigra Horrida*. Per has fugam faciebat Niſus caſtris egreſſus ad interiora loca verſus montes Albanos, et qui iis ſubeſt, lacum Albanum, ad quem Latinus armenta tum habebat: ibid. 387 ſq.

A Laurento ſi ad orientem paullo altius in mediterranea proceſſeras, III M paſſuum a mari, poſt hæc tempora in edito loco *Lavinium* ab Ænea fuit conditum: *urbs et promiſſa Lavini mœnia* lib. I, 258. Tria iſta paſſuum millia redeunt ad XXIV ſtadia, quæ Strabo lib. V, p. 350 B et Dionyſ. I, 56 memorant. A Roma aberat millia paſſuum XX. Sita urbs ἐπὶ λόφῳ τινὶ ap. Dionyſ. I, 45, ſive collis is fuit, in quo nunc *S. Petronellæ fanum* eſt, v. Cluver. p. 894, ſeu non longe ab hoc loco collis, qui nunc *Monte di Levano* appellatur. Ita Holſtenius ſtatuebat: v. Vulp. l. l. p. 31 et 86. Ibidem alii pro vetere Lavinio habuerunt oppidulum *Patrica* vel *Pratica*, quod MIↃ paſſus ab eo colle abeſt. Iis Vulpius hactenus accedendum ſtatuebat, ut ibi *lucus Patris* vel *Jovis Indigetis* fuiſſe videatur; eſſe enim nomen a *Patre* Indigete ductum: nec longe abeſſe fontem Numici, ad quem Lavinium ſitum fuiſſe uno ore omnes tradunt. In hanc urbem delati ſunt Penatus Trojani: v. ſup. To. II, p. 303, in editiſſima collis parte, et quidem Veneris Frutis templo,

plo, cujus etiam Strabo V, p. 355 A (p. 232) meminit, conditi, ſi Solinum audias p. 8, ubi v. Salmaſ. p. 49, atque in eo loco relicti, etſi Alba longa condita et ſede regni facta. Etiam ea in re portentum interceſſit, quod Dionyſ. I, 67 exponit, et de quo auctoritatem Annalis Pontificum, Cincii, Cæſaris, Tuberonis excitat Victor O. G. R. 17. Colonorum quidem numerus non adeo magnus eſſe potuit ab initio, ſiquidem iis IↃ, vel, ut alii tradiderant, IↃCC jugera ſatis fuere ad arandum: vid. inf. ad lib. XI, 316 ſq. Duxit enim ex ea narratione Maro agrum ſuum a Latino rege, ut Trojanis aſſignaretur colendus, propoſitum, ut ibi videbimus. Nomen urbi a *Lavinia* inditum conſtans fuit fama a majoribus accepta, etſi quæ illa fuiſſet, varie erat traditum: v. Dionyſ. I, 59. Lavinum quoque Latini fratrem videntur prodidiſſe olim quidam, ut e Servio colligas ad lib. VII, 59. Sed de his, aliiſque, quæ ad conſilium noſtrum non faciunt, videndi Cluverius et Vulpius Lat. ant. To. VI. add. Lucatelli Diſſ. in *Diſſ. dell' Academia di Cortona* To. VII, p. 109. Hoc unum monebimus, *Laurolavinii* nomen ad ſeriora tempora poſt Veſpaſianum ſpectare; colonia forte ex Laurentibus et Lavinatibus in unam urbem conſcripta. Peccat in hoc Servius ad VII, 59 et alibi cum aliis.

Nobis *Numicius* adhuc verbo commemorandus eſt, inter Laurentum ac Lavinium defluens amnis, alteri huic tamen propior. Eum ſub monte S. Petronellæ ex antro in ſubjectos agros pronum decurrere narrat Cluver. Ital. ant. p. 894. At ex lacu Nemorenſi prodire et nunc ſub nomine *Rivo di Nemi* latere Ligorius tradidit. Sub oppido Patrica alii eum inveſtigarunt: quod tamen ad eadem loca ſpectat. Alii nunc exaruiſſe eum affirmant; et interceptum amnem jam Servius notavit ad lib. VII, 150. In hoc fluvio Æneas, pugna ad eum ſeu cum Etruſcis ſeu cum Rutulis facta, interiiſſe, certe oculis ſublatus eſſe creditus eſt: factum ei ad ripas ſacellum, cum luco, *Jovis* vel *Patris indigetis* nomine; aut, quod credere par eſt, antiquioris numinis in hoc loco a priſcis Latinis culti ſacra ad Æneam retulere ſeriores: uti tot alia veteris Latii numina ex ſuis opinionibus interpretati ſunt Romani. Inde Numicii nomini religio aliqua ineſſe cœpit. Utitur eo poëta aliquoties omnino ad deſignandum Latium: v. c. VII, 242. Fontem fluvii lacum vel ſtagnum fuiſſe tradunt ex Æn. VII, 150 *hæc fontis ſtagna Numici:* Sed ſi gravior auctoritas alia nulla eſt, poëtam ornate pro fonte ſtagna fontis dixiſſe arbitrari malim. Etſi toto ſuo decurſu fluviolus lacubus interceptus tardoque ac tacito motu ſimilis ſtagno

fuiſſe

fuiſſe videtur, nam alveum habuit ulvoſum et limoſum: Ovid. XIV Met. 598. 599 *Littus adit Laurens: ubi tectus arundine serpit In freta flumineis vicina Numicius undis:* et v. 601 *tacito curſu* de eodem.

Haud longe a Numicii fonte, nec niſi VI M paſſuum intervallo. *Juturnæ* fuit *lacus* et fluvius et fons: quem ex montis Albani radicibus, utque perhibetur, ex occultis lacus Albani meatibus, prodeuntem in occidentem ferri, mox in lacum haud magnum diffundi, inde in Tiberim deferri eique V milliario ab Oſtia, VII ab urbe Roma, miſceri tradunt Cluver. p. 722 et inde Vulpius Lat. ant. Tom. VI, p. 225. Eſſe ei nomen nunc *Treglio*; lacum tamen, ante centum et quod excurrit annos, fere totum exaruiſſe hic idem teſtatur To. V, p. 218 (quo tamen loco Juturnæ lacum cum altero illo confundit, quem poëta lib. XII, 745 memorat). *Juturnam*, Nympham, Turni ſororem, adeoque Dauni filiam (unde XII, 785 *Daunia dea* eſt), edidit Maro noſter: an vetere auctoritate, non conſtat; argute tamen ſeu inveniſſe ſeu uſurpaſſe dicendus eſt. Fontis enim in iiſdem locis ſitu numen curare populares ſuos et tueri adverſus advenas recte videri poterat. Etiam hoc ad locorum ſitum ſpectat, quod Juno cum Juturna actura in Albanum montem deſcendit lib. XII, 134 *At Juno e ſummo.* Fuiſſe Juturnæ nomine deam Latii indigenam, et quidem fontis numen, ſatis conſtat. Argutatus eſt in nomine jam Varro LL. IV, 10 eſſe ductum a juvando, ejuſque fontem haberi ſaluberrimum. Adjiciunt alia commenta Servius ad XII, 139 et alii. Fuit tamen Romæ quoque *Juturnæ locus* et *fons*: vide v. c. Ovid. Faſt. I, 708 ſeqq. et poſt alios Vulpium Vet. Lat. Tom. I, pag. 346 ſq.; itaque et *Juturnalia* feſtum. Fontium omnino nympham edere voluiſſe videri poteſt Virgilius XII, 139. 140. Diva— *ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris Præſidet* et v. 142 *Nympha decus fluviorum*: Sed, tamquam poëta, genus pro individuo poſuiſſe videri debet, et ornamenta adjeciſſe. Ornans quoque epitheton *ſonoris*; nec alia vis ineſſe putanda. Ornavit porro idem fabulam de nympha a Jove amata ibid. 140 ſqq., quam ſuo more expoſuit Ovid. Faſt. II, 585 ſeqq. Alia Numicii ſ. nympha fuit *Anna perenna*, parum lepide de Didonis ſorore interpretata a poëtis Romanis.

Ab his inde locis ſurgit campus in clivum, qui ad montem Albanum ducit, in quo XXX a Lavinio annis condita eſt ab Aſcanio *Alba Longa*: quæ res oſtento ſuis albæ jam Æneæ fuit

ſignificata

ſignificata VIII, 81 ſeqq. *Ecce autem ſubitum* etc. Albæ exſtructionem jam Jupiter Veneri prædixerat Æn. I, 267—271 *At puer Aſcanius—et longam multa vi muniet Albam.* Urbis conditæ etiam alio loco meminit poëta lib. V, 597 *Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam.* Ab urbe nomen accepit *mons Albanus.* Sed illo tempore, quo Æneas Latium adierat, *Tum neque nomen erat neque bonos aut gloria monti,* XII, 125. Sub monte *lacus Albanus:* de quo lib. IX, 387 *lacus, qui poſt Albæ* de nomine dicti *Albani.*

EXCURSUS IV.

Veteris Italiæ origines, populi et fabulæ ac religiones.

VII, 37 ſqq. *Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum, Quis Latio antiquo fuerit ſtatus* etc.

Primum obſervandum eſt, Virgilium Latii res non perſequi, niſi quatenus ad Aborigines ſpectant, adeoque eorum origines pro rerum in his locis initiis ponere; etſi, ante Aborigines, Siculos partim etiam Umbros, in his locis fuiſſe conſtat. Porro tenendum, Aborigines hos, ſeu, quod videbimus, Auſones, populorum per Americam ferorum et ſilveſtrium more, diſperſis per Italiam, ipſo locorum inter amnes ac montes ſitu fines regente, ſenibus, et in plures populos ac nomina diviſos, habitaſſe. Religiones adeo ac ritus ſacrorum et numina domeſtica inter tot populos non omnino eadem fuiſſe mirum non eſt. Fuere tamen etiam religiones ac fabulæ omnibus tamquam a communi ſtirpe ortis communes. Utrumque genus in ſuam rem convertit poëta: atque hinc in ſeq. libris *fabularum novus ordo* exoritur: ex variorum Italiæ populorum, Aboriginum maxime Latii, hiſtoriis et religionibus petitus. De utraque re omninoque de vetere Italia paullo accuratius nunc diſpiciendum eſt, ut pluribus Virgilii locis una opera lux affundatur, utque, quale hiſtoriarum veterum genus poëta, quoque judicio amplexus ſit, appareat. Nec vero ſex poſteriorum librorum lectione delectari poteſt aliquis, qui veteris Italiæ ſtatum non imbiberit animoque ſuo repræſentare ſibi vitam illam antiquam poſſit. Procliviore quoque ſtudio ad declarandam hanc Italiæ antiquitatem feror, quo plura viri docti, nulla ſubtilitate judicii (*criticam hiſtoricam* appellamus) adhibita tradiderunt, quoque pauciora rite et ad ſcriptorum ævique priſci fidem moremque ſunt explorata et conſtituta.

Intra

Intra *Aboriginum ſtirpem* poëtam Latii res continere et includere modo diximus. Qui illi fuerint, quæſtio eſt inter veteres et recentiores variis modis agitata. Ponemus hic ea, quæ, poſt diligentem in his rebus alio loco collocatam operam, ex cæteris maxime nobis ſe probarunt, eaque aliis rationibus illuſtrabimus; quantum quidem ad doctam poëtæ interpretationem ſatis eſſe videbitur.

Fuere *Aborigines* ex antiquiſſimis veteris Italiæ habitatoribus, ſed *poſt Umbros* et *Siculos*. Quæ de eorum origine vulgo tradita legimus, ex nominis fere cauſſis parum feliciter petita ſunt. Mihi vero ne id quidem liquere videtur, an antiquum eorum nomen illud fuerit. A ſerioribus, qui antiquas res memoria vel litterarum monumentis repeterent, inventum nomen puto, ut primos Latii et locorum circa Tiberim ad mare properantem cultores deſignarent, tamquam αὐτόχθονας, reſpectu ad advenas habito, qui deinceps in eadem loca confluxerant. Oblituerunt poſthæc Aborigines ſub Latinorum nomine, quod primum partem tantum populi, qui ſub rege erat, deſignaſſe, nec, niſi Albanorum regum creſcentibus opibus, latius patere cœpiſſe videtur. Virgilius tamen, ut poëta, jam Æneæ tempora Latium et Latinos ex ſequentium temporum conditione æſtimare potuit.

Antiquiorum auctorum, quos Dionyſius exſcripſit, fide conſtat, *Aboriginum* memoriæ et nominis *prima veſtigia* circa Reate, ultra Velinum lacum et fluvium, in Umbris occurrere. Ex his locus verſus mare vicina quæque deinceps tenuerant, et in iiſdem locis plura loca eorum memoriam ſervabant Dionyſii adhuc tempore, quem vide lib. I, c. 14—17. 18 cum illuſtrationibus locorum, quas dedit *Cap Martin de Chaupy* (in *Decouverte de la Maiſon d' Horace* Tom. III, p. 112 ſqq.). Ut adeo Aboriginum nomen ad unum aliquem non valde potentem aut late habitantem populum ſpectaſſe neceſſe ſit.

Mature cum barbaris illis promiſcue habitarunt Pelaſgi; terram a populis per ſolitudines errantibus male habitatam facile occuparunt advenæ, ut noſtris ætatibus Americam. *Pelaſgi* qua origine fuerint, nondum quicquam ſatis explorati habeo. Ex Thraciæ quidem locis eos in Græciam deſcendiſſe ſatis liquet; liquet etiam hoc: a Phœnicibus eos habuiſſe litteras; unde tamen perperam colligitur, eos Phœnicia origine et ipſos fuiſſe: hoc inter certiora refero, antiquiſſimo jam tempore Pelaſgos cum Aboriginibus fuiſſe permixtos: id quod Dionyſium ad-

duxit, cum insigniores inter Romanos scriptores Catonem, Sempronium et alios Romanam originem ad Græcos referre videret, ut Aborigines nullos alios ab origine quam Pelasgos fuisse arbitraretur, quod Cluverius et plerique e nostris sequuti sunt. Verum Dionysius rem ipse ita tradit, ut, *quid* ex iis, quæ a se narrata erant, ad Romanorum opiniones comparatis, *sequatur*, non, quid verum et exploratum sit, exponere videri velit.

Pelasgorum tres potissimum fuisse in Italiam deductas colonias narrant vulgo fere omnes; unam ab Œnotro ex Arcadia, XVII ætatibus ante bellum Trojanum, alteram e Thessalia, Deucalioneo ævo, et tertiam ab Evandro LX annis ante b. Troj. Antiquissimus ille Œnotri et Peucetii ad Italiam accessus satis diserte a Dionysio exponitur lib. I, c. 11 sqq. De *Peucetio* v. inf. Excurs. VIII ad v. 691. Consedisse dicitur Œnotrus cum suis in sinu Lametino inferioris Italiæ, qua Bruttiorum aliquando ager patuit; et primum quidem intra Lametinum et Scylleticum seu Scylaceum sinum se continuerunt, hinc ad Laum usque fl. et Metapontum, tandem ad Silarum et Bradanum fines sedium extenderunt; mox et ultra eos ipsos fines progressi sunt; uti altera parte agrum obsederunt, qui Bruttiorum mox dictus est. Cf. quæ ex Antiocho Syracus. narrant Strabo VI, p. 254. 255 et 264 f. Dionys. I, 35, II pr. Aristot. Polit. VII, 10, ubi et *Chones* ex Œnotriis fuisse narrantur; Nam, quod etiamnum per Americæ solitudines evenire videmus, ex communi stirpe oriundæ tribus, locis ac sedibus diffitæ, novo nomine celebrari solent. Versus Iapygiam et ad Ionium Mare habitasse Chonas τὴν καλουμένην Σίριν Aristot. ait l. c. cf. sup. Exc. XXI ad lib. I. Male ex corrupto Stephani loco in Βέττος Bruttios primos et ante Œnotrios incolas venditant nonnulli, ut nuper *Grimaldi*, vir cætera sagax (in *Annali del Regno di Napoli* T. I, p. 131. 138 sq.). Proprio nomine Œnotriam appellavit loca circa Æsarum et Crimisam, quæ Philoctetes adiisse dictus est, Lycophron v. 911. 912.

Quando et quomodo Pelasgi ex his locis ad Aborigines illos in Umbris finitima quæque infestantes pervenerint, nec ipse Dionysius habet, quod afferat, nec res per se satis fit probabilis. Quomodo enim ad ulteriora progressa exigua Pelasgorum turba per tot barbaros populos ad mediam usque Italiam penetrare potuisset? Verum ex tota Dionysii disputatione satis apparet, hos Œnotrios cum Aboriginibus, ex sumta illa opinione seu hypothesi, a Græcis Romanorum stirpem esse repetendam,

dam, permiſceri, multoque pejus pro iiſdem haberi; ut mihi adeo ſatis liquere videatur, primæ huic Pelaſgorum coloniæ, ſi modo ea unquam fuit, nihil plane cum Aboriginibus eſſe commune, nec quicquam amplius teneri poſſe, quam hoc: antiquiſſimis jam temporibus de Pelaſgorum ſub Œnotro ſedibus in inferiore Italia occupatis famam fuiſſe inter Græcos.

Altera Pelaſgorum colonia, ſub Deucalionea tempora deducta, ea eſt, a qua Aboriginum cum Pelaſgis in unum populum coaleſcentium origo repetenda videtur. Ex Theſſalia illi ejecti alii in alias terras, pars per Epirum, oraculo Dodonæ accepto, quod etiam Macrob. I Sat. 7 recitat, Ionium trajecerant, et tempeſtate vexati ad oſtium Padi Spineticum appulerant. Ibi pars caſtra et urbem muniunt, alii ad interiora terræ pergunt, et Umbris primum, tum Aboriginibus laceſſitis, ubi ad Cutiliam eventum habere vident Jovis Dodonæi reſponſum illud, cum his fœdus faciunt, agrique parte accepta adverſus Siculos belli ſocietatem ineunt hoſque tandem ab utraque Tiberis parte ſedibus ejiciunt. v. Dionyſ. I. 18—21. Sed Pelaſgi, ab egregio rerum hominumque auctu, aliquando poſt variis calamitatibus et diſſenſionibus domeſticis agitati, in varias partes diſperſi ſunt. Pauci, qui remanſerant, Aboriginum nomini ſuum paullatim ſubmiſerunt. v. ibid. ad c. 30. Acceſſerunt mox Pelaſgi ex Arcadia ſub Evandro, de quibus alio loco videbimus; tum Græci cum Herculi aliique. Dubitari itaque non poteſt, in media hac Italia (nam de extrema Italia coloniis Græcorum variis temporibus occupata non agimus) magnam Aboriginum partem ab eo inde tempore Pelaſgicæ et Hellenicæ fuiſſe ſtirpis, multaque ex horum ſermone et religionibus illos adſciviſſe, Quo ipſo poëta paratam habet excuſationem, quod multa in his locis ad Græcanicam religionem deflexit; ejus enim veſtigia paſſim etiam Dionyſius agnoſcebat inprimis Faleriis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelaſgicæ ſtirpis habendos videri pronuntiavimus. Recte, ſi quid videmus; Faciunt enim multa, quæ hic enarrari nequeunt, manifeſtum, Aborigines ad *Auſonum* nomen pertinuiſſe, quod late per totam Italiam ſedes non uno nomine habuit, ut tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim uſque habitarent: quandoquidem Latinum nomen, quod in illius locum ſucceſſit, eo uſque pertinuit; hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitarunt, paſſim Auſonum nomen ſervarunt; unde

haud Feſtum, in *Auſonia*, ea pars Italiæ, in qua ſunt Cales et Beneventum, prima Auſonum ſedes fuiſſe traditur. Ad Lirim urbs Auſona adhuc ſub Romanis fuit, nam U. C. 440 ea cum Minturnis et Veſcia ab iis capta, *deletaque Auſonum gens :* Liv. IX, 25. Ex eodem genere homines fuiſſe neceſſe eſt, qui loca intra Lametinum et Scylacium ſinum tenuere, antequam Pelaſgi Œnotrii ea occuparunt. Pars eorum alia *Opicorum*, vel *Oſcorum*, ex Opſcis, nomen habuit, quorum ſuperſtes ad ſeriora tempora fuit numerus per loca Campaniæ proxima Atellis, unde et *linguæ Oſcæ* nomen manſit, quam Aboriginibus et Auſonibus communem fuiſſe adeoque Latinæ ortum dediſſe neceſſe eſt. Pars Auſonum in *Sabinos* abiit, pars in *Auruncos*, cultu illa horridior ; facta ſcilicet magna vitæ et morum mutatione, alii veterem aſperitatem retinuere ; aliis Græcarum coloniarum artes et inſtituta adſciſcentibus. Conſentiunt cum his loca Ariſtot. de Rep. VII, 10 ὦχεν δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυρρηνίαν Ὀπικοὶ, καὶ πρότερον, καὶ νῦν καλούμενοι τὴν ἐπωνυμίαν Αὔσονες, et Dionyſ. I, 72 ex Ariſtotele, Ὀπικὴ, *in qua Latium*. Et Thucyd. VI, 1, cum Dionyſ. I, 22, *Siculos, dum Opicos fugerent, in Siciliam trajeciſſe :* etſi Thucydides Siculos in inferiore Italia quæſiviſſe videtur : quia Italia ab Græcis antiquioribus de extrema parte dici ſollenne erat. Omnino autem mirum non eſt, in tanta populorum cognatione nomina ſæpenumero promiſcue poni.

Ab hac communi *Auſonum ſtirpe* ortum duxere tot nominibus *diverſi Italiæ populi :* permixti quidem illi paſſim cum Pelaſgis, alibi cum Siculorum et Umbrorum reliquiis, forte etiam cum aliis, qui a Gallis, Liguribus, Liburnis aliiſque Illyrici generis populis orti erant ; Auſonium tamen nomen ubique fuit ſuperius et Auſoniæ originis veſtigia manſere ubique non obſcura. *Sabini* quidem, qui ea loca inhabitabant, in quibus Auſones ſeu Aborigines Umbris expulſis ſucceſſerant (Dionyſ. I, 14. II, 48. 49), pro vetuſtiſſimis ejus ſtirpis fuerunt habiti : ad eos originem referebant *Picentes, Peligni, Marrucini, Veſtini, Marci, Æqui, Hernici, Samnites.* A Samnitibus *Frentani, Hirpini, Lucani*, et ab his *Bruttii* provenerant ; a Samnitibus etiam *Campani*, qui priſcos locorum incolas, Auſonum et Auruncorum nominis, cum Etruſcis, agris paſſim ejecerant. Accuratius hæc exponere tanto opportunius fuit, quo multa, quæ in ſequentibus ad poëtæ interpretationem afferentur, ſine his vix intelligi poſſunt.

Habemus

Habemus jam communem Auſonii generis ſtirpem, de cujus remotiore origine inquirendi locus nunc non eſt; etſi proclive eſt a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures, Ibericum genus, olim eam retulere ſcriptores apud Dionyſ. I, 10. Verum nec definiri quicquam in agreſtium gentium originibus tam antiquis poteſt, nec ad unum ſed ad plures e ſeptentrione et occidente adventantes barbaros populos prima Italorum origo referenda eſſe videtur.

Progredimur nunc ad alterum, quod poſuimus: novum in carmine noſtro fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, ab iiſdem priſcis populis, inprimiſque ab Auſonibus et Aboriginibus, procedere: modo adoleſcentum, qui hæc legent, animos eo adhuc intenderimus, ut Romanorum originem linguæque Latinæ cauſſas ſuo ipſi judicio ex ſuperioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc eſt Auſonum, genere, ſed cum Pelaſgis, Trojanis ac Græcis mixto, ad intelligendum in promtu eſt, ſermonem Romanum a Latinis inprimiſque ab Albanis profectum, communem eundemque cum ſermone Auſonum, hujuſque nonniſi dialectum fuiſſe, excultam temporum ſucceſſu, cum cæterorum Auſonicæ ſtirpis populorum ſermo antiquam aſperitatem retinuiſſet. Habuere igitur populi Italici, primo ritus ac religiones, in multis quidem haud abludentes a Græcis, cætera proprias ac domeſticas; barbariem et horridam vetuſtatem in iis facile agnoſcas, inprimiſque ſuperſtitioſum deorum metum, quem ſane injicere animis poterant magnæ ac crebræ naturæ converſiones et perturbationes in his locis ex tremoribus ſoli, ex ignibus ſubterraneis, eorumque eruptione, ex aquarum ſtagnatione ſilvarumque vaſtitie. Necyomanteum Cimmeriorum erat in finibus anthropophagorum Læſtrygonum; ſacra humana in locis ad Tiberim, Fauni oracula incubatione in victimarum cæſarum pellibus accepta. Habebant iidem fabulas et narrationes ſuas a majoribus acceptas ſuper origine ſua ac primo vitæ cultu, ſymbolis fere ac ſymbolicis perſonis expreſſas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum ſuper illuſtrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturæ eventis inſignioribus, ſed fabuloſo illo ſermonis et narrationis genere exponi ſolitas; neque poëtarum ingeniis, ut inter Græcos factum, expolitas et ornatas; ſed ipſa argumenti triſtitia aut fœditate notabiles, ut de Caco latrone. Itaque Italici mythi longe a Græcæ fabulæ ſuavitate abſunt; nec varietas grata ineſt, et

major

major ornatus pars ab ineptis verborum lusibus aut veteris sermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta. Cum enim veteres ritus, ut fit, et essent admodum mutati et caussa eorum ignoraretur: ariolatione incerta multi ritus et sacra interpretari conati ad verborum lusum et originem confugerunt et inde fabularum causssas deduxerunt. Passim tamen Græcanicæ quoque fabulæ aspersa sunt vestigia aliqua.

Ea quidem, quæ VII, 45 sqq. exposita sunt, de quibus Exc. V videndus, haud dubie *Aboriginum* vel *Latinorum* habendi sunt *mythi*, qui mox inter Albanos servati, tandem ab his ad Romanos pervenerunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod ita intelligendum, ut illos inter majores, stirpis vero auctorem ultimum Saturnum habuerit. Sic inf. 219 *Jove Dardana pubes Gaudet avo*. Aboriginum alii mythi fuere de *Jano*, de *Camenis*, de *Anna Perenna*, de *Angerona*, de *Carna*, de *Ope*, symbolicæ fere naturæ, sed plerique obscuriores, cum ipsis nominibus, quæ apud Varronem, Festum, Macrobium, Augustinum, Arnobium et alios sunt videnda; ut adeo vix sit operæ pretium, in illis otium consumere: inprimis, cum pauca integra ac sana, pleraque commentis et interpretamentis fœde contaminata ad nos pervenerint. Certatim enim ab historicis, grammaticis, et multo magis a doctoribus Christianis allaboratum est, ut antiquitatem obscurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix unam et alteram veteris Italiæ religionum interpretationem servavit; etsi sunt in iis nonnullæ, quibus priscorum hominum sermo symbolicus egregie illustratur. Sic Vulcani, qui ignis est, uxor apud Macrob. Sat. I, 12 editur *Maia*, hoc est Terra, Mater magna, sed cum notione auctus: unde eadem *Majesta* dicta fuit. Apud Tusculanos *Maius* erat Jupiter. Eadem cum Maia *Ops*, *Bona Dea*, *Fauna*, *Fatua*, habita: v. Macrob. ibid. *Vertumni* et *Pomonæ* fabula ex ipso nomine lucem habet: eam v. apud Ovidium et Propert. IV, 2.

Sed in his fabulis magna facta esse videtur peturbatio, *quatuor* potissimum, si recte judico, *modis*. *Primum*, cum, communi licet stirpe oriundi, diversi tamen et per varias Italiæ partes dispersi, populi proprios quisque quosdam suos haberent mythos: ad Aborigines seu Latinos eos trahere serior cœpit ætas, inprimisque e Romanis quisquis veteres historias concripserat. Videndus in hanc rem inprimis Sext. Aurel. Victor; add. locus Tzetzæ ad Lycophr. 1232, quem ad Dionem retraxit

traxit Valeſius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco ſequitur. Nam, quod modo eum vidimus Latini majores edere Faunum, Picum et Saturnum atavum, id paullo poſt v. 177 ſqq. deſerit. In Latini regia: *Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum Antiqua ex cedro; Italuſque paterque Sabinus Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem, Saturnuſque ſenex Janique bifrontis imago Veſtibulo adſtabant.* Hic *Sabinus* ad Sabinos, qui inter vetuſtiſſimos ex Auſonibus fuere, referendus eſt, gentis a nonnullis, ut a Catone, auctor habitus; etſi alii aliter de populi origine et nomine argutati ſunt. Silius VIII, 424 *Sabum* vocat. cf. Pompon. Sab. ad h. l. VII, 178. *Italus* autem ad Œnotrios ſpectat, quos Auſonum ſedes in extrema Italia occupaſſe et, quod probabile eſt, cum iiſdem promiſcue habitaſſe, ſupra vidimus. Namque in his locis primum Italiæ nomen auditum eſt, ſive ab Italo rege ſive ab alia cauſſa ductum. cf. Excurſ. XXI ad lib. I. Italum Œnotrios, qui diſperſi habitabant (νομάδας), ad agriculturam adduxiſſe, leges ſcripſiſſe et, inter alia, ſodalitia conviviaque publica (συσσίτια) ad ſuum uſque tempus frequentata conſtituiſſe narrat Ariſtoteles de Rep. VII, 10, quod fruſtra conantur ad Saturnum revocare. Quidni Œnotriis ſuas fabulas relinquamus?

Altera mythorum Latinorum interpolandorum ratio ab allegoricis narrationibus profecta, quas in hiſtoriarum ordinem et numerum ſeriores retulerunt: quod idem inter Græcos et omnes omnino terrarum populos factum eſſe modo in multis modo in paucis manifeſtum eſt. Ita Saturnus, Faunus, Janus, inter Latini majores relati ſunt, qui tamen ſymbolica fuerunt nomina ac ſigna, quibus varias res phyſicas et ethicas declarabat vetus Italia; ut alio loco videbimus.

Sed majorem mutandi et ad peregrinam indolem inflectendi mythos Latinos licentiam, *tertio* quidem loco, attulit inſanum Græcanicæ doctrinæ in patrias hiſtorias et religiones inferendæ ſtudium inter Romanos, quod a pluribus cauſſis profectum eſt. Partim enim domeſticæ hiſtoriæ antiquioris ignorantia, et plenior expeditiorque Græcarum rerum cognitio, partim Græcorum hiſtoricorum exemplum in originibus veteris Italiæ e Græcia arceſſendis, eorumque de veterum Pelaſgorum communibus cum Auſonum vel Aboriginum gente ſedibus (v. ſup. p. 129 ſq.) narratio et diſputatio, partim denique animadverſa in nonnullis Græcanicæ originis et linguæ veſtigia eo adduxerant multos, ut omnia, quæ in antiquitate Italiæ obſcura et parum explorata eſſent,

eſſent, ad Græcos referre, ex Græcis moribus, inſtitutis, et opinionibus illuſtrare, et ea, quæ a Græcis diſcreparent, ad eorum verba et res accommodare ſtuderent. Eſt ea ſtudii hiſtorici inter omnes populos infantia, ut ſuarum rerum origines aptas et nexas eſſe velint ex illuſtri aliquo ſui ſeu priſci temporis populo. Majores noſtri regum ſtirpes ad Trojanos vel Græcos referebant. Similiter Romani omnium fere Italicarum urbium nomina et origines a Græcis repetebant, quandoquidem colonias Græcas in multis Italiæ paſſim locis conſediſſe acceperant.

Hujus generis mythologiis pleni ſunt Grammatici, inprimiſque Macrobius; in quibus tempus conſumere ſigillatim exponendis nolim quemquam; ſatis eſt rem omnino tenere. Sed, quod gravius eſt, antiqui iſti ſcriptores, quos illi adhuc integros verſabant manibus et exſcribebant, iiſdem opinionibus erant imbuti. Ex qua ſecta *Cato* inprimis fuit, qui ſero litterarum Græcarum ſtudio ad pravam eam rationem deductus eſſe videtur. Eidem adjungit P. *Sempronium Aſellionem* Dionyſius I, c. 11. *Cæcilium*, qui Græcam urbis Romæ originem ediderit, Strabo memorat lib. V, p. 352 C; qui tamen forte eſt *Cincius*, cujus nomen apud Dionyſium quoque lib. I. 74, p. 59 Hudſ. Καίκιος in Cod. Vatic. ſcriptum eſſe video, vel *C. Acilius*, cujus annales græce ſcripti a Claudio aliquo converſi legebantur. Eos, qui græce res patrias conſcripſerunt, Romanos Græcas quoque fabulas eſſe amplexos, nemo mirabitur; ut *Q. Fabium* in Annalibus et *L. Cincium* in Annalibus Græcis (ap. Dionyſ. lib. I, c. 6), *A. Albinum, qui Græce ſcripſit hiſtoriam*, Cic. Brut. 21, et *Cn. Auſidium*, Tuſc. V, 38. Enimvero necdum alium quemquam ſcriptorem veterem, quantum quidem ex fragmentis intelligi poteſt (inſpiciat aliquis v. c. librum de Orig. G. R.), reperi, qui non Græcas fabulas ſectaretur. Varro quoque eidem ſtudio nimium indulſit, ut vel ex uno loco de R. R. III, 1, 6 ſatis intelligi poteſt. Inprimis autem in urbium Italicarum originibus e Græcis fabulis repetendis laborarunt tantum non omnes, ut nec modum nec rationem ſervarent; nam leviſſima quaque rerum nominumve ſimilitudine arrepta originem, cauſſam, et conditorem in Græcia reperiſſe ſibi videri ſolent. Hoc idem tot virorum doctorum exemplum obfuerat Dionyſio Halicarnaſſenſi, viro acutiſſimo, ut urbem Romam jam inde ab initio ad Græcæ coloniæ morem deſcriptam, opibus inter Regem, Senatum et Populum, ſapienter ad trutinam exæquatis, reique publicæ partibus ſubtiliter conſtitutis egregie fundatam, tamquam in tabula picta exhiberet.

Pravo

Pravo hoc Græcæ doctrinæ ſtudio doctiſſimos ex Romanis ſi quis imbutos fuiſſe audierit, non amplius mirabitur Etruſcos a Tyrrhenis, Sabinos a Lacedæmoniis, deductos ferri; Tibur eſſe Argivorum coloniam (VII, 672); Haleſum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723 ſq.); Ariciam Dianæ amaſium Hippolytum excepiſſe (761 ſq.) Comparet aliquis Faſtos Ovidii v. c. IV, 63 ſqq. et ad ſacrorum rituum feſtorumque cauſſas origines ibi traditas attendat, aut ad Quæſtiones Romanas Plutarchi. Innumera hujus generis ſunt alia apud Servium, Plutarch. Romul., Juſtin. XX, 1 pr., Solinum c. 8 et apud Grammaticos. De inſtituto talia perſequuti eſſe videntur Alexander Polyhiſtor et Avianus aliquis, qui iambis totum Livium ſcripſit, ut Servius ait ad lib. X, 388, item Hyginus *de urbium Italicarum origine*. Si forte mireris, quomodo his ſomniis tantum tribuere potuerit antiquitas, recordandum eſt ſimilis vanitatis, qua viri docti ſuperiore ætate omnem veterem Italiam ex Hebraicis Lexicis (Phœnicia verba ſe tenere putabant), repetiere.

Ita tandem factum eſt, ut pauci Latini mythi propriam ſuam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quæ Græci de Κρόνῳ ſuo narrabant, etiam auream ætatem (v. c. Æn. VI, 793—795) et Jovis impia conſilia. Faunos, qui Latio et Etruriæ proprii ſunt, cum Panibus, Satyris, et Silenis miſcuerunt, adjuncto etiam Baccho; Camenas Nymphas cum Muſis: et ſic porro. Leucotheam fecerunt ex Albunea, Portumnum ex Melicerta, qui Phœnicum utique navigationibus ad Græcos pervenerat forte is jam a Cadmo illatus et Palæmonis nomine inſignitus. Res tandem eo adducta, *ut peſſimi fabularum ſuarum interpretes eſſent Romani*. Nec quicquam fuit Italis adeo domeſticum ac proprium, quin a Græcis repeterent. Ipſum Janum ex Perrhæbia Theſſaliæ qui adducerent, fuiſſe video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269 A, alios, qui ex Creuſa, Erechthei Athenarum regis filia, natum, apud Victor. O. G. R. 2. Quid? quod Janiculum ab Ione, Creuſæ filio, ex Euripidis fabula noto fuere qui conditum traderent ap. Aurel. Vict. O. G. R. 2. Maia, quæ, ut ſupra vidimus, mater Terra erat, ad Majam Mercurii matrem revocata eſt. Nerienes, Virtus vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem eſt depravata. Gell. conf. XIII, 22.

Tandem *quarto* loco ineptis et pravis etymologiis turbatæ ſunt hiſtoriæ antiquæ Italiæ plus quam credi poteſt. Hoc quidem ſtudium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipſamque adeo verborum originem inveſtigandi, jam inter

Græcos parum ad ſermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem intra meros ſonorum luſus ſubſtitit; quod e Varrone, Catone, Cicerone et aliis infinita exemplorum copia docet, ut Grammaticorum volumina taceam. Eadem res ipſis hiſtoriis et fabulis noxæ fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres ſcriptores. Ut Umbros quaſi Ombrios dictos, Thuſcos a ſacrifico ritu dictos, et ſimilia omittam: de Aboriginibus quam multa illi commenti ſunt ex vocis ſono! Latium a latendo cum duxiſſent, quæ non excogitarunt in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebræ. Anna Perenna in Didonis ſororem mutata, et Nympha Numicii illa facta, cum dea eſſet indigetum numero, et haud dubie anni initia fauſta deſignaret, conf. Macrob. I Sat. 12 Januario—*et publice et privatim ad Annam Perennam ſacrificatum itur; ut annare perennareque commode liceat.* Ardea, Rutulorum urbs, nomen habens cum ave ardea commune, fabulam abſurdam peperit avis ex urbis incenſæ cineribus enatæ. vid. Ovid. Met. XIV, 574. 580. Virbius heros in Hippolytum deflexus quaſi bis vir et vitæ redditus ib. XV, 497 ſqq.

Fuiſſe jam inter Græcos ſcriptores *Dioclem Peparethium* et alios, qui Italicarum urbium origines hunc in modum interpretarentur, docent exempla apud Dionyſ. lib. I, 34 ſq. 49 ſqq. 72 ſqq. add. Scymnum v. 226 ſqq. In Parallelis Plutarcho tributis magnus eorum numerus laudatur, qui Italica ſcripſere, Ariſtides Mileſius, Theotimus, Alexarchus, Cleonymus, Theophilus, Dorotheus, Ariſtocles, Meryllius, Chryſippus, Ageſilaus, Ariſtobulus, Alexander Polyhiſtor; cum his Xenion apud Macrob. I Sat. 9. Adde his eos, qui Tyrrhenica ſcripſerant, ut Soſtratus. Omnes hos Græcas fabulas in Italiam tranſtuliſſe apparet, ſeu opinione falſa deceptos, ſeu pravo ſtudio ductos. Omnino ſerius ad Græcos Italicarum rerum notitia paullo luculentior pervenit. Nam etiam illo tempore, quo Græci navibus Italiæ littora frequentabant aut Græcia Magna civitatibus Græcis potentibus florebat, interiores tamen terras pauci adiiſſe videntur. Itaque fragmenta, quæ ex priſcis Græcis ſcriptoribus nova ſuper Roma et vetere Italia affert primis in libris Dionyſius, miram prodere videntur inſcitiam doctiſque hominibus prorſus indigenam.

Fabulas autem ſuper Italicis rebus procudendi facultatem et materiam Græcis ingeniis præbuit inprimis primo Herculis profectio cum Geryonis armentis per Italiam facta (cf. Apollod. II, 5, 10), tum Homerica narratio de Ulyſſis erroribus etc

ad

ad Italiæ littora acceſſu. De Hercule quidem fabulas innumeras, magnum inprimis urbium numerum Italiæ ab eo vel ab ejus filiis conditarum, narraverunt, Ulyſſis autem progenie aut ſociorum ſtirpibus omnem paſſim Italiam frequentarunt. Ipſi adeo Auſones ab Auſone, ſeu Circes filio ex Ulyſſe ſeu Calypſus, ortum habuiſſe narrantur. Feſtus: *Auſoniam appellavit Auſon Ulyſſis et Calypſus filius eam primam partem Italiæ, in qua ſunt urbes Beneventum et Cales* (hoc quidem, ut ſupra vidimus, recte; nam ea Italiæ pars Auſoniæ nomine proprie inſignis fuit); *deinde paullatim tota quoque Italia, quæ Apennino finitur, dicta eſt Auſonia* (hactenus vere: ſed reliqua fabuloſe) *ab eodem duce, a quo etiam conditam fuiſſe Aruncam urbem ferunt* (Sueſſa Aurunca, ab Auruncis habitata). Ab Ulyſſis et Circes tribus filiis, Romo, Antia et Ardea, tres urbes conditas et nominatas Xenagoras tradiderat ap. Dionyſ. I, 72 (p. 58) cf. viros doctos ad Stephan. in Ἄρδεα et Cluver. pag. 976. Latinum Circes et Ulyſſis filium jam Heſiodus prodidit Theog. 1011. 1013, Telemachi et Circes filium alii, forte ipſe Telegoniæ auctor, carminis cyclici: v. Hygin. f. 127, ubi v. Intpp. add. Geopon. XI, 2, ubi v. Niclaſ. V. C. Corruperant Telemachi nomen et tradiderant Telephi filium alii, quos Cedrenus ſequutus eſt p. 135 D. Hujus generis multa in primo ſtatim libro Dionyſii et Solin. cap. 2 cognoſci poſſunt. Traducta quoque res ad alios a Troja ſeu reduces ſeu profugos. Ita Capys Campaniam tenuit. Alia v. ap. Serv. ad Æn. I, 242. Corrupere Romani ipſas ſacrorum ſuorum domeſticorum origines, ut Lupercalium, quæ ex Arcadia repetiere. De Fauno v. Plutarch. Parall. p. 315. c. Quæ omnia ſi ſemel animadverſa et perſpecta habueris ducta illa ex prava opinione, ſed cum ratione certa, multarum obſcuritatum et difficultatum nubem ex vetere hiſtoria facile diſpulſam eſſe intelliges.

Quid quod ſatis probabile mihi ſit, ipſam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione eſſe profectam: nam a *ruma*, ſeu *rumi*, quod vetus mammæ nomen eſt, Romæ nomen deduxiſſe nonnullos videmus; ut alios a *virtute* ac *robore* ad Græcam vocem ῥώμην. Ignoratio originis, a qua nomen urbis ductum eſſet, hominum animos ad conjecturas convertit, quæ poſtea in narrationes abierant. Quod ſi verum eſt et ex antiquioribus ſumtum, quod Servius ad lib. VIII, 90 et alibi habet, ut Tiberis priſcum nomen *Rumon* fuerit (neque illud adeo abhorrens ab antiquiſſimo aquarum et amnium nomine

per Celtas et Græcos vulgato: *Rha, Rho, Rhu, Rhiu, Rhiw, Rhei* (ῥέω, ῥόος), non improbabile fit, urbis nomen a flumine esse ductum, et omnia alia, quæ narrantur, pro commentis seriorum ætatum esse habenda.

Sed de his nolim cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi satis est dilucide satis exposuisse naturam et caussas corruptarum fabularum veteris Italiæ, ut mihi via ac ratio expeditior fit ad ea, quæ in sequentibus erunt tradenda.

EXCURSUS V.

Historia veteris mythicæ Italiæ capita potiora de Saturno, Jano, Pico, Fauno, Latino.

VII, 45 sqq. *Rex arva Latinus et urbes Jam senior longa placidas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica Accipimus: Fauno Picus pater: isque parentem Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.* Cum hæc sint quasi potissima historiæ veteris mythicæ Italicæ capita: disquirendum de iis esse videtur paullo accuratius.

Ad *Saturnum* videmus Latini genus simulque fabulas veteris Italiæ tamquam ad caput et originem deductas subsistere, nec ulterius procedere. Est autem de *Saturno* mythus proprius Aboriginibus ac domesticus, nec quicquam aliud, si recte judico, quam symbolicum nomen ac repræsentatio melioris vitæ, cujus initia a frugibus inventis, satione et messe repeti solent. Itaque falx ei addi cœpit; eoque narratum, ad cultum vitæ eum Aborigines adduxisse: *Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo—Is genus indocile ac dispersum montibus altis Composuit legesque dedit.* Æn. VIII, 319 sqq. Addita quoque conjux Ops, h. e. Terra. Commenta seriorum apud Macrob. I, 7. 8. 10 non moror.

Cum a Græcis tractari cœpissent fabulæ Italicæ, ad *Cronum* illi suum referre cœperunt *Saturnum*. Factum id jam ab Ennio in Annal. Nam fragm. p. 30 *Saturnus, quem Cælu' genit*, et a L. Accio in Annalibus ap. Macrob. I, 7 extr. legitur, versibus inde adscriptis; etsi de illo nomine dubitare licet. Inde turbatus et interpolatus est antiquus ille mythus, et narrata de Saturno ea quoque, quæ Græci a Phœnicibus accepta de Belo ad suum Cronon transtulerant: ut jam supra monitum (Excurs. IV, p. 135). Falcem, messis symbolum, modo ad ἄγρια Κρόνια

et

et reſciſſa Cæli pudenda, modo ad tempus, quod omnia demetit, revocarunt.

Ut autem Græci Cronum in Italiam transferrent, etiam ſitus Italiæ verſus Græciæ occidentem eos impuliſſe videtur; *Occidentem* enim locis inferis, adeoque Tartaro, quo Cronus detruſus deliteſcit, finitimum credidit antiquitas. Hinc Ionium et Adriaticum mare Κρονίη ἅλς appellatum videas v. c. apud Apollon. IV, 510. 548 et al., et Κόλπος Ῥέας apud Æſchyl. Prometh. 836. Juvabat quoque in partem nomen *Latii* a latendo ductum, quod ad Cronum trahi poterat, qui Jovem fugiens eo venerat. VIII, 320 *Arma Jovis fugiens et regnis exul ademtis.* Ex his manifeſtum fit, quo tot doctorum virorum ſomnia ex etymo vocis ducta recidant, etiam ſuavis illa interpretatio vocis *Chittim* cum Latio comparatæ.

Receptus inde eſt Saturnus in Annales tamquam *gentis conditor*, et legum vitæque mitioris auctor rexque Latii vetuſtiſſimus; uti nullus facile eſt populus, qui non idem ſymbolica nomina pro ſtirpis ſuæ auctoribus habuerit. Difficultatem ac moleſtiam fecit mox ſcriptoribus *Janus*, quem et ipſum mitioris vitæ inter veteres Italos auctorem traditum videbant.

Eſt *Janus* hic et ipſe inter mythos Latinos referendus deuſque eorum domeſticus. *Nam tibi par nullum Græcia numen habet*, ait Ovid. I Faſt. 90; nec dubito, eum ab initio nihil aliud quam almæ naturæ, excultæque ejus dotibus vitæ, ſymbolum aliquod fuiſſe. Itaque in Saliaribus carminibus *deorum deus* audiebat (Macrob. I, 9) tamquam principium rerum adeoque etiam deorum. Traductum inde ſymbolum ad alia cognata, ut deſignaret omnium rerum initia et origines, mox rerum vices, tempora, annum ejuſque vertentis ſe nova exordia, mundi quoque ſeu cæli ortum et occaſum, et ſic porro: ita enim, ut in varios ſignificatus ſymbola detorquerentur, ipſa res ac neceſſitas ferebat. Ita ipſum complexum ſiderum et cælum deſignaſſe dicendus ſecundum Meſſalam ap. Macrob. l. c., ipſum chaos et ex eo orta rerum facies apud Ovidium in Faſt. I pr. Plura alia, etiam multarum rerum inventa, ad Janum retulere ſeriores non modo Grammatici ſed etiam ſcriptores Romani, ut ex Ovidii Faſt. lib. I intelligi poteſt, partim rerum ſimilitudine partim nominis origine ab *eundo* repetita inducti. cf. Macrob. Sat. I, 9. Serv. ad Æn. VII, 610 et al. Quod belli paciſque habebatur arbiter, ortum forte non aliunde habuit, quam quod ejus religio erat antiquiſſima: unde invaluerat, ut bello indicto templum

templum ejus ad ſupplicationes pateret. Diſtinguenda ab iis alia a ſerioribus adſcita, ut prudentiæ opinio a duplici facie; nec pro mundi anima Janum dictum eſſe antiqua auctoritas firmat, aut inter ſidera Jani numen ortum, ita ut navicula inter Booten et Virginem ab initio dictus et habitus Janus eſſet: quæ nuper fuit ingenioſa V. C. *Dupuy* opinio: Critolai enim fides nulla eſt, Grammatici in phænomena Arati ludentis, in libro ſuppoſititio Plutarchi, Parall. p. 307. 308.

Cum hoc nomen ſymbolicum mox et ipſum inter vetuſtiſſimos *Italiæ herõës* ſeu *deos* eſſet relatum, dubitatum eſt *inter Janum et Saturnum*, uter altero eſſet antiquior. Plerique tamen Janum priorem Italiam obtinuiſſe narrant, et advenam Saturnum ab eo eſſe exceptum: cf. Ovid. Faſt. I, 233 ſqq. et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro noſter lib. VIII, 319 *primum* Saturnum in Italiam veniſſe dicat, multa argutati ſunt etiam veteres, ut hanc difficultatem expedirent. Talis diſputatio apud Aurel. Victorem O. G. R. c. 1 legitur: quam inanem eſſe ex ſuperioribus facile intelligitur. Nec vero Janum excludit Virgilius, ſed *primus* nihil aliud eſt, quam primis h. e. antiquis temporibus, prima hominum ætate. Sed forte tota illa de Saturni, et quidem navi vecti, Jano regnante in Italiam adventu narratio nullam graviorem cauſſam ac fundum veri habet, quam quod antiqui numi altera parte navis roſtrum, altera Janum bifrontem habebant; etſi his de ſignis dici vix poteſt quam multa veteres argutentur. cf. Ovid. Faſt. l. c. et Plutarch. Quæſt. Rom. p. 274 D. E. Neque abſimilis, ſuſpicor, ratio induxit, ut Janum Saturnumque in regni ſocietate vixiſſe traderent: quandoquidem vicinis collibus nomina erant impoſita: *Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen* lib. VIII, 358.

Secundus a Saturno apud poëtam noſtrum *Picus* memoratur l. c. VII, 48. 49 *Picus—iſque parentem Te, Saturne, refert.* Primum omnino ſanguinis auctorem per parentis vocem ſæpe declarari, et notus eſt loquendi mos, et Burmannus ad h. l. monuit. Jani utique ex Venilia filiam, *Canentem*, uxorem habuiſſe narratur. Multa ſunt in hac hiſtoriæ antiquæ parte nomina ab initio ſymbolica, etſi obſcuræ nunc fere interpretationis, quæ in viros ac feminas abiiſſe videntur. Janus quidem ſecundum alios *Cameſen*, ſororem ac conjugem, ſecundum alios *Veniliam* in matrimonio habuit. Cameſe vix alia fuit quam Cameſna et Camena, ut Caſmilus, Camillus (v. Æn. XI, 543. cf. Varro de LL. VI, 3); vetus Italiæ numen, ad plures deas,

Camenas

Camenas dictas, traductum, quas cum Musis aliquando confuderunt Romani. Lucum iis cum fonte Numa dicaverat: ad eas enim pleraque carmina sua, hoc est vaticinia, referebat (Plut. in Numa p. 65 A). Camesene nomen fuit antiquissimum montis ac loci, cui Janiculum oppidum impositum erat. Hyginus illud nomen a Camese duxerat, qui cum Jano eas terras tenuisset: sed narraverat hoc ex Græco homine, Protarcho Tralliano; ap. Macrob. Sat. I, 7; at cf. Athen. XV, 13, p. 692 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuisse, confusa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de L.L. IV, 10 disjungit eas: *Salacia, Neptuni, a salo, Venilia a veniendo* etc.

Ex hac igitur Venilia susceptam Jano filiam *Canentem* in matrimonium accepisse narratur Picus, v. Ovid. Met. XIV, 333 sqq., qui copiose fabulam persequitur, qua a Circe in venatione conspectus, cum ejus amorem sprevisset, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII, 189 sq. *Picus—quem capta cupidine conjux Aurea percussum virga versumque venenis Fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.* Picus vel picumnus priscis Italis inter sacras fuit aves inprimisque auguriis probatus, idem Marti sacer: v. Serv. ad lib. VII, 190. Nisi itaque nominis interpretatio fabulam istam mutatæ formæ peperit, nata illa esse potuit ex antiquo signo juvenis cum pico in capite. Tale signum memorat Ovidius in Circes ædibus Met. XIV, 313 sq., ut augurandi peritia in Pico expressa videatur. Quo ipso declaratur id, quod apud Virgilium lituum manu tenet ejus signum in Latini regia positum: v. 187 *Ipse Quirinali lituo —sedebat—Picus equum domitor.* Servius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuisse.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater*; et lib. XII, 766. 769 est Faunus *Laurens deus*. Martis filium ediderant alii: Dionys. I, 31. Appian. fragm. lib. I. Cum in ejus ætatem Evandri et Herculis accessus ad Italiam a Græcis relati essent, frequentior ejus ab iis facta mentio. Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis hæc tenebimus: Primum numen fuisse antiqui Latii, idque fatidicum, Faunum; fuere autem priscæ Italiæ, et priscarum fere ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes: hæc enim futura prænoscendi ac prædicendi facultas in numine inprimis hominum rudium animos movebat: nec aliter barbari Americæ et Africæ populi de diis suis statuunt. Faunus tamen inter fatidicos deos inprimis eminuit: eratque ejus celebre oraculum in luco Albuneæ apud Tibur;

Tibur; de quo v. lib. VII. 82 ſqq.; ab eo enim acceptum nobile illud reſponſum de Lavinia. Symbolicum quoque nomen eſt *Fatuæ* pro uxore Fauni habitæ futura præmonentis. v. Juſtin. XLIII, 1. Videntur autem oracula illa aliquando, ſerius forte, verſibus rudibus fuiſſe reddita, quod verſuum genus *Saturnios* appellarunt veteres: cf. Varro LL. VI, 3. Inconditos verſus poëtarum ſuperiorum Ennius vellicabat hoc nomine: *ſcripſere alii rem Verſibus, quos olim Faunei Vateiſque canebant.*

Hoc numen Romani de Pane Græcorum interpretati ſunt: inde etiam Faunos (v. Æn. VIII, 34) ad morem Panum et Satyrorum produxerunt. Grammaticorum commenta non attingimus: v. Victor O. G. R. c. 4. Habiti Fauni inter comites Bacchi et orgia celebrantes, etiam in artis operibus: qua de re egimus in *Antiquar. Abhandl.* c. II, p. 53 ſqq.

Inde inter priſcos Italiæ ſeu Latii reges idem Faunus relatus eſt, modo Martis modo Pici habitus filius, quod Virgilius amplexus eſt l. c. Eo regnante Evander ex Arcadia in Italiam veniſſe ferebatur. v. Dionyſ. I, 31, Juſtin. XLIII, 1, O. P. R. 5. Conſtituerunt adeo inepti homines annorum numerum, quos regnaverit Faunus cum cæteris regibus. Syncell. p. 171.

Ex Fauno et Marcia Nympha *Latinus* natus eſt, quo regnante Æneas ad hæc loca venit. *Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica Accipimus.* Fuit autem *Marica* dea Minturnenſium ad fluvium Lirin, cujus lucus in eo littore non fuit ignotus, pro Venere male apud Servium habita; nam ea Murcia erat. An a Virgilio pro eadem cum Circe habita fuerit, diſputatum eſt in Notis ad lib. XII, 164 *Solis avi.* Sed Latini genus diverſimode traditum fuit; nec modo per Græcos ſcriptores, jam inde ab Heſiodo Theog. 1011. 1013, et a Telegoniæ auctore: cf. ſup. Excurſ. IV ad h. l. ſub f.; verum in ipſis Italicis mythis. Herculis filium ex Hyperborea puella fuere qui narrarent, uti Pallantem ex Lavinia Evandri filia ab eodem Hercule ſuſceptum fabulati erant: Dionyſ. I, 43. Alii ex filia Fauni et Hercule natum Latinum, ap. Juſtin. XLIII, 1. Sed omnino multis hoc nomen celebratum fabulis, quas nunc diſponere non vacat, adeoque nec colligere. Hoc unum monebimus: eſſe nunc ejus nomen proprium, ut Latinus rex fuerit; quod apud vetuſtiores tantum appellativum fuiſſe probabile eſt, ut unum aliquem ex regibus Latinorum, cujus verum nomen ignorabatur, deſignaret. Apud Servium ad lib. VII, 47, quem pleniorem dedit Julius Sabinus, *Hyginus ait plures in Latio reges appellatos Latinos.* Vulgo tamen narrantur Latini ab eo nomen accepiſſe; quod

vix

vix ita ſe habere potuit, cum Latii vox antiquior ipſo rege fuerit, unde Latini dicti. Mirum eſt, quod apud Cononem Narrat. 3 occurrit, ubi Latinus in inferiorem Italiam, ad veteres Pelaſgorum ad Œnotro adductorum ſedes, revocatur: filiam ille ſuam Λαυρίνην Locro Alcinoi fratri Italiam extremam infidenti deſpondet; occiditur uterque ab Hercule hoſpite. Scilicet omnino Græci mythographi, quoties regem Italici ſoli nominare volunt, Latini nomine utuntur. Pro Latino, ad quem Æneas venit, Faunum Martis f. memorat Appian. lib. I in Excerpt. ex Photio. Antiquior Latii rex Dercennius ab ipſo Virgilio commemoratur lib. XI, 850. Sive tamen fuit Latinus aliquis, ſeu non fuit, intelligendus utique eſt rex urbis et exigui tractus Laurentis, qui partem tantum Latii conſtituebat; totius Latii nondum illo tempore erat regnum, nec unquam fuit, niſi Romanorum.

EXCURSUS VI.

De oraculo Fauni in luco Albuneæ in agro Tiburtino.

VII, 81 ſqq. *At rex ſollicitus monſtris oracula Fauni Fatidici genitoris adit, lucoſque ſub alta Conſulit Albunea.* Sententiam verborum et vim ſupra declaravimus. In agro Tiburtino ab occidente lucus erat, in quo aquæ Albulæ, medicatæ et ſulfureæ; ex earum fontibus unus eſt *Albunea*, fons et Nympha, ſorte et Sibylla. cf. ad Tibull. II, 5, 69. In hoc luco, Albuneæ dicto, oraculum fuit Fauni: de quo accurate agit poëta. Noſtra adhuc ætate imminent Anienis catarractis ruinæ templi, quod Sibyllæ Tiburtinæ eſſe volunt viri docti, nullo graviore, quam quod vetere fama ita traditum eſt, argumento. Hoc idem templum nonnulli a poëta ſpectari et verſibus his deſcribi contendunt. Copioſe hanc opinionem adſtruxit Vulpius in Vet. Latio, T. X, c. 5. Sed, ut ſolent ex Italis multi, modo patriæ ſuæ, modo locorum vel antiquitatis amore, plerumque etiam rerum ac ſermonis ignoratione, multarum urbium ſedes et ruinas prave interpretari, ita vir doctus in poëta uſum loquendi, orationis vim et rationem, ſententiam, communem ſenſum, omnia evertere maluit, quam veritati concedere. Ut Sibyllæ templum ad hos Albuneæ lucos revocare poſſit, interpungit v. 82 poſt: *oracula Fauni F. g. adit. Lucoſque*, ut ſcilicet Fauni templum res a Sibyllæ oraculo diverſa ſit. Fauni autem templum in Laurentum finibus collocat, ubi Inui Caſtrum fuit (ſup. VI, 776.) Opinionis tamen auctoritatem nullam affert hic et alio loco T. V. Lib. IX,

cf. c. 7, quam oleaſtrum Fauno ſacrum ex Æn. XII, 766. Sed hæc et reliqua omnia contortiſſima ſunt, ut in his hærere neceſſe non ſit. Sibyllæ Albuneæ nomine ſignum marmoreum in villa Ateſtina habetur, quod etiam in Vulpio ære expreſſum eſt; de quo tamen, niſi accuratius exploratum fuerit, nihil cum fide pronunties.

EXCURSUS VII.

De fabularum Græcarum uſu, et de Italiam in illarum naturam deflexarum habitu; tum de Turno.

VII, 371. 372 *Et Turno, ſi prima domus repetatur origo, Inachus Acriſiuſque patres mediæque Mycenæ.*

Pravum inter Romanos ſcriptores, inprimis veteres, fuiſſe ſtudium deflectendi veteres Italorum mythos ad Græcas fabulas et repetendi origines rerum urbiumque Italicarum e Græcia, ſupra Excurſ. IV diſerte expoſitum eſt.

Quod tum inter cauſſas corruptæ hiſtoriæ memoriæque omnis veterum Italorum obſcuratæ retuli: hoc Virgilius, ſummus poëta, ſeu communem opinionem ſequutus, ſeu, ſi acriore judicio verum perſpexit, utilitatem tamen amplexus, pro adjumento præclaro ad expediendam carminis ſui materiem adſcivit, erroremque, rerum veritati hiſtoriarumque fidei infeſtiſſimum, poëticis rationibus accommodavit ſollertiſſime.

Cum enim *Italicas fabulas*, ut novitate rei placeret, carmini intexere conſtituiſſet, ſtatim occurriſſe neceſſe eſt hoc: eas quidem, quæ carmine tractari poſſint, fabulas eſſe paucas, pleraſque aſperas et inficetas nominibus: cujus modi Salacia eſt, quæ Neptuno conjux data, Nerienes, quæ Virtus erat ac Fortitudo, idem fere ſymbolum, ac Græcorum Minerva. Una eſt egregie ad poëticum uſum informata fabula de Ora, Juventutis dea, Quirino deo pro conjuge data, ut Herculi Hebe. vid. Gell. XIII, 22 et ibi Not. Sed hæc quoque ad Græcum exemplar procuſa eſt, et ipſum videtur nomen Græcum eſſe, Ὥρα. Eſſe eam Herſiliam, ſed deam factam narravit Ovid. XIV Met. ſub fin. Vidit igitur Maro fabulas Italicas tanto tractabiliores et carmini accommodatiores fore, quo magis ad Græcam illæ rationem attemperarentur, nominibus aut inflexis aut mutatis aut tranſlatis. Inde etiam totius carminis æquabilius tenor ac color, faciesque elegantior ac doctior proveniebat. Cum autem, quod ſup. Excurſ. IV vidimus, tot diverſorum populorum Italiæ,

Italiæ, quos ejuſdem ſtirpis quaſi ſurculos ac propagines aut populi ejuſdem tribus appelles, tam multæ, et diverſæ quidem nominibus, re tamen ad idem fere redeuntes, eſſent narrationes de auctoribus ſuis ac primis heroibus regibuſque: ſelegit quidem ex iis poëta nonnullas, quas carmine tractari poſſe videbat; ex earum tamen ipſarum indole intelligitur, quanta cautione in iis transferendis opus fuerit: cum non modo obſcuriores pleræque eſſent doctiſque viris multo minus notæ ac Græcanicæ, verum et horridi aliquid et agreſtis, aut jejuni inconditique haberent, quod ne Virgiliana quidem elegantia iis ubique abſtergere potuit. Ex hoc genere ſunt: bellum inter Laurentes Trojanoſque cerva cæſa, quæ Silviæ in deliciis erat, concitatum; Cæculus ſcintilla ab Laribus foco impoſitis deſiliente a matre conceptus (cui ſimilis fabula de Romuli et Remi ortu apud Plutarch. Romul. p. 18 D. E. occurrit); Cacus, qui ignem ore vomebat; mutatæ in Nymphas naves; Ocnus, Mantuæ conditor; Camilla infans haſtæ illigata et trans amnem jacta; ſtrix Turni os circumvolans mortemque portendens. Quæ fabulæ cum poëtæ ſummi arte et ingenio expolitæ vix niteſcant; prorſus omittendæ fuere aliæ. Nec vero hoc mirabitur, qui meminerit, Græciæ veteris fabulas ab initio forte non minus a poëtica elegantia, ſuavitate et dignitate, alienas, magno plurium poëtarum ſibi invicem ſuccedentium ſtudio fuiſſe expolitas; Italicis autem fabulis ſimilem fortunam nunquam contigiſſe, uti nec artium maturum cultum. Itaque in his videas nonnulla, quæ ne definita quidem et conſtituta ſatis ſunt, ut attributa deorum, quæ apud Græcos artificum opera egregie ſunt diſpoſita et deſcripta. Inde factum arbitror, ut falx, quæ Saturno proprie erat tribuenda, Sabino adjecta ſit lib. VII, 178. 179 *paterque Sabinus Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem.* Clavis proprium eſt inſigne Jani. At apud Feſtum in *Claudere* Portumnus clavim manu tenere dicitur, ut deus portuum. Qua re adduci ſe paſſus erat Heinſius ad Ovid. Met. XIV, 334, ut Janum aliquem Portumnum ſibi fingeret.

Hæc cum ita ſe haberent, deligendæ fuere Maroni fabulæ ex multis paucæ, eæque non modo ſucco et ſanguine, verum etiam habitu ac ſpecie, ut ita dicam, Græcanicæ fabulæ veſtiendæ. Quo ipſo et novitatis aliud genus conſequutus eſt poëta, et permixtis inter ſe illigatiſque fabulis Græcis Italiciſque ornamenta habuit in promtu quæ pro lubitu aut conſilio adhibere poſſet. Originibus autem populorum et urbium Italiæ a Græcis

repetitis, non modo contextus rerum et carminis æquabili, nec a ſe abhorrente, facie habituque procedit: verum etiam fabulas Homericas, quæ carmini omnium maxime accommodatæ eſſe ſolent, ut adjungere poſſet Italicis, adeoque narrationum copias haberet paratiſſimas, effectum eſt. Cæterum in hoc genere imitatorem habuit perpetuum Silium Italicum, perdoctum poëtam.

Dardanum quidem ex Corytho Etruriæ urbe ortum habuiſſe, abſurda eſt narratio, ſi de hiſtorica ratione quæritur (v. Excurſ. VI ad lib. III). Poëta tamen oraculorum ambages in ea egregie fundavit (vid. Diſq. II, pag. LXXXVII, conf. VII, 205 ſqq.

Herculis reditus per Italiam, abductis Geryonis armentis, de quo tam jucunda inſtituitur libro VII narratio, Græca eſt fabula, diverſe a diverſis ornata; vide v. c. Conon. Narrat. 3 poſt Dionyſ. I, 34. 39 ſqq. et Victorem O. G. R. c. 6.

Miſſa ad Diomedem a Latinis legatio ad petenda adverſus Trojanos auxilia, et narratio legatorum de Diomedis rebus, præclari epiſodii laudem habet. Eo autem careremus, niſi vetus fabula Diomedeas inſulas huic heroi conſecraſſet, Dauniæque vicinia poëtæ locum feciſſet, quo commode intexi poſſet.

Pulcherrimum locum de Amata, furore Bacchico correpta, lib. VII, 376 ſqq., tractare poëta non potuiſſet, niſi cum aliis Græcis ritibus ac religionibus etiam ſacra Bacchica in Italiam illata eſſe ex tot Græcarum rerum originibus probabile fieret: inter Etruſcos quidem, et hinc per reliquam Italiam, jam ſatis antiquis temporibus ea ſacra recepta fuiſſe ex Etruſcis monumentis probatum alio loco dedimus. Reprehenſus eſt a priſcis Criticis apud Servium locus lib. XII, 83 de Turni equis, *Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia.* Excuſationem tamen poëtæ, qui Græcam nympham heroi Italo junxit, habemus in tota fabulæ, quam inſtituit, ratione.

Inter Trojanos, a quibus gentium Romanarum illuſtrium originem repetit poëta, eſt etiam Capys lib. X, 145 *Et Capys; hinc nomen Campanæ ducitur urbi.* Capuam a Capy dictam credidit antiquitas: v. c. Liv. IV, 37 cf. Silius XI, 30. 299. Jam autem nomen erat illuſtre inter Æneæ majores Capyis, et inter reges Albanos alius: v. lib. VI, 868; et inter eos, quos adduxerat Æneas in Italiam, Capys non extremo erat loco. conf. lib. I, 183. II, 35. IX, 576.

Recenſus populorum, qui Latinis tamquam auxiliares copiæ adſcripti

adſcripti ſunt, inter elaboratiſſimos poëtæ locos eſt. Suavitatis tamen, quam habet, maxima pars a fabulis Græcis ducta eſt. Verum nec ejus omnino ulla ratio reddi poteſt, niſi teneas hoc, omnes populos, qui cum Turno in Latini partibus ſunt, Græca origine ortos ferri; Æneæ contra ſocios addi priſca origine Italica. Qua de re ſeq. Excurſ. VIII agetur.

Eſt ſcilicet ejus artificii, quod modo expoſuimus, argumentum vix aliud illuſtrius quam de *Turno* narratio, quando quidem is inter primarios Æneidis heroës eſt, adeoque magnam carminis partem ad ejus nomen et perſonam accommodari neceſſe fuit. Fuiſſe de eo fabulas domeſticas conjicere licet ex paterâ, vulgo pro Etruſca habitæ, argumento: Hercules enim clava virum proſternit, adſcriptis vocibus: HERCLE. THURN. Verum his relictis omne Turni nomen ad Græcas, quæ de eo ferebantur, fabulas revocavit Maro. Dumque adeo Græcæ fabulæ ſemel in Turnum eſſent tranſlatæ, ad multas alias patefacta eſt hoc ipſo via et aditus.

Turni itaque originem poëta a *Danaë*, Acriſii regis Argivorum filia, Perſei matre, repetiit: fabulam vulgarem ſequutus, qua *Ardea a Danaë, Perſei matre, condita* credebatur: Plin. III ſ. 9. Danaë enim vitio a Jove accepto intra arcam a patre incluſa inque mare præcipitata, inde ad Seriphum, unam ex Cycladibus, delata, a piſcatore reti extrahitur. Vide Pherecydis narrationem apud Schol. Apollonii IV, 1091. Alii a prædonibus repertam narraſſe videntur. Inde Plinium XXXV, 40 ſ. 32 illuſtrandum arbitror: *Artemon* pinxit *Danaën, mirantibus eam prædonibus.* Acceſſit hinc alia fabula: Danaën fuiſſe ad Italiam delatam, ibique eam Ardeam condidiſſe. Navi quidem cum ſociis advectam poëta noſter tradere maluit: nam lib. VII, 409 *Audacis*, inquit, *Rutuli ad muros, quam dicitur urbem Acriſioneis Danaë fundoſſe colonis Præcipiti delata noto.* Inque eo adeo a vulgari narratione recedit Maro, quam Servius male ad loci hujus interpretationem admovet, ad v. 372, cujus nota apud Pompon. Sab. plenior extat. Qua Italiæ parte Danaës appulſus factus eſſet, non conſtante ſatis fide traditum videtur: aliis ad Apuliæ littus, aliis ad Ardeatem agrum, eſcenſum factum prodentibus, aliis ad ipſa Romæ loca cum filiis Argo et Argeo v. Serv. ad VIII, 345. Tota tamen fabula nugatorio, quantum quidem video, verborum luſui originem debet, ac ſi Daunia, quæ Apuliæ pars eſt, a Danaë, Acriſii filia nomen et colonos acceperit. A Daunis autem cum Rutulos ortum traxiſſe

isse vetus fides esset, Danaës fabula etiam ad Rutulos tracta et revocata est.

Itaque Turni quoque genus ab eadem Danaë repetitum a poëta in versibus supra adscriptis: Turno *Inachus Acrisiusque patres mediæque Mycenæ*. Generis splendorem egregie ornavit poëta, etiam nominum vetustate, pro eo quod dicere poterat, ab Argivis regibus Turnum genus suum duxisse. Acrisius, Danaës pater, Argivorum rex, ab Inacho erat oriundus (hinc: *Inachus Acrisiusque patres*), Perseus autem, Danaës f., Mycenas condiderat regnique sedem fecerat, relictis Argis Megapenthi Prœti filio (hinc: *mediæque Mycenæ* pro media Græcia).

Ex Servii ad lib. VII, 372 narratione Danaë ad Italiam delata, *regi* (addunt alii Pilumni nomen, Rutulorum regem Pompon. Sab. edit) *oblata fuit: qui eam sibi fecit uxorem; cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult* (poëta) *originem ducere*. Nihil de his diserte Virgilius: sed is Turni genus alia arte ad summam nobilitatem evexit, dum ei majores assignavit veteris Italiæ heroës ac deos creditos; cumque in his a communibus fabulis aliquantum recedat, dispiciemus hæc paullo curiosius. Alia narratio apud Serv. ad VIII, 345 occurrit: *alii Danaën cum duobus filiis Argo et Argeo, quos de Phineo habuit, venisse in Italiam, et locum, ubi nunc Roma est, tenuisse, ibique Argum Aboriginum insidiis interfectum loco* (Argileto) *nomen dedisse*.

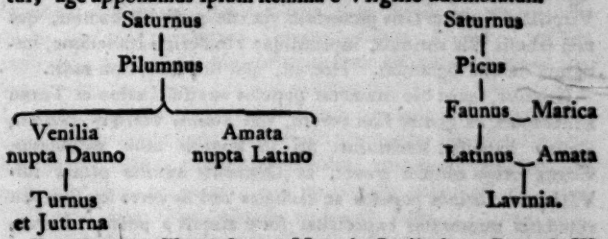
Turni quidem patrem edidit *Daunum*, nomine antique illius Dauni, de quo v. Exc. VIII ad v. 691, a quo tamen diversum eum statuere necesse est. Ab hoc designantur Rutuli: *Daunia gens, Daunia plebes:* agitque de eo poëta sic, ac si ille ea loca ante Turnum tenuisset, senex tamen adhucdum viveret: lib. X, 615. 616 *quin et pugnæ subducere Turnum Et Dauno possem incolumem servare parenti*; v. 688 *Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem*, h. Ardeam. Lib. XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu*; v. 43. 44 *miserere parentis Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longe Dividit*; et XII, 934 ipse Turnus ad Æneam: *Dauni miserere senectæ*.

Mater porro Turni *Venilia* est: lib. X, 76 *cui diva Venilia mater*; illustre nomen a Venilia dea ductum, de qua sup. Exc. V egimus. Sed Turni mater soror erat Amatæ, Latino nuptæ: unde lib. VII, 366 ei *consanguineus Turnus*, et XII, 29 *cognatus sanguis*, qua cognatione victum se profitetur Latinus, ut Laviniam Turno desponderet. Apud Victorem O. G. R. c. 13 *Piso*

quidem

quidem Turnum matruelem Amatæ fuiſſe tradit. Paullo ante *conobrinum Amatæ* dixerat. Itaque et hæc poëta non invenit, ſed in ſuam rem tranſtulit.

Porro inter Turni progenitores *Pilumnus:* ibid. *Cui Pilumnus avus.* Non ſubtiliter cum poëta agendum, qui Pilumnum modo avum, modo parentem (lib. IX, 4), etiam abavum Turni facit (X, 619 *Pilumnuſque illi quartus pater*); utitur enim communibus vocabulis parentis, avi, latiore ſenſu. Valere autem et hoc nomen ad dignitatem generis augendam debet. Fuit enim Pilumnus nomen dei Indigetis, quem varie interpretantur veteres, modo qui cum Picumno inter deos conjugales ſit, atque infantiæ mala propellat, modo qui e diis agreſtibus ſit, pilo invento ruſticis gratus, idem qui Stercutius: conf. Serv. ad lib. IX, 3. 4, lib. X, 76, et Non. Marc. XII, 36. Arguit hæc ipſa interpretationis diverſitas vetuſtatem religionis. Per Pilumnum autem genus ſuum Turnus ad ipſos deos Saturnios et ad ipſam Junonem referre debuit, etſi, qua ratione id factum, obſcurum ſit; nam Juno lib. X, 618 *Ille tamen noſtra deducit origine nomen, Pilumnuſque ipſi quartus pater.* Ut obſcuritates hujus ſtirpis tollantur, age apponamus ipſum ſtemma e Virgilio adumbratum

De *Juturna*, Turni ſorore, Nympha Latii, ſupra Excurſ. III extr. diſputatum eſt.

Etſi igitur Turnus Græcam originem referre videri potuit, ex altera tamen parte inter Latinos populares habitus eſt. Inde excluſus eſt conjugio Laviniæ ab oraculo, quod advenam ei deſtinaverat, nonaliquem e popularibus, lib. VII, 96. In his iiſdem vertitur argumentatio Amatæ VII, 365 ſqq. cf. Not. ad 599. 600.

Quod Turnum Herdonium appellavit Victor O. G. R. 13, gravis eſt lapſus ex permutatione Turni Herdonii Latinorum principis, quem Tarquinii Superbi fraus evertit. Cæterum de Turno et Ardea poſt Cluverium egit copioſe Vulpius in Vet. Lat. Tom. V, ſed doctrinæ ſubtilitatem in pleriſque deſideres, copiam facile concedas.

EXCURSUS

EXCURSUS VIII.

Ad recenſum populorum, qui cum Latino armorum ſocietatem inierant.

VII, 640 ſqq. Cum Virgilii eruditio inprimis miratione faciat in veteris Italiæ originibus, quas et accurate inveſtigaſſe et commode atque ingenioſe carminis ſui indoli accommodaſſe videtur; non pigebit, in hanc carminis partem excurrere, et quæ ſingulis locis veteres fabulæ ei ante oculos verſatæ ſint, ſub unum obtutum exponere.

Primum quidem illud obſervatione dignum inprimis eſt, quod *in Turni partes*, quem a Græca origine genus ducere memoraverat, adduxit eos *populos, quibus Græcæ origines vulgo tribuebantur:* quo ipſo rationem aliquam invenit, qua excitos varios Italiæ populos Trojanis objiceret adverſa acie pugnantes. Vetus Græcorum odium adverſus Trojanos, nupera Trojæ clade nondum expletum, ſed eo magis in eos, qui clade ſuperſtites profugerant, inflammatum, cauſſas auxilii ferendi præbet idoneas. Quo illud idem, quod toties monui nos, firmatur, epici carminis Virgiliani fructum ſatis jucundum vix eſſe poſſe illi homini, qui non fabulis illis antiquis, inprimiſque Homericis Italiciſque, imbutum habeat ingenium. Hoc eſt, quo ſumma rerum redit.

Ii igitur, quos hic enumerat populos auxilia Latino et Turno adducentes, ex genere ſunt eorum, qui *urbium* ſuarum *conditores Græcos* habuiſſe ferebantur, uti in ſingulis mox videbimus. Græca origo eoſdem movet, ut Diomedis auxilia petant inf. VIII pr. Latinos populos ac civitates ordine certo ſeu ſitus ſeu vetuſtatis memoratas expectabat forte aliquis a poëta. Verum lubrico ille inſiſtebat veſtigio: ab Alba Longa, quæ hoc tempore erat nulla, ortum habere omne nomen Latinum, et ab ea deductas eſſe colonias XXX Latii civitates, vulgo tum conſtabat. v. Dionyſ. III, 31 et I, 15. Quid? quod ſuperiore libro, VI, 773—777 aliquot harum urbium ipſe excitaverat, quæ tunc adhuc eſſent *ſine nomine terræ*. Sapienter itaque ab hac enumeratione abſtinuit, et vetuſtiſſimarum tantum urbium nomina appoſuit, nullo certo ordine diſpoſita: quarum etſi magna pars inter colonias Albæ Longæ numerata eſt, tamen eæ his ipſis coloniis, quibus iterum frequentatæ ſeu ſuppletæ fuerant, antiquiores creditæ ſunt. Ordine autem geographico relicto poëticis rationibus melius conſuluit poëta; varietatem enim et libertatem in dilectu ſibi ita reliquit. Varietatem etiam in hoc ſequutus eſt, quod

Trojanorum

Trojanorum ſocios Arcades et *Etruſcos* alio loco commemorandos diſtulit, illoſque navibus advectos narravit inf. X, 166 ſqq., ubi cf. Serv.

De *Mezentio* alio Excurſu (III ad lib. VIII) dictum eſt: tyrannus ille fuerat Agyllæ, urbis Etruſcorum, quæ Pelaſgicæ originis veſtigia manifeſta retinuerat. v. Dionyſ. I, 21. Qui ſequitur, Aventinus, Herculis filius, Græcam ſtirpem patris nomine ſatis prodit. De eo v. ad v. 655.

In iis, quæ de *Tibure* memorat Virgilius, aperte rationem ſequitur, quam ſupra attigimus, et morem illum, qui veteri hiſtoriæ plurimum labis adſperſit, ut urbium Italicarum origines a Græcis repeterent. Itaque Tiburis originem e Græcia media nonnulli petierunt. Locus claſſicus poſt Plinium XVI, 44 ſ. 87 apud Solinum, ubi c. 2 plures hujuſmodi urbium per Italiam origines exponuntur, tum: *Tibur, ſicut Cato facit teſtimonium, a Catillo Arcade, præfecto claſſis Evandri*; *ſicut Sextius* (Sextius Niger eſſe videtur, Plinio memoratus, qui græce de medicina ſcripſit) *ab Argiva juventute* (et hoc plures alii ſequuti ſunt, unde Horatio: *Argeo poſitum colono Tibur*). *Catillus enim Amphiarai filius poſt prodigialem patris* (ſc. terra hauſti) *apud Thebas interitum, Œclei avi juſſu cum omni fœtu ver ſacrum miſſus, tres liberos in Italia procreavit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui depulſis ex oppido Siciliæ* (delenda hæc vox ab indocto homine inſerta) *veteribus Sicanis* (*Siculos* debebat dicere. cf. Dionyſ. lib. I, c. 16) *a nomine Tiburti fratris natu maximi urbem vocaverunt.* Cum in condenda urbe conſociaſſe operas ſuas ferantur fratres, hinc modo *Tiburti* modo *Catilli* ſolius nomen in urbis origine memorari ſolet, uti *mœnia Catili* ex Horatio nota ſunt, et Silius VIII, 366 *Hinc Tibur, Catille, tuum*; cf. eund. IV, 225. *Tiburtus* heros etiam *Tiburi* et *Tiburnus* appellatus fuiſſe videtur. Variant fere libri in nomine, ut apud noſtrum VII, 671. XI, 519. *Tiburni lucum* certe apud Horatium vindicarunt viri docti. Et *Tiburnum* agnovit haud dubie Statius I Silv. 3, 74, ubi ſcriptura tantum inter *Tiberinus* et *Tiburnus* variat; et idem *Tiburnam domum* dixit III Silv. 1, 183. Virgilius, fratre Tiburto ad urbis novæ præſidium relicto, cæteros duo fratres ad belli ſocietatem mittit. De Tiburte egerunt inprimis Cluver. in Ital. ant., Franc. Martius in Hiſt. Tiburtina, et Ant. del Rè in Antiqq. Tiburt. (Tom. VIII P. IV Theſ. Antiqq. Ital.), et nuper Vulpius in Vet. Latio profano To. X.

De *Præneste* v. 678 ſqq. fabulam poëta domeſticam prætulit, de Cæculo, cum tamen de ejus urbis originibus non minus fabula

Græcanica eſſet tradita, qua Prænestes, Ulyſſis nepos, Latini filius, ejus urbis auctor ferebatur. A Telegono conditum Prænestе nomenque ab ilice (πρῖνος) ductum, memoratur in perſonato Plutarcho Parall. extr. Ita enim ludebant hi homines in nominibus. Addit tamen Solin. c. 2 *ut Prænestini ſonant libri, a Cæculo.* Plura de Prænestе v. ap. Cluver. Suaresium in Prænestе ant. et Vulpium Tom. IX Latii prof. Hoc unum neſcio an ab aliis obſervatum ſit, quod Prænestinis h. l. Gabinos, Anienis accolas, Hernicos et Amaſeni accolas, ſeu ſocios ſeu ditioni ſubjectos adjungit Maro.

De *Junone Gabina* v. 682 ad e. l. dictum eſt. Quod *arva Junonis Gabinæ* memorat, etſi ea nota eſt poëtarum in deſignandis urbibus ratio, tamen id provide feciſſe videri poteſt, quod lib. VI, 773 (ubi vid. Not.) *Gabios* inter urbes, quæ illo tempore nondum erant, memoraverat. Cæterum etiam Gabiis origo Græca adſcripta, narratumque eſt, eam adeo Græcis litteris floruiſſe, ut etiam Romulus et Remus liberali diſciplina imbuendi eo mitterentur. vid. Plutarch. in Romulo p. 20 D. T. I. Erſ., Dionyſ. lib. I, c. 84 et Feſtum in *Roma*, ex Diocle Peparethio. Quod etſi fabuloſe traditum videtur, *Junonis* tamen *Argivæ* in eam urbem recepta ſacra Pelaſgos aliquando cum Aboriginibus, hoc eſt, cum Auſonum ſtirpe, eam inhabitaſſe arguunt.

Prænestinis, ut jam monuimus, Virgilius adjungit præter Gabinos et Anienis accolas, *Hernicos*, et addit: *quos, dives Anagnia, paſcis, Quoſque, Amaſene pater*, paſcis. Anagnia caput Hernicorum adhuc notum oppidum eſt. Enimvero in Amaſeno fluvio qui paullo ultra Setiam exortus Privernum prætergreſſus, per Volſcorum fines apud Circæum in mare exit, hæret Cluverius Ital. ant. p. 981, dum ad Hernicos deſignandos eum a poëta memorari arbitratur: inter Anagniam enim, Hernicorum urbem, et Amaſenum interjectos eſſe Signinos et Setinos. Sed ſumit vir doctus, quod poëta non dat; nom enim ille Amaſeni accolas Hernicis annumerat, ſed una cum Hernicis eos Prænestinis tamquam belli ſocios ſub iiſdem ſignis incedentes adjungit.

Alii adnotationi locum facit Macrobius Sat. V, 18 qui in verſſ. 689. 690, ubi Hernici cum ſociis *veſtigia nuda ſiniſtri Inſtituere pedis*; *crudus tegit altera pero*, Euripidem in Meleagro, unde verſus quoque adſcripſit, Virgilio ante oculos fuiſſe contendit, et poëtæ hujus *occultiſſimam diligentiam* inde arguit, quod ab Ætolis hoc ad Hernicos tranſtulit, qui Pelaſgica ſtirpe orti ab Hygino tradantur, a qua etiam Ætoli originem habebant. Locus eſt ſatis copioſus; ſed totum Macrobii acumen, ut ex animo dicam, in-

eptum

eptum eſt, et idoneo fundo caret. Virgilium cum Julio Hygino Hernicos ab Hernico, duce Pelaſgo, ducere, nuſquam apparet. Si tamen duxiſſet, nimis longe petita res erat, propterea quod ab Pelaſgis Ætoli quoque oriundi erant, transferre ad Hernicos, qui nihil cum Ætolis commune habent, ea, quæ de Ætolis narrata ſunt. Sed nec Virgilius Hernicis id præcipue tribuit, ut uno pede calceato, altero nudo, incedant, verum omnino Prænestinorum et ſociorum agmini: neque ille habitus adeo inſolens et ad excogitandum difficilis erat, ut poëtæ in animum venire non poſſet; tandem et in eo fallitur Macrobius, quod *hunc morem in Italia fuiſſe, ut uno pede calceato, altero nudo, iretur ad bellum, nuſquam repererat.* Nam occurrit ille paſſim, ut in Græcis ſic in Etruſcis monumentis, inprimis in vaſis, ut apud Dempſterum in Etruria regali t. 90 in f. Guattani Monum. ined. Ant. 1787. p. 43 ſq. Porro, ut Silii imitationem omittam, qui dat lib. VIII, 421 Sabinis *lævo tegmina crure*, apud Livium quoque IX, 40 Samnitium armatura ejuſmodi narratur, ut *ſiniſtrum crus ocrea tectum haberent.* Qui locus Ariſtotelis cenſuræ robur addere videtur, qui Euripidem reprehenderat, quod lævum pedem nudum, dextrum ocreatum, tribuerat Theſtii liberis Ætolorum more; nam apud hos contrarium morem obtinuiſſe (ita enim Ariſtotelis verba ab Euripideis ſejungo), et id quidem merito; non enim lævum, ſed dextrum pedem, tamquam anteriorem et prægredientem, nudum et expeditum eſſe debere. Contrarium tamen ſequutus eſt Virgilius, nec minus recte. Nam Euripidis reprehenſio proprie ad rationem adjectam ὡς ἐλαφρίζον γόνυ ἴσχειν ſpectant: et ſiniſtrum crus recte nudari potuit, quandoquidem ſcuto tegebatur. Ita de priſca Romanorum militia Vegetius lib. I, c. 20 *Pedites ſcutati præter cataphractas et galeas, etiam ferreas ocreas* in dextris cruribus *cogerenter accipere.* conf. Lipſ. de Militia Romanor. III, 7. Utraque adeo ratio uſu et conſilio defenditur. Nam nec minus *lævus pes*, qui in *gradu militari jaculantis vel ſagittam emittentis anterior* eſt, cum ſcuto tegi non poſſet, ocrea muniri potuit ac debuit. Alio ſenſu τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνειν accipiendum erat apud Xenoph. in Cyri exped. IV, 2 extr., ubi de barbaris grandiore arcus genere utentibus: εἶλκον δὲ τὰς νευρὰς, ὁπότε τοξεύοιεν (adeoque dum arcum intendere volebant), πρὸς τὸ κάτω τοῦ τόξου τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνοντες, *ſiniſtro pede in imum arcum* (ſc. humi impoſitum) *immiſſo*, virium colligendarum cauſſa. Illuſtrat rem Arrian. Indic. 16 ἀλλ' οἱ μὲν τοξόται αὐτοῖσι τόξον τε ἴσχυον ἰσόμε-

κεις τῷ φορέοντι τὸ τόξον, καὶ τοῦτο κάτω ἐπὶ τὴν γῆν θέντες, καὶ τῷ ποδὶ τῷ ἀριστερῷ ἀντιβάντες, ὅπως ἐκτοξεύσωσι, τὴν νευρὴν ἐπὶ μέγα ὀπίσω ἀπαγαγόντες. Cæterum Euripideum fragmentum ex Meleagro poſt Schraderum illuſtravit Valkenar. in Diatribe de fragm. Eurip. p. 145. Laudat Ætolorum morem etiam Schol. Pindari Pyth. IV, 133, ſed nihil inde novæ lucis expectandum. At Lycurgus Thrax vites cædens ſecuri μονοκεφαλὶς eſt in Epigrammate Anthol. Steph. p. 315. Analect. Brunck. to III. p. 213. CCXCVII.

Copiæ, quas *Meſſapus* adducit, v. 691 ſqq., ex *Etruriæ* veniunt *urbibus* iis, quæ *Græcam originem* habere credebantur; eaque de cauſſa ipſæ diverſas a cæteris partes ſequi exiſtimandæ ſunt. De Faleriis, Feſcennia, Soracte et Capena ex Dionyſio pro certo id conſtat. Sed Meſſapum, cum in his commune aliquod aut fictum inventumque nomen ponere non liceret, unde poëta arceſſiverit aut in Etruriam tranſtulerit, non video. Sane in extrema Italia *Meſſapia* eſt, Græco nomine, ut Strabo ait lib. VI, p. 425 B, eadem *Iapygia* dicta. Eam oram variis temporibus varios accepiſſe cum ex Illyrico tum e Græcia colonos mirum non eſt. Ex Illyriis utique fuere Apuli. Antiquis jam temporibus Pelaſgi circa ea loca conſederant, *Peucetii* dicti a Peucetio, quem Œnotri fratrem ediderunt. *Peucetium*, *Iapygem*, et *Daunum* fratres memoraverat Nicander apud Anton. Lib. 31. Sane Daunii non niſi pars Peucetiorum fuerunt, ut ex Strab. VI, p. 437 B., et Antan., Lib. 31 colligo. *Sallentinos* ab Idomeneo deductos, lib. III. 400 vidimus. cf. Strabo VI, p. 430 A. Herodotus lib. VII, c. 170 *Cretenſes*, qui cum Minoë in Siciliam venerant, poſtquam inde diſceſſerant, ad Iapygiam appuliſſe, Hyriamque condidiſſe narrat: καὶ μεταβαλόντας, ἀντὶ μὲν Κρητῶν Ἰήπυγας Μεσσαπίους γενέσθαι. Scilicet conſederant inter barbaros, Meſſapygas vel Meſſapios dictos quorum nomine ipſi deinde cenſi ſunt. Illyricos hos barbaros fuiſſe credere licet, et hoc inter cætera fabuloſe narrata recte tradit Nicander apud Antonin. Liber. c. 31. Pars ex iis in Thraciam trajecit, ubi Bottiæi ſunt appellati, v. Conon. c. 25, Strab. l. c. VI, p. 427 B, et ibi Not., et manſit adeo nominis memoria in monte Meſſapio Macedoniæ apud Ariſtotelem Hiſt. Anim. IX, 45. Supra memoratam ex Herodoto famam reſpicit Strabo lib. VI, p. 427 B. et p. 431. 432. At ubi ille de Meſſapio monte agit, lib. IX, p. 621 A. B., cui Anthedon urbs ſubjecta eſt, *montem hunc Bœotiæ* ait *nomen a Meſſapo habuiſſe*, *qui*

qui ad Iapygiam acceſſerit eamque Meſſapiam appellaverit. vid. ibid. Caſaub. Conf. Serv. ad Æn. VIII, 9. Fallitur vero Stephanus Byz., qui Meſſapum Eubœæ montem edidit. Num vero Meſſapus e Bœotia homines deduxerit, et quo tempore hi Bœoti ad Italiam appulerint, et an nominis Bottiæorum ſimilitudo narrationi effingendæ licentiam fecerit; equidem non dicam. Saltem Meſſapus aliquis conditor et rex Meſſapiorum inter veteres celebratus fuit: Plinius III, 11 ſ. 16 *Calabria— Græci* Meſſapiam a duce *appellavere.* conf. Solin. c. 2, p. 10 B. Apud Silium lib. XII, 393 *Ennius antiqua Meſſapi ab origine regum* editur; et Servius ad noſtrum locum v. 691 *Ab hoc Ennius dicit ſe originem ducere.* Rudiæ enim in Iapygia ſeu Meſſapia ſitæ erant.

Quæ cum ita ſe habeant, ad aſſequendum difficile eſt, quomodo hoc uno in loco Virgilius veterem famam deſerere et Meſſapum, cui in extrema Italia ſedem conſtanter aſſignavit vetuſtas, Feſcenninis, Faliſcis, cæteriſque enarratis Etruriæ populis ducem dare maluerit. Videtur certe poëta ſequutus eſſe aliquid, quod nunc ignoratur: nam exornat hunc Meſſapum ejuſque copias et ſingulari ritu illuſtrat, quod cum rhythmo et cantu inceſſerint. An Servio aliquid tribuendum ſit dubito, dum ait: *Ab hoc* (Meſſapo) *Ennius dicit ſe originem ducere: unde nunc et cantantes inducit ejus ſocios et eos comparat cycnis.* Inceſſum quidem talem cum cantu, et ſaltationi numeroſæ ſimilem, multis barbaris uſitatum fuiſſe ſatis conſtat. cf. Cerda ad h. l. Ad Feſcenninorum carminum licentiam et jocos vero reſpicere poëtam non credo. Quod Neptuni filium facit Meſſapum Virgilius, recte ex vetere more loquendi explicat Servius: *Hic Meſſapus per mare ad Italiam venit: unde Neptuni dictus eſt filius.* Ita enim multi paſſim Neptuni aut filii aut amaſii appellati fuere, quoniam mari advenerant: v. c. Pelops apud Pindarum Ol. I. Unde autem in mentem venerit poëtæ, ut hunc Meſſapum indomitum igni et ferro faceret, ita fere aſſequi mihi videor, quod inter eos, quos ducit, Soractis montis accolæ ſunt, Hirpi illi ſuo nomine dicti, qui ſacrificio annuo, quod ad eum montem fiebat Apollini, *ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes non adurebantur.* Plin. VII, 2. cf. Æn. XI, 587 ſqq.

v. 706—717. *Ecce Sabinorum priſco de ſanguine magnum Agmen agens Clauſus—Una ingens Amiterna cohors* etc. Fines agri Sabini poëta paullo latius conſtituit quam ad ſequentium ætatum rationes, quas Strabo et Plinius ante oculos habuerunt. Saltem

latus

latus ſeptentrionale uſque ad montem Fiſcellum extendit, ſub quem Nurſia poſita erat, et ab occidente Hortam, ultra Narem Tiberi immiſſum, memorat. *Amiternum*, quinque circiter millia ab *Aquila* verſus Aterni fontem in loco ſitum, qui *S. Vittorino* vulgo appellatur, non infrequens priſca ætate oppidum eſſe debuit, ſi quidem poëta *ingens Amiterna cohors* dicere potuit. *priſci Quirites* reſpectu Romanorum, qui et ipſi Quirites dicti, ex quo Sabini *Curibus* oriundi cum T. Tatio Romam venerant. *Cures* autem, antiquiſſimum Aboriginum oppidum, pronuntiari debuit *Quires* vel *Quiris*, Κύρις, unde *Quirites* dicti, pro *Curenſibus*. Situs Curium fuit in Sabina regione, non, quod Cluverius p. 675 putavit, in loco *Veſcovio* nunc dicto, ſed paullo inferius ad ſiniſtram ripam amnis *Coreſe*, in agri *Farenſis* loco *Monte maggiore* dicto, id quod docte declaravit *Capmartin de Chaupy (Decouverte de la Maiſon de Campagne d'Horace*, To III, p. 75 ſqq.), qui in hoc eodem loco villam ſibi redemit et inſtruxit. Idem p. 67 ſqq. totum poëtæ locum egregie illuſtrat; unde transferemus nonnulla in h. l., quandoquidem nuſquam alibi tam accurate hæc tractata vidimus. *Eretum* vulgo in colle haud procul Tiberis ripa, *Monte Ritondo*, quæſiverunt: idem vir doctus ſitum aliquanto propius ad Tiberim in colliculo exploravit: appellatur locus *Rimane*; v. p. 85. 91. *Mutuſca* eſt *Trebula Mutuſca*, ſitu ex marmoribus et ruinis deprehenſo, circa templum S. Victoriæ fuit, mille paſſibus a vico *Monte Leone*, XIV millibus ſupra Reate, nunc *Rieti* ibid. p. 93. Nec longe abeſt vicus *Oliveto* dictus, quod ipſum nomen epitheton *oliviferæ Mutuſcæ* declarat. 712. *Nomentum*, quod inter colonias Latinas ſup. VI, 773 commemoratum vidimus, ſed in agro Sabino ſitum oppidum, veſtigia habet ſatis certa viæ Nomentanæ et nominis in vico *Mentana*. *Roſea rura Velini.* Roſea, ſeu campi Roſeæ, in agro Reatino ad lacum Velinum, ſummæ olim fertilitatis, ex Plinio, Varrone aliiſque ſatis noti ſunt. vid. Cluver. p. 679 et Capmartinus l. l. 99 ſqq. Magna pars horum camporum lucu demum Velino emiſſo emerſiſſe videtur: aquarum autem ſulphurearum limus ad fertilitatem ſoli haud dubie profuit. 713. *Tetricæ horrentis rupes montemque Severum* in montium jugis fuiſſe, qui ad orientem Nurſiæ in Piceno erant, dubitari nequit. cf. Cluver. p. 692. 693. Ultra oppidum *Leoneſſa* in *Abruzzo ultra* eos conſtituit Capmartinus p. 120. 714. *Caſperiam* verſus Himellæ fluvii, qui nunc *Aia* eſt, fontem ſitam, eam eſſe, quæ nunc *Aſpra*, ſatis conſtat: abfuiſſe tamen aliquantum

tum ab hac urbe, et in valle *Preſenzano* ruinas conſpici tradit Capmartinus pag. 122 ſq. *Forulos* in loco inter vetus Amiternum et recentiorem civitatem *Aquila* ſitos, nunc *Civita Tomaſſa* dictos, ſatis exploratum eſt. Quod tamen poëta Forulos inter *Caſperiam* et *flumen Himellæ* memoravit, tranſverſum egit virum doctiſſimum modo laudatum, ut *Forum novum*, quod circa Himellam ſitum fuit, et *Forum Decii* poëtam reſpexiſſe putaret. Sed poëtæ hoc condonandum eſt, ut in regionum ſitu geographicam ſubtilitatem deſerat. 715. *Tiberim* ſc. qua pater inter Narem et Anienem. *Fabaris*, aliis *Farfarus*, nunc *Farfa*, ad Tiberim deſcendit. 716. *Nurſia*, nunc *Norcia*, verſus fontes Naris inter montium frigora, et *Horta*, ad oſtia Naris, qua Tiberi immittitur, a Plinio oppidis Etruriæ annumerata, nihil difficultatis habent. *populi Latini* intelligendi ſive de coloniis Latinis in agrum Sabinum deductis, ſive de oppidis a Latinis conditis et habitatis, quæ temporum ſucceſſu in Sabinorum ditionem ceſſerunt. Hoc Cluver. pag. 651 ſtatuit. conf. Capmartin. pag. 136 ſqq. 717. *Allia*, exiguum flumen, Romanorum clade a Gallis accepta ſatis notum, dubitatur, quo loco defluxerit. Cluverius eſſe credidit amnem *Rio di moſſo*, Capmartinus amnem *S. Giovanni della Torre*, qui infra *Caſtel Giubileo* Tiberi jungitur. vid. ibid. pag. 148 ſq. Cæterum in *Sabinis* abſtinuit poëta ab *origine Spartana* commemoranda, cui comminiſcendæ morum ſeveritas opportunitatem fecerat. Vide vel Serv. ad VIII, 683.

722 ſqq. *Haleſus*, vel *Aleſus*, adducit populos e priſcis *Aurunc*orum et *Oſc*orum ſedibus. Fuerunt iſti veterum Auſonum reliquiæ, tandemque a Romanis deleti ſunt. Haleſus, *Agamemnonius* dictus v. 723, quod accipiunt ut ſit Agamemnonis filius. Id vero alienum a poëta. Nam inf. lib. X, 417 pater ipſi fuiſſe traditur *vates*, qui ſenex obiit et filium, cujus fata præviderat, in ſilva educavit. *Agamemnonius* igitur ad originem generis referri neceſſe eſt: id quod commentis, ſuper Græca Italicarum urbium origine, quæ ſæpe commemoravimus, debetur. Sed diſcedit ab aliis Maro in hoc, quod Campanorum ducem facit Haleſum. Nam plerique Faliſcorum originem et nomen ab eo repetunt: Ovidius Faſt. IV, 73. 74, Amor. III. 13, 31 ſq., Solin. c. 8, Servius ad VII, 695, Alſium autem Etruriæ ei tribuit tamquam conditori Silius VIII, 476. Facilius tamen ad aſſequendum eſt, quomodo ad Haleſum Faliſci revocari potuerint; fuere enim Faliſcorum Falerii, oppidum; *F.*

Æolicum

Æolicum digamma, adſpirationis vicem ſubire, tot exemplis conſtat; itaque ex *Haleſus*, *Haleſii*, *Faleſii*, *Falerii*, *Faliſci* facti. Mox *Aurunci* v. 726 intelligendi, qui ultra Lirim habitarunt, quorum Sueſſa Aurunca fuit. Nam alia Auruncorum pars cis Lirim Latii partem coluit: Ex his ſunt *Auruncæ manus*, quæ Turnum ſequuntur inf. VII, 795. Poteſt Auruncorum pars ab eo perdomita fuiſſe videri; ſic enim lib. XII, 93. 94 Turnus haſtam geſtabat *Actoris Aurunci ſpolium*: et *oppida multa capta manu* jam ante v. 22 commemoraverat. Quid quod etiam Auruncos Rutuloſque verſus Sicanorum fines non longe a Tiberi collocat poëta lib. XI, 316. 318; quo factum, ut inter eos adeo, qui Turnum ſequuntur, lib. VII, 795 *Sicani* ponantur: *Auruncæque manus, Rutuli vetereſque Sicani.* Inter Oſcorum populos etiam *Sidicini* fuerunt. vid. Strabo lib. V, pag. 237 C., a quibus Teanum Sidicinum nomen retinuit. At *Cales* vetus Auſonum, tum Campaniæ urbs Liv. VIII, 16. Etiam hujus urbis originem Græcam effinxit Silius VIII, 514 ſqq. v. 729. *vadoſi Volturni*, qui aliis poetis *rapax*, *celer*, *ſonorus*, quam fluvii naturam ipſum nomen, a vulture ductum, reſpicere videtur. Sed idem fluvius pro diverſis locis, per quæ curſum facit, diverſam alvei et curſus naturam habere poteſt. cf. Burm. ad h. l. *vadoſus eſt prope mare*, ait etiam Pomponius: ſed falſo adjicitur: *ubi eſt Linternum. Saticula*; Campaniæ urbs, unde Saticulani; priſcis temporibus Saticulos, ab Auſonum ſtirpe, colonos habuiſſe videtur. Epitheton, *aſper*, ad locorum ſitum Tifatis ſubjectum ſpectare arbitror; Iidem colles, Tifata, Capuæ imminebant Liv. VII, 29, Silius XII, 487. *Oſcorum manus.* Opici, Opſci, et Oſci, vetus Auſonum gens, quæ tamen temporis ſucceſſu, ut fit, a communi ſtirpe ita abalienata fuit, ut pro diverſis populis haberi poſſent Auſones et Oſci, conf. Strabo V, pag. 242 C, antiquitus cis et ultra Lirim habitarunt. Sed in Latio mature nomen defecit, ſerius permanſit in Campania. Primi in eorum terris advenæ Cumas condidere Chalcidenſes ex Eubœa, mox Etruſcorum vires in iis locis increbuere, tandem a Samnitibus et Romanis veſtigia quoque gentis exciſa ſunt, quæ ſupererant maxime circa Atellas.

733—743. Iterum aliæ de Græca Italicarum urbium origine fabulæ. *Teleboæ* Taphum, unam ex Echinadibus, incoluerunt, in quam ex oppoſita Acarnania tranſierant. Relicta Tapho, Capreas inſulam, Surrentino promontorio Campaniæ objectam, eos adiiſſe, hoc ex loco conſtat. Rex eorum Telon ex Sebethide

thide nympha, Sebethi fluvii ad Neapolim filia, ſuſcepit Œbalum, qui in continente Italiæ, ex adverſo oppoſito, occupaſſe narratur loca circa Sarnum, in Hirpinis et in extrema Campania. Fabulam ex noſtris petierunt Silius et Statius; quis Virgilio præiverit, non conſtat. *Sarraſtibus*, Sarni fl. accolis, Græcam olim originem tributam a nonnullis fuiſſe, ex Servio conſtat: *Conon* (videtur Samius, fabuloſarum narrationum auctor, fuiſſe) *in eo libro, quem* de Italia *ſcripſit, quoſdam Pelaſgos alioſque ex Peloponneſo convenas, ad eum locum Italiæ veniſſe dicit, cui nullum antea nomen fuerit; et flumini, quem incolerent* (l. quod accolerent), *Sarno nomen impoſuiſſe ex appellatione patrii fluminis* (de quo neſcio an aliunde conſtet) *et ſe Sarrhaſtes appellaſſe. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt.* Scilicet *Sarnum* olim *Sarrum* pronuntiatum eſſe neceſſe eſt. Neque aliud quicquam ſuper Sarraſtibus et eorum origine affert Camillus Peregrinius de Campan. felice Diſſ. II, n. 24. Qui ſomnia requirit, adeat *Euboici abitatori di Napoli* p. 263 ſqq., qui liber Neapoli ſub Ducis *Michele Vargas Macciucca* nomine vulgatus eſt. *Rufræ* vel *Rufrium* in Hirpinorum finibus, in Samnitium poteſtate habitum, nunc *Ruvo* in *Terra di Bari*; circa eadem loca *Batulum* et *Celenna* ſita fuiſſe videntur. At *Abella* notum Campaniæ oppidum, inter Chalcidenſium colonias numeratum a Juſtino XX, 1, 13. Quod *malifera* appellatur, etiam *nucis Avellanæ* nomine firmatur.

744 ſqq. *Æqui*, *Æquani* vel *Æquiculi*, vel *Æquiculani*, exiguum ad utramque Anienis ripam tractum inter Marſos, Pelignos, et Sabellos montes inhabitarunt, agreſtis et fera gens, a Romanis victa et extincta; unde poëta: *Horrida gens adſuetaque multo Venatu nemorum duris Æquicula glebis. Nerſas* a nemine alio memoratas vidi. *Uſentis* nomen ab amne, qui per Volſcorum fines juxta Tarracinam mare inferum intrat, ductum videtur. Fluvium eodem nomine in Æquiculis fuiſſe, tradit Pompon.

750. *Marruvia de gente.* Varia ſunt veterum et recentiorum commenta. Res ita in ordinem redigenda. Videntur *Marſi* ab initio fuiſſe *Marri*, unde urbs eorum *Marrubium.* Tradit quoque gentis et nominis auctorem Marrum Silius VIII, 507 ſq. Sed pro more, quem toties attigimus, etiam Marſis e Græca fabula originem circumſpexerunt Romani ſcriptores, partim a Marſya, Phryge, partim a Marſo, Circes et Ulyſſis filio: in quod commmentum ut inciderent, locum fecit partim fama

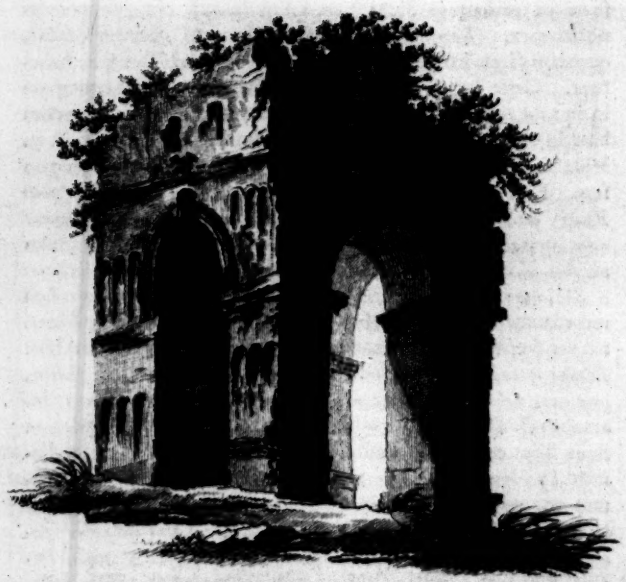
vetus de Marſorum veneficiis, partim promontorium Circæum, quod Circe incediſſe narrata fuit. Ejus ſoror *Anguitia*, cujus nemus paullo poſt v. 759 occurrit. Uti autem Circe veneficiis celebrata fuit, ita Marſi nobiles ſerpentum incantationibus. v. Plin. VII, 2. XXV, 1 ſ. 5. Silius VIII, 497 ſqq. conf. Cluver., ubi de Marſis pag. 759. Incredibilis eſt ſuperſtitioſæ credulitatis veterum circa venena eorumque medicamina varietas. Videat aliquis vel Indicem Plinii in *Venenorum Medelis*. *Archippi* regis nomen poëta ex hiſtoriis accepit. Plin. III, 12 *Gellianus auctor eſt, lacu Fucino hauſtum Marſorum oppidum Archippe, conditum a Marſya, duce Lydorum.* Similia Solin. c. 2 pr.

761. Inter urbes Italiæ, quibus Græca origo tributa fuit, *Aricia* quoque eſt, Latii haud ignobile oppidum. In proximo nemore Diana peregrino more fuit culta: cum ſacris præeſſet fugitivus ſervus, cui gladio depugnandum erat adverſus quemcumque alium ſervum, qui ei victo in ſacerdotium ſuccedere poterat; ἀγῶνα μονομαχίας appellat Pauſ. II, 27, p. 173. Videtur religio ludos gladiatorios conſtituiſſe, ſed inter fugitivos, ut victor pro rege Nemorali eſſet. Quæ religio cum Scythicum ritum referre videretur, narrari vulgo cœptum, Scythicæ Dianæ ſimulacrum ab Oreſte de Taurica deportatum in eo loco eſſe conſecratum. v. Solin. 2 p. 13 C, et alios apud Cluver. p. 921 ſqq. conf. ſup. To. I Vit. Virgil. § 85. Egit de Aricia diligenter poſt Cluverium Vulpius Vet. Latii lib. XIII, Tom. VII, p. 179 ſqq. In eodem Dianæ templo heros indigena Virbius (a quo et collis Virbius nomen duxit, de quo v. *Capmartin de Chaupy Maiſon de Campagne d'Horace*, Tom. II, pag. 117 ſqq.) domeſtica religione cultus fuiſſe videtur, quem ex aliqua ſeu formæ et attributorum ſeu ſorte fabularum ſimilitudine Hippolytum ſeriores interpretati ſunt: niſi ad commentum illud nomen Virbii, *bis viri*, παλιμβίου, rituſque religioſus arcendi equos a luco (v. inf. 778) duxit: ut veteris cladis memoriam renovari heroi nollent. Addita hinc narratio de Hippolyto e mortuis reducto et in nemus Aricinum a Diana abducto. v. Ovid. Met. XV, 532 ſqq. Eam fabulam Aricinorum domeſticam fuiſſe, ex Pauſania intelligitur lib. II, c. 27. Nunc poëta Ariciam nympham facit (quod magis placet, quam ut Aricia urbs ſit, etſi ſic lib. X, 172 *Populonia mater)*, quæ ex Hippolyto peperit Virbium. Multis modis tractata eſt fabula ab aliis: unde diverſæ illæ Grammaticorum rationes.

783

783 ſqq. De *Turno* ejuſque origine dictum eſt Excurſu VII. Tribuit ei poëta v. 793 ſeqq. regnum in *Rutulos*, quorum caput Ardea; Accenſi hi Latinis; etſi interdum de iis ita traditur, ut eos aliunde immigraſſe putes: niſi hoc ad Daunum tantum ſpectat, Turni patrem, qui cum Dauniis terram inſediſſe videtur. Saltem XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta Multa manu.* In Excerptis Appiani lib. I *Rutuli Tyrrheni* memorantur; ſed vitioſe; quod etiam monuit nuper cl. Editor. Copiis a Turno adductis accenſet poëta etiam *Aruncos*, eis Lirim ſcilicet habitantes, alioſque a Tiberi inde ad Uſentem uſque incolentes populos: quos tamen nunc ſub imperio habere videri debet, quoniam Latini, bellum recuſantis, partes et munia ipſe ſuſceperat. conf. inf. not. ad XI, 317. Et inter hos quidem *Sicani* ad Tiberim videntur a poëta collocari lib. XI, 317 in finibus Rutulorum: ſeu quod poëta Sicanos pro Siculis poſuit. conf. Excurſ. II ad VIII, 314. 328; ſeu quod alios auctores, qui nunc interiere, ſequutus eſt. Inter populos quoque Latinos memorat *Sicanos* Plinius III, 9. Forte fuere ex priſcorum Sicanorum reliquiis, qui hic priſcas ſedes retinuerant. *Sacranæ acies* pro Ardeatibus dictæ videntur, quoniam ſacra magnæ Deum Matris a Sacranis ſuſcepta habebant. Certe hoc *Sacranorum* nomine Sacerdotum fuit collegium in ea urbe, qui Matris magnæ Deum ſacra curarent. Marmora bina in eam rem jam laudavit Burmannus e Gudio p. XX, 8. 9. Vide eadem illuſtrata a Vulpio Tom. V vet. Latii pag. 209 ſqq. Feſti locum jam laudarunt intpp. *Sacrani appellati ſunt Reate orti, qui ex ſeptimontio Ligures Siculoſque exegerunt: nam vere ſacro orti erant*; ex quo loco Serviana lacinia petita ad Æn. XI, 317 f. *Illi* (Siculi) *a Liguribus pulſi ſunt, Ligures a Sacranis*; *Sacrani ab Aboriginibus.* Si tamen Silii verſum recordamur VIII, 417 *magnæque Reate dicatum Cælicolum Matri*, ad ver ſacrum ne recurrendum quidem eſſe videtur. Servius: *Dicunt quendam Corybantem veniſſe ad Italiam et tenuiſſe loca, quæ nunc urbi vicina ſunt: et ex eo populos ducentes originem* Sacranos *eſſe appellatos; nam ſacrati ſunt matri Deum Corybantes.* Sunt hæc commentis ſimiliora: ad ſacra tamen Cybeles nomen *Sacranorum* ea ipſa referunt. Propius ad Feſtum ſpectant ea, quæ ſequuntur in Servio: *Alii* Sacranas acies *Ardeatium volunt, qui aliquando, cum peſtilentia laborarent, ver ſacrum voverunt* (immo: quos parentes—voverunt), *unde* Sacrani *dicti ſunt.* Julius Sabinus Silii verba eo trahit (lib. VIII,

359) *Sacra manus Rutuli. Labici*, pro oppido Labico, ſeu pro oppidanis Labicanis, quod *picta ſcuta* habent, non apparet, poëtæne ingenio an veteri famæ debeatur. Ager Labicanus contiguus fuit Algidenſi, Gabino, Tuſculano ac Prænestino. Labici ſitum non longe ab oppidulo *la Colonna* Holſtenius conſtituit, melius quam Cluverius in agro oppidi *Zagarolo:* ut docet Vulpius it Vet. Latio Tom. VIII, p. 286 ſqq. (lib. XV, cap. 5). Erat autem inter Latii oppida antiquiſſima, Albanorum colonia eo deducta. Quæ Servius ad h. l. habet, inepti Grammatici commenta ſunt. *Numici ſacrum Littus:* De hoc vid. ſup. Excurſ. III ad h. lib. Reliqua in Notis ad e. l. perſequuti ſumus.

Arma rogo, genetrix nato. Aen. VIII, 383.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

BELLI ſignum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque urbium ſibi auxilia adjungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi ſimilitudine ad belli ſocietatem impellat—17. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque ſuarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, adverſo flumine in ea loca ſubvehitur, in quibus poſtea Roma condita fuit; Evandrique regis, qui, in Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat—100. Evander Æneam, adventus ejus cauſſa cognita, benigne hoſpitio excipit; ſacriſque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, cauſſam a Caci nece repetitam 185—267 rituſque ſacrificii edocet, locaque ejus tractus nobiliora

biliora obiter hoſpiti recenſet 310—369. Poſtridie Æneas, equitum quadringentorum ſubſidio adjutus, quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius, partem copiarum ſecundo flumine ad ſuos remittit: ipſe cum reliquis Agyllam, florentiſſimam Tyrrhenorum civitatem, petit; cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant 454—519. Interim Vulcanus, uxoris blanditiis adductus, privigno ſuo arma fabricatur 370—453, eademque a Venere ad Æneam deferuntur; qui armorum pulchritudine delectatus, cum cætera omnia tum clipeum inprimis, qui res a poſteritate ſua ſtrenue gerendas habebat depictas, ſtudioſe admiratur 520 *ad f.*

Etiam hic liber bello parando conſumitur, inprimiſque auxiliis arceſſendis, cum Turnus per legatos Diomedem, Æneas Evandrum adit. Quæ res epiſodio viam munit elaboratiſſimo de Evandro, quo fabulas veteres Italiæ et origines coloniæ Arcadicæ in Palatino monte exponit, Romanis cognitu jucundiſſimas. Qui autem de Æneidis præſtantia recte judicare vult, non ex noſtrorum ingeniorum et ætatis genio judicium facere debet; id quod importunum eſſet, etſi plerique ita faciunt; ſed id reſpicere animoque aſſequi, quam delectationem poëtæ carmina Romanis potiſſimum afferre poterant, quibus ille ea meditabatur. Jam origines Latii et Romæ, ad noſtrum forte ſenſum, niſi peculiare ſtudium his litteris addixeris, parum jucundæ, Romanis haud dubie eſſe debuerunt cognitu graviſſimæ: et qui delectationem, quæ inde capi poteſt, æſtimare vult, ante omnia ipſis illis originibus accurate cognoſcendis et enodandis operam impendat neceſſe eſt. Quod idem ut faciat tanto magis interpreti incumbere, recte judices. Succedit aliud epiſodium de armis et clipeo Æneæ, quod et ipſum ad Romanorum ſtudia comparatum eſſe manifeſtum fit.

ÆNEIDOS, LIBER OCTAVUS.

Ut belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco ſtrepuerunt cornua cantu;
Utque arcis concuſſit equos, utque inpulit arma:

1. *At* Zulich. et Erf. a pr. m. *ſignum belli* pr. Hamb.——2. *crepuerunt* Leid. *ſtupuerunt* Goth. ſec.——3. *Atque a.* Goth. tert. *conceſſit* pr.

1. Mira res videri debet, potuiſſe Turnum in aliena regia bellum inſtruere et copias parare. Talia animadvertere et poëtam reprehendere in promtu eſt. Sed poëta ad priſcas ætates ſingula componere et adornare debuit, non ad ſua nec ad noſtra tempora. In regnis iſtis antiqui ævi ſumma rerum erat apud populum: ejuſque voluntatem ſeu impetum exſequebatur rex. Bellum adverſus Trojanos plebis ſtudiis ſuſceptum erat, renitente fruſtra Latino; tandemque, quod ſenectutis infirmitas et ſolitudo ſuadere poterat, rerum ſummam prorſus derelinquit: *Nec plura loquutus Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas* VII, 609, et, cum Janus eſſet reſerandus, Latinus *fœda refugit miniſteria et cæcis ſe condidit umbris.* Itaque Turnus ſuccedere in partes Latini debuit: quo aſſumto in carminis argumentum nactus eſt heroëm, quem ornaret poëta, et quem Æneæ opponeret. Sed principium libri parum ſplendere mihi videtur; nec aliud quicquam eſt, quam otioſa repetitio eorum, quæ jam ſatis ex libro ſuperiore conſtabant. Debebat poëta procedere a v. 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem.* In belli ſigno, vexillo, ex arce prodendo, Romanorum morem adumbraſſe videri poteſt, qui in comitiis ſuperſtes manſit, ut vexillum in arce tolleretur; ſed puto argutius hoc quam vere dici. *ſignum* puto per ipſa illa *cornua* vſ. alt. explicari. Sic ſup. VII, 512 *Paſtorale canit ſignum cornuque recurvo Tartaream intendit vocem.*

3. Simpliciſſimum eſt de apparatu bellico accipere: ubi Turnus equos et arma excitavit, protulit, in medium produxit: extemplo totum Latium ad bellum eſt inflammatum. Nam *ſimul* ſimpl. eſt copula. *concuſſit*, concitavit adhuc otioſos. *impulit*, movit, adeoque manu tractavit et protulit. Nam *impellere arma* de percuſſione clipeorum accipere durum eſſe arbitror. Servius autem pro more ſuo argutatur, dum ad ancilia commoveri ſolita refert; nec *arma* pro peditibus h. l. dici poſſe videntur. De *Meſſapo* copias ex Etruriæ urbibus

Extemplo turbati animi; ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera. Ductores primi Meſſapus et Ufens,
Contemtorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et, Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Ænean claſſi, victoſque Penatis
Inferre, et fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat, multaſque viro ſe adjungere gentis
Dardanio, et late Latio increbreſcere nomen.

6. *Meſapus* et *Meſappus* in codd.——7. *Contemtor ſuperum* Witt. *Mezentius* Rom., ut al.——10. *conſidere* Gud., ut alibi. Illuſtrat Heinſ.——11. *Adventum* Zulich. Vrat. ed. Junt. cum Goth. tert. *Æneam* edd. plerique. *claſſe* ed. Ven. *vectoſque* Leid. a m. ſec.——12. *Auferre* Goth. tert. *ſe ducere* alter. Tum in tertio hemiſtichia v. 12 et 14 permutata: *et fati r. dicere poſſe*, et: *Dardanio et late L. i. n.*——13. *ſe jungere* pr. Hamb.——14. *Dardanium et—nomen* vir doctus in Miſc. Obſſ. IV, To. II, p. 380,

urbibus adducente lib. VIII, 691, de *Ufente* 745 et de *Mezentio* 745 et de *Mezentio* 647 ſeqq. jam memoraverat poëta.

9 ſeqq. Ad Diomedem, qui auxilia petant, mittuntur, propter communem originem Græcam, quæ Turno tribuitur. vid. ſup. Excurſ. VII ad VII ſqq. Diomedis autem in eos, qui Troja capta profugerant ejuſque iræ ſe ſubduxerant, inflammatus eſſe debebat animus. Quæ hujus legationis fortuna fuerit, infra videbimus XI, 226 ſqq. ibique Excurſ. I. *Venulum* ex aotiqua fama adſcivit poëta, quantum ex Servio colligas. Hunc, inquit, fuiſſe conſtat Argivum: nam Tiburs eſt, ut indicat locus XI, 757. Hunc alii Lavini imperaſſe olim tradunt. *urbs Diomedis* Argyripa eſt. v. inf. XI, 246 et ibi Excurſ. I. cf. Serv. ad h. l. *et dicere, ſe poſci regem fatis.* ſup. VII, 272 *Hunc illum poſcere fata Et reor* etc. vocabulo de fatis proprio lib. V, 707. VII, 584. 16. *ipſi*, qui jam antiquus ejus ſit hoſtis—" Vult autem intelligi, ait Servius, Æneam etiam contra Diomedem bella geſturum, non tantum propter præſens imperium, ſed et cauſſa hoſtilitatis antiquæ."

20.

Quid ſtruat his cœptis, quem, ſi Fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifeſtius ipſi,
Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partiſque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen aënis

p. 380, non prorſus male; etſi enim *vir Dardanius* et ſimilia ſæpe occurrunt, tamen *nomen* nude poſitum minus gratum videtur: *increbeſcere* vulgg. vid. I Georg. 359.——15. *Quid ſ. inceptis* Oudart. *Quid ſtudeat cupt.* Goth. ſec. *quæ ſi* tert. Rottend.——16. *cupiet* aliquot Pier. et duo Burm. *cupiant* Ed. Baſ. *capiat* Ed. Ven.——19. Sup. IV, 532 *magnoque irarum fluctuat æſtu.* 561 *varioque irarum fluctuat æſtu.* XII, 486 *vario nequicquam fluctuat æſtu.*——20. 21. Verſus ſupra lecti IV, 285. 286.——20. *celerem nunc huc* duo Goth.

20. De verbis cf. ſup. IV, 285. 286. At comparatio, ut omnes viderunt, ſublecta eſt Apollonio Rhodio III, 754 ſq. ornata a Marone; niſi quod motæ aquæ cauſſa ex infuſione recens facta in Græco poëta non deſideratur: ὕδατος—τὸ δὴ νέον ἀὶ λίβητι Ἠὲ πυ ἐν γαυλῷ κίχυται. Ante oculos quoque erat Lucret. IV, 212 *Quod, ſimul ac primum ſub divo ſplendor aquai Ponitur, extemplo, cælo ſtellante, ſerena Sidera reſpondent in aqua radiantia mundi.* Cæterum laudata comparatio multis, etiam S. R. Lowthio *de ſacra poëſi Hebræor. Præl.* XII, p. 238, quippe in qua obſervata rerum diſſimilium ſimilitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi ſtatus et affectio re ſub oculorum intuitum cadente præclare expreſſa eſt: id quod genus comparandi ſuaviſſimum eſt. Aliam comparationem Homeri Iliad. ξ, 16 ſqq. cum fluctibus e diverſorum ventorum afflatu ſuſpenſis conferant ſtudioſi. In *imagine Lunæ* argutantur interpretes: eſt ea pro ipſa Luna, cujus ſane imago in aquæ ſuperficiem incidit ab eaque redditur. Alius nec magis feliciter, poſſit verba *ſub auras* calumniari, cum ſequantur *laquearia tecti.* Silius VII, 142 ſqq. fere verba ipſa retinuit: *Miſcetque exacuens varia ad conamina mentem, Sicut aquæ ſplendor radiatus lampade Solis Diſſultat per tecta, vaga ſub imagine vibrans Luminis et tremula laquearia verberat umbra.*

Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca, jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat; et terras animalia feſſa per omnis
Alituum pecudumque genus ſopor altus habebat:
Quum pater in ripa gelidique ſub ætheris axe
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter ſenior ſe adtollere frondis
Viſus; eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, et crinis umbroſa tegebat arundo;
Tum ſic adfari, et curas his demere dictis:

23. *radientis* Gud. et pr. Rottend. cf. inf. 616.——25. multos *lacunaria* legiſſe narrat Serv. ſatis indocte.——26. *a. verſa* Goth. ſec.——28. *Tum* duo Burm.——33. *Cum* Junt. et Ald. pr., ſicque Rom., emendate *eum* Ald. ſec.——35. *Cum* Moret. ſec. *adfatur* Dorvill.

26 ſqq. Iterum per novum viſum fatalis rerum ordo declaratur: vide Diſquiſ. II T. II ſ. VI. Noctis declaratio magnam ſuavitatem habet; Copioſiorem ornatum ſup. IV, 522 ſqq. attulerat: ubi Apollonii Rhodii veſtigia animadvertebamus. Nuper in Lexico Homerico alterius Apollonii p. 490 etiam illi Alcmanem præiviſſe vidimus verſibus forte ſic conſtituendis: ἴυδουσι δ' ὀρέων κορυφαί τε καὶ φάραγγες Πρώνες ὀδοί καὶ χαράδραι· Φῦλά τε ἑρπετά θ', ὅσσα τρέφει μέλαινα χαῖτα, Θῆρες ὀρεσκῷοί τε καὶ γένος μελισσῶν· Καὶ κνώδαλ' ἐν βένθεσι πόρφυρ—ρᾶς ἁλός· ἴυδουσι δ' οἰωνῶν Φῦλα τανυπτερύγων—. Sub dio Æneas obdormiit, *ſeramque dedit per membra quietem*: ducta loquendi forma ex altera, qua *ſomnus didi per corpus, ſpargi per membra*, dicitur. Monemus hoc, quod plerique verba tenent, cauſſas ſermonis ignorant.

31. *deus loci* ἐπιχώριος θεός. Ripa Tiberis populis eſſe debuit prætexta: quod nunc aliter ſe habere audio: ſed cf. inf. 95. 96, et VII, 29 ſqq., ibique Exc. III a pr. 33. *tenuis carbaſus glauco amictu*, pro glauca palla carbaſina humeris vel

O ſate gente deum, Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Exſpectate ſolo Laurenti arviſque Latinis,
Hic tibi certa domus; certi, ne abſiſte, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et iræ
Conceſſere deum.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,
Litoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit;
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:

38. *loco* Medic., et in marg. *alibi ſolo*. *Laurentum* Serv. ad v. 12.——39. *certive abſ.* Dorvill. *adſiſte* al. ap. Pier.——40. *tumor* Heinſ. e libris ſecundum Pier., alii *timor*.——41. *profugis nova mœnia Teucris* ſuppletur verſus in multis, quos Serv. Heinſ. et Burm. viderunt: perperam accepta voce *conceſſere*. Eſſe qui *conſedere* legant, a Taubmanno notatum. ——42. *nec vana putes* Rom. *ni vana putas* Gud. a m. pr., non male, inquit Heinſ., immo ad ſenſum peſſime. *Jamque (tibi ne v. p. hunc ſ. ſ.) Lit.* Parrhaſ.——43. *ſub ilice buxus* Rom., nec niſi recenter correctum. Vff. 43. 44. 45. 46 jam ſupra lecti III, 390. 391. 392. 393, nunc, puto, male repetiti.——45. *recubant a.—nati* Medic.——46. Abeſt verſus a Medic. et a pr. m. a Gudiano. Sane ille cum trinis prioribus occurrebat ſup.

vel ſemori fluviorum injecta in ſignis veterum. Imitatorem verboſum Claudianum Cerda comparavit in Paneg. Olybr. (I, 214 ſqq.). Adde de VI Conſ. Honorii (XXVIII, 163 ſeqq. Servius ineptit ad h. l.) 36. 37. idem orationis color, qui in illis: *Ilium in Italiam portans:* tua ſtirpe et Penatibus ſacriſque adductis cum reliquiis Trojanorum. *revehis* autem propter ſtirpem Dardani fabuloſam ex Italia. v. ſup. III, 167 ſq., ubi cf. Exc. VI. 38. *exſpectate* propter deorum vaticinia; cf. v. 12 ſup. ad VII, 687; nempe *expectata* dicuntur eſſe ea, quæ prædicta ſunt, ut in libris ſacris paſſim; eadem dicuntur *debita*. 40. *Conceſſere* h. reſederunt. Non audiendi Intpp. vett. et recent. Si dicas, necdum tamen Junonis iram in Trojanos ceſſiſſe ſeu placatam fuiſſe; ſi quidem compares IX pr. X, 62; vanam eam eſſe reputa.

42. De hoc oſtento, quod jam Helenus vates prædixerat

Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, et poſuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum adſidue ducunt cum gente Latina;
Hos caſtris adhibe ſocios, et fœdera junge.
Ipſe ego te ripis et recto flumine ducam,

ſup. III, 393. Nunc eo vix careas propter ſeqq. *ex quo* eſt ἐξ οὗ ſc. χρόνου pro ὅτε; nam ut ſit *ex quo*, ſecundum quod portentum, duriſſimum eſt. ——47. *tridenis* duo Burm. cum pr. Goth.——48. *condens* alter Hamb. *c. c. urbem* Goth. tert., quod equidem malim a poëta profectum in vaticinio.——50. *Expediam* a m. pr. Medic. et Gud. *Expedies* Goth. ſec. ——51. *hic* Medic. *is* eraſo *b.* Dorvill.——55. *ducent* Hamb. ſec.——56. *fœdere* alii ap. Serv. et Gud. ac pr. Moret. cum al. ap. Burm., ſed offenſa aure.——57. *ripis* ſane parum commodum, ſecundum, intra ripas, alveo.

lib. III, 388 ſqq., v. Exc. II ad lib. VII, 126. 47. *Ex quo:* ex quo tempore, quando. *clari cognominis*, ab *alba* ſue nominatam, et XXX inde anno conditam.

51 ſqq. *Evander* cum matre Carmenta ſeu Nicoſtrata, vate, ex Arcadia profectus, Pelaſgos ſuos in loca circa Tiberim adduxit, et in monte, qui inde Palatinus dictus, oppidum Pallanteum, mox Palantium et Palatium appellatum, condidit. Fuerat jam in Arcadia Pallantium pagus, et inter proavos Pallas, a quo hi Arcades orti dicuntur poëtæ: *genus a Pallante*, h. e. Pallantis progenies. Idem nomen filio Evandri impertitum. v. Exc. I, h. lib. In Evandro potuiſſet poëta omnia ad majorem admirationem ſtruere et parare. Evander gente Pelaſgica oriundus vix videbatur bonæ ſpei ac fiduciæ locum relinquere Trojanis, ſi repente in eum incidiſſent. Sed poëtæ placuit alia ratio, ut per ſomnum hæc denuntiaret, utque, propter Latinorum in advenas Arcadas odia, communi periculi metu Trojanos et Arcades, Pelaſgicæ licet ſtirpis, in fœdus et ſocietatem adduceret. cf. inf. 129 ſq. Et vero Achæi, ſi propius inſpexeris, qui Trojam expugnaverant, diverſæ ſtirpis ſunt. 53. *in montibus*, ne arguteris; eſt, *in monte* Palatino: et v. 57 *recto flumine*

Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge age, nate dea; primiſque cadentibus aſtris
Junoni fer rite preces, iramque minaſque
Supplicibus ſupera votis. Mihi victor honorem
Perſolves. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Thybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput urbibus, exit.
Dixit, deinde lacu Fluvius ſe condidit alto,

alveo. *tecto* Menag. pr.; et ſic Cerda conj. ad v. 95. 96. Schraderus autem conj. *ſilvis et tecto ſl.*——58. *in amnem* Witt. *ſuperes remis* aliquot Pier.——59. *age* excidit Rom. et aliis Pier., in aliis ſuppletum *e*. Mentel. pr. a m. pr. *ait*.——60. *iraſque* complures ap. Heinſ. et Burm.——61. *donis* multi ap. Pier. et Heinſ., ſed *votis* tuentur Rom. et Medic. cum al.; et venit forte *donis* ex ſup. III, 440.——62. *Perſolvis* Witt. *quem pleno gurgite c.* aliquot Pier.——63. *ruentem* Moret. ſec., quod probat Heinſ. et illuſtrat, ut erat ille paullo proclivior ad captandas elegantias ſecretiores et exquiſitiores, etiam ubi a genio ſcriptoris et loci erant alienæ. Sed multo probabilius, librarium caſu in hanc vocem incidiſſe, quam tot alios codices eſſe depravatos. Nec, quod Burm. bene monuit, placidum flumen bene dicitur *ruere*. Tum Auſon. et ipſe *ſecantem* legit Moſell. 460. Witt. a m. pr. *ſequentem*.——65. *certa domus* Gud. *cæſis* Medic. a m. pr. *eſcit* antiquo pro *erit* emendat Faber: et Heinſ. *exit* tranſitive pro effert, exerit, accipit. Utrumque perperam. Vid. Not.——66. *fluvio* Gud. a m. pr. *lacu et fluvio* Heinſ. conj. *fluvii* conj. Heumann. Sed v. Not.

flumine recto fluminis itinere; Nec audiendus Servius, qui in eo argutatur, quod flexuoſam ripam alibi memoravit vſ. 95. 59. *primiſque cadentibus aſtris* ſub primum diluculum; nam poëtis ſidera curſu noctis exacto occidere dicuntur. v. ad lib. II, 8. 9. Excurſ. II. *Junoni fer rite preces*, quod idem Helenus ſedulo monuerat lib. III, 435 ſqq., ut videas poëtam ſibi conſtare. 64. *Cæruleus*. Atqui, flavus eſt Tiberis, et luteus, ut ſatis notum. Scilicet nunc deo communem fluviorum naturam dat. *cœlo gratiſſimus*, Θεοφιλὴς.

65. Circa has eaſdem oras ſurget aliquando magna urbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos eſt, res futura effertur tamquam præſens, *exit* pro *exibit*. *celſis caput urbibus* nota illa poëtica oratio, pro: *caput urbium*. Tum ea urbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea conſecrabitur et ut deus coletur. Sic facile componuntur turbæ interpretum,

Ima petens. Nox Æneam ſomnuſque reliquit.
Surgit, et, ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac talis effundit ad æthera voces :
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt,
Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine ſancto,
Adcipite Æneam, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miſerantem incommoda noſtra,
Fonte tenet, quocumque ſolo pulcherrimus exis ;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum.

67. *relinquit* aliquot Pier., inter quos Rom. ἰμὰ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Homericum.——70. *Suſtinet* Rom. aliquot Pier. cum Medic., Gud., aliiſque ap. Heinſ., ex interpolatione puto. *effudit* lectam ante Heinſ. *diffudit* ed. Ven.——72. *Tu quoque Tybri* duo Burm. *o* aliis excidit; in aliis : *Tuque o Tybri, tu, o*, apud Pier. et Heinſ., quod probabat Ge. Fabric. cum Cuninghamo. Alii aliter turbant. *tu flumine Thuſco* Bigot. Vulgata eſt apud Serv. et Macrob. VI, 1, ubi docet ex Ennio adumbratum eſſe verſum. Nam is : *Teque pater Tiberine tuo cum flumine ſancto* cecinerat. *ſancto* codd. ap. Pier. cf. Burmann. Sec. ad Antholog. p. 73. Etiam ex Livio notum eſt lib. II, 10 *Tiberine pater, inquit, te ſancte precor.*——75. *tonent* Rom. cum binis Heinſ. et fragm. Vatic., it. Erf. *q. loco* Parrhaſ. ——76. *venerabere* plerique Pier. et bini Heinſ., ex interpretatione. Alia in Witt. *honorabere.*

pretum, quas hic commemorare nil attinet. cf. Burm. Mox *lacus* ſ. pro alveo, ſ. quod malim, pro profundo, vel fundo fluvii, adeoque pro ipſo amne. 67. ἰμὰ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Hom. 69. *rite cavis* tamquam precaturus. Nihil aliud. 71. *genus amnibus unde eſt :* quatenus Nymphæ fontium ſunt deæ. Alias poëtæ aliter. 73. *arcete periclis*, liberate, finem laborum facite. 74. Expreſſit Statius IV Theb. 832 *quacumque domo gelida ora reſolvit* etc. *lacus*, uti v. 66, pro ipſo amne. Niſi docte de ipſo fonte dixit, quo aquarum ſcaturientium copia colligitur in lacum. Eſt enim fons et caput amnium ſedes Fluviorum ; cf. ad Ge. IV, 319. 75. ad formam Odyſſ. λ, 237.

Adſis o tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminaſque legit de claſſe biremis,
Remigioque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem, ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſilvam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conſpicitur ſus:
Quam pius Æneas tibi enim, tibi, maxuma Juno,
Mactat, ſacra ferens, et cum grege ſiſtit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa eſt, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita ſubſtitit unda,
Mitis ut in morem ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.

78. *Adſis et* aliquot Pier. *o tandem* vulgo lectum ante Heinſ., qui e ſuis et Pier. emendavit. *proprius* ſcriptum viderat Serv. *placidus* apud Donatum, ex intpt. *tua omina* emendaverat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed *numen* pro voluntatis quacunque ſignificatione, monito et oraculo, poëtis dictum occurrere alibi jam monitum eſt. *n. ferves* Oudart.——79. *memorans* pr. Voſſ. *geminas legit* Franc. *memorans geminas legit* Parrh.——80. *a. ſocios: ſimul* alii male diſtinguunt. v. Burm. *ſ. atque inſtruit* Sprot.——81. Laudat hunc et omiſſo verſu 82 tres ſeqq. auctor libelli de Progenie Auguſti.——83. *fœta* Sprot.——85. *ad aras* aliquot ap. Burm.——86. *eſt* abeſt aliquot Pier. et Heinſ., mendoſe. conf. ſup. IV, 193.——87. *Lenit* Rom. contracte. *ſuſtulit* Goth. tert.——88. *et in m.* alter Menag.——89. *et l.* Witt., et ſic legere dudum malebam. *abiret* Ed. Ven. *abiſſet* Rom.——90. *incertum* Non. Marcell. in *Rumor.* *peragunt* Rom. pars Pier.

λ, 237. 238 ſtructus eſt. 78. *numina*, tuum monitum per ſomnum. vid. Var. Lect.

80. *armis* proprie. conf. v. 93. 81. vide modo ad v. 42. Copia orationis in vſſ. 82. 83 parum placet: *Candida—concolor cum fetu albo*; *Procubuit—conſpiciturque: per ſilvam—in littore*. Mox 84 *enim* aſſeverative, ut *vero*, pro *utique*, σοί γε δή, nec vacat, quod putant grammatici. 87. Jung. ſ. *ita ſubſtitit, ut*, ſ. quod forte magis poëticum: *ita ſubſtitit*: eo modo, ſicut erat; cum ita factum eſſet. Sequitur: *ut* adeo *mitis* etc.

90. *rumore ſecundo*, curſu ſecundo, etſi amne adverſo (nam ſolvunt

Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo;
Labitur uncta vadis abies: mirantur et undæ;
Miratur nemus inſuetum fulgentia longe
Scuta virum fluvio pictaſque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,

Pier. et Heinſ. librorum, cum Goth. tert. Macrob. et Nonio Marcello. *peragrant* Gud. *celebrant* Medic. Pierii, cum alt. Hamb. et Ed. Ven. *accelerant* Goth. ſec. *rumore* pro *Rumone*, quod priſcum Tiberis nomen fuerit, poſitum putabat Servius; perperam. conf. Not. Forte autem melius interpungas: *celerant*; *rumore ſecundo Labitur uncta vadis abies.* Et ſic quoque vidi malle virum doctiſſimum Burgeſs ad Dawes Miſcell. p. 446.—— 91. *uda* aliquot Pier., ſed vid. Not. *uncta abieſque vadis* Leid. unus.——92. *mirantur* pr. Menag. et a m. pr. Gud. cum fragm. Vatic. *aſſuetum* alter Hamb. *inceptum* Menag. pr.——93. *que* abeſt binis Burmann. *pictas fluvioque* Ed. Ven.——94. *navigio* Ven.

ſolvunt littore Laurentino in oſtiis Tiberis et ſuperiora fluminis petunt): fere quod X, 687 *Labitur alta ſecans fluctuque æſtuque ſecundo. Rumor* enim, ſecundum Guellium et Gronon. Obſſ. II, 17, quibus Donatus præivit, dictum olim eſt de murmure aquæ carina et remis percuſſæ, qua navis a puppi propellitur, adeoque omnino de motu aquæ. Pro optimo interprete eſt Auſon. Moſella v. 22 *interlabentis tacito rumore Moſellæ*. Multa ad h. l. cumulant. Fabric., Heinſ. et Burm., ut tamen de vi et origine vocis haud melius conſtet. Scilicet *rumor* a ruendo dictus videtur; ruitur ſeu eruitur aqua remo, adeoque ex impulſu ſtrepitus oritur. Inde de quovis ſtrepitu et murmure illud frequentatum, inprimis famæ. Tum vero etiam, ut ὄσσα, pro voce ominata et omine. Pro plauſu et laude *rumorem ſecundum* dixit Horat. I Ep. 10, 9, ut fere h. l. etiam accipit Nonius: " hoc eſt proſpero favore et auxilio fluminis." Idem e Feneſtella et Ennio loca laudat, in quibus *populi rumore ſecundo* eſt favore et ſtudio populi. Nec alio ſenſu dictum eſt in loco Cic. de Div. I, 16 et in loco Suevii ap. Macrob. VI, 1, pag. 575 Lipſ. v. 91. *unctam* pice *abietem* ab Ennio accepit: *Labitur uncta carina, vocat ſuper impetus undas:* Macrob. VI, 1. 578. Locum Apollon. I, 545 ſq. comparat Brunck. paullo diverſum. 93. *carinas pictas* v. ad V, 663. 94. *remigio noctemque diemque fatigant*, non, ſe, ut Cerda malit, quod proſaicum eſſet; ſed eſt epica audacia. *Cælum clamore, ſilvas venatu* (IX, 605), *nivem curſu, amnem remis, fatigare*, paſſim in poëtis occurrit. Eſt ſcilicet, quod ſatis conſtat, proprie *fatim agere*, valde, crebro, movere, tractare, agitare rem, adeoque omnino in re aliqua verſari, vel eam frequentare.

Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, viridiſque ſecant placido æquore ſilvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem:
Quum muros arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident; quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die ſollemnem illo rex Arcas honorem

97. *medio* Sprot. *conſiderat* Franc. *axem* pro div. lect. pr. Rottend. ——98. *arces* oblongus et quidam alii Pier., quod recepit Catrœus, ut ſint ſeptem colles, quibus poſtea Roma fuit impoſita. Sed *arx* ſimpl. pro urbe in colle Palatino poſita; cf. inf. 313; ad veterem morem, quo acropolis, in colle condita, reliquæ civitatis initia faciebat. *ac rara* Heinſ. ſecundum vetuſtiores, etiam Pier. Vulgo *at*.——100. *tunc* Rom. *Evandrus* Rom. et Medic. cæterique vetuſtiores: ergo recepit Heinſ., quem vide poſt Pierium. Vulgo: *Evander*, etiam paſſim in ſeqq., quoties recurrit ea vox.——101. *avertunt* duo Burm. *et ubique p.* Goth. ſec.——102. *diem* Dorvill. et Ed. Ven. cum Rom. cod. *ſolemne* Mediol.

tare. conf. ſup. ad Æn. I, 280 et ad VII, 582. Simili modo *quatere, movere, impellere ſilvas, exercere* ap. Silium XV, 769. Porro poëtæ tempori tribuunt tamquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem producere, diem frangi*, adeoque etiam, ut h. l., *fatigari* dicunt: X, 807 *diem exercere*. Propertius IV Eleg. 11, 77 *Sat tibi ſint noctes, quas de me, Paulle, fatigas*: quæ forma tandem eo redit, ut *fatigare* ſit, *conſumere, exigere*. 96. *placido æquore*, alveo fluvii, *ſecant ſilvas*, navigant inter ripas ſilvis conſitas. Nimis acute Serv. et alii: ſecant imagines nemorum, quæ in pellucida fluvii ſuperficie apparebant. 97. Ἦμος δ' Ἠέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει Iliad. Θ, 68 et al.

102 ſqq. Egregia carminis œconomia, qua belli cum Latinis geſti argumento per ſe tenui et pauperi copiam rerum et narrationum conciliat poëta. Offendit Æneas Evandrum ſua ſacra facientem Herculi; rerum ſpecies objicitur auguſta religionibus, et hominum ſæculique ſimplicitate placens. Eadem v. 185 ſqq. adducit epiſodium de cæſo ab Hercule Caco, tamquam ſacri inſtituti cauſſa et origine. Obverſatum eſſe in omnibus his poëtæ animo locum Odyſſ. V, 32 ſqq., ubi Telemachus in Neſtorem ſacra facientem incidit, negari nequit: etiam ex Piſiſtrato Neſtoris filio Pallas ſubnatus. Ad talia attendendum eſt ei, qui de ſex poſteriorum Æneidis librorum præſtantia et de poë-

Amphitryoniadæ magno diviſque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque ſenatus,
Tura dabant; tepiduſque cruor fumabat ad aras.
Ut celſas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipſe;
Et procul e tumulo: Juvenes, quæ cauſſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:

104. *Pallans* codd., vide Pier. *hinc* Oudart. *cui* ſec. Moret. *quem* Parrhaſ.——106. *dabat* Gud. a m. pr. *trepidus* Zulich. cum Goth. pr. *ad auras* pr. Moret.——107. Melius eſſet: *utque inter o.*——108. *tacitos* Rom. et alii Pier. cum Colot. et Medic., quod ex interpretatione profectum. Exquiſitior forma *tacitis remis*, ſive ut ipſos *tacitos* adnare dicat, ſive ut ſit pro, *tacite*, nullo aut exiguo undarum ſtrepitu, ut quoque inf. lib. X, 227. conf. Cerda.——110. *quod* Medic. a m. pr.——111. *ille* Goth. tert.——112. *o Juvenes* duo Burmann. *quæ cura* Menag. pr. cum aliquot Pier.——114. *Qui genus* ab Heinſ. e libb. *τίνες* (*κατὰ*) *τὸ γένος*; vulgo: *Quod genus*. alii *quis*. Franc. *quid g.* Rom. *in arma*.——116. *protendit* Gud. a m. ſec. *tetendit* Witt. *pauperæque* Rom. a pr. m.

tæ ingenio pronuntiare vult; ne argumenti inopia fraudi ſit ingenio et arti poëtæ. 103. Herculi cum cæteris Diis. v. Serv. 105. *pauper ſenatus*. Explicuit Silius I, 609 *caſtaque beatos Paupertate Patres*. conf. eund. VI, 631 ſqq. 108. *tacitis remis*, nullum aquarum ſtrepitum moventibus; cf. Var. Lect. 111. *Sacra* ſunt h. l. eadem quæ modo *menſæ*, ſcil. epulæ ſacrorum, quibus peracto ſacrificio tum vacabant, quaſque mox inſtaurant 172. 175. *vetat*, ſcil. quia nefas erat. 114. Comparant Od. α, 170 et al. v. Cerdam. 115. *puppi*. Scilicet, cum v. 101 *proras advertiſſent*, ut ad littus accede-

Trojugenas ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Evandrum petimus. Ferte hæc, et dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantis.
Obſtupuit tanto percuſſus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis adfatur amicis:
Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,

118. *ille* Rom.——119. *ferte hoc* Dorv.——120. *Dardaniæ duces* mihi quidem admodum diſplicent h. l., inprimis cum ſequatur: *tanto percuſſus nomine. Dardaniæ viros* pars codd. et edd., etiam Aldd. pr., mutatum hoc in ed. ſec. *in duces*; hinc in cæteris edd. obtinuit: quod Heinſius codd. auctoritate firmat. Sane *Dardaniæ duces* dictos præferam pro *Dardaniæ viris*; verum, ſi *lecti* ſunt, non tam *duces* quam *viri* dicendi erant. *Dardanios*, quod malim, unus Montalb. exhibet. *Dardaniæ advenisse* quatuor apud Burm. a m. ſec.——121. *percuſſus* Heinſ. e præſtantioribus ſecundum Pier. Vulgo *perculſus*——122. *Et gradere* Rom. et boni codd. apud Benedict., quod ille probat, ut ſit: *Obſtupuit—Pallas, Et, gradere o q.*——123. *hæc* Gud. ſc. via, inepte.——124. *Excepit* Heinſ. cum Pier. e libb., alii *accepit*. *Excepitque manum* Hugen. *Exceptaque manu* pr. Hamb. *manu dextraque* aliquot Pier. cum Schol. Statii I Theb. 470; ſic erit *dextra inhæſit* cf. Burm. *implexus* alii Burm.——125. *lucum* Franc. *fluvioque* Gud. a m. pr.——127. *Optime* vulgg. ante Heinſ. In *cui precari* antiquitatis ſtudium declaravit poëta, ſaltem exquiſitam orationem captavit.

accederent, mox navi inhibita et in puppim retro remis acta puppim obvertebant littori.

717. *tela inimica Latinis* memorat propter v. 55 *Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.* Hinc quoque metus conſpectis viris armatis major eſſe debuit v. 109. Graviter et illud: *Quos illi bello profugos egere*, cum Latini tantum nollent ſedem Trojanis in ſuo agro concedere. 119. *ferte hæc*, non ad ramum cum Servio et aliis referendum; ſed, nuntiate. 124. *dextramque amplexus inhæſit*, pro, dextram amplexus eſt (ex Homerico: ἓν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρί) et hoc pro ſimplici: manum prehendit. Nihil amplius ad ſenſum, ſed ornate. At Burm. Homericorum et Græcæ rationis in multis parum memor: *dextram amplexus e:*

Et vitta comtos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui, Danaum quod ductor, et Arcas,
Quodque ab ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, et ſancta oracula divom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.

129. *timui* duo Burm. *exutus* ſec. Moret. *arces* Rom.——130. *ab ſtirpe* Heinſ. e Medic. Vulgo *a ſtirpe*.——131. *Sed tua me virtus, tua terris didita fama, Cognatique patres et ſancta oracula divom Conjunxere tibi*; vir doctus (J. Jortin) Obſſ. Miſc. Vol. I, p. 19, nimia ſubtilitate. Potuiſſet quidem poëta et illud velle; ut ap. Horat. *tua me tibi virtus fecit amicum*. Sed poëta nunc alterum maluit; patiamur eum arbitrio ſuo uti.——132. *dedita* Rom. et alii, et *debita* ap. Pier. et Burm.

inhæſit ſc. cervice vel alia corporis parte.

128. *comtos*, ſimpl. pro ornatos. Ineptit Serv. et in hoc et in cauſſa origineque ἱκετηρίας, quæ hoc verſu deſignatur, exponenda. Mira comminiſcuntur et alii: ut Paſchalius de coronis, VI, 17. A religione ritum ductum eſſe manifeſtum ſit e vittis ſeu infulis laneis, obvolventibus ramum oleagineum, cujus uſus erat cum in ſacris tum in luſtratione et expiatione. Adeoque is, qui præferebat. ἱκέτης, ſupplex factus, aut crimen expiare ſe et culpam deprecari velle ſymbolice et religioſe ſignificabat, aut ſimpliciter per ſacra et deos ſe ſupplicare teſtatum faciebat. Hinc omnino fœderis, pacis et legationis, ſymbolum eſt factum.

130. *ab ſtirpe geminis conjunctus Atridis*. Cognationis gradus eſſe potuerunt plures, nec dici poteſt, quemnam poëta ſequutus ſit. Omnino utrumque genus a Jove ducebatur. Tum a ſororibus, Atlantis filiabus, et Evander et Atridæ oriundi erant (v. Excurſ. I); ab iiſdem Atlantis filiabus, Pleiades vocant, alia cognatio mox v. 134 ſqq. inter Evandrum et Æneam deducitur: Nam Dardanus Electra et Jove natus, Evander autem Mercurii, cui Maia mater, filius perhibebatur. v. Dionyſ. I, 31. Præclare autem et ingenioſe poëta hac generis conjunctione utitur ad cauſſas amicitiæ inter Evandrum et Trojanos ferendas.

131. *mea virtus*, reſpicit illud; *non extimui*, confidentia, et animi fiducia ex meæ virtutis conſcientia, quam eandem confido apud te loco aliquo et auctoritate habitum iri. *Oracula divom* a Sibylla accepta. v. VI, 96.

Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros; Electram maxumus Atlas
Edidit, ætherios humero qui ſuſtinet orbis.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit;
At Maiam, auditis ſi quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipſe, meumque
Objeci caput et ſupplex ad limina veni.

135. Rufinianus de Schem. Lex. p. 254 corrupte: *Electram Graii p. A. cretam.*——136. *maxumus Atlans* Rom.——137. *axes* Ed. Ven. *auxes* Goth. tert.——139. *Cyllene* Medic. et al., perperam. *Cylleni* Mentel. pr. a m. pr. *Cilleni* Dorvill. *Cyllenes* edd. ante Pier., et ante Heinſ. *in vertice.* ——140. *quicquam ſi* Goth. tert. *ſi cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi ſi quicquam creditis* Gud. a m. pr., unde Heinſ. conj. *auditi ſi quicquam credimur*, quod nemo facile præſtare dicat. *auditus* Dorvill. cum Goth. ſec. ——141. *genuit* duo Burm. *qui ſ. torquet* Schol. Horat. et Ed. Junt. ex aliis locis, IV, 482. VI, 798, ait Heinſius; at h. l. aliter habere ſcriptos. Neque tamen fatis placet *vò tollit.* Saltem eſt, *βαστάζει*, pro ſuſtulit, ſublatum humeris fulcit, portat.——142. *findit* Dorvill. *ab imo* Goth. ſec. ——144. *menet ipſe* codd. Burm., qui infimi loci libros habuit: etiam aliquot Pier. cum Goth ſec.

96. 97 *cognati patres*, per Atlantis filias, Dardanus a Jove et Electra, Mercurius a Jove et Maia natus, ut modo vidimus, et ut mox diſertius narrat. *conjunxere* h. adduxere me, ut me tibi adjungere ſtudeam.

134. *Dardanus*. cf. omnino Exc. VI ad lib. III. *advehitur Teucros* h. ad Teucros; ſ. Troadem, quam Teucer tum tenebat: Dardanus ibi Dardanum urbem condidit, Ilus autem filius Ilium; hactenus itaque poëta dicere potuit: *Iliacæ primus pater urbis et auctor.*

143—145. Præclari verſus. Hunc amo amplectorque Æneam! Junge: *non pepigi tentamenta tui prima per legatos neque per artem*; non prius te tentavi per legatos et callida conſilia. *pangere* proprie non eſt paciſci, ſed figere, conſtituere, facere; ex eo, quod *pangi*, figi, dicuntur ea, quæ decreta ſunt, etiam

Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Inſequitur; nos ſi pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant,
Et mare, quod ſupra, teneant, quodque adluit infra.
Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, et rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas. Ille os, oculoſque loquentis
Jam dudum, et totum luſtrabat lumine corpus.
Tum ſic pauca refert: Ut te, fortiſſime Teucrum,
Adcipio adgnoſcoque libens; ut verba parentis,
Et vocem Anchiſæ magni voltumque recordor!
Nam memini Heſionæ viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,

147. Heinſ. diſtinguebat: *Inſequitur nos: ſi p. pellat* duo Heinſ. *adfore* Medic. *effore* pr. Moret. a m. pr. pro *obfore*, ex *affore*, quod alii ſcribunt, ut Gothani.——149. *quodque ſupra* Ed. Junt. *abluit* aliquot Pier. et Burmann.——151. *e rebus* aliquot Pier.——152. *oſque ocul.* Leid., quod Cuningham. conjiciebat. *Iſte os* Witt.——153. *l. l. pectus* Witt. a m. pr.——154. *Tunc* ante Heinſ. *juſtiſſime* Exc. Burm.——155. *Adſpicio* aliquot Pier. et ed. Ven.——157. *Heſiones* ante Heinſ., quem vide. *Heſione* al. *Hiſionæ* Rom. *Heſionis* Goth. ſec.——158. *Laomedontiadem* alii, præter edd. vett. Macrob. cum Goth. pr. et v. 162 alter.

etiam ſunt pacta. *per artem* ad conſilia cauta et callida ſpectare, quibus alterius voluntatem vel exploramus vel captamus, quis non videat? Burm. tamen eo devenit, ut *per epiſtolam* interpretaretur. *meum objeci caput*. Etiam Gr. Σφὰς γὰρ παρθέμενοι κεφαλὰς Odyſſ. β, 237 et ψυχὰς παρθέμενοι Odyſſ. γ, 74 et al. conf. Quintus Cal. XII, 63. *gens Daunia*, Rutuli. vid. in Excurſ. VII ad lib. VII. Ad ſententiam conf. v. 55 ſupra. 150. *Accipe daque fidem, fœduſque feri bene firmum*. Ennius Ann. I apud Macrob. VII, 1, p. 572.

157 ſqq. Hoc vero ingenioſum et elegans eſt poëtæ commentum, quo Priamum fingit Salaminem, Heſiones, ſororis, Telamoni Herculis ſodali nuptæ, viſendæ cauſſa, hincque Arcadiam adiiſſe, ut Evander ejus notitiam habere poſſet.

Sane

Protenus Arcadiæ gelidos inviſere finis.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens juvenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextræ conjungere dextram.
Adceſſi, et cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram Lyciaſque ſagittas
Diſcedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et, lux quum primum terris ſe craſtina reddet,

159. *Protinus* Pier. et al., ut alibi, h. l. eſt porro, ulterius pergendo. Cæterum offendit *viſentem inviſere*. Vidit hoc idem ſagax vir, Jac. Bryant, qui totum verſum ſublatum eſſe malit, quippe otioſum ad ſenſum, et ingrato modo interpellantem reliqua.——160. *Cum* Ven. *veſteibat* codd. Pier., quem vide. *juventus*, *juventas*, variant codd. Pier. et Heinſ.——161. *duces Teucrum* Gud. pro diverſa lectione, quod ornat Heinſ. Sic quoque Goth. ſec.——163. *juvenali* e codd. ſuis et Pier. reſtituit Heinſ. pro vulgari, *juvenili*.——164. *dextram et c. dextræ* aliquot Pier. *et dextram c. dextræ* Parrhaſ. et Erf. *et dextræ jungere dextram* Ven.——165. *Phinei*, *Phœnei*, *Phœnei*, *Finei*, *Penei*, *Phinci*, aberratt. Eſt Φοινέα.——167. *intertexto* Rom. cum Moret. ſec. Rottend. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. et Exc. Burm. et arridet Heinſio. Scilicet ineſt aliquid priſci roboris. τῆς ἀρχαϊότητος πάνυ.——169. *et* eraſum Dorvill. *et nunc quam* Leid. *quæ* Montalb.——170. *lux quam* Bigot. *terris primum* Leid.

Sane quidem, qui Homerum legerit, facile is in hoc commentum incidat, nam et is recordationem priſcorum hominum et rerum ex priſco hoſpitio repetit; v. c. Iliad. γ, 205 ſqq. et aliis locis; ſed facere hoc debito loco ac tempore, id vero eſt, quod ingenium poëtæ commendare debet. 160. *veſtibat flore*, πίνασιν. A Marone ſumſerunt multi. cf. Cerda. Fundus in Homero Odyſſ. λ, 318. 319. 165. *Pheneum* poſuit priſcam Arcadiæ urbem (Iliad. β, 605) paſſimque in fabulis memoratam, tamquam ſedem majorum. 166. ex noto ritu τῶν ξενίων, munerum hoſpitalium, Iliad. ζ, 219 et al., ex quorum pretio et arte tanto major honos accreſcebat

ei,

Auxilio lætos dimittam, opibuſque juvabo.
Interea ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, et jam nunc ſociorum adſueſcite menſis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet et ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro et villoſi pelle leonis
Adcipit Æneam, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul et Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis et luſtralibus extis.

171. *tutos* aliquot Pier. treſque Burm. *demittam* Ed. Junt. *dimittam* Puget.——172. *ſ. huc quando v.* Menag. pr.——173. *Annue* alter Hamb. *celebrare* alter Menag.——174. *ac jam* Goth. tert. *jam* abeſt Parrhaſ.——177. *Principioque* Menag. pr.——179. *læti* tres Burm. cum uno Goth.——180. *ferant* pr. Mentel.——181. *frequentant* Ed. Ven. ——183. *Perpetuo* Goth. tert., ex interpret.

ei, qui ea acceperat. 171. *opibuſque.* Serv. *id eſt militibus*; opes *antiqui vocabant milites.* Poteſt hoc ita ſe habere. Sed poëta poſuit genus: *auxilium* et *opes* h. ea, quibus ad bellum gerendum Trojani inſtrui et ornari poterant. 172 ſqq. Color ſimilis narrationis Odyſſ. γ, 34 ſqq. et iterum δ, 48 ſqq.

177. Nolim jungere *præcipuum toro*, quod impedit reliqua; ſed *accipit præcipuum*; reliquos Æneæ ſocios in gramine collocat, Æneam autem, præcipuum et principem inter eos, collocat in ſolio ex acere, cui torus eſt impoſitus pelle leonis inſtratus. cf. inf. 367. 368. *invitat ſolio*, ad ſolium, ut tot alia, v. c. *mœnibus* inf. IX, 676. 179. *aræ ſacerdos*, non enim templum erat Herculis, ſed ara maxima dicta. conf. inf. 269 ſq. 181. *Dona laboratæ Cereris*, frumenti πανσπερμίου pro ἐκπανσπερμίτης, elaborati, labore confecti panis; *viſcera* autem ſunt pro carnibus. 183. *Perpetui tergo bovis* expreſſit Homericum Νῶτα διπλακῆ, Iliad. ν, 321. Odyſſ. ξ, 437, ubi Ajax et Ulyſſes eodem modo præcipuæ portionis honore excipiuntur. *luſtralibus extis.* Multa perperam tradunt

Poſtquam exemta fames, et amor compreſſus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc ſollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana ſuperſtitio veterumque ignara deorum
Inpoſuit. Sævis, hoſpes Trojane, periclis
Servati facimus, meritoſque novamus honores.
Jam primum ſaxis ſuſpenſam hanc adſpice rupem:
Disjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, et ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit, vaſto ſubmota receſſu;

184. *compreſſus* Rom. ap. Pier. —— 185. *Evander* pauci. v. Pier. *Evandros* duo Burm. —— 186. *tanti nominis aram* malit Cerda; quia *ara maxima* v. 271. —— 187. *veterumve* ante Heinſ. conf. Pier.; ſicque omnes Goth. cum Erf. Donatum ſuſpicor *veterumque ignara parentum* legiſſe; ſed recte *deorum* ſe habet; non novam hanc eſſe ait religionem et a priſ. corum *deorum* cultu temere recedentem. Bene exponit locum Lactant. IV Inſt. 28. —— 188. *hoſtes* Franc. *h. ſervata* pr. Menag. —— 189. *S. colimus* Menag. pr. *meritos ſacramus* Dorvill. et Exc. Burm. *renovamus* pr. Moret. *novare* bene dictum de ſacro anniverſario. —— 190. *Jam pridem* unus pervetus Pierii (eſt is Romanus) cum Palatino ap. Benedictum, et pars Heinſ. *accipe* Franc. a m. pr. *Hanc primum ſ. ſ. ſuſpice r.* Serv. ad I Æn. 438. —— 191. *dejectæ* Rom. et Palat. idem, perperam. conf. I Ge. 283. conf. inf. 355. *disjecta oſſa* p. Goth. ſec. —— 192. *texere* duo Burm. —— 193. *Hæc* qu. Moret. *huic* Ven.

dunt Serv. et alii; ſed aliter accipi vix poſſunt quam quod eorum uſus aliquis præcipuus in luſtrationibus erat: quem etſi ignoramus, exta tamen, quæ heroicis temporibus in epulis ſacris apponebantur, ſequentibus ætatibus autem diis cremabantur, a Romanis immolari ſolita eſſe etiam in ſacris expiatoriis, ſatis conſtat: v. c. in Fordicidiis Ovid. Faſt. VI, 637. 638. 670 ſq. *Luſtralem facem* et ſimilia comparat quoque Barth. ad Stat. Theb. I, 507.

184. *amor edendi*, quis non videt Homericum ἔρον ἐδητύος. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἵντο. 187. deſerens priſcorum deorum cultum, a vetere religione deſciſcens, et *vana*, temere innovata, nullo certo animi judicio. 189. *novamus* dictum de ſacro anniverſario. Sacrum igitur ſit *Herculi Servatori*, Σωτῆρι, Ἀλεξικάκῳ.

193 ſqq. De Caco fabula Italorum domeſtica fuit: ornata a poëtis Romanis variis modis. Conferant, qui volunt,

Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inadceſſam radiis; ſemperque recenti
Cæde tepebat humus; foribuſque adfixa ſuperbis
Ora virum triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Volcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignis, magna ſe mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque dei. Nam maxumus ultor,
Tergemini nece Geryonæ ſpoliiſque ſuperbus,

194. Interpunxi poſt Ruæum et alios: *Semihominis Caci facies quam dira t.*, ut ſit *facies Caci* pro Caco. cf. inf. 298. VI, 575 et Burm. h. l. Vulgo interpungebatur, *Hic ſpelunca fuit—Semihominis Caci: facies quam dira tenebat*; ita ſententia eſt: *cujus ſpeluncæ facies erat dira. quem d.* ſec. Moret. *tenebat* revocavit Heinſ., alii cum Rom. *tegebat*; ut ſit: *facies quam dira tegebat*, quod et Cuningham. prætulit.——195. *inaccenſam* duo Heinſ. *inacceſam* Franc. *inadſpectam* Schol. Statii Theb. I, 362, quod non diſplicebat Burmanno.——196. *que* abeſt Medic. Pierii et aliquot Heinſ. *for. ſuſpenſa ſup.* aliquot Pier., ex interpretatione.——197. *ſqualida* Medic. a m. pr. [ut conjecit Bentleius ad Lucan. II, 165.]——198. *Huic Volcanus erat monſtro* malebat Cuningham. Itane poëtæ variare numeros non licebit? *atrox* Franc.——201. *adventus* neminem maluiſſe miror. *m. heros* aliquot Pier.——202. *Geryonæ* vindicavit Heinſ. poſt Guellium, meliorum codd. auctoritate: ex Γηρυόνης. Vulgo: *Geryonis*, ex Γηρυών. *Geryoni* Rom.

Ovid. Faſt. I, 543 ſqq. Propert. IV El. 9. Liv. I, 7. Dionyſ. I, 39. Traxere ex Virgilio ſuas deſcriptiones, Amyci Valerius Fl. IV, 177 ſqq. et ſerpentis ad Bagradam a Regulo occiſi Silius VI, 146 ſqq. cf. Cerda. Ut autem poëta pro epiſodio fabulam adhibere poſſet, veniam dabat carminis conſilium Romanorum originibus et nomini conſulturi. Nam a Caco interemto ſacri Herculi ad *aram maximam* fieri ſoliti origo repetita. cf. inf. 269 ſq. Liv. l. l. et alii.

194. *facies Caci* pro Caco. conf. Var. Lect. 196. *ſuperbus* Maroni eſt ſævus, atrox. 199. *magna ſe mole ferebat*, ſimpl. ad habitum corporis vaſtamque ſpeciem refero, pro, *incedebat*; ſed aſſumſit notionem vaſti corporis; id quod ad ἐνάργειαν facit.

202. Cf. ſup. VII, 661 ſqq. Herculis nomen variis Italorum fabulis implicuit antiquitas; et peragratæ ab Hercule Italiæ veſtigia ubique oſtentabant. conf. ſup. Excurſ. XIV f. lib. III. Quid? quod adeo *via Herculea* inde ab Italia uſque ad Celticam fuiſſe narratur:

Alcides aderat, tauroſque hac victor agebat
Ingentis; vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inauſum
Aut intractatum ſceleriſve dolive fuiſſet,
Quatuor a ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærenti nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.

203. *huc* Franc. a m. pr. cum Goth. tert. et Erf. —— 205. *furis* retraxit Burm. pro *furiis*, quod Heinſ. defenderat. Codicum quidem auctoritas utramque lectionem tuetur, priorem inprimis Servius, eamque probarunt Stephanus, Broukhuſ. et Marklandus cum Burmanno; quæ tamen hic affert, levia ſunt. Dicuntur *ferus* et *efferus* promiſcue cum et ſine adjecto caſu. Equidem *furiis efferus* præfero: primum, quod poëtico ornatui hoc conſentaneum; *furis* vero vocabulum epica gravitate indignum et exile. Tum *furiis* in *furis* mutatio prona fuit, e vetere ſcriptura; non item inverſa ratione. Tandem in *furiis* conſpirant Rom. et Medic., principes diverſarum ſectarum: *furis* in recentioribus regnat, ut in tribus Goth.——206. *intractatum* Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis Heinſ., quod placebat viris doctis, jam olim Benedicto, quia *tractare* et *contrectare* de furibus proprie dicuntur. Recte quidem: ſed alienæ iſtæ ab h. l. argutiæ; ante Heinſ. erat vulgatum: *intentatum*: hoc habet Medic. a m. ſec. et pars codd.; ſi *intentatum* a poëta profectum non eſt, ſaltem alterum eo ſenſu eſt accipiendum. *fuiſſent* Medic. et Gud. a m. pr. *tuliſſet* alter Hamb. Sane *fuiſſet* dictum pro, eſſet.——208. *Advertit* Dorvill.——209. *Atque has* Ven. *ferent* pr. Moret. v. *certis* Parrhaſ. ——210. *tauros* pro *tractos* ſphalma Goth. tert.——212. *Quærentem* vulgo inde a priſcis edd. lectum. *quærenti* Heinſ. adoptavit e Medic. aliiſque, ut *ferebant* ſit. *ſe ferebant*. *quærentis* Rom. et alii Pier., quod et Heinſius ſuſpicatur

tur: Mirab. Audit. 86. et 100. 208. *Avertit*, abigit, ut I, 527 *raptas ad littora vertere prædas*; tum *intractatum* pro vulgari: intentatum; nam junctum τῷ *inauſum*. *a ſtabulis* autem, a paſcuis, in quibus procubuerant: ut αὐλή. Iterum ſic v. 213. 209. 210. Hoc a Mercurii furtis adumbratum. v. Homer. Hymn. in Mercur. vſſ. 69 ſqq. 75. 76. *verſa viarum indicia*, ſunt veſtigia pedum. *ferebant* ſe.

Interea, quum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, et Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu nodiſque gravatum
Robur; et ætherii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,

ſuſpicatur ab initio fuiſſe in libris exaratum. *quærentes* Gud. a m. ſec. cum tribus Heinſ. *quærente* Medic. Pierii. An *quærentum*, quod Burm. præſcripſit, ullibi legatur, non invenio.——213. *movebat* Ven.——214. *habitumque* duo Burm. *parabat* Medic. a m. pr. *pararat* qu. Moret. *pararent* Rom.——215. *Diſceſſum* Gud.——216. *relinquit* Goth. tert. *reliquit* ſec. *colles relicti* (ſcil. *impleri clamore*) conj. Schrader.——218. *Mugit* Rom., aliquot Pier. et Menag. alter.——219. *Alcides* Ven. *antro* Rom. *f. exardet* vel *exarſit et atro Felle dolor*: malebat Dorvill., nec male; etſi durior illa ſtructura, duplici auferendi caſu juxta appoſito, non infrequens eſt: *furiis*, per furias, propter iram.——221. *Robor* Gud. et Mentel. pr. *ætherii* novavit Burm. pro *aërii*, quod alii habent.——222. *trementem* tres Burm.——223. *oculi* novatum erat a Burmanno. Sic duo Heinſ., Bigot. et pro var. lect. Servius. *oculos* Gud., quod Heinſio merito arridebat. *oculis* vulgo ubique legitur, quod utique amplectendum, etiam tamquam magis epicum, pro vulgari: *noſtri homines viderunt eum turbatos oculos habentem*. Argutatur Burm., dum *turbatus* ſolum ſic ſufficere dicat: Lucan. III, 356 *quum turbato jam prodita vultu Ira ducis*. Sic enim *turbatus animo*

216. *colles clamore relinqui*, h. a bubus; præteriri, ſuperari boum clamore et mugitu: ut bene Burm. expoſuit; ut ultra colles procederet auditus mugitus et uſque ad Caci ſpeluncam perveniret. Ita paſſim *relinquimus* eum, quem ſuperamus, inprimis curſu, et *loca relinquimus*, per quæ tranſimus, adeoque clamor relinquit montes, quos ſuperat, ultra quos auditur. Hæc uſu loquendi et analogia defenduntur. Alias eſſe poſſit dictum de clamore a colle reſiliente adeoque ex impulſu eum relinquente. Tenuis eſſet oratio, ſi accipias: *colles relinqui* a bubus diſcedentibus cum *clamore*. 219. *furiis*, per furias, iram. 220. *arma* ſunt ipſa clava, de qua ſqq.

226.

Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptiſque inmane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultoſque emuniit objice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius; omnemque
Adceſſum luſtrans huc ora ferebat et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequidquam; ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, et imis

animo, et *animi*. Nec aliter Græci: ταραχθὶς τὸ ὀφθαλμῶ. *Turbari* autem non modo ira, amore, furore, verum et timore a poëta aliquis dicitur. *fugit illico* Montalb. *illico et* Goth. ſec.——225. *includit* Goth. ſec. *que* abeſt Parrhaſ. —— 226. *Objecit* Leid. —— 227. *obice* al., ex more. *objece* Ed. Mediol. *emunit* Rom. —— 228. *animi* Leid. *que* in fine aberat aliquot Pier. et Goth. tert. —— 230. *tunc totum* Menag. pr. *frendens* Rom.——231. *Aventinum* tert. Rottend. pro div. lect. et Oudart., ſed alterum doctius: ut *fons Timavi, urbs Buthroti*, quæ Serv. laudat; conf. Burm.——232. Mire diſtinguebant aliqui ap. Serv. *ter ſ. t. limina: nequicquam ter: ſ. v. r.*——233. *præruptis* Dorvill. a m. ſec. interpolatrice.——234. *incumbens* Menag. pr. et Parrhaſ. cum Goth. ſec. e ſeqq. v. 236.——236. *impendebat* tert. Rottend. *in amnem* Rufinian. in Schem. Lex. pag. 253.——237. *Dextera* alter Hamb. *convulſit* Goth. ſec.

226. *ferro et arte paterna*, catenis ferreis a Vulcano elaboratis ſuſpenſum erat ſaxum, quod demiſit et aditum obſtruxit, *poſtes fultos emuniit*, ornate pro muniit fores, *objice*, ſaxo illo objecto pro obice: quod idem vſ. 231 *ſaxea limina*. Catenas ferreas ab uſu iſtius ſæculi alienas bene temperavit poëta adjecta artis Vulcani memoratione.

236. 237. Stabat ſaxum, ſed prominens, ἀγκὼν, ἐκβολὴ, in tergo antri verſus Tiberim, et in ripa fluvii ita ſitum, ut ad lævam amnis eſſet; huic ex adverſo, a dextra parte, ſtetit Hercules

Avolſam ſolvit radicibus; inde repente
Impulit: impulſu quo maxumus inſonat æther;
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et umbroſæ penitus patuere cavernæ:
Non ſecus, ac ſi qua penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, et regna recludat
Pallida, dis inviſa; ſuperque inmane barathrum
Cernatur, trepidentque inmiſſo lumine Manes:
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,

238. *Advolſam* Medic. *Evulſam* Leid., cf. III, 575. *volvit* tert. Mentel. *ſolidis radicibus* Parrhaſ.——239. *impulſo* Mentel. alter. *intonat* aliquot Pier. et Heinſ.; et ſic editum a Cuningham. *aër* Ven.——240. *que* abeſt aliquot Heinſ.——241. *Ac* Ven. *ut* Moret. ſec. *dejecta* Goth. tert. ——242. *catervæ* Goth. ſec. Non placet repetita in binis verſibus vox *penitus*. Priore loco *late* non male ſubſtituebat Schrader. ex Ennii verſu, quem vid. in Nota.——243. *Nec ſ.* Goth. tert.——244. *reſerat* et *recludit* pars Pier. et Heinſ., quod præferam in poëta. *aperit ſ. ac r.* Parrh. et Gud. a m. ſec. *recludet* ſec. Moret. *recludant* alter Hamb.——245. *que* abeſt Ed. Ven. et ex ſuis membranis reſciſſum a Brunckio. *ſuper* eſt, ſuperne, deſuper.——246. *trepident* Heinſ. e codd.; vulgo *trepidant*, quod Rom. quoque exhibet: recte, ſi quid video, modo *que* abſit. Abeſt etiam a Rom. et aliis *que*. [Et ſic citat Menagius ad Malherb. p. 330.] Dorvill. *admiſſo*.——247. *in* abeſt parte codd. Pier. et Heinſ.

Hercules et ſaxum labefactavit, ita ut illud in amnem prolaberetur. 242. *regia* ut de Æoli antro *aula* lib. I, 140 Serv. Ornavit autem Ennianum verſum: *Tum cava ſub montem late ſpecus intu' patebat.*

243 ſqq. Ex Iliad. *v*, 61 ſqq. eſſe adumbratos verſus, monitum ſatis poſt Macrob. V, 16. Illud addam: Homerica eſſe longe graviora, quod ibi inter effectus pugnæ Deorum numeratur hoc, quod Maro tantum in comparatione poſuit. Statius hinc Theb. VII, 815 Amphiarao a terra hauſto: *ecce alte præceps humus ore profundo Diſſilit, inque vicem timuerunt ſidera et umbræ.* 245. *dis inviſa*, argutatur Burmannus poſt Ruæum et alios, dum interpretatur non viſa, ut *inviſus* lib. II Æn. 574. Sed in loco Homerico, quem poëta expreſſit, v. 65, ſatis manifeſta ſunt οἰκία—τά τι ϛυγέουσι θεοίπες h. *abhorrent, averſantur*, δεδοίκασι; mox *ſuper* pro deſuper. 248. *inſueta rudentem*,

Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vaſtiſque molaribus inſtat.
Ille autem, neque enim fuga jam ſuper ulla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Proſpectum eripiens oculis; glomeratque ſub antro
Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Præcipiti injecit ſaltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens ſpecus æſtuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Conripit in nodum conplexus, et angit inhærens

248. *infueta paventem* codices ap. Pier. Sed *rudens* eſt ἐνηχημένον, ut ap. Callim. in Del. 56. *ſaxoque infueta* Rom.——250. *inſtant* Lutat. ad Statium ap. Burm., perperam.——251. *ſuper u. p. eſt* vulgo legebatur. Ejecit *eſt* Heinſius ſecundum codd. ſuos et Pierii. *fuga nunc ſuper illa* Diomedes lib. I ap. Heinſ. *ſuper illa* Leid. *ſuper illa dabatur* alter Menag. ——252. *m. dictu* Goth. tert.——255. *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. *Flammiferam* ed. Ven. *conjunctis* Montalb.——257. *injecit* Heinſ. e parte codd. pro vulgari *jecit*, quod Rom. cum aliis tuetur. *ejecit* Hugen. *quo* aliquot Pier.——259. *Sic* duo Burm. *moventem* Goth. tert. cum tert. Mentel., quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte obſervabat, *vomere* jam anteceſſiſſe, *moventem* autem eſſe exquiſitius et proprium in tali re poëtarum verbum. *novantem* alter Hamb.——260. *in medium* Bigot. et Goth. tert. *corripit in nodum* male jungit vetus Grammaticus Anthol. Lat. To. I, lib. I, Ep. 45, 10.

tem, inſolito et horrendo more vociferantem. Frequens et obvius apud poëtas uſus vocum talium a clamore animalium traductarum, quem illuſtrare nihil attinet. *molaribus* ſimpl. pro grandibus ſaxis; ſic μύλακες Iliad. μ, 161; et *rami* quoque pro ſtipitibus et truncis. Non de clava cogitandum erat, ſecundum molares. Ovidius l. c. Faſt. I, 570 *Remque ferox ſaxis ſtipitibuſque gerit.*

256. *animis*, præ ira. *undam* cf. Georg. I, 472. Ornate omnia: *nebulaq. i.* pro, qua parte ſpecus denſiſſimus eſt fumus. 260. 261. elidit fauces

Eliſos oculos, et ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revolſis;
Abſtractæque boves abjuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur, pedibuſque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villoſaque ſætis
Pectora ſemiferi, atque exſtinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primuſque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri

262. *extemplo vel interea* Gud. *recluſis* aliquot Pier. Dorv. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentes et mendoſi. *repulſis* Goth. tert.——263. *abſtractique b. objuratæque* Ed. Ven. *adjuratæque* Exc. Burm.——264. *immane* Goth. tert.——266. *piloſa* Dorvill.——267. *ac* Ven. *ſemiſera* Goth. tert.——268. *celebratur* pars Heinſianorum codd. *ſervatur* Bigot. *ſervatus* Goth. tert. *honor* ex Priſciano Burm.——269. *Poticius. Potius*, et in Goth. ſec. *boëtius* erratum.——270. *ſacris* Rom. Jo. Marius Matius ap. Heinſium diſtinguebat poſt verba: *c. P. ſacri*, ut ſeqq. *ſtatuit* ad ipſum Herculem referatur, quem alii aram maximam dedicaſſe aiunt; conf. Ovid. Faſt. I, 581. Liv. I, 7. Equidem cum verſu 270 finiendam arbitror ſententiam, et verſus 271. 272 ejiciendos tamquam commentitios et alterum ex altero procuſum.

ces Caci arto brachiorum nodo conſtricti: more Herculis, quo leo et Antæus fuit occiſus: quem deſeruit Propert. IV, 9, 15 (ubi quoque triceps Cacus) cum Ovid. I Faſt. 576, ubi clava interimitur Cacus. cf. Spenc. Polymet. p. 123. *in nodum* doctius quam nodo, per nodum. *complexus corripit* ornate pro complectitur. 263. *abjuratæ rapinæ*; reſpicit epitheton rem ſupra non memoratam, ſed intellectu facilem: Cacum perjurio negaſſe ſe boves apud ſe habere. 265. cf. Iliad. χ, 369 ſqq.

268. Hinc ſacrum celebrari cœpit, quod poſteri traditum ſervarunt, ita ut adhuc anniverſarium ſollenne agamus. 269 ſq. cf. ſup. ad v. 193 ſqq. cf. Liv. I, 7 et IX, 29. ubi v. Intpp. Dionyſ. I, 39. Prop. IV, 9, 67. 68. Tac. Ann. XV, 41. *cuſtos*, antiſtes, quæ curaret ſacrum. Male aliter Macrob. III, 6. Inverſa autem oratio pro: Potitius et Pinarius: ſeu Potitii et Pinarii. De iis v. loca laudd., ut et de Ara Maxima. In eodem ſacro capite erant aperto, qui ſacra faciebant: cauſſam afferunt

*Hanc aram luco ſtatuit, quæ Maxuma ſemper
*Dicetur nobis, et erit quæ maxuma ſemper.
Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas, foliiſque innexa pependit;
Et ſacer inplevit dextram ſcyphus. Ocius omnes

271. *ſtatui* legebat Pomponius: "*Evander inſtituit: ideo eo loquente melius* ſtatui, *quam* ſtatuit."——272. Hic verſus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rottend. ſec. At in Leid. finiebatur poſt *erit*. Markland. ad Stat. III Silv. I, 9 reſecabat hemiſtichium: *et erit quæ m. ſ.* Sane nihil hoc verſu jejunius. *et erit quoque* Parrhaſ.——273. *Ergo agite* Priſcianus ap. Heinſ. ——274. *fronte* duo Burm. *comam* alter Leid. *porrigite* duo alii. *ſpargite* Dorvill. et aliquot Pier. *ſumite* Oudart. pro var. lect. *porgite pocula* Goth. tert.——276. *Herculeæ umbræ* pr. Hamb.——277. *nexa* Gud. a m. pr.——278. *implerat* Bigot. *dextras* alter Hamb. *Et dextram implevit ſanctus ſcyphus* aliquot Pier.

runt apud Macrob. III, 7 extr. vel quod Græco ritu ſactum factum, vel quod ſignum Herculis capite operto eſſet, ſc. exuviis leonis. At Romanorum mos erat in ſacris velato eſſe capite: cujus moris originem a poëta expoſitum vidimus III, 403 ſqq.

273. *tantarum in munere laudum*. Non aſſequor interpretes, nec Burmannum, qui lib. V, 652 huc vocat, ubi *munus* pro ſacro poſitum eſt. *Laudes* dicuntur poëtis pro virtutibus et ſtrenue factis: ergo *in munere laudum* erit in honorem tanti facinoris, quo de nobis meruit Hercules; cf. ſup. 185 ſq. 274. Sequitur locus de libatione. *Porgite*, non ut alter alteri ex ordine poculum præbeat, aut omnibus famuli; ſed quod libatio ſit manu exporrecta et prolato poculo. Mox idem: *date vina*. *Communem deum* Trojanis et Arcadibus, communi fœdere junctis, hoſpitibus et amicis. vid. vſſ. 172. 173. 174. Sic accipiendum cum Donato; aliena multa cumulant Servius et interpretes: cf. XII, 118 *Rutulique viri Teucrique parabant—et dis communibus aras*. 276. 277. caput cinxit *populea* corona: quod *populus Alcidæ gratiſſima* et quidem alba; hoc norunt omnes. *bicolor* tamen, variante ſcilicet candore in foliorum

In menſam læti libant, divoſque precantur.
Devexo inter eapropior fit Veſper Olympo:
Jamque ſacerdotes primuſque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammaſque ferebant.
*Inſtaurant epulas, et menſæ grata ſecundæ
*Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

279. *In menſa* aliquot ap. Burm. cum Goth. ſec.——281. *ibat* tert. Rottend.——282. *flammam* aliquot Pier., inter quos Rom. *gerebant* Goth. pr. Sane parum placet *ferebant*, *ferunt* trinis vſſ.; et quam impedita ſit interpretatio verſuum *Inſtaurant epulas et Dona ferunt*: in Notis declaravi; Scilicet ſi dicere licet quod ſentio: hi duo verſus a poëta in margine appoſiti fuiſſe videntur ad ſuperiora: *Ocius omnes In menſam læti libant, divoſque precantur: Inſtaurant epulas* ſq. Duobus verſibus h. l. ejectis bene procedit narratio: *Jamque ſacerdotes—flammaſque ferebant. Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum, Populeis adſunt evincti tempora ramis.*——283. *Inſtaurantque* Gud. a m. pr. In Menag. pr. hic ordo erat verſuum 285. 286. 283. 284. At v. 283. 284 importuni quocunque te vertas et ejiciendi. v. Notam. Statuit quoque hoc idem Bottger, vir doctus in Program. ad h. l.

liorum frontibus et tergis. Populo ſucceſſit uſus lauri in ſacro Herculis. v. Serv., Macrob. Sat. III, 12 et Cerda. 278. *Scyphus* proprie dictu, et adhibitus in ſacris Herculis: Macrob. V, 21.

280. *devexo Olympo*; cælo, circumacto motu diurno, inclinante ſe, ut II, 250 *Vertitur interea cælum:* ubi vid. Exc. II ad lib. II. 283. Hæc et ſqq. ad menſas ſecundas, atque adeo ad bellaria, convivantium referant interpretes: quod pro temporum heroicorum ratione nullo modo fieri poſſe arbitror, inprimis libatione modo facta. Religioſum ritum deſcribi in aperto eſt, quo ignis in ara inſtauratur, et circum aram ſaltatio cum hymno inſtituitur. Certe ſacerdotes *flammas ferebant—Tum Salii ad cantus incenſa altaria circum* ſaltant. Ergo et reliqua eodem referenda, et inter inſtauratum ſaltem ſacrum epulas quoque inſtauratas fuiſſe dicendum, quas eaſdem per *menſam ſecundam*, ſeu *menſæ ſecundæ dona* declarat. Ita poteſt poëta ante oculos habuiſſe Odyſſ. γ, 388 ſqq., ubi domum de ſacro reduces inſtaurant epulas. Fatendum et hac et quavis alia tentata ratione verſus 283. 284 nec ſenſu nec ſtructura ſatis congruere. *pellibus in morem cincti:* Ergo manſit mos ſacri in Lupercis e prima vita, cum pellibus et nebridibus cincti eſſent homines. *oneratis lancibus* ad turis copiam refert Cerda; ſane tus etiam lance apportabatur, non modo acerra. cf. Ovid. IV Pont. 9, 33. Servius exta h. l. lancibus apponi ait: idque ſequi præſtat.

Tum Salii ad cantus, incenſa altaria circum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille ſenum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt: ut prima novercæ
Monſtra manu geminoſque premens eliſerit anguis;
Ut bello egregias idem disjecerit urbis,
Trojamque Œchaliamque; ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,

285. *Tunc* Rom. *accantis* Goth. ſec.——286. *adſunt:* adveniunt ad cantum. Niſi dicas *adeſſe ad cantum*, ſeu *cantui*, eſſe reſpondere ſaltatione. Vox eſt parum commoda. Jo. Schrader. conj. *ſaltant*. *et vincti* aliquot Pier., inter quos Rom. *tænis* pr. Voſſ. et pro var. lect. Gud., et Moret. qu. *tenis*.——287. *atque ſenum* aliquot Pier.——288. *fata* duo Burm. *ferant* illatum erat ab Heinſio e libris; alii cum edd. *ferunt:* haud dubie verius; eſt enim pro: *ferunt illi*. Retinuit quoque hoc Cuningham.——289. *geminas anguis* Nonius in *elidere*, vid. Heinſ.——290. *Et b.* Ven. *dejecerit* aliquot Pier. et Burmann. cum Goth. tert. *devicerit* Ven.——291. *Oetbaliam*, *Ortaliam*, *Etbaliam*, *Æthaliam*, *Ecbaliam*, *Orjam*, monſtra lectionum: et mox *Arithoo*, *Eyricio*. *et duros* Rom. Macrob. VI Sat. 6 et duo Heinſ. *eduros* Medic. *ut durus* Bigot. et Goth. tert.

ſtat. Ita dum exta cremantur in ara, epulæ interea inſtaurantur. Simili modo inſtauratas epulas ſupra vidimus lib. VII, ubi cruſtis jam comeſis Æneas vſ. 133 *Nunc pateras libate Jovi*, et 146 *Certatim inſtaurant epulas*.

285. *Salii* apud Romanos Martis erant ſacerdotes ex Numæ inſtituto, ut creditum fuit. At h. l. poëta Herculi Salios aſſignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune ſacerdotum fuiſſe videtur, quandoquidem ex priſcæ vitæ more cum ſaltatione et cantu omnis res ſacra agebatur. cf. Serv. Hæſerant in hoc veteres. v. Macrob. III Sat. 12. *Chorus* eſt περιβώμιος, ἐγκύκλιος; carmen ὑπορχηματικόν habendum. De populea corona vid. ad v. 276. Illud quoque notabile, quod Salii ſeniores et juniores memorantur. Quæ ſequuntur v. 288 ſqq., hymnorum veterum in Herculem argumenta ſunt, oratione a poëta præclare in hymni formulam converſa v. 293 ſqq., ut ipſa narratio dramatis naturam induat. *Œchaliam* Meſſeniæ, denegata a patre Euryto Iol. 291. cf. Iliad. Ϟ, 393. τ, 133. Odyſſ. λ, 620. *fata Junonis* infeſtæ aiunt eſſe voluntatem: Sic Serv. et alii. Accipio de

Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembris
Hylæumque, Pholumque manu, tu Creſia mactas
Prodigia, et vaſtum Nemea ſub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhoëus
Arduus, arma tenens; non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumſtetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite divis,

293. *bimembres*: Voc. Cornificium primum auſum eſſe fingere notatum eſt ap. Macrob. VI, 5 extr.——294. *Ylœum Pholumque* Parrh. *Hylocumq. Polumq.* Goth. ſec. *Neleum* Marius emendabat perperam ap. Heinſ. *Creſcia* Dorvill. *metas* Goth. ſec.——295. *Nemea ſub rupe* Rom. et Medic. Gud., aliique doctius, ex Νήμεας, quam quod vulgo adhuc legebatur *Nemeæ ſub rupe*.——296. *ſievere* Oudart. *timuere* duo alii Burm.——297. *ſemenſa* Rom. cf. Serv. Seneca ep. 82 ſubjicit verſum ex Æn. VI, 401. ——298. *Non te* Parrhaſ. *Te nullæ* Goth. tert. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. ſec.——299. *nec te* idem cum aliis.——300. *circumſtitit* aliquot Burm.——301. *deus addite* Parrhaſ.

fatis, quæ Junonis odium fecerat. Sic IX, 135 *Sat fatis Venerique datum*. Bene autem Junonis odia in Herculem commemorantur coram viro ejuſdem deæ odiis agitati, Æneæ. In ceteris ſimilitudinem Jovi cum Eurip. Herc. fur. 1266 ſq. agnoſcit Bottger. ſupra memoratus. Suavis et jam Macrobio VI, 6 med. obſervata converſio ad ſecundam perſonam vſ. 293. cf. ad v. 285. Obſerva ſimilem aliam in Miltono *P. L. B. IV.* 1720 *ſqq. nubigenas Hylæum Pholumque* Centauros vid. Georg. II, 456. 457; ad hos et ad ſqq. cf. Apollod. II, 5, 4 ſqq. *Creſia prodigia*, ταῦρος, taurus Cnoſſius: quem vivum ad Euryſtheum adduxiſſe narratur. Ergo *mactas* ſolito more ita poſuit, ut pluribus membris eſſet accommodatum, aut aliam fabulam ſequutus eſt. 296. 297. deſcenſu Herculis ad Orcum facto, ut Cerberum adduceret Iliad. Σ, 368. Odyſſ. λ, 622. 298. *facies*, monſtra, quæ in inferis occurrebant: Æn. VI, 285 ſeqq. Hydra Lernæa jam ibi commemorata: nunc Typhoëus additur, quem in Tartarum fulmine detruſum ediderat quoque Heſiod. Θεογ. 853 ſqq. 867. Orionem in inferis collocabat Homerus Odyſſ. λ, 571 ſqq. Ad communem autem interpretum morem jungimus vſſ. 298—300 cum antecedentibus. Alioqui, ſi ſententias

Et nos et tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant; ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus ævo,
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, faciliſque oculos fert omnia circum,
Æneas, capiturque locis; et ſingula lætus
Exquiritque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Genſque virum truncis et duro robore nata:

305. *Quo ſonat* Goth. ſec.——306. *Exbinc* duo Burm.——308. *trahebat* pro var. lect. pr. Hamb., ut Æn. II, 457, unde huc veniſſe probabile mihi ſit.——309. *Ingredienſque viam vario ſ.* Ven. *levabant* Hugen. a m. ſec. et Schol. Statii ap. Burm. *lavabat* Rom.——312. *que* abeſt poſt *exquirit* in Ald. pr. *animumque virum* Goth. pr.——315. *et rupto robore* tert. Rottend.

tentias et facta ſejungas, alterum ad pugnam deorum cum Gigantibus, quibus novo exemplo nunc Typhoëum inſerit, cum Horatio III. Carm. 4, 53; alterum ad hydram Lernæam apud Nemeam occiſam referri poterat; ut confundantur Hercules ille antiquæ religionis et Thebanus Hercules: quod nec ſine exemplo fieret. *rationis egentem*, conſilii inopem, de ἀμηχανίᾳ, ἀπορίᾳ, ex pavore: h. terrore perculſum. 302. *dexter*, propitius. 304. *ſpirantem ignibus* doctius quam ignes exſpirantem.

307. *rex obſitus ævo*: ut alias *gravis* de magna copia, *oppreſſus*, *obrutus*, *gravis ætate*. cf. Burm. 310. *faciles* epitheton ornans, mobiles, vagos oculos, volubiles.

314 ſqq. Egregius locus, quo antiquus Italiæ ſtatus deſcribitur. v. Excurſ. II ad h. lib. *indigenæ Fauni Nymphæque* non modo ἐγχώριοι, ſed et αὐτόχθονες, αὐθιγενεῖς, ſcilicet deſignantur Genii locorum. Suaviter autem poëta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vaſtities obtinebat ſilvarum, per quas feri

Quis neque mos neque cultus erat; nec jungere tauros,
Aut conponere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, et regnis exſul ademtis.
Is genus indocile ac diſperſum montibus altis
Conpoſuit, legeſque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aurea quæ perhibent, illo ſub rege fuerunt

316. *neque jungere* aliquot Pier.——317. *haud* Burm. *nec* Serv. ad Æn. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rapto* Medic., ſed in litura. *gnorant* Mentel. pr.——318. *victus venatus* Montalb.; per appoſitionem, ait Heinſ. *aſper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Dorvill.——319. 320. Laudat Auguſtin. C. D. VII, 26.——320. *regnis: terris* pro div. lect. Hugen.——323. *tutus latuiſſet* ap. Lactant. Heinſ. *in hortis* Goth. ſec. ——324. *Aurea quæ perhibent* Heinſ. refinxit ex codd. tum ſuis tum Pier., omnibuſque omnino præſtantioribus, Rom. Medic. al. (etſi Mediceum *quæ ut* exhibere ait; quod Fogginius non expreſſit). Vulgo lectum erat: *Aureaque, ut perhibent*; quod ortum ex librariorum more ſcribendi, *Aureaque perhibent*, quod etiam alii depravationi locum fecit in aliquot Pier. *Aureaque perhibent — fuiſſe.* Argutatur Burm. *fuere* ante Heinſ.

feri homines palabantur. *truncis et d. r. nata* pro truncis roborum. Nata loquendi et fingendi forma ex more agreſtium hominum truncos arborum inhabitandi. v. Serv. cf. Stat. IV Theb. 276 ſqq. cf. Cerda. 316. *mos*, certum vitæ inſtitutum, lex quædam vivendi; præclare autem mitior vitæ cultus declaratur his: *componere opes et parcere parto*, τὸ συγκομίζεσθαι καὶ ταμιεύεσθαι, quibus feros homines aſſuefacere difficillimum eſt. Conferant erectioris indolis juvenes Lucretianos verſus lib. V, 951 ſqq. in iiſque 956. 318. *rami* h. fructus arborum. Porro jung. *aſper victu*, non *alebat victu*. Eſt venatus, qui aſperum victum præbet h. non niſi labore et moleſtia parandum.

319. Antiquus mythus de Saturni fuga in has terras, ductus, ut videtur, ex etymologia voc. *Latii* a *latendo*. *Saturnus* tamen numen Latinorum patrium, forte a *ſatu*, ſeu ſatione rerum, inprimis frugum. Sed comparatus ille cum *Crono* fabulas Græcorum in ſe derivandi opportunitatem dedit. Contra Auſonum adeoque Aboriginum et Latinorum religiones videntur fuiſſe valde ſimplices; v. Excurſ. V et IV ad lib. VII. 321. *indocile*; Serv. pro indoctum: malim pro fero et agreſti accipere. 322. *leges dedit*

Sæcula: ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim ac decolor ætas
Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanæ;
Sæpius et nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque inmani corpore Thybris:
A quo poſt Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus; amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patria, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His poſuere locis, matriſque egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, et deus auctor Apollo.

325. *longa* Serv. v. Burm.——326. *ac* deeſt Ven.——328. *manus Auſonia*, h. Auſones, præclare Heinſ. repoſuit ex Medic. Gud. et Ven. a m. ſec. cum Romano. Vulgo cum Servio: *m. Auſoniæ*. In Bigot. abeſt *et*.——334. *et i. bellum* ſec. Moret., male.——335. *erigere tremendæ* Rom.——336. *et monita* Parrhaſ.

dedit h. mores et inſtituta; cf. VII, 203. 204. 325. *aurea ſæcula* obſerva per *pacem* declarari. 326. *decolor ætas* reſpectu auri, colore vitiato, dum ærea vel ferrea ætas ſuccederet. 328. *manus Auſonia*. Auſones, quos Livius et alii vulgo Aborigines appellant. v. Excurſ. IV ad lib. VII. Excurſ. II ad lib. VIII. *Sicanos* autem memorat poëta, ſeu quod auctores habuit, qui et hos in Italiam veniſſe traderent; cum alias Sicanos a Liguribus ex Hiſpania pulſos in Siciliam trajeciſſe narratum ſit; ſeu quod *Sicanos* cum *Siculis* confundit, quos loca inter Tiberim et Lirin tenuiſſe conſtat, etſi alii in inferiore Italia, Œnotriorum ſede, eos memorent; unde illic ab Auſonibus et Pelasgis, hic ab Opicis, qui et ipſi ex Auſonum genere fuere, exturbati in Siciliam trajecere. conf. Excurſ. II ad h. lib. *Saturnia tellus* proprie ita dicta fuit in clivo Capitolino ad Tiberim; *clivus Saturnius* is olim dictus: Dionyſ. I, 34. Poëtis inde nomen pro Latio et pro Italia dici cœpit. Etiam reliqua Italiæ nomina a certis tractibus, quibus ab origine propria erant, ducta ſunt. Ipſum *Italiæ* et *Œnotriæ* nomen, primo ad ſola loca circa ſinum Lameticum ſpectabat. cf. eund. Excurſ. 330. Sumſit et hoc poëta de Tiberi ex multis aliis commentis ſuper nomine Tiberis; cf. Serv. ad h. l., Cerdam, al.

333. De Evandri adventu v. ſup. v. 51 ſqq. et Excurſ. I ad h. l. *pelagi extrema*, mare ultimum,

Vix ea dicta: dehinc progreſſus monſtrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam
Quam memorant, Nymphæ priſcum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Aſylum
Retulit, et gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.

337. *dein* Montalb. *et arma* Medic.——338. *Romani nomine* Gud. cum quatuor aliis Heinſ.; adde Medic.; nec aſſequor, unde hæc lectio venire potuerit.——339. *memorat* Goth. ſec. *primum C.* Oudart., ex interpretatione, arbitror. Interpunctione refeci locum: *Et Carmentalem Romano nomine portam Quam memorant, Nymphæ priſcum Carmentis honorem, Vatis fatidicæ.* Appoſita ſunt: *portam—honorem Nymphæ Carmentis.* Antea interpungebatur ſic: *Et C.—portam: Quam memorant Nymphæ priſcum Carmentis honorem Vatis fatidicæ.* Ita frigebat totus hic verſus, ut eum expungere mallem: expeditior enim fuiſſet oratio: *Et Carmentalem Romano nomine portam Vatis fatidicæ.*——341. *et nomine P.* Rom.——342. *aſper* pr. Hamb., ſed *acer* defendit Burm.; recte, nec tamen expedit. *Acer*, ut ἀρειὸς, eſt poëtis vocabulum proprium virorum fortium, ἀρηϊφίλων, uti alias impiger, promtus, animoſus.——344. *Parnaſio* Rom. *de monte* Bigot. et Goth. tert. Sicque emendabat Jo. Schraderus, fundo emendationis in Ovidio quæſito: Faſt. II, 423 *Quid vetat Arcadio ductos a monte Lupercos?*

ultimum, longinquum, ſaltem ex ſenſu et notione priſcæ Græciæ, cui occidens inter terras ignotas et inviſas erat. 337. *aram* Carmentis ſeu Carmentæ, quam ſe vidiſſe teſtatur *ſub portam Carmentalem* Dionyſ. lib. I, 32 ad radices Capitolii. 338. *portam* per appoſitum *honorem Nymphæ Carmentis, vatis fatidicæ.* 340. 341. Ingenioſe ſententiam hanc Maronis ornavit Ovid. Faſt. I. 475 ſqq. 515 ſqq. Propert. IV, 1 et jam Tibull. II, 5, 19 ſq., ille ex ſua, hic ex Sibyllæ perſona. *Pallanteum*, Palatium. conf. ſup. v. 54.

342. 344. *lucum — Aſylum* cf. Liv. I. 8. Dionyſ. II, 15. *retulit* eſt, appellavit. Male aliter Serv. et al. *Lupercal* ſub monte Palatino, cf. Liv. I, 5. Dionyſ. I, 32. *dictum Panos Lycæi* Lupercal, nomen gerens Panis Lycæi, quaſi is a λύκος, *lupus*, dictus ſit: prava nonnullorum etymologia: cum verius ab urbe et monte Arcadiæ ductum ſit nomen. *de more Parrhaſio*,

Nec non et ſacri monſtrat nemus Argileti,
Teſtaturque locum, et letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſilveſtribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agreſtis
Dira loci; jam tum ſilvam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
Quis deus, incertum eſt, habitat deus: Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Jovem, quum ſæpe nigrantem
Ægida concuteret, dextra nimboſque cieret.

Lupercos? Faunus in Arcadia templa Lycæus habet. Ita erit: *Lupercal dictum de monte Panis Lycæi Parrhaſio.* Sane *montem Parrhaſium* putes eſſe debere τὸ ὄρος Παῤῥάσιον. At nunc erit dictum pro Arcadico. *Lycei* male excuſum a Burmanno. Eſt urbs Arcadiæ Λύκαια et ὄρος Λύκαιον, vide vel Pauſan. VIII, 2 et 38. At Λύκιος γυμνάσιον Athenis, et Apollo Λύκιος ——345. *monſtrant* Goth. pr.——346. *et mortem docet* aliquot Pier.——347. *ad* abeſt pr. Hamb. *et* abeſt Goth. tert.——349. *jam tunc* Dorvill. etiam vſ. ſeq.——350. *jam jam* aliquot Pier. *ſilvas* Rom. *ſaltumque* Montalb. *tenebant* Medic. a m. pr. Bigot.——351. *hoc inquit f. v. ſaxum* Gud. pro div. lect. *formoſo* ſec. Hamb. Probus I Inſtit. p. 1395 *hoc nemus, hunc, inquit, fontem.*——353. *vidiſſe deum* aliquot edd.——354. *crearet* Hugen. Mutavi interpunctionem, quam miror nemini moram feciſſe.

Parrhaſio, h. Arcadico, ad exemplum Panis Lycæi nomine ab Arcadibus ducto.

345. 346. *nemus Argileti* ſub Capitolio, ut docent Donatus et alii auctores de urbe Roma. *teſtatur* ſimpl. pro monſtrat. *hoſpitis Argi*; adoptavit poëta veterem fabulam de Argo hoſpitio ab Evandro excepto et, eo inſcio, ab Arcadibus cæſo. Quis ille fuerit, varia erat fama. vid. Serv.

347—354. Locus ſplendidus de Capitolio, in quo τὸ εὐφαντασιῶδες in ſignis futuræ majeſtatis loci in promtu eſt ſentire. 348. *Aurea nunc, olim.* Similis comparatio in Capitolio ſæpius occurrit. v. loca ap. Cerdam; inprimis Propert. IV, 1 et Tibull. II, 5, 23 ſqq. cf. inf. 360. 361. *aurea* ſimpliciter eſſe multo auro ornata, nemo dubitet. Sic *aurea Roma.* 350. *dira*, magna, admirabilis *Serv.*; ſcilicet ea, quæ dira ſunt, horrorem incutiunt, qui idem ex religione, ſeu ſpecie auguſta et religioſa loci ſanctitate venire ſolet. 353. 354. Hæc Jovis ægida incutientis

Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.

feciſſe. Vulgo: *cum ſæpe nigrantem Ægida concuteret dextra, nimboſque cieret.* Quis quæſo clipeum, ſi ægis pro clipeo eſt, *dextra* vibret? Scilicet jungenda ſunt: *cum Ægida concuteret, dextra nimboſque cieret.* Læva vibrat ægidem, dextra autem jaculatur fulmina. Poterat ſaltem Servius monere: *dextra nimboſque cieret: et de dextra fulmina commoveret.*——355. *delectis* Menag. pr. pro *dejectis*; conf. 191.——357. *arcem* bene Heinſ. e potioribus poſt Pierium; vulgg. *urbem*, etiam Rom.——359. *ac t.* Gud. a m. pr.——361. *lætis* ap. Schol. Horatii Cruqu. I Ep. 7, 48. *latis cavernis* Parrhaſ. a m. ſec. *cavernis* etiam Rom.

tientis ſpecies manifeſte ex Homero eſt adumbrata: Iliad. Δ, 167 de Trojæ excidio: Ἔσσεται ἦμαρ etc. Ζεὺς δὲ σφιν Κρονίδης—Αὐτὸς ἐπισσείῃσιν ἐρεμνὴν αἰγίδα πᾶσιν, Τῆσδ' ἀπάτης ποτίων; ergo de irato Jove, ad incutiendum terrorem vibrante ægidem ante ora Trojanorum; ut alias heroës fulgentem ære et radiantem ſole clipeum quatiunt et ingerunt oculis hoſtium. Similiter Jupiter fugat Achivos Iliad. ϱ, 593 καὶ τότ' ἄρα Κρονίδης ἕλετ' αἰγίδα θυσανόεσσαν Μαιμαρέην, Ἴδην δὲ κατὰ νεφέεσσι κάλυψεν, Ἀστράψας δὲ μάλα μεγάλ' ἔκτυπε, τὴν δ' (ægidem) ἐτίναξε. Νίκην δὲ Τρώεσσι δίδου, ἐφόβησε δ' Ἀχαιούς. Simili modo h. l. Jupiter ægidem concutit et fulminat; et alterum quidem facit læva, fulmen jacit dextra. Pro fulmine poſuit adjunctum *nimbos*; et propter hos ægis *nigrans*, nube nigra et caliginoſa per tempeſtatem inducta.

355—358. Habet neſcio quid religionis veneranda hæc antiquitas ruinæ duorum antiquiſſimorum oppidorum, quam hoſpiti ſuo monſtrat Evander. Attemperatum et hoc ad famam veterem de *Janiculo* et *Saturnia*, duobus antiquis oppidis in montibus Janiculo et Capitolino, olim Saturnio dicto; v. Varro LL. IV, 7. cf. Excurſ. II ad h. lib. ſub f.

359 ſqq. Etiam in his vetus ſimplicitas delectat, inprimis cum magnificentia ſerioris ætatis comparata. *lautis Carinis*, qui in IV Regione locus fuit ab Arcu inde Conſtantini inter Eſquilias et Cœlium procedens, Pompeii M. Antonii aliiſque magnificis ſumtuoſiſque domibus ornatus; unde *lautæ* Carinæ.

Ut ventum ad ſedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge deo; rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, et anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Æneam duxit, ſtratiſque locavit
Effultum foliis et pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, et fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,

362. In voc. *victor* argutati ſunt veteres. v. Macrob. III, 6.——364. *contingere* Goth. ſec.——366. *anguſti* Exc. Burm. *ſubeunt* aliquot Pier. *veſtigia* duo Burm.——368. *effectum* pr. Rottend. a m. pr. *ſpoliis* Goth. tert., quod ipſum in mentem veniſſe video Jo. Schradero, ut ſint ipſa pellis urſæ. *Libiſtridis* Ven., Julius Sabinus: *vel legatur* HYBISTIDIS (quod nihili eſſe arbitror), *ut a Sicilia* (in qua nulla Hybiſta eſt), *ut diximus in quinto* (ibi nihil tale occurrit) *vel ut ſit a Libya—Si volumus intelligere* Libyſtidis, *Siculæ, ut Libyſtinus Apollo in Pachyno.* Fuit utique Apollinis Libyſtini templum in Pachyno. v. Macrob. I Sat. 17. Sed ab eo nomen ducere alienum eſt. Pro Λιβυκὴ dictum Λιβυρὶς urſa.——369. Alii novam ſententiam ordiuntur cum hoc verſu, alterumque 370 ſubjiciunt.

næ. Servius multa inepte cumulat. 362. *Vt ventum ad ſedes*, Evandri domum in Palatino monte, ſeu Palatio, quod Pallanteum dixit poëta. 364. 365. Nihil magnificentius his verſibus dici poteſt. *aude contemnere*, quaſi rem arduam et difficilem: ita ut virtute opus ſit animi ad expellendum amorem divitiarum. Sic bene Serv. conf. Guell. *et te quoque dignum finge deo.* Compone te mentemque informa ad ſimilitudinem numinis; h. fac, redde te ſimilem Herculis in contemtu hoc inanis faſtus. *non aſper*, non alienus, infeſtus, adeoque non faſtidioſus.

366—368. E more priſci ævi; cf. Odyſſ. ξ, 48, Orph. Argon. 1009. *Æneam ingentem* alius reddidiſſet per: inclinato capite ſubeuntem anguſtas fores. De *Libyſtide urſa* v. ad lib. V, 37. Etiam imago noctis v. 369 notabilis. Hinc Stat. I Achill. 620 *totis ubi Somnus inertior alis Defluit in terras mutumque amplectitur orbem.*

370 ſqq. Qui ſequitur locus,

Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit et dictis divinum adſpirat amorem:
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita caſuraſque inimicis ignibus arces; 375

371. *duro—tumultu* erit ut *bellum durum: pugna dura.* Præſtat tamen cum Jo. Schradero legere *diro. muta* tert. Mentel.——373. *inſpirat* aliquot Pier. tum Ven. alter Hamb. Dorvill. Parrhaſ. Ed. Ven. *honorem* idem ſec. Hamb. *odorem* pr. Voſſ.——374. *Cum* ſec. Moret. *Tum* Franc. *vaſtabant* h. l. de oppugnatione. Jo. Schrader. malebat *quaſſabant.*——375. *que* abeſt Hamb. pr. a m. pr. *urbes* Oudart., ut v. 357.

meo judicio, artis magis quam ingenii laudem habet. Nimis manifeſta imitationis Homericæ ſunt veſtigia, ſimulque jejunæ iſtius copiæ, quæ fere imitationis ſtudium prodere ſolet. Thetidis ad Vulcanum acceſſus, ut Achilli arma peteret Iliad. σ, multo majorem habet ſuavitatem ex ſimplicitate priſcæ vitæ ibi adumbrata; habet etiam cauſſam multo magis idoneam; amiſerat enim Achilles arma Patroclo detracta. Utinam præcederet ſaltem locus egregius lib XII, 87 ſqq. de inſignibus armis Turni: his ut divina arma opponerentur, erat, quod expectabas. Nunc Venus adit maritum, eumque illecebris ſuis delinitum amoreque devinctum ad amplexus ſuos invitat. In quibus primum redhibitus eſt locus præſtantiſſimus Iliad. Ξ, 294 ſqq., ubi Juno Jovem ſimili modo circumvenit, ſed eo conſilio, ut alto eum ſopore opprimeret, ut inde pugnæ inter Achivos et Trojanos fortuna vices accipere poſſet. Hic vero Vulcanus v. 405. 406 obdormit, ut mox ante diem ad laborem evigilet. Idem a Venere ad ſomnum invitatur, cum jam precibus facilem ſe et paratum oſtendiſſet. Illud vero nolim urgere, quod pro filio ex alio viro ſuſcepto maritum rogat. Friget tamen multo magis aliorum imitatio, ut Statii Theb. III, 262—317, ubi Venus Marti ſupplicat.

373. *dictis divinum adſpirat amorem*; addit τὴν χάριν, τὸ θελκτήριον, ut delinirent verba Vulcanum. Quod Lucretio eſt in ſimili loco dulciſſimo: *tu ſuaves ex ore loquelas funde* lib. I, 40. Bormannum vix quiſquam hic probet, dum exponit: "quaſi in ipſo amplexu amorem anima et ſpiritu ſuo infunderet." 375. *Debita:* poteſt ex ſeqq. *inimicis ignibus* adjungi: idque melius. Servius: fataliter ad exitium deſtinata. Ita vero adjungi fere aliquid ſolet: *fatis mihi debita tellus* Æn. VII, 120, *generi debita*

Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opiſque tuæ; nec te, cariſſime conjunx,
Incaſſumve tuos volui exercere labores:
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, et ſanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
Adſpice, qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.

377. *opisve* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid. (*si opisque* uſquam legeretur, non improbandum dicerem). *opisve* ſex Heinſ. cum Erf. *opesve* Franc. *Kariſſime* Dorvill.——378. *incaſſumque* Medic.——381. *imperio* oblongus Pier. cum aliis, et pars Heinſ., quod vulgarius. *arvis* Moret. ſec.——382. *venio et ſi num n. u.* Goth. ſec. ex litterarum compendio. *nomen* Leid. Jo. Schrader. conj. *et ſanctum tibi nomen Arma rogo genetrix nato:* ut adeo jungenda ſint: *genetrix ſanctum tibi nomen.* An vero Venus Vulcano erit mater veneranda, quæ natum ex alio viro ſuſcepit?——383. *Neri* aliquot Pier. et Heinſ. ac Burm., quod Cuningham. edidit; et ſic Servius legerat, cujus locum ſaniorem exhibet Julius Sabinus. Sed male Servius factum putat ex *Nereï, Neri*, abjecta *ſ*; nam *i* contracta eſt ſyllaba *ei*, uti Achilli, Ulyſſi. Illud autem bene obſervatum, veteres, *eus* extuliſſe *ei*, Nereus, Neres, ut Achilleus, Achilles, Ulyſſeus, Ulyſſes.——384. *Tritonia* Parrhaſ.——385. *quo coëant* pr. Moret. pro *quos*, ut Heinſ. ſuſpicatur. In Zulich. ſuperſcriptum *quam*; et Schol. Horat. apud Burm. *qua*.——386. *acuunt* Oudart. et ſec. Moret. *poſſis* Franc. *exitium* quart. Moret.

debita Æn. III, 184, *ſors iſta ſenectæ Debita erat noſtræ*; mollius etiam XI, 165 *fata debita* dicuntur. Latet vero in hoc cauſſa, cur Vulcanum precibus tum non fatigaverit. 379. *natis*; ſolito more pro uno, Paride. 381. *Rutulorum oris*; variat orationem, pro Latinis, a populo finitimo. 382. Cf. Iliad. σ, 457. *et ſanctum mihi numen Arma rogo*; non: *o ſanctum m. numen*; ſed: *et rogo numen tuum mihi ſanctum arma*; h. e, ſed blandiore oratione effert, te, mihi ſemper venerandum, *αἰδοῖον*. 383. 384. Ut Thetis Achilli, ſic Aurora Memnoni arma petierat apud poëtas Cyclicos, inter quos Arctini

Dixerat; et niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
Adcepit ſolitam flammam; notuſque medullas
Intravit calor, et labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecus atque olim, tonitru quum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis et formæ conſcia conjunx.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:

388. *mollis* pr. Moret.——389. *ſolidam* ſec. Rottend. cum Goth. pr. *famam* alter. *notaſque* pr. Hamb. et Lutat. ad Stat. I Achill. 308. *medullis* pr. Voſſ. et Leid. a m. pr. Recte Burm. hoc ſerioris ævi eſſe pronuntiat.——390. *calefacta* plerique Pier. et Heinſ., etiam Romanus; ſed *labefacta* tuetur Medic. cum aliis, et Servio, haud dubie exquiſitius. Proprie *mens* amore, cui reſtiterat, vel alio affectu impulſa, victa, dicitur *labaſcere* vel *labefieri*; nunc tranſlatum ad oſſa. Sed et *ignis labefacit*, quando incendia ruinas dant. v. Not.——391. *Haud ſecus* Medic. *rapta* tres Burm.——392. *limite* nuſquam legitur.——394. *devictus* ante Heinſ. in vulgg. quod deterius hic et alibi habendum.

tini Mileſii Αἰσιονὶς fuit. vid. ſupr. Excurſ. XIX ad lib. I. cf. Quinti Paralip. II, 454.

387. *niveis lacertis*; quippe dea λευκώλενος. Ornatius autem extulit Homericum ἀγκὰς ἔμαρπτε Iliad. ξ, 346, et mox vſſ. 388—392 verſus Homericos ibid. 294. 295. 296. 390. *labefacta per oſſa*, in quibus medulla liquefacta, ſoluta, conſumta eſt. Lucretiana dictio. Proprie mens amore, cui aliquantum reſtiterat, impulſa, percuſſa, victa, *labefieri* dicitur. Sup. IV, 395 *magnoque animum labefactus amore*. Jam, cum labefacta ſolvantur, ruant, cadant: cf. Lucret. III, 599. 600. 601. I, 529. 530, voc. ſynonymum habitum pro ſolutus, diffluens. Itaque etiam *igni* quæ diſſolvuntur et liqueſcunt, *labefactari* dicuntur Lucretio IV, 701. I, 493. 391. 392. Præclare flammam amoris penetrantem medullas oſſium comparat cum fulgure vel fulgetro inter atras nubes errante, tractu ac ſulco tenui quem *rimam igneam ruptam* (proprie nubes rumpitur, ſed ſic ſæpe poëtæ) dixit: ea *percurrit nimbos*, nubes denſas et atras, *lumine coruſco*.

393. *læta dolis*. Eſt ſane δολοφρονίεσσα Iliad. ξ, 329, ſed ornate, læta ſucceſſu doli et fraudis ſuæ. Sic IV, 128 *riſitque dolis Cytherea repertis*. Sic et *formæ conſcia*, quam vim forma ad mariti animum nunc habeat. 394. *æterno amore*; potentius verbum quam, antiquo, priſtino. Præivit Lucret. I, 35 *æterno devinctus volnere*

Quid cauſſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi, diva, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet:
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet;
Nec Pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt;
Quidquid in arte mea poſſum promittere curæ,

395. *f. ſenſit* Goth. tert., prave.——396. *Quid tibi* codd. Pier. Parrhaſ. *Quod t.* Rom. *Quæ tibi* Medic. a m. pr., quod Heinſius diſtinctione adjuvat. *fiducia ceſſit? Quæ tibi, diva, mei ſimilis ſi curæ fuiſſet*, Rottend. ſec. *Quo tibi, vita*, ſolito inter amantes blandimento, inquit Burm., quod alienum a gravitate epica. *ſi cura ſubiſſet* conj. Heinſ. ne bis in eandem vocem definat verſus. Atqui hoc ſtudio adeo feciſſe dicam poëtam, hic et alibi, ut ſententia utraque tanto manifeſtiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (ἐνάργειαν). Alias nec ſup. II, 292 ſimili ſibilo extuliſſet: *Si Pergama dextra Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.* Heinſius porro ſimili de cauſſa delere malebat verſum ſequentem 397 *Tum quoque*; qui a Mentel. ſec. aberat a pr. m., et quem ſalvo ſenſu abeſſe poſſe putabat; quod mihi ſecus videtur; nam ſine eo ſibi non conſtat ſententia. Agnoſcunt verſum Rufinianus et Priſcianus, Burmanno laudati. Elevat quoque Heinſii ſuſpicionem Cuninghamus.——397. v. ad præced. *Tunc* Dorvill. et Goth. tert. *Teucros nobis* Franc.——398. *omnipudens* Cod. Rutgerſ. nunc Leid.——399. *decimq.* duo Burm.——400. *ſi bella reparas* Goth. ſec.——401. *poſſunt p. curæ* Medic. a m. pr. et multi Heinſ. ac Burm. cum Goth. ſec. *profunt* pr. Moret. *poſſim* Bigot. *committere* ſec. Rottend.

voluere amoris. 395. Quid tam longe (Nonius: ex vetuſto et antiquo) repetis argumenta, quibus me moveas. Aiunt Actium in Armor. judicio ante oculos fuiſſe: *Cur cætera tam ex alto appetiſſis diſſidia, Agamemnon?* 396. 397. *Similis ſi cura f.* ſi tale quid curaſſes, voluiſſes: etiam tum fieri potuiſſet, ut Teucris, h. Æneæ vel Paridi, arma pararem. 398. 399. Scilicet fata immutari non poſſunt, differri poſſunt: ſupra VII, 313 *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis, Atque* immota manet fatis *Lavinia conjunx*; *At* trahere atque moras *tantis* licet addere *rebus*. conf. Serv., qui notionem hanc ab Etruſcis repetit. 400. 403. *Quicquid curæ*, operæ, *promittere—animæque valent*: ſcil. promitto. Poteſt hoc ipſum latere in verbis: *abſiſte precando Viribus indubitare meis*, ut hoc pro apodoſi ſit. Aliter extulit Homericum: Εἰ δύναμαί τιλέσσαι γε, καὶ εἰ τετιλεσμένον ἔσται, h. *ali-*

Quod fieri ferro liquidove poteſt electro,
Quantum ignes animæque valent; abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ

402. *poteſt*: ſic Rom. Medic. cum melioribus ſcriptis et edd. inde ab Aldd. Alii, ut et Erf., cum edd. nonnullis *poteſtur*, vid. ap. Ge. Fabric. et Pier., quod ſatis apparet ſciolum aliquem ex Lucretio vel Ennio intuliſſe, ut dactylum in quinta ſede haberet. Eſt tamen ἅπαξ λεγόμενον. Depravatius Goth. tert. *præſtatur*.——403. *igneſque* malebat Cuningham. *abſiſte* Exc. Burm. *aſſiſte* Goth. ſec.——404. *meis* Zulich. a m. pr. et Dorvill.——405. *oblatos* Bigot. et Goth. tert. *notumque p.* Nonius in *petere*.——406. *in gremio fuſus* Zulich. *infuſum* aliquot Pier., Julius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. bibl. med. et inf. Lat. h. v.) apud Serv. ex emendatione parum docta. Burmannus conj. *placiduſque petivit Conjugis infuſum g. p. m. ſoporem*; quod nemini facile probabitur: ſed Vulcanus *infuſus gremio conjugis* (ut *fundi* dicuntur qui procubuere, jacent, recubant) *petivit placidum ſoporem per membra*. Jungendus *ſopor per membra*, qui per membra diditur. cf. Not. ad VIII, 30. Burm. laudat Miſc. Obſſ. Crit. Vol. I, p. 98.—— 407. *abacto* Montalb.

h. *aliquid quod omnino perfici poteſt*. 402. *electrum* Homeri exemplo Odyſſ. δ, 72 docte poſuit, tamquam exquiſitius metalli genus, certa portione argenti auro admixta, quod etiam arte fingi poteſt. vid. Plin. XXXIII, 4 ſ. 23. conf. Serv. 403. *ignes animæque*, "ſpiritus, quo fabriles inflari folles ſolent." Serv. ſpiramentum explicat Macrob. I So. Sc. c. 14 m. 405. 406. *fundi*, κεχύσθαι, fuſi eſſe, dicuntur qui procubuere, jacent, recubant: v. c. *fuſi per herbam*. Igitur *infuſus gremio conjugis* Vulcanus *petivit placidum ſoporem per membra*, qui per membra diditur. Sic et ſup. v. 30 *feram dedit per membra quietem*. Honeſtas orationis notabilis et a multis paſſim notata. cf. Gell. IX, 10, ſed ea ſæculo Virgiliano debetur. Si talia miranda ſunt, mirer potius verecundiam Homericorum verſuum, qui pro illa ætate caſtiſſimi et iidem elegantiſſimi ſunt l. c. Iliad. Ξ, 346 ſqq.

407 ſqq. Præclara et ad miſerationem compoſita comparatio, cujus prima quaſi ſtamina agnoſcere licet partim apud Homerum Iliad. μ, 433—435 partim apud Apollon. IV, 1062—1066 (nam locum lib. III, 291 ſqq. perperam alii huc advocant). Si tamen quæras, quam opportune illa h. l. intexta ſit, fateor mihi aquam hærere. A media nocte experge.

Curriculo expulerat ſomnum; quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
Impoſitum, cinerem et ſopitos ſuſcitat ignis,
Noctem addens operi; famulaſque ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, et poſſit parvos educere natos:
Haud ſecus ignipotens nec tempore ſegnior illo
Mollibus e ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.

408. *expleram* ed. Maſvic. *quum f.* revocavit Heinſ. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii *ceu femina*, quod haud dubie ad comparationem illatam opportunius eſt: *ceu femina—cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes* etc. *Haud ſecus—nec ſegnior* Vulcanus ſurgit. Sed *primum* v. 408 ita otioſum eſt, ſatiſque docet ea vox *cum primum* vere legi. Verum uti in Heinſianis et Burmanniana interpungitur, plene ſcilicet ac perfecte poſt *natos* v. 413, equidem ſententiarum nexum nullus aſſequor, ne grammaticum quidem. Itaque mediam ſtigmen poſui ad finem verſus 413, ut comparatio nulla ſit, ſed temporis mera deſignatio: *cum primum femina cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes,—illo tempore ignipotens, haud ſecus, nec ſegnior, ſurgit.*——409. *calathiſque Minervæ* nonnulli Pier. et Montalb. Rottend. pr. et Leid. cum Goth. ſec. ex VII, 805.——410. Recte poſt *Impoſitum* diſtinctum a Burmanno ſecundum Servium. Habet iſta vox notionem neceſſitatis, quæ urget. Vulgo *impoſitum cinerem* jungitur, ſic, *Cui tolerare* (ſc. eſt, non, ut alii apud Serv., mos eſt, placet) dure dictum, pro, quæ tolerat.——412. *Exercens* Medic.——413. *ut p.* duo Burm. cum Schol. Cruqu. Horatii. *parvos poſſit* aliquot apud eundem.

pergefactus cubile relinquit Vulcanus; non tanti erat res, ut miris modis ornaretur. Apud Apollonium curæ Medeæ de ſalute ſua ſollicitæ comparationem melius admittebant. *Ubi prima quies—expulerat ſomnum*, "ubi, a prima quiete evigilans circa mediam noctem, ſenſit omnem iterum obdormiſcendi cupiditatem expulſam: alacriter e ſtratis ad opus ſurgit." *Burm.*, quo tempore lanifica pauper ad lucubrandum ſurgit. 408. 409. eſt Homeri γυνὴ χερείτης. *tenuique Minerva* h. lanificio tenuem victum præbente, ut bene Serv. Minervam de oleo, quia ad lucernam nebat, Cerda accipiebat, nimis argute et exiliter. 412. h. ut habeat, unde vivat honeſte ipſa et nati, ſervata maritalis tori pudicitia, ut bene Cerda. 413. ex Hometico l. c. ἵνα πᾶσιν ἀοιδὴν μιμνὸν ἄεσται. 414. illo tempore, haud ſecus nec ſegnior, ſurgit Vulcanus.

Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus et Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;

416. *Sicanum* Parrhaſ. et Dorvill. Non male, niſi haberemus exempla ſup. III, 692. I, 557.——417. *Liparem* aliquot Burm. *Lipare* Rom. ——418. *ſubtus* aliquot Pier. *exoſa* Goth. ſec. Jo. Schrader. emend. *exuſta* ut Ovid. IV, Faſt. 473. Cur tamen epico poëtæ non alterum dicere licuit? maluit etiam Silius XIV, 57. *exeſo de vertice*, ſicque alii. 419. *Ætria*, *Ethenea*, depravatt. *ſonant* multi ap. Burm. cum Goth. tert. *validiſque* tres recentiores ibidem. *ictis* Gud. a m. pr.——420. *gemitus* Medic. cum aliis Heinſ. *gemitus referunt* Leid. *r. ſonitum* Parrh. *ſtridentq.* Medic. (*tridentq.* ſuperpicto *u*) et Vratiſl. cum Goth. ſec.——421. *Structuræ*, *ſtricta re*, ſtupor librariorum Goth. ſec. et tert.

416 ſqq. In his ad majorem elegantiam refinxit Homerica, in quibus Vulcani officina in Olympo collocatur. Iliad. σ, 369. Cum poëtæ veteres loca et inſulas Vulcano aſſignaſſent, quæ ſubterraneis ignibus notabiles erant (exemplum in ipſa Lemno apud Homerum eſt), licuit poëtæ unam ex Æoliis vel Vulcaniis ponere, Hieram, quam Vulcaniam, Ηφαιστιάδα, appellat communi nomine, tamquam ſingulari, Liparæ proximam, monte mirabilem, qui nocturnas flammas evomit. v. Auctor Ætnæ 436 ſq. et primo loco Scymnus Chius 256 ſqq. Egere de ea multi poſt Cluverium. conf. Dorvill. Sicula p. 20. 21 et jam ante ad Chariton. p. 688. Liparam, quæ et ipſa olim arſit (v. laudd. ad Auct. Mirab. Aud. c. 35; add. c. 37), Callimachus Vulcani officinam ediderat Dian. 46 ſqq., ubi v. Spanhem., et ſive hanc ſive Hieram ſub νήσῳ πλαγκτῇς nomine Apollon. III, 42. Vulcanum *Liparæum* Theocr. Id. II, 133. 134 dixit: hic quidem omnium opportuniſſime, tamquam Siculus. cf. Excurſ. I ad Æn. I. *erigitur*, ut alias, *ſurgit*, ſitæ eſt, ſed cum notatione montium. 419. *antra Ætnæa* ſimpl. pro ignivomis, quis dubitet, a ſimilitudine. Aliena ſunt, quæ de antris ſubterraneis inter Ætnam et Hieram continuatis ſuſpicati ſunt nonnulli. Ejuſmodi acumen poëta non ſequitur. 420. 421. Ornati verſus. Comparari poteſt Callim. Del. 144; adde Dian. 55. *referunt gemitum*; repetunt ſonum h. reſonant per antra ictus incudum. *ſtricturæ*, quas ornate *Chalybum* dixit (v. Georg. I. 58), non ſunt h. l. σπινθῆρες, nec quæ proprie metalla dicuntur, unde æs excoquitur,

Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Bronteſque, Steropeſque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras; pars inperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquoſæ
Addiderant, rutili tris ignis, et alitis auſtri.
Fulgores nunc horrificos, ſonitumque, metumque
Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.

423. *Hoc*: recte, antique pro *huc*, quod nonnulli habent. Vid. Pier. Heinſ. Burm. poſt Servium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque eſſe ſolet.——424. *vaſti* pr. Hamb.——425. *Pyragmon*, *Pygramon*, aberratt.——428. *deicit*, *dejecit*, paſſim codd. Pier. et Franc.——*manebant* alter Mentel. a m. pr.——429. *torto* Ven. *rapidos* Goth. tert.——430. *addiderat* Medic. Parrhaſ. Goth. pr., perperam; nam de Cyclopum, non Vulcani, opere agitur.——431. *horrificos* poſt Pier. optimorum librorum auctoritate prætulit Heinſius. Vulgg. edd. *terrificos*. Erf. *horriſonos ſonituſque*.

quitur, ſed μίνδοι, maſſæ ferri, quæ procuduntur. cf. 450 et 453. Mox v. 423 *hoc* antique pro *huc*.

424. 425. Libera quidem erat nominum informatio, ſed Bronten et Steropen etiam alii habent: Heſiod. Theogon. 140. Callim. in Dian. 68. Plin. H. N. XXXV, 10 ſ. 36, 17. Statium et Claudianum v. ap. Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit. Argen memorat Apollod. I, 1. 2, ubi v. in Not. p. 9 de diverſo hoc Cyclopum genere ab antiquo illo in theogoniis memorato. 426—428. Nota inverſam orationem pro, parte jam polita, parte adhuc imperfecta. *fulmen—quæ plurima*, quod genus fulminum, ex quo genere plurima: frequens poëtarum figura: κῆτος—οἷά τε πολλὰ τείρει κλυτὸς Ἀμφιτρίτη Odyſſ. ε, 422 et ſæpe alibi. conf. Guell. Variant hæc orationem et delectant. 429—432. Ingenioſe in fulminis materiam vertit ea, ex quorum conflictu fulmen naſcitur, grandinem (*imber tortus* h. conſtrictus et coactus in

Parte alia Marti currumque rotaſque volucris
Inſtabant; quibus ille viros, quibus excitat urbis;
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant,
Connexoſque anguis, ipſamque in pectore divæ
Gorgona, defecto vertentem lumina collo.

434. *Inſtaurant* Parrhaſ., de quo cogitandum eſſe cenſet Burm. Vitium eſſe non dubito. *Inſtare* (h. urgere opus) exquiſite cum quarto caſu junctum, ut *inſtare viam. excitet* Ven.——435. *horrificam* edd., quas Pierius inſpexerat, et tres Burmann. cum Goth. pr.——436. *poleibant* codd. Pier.——438. *dejecto* Rom. *defecto* Leid. unus. *de* deerat Gud. a m. pr. unde Heinſ. ſupplebat: *tum ſecto*; *diſſecto* et *disjecto* in codd. Pier. lectum; alterum quoque in Goth. tert. et Erf.

grandinem: inf. IX, 671 *quam multa* grandine *nimbi In vada præcipitant, cum Jupiter horridus auſtris* Torquet aquoſam hiemem, *et cælo cava nubila rumpit)*, nubem, ignem et ventum. Hæc fere ex Servianis amplector; cætera ſunt reſpuenda. Facit autem fulmen duodecim cuſpidum, *radiorum*, ἀκτίνων, trinis in quaterna latera, qualia fulmina paſſim in monumentis, inprimis in numis, occurrunt, etſi alibi alia forma tribuitur. cf. Cerda. Habuit autem poëta ante oculos et argutius expolivit locum Apollonii Argon. I, 730—734, ubi una cuſpis adhuc imperfecta, quam Cyclopes procudunt, μαλιεοῖο πυρὸς ζωσαν ἀϋτμήν. Ut vero, Vulcani officina ſemel repræſentata, opera inchoata et affecta memoraret, poëtæ ingenio in promtu eſſe debuit; etſi et in hoc præivit Homer. Iliad. σ, 373 ſqq. cf. Callim. in Dian. 49. 50, ubi ſatis jejune equorum Neptuniorum aquarium procudi narratur: quanto grandius et ſublimius eſt phantaſma, quod fulminis materiæ admiſcent fulgores, ſonitum, metum, et flammam ſequacem Cyclopes!

433. 434. Marti currus bellicus proprie tributus, ex heroici ſæculi more bellandi; quod ait: *quibus ille viros, quibus excitat urbes*, h. ad bellum concitat, ex iſtis illuſtrantur ſup. VIII, 3 *Ut belli ſignum —Utque acres concuſſit equos* etc. *Inſtabant currum*, ut feſtinare aliquam rem. cf. Heinſ. ad XII, 748.

435—438. Etiam hic dubitari poteſt (conf. ad 354), ſitne ægis de thorace an de clipeo accipienda, hactenus, ut de thorace non niſi v. 437 agatur, *ipſamque in pectore divæ Gorgona*. Expeditior tamen videtur ratio, ſi totum locum de thorace interpreteris, cujus extremæ oræ anguibus connexis et implicitis inter ſe ſunt cinctæ, in medio Gorgone poſita:

Tollite cuncta, inquit, cœptoſque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem:
Arma acri facienda viro. Nunc viribus uſus:
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra.
Præcipitate moras. Nec plura effatus: et illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum;
Volnificuſque chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; ſeptenoſque orbibus orbis
Inpediunt. Alii ventoſis follibus auras

439. *certoſq.* aliquot Pier.; improbat Heinſius et Burm. *i ferte* ſec. Hamb.——440. *Ætnæi.* Αἰτναῖοι. *ad huc* Reg. *atque huc* Parrh. *avertite* Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium eſt hominis bonis horis abutentis; ſed cum ſemel in hoc piſtrinum nos impegerimus, obdurandus eſt animus, ut cum fide exequamur id, quod ab initio parum conſiderate recepimus.——441. *faciunda* Heinſ. malit ex Nonio.——442. *opus eſt nunc a. m.* Seneca Epiſt. 95. Bene autem Heinſ. interpunxit poſt *magiſtra.*——443. *moram* aliquot Pier. *et illi* Burmannus novavit ſecundum partem codicum. Vulgo lectum *at illi*; quod nondum diſplicet.——448. *que* abeſt quatuor Burm.——449. *Alii—accipiunt*; verba exciderant Goth. tert.——449—453. Verſus ex Ge. IV, 171—175.

fita: cujus generis exempla paſſim occurrunt; ut unum commemorem, quod adire forte in promtu eſt, v. Spenc. Polymet. t. IV, 4. *turbatæ*, iratæ, ut ſæpe; cf. Silii locum a Cerda laudatum (lib. IX, 463). *vertentem lumina*, de oculis torvis, obliquis, ex ira et furore; aut potius de inverſis, quippe in capite reciſo. βλοσυρῶπις Μεδούσης κάρη σμερδαλέον dixit Quintus Cal. in loco, a Cerda laudato, qui omnino de ægide comparandus lib. XIV, 451—457.

440. *Ætnæi* Cyclopes cf. ad. v. 419. In ſeqq. feſtinationis felix notatio brevitate et celeritate verborum obſervetur: *Nunc opus viribus.* 445. 446. cf. Iliad. σ, 474. 447. *ſeptenos orbibus orbis impediunt* ornate pro, faciunt; ſed quinam illi orbes ſunt? non circuli, puto, in clipei ſuperficie ducti, ſed laminæ æreæ aliæ ſuper aliam impactæ, ut ſeptemplex eſſet clipeus, quales Homericæ πτύχες ſunt l. c. 481. conf. Iliad. υ, 269 ſq., et ν, 247. 449—453. Eoſdem

Adcipiunt redduntque: alii ſtridentia tinguunt
Æra lacu. Gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris:
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem,

451. *Ætna* pro div. lect. ad *antrum* Moret. tert. ex Ge. IV, 173.——452. *magna vi* Erf. *tendunt* Rottend. ſec. a m. ſec.——453. *Innumerant* Rom. *forfice* aliquot Pier., inter quos Rom., ſed vid. Serv. et Heinſ. *ferrum* Cariſius et alter Hamb.——456. *ſub culmina* Mentel. pr. alter Menag. et Leid., doctius; niſi idem errarii lapſus eſſe ſoleret. *ſub tegmine* pr. Menag. *matutinus—cantus* ap. Macrob. V, 8.——457. *Conſeſtim ſurgit, tunicaque induitur* Parrhaſ. *induitur* quoque Franc. cum binis Goth.——459. *Tegeon, Tegeum, Thegeum* librariorum errores. vid. ad V, 299.

dem verſus in Georgicis vidimus IV, 171 ſqq. V. 450. 451, ut inf. XII, 91 *enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti Fecerat et Stygia candentem tinxerat unda*, ut induresceret ferrum. Ad 452. 453 conf. Callim. in Dian. 59. 60. 61.

454 ſq. Artem poëtæ in variato rerum et orationis charactere obſerva. Lenis et ſimplex candidaque nunc fluit oratio, eoque tanto magis grata, quod ſtrepitibus et tumultibus ſuccedit. Comparent, quibus volupe eſt, in ſeqq. heroicum amictum cognoſcere Iliad. β, 42. Od. β, pr. δ, 307. ο, 60. υ, 124, et ad v. 459 cf. Odyſſ. κ, 261. ξ, 528. Etiam hoc ex heroica ætate, quod Evandrum v. 461. 462 duo canes comitantur: v. Odyſſ. β, 11. ϱ, 62. 456. *ſub culmine*, in domo vel caſa Evandri. Miror hoc adjectum: ſuntne igitur galli gallinacei intelligendi? Nam hirundines non facile e ſomno excitant dormientes, nec ad hunc uſum a poëtis advocantur. Sed ex poëtæ meliore judicio avium omnino cantus cum ſolis ortu renovati intelligendi ſunt: nec accipienda verba, quaſi cantus avium ejus ſomnum interpellaverit; ſed ſub lucis ortum et volucrum cantum eum evigilaſſe. 458. *Tyrrhena vincula*: orna-

Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non et gemini cuſtodes limine ab alto
Præcedunt greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem et ſecreta petebat,
Sermonum memor et promiſſi muneris, heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt

460. *a levo* aliquot Pier. *dimiſſa a leva* Dorvill. cum binis Goth. et Erf.——461. *limine ab alto* Marklandus ad Stat. I, 1, 46 reprehendit tamquam abſurdum, cum paullo ante dixiſſet poëta, *humili tecto*. Defendit Burmannus mira interpretatione, *altum* eſſe limen domus in monte poſitæ. Nec hoc procedit, ut *limen* proprie accipias et paullo altiore gradu ſurgere dicas. Aut amplectendam itaque prorſus Marklandi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum cenſeo, poëtam epitheton paullo otioſius et ad communem liminum naturam effinxiſſe. Ouwens *Not. Hag.* III, 26, p. 627 aliam viam ingreditur, ut poëtam dicat dignitatem adjicere voluiſſe ædibus: ut ſane facit alias: modo non ab humili tecto v. 455 nunc progreſſus eſſet. Apud Macrob. V, 8 in libris: *limine in ipſo* habetur.——462. *præcedunt* Rom. Medic. Colot. Urſini, et alii libri præſtantiores: et ſic veteres edd., donec mutatum in Ald. tertia, et hinc in Steph. et al. in *procedunt*, quod Heinſ. in parte codd. repertum prætulit, cauſa quidem parum commode interpoſita: ſi comitarentur, non potuiſſe canes præcedere. Dictum hoc recte improbat Burmannus; improbam tamen lectionem non mutavit; id quod nunc fecimus cum Brunckio. *greſſumque viri* Zulich. a m. ſec., interpolatrice peſſima. *greſſuſque — herilis* Goth. ſec.——463. *ſecura* Sprot. a m. pr.——466. *olli* ante Heinſ.——467. *reſiſtunt* Parrhaſ.

ornatus cauſſa Tuſcum calceamentum poſuit. Servius: "dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, poſt equites Romani; nunc milites." conf. Cerda. Nimis ſubtiliter *ſandalia Tyrrhenica* e Polluc. Onomaſt. VII, ſ. 92. 93 aliquis huc revocet. Simili ornamento patrium, Arcadicum, ſeu *Tegeæum enſem* dedit; etſi nullum hoc inſignius enſis genus fuit. 460. ornatus verſus. 461. *limine ab alto*, perpetuo et proprio liminis epitheto; nam alioqui alienum erat a caſa exigua altum limen. 463. *ſecretum*: partem ædium interiorem, ad quam Æneam veſperi deduxerat. conf. Ge. IV, 403. *promiſſi muneris* vide v. 170. 171. 465. ut ὄρθριος ἦκεν. ἐπιθριος ἦλθεν; et alia. Exempla coll. Cerda. Guell. 467. *mediis*

Ædibus, et licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxume Teucrorum ductor, quo ſoſpite numquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires. Hinc Tuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Jungere caſtra paro: quam fors inopina ſalutem
Oſtentat; Fatis huc te poſcentibus adfers.

468. *Latio* Oudart. *placido* Dorvill. a m. ſec., unde *placita* Jo. Schrader. conj., ſed *licita* eſt, cujus diu deſiderati tandem facultas exoptata contingebat. *feruntur* Goth. ſec. Ven. a m. pr.——469. *hæc* abeſt alt. Hamb. *hæc ait* duo Burm.——471. *v. an bella f.* Goth. ſec.——472. *Nobis auxilium belli* pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. ſec., Heinſius non ſpernendum ait.——474. *bellum c. a.* Parrhaſ. *circumtonat* Medic. a m. ſec.; pro *armis* Rom. *arans*, alii ap. Pier. *arcens*, aliquot *Arruns*; mira et felix depravatio!——477. *adfert* variabant codd. Servii ætate, ut ad *fortem* referretur. *adfer* aliquot Heinſ. *offers* Ven. et Goth. tert. cf. VII, 217.

diis ædibus: etiam hoc ad formam ædium heroici ævi, ut ex Homeri lectione conſtare poteſt; in quibus e veſtibulo introëuntem δόμος (pro eo Romanorum *atrium* fuit) excipiebat per totas ædes patens (fere qualis eſt noſtrorum hominum *Dehle*); in intimo receſſu focus cum Penatibus: v. inf. 541.

472. *pro nomine tanto:* non video, quam commoda ſententia ſit, ſi Trojanorum vel Æneæ nomen et genus vel fama intelligatur. Satius eſt, ad Evandri et Arcadum nomen referre, pro fama, quæ te ad nos adduxit; et hoc, probatum quoque V. C. Meierotto, nunc præfero, tamquam ſimpliciſſimum. Antea ſic accipiebam, ut ad bellum ipſum referrem, eſſetque adeo *nomen belli tantum* vel fama de belli magnitudine, vel ipſa belli magnitudo. *Nomen* pro ipſa re, ſatis frequens. 475. *opulentaque regnis caſtra:* volebat dicere, *opulenta regna* (pro regno opulento), appoſite ad *ingentes populos*. Promtum erat hoc mutare in *caſtra opulentorum regnorum* vel *opulentis regnis*; hinc exquiſitior forma ſuborta:

Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio et ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes: quid facta tyranni
Effera! dI capiti ipſius generique reſervent!
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) et ſanie taboque fluentis
Conplexu in miſero longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt ipſumque domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.

478. *colitur* aliquot Burm., quem vide. *in ſaxo coluit* Goth. ſec.——479. *Agellinæ*, *Agelinæ*, *Aquilinæ* aberratt. ap. Burm.——480. *luctis inf.* Rom.——481. *multis annis* Bigot. et Goth. tert.——484. *gentique* Oudart. pro div. lect. *reſervant* Sprot.——487. *fluenti* aliquot Heinſ., unus *fluente*, quæ vulgarior oratio foret. cf. IX, 472.——488. *in* aberat Franc. et Goth. tert. *necabant* duo Burm., ut *jungebant* alter Hamb.——489. *infanda civeſque f.* Parrhaſ., nec videbat interpolator, *infanda* eſſe pro infandum, infande. cf. ſup. I, 251.——490. *circumſidunt* Goth. tert.——491. *atque ignem ad* Parrhaſ.

fuborta: *caſtra opulenta regnis*, ut alia ſimilia paſſim. Niſi hoc ex uſu poëtarum teneremus, liceret ſtatuere: *paro jungere caſtra regnis*, h. e. tibi, imperio tuo. Opes veterum Etruſcorum ſatis notæ. v. Liv. V, 33.

478. Agylla ſ. Cære, prima opibus inter Etruſcos floruit, et propter maritima commercia omnium prima Græcis innotuit. De cæteris v. Exc. III ad h. lib. *ſaxo vetuſto*; antiquo opere, ut bene Serv. cf. III, 84. 479. 480. *ubi* proxime ad Agyllam ſeu Cære ſpectat, nec tamen reliquam Etruriam excludit. A Lydis Etruſci ſeu Tyrrheni ducuntur poëtæ, ex vulgari veterum opinione; falſa tamen et ex nominis ſimilitudine ducta. cf. in Exc. III ad h. libr. 482. Mezentii, regis Cæretanorum, *ſuperbo*, crudeli, imperio infame nomen, ex antiquis hiſtoriis poëta adſcivit. 484. *dI capiti*. cf.

Ille inter cædes Rutulorum elabſus in agros
Confugere, et Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis:
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ litore puppes;
Signaque ferre jubent; retinet longævus haruſpex
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſque virum, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit

492. *inter cædem* Rom. et omnes vetuſtiores Pier. et Heinſ., ut hactenus præferendum ſit.——495. *manifeſto M.* Oudart. ex gloſſa. *præſente* Rom.——497. *frement* Gud. *in littore* alter Hamb.——498. *ferre juvat* Ven. *jubent* non tam ad *puppes* referendum, quam omnino ad Agyllæos, quos declaravit in verbis *omnis Etruria—bis millibus*.——499. *facta c.* Gud. *Mæonide* Goth. tert., forte pro *Mæonidæ*; et ſic Serv. ad XI, 759. *dilecta* duo Burm.——500. *in armis* Leid.——502. *Fas Italo nulli* aliquot Pier. *ſummittere* ed. Ven.——503. *optare* alter Menag., at Serv. pro var. lect. *exſpectate*, forte, *ſpectate*, eodem fere ſenſu, ut ſit διαχέιτω adeoque ἐκχέιτω et eligere vel legere. conf. Burm. *reſidit* Moret. tert.

II, 190. VI, 529. 530. 495. *præſenti Marte*, bello non dilato, quippe hoc ipſo tempore in armis ſunt et quidem claſſem pararunt, qua in altum evecti littus Rutulorum petant bellumque inferant Turno, ni Mezentium ad ſupplicium dediderit.

498 ſqq. Hoc de Etruſco aruſpice commentum, qui Cæretanis conatibus opportune intercedit, ut ad Æneæ adventum res differatur, inter potiora Virgilii inventa referendum videtur. Extraneo autem duci exercitus committendus, uti Lavinia externo viro jungenda lib. VII, 96 ſqq. Eſſe hunc aruſpicem ipſum illum Tarchonem v. 506, notat Julius Sabinus: parum probabiliter. *O Mæoniæ:* ex 479. 480. *flos veterum:* Ennianum hoc eſſe Servius teſtatur: etſi nec omnino infrequens, ex ἄωτος, ἄνθος; *flos et virtus* h. l. robur populi, qui antiquam originem habet.

Hoc acies campo, monitis exterrita divom.
Ipſe oratores ad me regnique coronam
Cum ſceptro miſit, mandatque inſignia Tarcho,
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu ſæcliſque effeta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus et annis

504. *Hæc acies* Parrhaſ. *divorum* ſec. Rottend.——506. *Tarchon*, quod inde ab Aldo legitur, retinuit Heinſius ob codd. ſuorum conſenſum. Sunt tamen edd., in quibus *Tarcon* legitur, ut e Pierio intelligas; ſicque Egnatius edidit, ut apud Strabonem ſcriptum lib. V, p. 336 Τάρκων; quo auctore etiam *Tarconem* non *Tarcontem* flectendum eſſe apparet. Adde Euſtath. ad Dionyſ. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarcho* (quod et Goth. alter habet). At Brunck. reſinxit *Tarco*, memor voc. *Almo* lib. VII, 532, et inf. 602 *Tarcho* ſeu, ut et hic ſcribit, *Tarco et Tyrrheni*. cf. Heinſ. et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. VIII, 474. Equidem, cum diu deliberaſſem, *Tarcho* e Pieriano admittere malui; nam nomina in *on* ita a Marone efferri ſatis conſtat. Ut vero *ch* in *c* mutarem paullo animoſius, a me non obtinui, quia etiam Lycophron 1248 Τάρχων τε καὶ Τυρσηνοί. Et Tarchon in lapidibus Etruſcis. Etſi cæteroqui bene teneo, ſequiorum ſæculorum pronuntiationem vitioſam hanc fuiſſe, ut in multis nunc habeamus *ch* pro *c* et *h*: quid? quod ipſa vox *pulcher* hinc fluxit; Romanis erat *pulcer*, pronuntiatum *pulker*. ——508. *jeriſq.* Parrhaſ. *effata juventis* corrupte Goth. ſec.——510. *Gnatum* Rom.——511. *Hic* Ven. Ed. Junt. *patrem p.* Medic. *patriæ partem* Dorvill. *totius et annis* corrupte Goth. ſec. *in annis* tert.

habet. 504. *Hoc campo* δευκτικῶς, etſi oculis proſpici non poterant caſtra ſub Cære locata. 505. *regni coronam*; novum hoc, ſed dictum, ut *regni inſignia*; et ſubjectum hoc idem, tamquam genus, enumeratione partium (coronæ et ſceptri) facta. Coronam v. inf. lib. XII, 162. 163. 506. *mandatque inſignia* ſimpl. mittit inſignia regni: int. ex Etruſcorum more, illa ſcilicet ipſa, quæ memoravit; tacet reliqua, ſellam eburneam, tunicam palmatam, togam pictam. vide omnino Dionyſ. III, 61 pr. (p. 195). *Succedam*, eo conſilio, ut ſuccedam. 508. *ſæclis effeta ſ.* ſimpl. pro annis; male Grammatici argutantur. 510. ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem patriæ ſeu originis hinc, a Sabinis, adeoque ex Italia, duceret, etſi patre externo, Evandro,

Et generi fata indulgent, quem numina poſcunt,
Ingredere, o Teucrum atque Italum fortiſſime
ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes et ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam: ſub te tolerare magiſtro
Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
Adſueſcat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant

512. *fatum indulget* lectum ante Heinſ., qui mutavit ex auctoritate Medicei, trium Moret. alt. Mentel. et alt. Hamb. poſt Mediceum Pierii. *fatum indulgent* Gud., ſc. *numina*. *fatis indulgent* Regius. *poſcant* Ven. ——513. *et Teucrum* Zulich.——514. *Nunc* duo Burm. cum aliquot Pier.——516. *et* abeſt pr. Rottend. *onus* pr. Hamb. pro var. lect. *fata* Dorvill.——517. *pr. et jam m.* Parrhaſ. *te imitetur* codd. aliquot, vitioſe, ut et *hinc* ap. Burm. *ter centum* Parrhaſ. *corpora pubis* Goth. tert., et ſic aliquot Pier. Catull. Epith. Pel. 4 *lecti juvenes Argivæ robora pubis*. ——519. *ſuo tibi munere* aliquot Pier. Gud. a m. ſec. Voſſ. pr. Hamb. pr. et Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. *ſuo ſibi munere*, pro ſe jungere; placet hæc argutior forma Heinſio. *tuo ſibi nomine* Medic. a m. pr. Burmanno arridet: *ſuo ſibi nomine* et laudat VI, 142. Sed omnia iſta in epigrammate feram; nunc plus dignitatis epicæ ineſt vulgari lectioni. *ſuo tibi numine* Puget.——520. *defixaq.* duo Burm. ad vulgarem formam. *diffixi*

natus. 513. *Ingredere*, ut Ge. I, 42 *Ingredere et votis jam nunc aſſueſce vocari*. Incipe, ſuſcipe. 516. *grave Martis opus*. Homericum: μέγ' ἔργον Ἄρηος Iliad. λ, 733 et al. 515. 516. 517. Præclari verſus ſententiis et verbis. Maronem mirati ſunt et imitati in hoc loco, quos Cerda jam laudavit, Valer. Fl. (I, 269 ſqq.), Silius (IV, 430. 431); adde Apollon. lib. II, 804. 805, et Epitomen Iliados 573 ſq., ubi cf. Wernſd. 518. 519. Quadringentos equites mittit Evander, ut iter eſſet expeditum, nec longa mora intercederet, quam obſidionis diſcrimen non admittebat. Tenendum hoc eſt, ne mirum videatur, cur Arcades equites *potiſſimum* poëtæ placuerint; Cum alioqui Arcades equitatu non valuerint, nec in regione montoſa et aſpera valere potuerint. Qua de re doctæ ſubtilitatis nota eſt Guellii inf. ad lib. X, 364.

520 ſq. Ex veteris Italiæ religione et poëtæ noſtri perpetuo

Æneas Anchiſiades et fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant;
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque inproviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, et ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens.
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,

diffixi Leid. *intentique* aliquot Pier. e ſimilibus locis. *defixi ora* malebat Cuningham.——522. *Miſtaque* Goth. tert. *dura duo* conj. Burmann., parum ſcite. *tum* ſec. Rottend. *triſtes* Goth. ſec. *ſub corde* tert. *movebant* Hugen. a m. ſec., interpretamentum *vũ putabant*.——523. *e cælo* Montalb. *Tyrrea* Goth. ſec. *d. ab alto* Bigot. Leid. pro div. lect. et Goth. tert.——527. *increpat*. Conſentiunt in hanc lectionem ab Heinſio illatam, a Burmanno vero incuria, ut arbitror, iterum omiſſam, omnes præſtantiores Heinſii et Pierii codices cum Julio Sabino, quæ et ipſa paullo doctior eſt, pro *ſonat*, ut inf. IX, 504 de *tubæ ſonitu*; et locum facit verſui hinc tertio, 529 *hinc pulſa tonare*. *Intonat* tantum recentiores codd. inſidet, et edd. veteres, quas evolui, Aldd. et hinc profectas, omnes. Agnoſcit quoque Servius. *ſonus intonat* Gud. a m. ſec. *inſonat* Dorv. *intonat aures* admodum vetuſti codd. apud Pier.——528. *in* abeſt a pr. m. a Medic. et Gud., et Nonius: *inter nubes cæli regione ſerena*. *inter nubes* etiam Parrhaſ., minus docte.

tuo more res aliter vix expediri Æneæque animus erigi poterat, quam oſtento vel augurio. Sed poëta nove id commentus eſt, quod meteorum, ſeu oſtentum aëris, ad ſtrepitum ex armis cælitus a Venere allatis retulit: non dicam equidem, an ſatis feliciter. Arma in cælo paſſim a ſuperſtitioſis hominibus conſpecta, belli et cladis ſigna, equidem huc non referam; nec Spencii acumen placet, Polymet. Dial. 20, n. 28, qui auroram borealem a poëta deſcribi putabat. 523. *Ni—dediſſet*; nova forma orationis, in qua miror interpretes non hæſiſſe. Ellipſis eſſe debet totius enuntiationis: *et diutius etiam in ea cogitatione defixi perſtitiſſent, Ni* etc. Vulgaris forma erat: *cum ſignum Venus dedit*. Dixit *cælo aperto*, ut Ge. I, 393 *aperta ſerena*, cum nubes dicantur cælum obducere. cf. mox v. 527. 528. 526. clangor armorum, quæ movebantur per aërem deportata a Venere, comparantur cum clangore tubæ. *Tyrrhena* (pro Tyrrhenica) *tuba*, a Tyrrhenis, ut notum

Per ſudum rutilare vident, et pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii; ſed Troius heros
Agnovit ſonitum et divæ promiſſa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hoſpes, ne quære profecto,
Quem caſum portenta ferant: ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa ſub undas
Scuta virum galeaſque et fortia corpora volves,

529. *Perſuidum* Rom. *ſonare* idem et aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec.——531. *et* abeſt Romano.——532. *Tunc vero memorat, hoſpes ne*, Ven. *nec vero* Exc. Burm. *nec quære* Oudart. *ne quære, hoſpes, ne quære profecto* aliquot Pier.——533. *ferunt* Parrhaſ. *ferant* Goth. tert. ——534. *Muſarum diva creatrix* Goth. tert., miro ſtupore.——537. *cædes miſeris* Schol. Horatii Epod. X cum Montalb. *clades* Bigot. a m. ſec.——538. *Quas mihi Turne dabis pœnas* Hamb. ſec. *tu mihi Turne* Franc. *ſed multa* Ven. *ſub undis* ſec. Moret. *ſub unda* tres Burm. cum Rom., minus poëtice.——539. *volvens* Rom.

notum eſt, inventa; et doctius: *Tyrrhenus clangor tubæ.* 529. *pulſa*, impulſa, alliſa ſibi invicem, *tonare*, pro ſimplici ſonare.

531. *et agnovit divæ promiſſa parentis*, et v. 534. *Hoc ſignum* etc. Bene Servius: "κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus Venerem ei promiſiſſe." Clarior res ap. Homer. vid. Iliad. σ, 189. Cæterum poëtam hic in malum locum intuliſſe pedem apparet. Debebant enim, ut vis carminis eſſet ſatis magna, ea nunc omnia ſubjici, quæ vſ. 608 uſque ad f. libri ſequuntur. Hic etiam multo magis vacaſſet animus iis rebus cognoſcendis, quæ de clipei argumento narrantur, quam cupiditate per illa, quæ interjecta ſunt, repreſſa et obtuſa. Sed, ſi hanc rationem ſequebatur poëta, alia forte occurrebant, quibus ſe premi ſentiebat, ut adeo alterum præferret. *ego poſcor Olympo*, tertio caſu, pro *ab O.*, me Olympus poſcit, me vult, reſpicit, h. ad me oſtentum aëris ſpectat, nihil eſt, quod vos terreamini. 538. 539.

Imitationes

Thybri pater! Poſcant acies, et fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto; 541
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat heſternumque Larem, parvoſque Penatis

540. *et ſidera* Goth. tert. *et ſecla* alter.——542. Me in *Herculeis ignibus* hærere, jam in notis ſignificavi. Suſpicor vitium ineſſe ſcribendumque eſſe: *Herceis ignibus*. Confirmat me imitator Maronis Lucanus: Herceas, *monſtrator ait, non reſpicis* aras? Jovis *Hercei* religio ſatis nota, ejuſque aram in penetrali regiæ Priami vidimus apud noſtrum quoque lib. II, 512, etſi nomine hoc non expreſſam: ſed v. T. II Excurſ. XI ad lib. II, et viri docti paſſim, v. c. ad Ovid. Heroid. VII, 113, in Ibin 286. *Herculeas — aras* Dorv.——543. *Suſcitat* Rom. et plerique Pierii cum parte codd. Heinſ. et Burm., etiam edd. nonnullæ, ut Baſil., haud dubie magis ad proprietatem verborum; ſed dubitare licet, an ex aliis locis, ut ſup. 410. V, 743, refinxerint grammatici. *externumque* proclivi lapſu et obvio Rom. cum aliis Pier., tum Serv., pro div. lect. Medic. et aliquot alii Heinſ. et Burm. cum binis Goth. cf. ad Tibull. II, 1, 12, etſi hoc loco non incommodum ſenſum facit: *externumque Larem parvoſque Penates Lætus adit*, ſi jungas: eſt enim domus externi hominis, a quo hoſpitio excipitur. *patrioſque Penates*, notabilis lapſus, non lectio Goth. ſec.; ſic ſuos, Trojanos, non Evandri, Penates adorat Æneas: ſic *externum Larem* comparari aliquis cenſeat.

Imitationes jam Cerda notavit Silii II, 455. 456. Statii Achill. I, 84 ſqq. Adde Stat. Theb. II, 460. 461. III, 210 ſqq. et paſſim alios; item Horat. I Od. 15 *Eheu quantus equis* etc. 540. quaſi, eant nunc et flagitent bellum. Serv. cf. ſup. VII, 317.

542. 543. Surgit Æneas et ad focum ædium accedit, Penates precatur. *Herculeis ſopitas ignibus aras* doctius dictas eſſe, quam *ignes ſopitos in aris vel ignes aræ* in promptu eſt intelligere. Sed *Herculeos ignes* non ſatis expedio. Herculis ara ante urbem in luco erat: ſup. vſ. 104. De alio quam de ſacro Penatibus in penetralibus domus facto locus vix intelligi poteſt. Jam *ignes Herculei*, in foco vel ara Penatium ſopiti, aut ornantur epitheto hoc, reſpectu Herculis, qui olim eandem ad aram ſacra feciſſe putandus eſt, aut intuitu moris religioſi, quo ignis ex ſacro Herculis heſterno (vide v. 102. 103. 104) ſervatus et in focum domeſticum repoſitus fuerat: ſic Cerda et alii; aut Hercules fuit Evandro Penatium loco Geniuſque adeo ſeu Lar domeſticus. Hoc ſaltem præſtat. *Larem heſternum* jungo cum *excitat*, et accipio pro foco et igni in foco ante Larem: juncta adeo ut ſint: *ignes in ara et Larem heſternum excitat*. Solet ita poëta eandem notionem bis terve ornare;

parvos

Lætus adit; mactant lectas de more bidentis
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad navis graditur, ſocioſque reviſit:
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantis virtute legit; pars cætera prona
Fertur aqua, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuntia ventura Aſcanio rerumque patriſque.

544. *mactant* Heinſ. e Medic.; adde Zulich. et ad normam v. 57 lib. IV. *lectas mactat* Goth. ſec. *lætas* Sprot. et Exc. Burm. male; ſunt ἐξαίρετοι, ἔκκριτοι, eximiæ, adeoque τιλεῖαι. cf. ad IV, 57. VI, 39. ——545. *Evander* alii et h. l.——547. *ſequuntur* Franc. *ſequentur* alter Hamb.——548. *Præſtanti* pr. Rottend. a m. pr. *Præſtante* Goth. tert. ——550. *regnique* alter Hamburg.

parvos Penates Evandri, parva figilla, ut humilem caſam decebat. *adit*, προσίεχσται, precando. Puta, hæc fieri in ſuſcipienda profectione et adeundo diſcrimine.

546. Navi a littore Laurentino amne adverſo Pallantium pervenerat Æneas ſup. v. 90: nunc ea navi partem ſociorum redire ad Aſcanium jubet; altera parte ſibi adjuncta, et Arcadibus comitibus, terra per Etruriam Cære ad Tarchontem (*Tyrrhenum regem*), proficiſcitur. 547. *qui ſeſe in bella ſequantur*. Paullo obſcurior ſententia; nam ad bellum non proficiſcitur, ſed ad auxilia et ſocietatem Cæretanorum parandam. Servius multis allatis nihil expedit. Dicendum forte, poëtam omnino viros fortes declarare voluiſſe, quorum adeo id proprium eſſet, ut Æneæ latus tegerent in diſcrimine belli: ſicut et infra iterum v. 606 *et bello lecta juventus*. An *bella* pro caſtris ad Cære? an magis conſentaneum, et in hoc acquieſcam, dicere, poëtam reſpexiſſe ad id, quod futurum erat, ut ii, una cum Etruſcis, navibus vecti ad oſtia Tiberis pugnam cum Turno facerent? inf. X, 260 ſqq. Nam Cæretanos in caſtris ſub ſignis habitos aditurus erat, ut ſtatim eos adverſus Mezentium et Turnum duceret: ſup. 503; conf. Not. ad 498. 549. *ſegnis* "ſine remigio" Servius explicat: cum antea adverſo flumine veniſſent v. 94 *Remigio noctemque diemque fatigant*. Addit idem alia, quæ multo minus ſe probant. Niſi forte præſtat accipere ex oppoſito: cum illi *in bella ſequerentur*, ſtrenue iter facerent, ut hi contra remiſſi et otioſi, ſaltem *nulli rei gerendæ intenti, domum redirent*; eſt adeo *ſegnes* epitheton mere ornans. Ita fere Meierotto ſentiebat. 550. *Aſcanio*; remanſerat is apud Trojanos in caſtris ſub Tiberis

Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
Ducunt exſortem Æneæ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam ſubito volgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſque periclo
It timor, et major Martis jam adparet imago.
Tum pater Evandrus, dextram complexus euntis,

551. *T. p. arma* Ven.——552. *exſortem vel ingentem* Zulich.——554. *parvas—per urbes* pr. Hamb. Sed urbs Pallanteum eſt intelligenda.——555. *ad limina* ex parte codicum ſuorum et Pierianorum, inter quos Romanus erat, Heinſius probavit: vulgo, *ad littora*, ut omnes Goth. habent, unus etiam *Tyrrbena*; varietas ſatis frequens; cf. ad II, 371. *littora* tamen Cuningh. prætulit.——557. *Et timor* Rom., et habet hoc expeditam interpretationem; *propius periclo* (abſolute; cum jam res adducta eſſet propius ad diſcrimen), *Et timor* (apparet major), *et major Martis jam apparet imago*. Vellem eundem ſenſum ex vulgata elici poſſe, ſed *it timor* pro graſſatur vix uſu probari poteſt. *It minor* Goth. ſec. *It metus* Priſcian. lib. XVIII. *propiuſque pericli Hic amor* Philargyr. excitat ad IV Ge. 47. *jam* abeſt a nonnullis Pier.

Tiberis oſtia. cf. ſup. VII, 158. 159. De eorum autem adventu in caſtris nihil amplius memoravit poëta, nec facere id opus erat. cf. ad X, 238. 552. *exſortem*, eximium, ἐξαίρετον. Adducitur equus Æneæ præcipuus. vid. Serv. et Cerda.

554 ſqq. Non male ſequentia ad ſenſuum et affectuum naturam in tali rerum articulo efficta et expoſita: Matrum timor; Evandri ſenis vota ac preces: totus diſceſſus. Vſſ. 560 ſqq. ex Homericis ſunt adumbrati, Neſtoris oratione Iliad. η, 132 ſq. λ, 669 ſqq. ψ, 629 ſqq. Ulyſſis ad Eumæum Odyſſ. ξ, 468 ſqq. Laërtæ Odyſſ. ω, 375 ſqq. Aliorum imitationes v. apud Cerdam. Fabulam de *Herilo*, Prænestinorum duce, domesticam neſcio unde acceperit. Sed triplicem vitam ipſe poëta fingere potuit, ad exemplum eorum, qui cæſi reviviſcerent (ineptit Servius ad v. 562), aut ad exemplum Antæi vires a terra matre ſumentis, in quam victus procubuerat. Quod ſequitur, *propiuſque periclo It timor*, impeditum eſt, quocunque te verteris; proprie *propius ire periculo* eſſet propiorem eſſe periculo, inſtante jam diſcrimine; *propius ire*, ut *propius eſſe* apud Silium I, 13 *propiuſque fuere periclo, Quit ſuperare datum*, de Romanis tantum non

Hæret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Juppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi scutorumque incendi victor acervos;
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi;
Nascenti cui tris animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;
Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abstulit hæc animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,

359. *inexpletus lacrimans* aliquot Pier. et Erf. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heins. hoc interpolatum: *inexpletus lacrimis*: utrumque pro var. lect. Servius commemorat; *inexpletus* etiam Jul. Sabinus. Porro Pier. aliquot: *in amplexus*, pr. Voss. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb. cum binis Goth. *in amplexu*.——360. *O ne præterea* Goth. sec.——361. *erat* Priscian. XVII. *cum primum* Rom. et aliquot Pier. *Præneste sub ipsa*: consentiunt in hoc libri et Grammatici ap. Heins. *ipsa* sc. urbe P., vel poëta extulit *hæc Præneste*.——362. *sacrorumque* sec. Moret. *accendi* Ven. et Goth. sec.——363. *hac* abest Vratisl. *Erilum* et *Erylum* potiores scribunt: *Erulum* Rom. *Elinum*, *Cerilum*, *Acerilum*, *Helenum*, *Atbericum* al.——365. *triaque* s. *tria* Muson. malebat in Servii gratiam, perperam. *trina* pr. Hamb. pro var. lect. et Flor. Junt. cum binis Goth.——366. *Terque solo* Oudart.——367. *animas*, *totidem dextra exsuit* pr. Mentel.——368. *tunc* Dorvill. *Ergo non d.* Goth. sec. *duplici* Sprot. *devellerer* tres Burm. cum Erf. *divellier* Goth. tert.

in ultimum discrimen adductis. At h. l. accipiendum esset: *timor it propius*, timor fit propior, h. magis instat, fit gravior, acrior, *periclo*, cum periculo, periculo instante. Hoc vero durum. vid. Var. Lect. 561. ut sim talis, *qualis eram* etc. οἷός ποθ' ὃς ἀμύμων Nestor l. c. ν, 157. λ, 669. 564. *Feronia* v. sup. VII, 800. *terna arma movenda*, ut ter reviviscens ter rebellaret, adeoque ter esset vincendus. Nisi forte melius sic interpungas et accipias: *Nascenti cui tris animas—dederat: terna arma movenda, Ter sternendus erat. Cui tunc t.* Erat ter cum eo pugnandum, ter arma in eum movenda,

Nate, tuo; neque finitimus Mezentius uſquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, o ſuperi, et divom tu maxime rector
Juppiter, Arcadii, quæſo, miſereſcite regis,
Et patrias audite preces: Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant,
Si viſurus eum vivo, et venturus in unum:
Vitam oro; patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,

569. Abeſt verſus Goth. tert. *finitimo* e codd. ſuis et Pier. Heinſ. emendavit; ſc. *huic capiti*: quod vix placet; Burmann. cum al. *finitimo ferro* jungit. Saltem dixerim: *finitimo* abſolute pro *in f.* Vulgo lectum *finitimus* inde ab Ald. 1514 adeoque a Naugerio. Servius videtur legiſſe *finitimos*, ſicque Dorvill. a m. ſec. et ed. Junt.——570. *uſquam* idem Heinſ. reſtituit: vulgo *unquam*; at Moret. ſec. et Gud. a m. ſec. *Mezentius hoſtis*: quæ aut vera lectio eſt aut pro veriore habenda, in cujus locum ſucceſſit *uſquam*, quod ex ſuperiore verſu per errorem iteratum ſuſpicor. Revocavi autem *finitimus* tamquam unice verum: cum ſcriptum eſſet *finitimos*, aberratum eſt in *finitimo*.——571. *vidiſſet* Goth tert. ——573. *reminiſcere regis*, *Exaudique preces patrias* codex apud Pier., interpolate.——575. *reſervent* duo Burm. et Goth. tert.——576. *cum vivom* Rom. et aliquot Pier.——577. *patior* Rom., et pæne omnes Pier. tum Medic. et pars Heinſ. duoque Burm. *oro et patior* Ed. Ven. *Vita mora: patior* Goth., ſec. *quamvis* Leid.——579. *Nunc, nunc, o liceat* Medic. et cæteri Heinſ. (excepto Mentel. pr.), item Dorvill. et bini Goth., prætulit quoque Cuningham. *Tunc, tunc, o liceat* Schol. Perſii ad Sat. I, 25. Sed cf. lib. II, 644. *rumpere* Zulich.——580. *Dum ſpes ambiguæ curæ, dum i. f.* Parrhaſ.

movenda, ter erat vincendus. Itaque Evander eum ter vita et armis exuerat. 569. *finitimo*, in finitimo, qui eſt in finitima urbe. 572. Habent hæ preces tanto plus ſuavitatis, quod tamquam præſenſione aliqua tacita imminentis filio fati factæ videntur. Nam interimitur Pallas lib. X. 576. *venturus in unum*, iterum eum viſurus et conventurus. 578. *Sin*; nota ὑφαίρεσιν. 580. acutius ſententiam extulit Valer.

Dum te, care puer, mea ſera et ſola voluptas,
Conplexu teneo: gravior ne nuntius auris
Volneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli conlabſum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis: 585
Æneas inter primos et fidus Achates;
Inde alii Trojæ proceres; ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conſpectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfuſus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignis, 590
Extulit os ſacrum cœlo, tenebraſque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculiſque ſequuntur

581. *mea ſola et ſera* alii, etiam Servius. vid. Pier. et Heinſ. cum Burm. *ſola et certa* Goth. tert.——582. *complexus* Rom. Medic. et alii Heinſ. *amplexu* Parrhaſ. *neu* Gud. a m. ſec., quod maluit Cuningham. *nec—vulnerat* Markland. emendabat ad Stat. V. Silv. 2, 88, ſententia prorſus in alium ſenſum detorta.——583. *Verberet* Goth. tert., et ſic Donatus in Terent. Hecyr. IV, 4, quod placebat Heinſ., ſed merito rejectum a Burmanno, quem vide. *mœſta ſupremo* Medic. a m. pr.——585. *portas apertas* Hugen.——587. *proceres Trojæ* Leid.——588. *It medio* emendat Markland. ad Stat. V Silv. I, 245. vid. inf. 675 et al.——589. *profuſus* ſec. Mentel.——591. *removit* Bigot. et Goth. tert.——592. *Sunt p.* pr. Rottend. a m. pr. *ſecuntur* plerique Pier.

Fl. I, 326. 327, ubi a v. 323 veſtigia Maronis legit: *Sin aliud fortuna parat; miſerere parentum, Mors bona, dum metus eſt, nec adhuc dolor.* 581. *ſera*; ergo erat τηλύγετος, in ſenectute patris natus. v. Guell. 588. Non agnoſco hypallagen; ſed *picta arma* ſunt auro argentoque diſtincta. Memorantur et alibi, XII, 281. XI, 660.

589 ſq. Homericam eſſe comparationem multi pronuntiarunt, nec tamen locum enotatum video, qui commode ſatis comparari poſſit: Iliad. ε, 6. 7 de canicula agitur, unde tranſlatum eſt illud: ὅς τε μάλιστα λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελουμένος Ὠκεανοῖο; non igitur *perfuſus Oceani unda* alio ſpectat, quam ad ortum ex mari. *Quem Venus* etc., quia eſt ſtella Veneris, ut ſatis notum. conf. Guell. At Iliad. X, 317 eſt: οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀγράσι νυκτὸς ἀμολγῷ Ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ. Nec ſatis convenit Apollon. III, 957 ſq. 591. ſplendidus verſus de ortu in

Pulveream nubem, et fulgentis ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.
Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late ſacer; undique colles

594. *quam pr.* Goth. pr.——596. *pigram* malit vir doctus; *putrem* enim eſſe uliginoſum, paluſtrem: at v. Notam. *quatit ungula pulverem* Marius Plotius de metris ap. Heinſ.——597. *Cære, τὸ* Καῖρε, Καιρὸν, Καίρετα. Jam *Cære* modo non flectitur, modo flecti videtur in *Cæritis*, et in *Cæretis*. Eſt porro et *Cæres*, unde duplici modo *Cæritis* et *Cæretis*; tertio quoque mode *Cæretani*, *ol.* Καιρετανοὶ et Καιρεταναί. In Virgilio igitur *Cæritis* recte, ſeu ut a *Cære* ſit, ſeu ut a *Cæres*. *Ceritis* ap. Priſcian. *Cæretis* et *Ceretis* paſſim alii; vitioſe, nam ſic media longa: Καίρετες, unde *Cæretanus*. inf. X, 183 *Qui Cæreta domo*.

in extrema cæli ora, qua mare ambit. Sup. Ge. IV, 232 *Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum Plias.*

594. *per dumos*; per virgulta, ſilvas. cf. Stat. II. Theb. 496. 497. *meta viarum* ornate pro via; proprie terminus et finis viæ. 596. Verſum ipſo verborum ſono rem referentem mirati ſunt multi: comparato quoque vſſ. 465. 466 Iliad. β. Odimus ſubtilitatem moleſtam in talibus: caſum felicem amplectimur. Ipſum quidem inflammati impetum ingenii in hæc natura ducente incidere neceſſe eſt; ſtudio factum nolim. cf. Diſquiſ. I ſub f. Præiverat Ennius apud Macrob. VI, 1 ex Annal. VI *totam quatit ungula terram*; et Annal. VII *ſummo ſonitu quatit ungula terram*; XVII *It eques, et plauſu cava concutit ungula terram*. vid. Urſin. ad h. l. et Cerda inf. ad XI, 875. *putrem*, in pulverem reſolutum, ut fit in ſolo duro ac ſolido per æſtum ſolis cf. ad Ge. II, 204. 597. *Cæritis*: Cære, urbs Agylla, et qui eam incolit, Cæres: unde poſt accipi *Cæritis* urbis et *Cæritis* fluminis. Minio perperam a Servio huc advocatur ex X, 183. Fluvius eſt Cæretanus, oppido proximus, nunc *Vacina* dictus, ut Cluverius docet. Situm autem locorum hujuſmodi eſſe putabimus: defluit per agros, urbe in alto poſita, amnis, cui lucus adjacet; agrorum planitiem cum amne et luco undique cingunt colles nemoroſi, abietibus conſiti: hoc eſt *colles cavi incluſere* (includunt) *et nemus nigra abiete cingunt* (pro cingit) *undique* lucum prope amnem. Etiam Lycophr.

Inclusere cavi et nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas et bello lecta juventus

599. *ilice cingit* Zulich. a m. pr. *cingit* alii ap. Heins. cum Parrhas. et Goth. sec., et potest hoc verius videri: nam *nemus cingit* jungenda sunt: mutatum forte ab iis, qui ad *colles* referebant. Potest tamen altera ex parte exquisitius dictum esse, *nemus cingunt*: quam formam Heinsius aliquoties illustravit.——601. *Agrorum pecorisq.* Macrob. III Sat. 3. *Silvarum p.* emendabat Cerda, perperam. Est enim omnino Silvanus inter deos agrestes. cf. Burm., ut in eo ipso, quod ex Horatio laudat Cerda: *Silvane, tutor finium.*——603. *Tarcon, Tharco, Tarchon* et h. l. cf. sup. 506. XI, 727. *Tyrrhenus* Goth. sec., quod ornari posset, si tanti res esset. *cuncta tenebant* aliquot Pier.——605. *ut latis t.* emendabat Tan. Faber et Barth., non improbante Heinsio, et recepit illud Cuninghamus. Heinsius etiam *Latiis* conjecerat. *letis* Franc. a m. pr. *in armis* Exc. Burm.——606. *Hoc p.* Leid. ut sup. 423. *electa* duo Burm. *belloælara* Goth. tert.

1241 Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύῤῥηνοι κάπαι. At *colles cavi*? non, ut vulgo dicuntur, saxa cava, exesa, cavernosa; v. c. sup. 248 *Inclusumque cavo saxo*; sed qui cavam vallem efficiunt, quam includunt; ut *theatrum cavum*; *cava vallis*. 600. *Pelasgos, qui*; Agyllam inter eas Etruriæ urbes memorat Dionys. I, 20. III, 58, in quibus Pelasgorum sermo prævaluerat et plurimum Pelasgici moris diu obtinuerat. v. Excurs. III ad VIII. 601. *lucumque diemque* sc. quo consecrarant lucum, adeoque sollenne annuum Silvano celebrarunt. 603. Non male, puto, quæras cum Servio: quomodo *castra in tutis locis* habere potuerint, si in valle et campis erant, et e collibus prospici et adiri poterant. Esset tamen hoc alienum a lectione poëtæ, qui nunc castra epitheto ornare volebat a castrorum natura petito: tuentur enim castra quovis modo facta eos, qui in iis excubant. 606. *bello lecta* vid. sup.

Succedunt, feſſique et equos et corpora curant.
At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
Ut procul egelido ſecretum flumine vidit:
Talibus adfata eſt dictis, ſeque obtulit ultro:
En, perfecta mei promiſſa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prœlia poſcere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit;
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.
Ille deæ donis et tanto lætus honore
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit,

609. *penituſque in* σ. Schol. Cruqu. ad Horat. I Od. 17.——610. *Et pr.* Parrhaſ. *e gelido* paſſim ſcripti et edd. etiam Pieriani, alii (ut fragm. Vatic. a m. ſec. apud Bottar. p. 167) *et gelido*: Rom. *hæc gelido*: Montalb. *ingelido*. *egelidum flumen* debet eſſe tepidum: atque hoc cum per ſe ab uſu poëtarum abhorret, tum multo magis in convallibus et lucis. Proclivis itaque et ipſe ſum in lectionem cod. Rom. *Ut procul, et gelido ſecretum flumine, vidit.*——612. *promiſſi* Exc. Burm. cum Goth. ſec. *arce* Sprot.——613. *nec mox* Oudart. et ed. Junt. *nec mox his* Ed. Ven. *aut* abeſt Rom.——614. *dubitas* Reg. *arcum* Goth. ſec.——616. *averſa* Leid. *radientia* in multis ſcriptum ap. Burm., ut et aliis locis. *reſonantia* conjicit vir doctus ex Iliad. σ, 13 τὰ δ' ἀνέϐραχε δαίδαλα πάντα; hoc eſt variare verba, non emendare.——618. *Impleri* Gud. pro div. lect. et mſ. Thuan. ap. Macrob. V Sat. 8. *per ſ. verſat* ſec. Moret.

ſup. ad 547. Æneas cum ſuis in luco conſederat. 607. Reliqua poëta exequitur lib. X, 148 ſqq.

608. Haud dubie Maro, ſi carmini ſupervixiſſet, melius hunc locum conſtituiſſet. Jam ſupra, dum Evandri hoſpitio utebatur Æneas, arma cælo delapſa memoraverat, re in prodigium verſa 524 ſqq. Nunc in luco ad Cære cum ſub arbore conſediſſet Æneas, ecce Venus adeſt et arma apportat. Compara Iliad. σ, 615. 616, et τ, 3. *nimbi* pro nubibus, aëre. *ſecretum* docte pro ſolum, in ſecreto loco, apud flumen. 612. *En p.* cf. Iliad. τ, 10. 11. *arte promiſſa*. cf. ad 531. 534.

617. *honore* puto dictum pro munere, ut γίγας. *expleri nequit donis*, h. adſpectu donorum, ſere

Miraturque, interque manus et brachia verſat
Terribilem criſtis galeam flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget;
Tum levis ocreas electro auroque recocto,
Haſtamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inſcius ævi,

619. *que* poſt *miratur* a nonnullis abeſt: v. Pier., et ſic Ald. pr. *manus ſua brachia* Parrhaſ. *verſet* Reg.——620. *flammamque* alter Hamb. *flammiſque* Parrhaſ. a pr. m. *vomentem* Gud. ab altera manu in eraſa priſca lectione, e qua *nantem* ſupererat; quod Heinſ. *tonantem*, Burm. *minantem* ſupplet.——621. *loricamque* pr. Hamb. *et loricam* Bigot; paullo melius cum Goth. tert.——623. *refulſit* Goth. ſec.——624. *lentas* Goth. ſec. *recoctas* pr. Rottend. *nitentem* codex Pomponii Læti ap. Pier.——627. *Haud fati* Bigot. cum Goth. tert., quod facile præferrem, niſi emendatorem redoleret. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum*: ſic et Berſman. et Melanchth. in marg. et poſt Waddelium prætulit Cuningham. Scilicet *haud vatum ignarus* Vulcanus videtur inepte dictum eſſe, quaſi deo futura diſcenda fuerint a vatibus. Aliter res ſe habebat IV, 65 *O vatum ignaræ mentes*, ubi *mentes vatum* ſunt. In ſalvo tamen res eſt. *Vates* dixit poëta, pro vaticiniis: haud ignarus erat Vulcanus eorum, quæ prædicta et promiſſa erant Æneæ ejuſque poſteritati. *ignarus* duo alii.

fere ut *νῖος ἐνιπλησθῆναι* Odyſſ. λ, 451. 619. eſt Homericum *τίρπετο* etc. Iliad. τ, 18. 620. *flammas vomentem* poëtica imago ſplendoris coruſcantis, ex Iliad. ι, 4 *Δαΐῐ οἱ ἐν κόρυθός τι καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ*. 622. *ſanguineam*, Serv., cruentam, terribilem; immo rutilam, ſi ex ære thoracem cogites; ornavit autem et ad terrorem uſque auxit Maro, quod nude poſuerat Homerus Iliad. σ, 609 *δώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς*. *qualis quum cærula nubes* ex Apollon. IV, 125; ubi vellus aureum *νεφέλῃ ἐναλίγκιον, ἥ τε ἀνιόντος Ἠελίου φλογιῇσιν ἐρεύθεται ἀκτίνεσσιν*. 625. *clipei non enarrabile textum*: materiam, quam explicare nequeat, ut cætera, intelligit Cerda. Malo in eo manere, ut argumentum clipei ſit tam varium et copioſum, ut enarratu difficile videri debeat.

626. Sequitur locus de clipeo Æneæ nobiliſſimus. Clipeum autem cogita ita informatum, ut in media parte, ſeu

um

Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas ſine more Sabinas

628. *genus omne Latinum* Ed. Ven.; inſcite, addit Burm., ex libro I, 6 repetitum.——629. *in* abeſt Franc. *pugnata ex ordine* Oudart. *pugnatique ordine* Montalb. *pugnantiaq.* Goth. ſec.——629. 630. Quid? ſi diſtinguas: *illic genus o.—bella Fecerat: et v.*——630. *feram* Goth. ſec. ex *fetam.*——631. *geminoſque* Franc. cum edd. nonnullis.——632. *pendentes oculo* Goth. ſec.——633. *reflexa* Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heinſ. cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum eſt: eſſe hanc vulgarem, *cervice reflexa* (etſi et ipſam poëta dignam et Virgilio frequentatam; ſic etiam Lucretianum *tereti cervice repoſta*), alteram tamen ad vim epicam ornatumque magis aſſurgentem lectionem, *cervice reflexam.*——634. *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert., quod Catrœus venditat; non animadvertens, ſe plebeium vocabulum anteferre elegantiori.——635. *de more* proferre nonnullos Pierius obſervat. *ſine Marte* ingenioſo luſu conj. Jo. Schrader.

umbone, mare eſſet cum pugna Actiaca, de qua v. 676 ſqq.; Exterior autem ora in plures areas ſeu regiones diſcreta, quarum argumenta, omiſſis aliis, ita apponit, ut ſint: I. Lupa Romulum et Remum lactans v. 630. II. Raptæ Sabinæ, fœduſque inter Romulum et Tatium factum: 635. III. Metii ſupplicum: 642. IV. Roma a Porſenna obſeſſa: 646. V. Capitolium a Gallis oppugnatum: 652. VI. Urbs et religionibus et ſacris celebris, adeoque pace florens: 663. VII. Catilina in Tartaro: 666; VIII. et Catо to in Elyſiis: 670. De his quid judicandum eſſe videatur, v. Exc. ad h. l. *Haud vatum ignarus* h. e. prædictionum quas a vatibus Æneas acceperat. 630. *Fecerat et*, inter cætera, quæ poëta memorare non vult; Illa de Lupa, lactante Romulum et Remum pueros, egregie et vividis imaginibus ſuavibuſque ſententiis ſunt narrata v. 630—634, ut toties in numis et ſignis veterum aliiſque operibus occurrunt. *feta*, enixa, ut alibi. *Martis antrum* multi memorant: conf. Cerda.

635—641. *ſine more*, ſine lege,

Conſeſſu caveæ, magnis Circenſibus actis,
Addiderat, ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni, Curibuſque ſeveris.
Poſt Idem, inter ſe poſito certamine, reges
Armati Jovis ante aram, pateraſque tenentes,
Stabant, et cæſa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde, citæ Metum in diverſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſilvam, et ſparſi rorabant ſanguine vepres.

636. *Conceſſu* paſſim in Pier. et Burm. *conſenſu* Rom.——637. *Addiderant* Ed. Junt.——638. *Romulidi* Menag. pr.——640. *ante aram* multi Heinſ. et Burm., cum edd.; al. *aras*, perpetua varietate.——641. *cæſa porco* malucrat Heinſ. ſed *cæſa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *cæſo porco*, quod v. c. Livius habet lib. I, 24, jam Quinctil. obſervavit Inſt. Or. VIII, 3, 19.——642. *metum* omnes Pier. et plerique Heinſ. cum Serv., qui perperam diſputat. *metium* tantum ſec. Moret. et Ven., ſed Gud. cum quatuor aliis *Mettum*. Heinſ. *Mettium* refinxit et multus in eo eſt, ut in marmoribus et numis ita ſcribi doceat; quod ipſi concedemus, quoties de gente Romana Mettia vel *Metia*, nam nil referre arbitror, agitur; ſed hic Fuffetium habemus cum prænomine *Meti*. Atque ſic Drakenborchium quoque litem dijudicaſſe video ad Liv. I, 23.——643. *Diſpulerant* Medic. a m. ſec. *actu* Goth. ſec.——645. malit abeſſe Jo. Schrader. *ſparſo* Bigot., minus docte.

lege, ἀκόσμως, incompoſite, temere. conf. VII, 377. V, 694. Etiam Julius Sabinus explicat: *ſine honeſtate*. 636. *caveam*, h. l. in circo dixit, *magnos Circenſes ludos* dixit, quæ Livio et aliis Conſualia ſunt, Neptuno equeſtri celebrata, forte quod in horum locum ſucceſſerunt Circenſes. 638. *Curibus ſeveris*, ad Sabinorum diſciplinam ſpectare facile intelligitur. Servii cauſſa monemus. cf. Cerda, quem et vide v. 641 de *porca cæſa*, ex more perpetuo ſacrorum in fœderibus faciendis; v. c. Liv. I, 24.

642—645. Liv. I, 27. 28. 643. docte magnaque cum vi inverſa oratio in illis: *at tu d.* pro: quod in fide non manſerat. *mendacis* proprie perfidi. De fœditate ſpectaculi oculis ingrata v. in Excurſ. IV ad h. libr.

Nec non Tarquinium ejectum Porſena jubebat
Adcipere, ingentique urbem obſidione premebat;
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Adſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celſa tenebat,
*Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer

646. *Tarquinium* Ven. Dorvill. Ed. Ven. et al., ut et alibi aberratur. *Porſena* multi paſſim cum Rom., ut ap. Livium quoque, vid. Gronov. et Drakenb. ad lib. II, 9. Græcis Πορσίνας, Πορσίνας, Πορσίνας; at *Porſenna* etiam Medic.——647. *ingentemque* Gud. a m. pr.——650. *quia* v. omnes Pier. et Heinſiani, Mediceo non excepto. *qui* agnoſcit Jul. Pomp. *qui avellere* unus Pier. *auderetque avellere* Rom. *quod* vulgg. et Franc. *qui auderet vellere* Ed. Ven. *Cocles* Medic.——651. *At* Leid. *Cleria, Cloria, Coclea, Coclia, Cordia, Delia, Deria*, monſtra librariorum. *ruptis i. C. vinclis* Parrhaſ.——652. *Malius* Rom., alii Pieriani et plerique Heinſ. *Mallius*.——653. *pro templis* Goth. tert.——654. *Romuleo* Rom. Totus hic verſus ſcrupulum injicit. *Romuli caſam* in Capitolio fuiſſe nemo dubitet, v. Vitruv. II, 1, alios, quos Cerda laudat, et Ovid. Faſt. III, 189 ſqq. Sed mentionem ejus hic factam video tam importune, ut nihil magis; nam nec ſtructura nec ſententia ullo eum verſum vinculo comprehendit. Caſa nude commemorata quorſum referri debet? Et tum ſequuntur *auratæ porticus*. Quæ tandem hæc paupertatis et luxuriæ in eundem locum coacervatio! At *recens regia?* in tanto temporum intervallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, ſi regiam de ipſo Capitolio et Jovis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum verſum eſſe arbitror.——655. *hinc* aliquot Pier. unus Heinſ. et unus Burm.

646—651. Liv. II, 9 ſq. Effictus autem Porſenna ſtans ad Tiberim. 650. *pontem* ſublicium, evellens trabes ſublicis impoſitas. *vinclis ruptis*, ſimpl. de cuſtodia accipiendum.

652—662. Liv. V, 47. *In ſummo* non clipei: ſed *in ſummo arcis Tarpeiæ*. 654. Viſebatur porro in Capitolio, præter templum, caſa recenti culmo tecta, regia Romuli dicta, Pro *erat* ornate *horrebat*. De cæteris vid. Var. Lect. 655. Quæ ſequuntur, poëtica ſunt, non quæ facile ab artifice in

Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris et dono noctis opacæ;
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis;
Virgatis lucent ſagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quiſque Alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hic exſultantis Salios, nudoſque Lupercos,

656. *abeſſe* Rom.——657. *Olli* unus ap. Pier., iſque Romanus; et hoc præferam cum Jo. Schradero, qui laudat Stat. IV Theb. 798 *Illi per dumos et opaca virentibus umbris Devia* etc.——659. *illis* alii ap. Pier. *ſolis* Menag. pr.——660. *Virgatis fulgent* pars codd. Heinſ. cum Goth. ſec. cf. Burm. ——661. *immiſcentur* Oudart. *duo cuique* Parrhaſ. *Albina* duo Burm. et tert. Goth. *coruſcat* Ald. pr. cum aliquot Heinſ. et binis Goth.——662. *Geſſa* Medic., ut paſſim alibi ſcribitur. Eo alludunt Dorvill. et Franc. *Ceſa*. Goth. ſec. *Cæſa*. Sed *Gæſa* communior ſcriptura. vid. Heinſ. Vox eſt Celtica *Geſſ.*, ut nuper docuit *Bulletus Memoires ſur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. *pectora* Goth. pr.——663. *Hic* e Pierianis et ſuis recepit Heinſ. pro vulg. *hinc*. *ancylia* paſſim: ut Gr. ἀγκύλια.

metallo effingi potuerunt. Tum anſer volitans ad noſtrum ſenſum diſplicere poteſt; forte non æque ad Romanorum ſenſus. 657. *tenebant*, de conatu, ut ſæpe: jam in eo erant, ut tenerent. *et dono noctis opacæ*; paullo otioſius adjectum videtur. *dono* h. beneficio, munere. 659 ſq. Habitus Gallorum bene expreſſus, etſi alieno forte loco. Notæ eorum comæ rutilæ, ſaga virgata, aurei torques, gæſa, ſcuta vaſta. *aurea veſtis*; Mirum hanc de barba accipere Servium eumque ſequi alios. Si barba veſtire genas dicitur poëtis, an propterea veſtis abſolute de barba dicetur? Veſtem intellige illa ipſa ſagula, ex auro facta, ab artifice (ſeu ut colorem luteum et flavum referret, ſeu quod auro textas veſtes amarent Galli. conf. Silium IV, 155), verſicoloribus ſegmentis vel virgis intertextis: qui quidem habitus Gallis, Germanis, et Britannis frequentatus, Scotis nondum in uſu eſſe deſiit. *lactea colla* proprie de Gallis; *Candidi pene ſunt Galli omnes*, nota vox Ammiani. *duo gæſa*, e more; vid. Cluver. German. I, 44 et omnes eos, qui Gallicam et Germanicam antiquitatem recoquunt; item Cerda ad h. l. et Heinſ.

663—666. Religioſa ſpectacula immiſcet poëta: mota ancilia (Martiis Kalendis. v. Ovid. Faſt. III, 373 ſqq.), Lupercalia (ibid. II, 267 ſqq.)

et

Lanigeroſque apices, et labſa ancilia cœlo
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis;
Et ſcelerum pœnas, et te, Catilina, minaci
Pendentem ſcopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretoſque pios: his dantem jura Catonem.

664. *Laries* Medic., ait Heinſ., a pr. m. pro *apices*. Litura ſaltem eſt in Fogginii exemplo. ——665. *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heinſ. cum Goth. tert. *exciderat* et *exciderat* alii. Sed *extundere* exquiſitius eſt idem quod *excudere*, nec modo de opere eminenti et anaglypho, ſed ſimpl. de ſculptura; Tum et omnino: proferre, invenire, ut Ge. I, 133. IV, 315. 328.——666. *Huic p.* duo Burm.——669. *in ſcopulo* Oudart. *frementem* pr. Rottend. et Ed. Genev. *timentem* Goth. tert.——670. *pilos* Goth. tert.

et pompam matronarum ad ludos vel ſacra, ad quæ pilentis vehi licuit. v. Liv. V, 25, 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda Julius Sabinus potiſſimum memorat. *mollia* pilenta appellat puto propter mollem et lentum inceſſum, quem ipſa ſtructura et ſitus editus ac celſus ſuaſiſſe videtur. Servius penſiles currus interpretatur, adeoque mobiles, motu faciles, ut *mollia oſcilla* Georg. II, 389. Julius autem Sabinus *delicata* exponit. Saltem ſic accipiam, quæ mollium et delicatorum hominum ſunt carpenta. *Apex* laneis vittis ornatus Flaminum proprius.

666—670. Etſi alieno loco intruſa putem hæc ſigna, præclare tamen ea ornavit. *Catonem piè jura dantem* quis non miratus eſt? Pro *Catilina* erant haud dubie, quos malis ſupplicio affectos videre. Sed parum prudenter minuſque decore poëta Marium vel Sullam, Cinnam aliumve, qui remp. everterat, nominaſſet: Contra in Catilina ſcelus manifeſtum et confeſſum. *pendentem ſcopulo*, puto tamquam equuleo diſtentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato; pro vulture Furiæ adſident. *minacem ſcopulum* tamquam ruiturum et ruina eum ſua oppreſſurum. *Furiarum ora trementem* vid. ſup. VI, 605. 606. 607, et 571. *dantem jura*, judicem conſtitutum ut alterum Rhadamanthum. vid. VI, 566. De Catone Uticenſi agi, liquidum eſt; vel ex oppoſito Catilina: alter oppugnavit patriam, alter libertatem propugnavit. Nec vero alius, quam ad ejus ſeveritatem, reſpectus habitus videtur; quo magis vana eſt Servii aliorumque dubitatio verentium, ne Auguſto Catonis memoria parum grata eſſe debuerit. Sed hoc refellere jam alii ſtuduerunt, inprimis ad Horat. I Carm. 12, 35; adde

Diſſ.

Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; ſed fluctu ſpumabant cærula cano;
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſis æratas, Actia bella,

671. *Hoc inter* Franc.——672. *ſpumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. ſec., etiam ex Goth. alter, ut ſcilicet *imago ſpumabat* jungatur; ſed recte *cærula ſpumabant* prætulere Heinſ. et Burm. *ſpumabant æquora* Zulich. *cærula ponto* Montalb. a m. pr. Diſtingui quoque poteſt: *Hæc inter —ibat imago*; *Aurea ſed fluctu ſpumabant cærula cano*; neſcio, an rotundior ſic exeat oratio.——673. *arcano clari* Ven. *in orbe* et *in orbes* aliqui Heinſ. ——674. *vertebant* aliquot Burm. et duo Goth. *æſtuque* Sprot.——675. *claſſes auratas* Ed. Ven. *Accia* aberrant aliquot codd. Pier. et Parrhaſ. *Actia vela* conjecerat Heinſ.

Diſſ. viri docti in Baſnagii *Hiſt. des Ouvrages des Savans* 1708, p. 102. Pauca tamen ibi reperias, quæ alicujus momenti ſint. At poſſis in illo hærere, quod Catonem, qui ſibi ipſi manus intulit, nunc in Campis piorum locum habere jubeat, cum ſup. VI, 434 ſeq. eos, *qui ſibi letum Inſontes peperere manu*, alio loco, in prima Inferorum regione, conſtituerit. Verum licet poëtæ diverſis carminis partibus diverſas rationes ſequi.

671—674. Oceanum Homeri Iliad. σ, 606. 607 et Delphines Heſiodi exemplo Sc. Herc. 209—212 intexuiſſe videtur. Aliam Quinti Cal. imitationem jam Cerda notavi l. l. lib. V, 93 ſqq. Effinxerat Vulcanus mare ad Actium; ſpuma albicante et belluis argenteis in mari ex auro facto: naves effictæ ære. De reliquis conf. Excurſus de hoc clipeo.

675 ſqq. Splendida carminis pars, quam velim unam clipei argumentum a Poëta factum eſſe. Jam Propertio hic locus adeo probatus fuit, ut, etſi tum tota Æneis nondum prodiiſſet, ex eo tamen carminis ſummam præſtantiam auguraretur: *Actia Virgilium* (juvet) *cuſtodis littora Phœbi, Cæſaris et fortes dicere poſſe rates: Qui nunc Æneæ Trojani ſuſcitat arma, Jactaque Lavinis mœnia littoribus. Cedite Romani ſcriptores, cedite Graii, Neſcio quid majus naſcitur Iliade:* lib. II El. extr. *In medio* clipei, non maris: etſi hoc mediam clipei partem occupare putandum eſt; ſi tamen, præter pugnam, etiam fugam et triumphum complexa ea eſt, in plures partes ac loca diſtincta eſſe debuit. *Actia* bella, pugnam Actiacam. *totumque inſtructo Marte* h. claſſe inſtructa, *videres Fervere Leucaten*; locum ex vicinia poſuit, ut tanto major rei eſſet ſpecies. Nam claſſis utraque obverſa erat clauſtris et faucibus ſinus Ambra-

Cernere erat; totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prœlia Cæſar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis dIs,
Stans celſa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.

676. *extructo* aliquot Pier. *inſtructum* alii. *videre* Montalb.——677. *Leuchatem*, *Leucatem*, *Leucantem*, *Leucathoën*, aberratt. *auroque effulgere fluctus*; hoc hemiſtichium prorſus otioſum et languidum eſſe arbitror, quodque Tucca Variuſque reſcindere debebant. Quorſum enim hoc pertinet? inprimis cum jam ſatis declaratum eſſet vſſ. 671. 672 *mare eſſe aureum*.——678. *Hic* Franc.——679. *populiſque* Ed. Ven. *populo patribuſque* Goth. ſec.——680. *Stat* Rom. cum aliis Pier. et Heinſ., item Goth. ſec., quod præſtare puto. *prima in puppi* Priſcian. agnoſcit lib. VII. cf. III, 327. *g. huic* Gud.——681. *volunt* Medic. a m. pr. *movent* Sprot. a m. pr. *aperit ſe* Goth. ſec. *aperitur a vertice* Medic., vitioſe. Quis tamen credat hoc Cuninghamum recepiſſe?

Ambracii; pugnatum enim eſt in exteriore ſinu verſus mare patente. Agitur autem de ipſa pugna, non de iis, quæ anteceſſerunt. Alioqui locum haberet Florus IV, 11, 4 *Cæſar—poſitiſque in Epiro caſtris Leucadem inſulam montemque Leucaten et Ambracii ſinus cornua infeſta claſſe ſuccinxerat*. De hemiſtichio otioſo 677 v. V. L. In ſeqq. non ubique ipſam rerum geſtarum fidem, quod nimis religioſum fuiſſet, quam artis vel carminis rationes et opportunitates videtur ſequutus. Nam claſſi univerſæ M. Agrippa præfuit, Octavianus autem Cæſar cum M. Valerio Meſſala aliiſque rerum ſummæ ubique proſpicere ſatagebat. *Italos* præclare, ut *barbaricas opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo auguſtior rerum ſpecies in altero verſu: *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis dIs*; ut cauſſam reip. a Senatu populoque Romano commiſſam tueri videretur. *Penatibus et magnis diis*, explicative alterum adjectum pro: et cum Penatibus, magnis diis: cf. ſup. ad III, 12. 680. 681. *geminas cui tempora flammas Læta vomunt*. Perperam ad oculos Auguſti fulgentes (v. Sueton. c. 79) refert Servius et alii. Habuit poëta in animo Diomedis caſſidem Iliad. 1, 4 ſq. Δαῖε οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ etc., et in miraculum converſus eſt galeæ ex ære fulgor, qui radiorum vel nimbi ſpeciem referre vide-

ri

Parte alia ventis et dIs Agrippa ſecundis
Arduus agmen agens: cui, belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope barbarica, variiſque Antonius armis, 685
Victor ab Auroræ populis et litore rubro,

684. *luſtrata* Goth. pr.——685. *que* a Pierianis aliquot abeſt; nec male. *Phariis* conj. Heinſius, eleganter; ſed *variis* multo elegantius habendum, ut populos multos ac diverſos habituque adſpectuque varios deſignaret. *Autronius, attonitus*, prave Gothani.——686. *ab europe* Rom. et Goth. tert. *aurora* pr. Rottend. et Leid., iſte etiam *populos*. Marklandus ad Statium p. 109 *Ductor ab* emendat; quod ad meum ſenſum jejunum eſt. *Victor* et per ſe ſplendidius eſt, et reſpectu certe eorum populorum, quos ſecum trahebat, veriſſimum; ſed et Parthorum et Armenorum reſpectu non omnino falſum. Nam et Ventidius Parthos vicit U. C. 713, et Canidius, et ipſe Antonii legatus, Armeniam devicit et in Iberos Albanoſque exercitum duxit U. C. 716, et ipſe Antonius U. C. 718, Artavaſde capto Armeniam occupavit U. C. 718. Schraderus ad Muſæum p. 258 acumen τῷ *victor* ineſſe dicit, *quaſi* victor, qui talem ſe haberi volebat.

ri poterat, inprimis ſi bucculas galeæ cogites. *læta* ad ſplendorem ſpectat: ut lib. I, 591 *lætos oculis afflarat honores*. Sed cur *geminas flammas* dixit? accipio dictum poëtica forma, cum deberet *gemina tempora* memorare. Diverſa res ſunt *criſtæ geminæ* VI, 780. In vertice *aperitur*, lucet, apparet (proprie de oriente ſidere), ſtella Julia, Cæſaris capiti appingi ſolita: in memoriam ſtellæ crinitæ, in quam inter ludos funebres habitos anima Cæſaris abiiſſe credita eſt: vid. Sueton. Cæſ. 88. Dio XLV, 7, et ſup. ad Ecl. IX, 47. Eandem ſtellam reſpexit Propert. IV, 6, 30. 31.

682. *Parte alia* aciei Agrippa claſſem agit *ventis ſecundis*. Adverſus fuerat ad quintum uſque diem ventus. Plutarch. M. Anton. p. 945 F. conf. Serv. in extrema parte notæ ad v. 682. 684. *navali corona*, quæ eadem *roſtrata*, roſtris ex auro vallata, qua paullo ante donatus fuerat in bello Siculo, victo Sex. Pompeio. v. Vellei. II, 81, 3, ubi v. Not., et Cerdam h. l. cum Servio, et numos Agrippæ. Doctius autem dixit *tempora roſtrata*.

685. Ex adverſo expreſſus in ære Antonius. *ope barbarica*, cum copiis ex barbaris populis diverſis (unde *varia arma*) conſcriptis, præter legiones, quas habebat. cf. Plutarch. M. Anton. p. 944 B. 686. *Victor ab Auroræ populis et littore rubro*, h. Eoo, Indico, magnifice ex ſollenni poëtarum more. Vult prælia cum Parthis, quibus Oriens tum parebat, dicere, inter quæ nonnulla fuere ſatis felicia. Pari modo *Bactra ultima*, in remotiſſimo oriente

ſita,

Ægyptum vireſque Orientis et ultima ſecum
Bactra vehit; ſequiturque (nefas) Ægyptia conjunx.
Una omnes ruere, ac totum ſpumare, reductis
Convolſum remis roſtriſque tridentibus, æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revolſas
Cycladas, aut montis concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stuppea flamma manu teliſque volatile ferrum

687. *Ægupto* codd. Pier. *que* abeſt Parrhaſ. Hic Erfurt. alias haud magni momenti codex memorabilem lectionem ſuppeditat *ferosque:* ita ut refingi poſſit: *Ægyptum, Sereſque, Orientis et ultima ſecum Bactra vehit.*——690. *roſtriſque ſtridentibus* peſſime legitur cum metri vitio in nonnullis, etiam in Ald. pr. et ex ea excuſis; at omiſſum *que* in Ald. ſec. et hinc in aliis; ita *roſtris ſtridentibus* vulgo editum, et lectum quoque in codd., ut Leid. Menag. Goth. pr. Hinc *roſtriſque tridentibus* editum in ed. Commelin. ex Palatino; quod ſequutus eſt Pulman. et alii, firmavitque poſt Cerdam et alios Heinſ. ex Colot. Medic. Gud. cf. V, 143. *roſtriſque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect.——691. *credes* Gud.——692. *et* duo Burm. *altis* tres ibid.——694. *telique* ab Heinſio præſcripta eſt tamquam vulgata lectio: fuit ea ſaltem in ed. Dan. Heinſii; nam vulgo ubique legitur *teliſque*, quod firmavit Heinſ. e Medic., aliiſque melioribus; an ſic *tela* machinæ ſunt? balliſtæ, quibus tela emittuntur? ut manu flamma, machinis ſagittæ ſpargantur; quod videtur vulgari interpunctione effici: *Stuppea flamma manu, teliſque volatile ferrum Spargitur.* Suſtuli interpunctionem, ut ſit: *manu ſpargitur ſtuppea flamma et ferrum volatile telis.* Quid tamen eſſe dicemus

ſita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum ſubmiſſa, teſtante Plutarcho p. 944 C. Itidem ſic v. 705. 706. *vehit*, ducit copias ex Ægypto et Aſia.

689. *reductis remis* proprie Ovid. Met. XI, 461 *reducunt ad fortia pectora remos.* Tum *ruere* videtur dictum tranſitive ſc. mare remis et ipſa carina, ut ſup. I, 35. 691. *Alta petunt.* Compara Plutarch. p. 946 B. C. 693. *Tanta mole.* Spectat hoc maxime ad Antonianas naves, ad denos remorum ordines aſſurgentes, *ad hoc turribus et tabulis allevatas* etc. Flor. IV, 11, et ſua magnitudine, inprimis in iſta remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarch. l. c. Dio L, 32, 33. 694. *ſtuppea flamma:* ad rerum veritatem, cum ab Antonio re-

 lictæ

Spargitur; arva nova Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro:
Necdum etiam geminos a tergo reſpicit anguis.
Omnigenumque deum monſtra, et latrator Anubis,

dicemus: *ferrum volatile telis?* Brunckius monet *telis* eſſe pro *telorum*: ut V, 609 *per mille coloribus arcum*. Agnoſco analogiam; ſed quam durum eſt: *ferrum telis!* Lenior eſſet ratio, ſi *telum ferro* eſſet ſcriptum. Saltem dicam, *ſpargi ferrum telis*, per tela, h. e. ſpargi miſſilibus. Præfero tamen vel ſic alteram lectionem, cui præſidium in cod. Rom. eſt *telique volatile ferrum*. Tum *volabile* Montalb., ſed *volatile* jam ſup. IV, 71, quod e Suevio adoptaſſe fertur Virgilius ap. Macrob. VI, 5 extr., e quo laudatur *volucrumque volatile telum*.——696. *Reginam* et *agmine* Rom. *in medio* Franc. v. Burm.——697. *Necdum et* Dorv. *gelidos* conj. Burm. Sane vulgo una tantum aſpis brachio admota a Cleopatra memoratur (cf. Anthol. Lat. lib. II, 71); cum tamen ſecundum Plutarch. Anton. p. 955 B varii et incerti de necis, quam Cleopatra ſibi intulit, via et ratione rumores fuerint; cf. inprimis ad Propert. III, 11 (ed. Scal. 9), 53. 54; potuit forte et hoc narrari, binos eam angues ſibi admoviſſe, ſingulis forte brachiis ſingulos. Quod idem narrat, fuiſſe qui in brachio Cleopatræ *notas duas* tenues et obſcuras agnoviſſe ſe dicerent, vix ad binas aſpides referri poteſt. At Vellei. II, 87 *admotis ad venas ſerpentibus*: „ut plures fuerint. Cleopatræ morientis ſimulacra fruſtra advoces; ſunt enim partim Nympharum ſigna, partim recentis manus ſunt. Nec de lamina argentea Pompeiana (*Bronzi di Ercolano* To. I extr.) ſatis exploratum eſt, ſatiſne recte illa ad Cleopatram referatur.——698. *natator* aliquot Pier. *Anobis* Medic. *Anubes* ſec. Rottend.

lictæ naves pertinaciter pugnare pergerent. v. Dio l. c. 34. 35. Horat. I, Od. 37, 13 *Vix una ſoſpes navis ab ignibus. nova cæde* ſc. inter hos ipſos ignes miſſiles et navium incendia.

696. Acerbe hæc de Cleopatra. Potuit forte, quod tamen ignoro, ſiſtri uſus eſſe apud Ægyptios in bello. Ex hoc tamen loco non conficitur. In ludibrium verſa re ſiſtrum memoratur, quod ipſa, cum turba ſpadonum et feminarum ludis et choreis vacante, in media claſſe verſatur: ſiſtri autem uſus in laſcivia Ægyptiorum frequens, ut in noto Silii XI, 432 verſu: *Ut ſtrepit aſſidue* etc. Docet quoque Propertii imitatio lib. III, 11, 43 Auſa Cleopatra—*Romanamque tubam crepitanti pellere ſiſtro*. 697. necdum mortem futuram admota ſibi aſpide proſpicit, aut cogitat. Sequitur forte Virgilius famam aliquam, duos eam angues ſibi admoviſſe.

698—703. Prælium deorum artifex effinxerat in ære: ab una parte pugnabant dii Ægyptii, ab altera

Contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, triſteſque ex æthere Diræ;
Et ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla:
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi,

699. *et* abeſt Dorvill.——700. *tenens* Schol. Horat. III Od. 4. *in* abeſt Parrhaſ.——701. *Velatus* Goth. tert. *Divæ* Rom. et Medic. Pierii, Medic. a m. pr., alique Heinſ., idem agnoſcit Jul. Sabinus. cf. IV, 473.——702. *Exſciſſa* Goth. ſec. *pallas* idem.——703. *Quin* Goth. pr. *conſanguineo* editum vidit Pierius.——704. *Accius* et h. l. ſcribitur. *arcum tendebat* Medic. Pierii, Gud. et alii Heinſ. cum Dorvill. et Goth. ſec. *arcu int.* duo Burm.——705. *Protinus omnis* Voſſ. pr. *Ægyptus* Probus ap. Heinſ.

altera Romani. In medio pugnam incendunt Mars, Furiæ, Diſcordia, Bellona. Partim hæc ex deorum in prœliis Homericis interventu, partim, inprimis Diſcordia et Bellona, ex præclaris locis clipei Achillis Iliad. σ, 535—538 et clipei Herculis apud Heſiodum v. 248 ſqq. 147. 153 ſqq. adumbrata; alias imitationes v. apud Quintum Cal. X, 53 ſqq. XI, 8 ſq. VIII, 186 ſqq. *latrator Anubis*, capite canino, notus vel ex Boiſſardo. Propertius, qui hunc librum nondum editum legerat (v. ad v. 675), hinc traxit lib. III, 11, 41 *Auſa Jovi noſtro latrantem opponere Anubin* etc. 701. *cælatus*, exſculptus, nam de anaglypho agitur, et *cælare* ſic proprie in ære dicitur: vid. *Antiquar. Aufſätze* P. II, p. 134 ſeqq. *ex æthere Diræ* adeoque volantes: quod memorabile eſt. Reddidit eo nomine, puto, Κῆρας Heſiodi in Scut. 248 ſqq. Homero Κῆρες Θανάτοιο. Simili modo Mors alata poëtis eſt. 702. *ſciſſa Diſcordia palla*. Eſt *Eris* ex Homero et Heſiodo nota. Novum eſt, quod veſte *ſciſſa* incedit. Redhibuit eam *laceratam pectore veſtem* Petron. cap. 124. Turpis mulieris ſpecie exhibita erat in arcu Cypſeli: v. Pauſan. V, 19. *Bellona* cum flagello paſſim obvia. Conf. Cerda.

704. 705. Homero ſublecta et hæc Apollinis ſpecies pro Iliacis muris pugnantis Iliad. π, 700 ſqq., ſed præclara cum arte et ſollertia. Certavit cum Marone Propert. IV, 6, 55.

Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque inmittere funis.
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri;
Contra autem magno mærentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, et tota veſte vocantem
Cæruleum in gremium, latebroſaque flumina victos.

706. *Arabs* Pier. aliquot.——708. *lapſos* aliquot Burm.——*que* abeſt Parrhaſ.——709. *Illum* ap. Apulei. de mundo. *cæde futura* Oudart. ——710. *Iapuge, Iapige, Iapide, Iaſpide* in codd., hoc in Goth. ſec. ——711. *magni*, ſc. Pompeii, Waddel. conj. ap. Burm., ſatis frigide.—— 712. *et torta* emendabant Gifan. et Valeſ. ſed v. Heinſ. *et tuta* v. Schol. Horat. Cruqu. ad I Od. 37, et *mota* Cerda conj. *finum et tota quem* Leid.

56 et 68 et Albinovanus Eleg. in Mæcen. 55. 56. Sed eam imaginem facile menti objicere potuit ſignum in promontorio Actiaco poſitum. Pugnatum autem, ut ſupra diximus, in conſpectu Apollinis Actii, in exteriore parte ſinus Ambracii; de quo videnda Delineatio et Deſcriptio ejus ſinus auctore d'Anville (in *Mem. de l'Acad. des Inſcr.* T. XXXII, p. 515.) *Actius Apollo* v. ſup. ad III, 275. 707 ſqq. Prima regina fugam circumſpexit, ut omnes tradunt: Plut. Anton. p. 946 E. Dio L, 33. *ventis vocatis* per vela expanſa. v. ad lib. III, 253. *et laxos* intendere funes, adeoque vela explicare et expandere. conf. inf. X, 229 ibique not. 709. *pallentem morte futura*; quaſi præſenſione mortis hanc fugam conſequuturæ. Pallorem autem argento vel alio metallo *debuit* artifex reddere; quemadmodum *ut Jocaſtæ vultum exanimem exhiberet, ex ære et argento conflata maſſa uſus fertur* artifex. v. Plutarch. Conviv. Qu. V, 1, et Ariſtonidas artifex *cum exprimere vellet Athamantis furorem—reſidentem pœnitentia, æs ferrumque miſcuit, ut rubigine ejus per nitorem æris relucente exprimeretur verecundiæ rubor.* Plin. XXXIV, 14 ſ. 40. *Iapygem* proprie dixit, nam ab occidentali illa plaga debuit venire ventus Cleopatræ ſecundus.

711—713. Poëtica imago magna et præclara. Fuga petitur,

At Cæſar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, dIs Italis votum inmortale ſacrabat,
Maxuma tercentum totam delubra per Urbem.
Lætitia ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ;

Lcid. *ſinum et totaque in* duo alii, interpolate. *tota veſte*, eſt, expanſa quantum ſinus patebat. Laudatur Auſon. Moſella 368 *Naviger undiſona dudum me mole Saravus Tota veſte vocat.*——715. *Mœnia cunctorum late comitantibus armis* inepte Goth. ſec., neſcio unde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutavit: *At Cæſar—dis Italis votum immortale ſacrabat. Maxima tercentum totam delubra per urbem Lætitia, ludiſque viæ plauſuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale ſacrabat* erit accipiendum forte pro: vota perſolvebat. Sed cur *immortale?* et multo magis ſtrigent iſta: *templa lætitia, vias ludis plauſuque fremiſſe.* Itaque reduxi alteram diſtinguendi rationem. Auguſtus opera publica, et in his templa, exſtruxit plurima, v. Sueton. c. 29, unde et Livio, quod ſatis notum, *templorum omnium conditor aut reſtitutor* dictus eſt; idem triumpho invectus plura templa dedicavit, in aliis dona conſecravit. v. Dio LI, 22. Retraxit hæc poëta et in unum tempus contulit: *maxima tercentum delubra ſacrabat, votum immortale*, h. quæ voverat.——716. *de turba* Parrhaſ.——717. *luſuque* Oblongus Longob. *laudiſque* duo Burm. *plauſumque* Dorvill. *fremebat* alter Goth.; ita ſaltem jungenda: *plauſuque fremebat Omnibus in t. m. chorus*; ſed hoc putidum eſt.——718. *aræ* Pier. et Heinſ. e ſuis, excepto uno

titur Nilus: is fugientes excipit. Propert. III, 11, 51 in loco hinc expreſſo: *Fugiſti tamen in timidi vaga flumina Nili.* Jam Fluviorum ſimulacra cogita ſpecie humana, recubantia, et inferiore corporis parte veſte tecta, ut tamen ſinum facere poſſint, quem Nilus fugientibus oſtentat. Ornate, ſingula, etiam *latebroſa flumina*, quæ pro latebris nunc erant.

714 ſqq. Tandem triumphus Auguſti erat repræſentatus in clipeo. Fuit is triplex in trinis diebus: Dalmaticus, Actiacus, Alexandrinus. v. Sueton. Aug. 22. Dio LI, 21. Neceſſe igitur eſt ab artifice ea, quæ cujuſque diei eſſent, in unum fuiſſe congeſta. *votum i. ſacrabat*; templa, opera immortalia, dedicabat ex voto; et quidem magno numero, unde *trecena* dixit. Quæ per reliquam Auguſti vitam facta ſunt, revocavit poëta ſub unum tempus. cf. Suet. 29. Dio LI, 22.

717—719. Vivide lætitia pub-

Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe, ſedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus; incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam veſtis et armis.
Hic Nomadum genus et diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas Caraſque ſagittiferoſque Gelonos

uno Veneto, probaverunt. Vellem adjeciſſent viri docti, quod ſententiæ acumen in eo deprehenderent. Quid magis frigere dicam, quam in *omnibus templis aræ* ſc. erant? Licet id credere: ſed quid inde? an repetere placet *aræ* ſc. *fremebant*? Res vero ſic expedienda. Exquiſite illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum ſupplicantium cœtus viſebantur, *et aræ*, *ante quas* victimæ immolabantur. Vulgo lectum fuit *omnibus aris*: idque ex Gothanis primus ſervat, *omnibus ara* Parrhaſ., vitioſe.——719. *terras* Dorvill.——721. *actaque* Dorvill.——722. *l. o. matres* aliquot Pier.——724. *Hinc* hic et ſequ. verſu aliqui ſive utroque loco ſive alterutro tantum. *Numidum* plerique Pier. et tres Goth. *Numadum* alii Heinſ., ut paſſim alibi v. ſup. ad III, 320. *diſtinctos*, *diſvinctos*, *devinctos*, *diſcultos*, vitia librariorum: inter quæ etiam *Mulciſer* referendum in parte Heinſ. et trinis Goth. *Mulciber* antiquum nomen, quod Maro ab Accio et Egnatio acceperat: Macrob. VI, 5 pr.——725. *Hinc* Goth. tert. *Hinc relegas ceraſque* Dorvill. *relegas* etiam Rom. *Carraſque* multi: *Garas* etiam Servio præ-

publica deſcribitur. Exquiſite vero illa dicta pro vulgaribus: omnibus in templis *matronarum ſupplicantium cœtus* et *aræ*, *ante quas* victimæ immolabantur.

720 ſqq. Splendida rerum ſpecies. Puta triumphatorem Octavianum jam intraſſe urbem. Sedet pro tribunali ſub porticu et aditu templi Apollinis Palatini et proſpectat (exquiſite *recognoſcit*; argutatur Burm. in etymo vocis) ſuccedentem pompam triumphalem, in qua portantur coronæ aureæ, *dona populorum* (cf. Cerda), ducuntur captivi una cum ſignis Fluviorum. 721. *aptatque ſ. poſtibus*: coronas ergo in foribus vel porticu ſuſpendi curavit. 724. 725. Vides manifeſte, quod ſupra ad vſ. 686 monuimus, poëtam carmini dignitatem et majeſtatem parare ex nominum novitate vel peregrinitate vel vetuſtate. *Nomadum genus et d. A.* Erat enim

Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis, 726
Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis;

præſcripti. Male etiam Cerda eo devenit ut *Carrbas* Meſopotamiæ inferat. *Gelones* duo Burm.——726. *Tinxerat* Rom. *Fixerat* alii Pier. *Pinxerat* quidam apud Taubm.——727. *Norini* Parrhaſ.

enim in Antonii partibus magna Africæ pars a Cyrenis uſque ad Æthiopiam, et interfuit Antonii copiis Bogudes Mauretaniæ rex: Plut. Anton. p. 944 B. Dio L, 6. *diſcinctos Afros*; mollitiem hominum arguit veſte laxa et fluente. An is proprius Afrorum habitus fuerit, aliunde ignoramus. *Lelegas Caraſque*, ut nominum vetuſtate carmini dignitatem pararet, poſuit pro populis et regibus minoris Aſiæ, quos enumeratos vides apud Plutarchum l. c. B. Leleges, de quorum ſedibus Strabo lib. XIII multa diſputat, cum Caribus oram Aſiæ maritimam tenuerant, antequam ab Ionibus ejecti ad interiora receſſerunt. De his, nec de aliis, Lelegibus h. l. agitur. Fruſtra ad Dacos et Baſtarnas nomen revocat Maſſonus in *Jano reſerato* Sect. III c. 5, adverſus quos M. Craſſus bellum geſſit. Meliore jure ad bellum illud referas *Gelonos*, quos pro Dacis vicinis nominare potuit. Niſi tamen pro Thracibus, ultra quos illi habitabant (cf. ad Georg. II, 115), dicti ſunt, qui in Antonii copiis erant. Horatius, qui ſæpe populos barbaros ultra Danubium memorat, modo Gelonos, modo Getas, modo Sarmatas aut Scythas nominat.

726. *Euphrates ibat jam mollior undis* h. leniore amne, ut domitum ſe ac ſubjugatum, h. e. populos accolas victos et ſubjectos, ſignificaret. Uti *mollita* dicuntur et alibi, quæ victa ac contuſa coërcitaque ſunt. Sic *molles animi*, *mollia corda*. Notum autem vel ex Horatio: *Medumque flumen gentibus additum victis minores volvere vertices:* etſi hoc ad ſeriores annos ſpectat. Magno vero ſpiritu hæc dicta et in majus aucta amplificataque ſunt. Adverſus Parthos enim illo anno nihil aliud nec ſuſceptum nec geſtum, præterquam quod Auguſtus, Ægypto in poteſtatem p. R. redacta, in Syriam reverſus Parthorum legatos audiit. cf. Georg. II, 170. IV, f. Si vero hæc, quæ ſequuntur v. 726. 727. 728, ad triumphum illum recte referuntur, Euphrates et Araxes cum Dahis poëtico more populos Orientis deſignant, qui Antonium ſequuti erant, Morini autem et Rhenus triumphum primi diei Dalmaticum reſpiciunt, quo etiam de Morinis, extremæ oræ Galliæ Belgicæ ad fretum Britannicum populo (unde *extremi hominum Morini*, ut *ultimi Britanni*, *ultima Heſperia*, apud Horatium), et nonnullis Galliæ Germaniæque populis rebellionis ſociis, inprimis Suevis Rhenum tranſgreſſis, et a C. Carinate repreſſis, triumphatum fuit; v. Dio LI, 21. Rhenus *bicornis*, Vahalis et Rhenus, ut tum quidem curſus erat,

Indomitique Dahæ, et pontem indignatus Araxes.
Talia, per clipeum Volcani, dona parentis,
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet; 730
Adtollens humero famamque et fata nepotum.

728. *Daci* editum olim et ſcriptum paſſim, vel *Dacæ*. Male: Ge. III, 497 *Et conjurato deſcendens* Dacus *ab Iſtro*. Sed *Dahæ* Medic. *Daæ* Rom., etiam Erf., quos vindicavit quoque Cerda. Alii *Dachæ*, *Dachi*, *Dache*, *Dace*, indocte, ut et ap. Lucan. VII, 429. vid. ad Silium XIII, 764. *et ponte* Montalb. *Araxis* pr. Hamb.——731. *humeris* Parrhaſ. *flammamque* Medic. *facta* multi Heinſ. Utraque lectio apud Serv.

erat, antequam Druſus tertium oſtium, Flevum, foſſa ducta efficeret. *Dahæ*, Nomades ad orientale Caſpii maris littus verſus Oxum incolentes ultra Hyrcanos. *pontem indignatus Araxes*; nihil amplius, quam ut flumen rapidum adeoque pontis impatiens diceret, eoque ipſo feritatem accolarum Armenorum declararet. Sumſerunt hinc Statius, Claudianus, Sidonius, quod apud Cerdam videre licet.

729. Malim *clipeum, dona parentis*, matris Veneris, jungere, quam *talia dona parentis*. 731. *famamque*, κλέος, illuſtrium factorum ſculpturam in clipeo. Ad hunc ultimum verſum offenderunt paſſim viri docti: quibus præivit Servius, ſeu quiſquis ille fuit, quem lacinia pannis Servianis attexta auctorem habuit: *Hunc verſum*, inquit, *notant Critici, quaſi ſuperfluo et inutiliter additum, nec convenientem gravitati ejus: namque eſt magis neotericus.* Addiſonus, qui pulchræ ſimplicitatis ſenſum habebat molliſſimum, hunc verſum eſſe aiebat, in quo Virgilius luſiſſe videretur. Jure notatum verſum ut a gravitate alienum et fere frigidum pronuntiat Dorvillius. Defendit eundem verſum Hurdius, vir ingenioſus et doctus, in *Commentar. Horat.* Vol. I ad v. 97, ubi ambiguitatem ſententiæ etiam in ſeveriore carmine tuetur, et hunc locum copioſe quidem et ſatis argute, ut ſolet, ita tractat, ut ad ancilium religionem et ſanctitatem alludi dicat. Enimvero ante pedes erat, quod tam longe petitur, et verbo res tranſigi poteſt. Acumen luſus, quem ineſſe multi arbitrantur, in noſtris eſt ſenſibus animiſque, non in verbis nec in ſententia animoque Virgilii. Poëticus ſermo ita fert, ut, ſi quis *clipeum cui facta præclara et fata nepotum inſculpta ſunt*, ſuſtuliſſe humero (alligatus enim loro clipeus humeris injicitur) dicendus ſit, res ita efferri poſſit: ſuſtuliſſe eum *famam et fata nepotum*. Qui poëtica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim illa in patrium ſermonem tranſfuſa, et ex proprio verborum ſignificatu interpretata mente volvit, notiones alias adjungit, quibus ridicula et inepta redditur ſententia.

EXCURSUS I.

Evander Arcas ejuſque ſedes in monte Palatino.

Lib. VIII, 51 ſqq. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Evandrum comites* etc. Evander inter fabuloſos heroës eſt, de quibus tamen certior et liquidior aliqua fama erat: nec dubitare licet eum auctorem fuiſſe coloniæ Pelaſgicæ ex Arcadia in Italiam ſeu caſu ſeu conſilio profectæ. Ut enim ſuperioribus ſæculis in Americam, ſic Græciæ priſci incolæ migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quæ humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum veniſſe, ex eo intelligitur, quod litteras ſecum attuliſſe ferebatur; cf. Liv. I, 7. Muſicam, artes et vitæ humanioris inſtituta alia addit Dionyſ. I, 33. Forte tamen hæc omnia ad ſola carmina ſeu vaticinia rediere; nam vaticinandi artem idem intuliſſe memoratus eſt: etſi nec ignotam Italiæ, nec barbaris ac rudibus populis adeo inſolentem: ſed tractus ille, ad quem acceſſit, circa Tiberim, a feris hominibus per ſilvas errantibus tum habitatus narratur. Vaticinia ſeu carmina ad *matrem* ejus inter vates habitam referri ſolebant; erat ea incerto nomine, nam, quæ vulgo feruntur nomina, ab arte petita ſunt; ut *Carmentæ* et *Themidis*, ſorte et *Nicoſtratæ*; uti comites ei additæ *Porrima* et *Poſtvorta*, quia vatibus et præterita et futura ſunt nota: Serv. ad VIII, 336. Nympham quoque eam ediderant nonnulli, unde et pater Evandro *Mercurius* datus fuit a poëtis, quem ſcriptores *Echemum* Arcadem conſignarunt. Poëta noſter hinc ingenioſe *cognationem* elicuit aliam cum *Atridis* v. 130, aliam cum *Æneæ* 134. Cum Atri-

dis quidem hoc modo: Ex Sterope, Atlantis filia, Œnomaus, Elidis rex, ſuſceperat Hippodamiam, Pelopi nuptam, a quo Atridæ oriundi. Steropes ſoror erat Maia, Mercurii mater, quem Evandri patrem celebrabant Arcades. Fuit etiam Tyndarei genus a Taygete, tertia Atlantidum, ductum. cf. Apollod. III, 14, 3. 4. 5. Altera ex parte Echemus Timandram duxerat, Clytæmneſtræ et Helenæ ſororem, quibus Atridæ juncti erant matrimonio. cf. Serv. et Pompon. Sab. Sufficit, vaticinia per Italiam habita fuiſſe antiquiſſima, ad eam referri ſolita; id quod ad priſcæ Italiæ ſtatum et indolem declarandum valet. Illud tamen dubito, a Romaniſne narratio de Evandro venerit an, quod magis fit probabile, a Græcis: ut adeo et hæc ipſa forte inter Græcas Italicæ hiſtoriæ interpolationes referenda eſſe videatur. Certe his deberi videntur, quæ de Evandri origine Arcadica narrata ſunt, et de cauſſis profectionis ſuſceptæ. v. Dionyſ. I, 31 ſqq. Strabo V, p. 352. Pauſ. VIII, 43; adde 44 med. Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 5.

Pallanteum, mox *Palantium* et *Palatium*, condidit, oppidum, ut tum res erant, ſeu arcem in monte Palatino inde dicto. Nomen a proavo Pallante ducit poëta VIII, 54 *Pallantis proavi de nomine Pallanteum:* qui inter majores Evandri a Pelaſgo genus ducentis non occurrit. Poteſt hoc poëta de ſuo finxiſſe, uti Evandri filio idem nomen indidit, potuit et alium auctorem ſequi. Nam Palantem inter Lycaonis filios ediderat Heſiodus, ap. Steph. Byz. in Παλάντιον. Alias etymologias, multo minus probandas, habet Varro LL. IV, p. 16. Dordr. Solin. c. 1, p. 2 B, ubi vid. Salmaſ. p. 10. Feſtus in voc. *Palatium*. Serv. ad Æn. VII, 51. A Palantio, Arcadica urbe, nomen melius deduxit Dionyſ. l. c. qui idem c. 32 etymologiam aliam, ſed quam ipſe improbat, ab Herculis et Lavinæ, Evandri filiæ, prole, Pallante, ex Polybio memorat. Sed prior fama vero magis conſentanea, etiam Antonino Pio probata; namque is urbem Arcadiæ Pallantium ex pago fecit et in originis memoriam libertatem cum immunitate a tributis tribuit. Pauſan. VIII, 43. Habitus fuit *Evander* a Romanis inter heroës Indigetes: ejus aram ſub Aventino Dionyſius viderat, ibid. c. 32. Paullo notior eſt *Carmentæ* ara, quæ ſub Capitolio fuit juxta portam Carmentalem. v. Dionyſ. ibid. Solin. 1. *Lupercalium* religio ad Arcades hos cum Evandro Palantium inſidentes vulgo referri ſolita fuit: alia

ſacra

facra et inſtituta græca ab eodem profecta recitat Dionyſ. I, 33.

De *tempore* acceſſus Evandri ad Italiam ſatis inter ſcriptores convenit, factum eum LX annos ante Trojam captam, ſub Fauno Latinorum rege. Ornarunt fabulam de Evandro egregie poëtæ; præter Virgilium Ovid. Faſt. I, 469 ſqq., faciem autem locorum, quæ Evander tenuit, Propert. IV, El. 1, quæ una ex nobiliſſimis eſt: cum qua comparanda illa Tibulli lib. II, el. 5.

EXCURSUS II

De priſcis Italiæ incolis et nominibus.

VIII, 314—329 *Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant—Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo Arma Jovis fugiens et regnis exul ademtis. Is genus indocile ac diſperſum montibus altis Compoſuit legeſque dedit Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris. Aurea, quæ perhibent, illo ſub Rege fuerunt Sæcula—Deterior donec paullatim ac decolor ætas Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi. Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanæ, Sæpius et nomen poſuit Saturnia tellus.* Locus clariſſimus, cujus etiam in hiſtoricis auctoritas eſſe ſolet; illuſtratus quoque a Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 3. Videamus itaque paullo curioſius, quæ a poëta in eo tradantur.

Antequam Saturnus; ſive verum id, ſeu, quod probabilius fit, ſymbolicum eſt nomen, ſationis forte ac melioris vitæ cultus; in eam terram, quæ mox Latii nomen obtinuit, veniret, vaſta ſilvarum ſolitudo, lacus et aquarum colluvies, paſſim ignes ſubterranei, late omnia tenebant, nec homines in iis, niſi rari et palantes ac feri. Salluſtius in Catil. cap. 6 *Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum.* Aborigines hos fuiſſe manifeſtum eſt, non quaſi hoc hominum vel gentis nomen proprium ſit habendum; ſed communi hoc verbo appellati ſunt a ſcriptoribus primi illi homines ignotæ quidem originis, ad Auſonium tamen nomen ac genus, ut probabile fit (vid. ſup. Excurſ. IV lib. VII), referendi, qui ab origine incoluere loca citra Tiberim. Βορεγενεῖς interpretatus eſt Lycophron v. 1253. Cum temporis ſucceſſu mores legeſque

illi accepere advenarum opera. Eas Pelaſgos primos Dionyſius, Trojanos Salluſtius, intuliſſe aiunt; ſed communiore fama, victum primi homines in his locis cultumque meliorem a *Saturno* auctore accepiſſe traduntur, in cujus perſonam Romani tranſtulere aureum ſeculum et alia plura, quæ Græcorum Κρόνος hominum animis ſubjiciebat, cum ſemel utrumque eſſe eundem putarent, non meliore jure, quam cum Pœnorum Baal vel Molochus pro Saturno habitus eſt. Ab hoc Saturni profugi et latentis in his terris adventu *Latii* nomen repetit poëta communi populariorum errore ex inepta etymologia. v. ſup. Excurſ. IV ad lib. VII. In partem beneficii cultus melioris allati advocatur ab aliis *Janus*, qui Saturnum hoſpitio excepiſſe dicitur. cf. Macrob. Sat. I, 7. Cum ſemel *aurea ætas* in Saturni ævum eſſet rejecta, etiam ferream ætatem ab ejus exceſſu ſucceſſiſſe probabile videri debuit. Itaque poëta v. 326 *Deterior donec paullatim ac decolor ætas Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi.* Et ad has temporum vices præclare refert poëta varias fortunas, quibus partes hæ Italiæ fuere jactatæ. Ad hiſtoricam tamen ſubtilitatem parum accommodate dixiſſe videri debet: *Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanæ.* Nam *Sicani*, etſi poëta eos aliis quoque locis nominat, nullas in Italia ſedes habuere, ſed ex Hiſpania a Liguribus pulſi in Siciliam trajecerunt, ubi temporis ſucceſſu Siculos nacti ſunt accolas, qui ex Italia profugerant. Pro *Siculis* itaque, ſeu, ut equidem mihi perſuadeo, quod auctores haberet, qui ita traderent, ſeu, quod Servius ſtatuiſſe videtur ad XI, 317, poëticum morem ſequutus, Sicanos dixit Maro, ut jam Cluverio obſervatum lib. III, c. I, p. 788, etſi etiam alii ſcriptores eundem errorem admiſerunt, v. c. Gell. I, 10, cum Macrob. I Sat. 5. Maronis exemplo *Sicanos* Rutulis ſocios adjecit lib. VIII, 358 Silius. Tenuerant autem Siculi loca inter Tiberim et Lirim (cf. Dionyſ. I, 9 et al. Inprimis id teſtatur vetus oraculum Pelaſgis datum: Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατόρνιον αἶαν, ἠδ' Ἀβοριγινίων, ſive vere antiquum illud fuit, ſive ſerius fictum). Sane alii Siculos ad inferiorem Italiam et ad ſedes Œnotriorum revocant, quibus relictis illi in Siciliam trajeciſſe narrantur: et habet utique hoc probabilitatem ex eo, quod e propioribus locis facilior eſſe debuit trajectus in inſulam, quam ex locis circa Tiberim. Enimvero non niſi incerta de his fama ex antiquitate ſuperfuit, quam ad certam aliquam probabilitatem refingere ſtuduerunt ſcriptores,

pro

pro ſuo quiſque ingenio ac ſenſu. Modi autem erant plures, quibus fama illa vetus digeri et conſtitui poſſet. Itaque alii, ut Antiochus Syracuſanus et Thucydides (Polybium quoque in ea ſententia fuiſſe apparet ex iis, quæ de Locris narrat Excerpt. lib. XII, T. III, p. 328), in extrema Italia Siculos fuiſſe aiunt, qui Opicis ceſſerint; pro Siculis alii laudant Elymos, Auſones vel Ligures; alii ex media Italia arceſſivere Siculos; ex ſuis ſedibus ab Aboriginibus et Pelaſgis exturbatos et uſque ad Rhegium per tot barbaras gentes erroribus actos. vid. Excurſ. IV ad lib. VII. *Veteres Sicanos* inter adductas a Turno copias recitat poëta lib. VII, 795, adeoque reliquias Siculorum (quos Sicanos appellat) etiamnum, Æneæ ætate, in Italia ſuperfuiſſe neceſſe eſt. Licuit poëtæ ita opinari; etſi antiquiſſimorum ſcriptorum auctoritate apud Dionyſium binis triniſve ante bellum Trojanum ætatibus tota Italia ceſſiſſe narrantur Siculi. At illud alterum magis probabiliter factum, quod XI, 316—319 agrum Latinum ad Tiberim *finis ſuper uſque Sicanos* h. uſque ad Siculorum confinia, *ab Auruncis Rutuliſque* coli ait. Potuerunt enim fines Siculorum etiam iis expulſis memoria hominum frequentari. Disjungit porro poëta *Auſones* ab *Aboriginibus* h. ab iis hominibus feris et ſilveſtribus, qui primi Italiam coluerunt. Seriores enim, et aurea jam ætate Saturnoque rege ſublato, eos Italiam ingreſſos dicit v. 328 *Tum manus Auſonia*. Potuit et hoc, tamquam poëta, ponere, etiam cum ratione aliqua. Etſi enim communi ſtirpe procederent et vetus illud ferorum hominum genus et aliæ gentes Auſoniæ, tamen ſuis nominibus diſcretæ erant; adeoque mitius ac manſuetius genus per Auſonium nomen declarare licuit. Domeſtica autem fuiſſe et civilia bella inter varias gentes Auſoniæ ſtirpis, adeoque etiam Aborigines bello vexatos eſſe a cæteris populis communi cum iiſdem genere ortis, ſatis probabile videtur.

Tandem poëta ſubjicit: *Sæpius et nomen poſuit Saturnia tellus.* Varia utique Italiæ nomina tradita ſunt; ſi tamen rem paullo accuratius inſpicias, parum ſubtiliter. Omnino (perſequamur enim hæc obiter, quandoquidem turbata hæc omnia apud doctiſſimos viros, etiam de Italia apud Cluverium videas) fruſtra hoc expectatur, ut magni terrarum tractus ſub uno nomine veniant, antequam ſub communem imperii ac regni compagem venerint. Orbis vero terrarum partes nomine proprio deſignari vix potuerunt ante Geographorum ſtudia. Primis temporibus,

ut

ut quæque gens per ſtirpes aut per familias ſedes ſibi proprias cepiſſet, ita ſingularum ſtirpium aut familiarum in unum collectarum aut communis ſedis ac loci nomen in notitiam veniebat, nec ſemper originis cum aliis gentibus communis memoriam nomen quoque teſtabatur. Itaque tractum illum ab Alpibus ad fretum Siculum porrectum nomine aliquo proprio antiquis temporibus innotuiſſe fruſtra ſumitur. Sed tractus hujus, ut in aliis terris factum, eæ partes, quæ primæ inter reliquas a cultioribus populis, Græciæ inprimis, frequentari cœperant, primæ quoque nomine aliquo inſignitæ ſunt; non tam eo, quo indigenæ ad ſuam ſtirpem aut ſuas ſedes declarandas inter ſe utebantur, quam plerumque novo ab advenis his vel mercatoribus invento, et fere ab attributo aliquo locorum vel populi, vel a caſu vel a primo terræ aditu, urbe, promontorio, a nova re, quam vident, accipiunt, petito, interdum etiam ex voce aliqua indigenarum accepta et ad ſuos ſonos deflexa. Super talibus itaque populorum aut terrarum nominibus docte quidem multa aliquis argutari poteſt, ſed plerumque inaniter; multo magis ſi Phœnicia nomina expiſcari et enodare volumus; quo quidem genere nihil vidi, quod magis eſſet lubricum. Ita quoque nomina varia, quæ Italiæ olim indita memorantur, primum ad ſingulos tantum diverſis in partibus tractus ut agros ſpectant, quos quidem Græci primum adierunt vel coloniis frequentarunt. Commune nomen ne Scylacis quidem ævo frequentatum fuit; nam is in Periplo Ligures, Tyrrhenos, Latinos, Volſcos, Campanos, Samnites, Lucanos, Iapyges, Daunitas, Umbros, Tyrrhenos ad Adriam memorat; nullam Italiam meminit. *Dauniæ* nomen, quo Græci poëtæ, et eorum exemplo Horatius, totam Italiam deſignant, poëta noſter nunc non commemoravit. Lycophron v. 1254 Romam conditam ait ὑπὲρ Λατίνων Δαυνίων τ' οἰκισμάτων. Quam omnium primam adierunt Pelaſgi et Græci, *Italiæ* fuit *ora inferior*. In hac quoque parte Italiæ nomen primum auditum, et quidem a Græcis illud impoſitum ex cauſſa incerta; eidem ſoli tractui per multum tempus nomen adhæſit, donec ad vicinas alias aliaſque terras proferretur. *Œnotriam*, ſi proprie dicas, ad ſola loca ſinui Lametico adjacentia eſſe revocanda m, et *Italiam* mox in ejus nominis vicem ſucceſſiſſe, alio loco vidimus. vid. Excurſ. XXI ad lib. I; adde Thucyd. VI, 2. Ariſtot. de rep. VII, 10. Italiæ nomen adhuc ab Herodoto ad inferiorem partem revocatur; reliqua

per

per Tyrrheniam declarantur (lib. I, 163), quam antea Umbri tenebant (I, 94). At Ariſtoteles (eod. c. 10, lib. VII, p. 584 A) τὸ μὲν πρὸς Τυρρηνίαν et τὸ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν καὶ τὸν Ἰόνιον cum Œnotria ſeu Italia proprie dicta, tamquam partes conſtituit, in quarum priore Auſones ſeu Opicos, in altera Chones, qui ex Œnotris oriundi loca circa Sirin occuparant, in poſtrema Œnotros collocat. Scymnus Chius, qui ſub Attalo II vixit, in Periegeſi ſua, antiquiores potius quam ſui temporis rationem ſequutus, poſt Ligures, Pelaſgos cum Tyrrhenis, Umbros, Auſones, Samnites, Lucanos, Campanos, Œnotrios enumerat: 218 ſq. Omnem Italiam mediam aut oram Adriatici maris per Umbriam declaraſſe videntur interdum antiquiores, ut in illis, quæ de Umbrorum luxu narrantur ibid. v. 366 ſq., quæ alii ad Etruſcos retulere. Ita vagatur quoque narratio de fertilitate agri inter Umbros et Adrianos: de Mirab. Audit. 21; nam multo latius olim Umbri habitarunt uſque ad terras poſtea Adrianas dictas. *Auſonia* Auſonum ſedes declarare debuit, quæ a Circeiis inde per totum maris inferi littus paſſim ſparſæ fuerunt. Eadem et Ὀπικὴ dicta, quia Opici ſeu Oſci ex Auſonibus fuere: modo confuſi cum iis, modo diſtincti: v. Strab. V, p. 371 A. B, et Ariſtot. de Rep. VII, 10, p. 581 A. *Heſperia* Græcum nomen eſt omnium terrarum ab occidente ſitarum. *Latio* igitur nulla nominis varietas manet, quam quod *Saturnia* dicta eſt. Vides jam, quantopere poëtæ ſermo ab hiſtorici ſubtilitate diſcrepet.

Nomen autem *terræ Saturniæ* proprie ad locum aliquem circa Tiberim, ſaltem ad clivum mox Capitolinum dictum pertinuit, qui ab initio *Saturnius* appellatus eſt (v. Dionyſ. I, 34. Varro LL. IV, 7; adde Aurel. Vict. O. G. R. 3, ubi v. Annam et Arnzen.). In eo conſedere ſocii Herculis ex Iberia reducis; uti alterum montem Palatinum tenuere Evandri ſocii et comites ex Arcadia: cf. Macrob. I Sat. 7, p. 239 ed. Lipſ.; inde vicina regio Saturnia; αἶα Σατυρνία jam in oraculo Dodonæ Pelaſgis dato memoratur, quod quidem nomen vere ἐγχώριον et forte vetuſtiſſimum habendum. v. Dionyſ. I, 34 (p. 27). 38 (p. 30). cf. Juſtin. XLIII, 1; add. alios ap. Cerdam ad VIII, 358. Quando autem tota Italia eo nomine declaratur, ad poëtarum hoc morem referendum erat, non, ut Dionyſius aliique faciunt, hiſtoricis rerum argumentis annumerandum. Virgilius itaque præclare

præclare VIII, 357. 358 de duobus montibus Janiculo et Capitolino: *Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem, Janiculum huic, illi fuerat* Saturnia *nomen.*

EXCURSUS III.

Super Etruſcis et Mezentio.

VIII, 478 ſqq. *Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto Urbis Agyllinæ ſedes, ubi Lydia quondam Gens bello præclara jugis inſedit Etruſcis. Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo Imperio et ſævis tenuit Mezentius armis.*

Si quid de ſuo fingere recte potuit poëta, erat hæc Etruſcorum cum Trojanis ſocietas, cum ſemel populos citra Tiberim Latinis et Rutulis ſocios addidiſſet. Etruſcis autem antiquitas ſtirpis et imperii tribui ſolet ea, quæ non improbabile faciat, jam Trojanis temporibus eos opibus et copiis ſatis valuiſſe. Erat præterea antiqua illa utriuſque populi conſanguinitas, quam ſup. Exc. VI ad lib. III vidimus, cum Dardanus originem ex Corytho Etruriæ duxiſſe ferretur. Habuit tamen et hic poëta famæ veterumque fabularum auctoritatem, quam ſequeretur; eamque ita ſequutus eſt, ut nulla in re ab eo deflecteret, quod conſtante fide traditum acceperat. Scilicet Etruſcos, Mezentiumque eorum regem, ſeu verius Lucumonem (στρατηγὸν Plutarchus appellat Qu. Rom. pag. 275 D. ed. Frf.), cum Latino et Turno Trojanis advenis arma infeſta intuliſſe, conſtans erat accepta a majoribus fama, etſi diverſis modis narrata. Alii victum Turnum Etruſcorum auxilia imploraſſe tradiderant, quos Livius I, 2 ſequi maluit: alii Turno jam occiſo Etruſcos adverſus Trojanos arma ſumſiſſe; factum eſſe hoc, cum Æneas aliquot jam annos regnum Latinorum tenuiſſet; commiſſam pugnam ſub Lavinii mœnibus, Æneaque in Numico ſubmerſo urbem obſeſſam tandemque Aſcanii conſilio et virtute liberatam; Lauſum cæſum patremque Mezentium in Etruriam dimiſſum. Ita rem expoſuerant L. Cæſar et A. Poſtumius in libro de adventu Æneæ, laudati ab Auctore de Orig. Gent. Rom. cap. 14. 15. Eoſdem aut alios auctores, nam Catonem potiſſimum ſequitur, idem tradentes expreſſit Dionyſ. Halic.

Halic. I, 64. 65. Nec diſcrepant Juſtin. XLIII, 1 f., Feſtus in voc. *Oſcillum* ex Cornificio, et Servius ex Catone, ad Æn. I, 267. IV, 620. At poëta aut diverſos auctores habuit, aut eo fabulam deflexit, ut Mezentius a ſuis civibus regno dejectus ad Turnum confugeret lib. VIII, 489 ſqq.

Inter hæc tenendum eſt id, in quo plerique conſentiunt, *Mezentium* fuiſſe *Agyllæ* ſeu *Cæretanorum* regem; ut felix poëta etiam in hac argumenti parte fuerit, ut probabilia, quæ ſequeretur, in manibus haberet, non ei comminiſcenda eſſent. Convenit enim hoc cum reliqua hiſtoriarum fide, primos opibus inter Etruſcos floruiſſe, ſaltem exteris innotuiſſe Agyllæos, maritimis copiis, et navigationis commerciis, inſigniter auctos. Hanc *multos florentem annos* appellat Maro VIII, 481. Vide Dionyſ. lib. III, 58. Strabon. V, 337. Hinc quoque Agylla ex omni Etruria una nota fuit Græcis: et Lycophron v. 1353 totam terram ab hac urbe deſignat. Fuere porro Cæretani ex iis Etruſcis urbibus, quæ veſtigia Pelaſgici moris plurima et clariora retinuerant. Itaque bene lib. VIII, 600. 602 apud eos *Pelaſgi veteres* ſacrum conſtituiſſe memorantur Silvano, antiquo numini, quod pro Pane aut alio ſimili adſciverant.

Illud vero mirari ſoleo, unde ex hoc priſco tempore res tam exiles et parum memorabiles acceperint veteres ſcriptores, quale hoc eſt, quod Plinius lib. XIV, ſ. 14 habet: *M. Varro auctor eſt Mezentium, Etruriæ regem, auxilium Rutulis contra Latinos tuliſſe*, vini mercede, *quod tum* in Latino agro *fuiſſet*. Varie, ut in tanta rerum antiquitate, traditum fuit hoc idem. Nam L. Cæſar et A. Poſtumius ſupra laudati inter conditiones, quibus in deditionem accipere vellet Latinos Lavinii obſeſſos Mezentius, memoraverant hanc, *ut omne vinum agri Latini aliquot annis ſibi i ferretur*. At Aſcanii conſilio et auctoritate—*vino ex omni vindemia Jovi publice voto conſecratoque* Latini urbe eruperunt, fuſoque præſidio interfectoque Lauſo, Mezentium fugam facere cœperunt. Is poſtea per legatos amicitiam ſocietatemque Latinorum impetravit. Ita victor O. G. R. 15 et ſimilia apud Dionyſ. I, 65. Etiam Plutarch. Qu. Rom. p. 275 D. ed. Fr. rei tamquam vulgo narratæ meminit, ſed ſic ut ad Æneam tranſferat, quæ alii de Aſcanio narrarunt. *Ruſtica vinalia* a Romanis in hujus rei memoriam (XII Kal. Maii) fuiſſe inſtituta Feſtus notavit, Anna Fabri ad e. l. obſervante. Quæ res ſaltem hoc docet, antiquam ſatis et a majoribus acceptam ejus rei famam

apud Romanos fuiſſe; veritate enim et hiſtoriæ fide hujuſmodi narrationes non nituntur. Etiam de ejus feſti origine varia fuit inter Romanos narratio. v. Varr. de LL. V, p. 48 ed. Dordr. et ipſum Feſtum e. l. Exornavit narrationem ſuo more Ovidius Faſt. IV, 877 ſqq., ut tamen Varronem potiſſimum ante oculos habuiſſe videatur.

Quæri nunc poteſt, quid Virgilium adduxerit, ut Mezentio tam atrocem perſonam indueret, eumque *Deum contemtorem et ſacrilegum* exhiberet. Poëtæ ingenium quo tramite progreſſum ſit, facile ex modo memorata narratione intelligi poteſt, et a Macrobio quoque explicatum ſatis eſt Sat. III, 5 *Sed veram hujus contumaciſſimi nominis cauſſam in primo libro Origg. Catonis diligens lector inveniet. Ait enim Mezentium Rutulis imperaſſe, ut ſibi offerrent, quas diis primitias offerebant: et Latinos omnes, ſimilis imperii metu, ita vocaſſe* (l. voviſſe): *Jupiter, ſi tibi magis cordi eſt, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio: ut ei nos victores facias! Ergo quod divinos honores ſibi exegerat, merito dictus eſt a Virgilio contemtor deorum.* Cum impietatis nota, inuſſit deinde poëta ſævitiæ omniſque crudelitatis infamiam, ut et viva corpora alligaret cadaveribus. v. lib. VIII, 483 ſqq. Hoc poſtremum ex antiquis Tuſcorum fabulis mutuare potuit. Nam Servius ibi ad 479. 485 ex Ciceronis Hortenſio memorat Tyrrhenos diu piraticam exercuiſſe, *cum captivos novis pœnis affligerent, occiſorum eos religantes cadaveribus.* Locus ex Hortenſio, quod Cerda quoque notavit, ſervatus eſt ab Auguſtino contra Julian. Pelag. lib. IV, 78. Hinc ea immanitas tributa eſt Etruſcis a nonnullis, ut a Valer. Max. IX, 2, ext. 10, ut eos *vivorum corpora cadaveribus adverſa adverſis alligata atque adſtricta—tabeſcere ſimul* paſſos eſſe narrarent.

Priſcas fabulas non modo, verum etiam Catonis plerorumque Romanorum miros errores ſuper originibus Italiæ a Græcis repetendis, poëtam in rem ſuam ingenioſe vertere paſſim vidimus. Alius fuit communis Romanorum, a Græcis acceptus error, ut Etruſcos, Græcis Tyrrhenos dictos, e Lydia repeterent. Errorem dixi, cujus cauſſas alio loco expoſui (ad *Allgemeine Weltgeſchichte* To. IV p. 6 ſqq. et, melioribus appoſitis, in *Novis Commentariis Soc. Gotting.* To. III, P. II, pag. 38 ſqq. in Comment. *de fabb. relig. Græc. ab Etruſca arte frequentat.* add. Freretum et alios in *Hiſt. de l'Acad. des Inſcr.* Vol. V. XIV. XVI. XVIII.) inter quas præcipua fuiſſe videtur ipſa nominis

nominis antiqui Raſenarum vel Turaſenarum, depravatio per Græcos in vocem Τυρσηνῶν, Τυῤῥηνῶν, quod modo a τύρσεσι turribus ducebant, modo a Tyrrheno aliquo, qui coloniæ auctor fuiſſet. Jam in priſcis Lydorum fabulis occurrebat Tyrrhenus Atyos filius et Manis nepos; hunc itaque Tyrrhenis ſeu Etruſcis nomen impertiiſſe deducta ex Lydia colonia mature traditum fuit a nonnullis, quos Herodotus ſequitur lib. I, 94, et ex eo Strabo V, p. 335. 336, et Dionyſ. I, 27. Vellei. I, 1, 4. Tacit. Ann. IV, 55, inprimis Lycophr. 1351. 1359. Dionyſius et illud addit, variaſſe alios et tempora et homines, et vero etiam ſapienter monet: a Xantho Lydo, qui patriam hiſtoriam conſcripſerat, a quo adeo unice hac in re ſtandum erat, nec Tyrrhenum uſquam memorari, nec Mæonum coloniam in Italiam deductam: Atyos vero filios Lydum et *Torrhebum*, vel forte *Tyrrhebum*, depravata forte ſcriptura, quam aliquis in vetere Xanthi codice offenderat, Τύῤῥηβον vel Τόῤῥηβον pro Τύῤῥηνον. Ex priſca Pelaſgorum ſtirpe populum fuiſſe Tyrrhenos, qui uſque ad ſeriora tempora Lemnum, Imbrum aliaque vicina continentis quoque loca inſederant, dubitari nequit. Etiam hos ad Tyrrhenos Italiæ retulerunt ſcriptores, nominis ſimilitudine decepti, ſed Dionyſ. I, 25 eam rationem iniit, ut eos ex iis ipſis Pelaſgis fuiſſe diceret, qui Italiam inſederant antiquitus moxque in communi gentis clade inde diſceſſerant: accepiſſe nomen, quod in Tyrrhenorum finibus conſederant. Verum hæc Dionyſii conjectatio, non narratio antiqui ſcriptoris fide accepta, eſt, quæ adeo pro fundo hiſtoriæ a viris doctis haberi non debebat, uti multa alia, quæ in hoc primo libro Dionyſius manifeſte *non ut narrata* verum *opinata* apponit. Myrſilus Leſbius et ipſe Tyrrhenos Italia relicta erroribus jactatos tradiderat (apud Dionyſ. I, 28), ſed ineptam narrationem de ſuo aſſuit, ab his ipſis erroribus eos tum Πελαργοὺς, *ciconias*, dici cœpiſſe. Contra Anticlides, non ignobilis ſcriptor, Pelaſgos, Lemno et Imbro prius conſtituta, cum Tyrrheno, Atyis f., in Italiam contendiſſe tradiderat ap. Strab. lib. V. p. 339 A, quæ variæ ſunt veterum ſcriptorum periclitationes in vetere fama cum rerum aliarum rationibus componenda. Hellanicus in Phoronide, antiquiſſimus ſcriptor, Pelaſgos, poſtquam in ſinum Adriaticum appulſi in interiora Italiæ immigrarant, narraverat Tyrrheniam condidiſſe (Dionyſ. I, 28); qui ex parte verum tradidiſſe videri debet: item Scymnus Chius in Perieg. 218 Κοινὴν δὲ Τυῤῥηνοῖσι χώραν νεμόμενοι: ſc. Pelaſgi, qui tamen ſubjicit alia, quæ erronea ſunt. Etſi enim, Etruſco-

rum origines ultra Alpes quærendas esse, dubitari vix potest; quod alio quoque loco accurate disputatum est; Pelasgos tamen in has easdem ab occidente Tiberis sitas terras immigrasse, multa arguunt: quos communi gentis nomine fuisse comprehensos nemo mirabitur, ut tamen inde nec contendat quis, Etruscos fuisse Pelasgos. Poëta tamen hæc omnia, etsi subductis accuratius historiæ calculis recte explosa, erudite et sapienter inter ornamenta carminis adscivit. Itaque VIII, 479. 480 de Agylla seu Cære, *ubi Lydia quondam Gens bello præclara jugis insedit Etruscis.* IX, 11. X, 155 *Lydi* pro Etruscis; et lib. II, 781 *Lydius Thybris* a duce Tyrrheno e Lydorum gente. Et quoniam Mæones veteres Lydiæ coloni fuerunt, hinc Etrusci *Mæonia juventus* VIII, 499. cf. XI, 759.

Tarcontis seu *Tarchontis* nomen, quo poëta inf. v. 603 Lucumonem Agyllæorum impertiit, non minus ex vetere memoria repetitum est. Fuit enim Tarcon aliquis, qui Tarquinios in Etruria condidisse ferebatur. Eum statim cum Tyrrheno e Lydia in Italiam venisse, Strabo traditum acceperat lib. V. p. 336 A, vulgoque narratum, fuisse eum canum a puero: qua fabula viri sapientiam declarare voluere homines. Repetit eam Eustath. ad Dionys. Perieg. 347. et ad Hom. Il. β. p. 167, 23. Discedit ab his Silius, lib. VIII, 474, a quo *Cortona superbi Tarcontis domus* edita est; et secundum alios, quos Cato Origg. 1 sequebatur, apud Servium ad lib. X Æn. 179 Pisarum ille conditor habitus est, ab aliis Mantuæ ap. Serv. ad X, 198, quibus saltem hoc constat, fuisse Tarcontem inter auctores populi habitum, multasque ad eum urbes originem retulisse. Aliter ornavit fabulam Lycophron v. 1245. 1249, ubi, præter Ulyssem, *Tarchon* et *Tyrrhenus*, Telephi Mysorum regis filii, occurrunt Æneæ in Italia societatemque cum eo jungunt (qui ibi memoratur οἰκεῖος Διόνυσος Achilles esse videtur, qui Telephum vulneravit; non Bacchus). Totus ille locus a v. 1239 memorabilis est ad declarandas veterum Græcorum de his locis notitias: dicitur Æneam erronem excepisse Tyrrhenia, quo nomine poëta bene Italiam omnino et inprimis loca ad Tiberim declarare potuit, sed, nomine Tyrrheniæ seu Etruriæ semel posito, alia loca ejus maritima recenset, *Lynceum* fluvium, *Pisam et Agyllam.* Cum Lynceum *calidas aquas ebullire* dicat, Cluverius Ital. ant. pag. 472 parvum amnem nunc *Cornia* dictum ad Vetulonios, ultra promontorium Populonium, probabiliter interpretatur Lynceum, quandoquidem

ille

ille calidas aquas paludoſas tranſmeat. cf. ſup. Exc. I ad lib. VII, p. 114 extr.

EXCURSUS IV.

De Æneæ clipeo.

VIII, 625 *clipei non ennarrabile textum.* Inventi laudem in ſplendido hoc loco Virgilio non magis, quam in tot aliis, quæ in Æneide merito miramur, deberi, nota res eſt. Præiverat Homerus clipeo Achillis Iliad. σ, et Heſiodus, aut quiſquis ille fuit, clipeo Herculis. Sed ingenii vim tanto acriorem adhibuit poëta ornando et expoliendo eo, quod ab aliis jam occupatum fuerat. Atqui nec ea ingenii infima laus eſt. Quæ autem in hoc epiſodio inprimis probanda ſunt, hæc eſſe arbitror: primum, quod argumentum elegit argumento et conſilio carminis lectorumque Romanorum ingeniis inprimis accommodatum, cum Homerus tantum mirabilia vel adſpectu aut varietate grata ſectatus eſſet; Fecit id porro cum ſumma majeſtate verborum, ſententiarum et phantaſmatum; Conſequutus etiam eſt novas mirationis cauſſas per expoſitionem rerum futurarum, quarum cognoſcendarum animus humanus avidiſſimus eſt: Cumque adeo res Romanas tamquam vaticinii aliquo genere narraret, ad graviorem ſpiritum aſſurgere, res ad miraculum evehere, augere, et amplificare tuto potuit. Sane quidem Æneæ omnia iſta, quæ in clipeo expreſſa videbat, prorſus obſcura eſſe debuerunt; *rerumque ignarus imagine gaudet*; verum in his lectorum potius voluptati, quam herois perſonæ, conſulere licuit.

Ex *artificii veteris deſcriptione* paſſim poëtæ carminum ſuorum ornamenta petierunt, quo veteres fabulas in eo expreſſas narrare liceret. Inter varia inventa nullum tamen aliud genus opportunius eſſe videtur clipeo, ſi priſcum clipeos ſculpto opere ornandi morem reputes. Multo minus commode v. c. Apollonius I, 721 ſqq. fabulas Iaſonis pallæ intextas enarrat, Europæ calatho Moſchus Idyll. II, 37 ſqq., in veſte ſtragula Catull. LXIV, 50 ſqq., in cratere expreſſas fabulas Met. XIII, 681 et in foribus regiæ Solis lib. II, 5 ſqq. Ovidius. In palla Harmoniæ orbem terrarum acu pictum exhibet Nonnus Dionyſ. XLI, p. 1070, et ſic alii alia. cf. Excurſ. IV ad lib. V, ubi add. veſtem Sybaritæ in Ariſtot. Mirab. Audit. c. 99 et ibi not. Nulla in his omnibus materia, nullum artis opus, quo magnam rerum varietatem expreſſam, ſatis recte commemoret aliquis.

Acumen

Acumen autem Virgilii in rerum dilectu et ſummum ornatum cognoſcere qui volet, non modo Homericum illum et Heſiodeum clipeum comparet neceſſe eſt, verum eos quoque, qui ad ejus exemplum idem argumentum retractare voluerunt: Silium lib. II, 395 ſq. Quintum Cal. V pr. Nonnum lib. XXV, p. 664.

Prærepta erant Virgilio, ut in tot aliis, ea, quæ in quaque re, in quoque phantaſmate, primus ingenii impetus, ipſa naturæ vis, primo loco offerre ſolet animo. Hæc occupare liberum erat Homero, tamquam in vacuam poſſeſſionem venienti: adeoque eum omnes poſt ſe victuros poëtas ſuperare in multis neceſſe erat, ſic ut ipſe nunquam ab ipſis vinci poſſet. Cum tamen exponeret omnia cum ſimplicitate ſumma, reliquit hoc ipſo ingeniis aliis laudem ſaltem ex eorum, quæ pertractaſſet, exornatione et expolitione.

Homericus clipeus haud dubie plus habebat veritatis, majoremque faciebat operis, tam affabre facti, ut dei manus haberetur, mirationem, quod ad vitæ priſcæ morem, ſenſum, opinionem, quam totum ejus opus ſpirat, hæc erant narrata. Phantaſmata, quæ oculorum animique ſenſui objicit, ἐνάργειαν habent maximam; ſunt grandia, pulchra, ſuavia. Itaque Miltonus in divino loco de Adami viſo ex colle Paradiſi lib. XI, 639 eum in multis, quam noſtrum poëtam, exprimere maluit. In *Virgilio* contra captatam occaſionem, imitationis ſtudium, argutias varietatis agnoſcas facile. Dum autem artis et ingenii expectationem his ipſis facit, excutit ille animis noſtris antiquæ heroum vitæ, in qua verſari debebat narratio, morem ſpeciemque, quæ tam jucundum errorem in Homero objicit, ut ea, quæ fabuloſe tradita, præter rei naturam in ipſo clipeo narrata, occurrunt, credi tamen ab iis hominibus et recte credi potuiſſe arbitremur. Virgilium autem apparet multa non credidiſſe, quæ alios credere voluit: et hoc voluptatis vim omnem imminuit. Utinam ſaltem graviorem et probabiliorem *cauſſam* reperiſſet, cur Æneæ clipeus divina arte factus afferendus erat! Achillis clipeus Patroclo ſpoliato in Hectoris poteſtatem venerat. Eodem ille mox tectus in pugna muneris præſtantiam commendat: Iliad. *v*, 264 ſq. In Æneæ ſtrenue factis clipei præcipuus uſus occurrit in pugna cum Turno lib. XII, 739. Deſiderare licet pari modo graviorem cauſſam clipei ab Heſiodo tam copioſe deſcripti.

Inferior

Inferior Homero in hoc Maro eſt, quod, ut jam a Servio obſervatum, *illic ſingula, dum fiunt, narrantur: hic vero perfecto opere noſcuntur. Nam et hic arma prius accepit Æneas quam ſpectaret; ibi, poſtquam omnia narrata ſunt, ſic a Thetide deferuntur ad Achillem.* Quæ his ſubjicit alia Servius, non probanda cenſeo: verum, cum ab Homero alteram rationem occupatam videret, quid faceret Maro, niſi, ut, ſi quid novare volebat, quod utique debebat, ad alteram vel invitus deſcenderet, narraretque adeo ac potius deſcriberet, quæ jam facta erant. Sed hæc jam docte ac ſubtiliter expoſuit Leſſingius in *Laocoonte* p. 184 ſqq.

Pugnam in clipeo exſculptam Romanus poëta egregie variavit, ſi cum Homerico et Heſiodeo clipeo compares. Græci poëtæ illo antiquo ſermone præclare in hoc uſi erant, ut Ἔριδα, Κῆρα, Φόβον, in acie conſtituerent. Reddita hæc ipſa aut ſimilia ſculptoris arte fuerunt in Cypſeli arca apud Pauſaniam, quæ figillatim olim accuratius a me expoſita ſunt: Virgilius *pugnam navalem* ſubſtituit et ab Apolline Actiaco propria rerum argumenta petivit verſſ. 677 ſqq.

Cum in his Virgilium vel defendam vel excuſem: eſt aliud, quod ab aliis non reprehenſum video, ipſe ægre fero. In *rerum* ſcilicet *delectu*, quas in clipeo exſculptas dedit, certum judicium vix ſequutus videri poteſt. Omiſſis enim multo clarioribus factis intexuit nonnulla, quæ quomodo inter inſigniora Romanorum facta vel fata referri potuerint non aſſequor: ut Metii Fuffetii ſupplicium, quod quomodo defendam non habeo: etiamſi dixero, Alba diruta Romam inſignia conſequutam eſſe incrementa, et fœditatem ſpectaculi, ad noſtrum ſenſum intolerabilem, aſperis et gladiatoriæ pugnæ adſuetis Romanorum animis minus diſplicere potuiſſe. Religionum majeſtas excuſare forte poteſt Saliorum tripudia, Lupercorum diſcurſationes, matronarum pompam; in iis tamen nimis preſſe et anguſte Homerum æmulatus eſſe videtur, qui v. 590 chorum elegantiſſime effinxerat. Anſerem volitantem ſi omiſiſſet, argumenti majeſtati ad noſtrum ſenſum melius conſuluiſſet. Intercipitur porro totus argumenti Romani tenor rebus inferis interpoſitis, etſi video, quid in his ſequi potuerit poëta. Voluit forte Catilinæ et Catonis meminiſſe, quorum alterum in inferis ſcelerum pœnas luere par eſt credere. Sunt etiam hæc ita poſita, ut clipei extremam oram obeant, terra in medio, et inter hanc inferaque loca

loca mari interjecto. Habet ſpeciem aliquam, nec tamen multum probabilem, hoc, ut dicas, delegiſſe poëtam ea, quorum illo tempore ſigna paſſim et ſculpta ære vel marmore opera Romæ cernebantur. De Lupa, de Sabinis raptis, de Coclite, de Clœlia, Manlio, et anſere verum hoc eſſe poteſt. Fit quoque probabile, fuiſſe Auguſti tropæa in Capitolio, quæ Actiacam pugnam exhiberent.

Inſerta eſt Virgilio in anglicum ſermonem a Wartono aliiſque converſo ſub To. III finem diſputatio elegans Viri docti *W. Whitehead*, ſuper hoc clipeo, in quo ille argumenti dilectum et rationem ita tuetur, ut civitatis Romanæ ſtatum et conditionem inde ab origine per ſingulas ætates, ſimulque ſummum opum faſtigium, quo ab Auguſto illa adducta eſt, deſcribi dicat; omiſſis tamen iis, quæ jam alibi poëta attigerat, v. c. Æn. VI, 756 ſq. Expreſſa itaque eſſe urbis primordia, raptas Sabinas, fœduſque factum, quo Curibus in urbem receptis incrementum jam inſignius Roma accepit: mox fœderis rupti pœnam Metii ſupplicio inflictam; libertatem partam regibus ejectis: bellum Gallicum et Romam reparatam: religiones per Salios, Lupercos, et Matronas declaratas: præmia et pœnas apud inferos: tandem Actiacam victoriam, qua terrarum orbi pax et tranquillitas parta receptaque ex fluctibus civilibus civitas mox læte effloruit, Auguſto principe: ut illud Propertii lib. III, 11, 50 acclamaretur: *cape Roma triumphum Et longum Auguſto ſalva precare diem.*

Ingenioſam hanc eſſe clipei enarrationem non nego: vereor, ne illa ſit nimis ingenioſa, nec idoneis rerum argumentis declarata: non enim delectum rerum in clipeo ſculptarum ita inſtitutum videmus, ut civitatis Romanæ fata potiora in iis comprehenſa ſint: hoc igitur primo loco erat docendum *.

De

* Simili fere ratione autumabat vir doctus literis ad me datis *ſeriem quandam fatorum* in Romanorum opibus augendis exhibere voluiſſe poëtam: "hoc eum ipſum innuere partim ab initio: v. 626 *Illic res Italas Romanorumque triumphos—illic genus omne futuræ Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella*, tum in fine 731 *Attollens humero famamque et fata nepotum* (de *ſerie* tamen nihil in his). Ducta ſerie a partu gemellorum, ſequi incrementa urbis ex novis civibus Sabinis adſcriptis v. 635, novos auctus per Albanos Romam traductos (declaratos per ſupplicium Metii! 642), redditam inde et firmatam libertatem Porſenna ab urbe depulſo 646, et urbem a Gallis liberatam 652. Omiſſam eſſe victoriam de Pyrrho et Pœnis, quippe quam

jam

De *artis* reſpectu judicioque, quod multi in poëta noſtro agnoſcunt, omnino mihi quidem adhuc parum liquet, nec, ſi dicendum eſt, quod ſentio, magnum aliquod ſeu picturæ ſeu ſculpturæ ſtudium poëtam noſtrum tenuiſſe arbitror. Nam primum, quæ ille expoſuit, nihil tale produnt, et ejuſmodi ſunt, ut etiam vulgariter quiſque artium peritus ea carmine comprehendere poſſit. Tum vero, ut poëta ab eo conſilio longiſſime abfuit, ut artis ſubtilitatem ſequeretur, ita occurrunt non pauca, *quæ a ſculpturæ natura recedunt*, nec facile nec commode ea arte tractari poſſunt. Qui Oceanum in anguſto limbo expreſſum et tamen in eo innatantes delphines reddidit (vſſ. 671. 674), næ is non adeo magnam graphices peritiam habere potuit. Omnino de arte cogitaſſe Virgilius non videtur, quandoquidem ipſe diverſum rei conſilium exponit: *Illic genus omne futuræ Stirpis ab Aſcanio pugnataque in ordine bella.* Atque ex iis decerpturus nonnulla ſubjicit: *Fecerat et viridi* etc. At enim cum Homero certamen iniit: hoc ſibi propoſitum habuit primo loco; altero ut Romanis ſuis placeret. Si artis rationem habere voluiſſet, non dividere clipeum in tantum parvarum arearum numerum, ſed revocare omnia ad unum magnum ac nobile argumentum, et aream ſaltem una pugna Actiaca exornare debebat, qui totius clipei haud dubie ſplendidiſſimus locus eſt.

Sunt tamen *nonnulla ad exprimendum artifice manu egregie accommodata*, multiſque paſſim operibus expreſſa: ut Romulus et Remus lactentes, raptus Sabinorum, mox bellum et tandem fœdus ictum. Metii Fuffetii ſupplicium, etſi ad ſenſum noſtrum nimis fœdum et averſandum, ut jam diximus, duris Romanorum ingeniis forte minus diſplicuit. Urbs a Porſenna obſeſſa, revulſus ab Horatio Coclite pons, Capitolium a Gallis obſeſſum, et a Manlio propugnatum; Saliorum ſaltatio. Lupercorum diſcurſus, matronarum invectio: ſunt hæc talia, quæ opere exſculpto expreſſa placere potuerunt.

jam libro VI Anchiſes memoraverat (ſatis obſcure). Jam ſubjici a poëta cauſſas incrementorum tantorum, pietatem in deos et cærimoniarum religionem v. 663, ſecundum illa Horatii III, 6, 5 *Dis te minorem quod geris, imperas.* Quod autem ſequitur: *Di multa neglecti dederunt Heſperiæ mala luctuoſæ*, a Virgilio ſubjungi ſcelerum in patriam commiſſorum et natorum inde bellorum civilium declaratione (666 memoratur Catilina in Tartaro, Cato in ſedis piorum). Tandem in Romani imperii majeſtate ab Auguſto vindicata et per terrarum orbem propagata poëtam ſubſiſtere." Sagacitatem et acumen in rerum ſimilium comparatione nemo deſideret.

Enimvero, dicet, ſunt *alia, quæ ab artifice reddi nequierunt*; in his illa: *Incedunt victæ longo ordine gentes, Quam variæ linguis, habitu tam veſtis et auro*—et paullo ante: *Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ etc. arcum intendebat Apollo Deſuper, omnis eo terrore Ægyptus et Indi, Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.* Talis vero reprehenſio hominem, artis forte notitia imbutum, poërices utique imperitum argueret. Eſt enim hoc in poëta noſtro magno ingenio et arte factum, quod ornatum injecit tamquam veſtem narrationis nuditati, nec ſatis eſſe putavit, deſcribere opus toreuticum, in cujus veritate ſervanda nullam ſibi videbat religionem eſſe impoſitam. Nec hoc ad artem pertinet, aut excuſatione adjuvandum, aut inter poëticas licentias referendum, quod viri docti faciunt (Miſc. Obſſ. T. I, p. 20. IV, p. 198, et Burmann. h. l. ad VIII, 634, et ad Æn. I, 483); verum poëtices lex et natura facere jubet, ut res ab arte expreſſas iis auxiliis et inſtrumentis, quibus illa valet, poëta exprimat ſuis coloribus et ornamentis. Hinc tuenda illa v. 634 *Mulcere alternos*, et v. 697 *Necdum etiam geminos a tergo reſpicit anguet.* Nam poëtæ hæc ſunt, nec ab artifice duæ aſpides expreſſæ erant. Sicque tot alia ad ornatum faciunt, aut poëtica phantaſmata objiciunt, quibus inflammata mens multa videt, quæ ſenſibus ſubjecta non ſunt: *Illum indignanti ſimilem ſimilemque minanti Adſpiceres* etc. Sed in his, in quibus pro ſe quiſque facile diſertus eſſe poteſt, diſertum eſſe nihil attinet.

An *clipei ſuperficies tot rerum diverſarum argumenta capere potuerit*, nunc nemo facile quærat: poſt virorum ingenioſorum operam in clipei adumbratione ſtilo æreo facta collocatam. Alterum exemplum in Anglica interpretatione ſupra commemorata vidimus ad *Whitehead* judicium, L. P. Boitardi arte, ſed, quod factum nollemus, ad picturæ naturam propius expreſſum; alterum, quod anaglyphum melius refert, opera *Le Lorrain* ad *Comitis de Caylus* præcepta (Tom. XXVII *Hiſt. de l'Acad. des Inſcript.* t. III). Conſentit uterque artifex in hoc, ut exterior clipei ora, in plures regiones diſtincta, comprehendat ea, quæ a v. 630 ad v. 670 commemorata ſunt; reliqua autem in interiorem aream rejiciunt. Exterioris illius oræ regiones conſtituunt uterque duodecim. Sunt alia nonnulla, in quibus in diverſa abeunt; in aliis uterque veritatem argumenti et moris Romani deſerunt. Sed ſingula perſequi velle, inprimis nulla clipei delineatione adjecta, faſtidium faceret. Interiorem

aream

aream ab exteriore ſeparat circumductus in orbem, ſed tenui limbo, Oceanus (ex vſſ. 671. 674), innatant, quod rideas, delphines. Melius apud Homerum et Heſiodum, Oceanus extremam clipei oram ambit. Aream illam interiorem, ſeu umbonem clipei (ut adeo *In medio* v. 675 ſit, in medio clipeo), artifex Gallus in tres areas, quæ pugnam, fugam, triumphum exhibent, Britannus autem, cui aſſentiendum arbitror, in quatuor regiones diviſit: ut prima ſit inita pugna v. 676—688, tum pugna commiſſa vſſ. 689—703, tertio fuga 704—713, tandemque triumphus 714.

Elegantiam *in diſponendo argumento* clipei fruſtra, puto, laudibus extollunt viri docti. Interior ambitus nullo modo delectare poteſt adſpectu, in quatuor, aut, quod multo moleſtius eſt ad oculos, in tres partes diſcretus: inprimis tot rerum et hominum ſignis in tam anguſtum ſpatium coartatis.

Ut igitur paucis complectar, quæ mihi *de artis judicio*, quod poëtæ tribuere ſolent, pronuntianda videantur: habuit ille forte in animo ſingulorum ſignorum ſingularumque rerum formas et exempla, quæ in urbe et Capitolio paſſim occurrere ipſi debebant: ea tamen, quæ in clipeo hoc efficta dedit, *non ſculptoris, ſed poëtæ ingenio* delegit et in unum locum congeſſit diverſi argumenti res, quæ narratæ, ſi altera poſt alteram auditione accipiatur, admiratione animum movere poſſunt; ut eædem arte expreſſæ oculos tenerent, nec voluit nec curavit aut operam dare debuit. *Poëtica* itaque habenda ſunt *ornamenta*, quæ in clipeo enarrata dedit, poëtico quoque more tractata, non anaglypha ad artis elegantiam ſeu inventa ſeu expolita. Inde ſplendidiſſimæ carminis partes vix a ſculptore bene, etſi Comitem de Caylus ea de re nil dubitare video (*Tableaux tirés de l'Enéide de Virgile* p. 369 ſqq.), reddi poſſunt; inprimis prœlium deorum. v. 698 ſqq. *Omnigenumque deum monſtra* etc. *Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo Deſuper—omnes vertebant terga Sabæi. Ipſa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos jamjamque immittere funes—Contra autem—Nilum Pandentemque ſinus et tota veſte vocantem* etc. In triumpho autem Cæſaris plura admixta ſunt, quæ poëtica phantaſmata ſunt præclara, ſed nulla arte uno temporis momento unoque et eodem locorum ſpatio exhiberi poſſunt.

Artis notionem poëtæ non eſſe obverſatam ultimo loco declarat materia clipei, mira mixtura auro, argento, ferro in idem opus conflato. Per porticus Capitolii (v. 655) *auratas* anſer

argenteus volitat: ipſi Galli *aurea* cæſarie, *aureis* virgatis veſtibus et torquibus *aureis*. Non igitur ectypo modo opere hæc expreſſa, verum ad priſcum et Homerici ævi morem etiam coloribus variata, auro ſaltem et argento, in ærea clipei area. Porro v. 671 mare *auro* effictum: *ſed fluctu ſpumabant cærula cano*. In *cærula* non etymon vocis cogitandum videtur: ſed ſimpliciter mare: idque argenteos fluctus habere debuit: innatant tamen delphines, iidem quoque argentei: *Et circum argento clari delphines in orbem Æquora verrebant caudis æſtumque ſecabant*. Mox Mavors *cælatus ferro* v. 700 h. e. ferro vel chalybe exſculptus. Alia ſuper hoc clipeo in notis paſſim ſunt obſervata.

Et Galatea qualis Nereia Doto
Jecant spumantem pectore pontum. Aen. II, 101.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS.
LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

Absente Ænea et in Tuscia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Junone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendæ occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admovet—32. Qui cum suis se mœnibus continerent, neque æquo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugæ intercluderet, classem exurere conatur—76. Erat ejus classis materia ex Idææ Matris luco cæsa: quapropter Matris precibus adductus Jupiter naves omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas marinas convertit—122. Post hæc imminente jam nocte Turnus adversus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum præficit—167. Interim consultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potissimum ad Æneam mitterent,

qui

qui de ſuorum periculo eum faceret certiorem; ultro eam provinciam ſuſcipiunt Niſus et Euryalus, conjunctiſſimum amicorum par — 377: qui cum urbe emiſſi hoſtium excubias vino ſomnoque obrutas offendiſſent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque ſe ſpoliis exornant—366. Verum cum, inſtante jam luce, ſe recipere conantur, a Volſcentis equitibus conſpecti, ad ſilvas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viæque errore impeditus, in hoſtes incidit, et a Volſcente, fruſtra deprecante Niſo, confoditur — 437. Niſus quoque, cæſo Volſcente et Euryali nece ſtrenue vindicata, multis vulneribus confoſſus ſuper amici corpus concidit—445. Capita, haſtis affixa, in caſtra deferuntur: ubi a Trojanis e mœnibus agnita ingentem in urbe luctum excitant—502. Interim Turnus totis viribus hoſtes oppugnat: magna utrimque ſtrages editur — 589. Ibi Aſcanius Numanum inſolentius ſe jactantem ſagittæ ictu interficit—671. Pandarus et Bitias ſucceſſu elati portam recludunt, hoſteſque ſubeuntes ingenti cæde propellunt—690. Ejus rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit—733, Trojanoſque in fugam convertit—777: tandem hoſtium multitudine circumventus, paullatim cedit ad eam oppidi partem, quæ fluvio alluitur—789: et ut erat armatus, flumen tranans, incolumis ad ſuos revertitur—ad fin.

Quod ipſa res et prudentia ſuadere debuit, ut per Æneæ abſentiam Latini et Rutuli oppugnarent vallum Trojanorum, hoc, epico more, deæ Iridis a Junone miſſæ monito tribuitur: Homeri exemplo, v. c. Iliad. σ. 166 etc. Ad poëtæ artificium agnoſcendum Servii nota facit: *In hoc libro mutatio eſt omnium rerum; nam et aliæ perſonæ et loca alia ſunt, et aliud negotium incipitur. Ab Æneæ enim tranſit ad Turnum, a Tuſcia ad Ardeam; a petitione auxiliorum ad bellum.* Redeunt autem in hoc et ſequentibus libris pleraque ad bellicos apparatus et pugnas: adeoque poëta in anguſtum ſe coactum videre debuit, dum Homerum haberet, qui ſumma varietate omnia, quæ in pugna fieri ſolent, expoſuiſſet atque adeo circa res eadem ætate et eodem bello et ab ipſis Trojanis geſtas verſatus occupaviſſet, quicquid novitate et vitæ heroicæ more placere poſſet. Hoc meminiſſe debent, qui ultimos libros rerum novitate et varietate carere clamant. Argumenti naturæ ea erant tribuenda, quæ in poëta reprehendenda arbitrantur. Sed in hac ipſa argumenti inopia attendi velim animum ad ea, quæ poëta ad

tenendas

ÆNEIDOS, LIBER NONUS.

Atque ea diverſa penitus dum parte geruntur:
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
Turne, quod optanti divom promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en, adtulit ultro.
Æneas, urbe, et ſociis, et claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedemque petIt Evandri.

3. *ad Rutulum* alter Voſſ. et ſec. Moret. *in luco* Franc. Erat vir doctus, qui *Lucmo* conjiciebat. *tunc* al.——4. *ſecreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb. I, 104; ſollennis varietas. v. ſup. II, 157. Alioqui bene ferri poſſet et h. l., ut VIII, 610. V, 613. III, 389.——5. *Teumantia*, Zulich. et al. *eſt* abeſt ſec. Moret. et Erf.——6. *nemo pr. divum* Parrhaſ. ——8. *turba* pr. Hamb. ad *urbe* pro var. lect. *ultra* Goth. ſec.——9. *Palantini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petivit* major codicum pars,

tenendas et recreandas legentium mentes excogitavit ſollertiſſime: ut in hoc libro epiſodium de Niſo et Euryalo. Etiam illud præclare exputatum, quod hoc libro res abſente Ænea geritur, ut ejus adventu nova rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipſum reprehenſum in poëta, quod hoc libro per Æneæ abſentiam caſtra oppugnantur.

3. *parentis Pilumni*, h. e. abavi. v. inf. X, 619. cf. Excurſ. VII ad lib. VII. *ſedebat:* Aſper *erat* interpretatus eſt; Alia argutatur Servius; Sed ſpectat ſimpliciter ad ſolitudinem. Lucum autem Pilumni in ea regione fuiſſe quidni admittamus? *volvenda dies*, quæ volvitur. v. ad I, 269. Catrœana ſubtilitas a poëta aliena eſt, ut ſit fatalis dies, quam advolvi neceſſe fuerat. Lucretius *ſidera volvenda, ætatem volvendam*, eodem modo dixit. 9. *Sceptra* exquiſitius quam regna: utrumque pro regia Evandri.

Corythi

Nec ſatis: extremas Corythi penetravit ad urbes;
Lydorumque manum, conlectos armat agreſtis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe caſtra.
Dixit, et in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis;
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Adgnovit juvenis, duplicisque ad ſidera palmas
Suſtulit, et tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeſtas? medium video diſcedere cœlum,

pars, vitioſe et invito metro. *petIt* Rom., tum Medic. et Gud.; et ſic emendatum erat jam in Ald. alt. et hinc in cett. edd.——10. In *Corythi* cædem aberrationes, quæ ſupra III, 170.——11. *manus* duo Burm. Copulam codicum auctoritate ejecit Heinſ. In vulgg. *collectoſque*. Alii *et collectos*, interpolate.——12. *non poſcere* Dorvill. *currum* Medic. Pierii aliique, cum Menag. alt. *curſus* ſec. Rottend.——13. *turbataque* vulgo multi ſcripti et editi, quod ex melioribus ſecundum Pierium emendatum ab Heinſio. *eripe* Oudart. *tu turbata arripe* vel *turbataque corripe* conj. Cuningham. v. 14. 15 jam ſup. hi verſus lib. V, 657. 658.——14. *pariter ſe* aliquot Pier.——16. *Ignotum j.*, ut ad *arcum* ſpectet, Goth. tert., perperam. *que* poſt *duplicis* abeſt in aliquot Pier.——17. *ac* alii pro *et*, quod Heinſ. prætulit.—— 18. *aptam* Dorvill. *haſtam* Goth. pr. ——19. *unde hæc tibi* Montalb.——20. *medium video* poſt Pierium probavit Heinſ. e codd.; vulgaris ordo: *video medium*; tum *diſcedere*, quod proprium

Corythi ad urbes, Etruriæ. vid. Excurſ. VI ad lib. III, 170. *Lydorum manum* Etruſcos dixit ad vulgarem opinionem. cf. Exc. III ad VIII, 479. 480. 13. *turbata arripe caſtra*, invade, occupa: ſcilicet ut rapere poëtis eſt pro capere. Dixit autem *caſtra* Trojanorum, v. 8 *urbem*, alibi *murus*, *aggerem*. Nam Æneas in littore, ubi eſcenderat, urbem, *novam Trojam*, condiderat: quam (ut ſup. VII, 157) *Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cinxit*. Debuit ea in extremo fere littore hærere ſubjecta claſſe. v. IX, 68. 69. cf. Excurſ. III pr. ad lib. VII. 15. *ſecuit* arcum pro, fecit ſecto cælo, duxit, ut bene Serv. Sic *ſecare vias*. cf. ad V, 658.

Verſus

Palantiſque polo ſtellas. Sequor omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equum, dives pictai veſtis et auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.

proprium in hac re verbum eſt, et defenditur a Seneca VII Nat. Qu. 20, idem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heinſ., qui in Mediceo et aliis melioribus invenit. Alii *diſcindere*, Sprot. *debiſcere*. Laudant Iliad. 9, 554. σ, 300, ubi de longo proſpectu cœli ſereni, quo ſtellæ etiam interiores obtutu deprehendi videntur.——21. *Pallentiſq.* aliquot Heinſ. et duo Goth. *pollenteſq.* duo Burm., perperam. v. Not. *Sequor* prætulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heinſ. Multi *Segnar.* ——22. *vocat* aliquot Pier. *Et ſic effatus.* Languet νὸ *et*; nihil tamen e libris notatum video.——23. *Præceſſit* Leid. *nimphas* Dorvill. a m. ſec. ——24. *que* poſt *oneravit* in pleriſque Pierianis et in Giph. codd. aberat. cf. ad V, 167. Si totum hemiſtichium abeſſet, nemo, arbitror, deſideraret. ——25. *Jamque adeo* Medic. a m. ſec.——26. *pictai* conf. ad VI, 747. ——27. *Meſapus* Ald. et Dorvill.——28. *Turidæ* Dorvill.——29. Verſus haud dubie ex lib. VII, 784 huc tranſlatus. Turbat ille et comparationis nervum

Verſus 18 verba ſunt ex Iliad. σ, 182.

21. Non novum eſt oſtentum: *palantes polo ſtellas* videre medio die; et eſt h. l. interdiu oblatum auſpicium; nunc tamen ornant hæc cælum, quod diſruptum eſt (hos *diſcedere* dixit, voce in hac re propria, pro dehiſcere, hiatum facere) et, quod alias in fulgure fieri ſolet, chaſma fecit; appoſita vocant Grammatici. Si itaque ruptis nubibus in interiora perrexit, ſtellas apparere, nubibus remotis, neceſſe fuit.

25—32. Fundum comparationis declarat Servius: exercitum primo confuſe in campos ruiſſe, poſt digeſtum in ordines ad fluminis morem in alveum ſuum reverſi. Id vero longius petitum. Multo minus comparatio ſpectat ad Turnum. Agmen ordine, lento gradu et compoſite incedens, *fluminis lato alveo inter ripas devoluti* ſpeciem præ ſe ferre bene dici poteſt. Quod in Gange alveo ſuo ſe continente declaraverat, mox variat in Nilo, intra alveum recepto. De *Meſſapo* v. ad VII, 691 Excurſ. VIII. *Tyrrhidæ*, v. ſup. VII, 484.

Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et jam ſe condidit alveo.
Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros,

nervum incidit, et deeſt pleriſque libris Ge. Fabricii, Pierii (quem vid. ad v. 31), et Heinſii ac Burm.; adde binos Goth. cum Erf. *arma geren*, Schol. Statii, et *eſt* abeſt Dorvill.——32. *Cum r. ripis* Bigot. et Goth. tert., ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit amnis e campis, quos inundavit. *alvo* Franc.——33. *ſubito* Parrhaſ. *nimbo g.* Goth. tert., perperam. *magno g.* Gud. a m. pr. *in pulvere* Oudart.——34. *Conſpiciunt* pr. Hamb. *Aſpiciunt* Bigot. et Goth. tert.——35. *ab averſa* Zulich., male. Recte Serv. *adverſa*, quæ erat verſa in hoſtes. *c. voce C.* Goth. tert. cum ſec. Rottend. *Caicos*, *Caycus* al. Eſt Κάϊκος.——37. *date tela*, *ſcandite muros*; ſine copula, vett. edd. et codicum pars, quod defenſum a Pierio

532. *ſeptem ſurgens amnibus* non ad oſtia debebat referri, nec ad tempora fluminis exundantis; id enim a comparationis conſilio eſt alienum, et repugnat adjectum: *ſedatis*; ſed ad fontes vel alveos: nam *ſurgens* non eſt increſcens, nec de aquarum auctu et eluvie accipiendum; ſed eſt ortus vel incedens. Notum eſt *fontem ſurgentem* dici ſcaturiginem. Igitur Ganges inde ab ortu ſeptem alveis incedit ſedate ac tacite. Bene Servius: *Ganges—ſecundum Senecam in ſitu Indiæ, novem alveis fluit*; *ſecundum Melam* (in quo tamen locus hodie non extat) *ſeptem*. Scilicet etſi binis fontibus ortum Gangem procedere e finibus Tibetanis nunc conſtat: plures tamen magni amnes in eum feruntur, quos ſeptenos numero tradere potuerunt aliqui: ut omnino veterum de fontibus et toto alveo et oſtiis Gangis incerta erat narratio: v. Plin. VI, ſ. 22. *per tacitum*, ex ſup. *it*, incedit tacite: ut, per ſilentium, per noctem, et quæ Drakenb. ad Silium XV, 145 poſt Heinſium collegit, per occultum, per ſubitum, per longum, ut Gr. διὰ βραχίων, διὰ ταχίων, et ſimilia. Laudat Servius Aſprum, qui *Altus per tacitum* jungebat; minus bene.

33. νέφος κονίης et ὀμίχλη Homero frequens. 35. *ab adverſa mole*, turri in munitione Trojanorum (cf. ad v. 13) ab ea parte, qua Latini accedebant. 37. Idem color orationis IV,

Hoſtis adeſt, eia. Ingenti clamore per omnis
Condunt ſe Teucri portas, et mœnia conplent.
Namque ita diſcedens præceperat optumus armis
Æneas: ſi qua interea Fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo et tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iraque monſtrat,
Objiciunt portas tamen, et præcepta faceſſunt,
Armatique cavis exſpectant turribus hoſtem.
Turnus, ut ante volans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et urbi

Pierio et aliis viris doctis: ſed Burmannus urget, doceri primo loco debere, Virgilii eum morem fuiſſe hoc modo producendi ſyllabam brevem, quem ſeriores ſcriptores ſequuti ſunt. Codicum vetuſtiorum Pier. et Heinſ. (adde fragm. Vatic.) et Macrobii auctoritas tuetur *et ſcandere*, quod defendunt Burman. uterque, alter ad Antholog. p. 135. Frigere tamen copulam, negari nequit: et poteſt illa inſerta videri ab iis, qui metro metuebant. Alii, uti Medic. (in quo div. lectionem a Fogginio notatam non video, quam Heinſ. memorat), habent: *aſcendite*: quod ſane orationi pedeſtri propius eſſet. In Gud. *aſcendite vel et aſcandite*; unde Heinſ. reſingere malebat, *eſcendite*, quod ſollenne eſt Livio aliiſque; ſed in Marone exempla uſus deſiderantur. Inter hæc video quidem ubique ſubeſſe ulcus: nihil tamen tam putre ac moleſtum, quam copula: hanc itaque ejeci, quod et Brunckius fecit.——38. *beia* codd., ut alibi.——39. *portis* tert. Rottend.——41. *ſi qua i. F. tuliſſet* malit Jo. Schrader.; hoc tamen non minus incommodum. Videtur *ſi qua fortuna fuiſſet* dictum ut, *quæcunque fortuna fuerit, ea fortuna urbis fuit*.——42. *Ne ſtr.* alii codd. et vett. edd. *aciem* e codd. Pier. pro vulgari, quod Romanus quoque exhibet, *acies*; tum *nec cr.* Ven.——43. *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. ſec. et fragm. Vatic. a pr. m. *ſervaſſent* pr. Hamb.——44. *furor iraque* Non. Marcell. in *conferre*; tum *monſtrant* aliquot Heinſ. et Burm. cum fragm. Vatic. *monſtrarent* Goth. ſec.——45. *tantum* Dorvill.——46. *ſuis* pro *cavis* Sprot. vid. Burm. *urbibus* Medic.——47. *rapidum p.* Bigot. et Goth. tert. *proceſſerat* ſec. Moret.——48. *electis* Montalb.

594 *Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.* 38. 39. recipiunt ſe Trojani intra vallum et muros. 41. ſi quis belli caſus ſe offerret; verbo, ſi quid accideret. 44. *monſtrat* h. l. hortatur, ſuadet, impellit.

48. In verbis *et urbi Improviſus adeſt*, forte *et* vacare videri poteſt. Enimvero jungenda:

Inproviſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, juvenes? qui primus in hoſtem?
En, ait. Et jaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, et campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono; Teucrum mirantur inertia corda;
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre
Arma viros, ſed caſtra fovere. Huc turbidus atque huc
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus inſidiatus ovili,

49. Hemiſtichium idem lib. V, 565.——51. *Et quis* recentiores fere codd. *o juvenes* ante Heinſ. Melius interpungitur: *Ecquis erit mecum, juvenes? qui pr. hoſtem?* quam quod erat: *Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hoſtem?* Mediceus Pierii et tres ap. Burm. cum Goth. tert. *quis*. Menag. alter: *cui*.——52. *attorquens* Heinſ. e Pierianis ſuiſque revocavit: exquiſitum vocabulum: pro quo vulgarius *intorquens* in aliis, vel *torquens*. Tum *emittat* duo Burm. *evertit* alii ap. Pier.——53. *campis* Rom. aliquot Burm. et Goth. tert. cum Erf. *affert* aliquot Pier. *effert* Erf., male. *ſe infert* frequens Virgilio. conf. Ge. II, 145.——54. *Clamorem* omnes præter Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. Utramque lectionem agnoſcit Servius. *accipiunt* Montalb.——55. *Horrifico* Goth. ſec. *in bercia* Dorvill.——57. *viro* Zulich. *hic—atque hic* ſec. Moret. ——58. *aditumque et pervia* in aliis lectum damnat Ge. Fabric., recte. *per atria* alter Hamb. a m. pr.——59. *Pavo—ovili* conj. Scriverii; ſed vid. Heinſ. *inſidiatur* pars codd. apud Burm.

genda: *Turnus* viginti equitibus *comitatus et improviſus urbi adeſt*. Itaque interpunctionem poſt *comitatus* ſuſtuli. In equo *Thracio* non hærendum; cujus generis equorum copia in Latio vix tum eſſe potuit; ſed ornat epitheton. Tum vſ. 57 *caſtra fovere*, pro vulgari, ſe in caſtris tenere. v. ad Georg. III, 420. Et Turnus *turbidus*, turbatus, pudore et ira incenſus, quod aditum murorum non videbat.

59 ſeqq. Comparatio lupi cum pugnantium rabie ſatis frequens. Sed in modo tractandi Apollonium I, 1243 ſq. ante oculos habuiſſe et ornaſſe videtur;

Quum fremit ad caulas, ventos perpeſſus et imbris,
Nocte ſuper media: tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper et inprobus ira
Sævit in abſentis; conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et ficcæ ſanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et caſtra tuenti,
Igneſcunt iræ: duris dolor oſſibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, et quæ via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.

60. *Dum* e Macrob. et Priſc. notatum ab Heinſ. et Schol. Horat.; addit Burm.——61. *tutis* Goth. ſec.——62. *ille ſuper* Goth. pr., indocte.——64. *ficcæque in f.* Schol. Lucani ap. Burm., perperam.——65. *patenti* Parrhaſ.——66. *et* ante *duris* meliorum codd. auctoritate recte ejecit Heinſ. *durus dolor* Gud. *oſſib. hæret* Montalb. cum Mediceo Pier., ſed *ardet* optimum etiam fragm. Vatic.——67. Legebatur: *qua via*, hoc eſt: *qua* parte *via*, acceſſio ad muros eſſet, ut bene Fabric. expoſuit; ne *via* pro ſexto caſu haberetur. Satis tamen probabile mihi eſt, *quæ via* a Marone fuiſſe ſcriptum, et in alterum deflexum: ſicque Rom. cum pleriſque aliis Pier. et Sprot. exhibebat: idque nunc repoſui; utrumque Servius agnoſcit. *clauſo* aliquot ap. Pier.——68. *Excutiet* duo Burm. *atque* abeſt Dorvill. *vallo Teucroſque e.* Ven. *in æquum* Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr., pari ſignificatione, ait Heinſ. Recte, nec tamen eadem rerum notione. Aliud eſt, *in æquum locum* elici, ut v. 55 *æquo campo ſe dare*, aliud in *æquor* ſeu campos. Hoc vulgatius inter poëtas: illud inter ſcriptores hiſtoriarum.

videtur; reſpectu etiam ad Homerum habito, qui ſimilia de leone perſequutus erat Iliad. λ, 547 ſeqq. ϱ, 647 ſqq. *nocte ſuper media*, ultra mediam noctem, ut eum longa mora incenſa fames ad rabiem agat; conf. v. 63. 64. *ira ſævit* melius, quam *improbus ira* jungitur, ne altero loco abundet *ira*, altero autem loco *ſævit* nudum et tenue relinquatur. *improbus* etiam ſolum per ſe de ira et fame et vehementiore quoque impetu dictum occurrit: inf. X, 727 *improba ora* h. avida. Quandoquidem *improbus* omnino eſt nimius, multus, vehemens. Illuſtratum ab aliis. conf. ſup. Georg. I, 119 et ad 146. *abſentes* h. l. de incluſis ovibus. Suave autem hoc *ſævit in a.*, quod imitati paſſim ſunt alii: Stat. II Theb. 133. Valer. Fl. III, 589, ubi v. Intpp. 63. 64. ornate; fames et ſitis excruciat eum. 67. *quæ via*, aditus ad muros, *excutiat Teucros*,

Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat,
Aggeribus ſæptam circum et fluvialibus undis,
Invadit; ſocioſque incendia poſcit ovantis;
Atque manum pinu flagranti fervidus inplet.
Tum vero incumbunt; urguet præſentia Turni;
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Tæda, et conmixtam Volcanus ad aſtra favillam.
Quis deus, o Muſæ, tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?

70. *ſeptem* unus, *ſepta* alius, et *cinctam* alter Voſſ. ap. Burm. *clauſam* Rom.——71. *que* poſt *ſocios* deletum malim, nam infringit verborum vim.——72. *fragranti* Medic. *manu* Dorvill. *infert* alios legere Fabric. monet. cf. Burm.——75. *D. ſocios* Goth. tert., indocte. *p. infert* Sprot. *f. fumum* alter Hamb. a m. pr.——77. *Qui deus* Gud. a m. pr.——78. *tantis* Reg. cum Goth. ſec. *qui* Ven. *detulit* Menag. pr.

cros, facultatem et modum ſuppeditet eliciendi eos. 68. *æquor* camporum haud dubie.

70. Comparant exemplum Ajacis et verba Iliad. o, 716 ſqq. 72 *fervidus*, ut *fervidus inſtat* IX, 350. X, 788 et al. 74. *accingitur* facibus, armatur, inſtruitur, ut altero loco recte Serv., ut adeo mirum non ſit, poëtam ſupra VII, 187 *lituo trabeaque ſuccinctum* dixiſſe. 75. *focos*, quos a Rutulis extemplo exſtructos fuiſſe cogitandum eſt. Hærent intpp. cum Servio. Burmannus focos agreſtium in vicis circumvicinis advocabat.

77 ſqq. Fabulam, quæ ſequitur, tamquam abſurdam et epica gravitate indignam reprehendere in promtu eſt: et reprehenderunt eam multi, etiam e veteribus, ut e Servio ad v. 82 patet: quandoquidem minore hoc doctrina indiget, quam argumentis idoneis eam defendere. Nec nos infitiamur, a noſtris ſenſibus et phantaſmatibus eam nimium quantum abhorrere. Nec vero Maro hoc non perſenſiſſe et ipſe videri debet. cf. Exc. VIII ad lib. III. Hoc enim erat, cur novo more aditum ſibi ad narrationem muniret; Apollonii utique exemplo, lib. IV, 1381 ſqq., ubi navem per deſerta Libyæ humeris Minyarum geſtatam narraturus erat. Potuit autem inter veteres hæc fabula minus diſplicere, cum ea vetere fama accepta eſſet; et Maro eam repetere potuit, cum veteres de Æneæ adventu fabulas pro gemmis et ſtellulis intexere telæ

ſuæ

Dicite. Priſca fides facto, ſed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas claſſem, et pelagi petere alta parabat;
Ipſa deum fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poſcit Olympo.

79. *Diſcite* aliquot Burm. cum Goth. tert., indocte. *priſca fides facta eſt et f. p.* conj. Waddelii Animadv. Crit. p. 27, idque recepit Cuningham., ſed vid. Not. *facto ſit* Rom. ex *ſet.*——82. *genetrix fertur* Rom., et ſic Goth. pr. —— 83. *Da n. parenti* Goth. tert. *gnate* unus Menag. alt.——84. *jam poſcit* Ven. *domitor te p. Olympi* Waddel. ibid., ingenioſe; ſed cf. Not.

ſuæ ſemel ſuſcepiſſet. Nec id facere cunctatus eſt Ovid. Met. XIV. Ut autem in talem fabulam incideret vetuſtas, ita factum arbitror, quod eadem Dryades Nymphas arbores inſidere et cum iis vivere ac deficere fingebat. Promtum ſic fuit, arbores reciſas et in naves verſas iterum ad priſtinum numen reverſas comminiſci. Alio modo navibus in ſcopulos verſis Homerus navigationem Phæacum in miraculum converterat Od. 8, 557—564.

79. *Priſca fides facto ſed f.* non capiunt Serv. et alii. *Fides* eſt ejus, qui aliquid tradit, vel ejus, quod narratur, quæ alias *auctoritas*: adeoque pro ipſa *narratione* ponitur. Igitur *facto* h. facti *priſca eſt fides*, narratio. Rem narrat traditam ab antiquis hominibus: ſed conſtante fama ad ſeriores ætates propagatam.

80. De ædificatione claſſis cf. ſup. III, 5. 6. *Ida* autem mons et ipſa facer magnæ Matri deum, cf. v. 85. 86, non minus ac *Berecyntus*, Phrygiæ mons et tractus, a quo h. l. nomen inditum; uti alias illa *Idæa dea* appellata eſt. cf. Strabo X, p. 718 C, et inf. X, 252 *Alma parens Idæa deum.* Conſentaneum erat, ut pineta montis ei eſſent ſacra. 84. *domito Olympo* adjectum quorſum ſit, dubitari poteſt. Sequuntur interpretes, quos vidi, Servium, *Videtur*, inquit, *hoc dicere: Præſta ei, cujus beneficio ſervatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim cum omnes conſumeret filios, Jovem ſolum eſſe non potuit, celatum matris* (Opis ſ. Rheæ, quam eandem cum Cybele eſſe perhibent) *auxilio.* At nimis longe petitum hoc, cum hic de re, non recenti Jovis dominatione, ſed Trojæ captæ tempore acta ſermo ſit; etſi doctum ac verum illud ſit; cf. Apollod. I, 1, 3. Paravit quoque iterum ſibi Olympi imperium Terræ opera Jupiter pugna cum Titanibus facta; ibid. I, 2, 1. Dicam equidem

ſimpli-

Pinea ſilva mihi, multos dilecta per annos,
*Lucus in arce fuit ſumma, quo ſacra ferebant,
*Nigranti picea trabibuſque obſcurus acernis:
Has ego Dardanio juveni, quum claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius urguet.
Solve metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem,
Ne curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur. Proſit noſtris in montibus ortas.

85. *delecta* Medic. cum Sprot. et Rottend. pr.——86. *tenebant* Gud. a m. pr. *parabant* Zülich. Cæterum ad hos verſus 85. 86. 87 neminem offendiſſe miror. Ineſſe enim hiulci aliquid et ſcabri, ad ſenſum proclive eſt: *pinea ſilva mihi—Lucus in arce fuit—*, alter utique verſus reſcindendus erat. Nec ſatis conſentaneum, ſi *pineam* ſilvam dixit, eandem facere *Nigranti picea et aceribus obſcuram*. Præſtabat delere duo verſus, tamquam aliunde in margine appictos, mutato mox, iis illatis, voc. *Hanc* in *Has*; ſaltem includere eos, tamquam a poëta narratore, ad interpretationem inſertos, in hunc modum; *Pinea ſilva mihi multos dilecta per annos (Lucus in arce fuit—obſcurus acernis) Hanc ego D.*——89. *anxius angit* retinuerat Heinſ. codicum omnium et Pier. et ſuorum auctoritate motus: uno Voſſ. ſec. excepto, cui adde Goth. tert., in quibus *urget* reperitur, quod vett. edd. occupat, nec modo Sæc. XVI, quod Heinſ. putabat, verum Sec. XV quoque, ut Ven. 1484, 1486, 1495, Norimb. 1492 etc., etiam edd. e rec. Egnatii, et Juntinas etc. Laudat Burm. pro hac lectione unam Aldinam: ſcilicet pr. et ſec.; at tertia e Naugerii emendatione, et quæ ex ea fluxere, *angit* habent; quod iterum expulit H. Stephanus. Præſtat haud dubie h. l. *urget*: eſtque locus exempli memorabilis in ea, quibus librorum optimorum vel omnium conſenſus et auctoritas criticis rationibus, a ſermonis proprietate et elegantia petitis, poſthabenda eſt. *anxius angit* inepta eſſet allitteratio.——90. *atque hæc* tres Burm.——91. *Neu c.* Heinſ. poſt Pier., librorum conſenſu. Male; et verius vulgo *ne*; duo Burm. *nec*; unus *non*.

ſimpliciter, adjectum a poëta *domito Olympo*, pro eo, quod volebat, domitorem, *potentem Olympi, regem deorum*, dicere, qui adeo poſſet precibus ſatisfacere. 85 ſqq. ſuſpectus locus; *ſilvæ* et *lucus* ſaltem per appoſitionem dicta puta. 86. *in arce*, in vertice Idæ: eſt τὸ Γάργαρον ἄκρον, Iliad. ξ, 292. In hoc igitur ſacra fieri ſolita Matri Idææ. cf. ad v. 80, uti Jovi eodem in loco Iliad. Ϛ, 48.

94.

Filius hic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factæ inmortale carinæ
Fas habeant; certuſque incerta pericula luſtret
Æneas? cui tanta deo permiſſa poteſtas?
Immo ubi defunctæ finem portuſque tenebunt
Auſonios, olim quæcunque evaſerit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris eſſe deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

93. *torquet q. ſ. m.* adſuta putabat vir doctus apud Burm., cui adſtipulor. *ſ. cæli* Leid. et Goth. tert.——94. *facta* Dorvill. *quo f. trahis* codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. et Exc. Burm., et ſic Servium aiunt legiſſe. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg.——95. *fictæ* ſec. Moret.——96. *luſtrat* Zulich. ——98. *fines* tres Burm.——99. *undas* pro div. lect. ſec. Moret. a pr. m. Erf. et Servius; exquiſitius altero haud dubie, judice quoque Heinſio.——100. *ad Laurentia* Leid. *et L.* Rom. *in L.* emendabat Cuningham. cum Waddel. Animad. Crit. p. 28, quaſi hoc novum eſſet in poëta, ut præpoſitio exulet. *vexerat* Medic. a m. pr. *duxerit* Ven. et Leid.——102. *quales* aliquot Piet. et multi apud Burm. *Doto*, Δωτὼ, codd. fabularumque (adde Homeri Iliad. σ, 43. 45) auctoritate reſtituit et adſtruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo *Cloto*, vel *Clotho*.—— 103. *Aut G.* Rom. *ſp. vortice* pr. Hamb. pro var. lect. et Ed. Ven. Burm. ——104. *atque r.* quatuor Burm. cum Goth. tert.——105. *Perſpice* Goth. ſec.

94. *quo fata vocas?* invertis, mutas; uti fata *verti, flecti, mutari*, dicuntur; aut *quid petis iſtis* trabibus ſeu navibus (h. in earum gratiam; non ut Burmann. *pro iſtis*). *immortale fas*; h. l. pro conditione; ut jus. *certuſque incerta*; ut ab initio ſtatim certum et exploratum habeat Æneas, in periculis inſtantibus ſe incolumem fore. 98. *defunctæ*, quod plenius VI, 83 *magnis pelagi defuncte periclis*. 105. *amnes rapidos et atros* voluit dicere. 106. Inferiora

Ergo aderat promiſſa dies, et tempora Parcæ
Debita conplerant; quum Turni injuria Matrem
Admonuit ratibus ſacris depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis offulſit, et ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutæ,
Ite, deæ pelagi; Genetrix jubet. Et, ſua quæque,

108. *complerunt* Zulich. a m. pr. *complerent* Dorv. *compulerant* Leid. ——109. *ratibus ſacris* poſt Pier. Heinſius ſecundum libros meliores; vulgares: *ſacris ratibus*. Cerda, lapſu puto calami, *f. trabibus*. Diomedes lib. II laudat: *ratibus ſacras d. t.*——110. *effulſit*, quod jam e Naugerii emendatione tenebamus, Heinſ. e melioribus, Romano quoque aliiſque Pier., in quibus *effulxit* vel *obfulxit*; cf. inf. 731. Vulgg. *effulſit*. cf. Heinſ. ——111. *nimbos* Goth. ſec. *nubes* Sprot. pro var. lect.——112. *Idæumque chorum* Zulich. *Idæique cori* Dorv. *Idæique chori tum vox h.* videntur alii junxiſſe, ut Donatus: ut *vox chori* I. audiretur; ſed languet ſic oratio, *cum vox* duo Rottend. *per aures* pr. Rottend. a. m. pr.——117. *genetrixque jubet, ſua* aliquot Pier., minus bene.

hæc Homericis Iliad. λ, 578 ſq. judicant Grammatici apud Macrob. V, 13.

107. *debita* fato; VII, 120 *fatis mihi debita tellus*. 110. *Hic primum*. Argutatur cum aliis Catrœus, etſi Burmannus non improbat, dum reſpici credit ſeriora tempora, quibus Cybele Peſſinunte fuit arceſſita Romam et templis recepta. Nam *primum* refertur ad v. 112 *tum* vox audita. 112. Paullo durius, ſed, ut poëticam orationem decebat, junctum: *nimbus Idæique chori*, viſus nimbus, nubes tranſcurrere per cælum, et viſi ſunt chori, h. e. chorus, qui Matrem deum comitari ſolebat, Corybantum puta, in nube illa abditus et incluſus. Pro commentario eſt Ovidii locus Met. XIV, 536. 537. 538, ubi hoc idem prodigium exponitur imitatione Virgilii. Etiam in ſacris adventus deæ, etſi non viſæ, magno ſtrepitu tibiarum et tympanorum declarari ſolebat. 114. Tum dea Teucros vetat *laborare*, et navibus defendendis operam dare.

118.

Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt. Hinc virgineæ, mirabile monstrum,
Quot prius æratæ steterant ad litora proræ 121
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur et amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
At non audaci cessit fiducia Turno;
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:

119. *diversis* Zulich. *dimersis* sec. Moret. *demergi* Exc. Burm. *aquore* Ven.——120. *mirabile dictu* Rom.——121. *Quot prius.* Notatus versus tamquam alienus et ex lib. X, 223 huc retractus, damnatusque auctoritate meliorum codd., a quibus abest (adde fragm. Vatic.), a Pierio, Ge. Fabricio, Heinsio, aliis, etiam deterioribus, ut Erf. In iis codd. et edd., in quas illatus est, modo ante, modo post sequentem: *Reddunt s. t.* reperitur. In Goth. vero tert. versui demum 142 subjicitur. Variant etiam in voce *proræ*; in aliis *puppes*, in aliis *naves*. v. Pier., Cerda, Burm.; et in *littore* duo ap. Burm.——122. *Reddantur t.* aliquot Pier., et *facies totidem* Ven. *ferentur* pr. Rottend.——123. *animis Rutuli* edd. fere ante Heinf., qui sequutus est Medic. Sprot. (adde Goth. sec. et Erf.) et Gud. a m. pr. *animi Rutulis*, ut oratio varietur. Idem fecerat sup. II, 120. Ego præferam vulgatam hanc: *Obstupuere animis Rutuli*, ut elegantiorem: quam fragm. quoque Vatic. firmat cum Rom.——124. *Turbatus* Rom. *Mestus, Messapus, Mesappus, Messappus*, in libb. *et amnis* Parrhas. a m. pr. ——126. *Turno fiducia cessit* aliquot Pier. omnesque Heinf., exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert., haud dubie insuavius ad aurem.——127. *dictis tollit* sec. Moret. *tollit, dictis atque increpat ultro* Ed. Dan. Heinf. *animos* autem Rutulorum esse, quos tollit Turnus, quis dubitet?

118. *puppes*, non proræ; nam puppes sunt ad littus versæ. v. VI, 3, 4, 5. 122. *reddunt se*, ἀναδύσι; iterum emergunt, prodeunt. 125. quod VIII, 240 minus ornate: *Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.* Quod *Messapus* memoratur, puta factum, quia is inter primos infesti Rutulorum exercitus duces erat: VIII, 6.

126 seqq. Audacia Turni præclare a poëta inter metum

Trojanos hæc monſtra petunt; his Juppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Exſpectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ; rerum pars altera ademta eſt:
Terra autem in noſtris manibus; tot millia, gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant, reſponſa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt et mea contra

128. *petant* alter Hamb.——129. *neque ignes* vetuſtiores Heinſ. et alii. In ſenſu alterius hemiſtichii hærent Intpp.; Faber poſt Ortuin. emendat.: *nunc telaque et ignes*. Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen expedita ſatis per ſe: *bis Jupiter ipſe auxilium ſolitum* (navibus amiſſis, quibus fugere poſſint) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus eſt noſtra opera: *non tela nec ignes expectant Rutulos*. Ex vulgari ſatis uſu loquendi expectamus ea, quæ omnino futura ſunt, adeoque et mala, quæ imminent.——131. *demta eſt* Rom. Montalb. Servius Danielis Goth., pr., et alteri deeſt *eſt*.——132. *in* deeſt Ed. Ven. Burm. *in noſtris manibus* prætulit ordinem Heinſius ſecundum libros; adde fragm. Vatic. In aliis: *in manibus noſtris*, quod quidem mollius ad aures videtur. *gentis* pars codd. Pier. et edd. cum Mediceo. At alii, inter quos Rom., Oblongus et Medic. Pierii, cum fragm. Vatic. *gentes*, haud dubie doctius, ut per appoſitionem ſit: *tot millia*, eaque *gentes Italæ*: pro vulgari *tot millia gentium Italicarum vel Italorum*.——133. *ferant* pr. Hamb. pro div. lect. *Itali* ſec. Rottend.——134. *pro ſe* ſec. Moret.——135. *Stat* deterrimus liber, Franc., cum Goth. tert. *datum eſt* ante Heinſ., qui poſt Pierium meliores libros et exempla ſimilia eſt ſecutus; tuetur *vi eſt* fragm. Vatic. cum Rom. *quid arma* alter Hamb.

cæterorum declaratur. 129. *non tela*, perituri ſunt, antequam nos telis et igni eos petamus. conf. Var. Lect. 131. *rerum pars altera*, pro vulgari: altera res, alterum. Alterum, mare, ipſis intercluſum eſt, combuſta claſſe; alterum, terra, in noſtra eſt poteſtate; nam, Trojanis vallo incluſis, Rutuli loca vicina obſident ac tenent. 132. *tot millia, gentes Italæ*, per appoſitionem, pro vulgari, tot millia gentium Italicarum, ſ. Italorum, in armis ſunt adverſus Trojanos. 134. De his vaticiniis cf. ſupra dicta Tom. II, Diſquiſ. II, ſ. VI. 135. *Venerique* lib. I, 257 ſqq. Turnus tamen ſimpliciter de fatis in Æneæ gratiam a matre Venere quocunque tandem modo ordinatis cogitare potuit. Quod illa Jovem precibus exoraverat,

Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge prærepta; nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt. Peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Femineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parva,

137. *excindere* itidem deteriores: *excidere* Hugen. cum Erf. *ſcindere* duo Moret.— 138. *prærapta* Franc. *an ſolos* ap. Macrob. IV Sat. 4, nec male, etſi mendoſe. vid. Heinſ. *ſolos an* conj. Cuningham.——140. *Si p. ſ.* pars codd. Pier. et Heinſ. et Goth. tert., male probatum Pierio: multo enim gravius alterum eſt: *Sed per. ſem.* Hoc etiam Rufinian. tuetur p. 270, ubi v. Ruhnken. V. C. *Cum p. ſ.* pr. Rottend. Tum *peccaſſe* aliquot Pier. et duo Heinſ. Similis locus apud Silium XVII, 442 *Sed fugiſſe ſatis fuerit* etc.——141. *modo nec* aliquot Pier., unde natum eſſe appareret *modo nunc g.* Ven., etſi ſic corrigebat Markland. ad Statium p. 284. Sed mirum eſt viros doctos in hoc loco nodum quærere, aut in eo ſolvendo adeo laborare potuiſſe. *modo non*, ut *tantum non omne*, quoties non occurrit? *peroſos* recte retinuit Heinſ. Etiam ſatis eſſe debebat ante, ſemel peccaſſe eos, peroſos genus ſemineum modo non omne. *peroſi* Gud. a m. pr. *peroſum* aliquot Pier., multi Heinſ. et Burm., et inter eos Gud. a m. ſec. cum Cariſio et Schol. Statii. In Mediceo erat *peroſos* et emendatum *o* h. e. *peroſus*: ſimilem licentiam deprehendimus in fragm. Vatic. *peroſoi* etiam Rom. exhibuiſſe videtur, et conſtanter illud retinent edd. vett., quas evolvimus.——142. *f. belli* alter Hamb.——143. *mora et* Rom. *diſcrimine parvo*, minus eleganter, pars codd. Pier. et Heinſ. cum ipſo Medic. et fragm. Vatic. a pr. m., et ſic fere edd. ante Heinſ.

oraverat, reſcivimus nos, a poëta nobis proditum. 138. 139. Non ſolus Menelaus raptum conjugis Helenæ ulciſcitur. Homericum Iliad. ι, 340. 341 Ἦ μοῦνος φιλέεσθ' ἁλόχους μεμόρηκεν ἀνθρώπων Ἀτρεΐδας etc. jam Macrob. V, 9 comparavit. Reliqua 140 ſqq. paullo argutiora et ῥητορικώτερα eſſe videntur: ſed, dicat aliquis, ſatis eſt Trojanos ſemel ultimam calamitatem eſſe expertos. Ita vero ſatis etiam habere debebant, ſemel rapuiſſe feminam; quippe qui ex raptu Helenæ ea mala experti ſint, ut *modo non omne* h. e. totum genus femineum peroſi eſſe debeant. *Quibus hæc.* Ex ira oratio durior. Dat iis hoc vallum, hæc foſſa, fiduciam: an non multo munitiora Trojæ mœnia everſa viderunt? Argutum et bellum etiam illud: *leti diſcrimina parva:* quod ſimplicius Homer. Iliad. ο, 628 τυτθὸν γὰρ ὑπ' ἐκ θανάτοιο φέρονται.

146.

Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu conſidere in ignis?
Sed vos, o lecti, ferro qui ſcindere vallum
Adparat, et mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros. Addant ſe protenus omnes
Etruſci ſocios; Tenebras et inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis
Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo:
Luce, palam, certum eſt igni circumdare muros.
Haud ſibi cum Danais rem faxo et pube Pelaſga
Eſſe putent, decumum quos diſtulit Hector in annum.

144. *At non* Heinſ. poſt Pierium e melioribus libris vindicavit: vulgo *An non*. Utramque lectionem Servius memorat. conf. VII, 363 *At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor*; ubi eadem varietas.——146. *At vos* qu. Moret. *Sed vos electi* aliquot Pier. et Reg. cum Dorvill. *ſelecti* Mentel. pr. a m. pr. *o læti* Parrh. a m. pr. *qui* Heinſ. poſt Pier. e bonis libris, ex ſolita elegantia. cf. ſup. v. 51. Vulgo *quis*. *ſcandere* Goth. tert.——147. *Apparet* aliquot Pier.——151. Verſus totus remoratur impetum loquentis Turni, ita ut orationem liberatam eo eſſe pervelim. Obſervat quoque Burmann., Freinſhemium ad Curt. IV, 13, 8, hemiſtichium, ex lib. II, 166 repetitum, ab alia manu adſutum putaſſe. Nunc video Jacobum Bryant hoc ipſum furtum verſus ex alio loco ſubrepti agnoſcere, et Bruncknius cauſſam aliam docte adjicit (præf. p. VI), quod ſecundus caſus Auguſteo ſæculo *Palladi* erat, non *Palladii*. *cæcis* Goth. tert. *latæ* in Rom., in aliis Pierianis, cum fragm. Vatic. a m. pr. *late c. a.*, minus bene.——152. *Nec* alii ap. Burm. *Retineant* Goth. ſec. *cæco* aliquot Pier. cum Regio Burm. *claudemur* Bigot. cum Goth. tert. *condemus* Montalb. *condentur* duo Moret. *alveo* Rom.——154. *faxo* Goth. tert. *et puppe* ſec.——155. *putant* tres Burm., et *ferant* aliquot Pier. et Heinſ. cum fragm. Vatic. *decumum* v. Pier.

146. animoſius, quam Homericus Hector Iliad. μ, 440. Reſpicit arma a Thetide Achilli apportata et claſſem Achivorum. 150. 151. v. ſup. lib. II, 164 ſqq. Inſidias per noctem non ſtruemus: ut *furtum* toties: ut IX, 350. X, 735. XI, 515. 155. *quos diſtulit Hector:* docte pro vulgari, quorum

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam ſperate parati.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, et mœnia cingere flammis.
Bis ſeptem, Rutulo muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuntur
Purpurei criſtis juvenes auroque coruſci.
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.

156. *nunc ideo* fragm. Vatic. *quoniam melior* Ven. et Goth. tert. *diei eſt* aliquot Pier. et Heinſ. cum uno Goth., quod tenuem facit orationem. ——158. *parati* revocavit Burm., quoniam *milites parati* ad pugnam centies dicuntur. Altera lectio ob codicum conſenſum a Pierio et Heinſio erat probata: *pugnam ſperate parari*. Accedit fragm. Vatic.——160. *flammis* Pierii libri et tres Burm.; adde fragm. Vatic.——161. *Bis ſeptem Rutuli* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapſu natum videtur, elegantiæ ſtudio e Mediceo Heinſ. dedit. *qui muros* alter Hamb.——162. *Dilecti* Gud. et unus Goth. *ſequuntur* vel *ſecuntur* pars libb., idque poſt Pier. probavit Heinſ. Romanus cum aliis, etiam edd. *ſecuti*.——163. *Purpurei*, quod elegantius (cf. Cerda), tuentur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars *Purpureis criſtis* exhibent ap. Pier. et Heinſ.——165. *evertunt* Leid. a m. pr. *et. aureos* (binis ſyllabis) Montalb. pro var. lect.

rum conatus et conſilia repreſſit et retardavit per annos decem. cf. XI, 288—290. Hinc eleganter illud Abronii Silonis ap. Sen. Suaſor. II, et in Anthol. Lat. p. 87 *belli mora concidit Hector*.

156. Comparant Odyſſ. μ, 291 ſq. Iliad. β, 381. Malim ego conferri Iliad. Θ, 502 ſqq. 529 ſeq., et τ, 275. Tum priſcæ ætatis mos et militiæ obſervanda eſt imperitia, quod Rutuli caſtra oppugnant, ipſi vallum nullum ducunt, quo ſe tueantur. Nec aliter Trojani, qui Achivorum caſtra oppugnant, Iliad. Θ, ſub f. 160. *flammis* int. vigilias. Ad v. 161 ſqq. cf. Iliad. ι, 85 ſq. et ad v. 165 v. Iliad. Θ, 550. 551. Agmen igitur CIↃIↃCC virorum ſelectorum fuit conſtitutum. 164. alternis excubias et alia munia militaria obeunt: v. Burm. 165. *et vertunt crateras aënos*, inclinant vinum in pocula infundendo: eſſe hemiſtichium Enniaanum, Servius docet.

168.

Conlucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.

Hæc ſuper e vallo proſpectant Troës, et armis
Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontiſque et propugnacula jungunt;
Tela gerunt. Inſtant Mneſtheus acerque Sereſtus:
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores juvenum et rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio, ſortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tenendum eſt.

166. *cuſtodia ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripuiſſet Heinſ. ſi alicubi reperiſſet. Nunc video ſic emendaſſe quoque Cuninghamum. ——168. *Deſpectant* Ven.——169. *t. f. pennas* edd. Nonii Marcelli in *explorare*, ut pinnas valli ſubintelligat, notante Heinſio.——170. *que* abeſt binis Burm.——171. Si *Tela gerunt* eſt, armati ſunt, otioſa eſt lacinia poſt illa: *et armis alta tenent*. Senſus itaque eſto: afferunt, portant miſſilia et alia tela, quibus opus eſſe poterat. *Inſtat* aliquot Heinſ. cum binis Goth. ——173. *juveni* Burm. recepit lectionem Ge. Fabricio olim e Donato probatam. Nulla auctoritas affertur præter pr. Hamb., qui pro var lect. habebat. Agnoſcit tamen etiam Servius lectionis diverſitatem, unde, puto, in ed. Stephanian. venit. Recepit quoque Cuningham. Accipiendum ita de Aſcanio. Verum hunc in modum, puto, poëta dicturus erat: *puero*. *Quos* pater *Æneas*—*Rectores* puero; ut toties aliis locis, *Iulus puer*, *Aſcanius puer*, et *puer* abſolute, ut X, 70; nec unum locum occurrere memini, quo Aſcanius juvenis dicatur; quod contra de Turno ſollenne eſt. Melius adeo erat, conſtantem librorum lectionem retinere: *Rectores juvenum* h. Teucrorum, quos Mneſtheus et Sereſtus ſub ſignis habebant; ut toties *juvenes* pro viris, militibus, turba, et ſic porro dicti occurrunt. ——175. *Exercentque* qu. Moret. *Succedunt variantque vices* g. Nonius Marcellus

168. *armis alta tenent* h. muros, turres obſident armati. 170. *pontes et propugnacula jungunt*; per ipſos muros vias ſeu pontes inter turres, adeoque inter propugnacula ſeu pinnas turrium, faciunt, ut diſcurſus militum liber ſit. cf. Cerda. 171. *tela gerunt*: congerunt et apportant miſſilia, quorum uſus eſſe poterat. conf. Var. Lect. 173. *Rectores juvenum*; Fruſtra de pædagogis cogitant interpp.; ſunt duces militum. cf. Var Lect. 175. *vices*, *quod* explicative, hoc magis doctum

Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis, 176
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibuſque ſagittis;
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;

Marcellus in *tueri*, conſutum ex vſſ. 222 et 164. *eſt* omiſſum in ſec. Hamb.——177. *Ide* Moret. ſec. *Yda* Dorvill.——178. *jaculis* Vratiſl. *levibuſve* duo Burm.——179. *It juxta* pr. Moret. Verum *Et juxta* eſt pro, et una cum ipſo, ἅμα, σὺν αὐτῷ, erat E. *Et Niſum juxta Euryalus* aliquot Pier.——180. *neque* a Pierio pro *nec*. Ed. Ven. *Trojanaque induit.*

doctum adeoque poëticum, quam interpretari: per vices exercet id, quod etc., vel exercet vices quantum ad id ſpectat, quod etc.

176—449. Pervenimus nunc ad epiſodium, Æneidis omnium facile nobiliſſimum, de Niſo et Euryalo, cujus ſuavitas ſumma inprimis ad ſenſum et affectionem amicitiæ ſeſe refert. Sed acceſſerunt tot alia ad animos movendos accommodata: generoſa puerorum indoles; præclara laudis cupido, et virtus nullam mercedem expetens, ipſo facto contenta; reſpectus materni amoris ac pietas; Aſcanii pueri et Alethæ ſenis benevolentia in eos. Singula explicare vel ſaltem notare magiſtris juventutis facile erit: ſed utantur tali loco, ſuadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adoleſcentum, qui alias ſeu naturæ ſeu inſtitutionis vitio ad poëtarum delicias callo obductum palatum habent. Quem vero ne hujus quidem loci dulcedine tactum videant juvenem, eum omni liberali diſciplina indignum judicent. Diomedis et Ulyſſis egreſſum nocturnum ex Iliad. κ poëtæ ante oculos fuiſſe non dubito: viderunt hoc jam veteres: v. Servius ad v. 1 huj. lib., ſed quod amoris mutui affectus, mox metus de juvenum fortiſſimorum diſcrimine, tandemque miſeratio in narrationem illata eſt, hoc Maronis, ſummi poëtæ, ingenio deberi videtur. Etiam acceſſus et tranſitus ad epiſodium lenis eſt et ſimplex. Egerat de cuſtodiis et excubiis; eſt in iis Niſus.

176. Niſum Hyrtaci filium fecit, tantum, puto, quod ex Homero notum erat nomen, v. c. Iliad. β, 837. 838. *Idam* matrem eſſe Nympham habendam quis dubitet? Euryali patrem infra vſ. 201 edit Opheltem, nomen e Thebanis fabulis notum.

180. *Trojana neque induit arma*; otioſum videri debet poſt illa: *non fuit Æneadum*, ſed redemit culpam poëta Homerica forma: ἰδύσατο τεύχεα et ſimilia.

Ora puer prima ſignans intonſa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
Tum quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait, dIne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete eſt.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant; ſomno vinoque ſepulti
Procubuere; ſilent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quæ nunc animo ſententia ſurgat.

182. *que* abeſt Montalb.——183. *Tum* Heinſ. e libb. Vulgo: *Tunc*.——184. *addant* Zulich.——185. *ſit* tres Burm., ſed recentiores.——186. *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. eraſum erat *jam*.——187. *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihi* non otioſe vacat: eſt pro, *mens mea*; tum *placita* duo Burm. *eſt* abeſt a binis aliis.——188. *qua* alter Hamb.——189. *Lumina clara* vitioſe alter Hamburg. *vera* Menag. pr. *vino ſomnoque* Dorvill. *ſepulti* recepit Heinſ. aliquot codd. (adde Serv.) auctoritate, poſthabita prærogativa Codd. antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus *ſoluti* legitur, ut orationem variet poëta: occurrit enim idem hemiſtichium inf. 236.——190. *Perſpice* et *Proſpice* variant codd. Heinſ. et Burm.——191. *et* abeſt Ven. *aut quæ nunc* aliquot Heinſ. et Burm. cum binis Goth. *anima* Gud. *ſurgit* duo Burm.

ſimilia. 181. Ex Homerico Odyſſ. κ, 278. 279 (adde Iliad. ω, 347. 348), ut jam Macrob. notavit Sat. V, 13. *juventam* vero *primam* auſus eſt dicere pro lanugine pubertatis. 182. Laudant et hic Homericum illud: ἵνα θυμὸν ἔχοντες Iliad. π, 219. 185. verſus alti et gravis ſenſus! ἐνθυσιῶσι multi homines, non tam animo magnæ rei imagine intuituve inflammato, quam potius perturbatæ mentis affectu commoti. Odyſſ. δ, 712. 713 εἴ τις μὲν θεὸς ὤρορεν, ἠί καὶ αὐτῷ Θυμὸς ἐφωρμήθη. *dira* ſimpl. auget, ingens, vehemens, cupido. 186. 187. uti Iliad. κ, 220. 221 Νέστορ, ἦμ' ὀτρύνει κραδίη etc. 191. Minus bene Intpp., quaſi alterum ſit, de quo dubitet, alterum, quod certum ei ſit: Itaque turbant in ſeqq. 194. 195. Sed

dubitare

Æneam adciri omnes, populuſque patreſque,
Expoſcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt: nam mihi facti
Fama ſat eſt: tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros et mœnia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum percuſſus amore

192. *Æneam accirique* duo Burm. *omnis populuſque* unus Pier. et tres Burm., quod deterius. *populique* Dorvill. cum binis Goth. *populuſque* Parrhaſ. duo Rottend. et vetus codex Pier., qui Romanus eſt, ut vetus ſcriptura ſit.——193. *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb.——194. *Sic tibi* Goth. pr.——195. *Fama ſatis* Zulich. et Dorvill. *cumulo* duo. *video* ſec. Rottend. *aperire* aliquot Pier., quod per ſe non malum eſſet. *ſub alto* Bigot. Turbant virum doctum *muri* et *mœnia* junctim appoſita de eadem urbe; tenendum ſcilicet, mœnia eſſe locum ad muros. De palatio vix mœnia dicta, ne lib. VI, 549 quidem.——197. *percuſſus* Heinſ. poſt Pier. e libris, Alii *perculſus*, perpetua varietate. *tanto percuſſus* alter Hamb.

dubitare quoque eſt deliberare, animo agitare et volvere. Bene Serv. *dubitem id eſt cogitem.* 193. *reportent:* an: ab illo? ita ſuppl. an mox rediturus ſit; ſin de illo: quid ille agat. Hoc friget, puto. Quod nunc in votis habetur, eſt, ut ſint, qui portent ad Æneam certa; quo ille reditum maturaret, ubi Trojanos obſideri accepiſſet; ergo et hic *reportare* pro ſimplici. Æneam autem adhuc apud Evandrum morari credebant verſ. 196. 194. Præmium, quod pro tanto auſo poſcere poterat, generoſus puer concedere vult amico Euryalo: ipſe laude facti contentus eſſe. Dicas: at inf. 234 ſeqq. nihil tale poſtulat Niſus. Verum antevertit ejus poſtulata generoſa voluntate Aſcanius pollicendo præmia vſ. 252 ſqq. Mox v. 197 *laudum* eſt pro laudis. *laus*, κλέος, factum præclarum atque etiam virtus, ut inf. v. 252. V, 355. VIII, 273 al. Sed ut de toto Niſi et Euryali conſilio ſatis conſtet, locorum ſitus apud animum adumbrandus eſt: Agrum Oſtienſem et oſtia Tiberis ad animum revoca. Caſtra Trojanorum ad Tiberis fere oſtia in orientali littore erant ſita, vid. Excurſ. III ad lib. VII, a dextra mœnia ad amnem pertingebant: cf. inf. 469. 790. 815, quam partem mox Turnum, caſtris incluſum, petere videbimus. Ab eadem parte a tergo navium erat ſtatio ſup. v. 68. Frontem caſtrorum verſus mare fere ſpectaſſe neceſſe eſt. A ſiniſtra parte porta ad mare ducebat: v. inf. 238. Hac illi egreſſi, Rutulis excubias negli-

Euryalus; ſimul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adſuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Ænean et fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemtor, et iſtum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.

198. *adfatus* Sprot.——199. *tantis a. rebus* Macrob. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte ſe habere!——201. *te ſolum* Dorv.——202. *Terrorem Argolicum* Parrh.——204. *facta* duo Burm. *fama* Rom.——205. Schol. Statii ad Theb. I, 607 *En hic eſt*, ad III, 603 *Iſthic eſt*. Cuningham. conj. *Eſt, eſt hic*. Scilicet ſi altero modo ſcriptum fuiſſet, alterum conjecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire ſolet; tum *vitæ contemptor* Sprot. pro div. lect. *et ipſum* pr. Zulich.——206. *credit* ſec. Moret. *quo tendit* duo Burm., male. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert.

genter agentibus ad tumulum tendere volebant, ſub quo viam ad Palatium ſ. Pallanteum, urbem Evandri (ſup. VIII, 53. 54) reperiri non dubitabant: cf. v. 195. 196. Succeſſerat audacia in trajectu per Rutulos facto, et læva v. 372 viam tenebant, cum, ecce, equites a rege Latino miſſi verſus caſtra tendunt. A Laurento urbe via ſecundum littus ad illa loca ducebat. Deprehenſi igitur Niſus et Euryalus fugiunt in ſilvam, vſ. 378, Laurentinam ſcilicet, unde Niſus quidem verſus lacum Albanum elabitur v. 387 ſqq., ſed Euryalum ſe non ſubſequutum videns, iterum ad ſilvam reverſus cum amico ſuo interimitur. conf. eund. Excurſum et adde Var. Lect. ad v. 387. Certamen hoc inter amicos Silius non infeliciter tranſtulit ad contentionem ſimilem inter Imilcen, uxorem, et Hannibalem lib. III, 108 ſqq., et v. 78 ſqq.

201. Agnoſcunt intpp. veſtigia Homerici loci Iliad. ν, 198. 199. 202. *Non—ſublatum*; natum in bello ad Trojam geſto innuit. conf. Serv. *nec*, et quidem *tecum*, quam ſuaviter *talia geſſi:* ut ſc. tu refugere poſſis, et nolle me ſocium ſuſcepti facti adjungere. Igitur jam experimenta virtutis ſatis clara ediderat juvenis fortiſſimus, 205. 206. Verſus omnium,

Niſus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, autquicumque oculis hæc adſpicit æquis.
Sed, ſi quis (quæ multa vides diſcrimine tali), 210
Si quis in adverſum rapiat, caſuſve, deuſve,
Te ſupereſſe velim; tua vita dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemtum
Mandet humo ſolita; aut, ſi qua id Fortuna vetabit,

210. *qui* Moret. qu.——212. Heinſ. in ora codicis *vitæ* adſcripſerat, ut eſſet *ætas vitæ*, *dignior* autem pro juſtior. Hoc eſt argutari. *tua ætas*, juventa, *dignior eſt vita*.——213. *Si qui* Gud. a m. pr. *Si quis* vel *Set quis* pr. Rottend. *pugnæ* alter Hamb. *pretioque* duo Burm.——214. *ſolita*: ita inde ab Aldd. editum. A Dan. Heinſio admiſſum *ſolida*, quod damnabat Nic. Heinſius; repoſitum tamen ab eo *ſolita*, iterum expulſum a Burmanno, qui *ſolida* tuetur. Eſt ſane permutatio illa obvia et frequens. cf. Culic. 99 *ſolidum carmen*, imo *ſolitum*; tum *ſolita* legerat Serv., ita quoque Erf. et Dorvill. *ſolita, ſi qua*, et è Mentel. *ſolito*. vid. Waſſ. ad Salluſt. Jug. 52 f. Burmannus tamen movet difficultatem: quomodo advenis Trojanis humus dici poſſit *ſolita*. Scilicet humus non de Latii ſolo, ſed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari ſollenni more ſolemus. *Solida humus* vix placere poteſt, et ſic reſpectu naufragiorum

nium, quos memini, ſententiæ generoſitate et magnanimitate præſtantiſſimi. Senſum, quiſque ſuum, excutiat, et juvenes ingenue natos obſervet, annon lecta et percepta ſententia exultent! Habent ſimile quid loca, Horatii illud: *animæque magnæ Prodigum Paullum* (quod Statius III, 603 *largusque animæ, ſi ſuaſerit ira*), et Lucani de Germanis: I, 461 *animæque capaces Mortis: et ignavum, redituræ parcere vitæ*. Quanto exilior Statii oratio, ubi h. l. expreſſit, Theb. I, 607 juvenes *Famam poſthabita faciles extendere vita*. Eſſe autem *bene emere*, æquo vel vili etiam pretio emere, notum eſt; oculos *æquos* v. 209 eſſe propitios, in promtu eſſe debet. Mox 213 *raptum* non, occiſum, ſed ereptum, ſubductum e pugna: ut toties apud Homerum fit, ubi ἐκπέλλεται, ἐκπρύται, ἐκπάλιε-

ται.

Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro.
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſſa doloris:
Quæ te ſola, puer, multis e matribus auſa,
Perſequitur, magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: Cauſſas nequidquam nectis inanis,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit.

rum et pereuntis in mari inſepulti cadaveris dicta accipitur; nec dicendum, eſſe epitheton mere ornans, vi oppoſiti maris, ſeu aëris, qui rarus, tenuis: eodem modo, quo ὑγρὰ θάλασσα. Nec magis *ſolita Fortuna* placet, ut Servius verba jungit: qui unde hoc habuerit, præclara docet nota Julii Pomp. Sabini: "*Apronianus*, inquit, *diſtinguit*, mandet humo: *Vel* (leg. *ut*) *dicas* humo ſolita, *id eſt quia ſolitum erat humare homines. Alii legunt:* id ſolita, pro, *id ſolitum. Alii* ſolita fortuna, ſcilicet *invidere magnis rebus.*" Cæterum Aproniana lectio recepta olim fuit a pluribus. Sic diſtingui videtur in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipſo Mediceo: *Mandet humo: ſolita aut ſi qua id fortuna vetabit.* Revocavimus *humo ſolita*, ſollenni, quod codd. et poëtici uſus auctoritatem ſenſumque habet. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *ſolitum* habere. *vetabat* tres Burm., et unus *vetavit.* Goth. tert. *negabit.*——216. *Ne m. m.*—*cauſſa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373.——217. *multis a m.* Rom. *multis e matribus una* aliquot Pier. *tantis e m.* apud Serv. ad XI, 35.——218. *Perſequitur* poſt Pier. Heinſius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vett. edd. *Proſequitur.* Sed *perſequi* perſeverationem ſequentis notat. *magnæ*—*Aceſtæ* malit Trappius: ſed *magnus* heroum epitheton commune ac perpetuum.——220. *Nec me immutata* fragm. Vatic. a pr. m. *ſedit* vitium non modo ed. Maſvic., ut Burm. putabat, ſed et Nic. Heinſ. ed.

ται ὁ νεκρός. 215. *Abſenti* de eo accipio, cujus corpus non extat, quod ſepeliri poſſit; itaque inferiis et cenotaphio defungendum eſt. Ita debebat Cerda accipere Pindaricum ἄφαντος Ol. 1, 72. 217. *Quæ te ſola.* Difficultas hic moveri poteſt, Spencii exemplo, quod inf. lib. XI, 35 tota turba Iliacarum matronarum memoratur, quæ Italiam adire non refugerit, h. l. omnes dicuntur in Sicilia remanſiſſe præter Euryali matrem. Sed nec hoc quiſquam in animum inducet, poëtam Trojanos voluiſſe ſine uxorum comitatu ad Italiam adducere. Manſit in Sicilia ſenum et infirmorum inutilis turba: cf. lib. V, 715 ſq. 767. Inter longævas itaque matronas ſola Euryali mater fuit, quæ in Sicilia manere nollet. Similem difficultatem moverant veteres Intpp. ad v. 192 *patres.* vid. Pompon. et inf. ad lib. XI, 35. *mœnia Aceſtæ*, Segeſtam urbem. vid. lib. V, 755 ſqq. 219. *nectis cauſſas* ductum eſt eo, quod prætexere cauſſas aliquis dicitur; et 220 ornate,

pro

Adceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat. Illi
Succedunt, ſervantque vices; ſtatione relicta
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia ſomno
Laxabant curas et corda oblita laborum:
Ductores Teucrum primi, delecta juventus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuntius eſſet;
Stant longis adnixi haſtis, et ſcuta tenentes,
Caſtrorum et campi medio. Tum Niſus et una

222. *variantque* Nonium videri legiſſe, notat Burm. Sed v. 164. 175 ——223. *comes Niſus* alter Menag. *niſu* ſec. Rottend. *reviſunt* aliquot. Pier. *requirit* Oudart.——225. Idem fere verſus ſup. IV, 528.——226. *primi Teucrum* tres Burm. *primi et delecta* olim edd. multi codd. Sed ſecundum meliores ejecit *et* Heinſius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad conſilium ſenes poëta adhibere debebat, non juvenes. Hærent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *juvenes* omnino pro viris dici; reſpectu ætatis ſaltem militaris.——227. *Conciliumque* codd. Pier., noto errore. *ſummi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro var. lect. et Parrhaſ. Utrumque bonum et poëta dignum, *agere et habere conſilium*.——228. *n. iſſet* aliquot Pier. *iret* pr. Hamburg. pro div. lect.; et ſic ſane alibi, v. c. Æn. II, 547 *Nuntius ibis Pelidæ genitori*. Sed utrumque ſollenne poëtis. cf. Burm.——229. *obnixi* Gud. a m. pr. *innixi* apud Nonium Marcellum in *longus*.——230. *campi in medio* multi edd. et ſcripti. *in campi medio* Vratiſl. *et* abeſt Leid. *campis* Medic., quam Apronianam lectionem eſſe cum per ſe intelligitur tum a Julio Sabino notatum eſt. *et medio campi* alii ap. Pier., ſed *campi medio* recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom. Caſtra erant in campo, adeoque ipſa caſtra campum intra vallum habebant.

pro mutari non poteſt. Mox excitant commilitones, qui in ſtatione excubiarum in ſuum locum ſuccedant, dum ipſi ad *regem*, Aſcanium, ἄναχτα tendunt.

224. Orditur narrationem eodem modo, quo Homerus ſuam de Ulyſſis et Diomedis exploratione Iliad. x, 1 et 195 ſq. cf. ſup. VIII, 26. 227. Lucilii eſt verſus: *Conſilium ſummis hominum de rebus habebant*. Serv. 229. Egregia conſilii iſta heroum ætate habiti adumbratio; cujus paſſim in vetuſtis monumentis exempla occurrunt. *Stant* longis *adnixi haſtis*: vide v. c. Iliad. Σ, 493 ſqq. de Hectore. 230.

Caſtro-

Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
Adcepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tum ſic Hyrtacides: Audite o mentibus æquis,
Æneadæ; neve hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſoluti
Procubuere; locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto;
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur; ſi Fortuna permittitis uti:

233. *A. partus et miſſum* Goth. tert.——234. *Tunc* ante Pier.——236. *ſoluti* repoſuit Heinſ. cum Medic. et aliis, etiam Pierianorum parte (*ſolutis* Rom.): ut varietur oratio. Alii cum Servio *ſepulti*, quod relictum voluit verſui 189. Goth. tert. *gravati*: obvium utique et alias, ſed non h. l. obtrudendum.——237. *Conticuere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrhaſ. Goth. tert. Erf. cum Donato et edd. aliquot: Zulich. *Convenere* vel *Conticuere*: ut mirer Heinſium non et h. l. variari verſum 190 voluiſſe. *proſpeximus* Ven.——238. *Quod p.* Leid. *quæ proxuma ponto eſt* aliquot Pier. et Goth. ſec.——239. *ac tendit ad æthera fumus* Goth. tert.

Caſtrorum et campi medio; campus nunc explicative de caſtris, quæ in campi planitie erant. 232. *Rem magnam* ſe afferre et *pretium moræ fore*, ſcil. quam ſuo adventu afferant conſiliis; ſeu ſimpl. *mora* pro tempore, quod nuntio audiendo impenſuri ſint; Alii ſic acceperant, ut *pretium* ſit pro pœna, noxa, quam luituri ſint, ſi non exemplo ſe admittant. v. Serv. *trepidos* pro feſtinis, ut ante, *alacres* pro concitatis, poni a poëta, memoria tenendum: item, mox 236 *ferre* eſſe nuntiare. De ſitu caſtrorum v. 238 vide ad v. 197. *inſidiæ* h. l. ad clandeſtinum egreſſum referendæ ſunt. Porta igitur, quæ ad mare ducebat, duas vias oſtendebat, quarum altera Laurentum et per caſtra Rutulorum ducebat, qui ab his partibus venerant ad oppugnanda caſtra; altera ad lævam et a tergo caſtrorum in interiores terras.

240 ſqq. Si fortuna permittitis uti nos, ut in hac hoſtium incuria et ſocordia, caſtra clam erumpamus: *mox cernetis Æneam quæſitum*, h. e. inven-

Quæſitum Ænean ad mœnia Pallantea
Mox hic cum ſpoliis, ingenti cæde peracta,
Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem,

241. *et mœnia*, h. e. quæſitum Æneam et mœnia, codd. Pier. inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinſ. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vett. *ad mœnia* tamen editur inde ab Aldd. Pendet judicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpretatione, quam ſecundum illam feceris. Quid alii ſequuti ſint, ex interpunctione eorum aſſequi non licet. Verum dupliciter interpungi et conſtitui locus poteſt; aut ſic, ut olim et ipſi fecimus: *Si Fortuna permittitis uti, Quæſitum Ænean ad mœnia Pallantea: Mox hic cum ſpoliis, ingenti cæde peracta, Adfore cernetis* ſc. *nos*. Ita haud dubie præſtat, *Æneam et mœnia* legere. Contra *ad mœnia*, apud mœnia, impeditam facit orationem. *quæſitum*; ad quærendum; ut in illo: *Miſſa eſt illico ancilla arceſſitum obſtetricem*. Diſplicet tamen vel ſic: *ſi fortuna permittitis uti quæſitum*. Ita ſaltem præſtaret verſum *Quæſitum* infra poſt verba: *nec nos via fallit euntes*, collocare: quod etiam olim nonnullos feciſſe e Servio diſcitur. Inter hæc tamen non illud quærebatur, ut ipſi *cum ſpoliis* et *cæde peracta* mox adeſſent; quod omnino animo concipere non debebant juvenes, nec promittere, a conſilio hoc ſaltem ſeniores eos debebant deterrere; verum, quod quærebatur, erat hoc, ut Æneæ nuntiarent, caſtra obſideri, eumque ocius reducerent. Hæc cum ita ſint, monitis viri docti pareo, et alteram nunc rationem amplector, quam in Notis expoſui; etſi nec eam ſatis placere ingenue fateor. Alienum enim etiam ab Æneæ reditu hoc, ut *cum ſpoliis, ingenti cæde peracta*, ille adeſſet. ——243. *fallet* Medic. Poſt *urbem* vſ. ſequ. interpungebant alii ante Heinſ. Nos interpunctionem mutavimus vſ. 243. 245.——244. *primam* Heinſ. poſt Pierium defendit. Apud Nonium *primum*. Tum *ſub mœnibus* Gud. Leid. et Regius; nec adeo male, ut viderint urbis primam partem ſub mœnibus. Sed codicum auctoritate et epitheto *obſcuris* ſatis defenditur *ſub vallibus*. Sane Palatium in monte erat ſitum: cf. VIII, 53. Jam vero nolim dicere: oppidum in clivo montis poſitum ſignificari poſſe: *primam ſub vallibus urbem*; nec, puto, bene latine dictum foret: *primam ſub vallibus urbem*, ante vallem ſitam aut primo conſpectam. Sed amplectar rationem ſimpliciſſimam, quam Servius quoque propoſuit: ut *ſub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos *in* obſcuris vallibus poſiti vidimus etc.

inventum, *hic affore* reducem. cf. Var. Lect. *Fortuna*, occaſione, inquit Burm., ut Servius. Recte quidem; ſed Fortuna multo latius patet multoque ornatius et potentius verbum eſt. 244. Expeditiſſimum eſt, ut *vidimus* ad verba *ſub vallibus* retrahatur; ut ſit: nos, venatu ulterius proyecti, in obſcura

Venatu adſiduo et totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
DI patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos juvenum, et tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans, humeros dextraſque tenebat
Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus iſtis,
Præmia poſſe rear ſolvi? pulcherrima primum
DI moreſque dabunt veſtri; tum cetera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi

245. *tutum* ſec. Rottend. cf. Burm.——246. *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom. Sprot., bini Hamb., ſed prior a m. ſec. et Ed. Ven. cum Goth. tert., ſed magis poëtica forma *animi*. Vulgari forma eſt aliquis *animo maturo*; tum exquiſitius *maturus animo*, tandem græca forma *maturus animi*. Sic ævi *maturus* Æn. V, 73. Hoc ipſum *ævi m.* legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte. v. ad I, 121; alii *Aletis*, hoc quoque Jul. Sab. *Aletibes*. *Alætes*.——247. *Dii patrii indigetes*, *quorum ſub* Parrhaſ. e gloſſa, ut bene Burm. notat. *nomine* Franc.——248. *paraſtis* Goth. ſec.——249. *et* e codd. intulit Heinſ. ſecundum Picrium; Scilicet ſi jam ante receptum offendiſſet, hoc egiſſet, ut iterum tolleret.——250. *dextramque* pr. Hamb. *tenèbant* Rom. et alter Menag. *ferebat* vel *terebat* alter Hamb.——251. *multum* Oudart.——252. *digna viris* Ed. Ven. *pro laudibus iſtis* repoſitum ab Heinſio e Medic., cæteriſque præſtantioribus, adde Rom., alioſque Pierianos cum Servio. Idem hemiſtichium inf. X, 825. Editum vulgo: *pro talibus auſis*, quod pars codd. et Macrob. VI, 6 agnoſcunt. Interpolatum eſſe ex lib. II, 535 obſervat Burm. Altera lectio doctior et exquiſitior: *laudes*, virtus; conf. ſup. ad IX, 197. VIII, 273.——253. Duo Burm. diſtinguunt: *ſolvi pulcherrima? primum*.——254. *Di memoreſque* Leid. a m. ſec. *tum et cet.* pr. Hamb. *reddat* duo Burm.

ſcura valle collocati vidimus e longinquo Pallanteum in edito loco poſitum. 248. Putant reſpici Odyſſ. δ, 754 ſqq. Mox *certus* aliter quam v. 96 et alibi; eſt is, cui certum, decretum, aliquid eſt, adeoque conſtans, firmus, fortis. 252. *laudes* et hic pro virtute, pro factis ſtrenuis. cf. ad v. 197. 255. *integer ævi*; Argutantur Intpp. Aſcanius eſt integra ætate,

Aſcanius, meriti tanti non inmemor umquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penatis,
Aſſaracique Larem, et canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor (quæcumque mihi fortuna fideſque eſt,
In veſtris pono gremiis): revocate parentem: 261
Reddite conſpectum; nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Ariſba;
Et tripodas geminos; auri duo magna talenta; 265

257. *g. recepto* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex v. 262. Totus verſus aberat a Goth. tert., male.——260. *eſt* abeſt Ven.——262. *reducto* duo Moret. ex v. 257.——265. *geminas* duo Burm., indocte. Tum Petitus Obſſ. I, 4 diſtinguit *tripodas geminos auri, duo magna talenta* ſc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in *magno talento*: quod non ad poëticam (cf. ſup. ad V, 248), ſed ad numariam ſubtilitatem exigit, quæ a poëta aliena eſt. Tum *tripodas aureos* equidem memorari non memini; ſed fere æreos.

ætate, adoleſcens, inprimis reſpectu parentis; decedit annis, ætati, vitæ, tamquam ſummæ, nobis deſtinatæ pars aliqua quotannis, ſeu quotidie; ut apud Horatium aliquoties: II Carm. 5, 13 ſeq. Art. 175. Pueri aut juvenis in ἀκμῇ conſtituti quodam modo eſt ſumma annorum integra, nondum imminuta. Itaque h. l. ornat epitheton: nihil amplius. *Vos —Niſe*, ut inf. 525 *Vos, o Calliope*; nota figura. 259. *Aſſaraci Larem*; non, tamquam Aſſaracus Lar fuerit, ut Cerda et alii, ſed pro Lare majorum, inter quos fuit Aſſaracus, doctius hunc unum memoravit poëta, ut ſup. I, 284 *domum Aſſaraci* dixerat. Recte Serv. "*Aſſaraci larem*, id eſt familiæ noſtræ vel generi proprium." 260. Laborant Intpp. in *fides*, inde poſt Servium. Sed *fides* exquiſite pro ſpe et voto ſæpe ponitur: quæcunque mihi fortuna, et quæcunque mihi fides in fortuna, ſeu ſpes deſideratiſſimi reditus parentis eſt.

263. In præmiis pollicendis locus ante oculos Iliad. ι, 122 ſeqq. Sapientius etiam hæc omnia adornata a Virgilio. Nam apud Homerum minus honeſte Dolon præmia poſtulat Iliad. κ, 321 ſqq. *devicta genitor quæ cepit Ariſba*: De urbe hac circa Abydum ſita v. inprimis Strabo XIII, pag. 882. 883. Steph. Byzant. h. v. ibique Holſten. cum Euſtathio ad

Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, et prædæ ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum, clipeum criſtaſque rubentis,
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſque dabit, ſuaque omnibus arma:

266. *dat*, δώσει; ſic inf. *mittit* v. 361 pro *miſit*. Sed crater cum verſu abeſſe poterat. Deficit quoque copula; debebat ſaltem *talenta, et C.*——267. *Cum vero* pr. Hamb. *Italiam capere ſc.* aliquot Pier.——268. Servius alios *dejicere*, ſeu potius (ut X, 554) *deicere* ait legere: ſic *dejectam ſortem* Æn. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rottend. *dicere ſortem*, quod admodum placet Heinſio: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit, ſortem is, qui ſortiendi facit poteſtatem: vid. Heinſ. ad V, 486. *Ducere* autem ſortem poëta ornatius dixit pro ſimplici: *ſortiri*, ſortitione diſpertiri prædam.——269. *Vidiſtis* aliquot Heinſ. et Burm. cum Macrob. VI, 6. *quis ibat* Franc.——270. *ipſum illum*, ſc. equum; diſtinctio eſt a Servio. *criſtaſque comantis* Rom.——271. *nunc jam* Dorvill.——272. *lætiſſima* aliquot Burm., ex more.

varia Homeri loca Iliad. β, 837 et al. Difficultas hic in eo ineſt, quod Ariſba, Troadis urbs, Trojanis auxilia ab Aſio adducta miſit. Eandem ab Achille everſam eſſe Servius tradit, neſcio qua auctoritate: ſed ſi qua fuit, ad Ariſbam in inſula Leſbo ea ſpectaſſe videtur. Noſtra vero Troadis Ariſba quomodo a Trojanis capi potuerit, dubitatur. v. Serv. Sed repetiit hoc poëta ex rebus, quæ Trojanum bellum anteceſſerant: de quibus cf. Excurſ. I* ad h. l. Potuit igitur fabulam ſequi, quæ cum pluribus aliis de rebus Trojanis narrationibus intercidit. *magna talenta* e poëtica ratione, ut ornet. Nam, quod partes in ſe continet, totum *magnum* eſt reſpectu partium: v. ad lib. V, 248. *Cratera* autem *antiquum* int. antiquo opere. 267. Color orationis ex Homero eadem in re Iliad. ι, 135 ſqq. *capere Italiam* magnifice, ſi ſedem obtineat et terram in Latio, quam inhabitent Trojani, et prædam ſortiri, diſpertiri, contigerit. 270. 271. habebis equum exſortem, γέρας ἐξαίρετον, et Turni ſpolia. Illuſtret rem Cerda. v. V, 534. VIII, 552. 272. 273. Promittit duodecim mancipia, ancillas et pueros. *Matres* poëtæ ſimpliciter ſunt feminæ; non gravidæ. Quod vero adjecit

ſuaque

Inſuper his, campi quod rex habet ipſe Latinus.
Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Adcipio et comitem caſus conplector in omnis.
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus;
Seu pacem ſeu bella geram: tibi maxuma rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit; tantum: Fortuna, ſecunda
Aut adverſa, cadat. Sed te ſuper omnia dona

274. Variant codd. ap. Pier. et Heinſ. ac Burm., etiam noſtri, una cum edd., mirum in modum: *Inſuper his campis quod* (ut Rom.) vel *quos*, ut Goth. tert. *In ſuper his campi, quod. I.—id campi, quod. I. is campi quis*, vel, ut Foggin. exprimi curavit, *quos* Mediceus (Heinſius accipiebat *quis* quibus habitat, quod parum placet): *I. bi campi quos*, et *I. bis campi quos*, et *campos quos*. Recte Heinſ. prætulit, quod vulgatum vides. Proclive eſt videre erroris cauſſas in exquiſitiore ratione grammatica τοῦ *inſuper bis* et *campi quod*.——275. *Tu* Bigot.——277. *amplector* Leid. ——280. *Contra quæ* pr. Rottend.——282. 283. Hic velim Burmannus nos docuiſſet, qualem ſententiam horum verſuum animo teneret. Interpunxit poſt *tantum: Fortuna ſecunda Haud adverſa cadat*; quæ equidem non aſſequor. Scilicet duplex eſt lectio loci et interpunctio: altera, quam Servius tuetur et diſerte exponit: *aut adverſa cadat*. Sic fere editur. Ex hac locus interpungendus: *Me nulla d.—arguerit: tantum: Fortuna*

ſuaque omnibus arma, obſcurum eſſe poteſt, ſi ſervos cogites. Sed *captivos* memoravit, quos armatos ceperat, armiſque adeo ſpoliaverat. 274. Recte Servius ad τὸ τίμιους, ſeu portionem agri regibus priſcis pro honore aſſignati refert: qualis v. c. erat Bellerophonti apud Lycios Iliad. ζ, 193 ſq., Tarquinio Superbo in campo Martio. Spectat ad hanc ipſam regis ſortem locus circa lacum Albanum inf. vſ. 388, ubi *tum rex ſtabula alta Latinus habebat* h. armenta paſcebat. 277. *Accipio*, facio, *et complector te pectore toto comitem* junge. 279. 280. *tibi maxima rerum verborumque fides* erit et habebitur; tecum omnia conſilia mea et gerendas res communicabo. Quodcunque autem vel cum fide ac fiducia vel propter fidem facimus, id omne *fides* deſignat; ut paullo ante notatum meminimus. 281. 282. 283. Ego vero allaborabo, ut huic

Unum oro: genetrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli eſt
Inque ſalutatam linquo; Nox, et tua teſtis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, et ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnis. Percuſſa mente dederunt
Dardanidæ lacrimas: ante omnis pulcher Iulus;
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.

Fortuna ſecunda Aut adverſa cadat. Ita διόρθωτα habet oratio: *tantum* ſc. de me polliceri audeo, quæcunque fortuna acciderit, ſeu adverſa ſeu ſecunda; ſed pro vulgari *ſeu* dictum *aut*. Tum *arguerit* eſt pro arguet, ſed nec ineleganter. Altera eſt lectio, *haud a. c.*, quod Heinſ. e Medic. aliiſque prætulit, ſi modo codicum auctoritas in tali voce *aut*, *haut*, *haud*, magna eſt. Mentel. pr. *Haud averſa cadit*. Sic interpungendum eſſe patet: *me—arguerit: tantum fortuna ſecunda, Haud adverſa cadat!* In his, meo quidem ſenſu, jejunum eſt illud: *ſecunda, haud adverſa*. Itaque antiquiorem revocavi cum Brunckio. Reſpondet v. 299 *caſus quicunque ſequetur*. Accepit tamen ſic locum etiam Symmachus lib. I ep. 28 ab Heinſio laudatus; et poteſt aliquis cum V. C. Briegleb ſtatuere, tacitam animi præſenſionem et præſagium infelicis exitus his verbis innui. *Tantum ſuper* Parrhaſ. *ſed te ultra o.* Vratiſl.——287. *eſt* in fine abeſt Rom. et aliis Pier. et Heinſ.——288. *nox et tua teſtes Dextera* malit Heinſ. ——290. *Hanc tu* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. ſec. *Hanc oro* Oudart. a m. pr. *Hunc te oro* Zulich. *Tu vero f.* Goth. tert.——291. *Aut ſine me* Exc. Burm. *quo audentior* Ven., interpolate; nam hiatum tuetur ſententiæ clauſula et loquendi intervallum. *audacior* duo Heinſ. ——292. *Percuſſa* Heinſ. poſt Pier. e codd. vindicavit: vulgo, *Perculſum*. Tum *dedere* Medic.

huic forti facto tota vita mea ſit conſentanea: ſive bona ſive adverſa fortuna in eo exequendo uſus fuero. cf. Var. L. Ad pietatis ſenſum præclare ſeqq. ſunt comparata.

294. Locus, ſuaviſſimi affectus plenus, in ſententiam definit ex intimis animi receſſibus repetitam. Conſcientia ac cogitatio, adeoque imago pietatis ſuæ in patrem Æneam, acriter

Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit iſta mihi genetrix, nomenque Creuſæ
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parva manet. Caſus factum quicumque ſequuntur:
Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebuſque ſecundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait inlacrimans; humero ſimul exuit enſem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon

295. *adfatur* aliquot Pier. et Heinſ.——296. *Sponde* Urſin. e Colot., et Heinſ. e Medic. aliiſque defendebat, in quibus vel *ſponde*, vel *ſponto*, *ſponti*, *ſponde o*, erat, ut eſſet: ſponde, promitte tibi, expecta. Burmannus bene monet, ſe dubitare, an Latine dicatur: *ſibi ſpondere*. Si tamen vel maxime Latine ita diceres, tamen præferam: *Spondeo*, tamquam Aſcanii perſonæ egregie accommodatum. Sic inf. 301 *polliceor*. *amina* Sprot. a m. ſec. et Parrhaſ.——297. *Jamque erit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart. *illa* Zulich.——298. *Solum d.* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamb.——299. *Factum caſus* aliquot Pier. *ſequuntur* e Mentel. utroque et ex aliquot aliis recepit Heinſius, ſcilicet tamquam magis reconditum; duo alii *ſequantur*, plures *ſequentur*, etiam apud Pierium, cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus amplectendum cenſeo. Vulgo *ſequetur*.——303. *Hæc ait* edd. apud Pier., et ſic Parrhaſ.——304. *Licbaon* Parrhaſ.

acriter pungit animum Aſcanii, exemplo pietatis in Euryalo erga matrem percepto. Sic inf. X, 824 Lauſo cæſo Ingemuit Æneas, *Et mentem patriæ ſtrinxit pietatis imago*, h. recordatio ac memoria amoris ſui in Aſcanium et quantum ex ſimili calamitate luctum ipſe eſſet ſuſcepturus. Erat igitur *imago p. p.* in Aſcanii mente. Hactenus de verbis. Sententiam ipſam quantumvis reconditam jam in Homero obſervamus, Iliad. τ, 302. 339. cf. Odyſſ. δ, 113. 114.

298. *nec p.* et ipſi imputabo in beneficium acceptum hoc, quod talem filium peperit. Meretur magnam gratiam, quæ te genuit: vel, ut Serv. "debet ab omnibus coli, quæ talem creavit."

303 ſqq. Hæc ex heroicæ vitæ more illuſtranda, quo propriis armis alium inſtruere ſummi affectus pignus erat, conf. Iliad. κ, 255 ſqq., unde hic

Gnoſius atque habilem vagina aptarat eburna;
Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentiſque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt: quos omnis euntis
Primorum manus ad portas juvenumque ſenumque
Proſequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; ſed auræ
Omnia diſcerpunt, et nubibus inrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim ſomno vinoque per herbam

305. *vaginæ a. eburnæ* aliquot exemplaria apud Macrob. V Sat. 9 e vulgari uſu.——306. *horrendique* Goth. ſec. *exuviaſque leonis Horrentis* Goth. tert.——307. *permittit* duo Burm. et Goth. ſec. *Alethes*, *Alætes*, perperam alii. v. ſup. ad I, 121.——310. *Inſequitur* Goth. tert.——311. *Ante omnes* Ven. *animoſque* Montalb. et ſec. Hamb.——312. *mandata dabat portanda* Non. Marcellus et multi ſcripti Heinſ. et Pier. cum Gothanis et Erf., ſed injucundis numeris.——313. *decerpunt* alter Hamb. *diſcernunt* Goth. tert. *inlita* Rom.——314. *votiſque* Leid. pro var. lect. *per umbras* aliquot Burm. et Pieriani: ſed bene illud ſprevit Pierius.——315. *arte fut.* Leid. conf. Not. Potuiſſet refingi: *multis jam jamque futuri Exitio. futura* Goth. tert.——316. Ordinem verborum e codd. et Macrobio ac poëtæ uſu reduxit Heinſ. pro vulgari *vino ſomnoque*. Rom. *per umbram.*

hic locus adumbratus eſt: ut alias, arma permutare. conf. Cerda. Enſis commendatus ab arte Cretenſis hominis: expectabam ab hoc arcum et ſagittas; enſem Creticum non memini. *Vagina eburna* in Odyſſ. Θ, 404 eſt in ſimili munere. 308. cf. Iliad. κ, 272 ſq. primores comitantur abeuntes. 313. *nubibus*; dant ventis, auris, ut toties.

314. Cf. Iliad. κ, 469 ſqq. 315. Impeditam ſententiam facit vox *ante*. Ex ſollenni ratione ſermonis eſſe debebat: ante quam caſtra petunt, ingrediuntur; atqui hoc a re alienum. Tenendum igitur alterum, quod Servius offert, etſi durius, ut *ante* reſpiciat *inimica*, in quo vis lateat, pernicioſa ipſis, unde redituri non erant; igitur *ante* quoad ſententiam

Corpora fuſa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotaſque viros, ſimul arma, jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt. Tu, ne qua manus ſe adtollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, et conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
Exſtructus toto proflabat pectore ſomnum;
Rex idem, et regi Turno gratiſſimus augur:

317. *arreptos* Vratiſl. vid. Not.——318. *inter tela r.* aliquot apud Pier.——320. *audendum eſt* duo Burm. cum Goth. tert.——323. *vaſtabo* multi Pier. et Heinſ., interpolate et ex interpretatione: *dare* pro *facere* exquiſite. *recto te limite* Macrob. V Sat. 9, quod a re alienum. Sed *lata via*; nam ſtrages late facta indicatur. conf. X, 514 et h. l. Burmann. *limine*, *lumine*, et hic aliquot Heinſiani, cum binis Goth.——324. *ſuperbus* emendabat Waddel. Animadv. crit. p. 28; male, addit Burmannus, tapetes enim in caſtris habere, ſuperbi eſt.——326. *Exſtratus* terr. Mentel. *Extractus* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259, quod Ruhnkenius V. C. ex illo natum notavit. *perflabat* plurimi codd. et ed. Ven. *p. vinum* ſec. Moret.——327. Jo. Schrader. emend. *dux*, ne plures Rutulorum reges ſint. Enimvero *Rex* Rhamnes, heroicæ ætatis more, ἄναξ, unus e principibus.

tentiam ex ea voce ſupplendum: *antequam ipſi perirent.* 317. *arrectos currus* (ut inf. 465 *arrectæ haſtæ*) ſublato in altum jugo, et depreſſa in terram parte currus extrema, ſi binis rotis inſtructum currum cogites. *Erecti* currus apud Statium occurrunt, obſervante Burmanno. mox *vina*, vaſa vini, ut bene Serv.

321. Anteit Niſus: Euryalo mandat, ut ſequatur et a tergo omnia tuta præſtet. *conſule*, proſpice, provide. v. Burm. ad Val. Fl. III, 38. *vaſta dare* pro facere, vaſtare. *vocem premit*: aut ſubmiſſa voce loquitur, aut tacet, inquit Servius. Præferam prius. 325. 326. quam ornate! ſola verborum immutatione, pro vulgari: *in tapetibus alte extructis ipſe Rhamnes p.* Poſuit autem tapetes pro pulvinis tapetibus inſtratis. 327. 328.

Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tris juxta famulos temere inter tela jacentis,
Armigerumque Remi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis; ferroque ſecat pendentia colla;
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luſerat, inſignis facie, multoque jacebat

328. *auguriis* Macrob. et Schol. Statii ap. Heinſ. Deerat verſus Goth. tert.——329. *inter lora* Parrhaſ. cum Romano. cf. 318. *inter arma* Goth. tert.——330. *premit Rhemi* ante Pier. lectum, invito etiam metro. *Remum* Dorvill. a m. ſec., ſicque dudum ipſe malui. Nunc video, etiam Jo. Schraderum ita conjeciſſe. Nam agi arbitror de uno Rhamnete rege et augure. Juxta hunc tres famuli, armiger, auriga, tandem ipſe Rhamnes, interimi videntur.——331. *Nanctus* Mentel. pr. *Natus* Dorvill. *ſecant* Goth. pr.——332. *reliquit* plerique ap. Heinſ.——333. Servius et ejus exemplo Barthius ap. Burm. diſtinguebant: *S. ſ. atro: t.* Ita altero loco epitheton minus bene deficit.——334. *Tamyrumque, Tamumque*, vulgg. Alii *Lamirum, Lamurum, Samyrum, Tomyrum, Limyrum, Limirum, Limurum. Lamyrum* tamen Rom. Medic. et alii plerique; pro *Lamumque* Schrader. malit *Numamque* ex v. 454 *Sarranoque Numaque*. Sed v. ib.——335. *Sarranum*, Romanum quoque nomen, Heinſ. prætulit. v. inf. 453. Vulgo: *Serranum.*——336. *inſigni f.* Menag. pr. cum Goth., tert., quæ vulgaris forma. *jacebant membra* Mentel. pr. Parrhaſ. et Gud. a m. pr.

Præivit Homerus Iliad. β, 858. 859.

329—334. Remum (quem expreſſe non nominat), cum trinis famulis, ejuſque armigerum (θεράποντα) et aurigam (ἡνίοχον) opprimit. 333. 334. *ſanguine ſingultantem truncum*, qui collo reciſo ſanguinem emittit ebullientem, ἀναβλύζοντα. Doctius quoque dixit *ſingultantem ſanguine*, pro *ſ. ſanguinem*. Sequitur: *atro tepefacta cruore Terra torique madent:* gravitatis plus habet Homericum: δάπιδον δ' ἅπασ' αἵματι θῦεν, fervebat, æſtuabat, in loco præclaro de Agamemnone cæſo inter epulas Od. λ, 419 et al. 335 ſq. Hæc et ſimilia ornamenta magno ſublegit Homero, qui in his mirus

Membra deo victus: felix, ſi protenus illum
Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.
Inpaſtus ceu plena leo per ovilia turbans;
Suadet enim veſana fames; manditque trahitque
Molle pecus mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: Incenſus et ipſe
Perfurit; ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumque, Herbeſumque ſubit, Rhœtumque, Abarimque,
Ignaros; Rhœtum vigilantem, et cuncta videntem;

337. *vinctus* Montalb. et tert Rottend. *invinctus* ſec. Rottend., non male de vino, quod illigat membra. Sed tamen *multo deo victus* minus abhorrens, quam *vinctus*. Et *vino victus* frequens. cf. ad Tibull. I, 22. De *ſomno* probavit Heinſ. I l. a Burm. laudd.——338. *in* abeſt Hugen. ——339. *In paſtus* nonnulli Heinſ. *In paſtum* Gud. a m. pr.——340. *væſana* Medic. *jejuna* Exc. Burm. *mandique trahique* alter Menag. ——341. *multumque* Rom. *motumque* alii ap. Burm. *et fr.* Parrhaſ.—— 342. *et illa* Parrhaſ. *et ira* qu. Moret.——344. *Herbeſum*, quod e Medic. et aliis prætulit Heinſ. Vulgo, *Hebaſum* et *Hereſum*. Reliquas in nominibus his aberrationes adſcribere piget. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. *Rhœcum* et hic habent alii. Romanus: *Herbeſſumque ſubit, Rhœtumque, Arabimque.*——345. *Ignavum* Waddel. ap. Burman., infeliciter, ut pleræque hujus viri divinationes. Manifeſta eſt in verſu oppoſitio. Malis forte nomen aliud pro *Rhœtum*: illos omnes ignaros, *Rhœcum*

rus artifex. Luſibus et jocis inter epulas Sarranus magnam noctis partem exegerat, et nunc vino gravatus (*multo deo victus*) obdormierat; quanto melius fuiſſet, ſi potationem per totam noctem continuaſſet et in lucem protuliſſet ac produxiſſet! ita enim opprimi a Niſo non potuiſſet. 339—341. Conf. inf. X, 723 ſq. Homericum locum Iliad. κ, 485. 486 ornavit: ſed ornaverat comparationem, qua ſæpe et varie utitur, ipſe Homerus aliis in locis, ut Odyſſ. ζ, 130 ſqq. Iliad. μ, 299. Iliad. ο, 323. 324, unde κλονίων illuſtrat h. l. *turbans* turbas faciens et conſternans pecudes per ovile. Spectat autem comparatio, etſi paullo durius, ad Niſum: Simili modo furebat Niſus. Tum ſubjicitur: *Nec minor Euryali cædes.*

343. *ſine nomine*, ἀνώνυμος, obſcuros, ignobiles. cf. Cerda. *nomen* non modo pro fama, ſed

Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore in adverſo totum cui comminus enſem
Condidit adſurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; et cum ſanguine mixta
Vina refert moriens: Hic furto fervidus inſtat.
Jamque ad Meſſapi ſocios tendebat; ubi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Niſus

cum vigilantem. Offendit quoque ad idem hoc Jo. Schraderus in ſchediis. *inſomnes et cuncta videntes* in ſimili loco Valer. Fl. II, 223 cædi facit.——346. *Sed* non ſine judicio poſitum, pro vulgari *Nam*, aut ſimili: ut ſæpe ſolet——347. *totum cum* ed. pr. Burm.——348. Primum ap. Servium multi diſtinxerunt: *et m. m. recepit Purpureum*; eduxit gladium multo cruore purpureum; idque rotundius exire videtur. Ut nunc eſt: *et multa morte recepit*, nude eſt poſitum eodem ſenſu. *cædes* ut φόνος pro ſanguine. *recepit (receptare* inf. X, 383), οἱ ἐν χροὸς ἔγχος ἀνασπάσωτο (ut Iliad. ν, 574) εἰν ἑνὶ θυμῷ φόνῳ. *multa nocte* Cornutus legerat, Servio notante; haud dubie indocte: nec procedit, ut hoc ipſum cum Heinſio de morte accipias. *multa in morte* Goth. ſec. et Parrhaſ. *multaque in morte*, et Waddel. Anim. Crit. p. 32 *et inulta morte.* Haberet ſaltem rationem, ſi diceres: *multa morte* eſſe dictum de alto vulnere illato certiſſimaque adeo morte.——349. *vomit ille animam cum ſ. mixtam* Ven. *et* abeſt quoque Oudart. et Zulich. *mixtam* etiam Parrhaſ. cum Goth. tert.——350. *Hinc* Montalb. *Tunc* Ven. *Huic* obl. Pierii.——351. *ibi ignem* Rom. et aliquot Pier. et plerique Heinſ. cum ipſo Medic.——352. *forte* pro *rite* Goth. tert. *videbant* pr. et tert. Rottend.——353. *br. cui* duo Heinſ. et duo Burm. *tum* Ven. et Goth. tert.

et pro nobilitate ac dignitate. cf. Serv. *in medio* vel de loco vel de tempore, ut Burm. 348. *multa multe recepit*, retraxit enſem multo cum ſanguine; ut φόνος. Tum *purpuream animam* dixit ſanguinem vitalem, cum quo vita efflatur. conf. Var. Lect. 349. 350. *et cum ſanguine mixta vina refert*, ἀναφέρει, rejicit, ut Serv. Senſum igitur ſædæ et ingratæ rei poëta habuit nullum, qui iſta memorare non dubitavit. Sed nec alii, Ovidii et Statii exempla Cerda laudat, deſcriptionem tam moleſtam et nauſeam moventem refugerunt. Non jungam *furto fervidus*, ſed fervide inſtat *furto*, furtiva et occulta cæde.

350—356. Manifeſta Homeri veſtigia Iliad. κ, 494 ſqq. in Rheſo, uſque ad 514.

Meſſa-

(Senſit enim nimia cæde atque cupidine ferri),
Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt; via facta per hoſtes.
Multa virum ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, crateraſque ſimul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio quum jungeret abſens,

355. *Acceleremus, ait* Statii Schol. ap. Burm., perperam. *jam lux* Leid.——356. *exhauſti ſatis eſt* pr. Menag.——357. *relinquit* Ven.——358. *pictoſque* ap. Cariſ. *tapetos* pr. Rottend.——359. *bollis* Bigot.——360. *Tiburti mitis* Parrhaſ. Notabile eſt quod Jul. Sabin. ad h. v. habet: "hic locus totus ab expoſitoribus dicitur emendandus." Certe male junctæ ſententiæ hiant.——361. *miſit* Montalb. et ſec. Hamb. cum Goth. ſec. et tert. cf. ſup. ad v. 266.

Meſſapus excubiis erat præfectus ſup. IX, 159 etc. *ignem extremum* quis dubitet jungere, ut *lumen extremum*, conf. Burm. *religatos rite*, ex more, ex militari conſuetudine, ligatos, ait Serv.; quidni ſimpliciter accipiamus: equos rite alligatos, uti res poſcebat, uti conſentaneum erat facere, ne liberi diſcurrerent. Apud Homer. in ea re Iliad. κ, 475 equi ex curru extremo ligati ſunt. 356. *Pœnarum* h. l. pro cæde ad ulciſcendum hoſtem facta.

357—366. Omiſſis cæteris ſpoliis phaleras et cingulum Rhamnetis aufert Euryalus; una cum galea Meſſapi, qua paullo poſt ipſe proditur hoſtibus. *phaleræ*. Dubitatur et h. l., ſintne equi an equitis ornamentum; vulgari more equi phalerati ſunt. Supra V, 310 *equum phaleris inſignem* vidimus, hic tamen *phaleras Rhamnetis*. Jam, qui equum ornatum habet, ad eundem equi ornatus ſpectat; poteſt adeo eques phaleratus dici, cujus equus eſt phaleratus: adeoque etiam nunc Rhamnetis phaleræ, quibus inſignis ejus eſt equus et quidem h. l. currui junctus. Verum nec hoc locus admittit; Euryalus enim induiſſe videtur illas phaleras una cum balteo: *humeris aptat*. Itaque h. l. ſaltem pro viri ornamento erit accipiendum, et quidem viri e curru pugnantis; etſi, quale illud fuerit, nuſquam declaratum reperio; nec magis, ſi equitibus tribuitur, qua ſpecie illud fuerit. Unicum locum, ex quo aliquid colligi poſſit, eſſe video Silium XV, 255 *phaleris hic pectora fulget*. Quid igitur? ſi forte per epexegeſin dixit Maro *phaleras et cingula*; ut ſint unum idemque. Et inf. 458 ſpolia.

Cædicus; ille ſuo moriens dat habere nepoti;
Poſt mortem bello Rutuli pugnaque potiti;
Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat. 364

362. *ille ſuo moriens dat habere nepoti Poſt mortem*, conjungebat Titius L. Controv. XXI, 23, ut ſignificet mortis cauſſa donare. Scilicet ut ICtum videas hæc tractare, non poëtices ſtudioſum.——363. *pugnaque potiti* ſcripti et ed. Ald. pr. cum al. Sed *pugnamque potiti* Heinſius e Medic. receperat: quod factum nollem; eſt enim vitium librarii, non lectio. Poſt mortem Remuli, nepote in prælio cæſo, *balteo illo* potiti erant Rutuli, Rhamnetique illum vel in prædæ parte vel ut ἀφιστεῖον dederant. Hoc poëta effert: balteo potitos eſſe Rutulos *bello pugnaque*: Hæc ſæpe jungit noſter cum aliis, ut Homerus πολέμῳ τε μάχῃ τε. *mortem pugnamque* dubito an æque amplectantur poëtæ. *prædaque potiti* Rom. Voſſ. et pro var. lect. Moret. tert. cum Goth. ſec., et ſic ed. Ald. 1514 ex Naugerii emendatione, quæque hinc fluxere, manifeſte repetitum inf. ex vſ. 450. A Benedictinis monachis (*Nouv. Tr. de Diplomatique* Tom. III, p. 152 ſqq.) deſcribitur codex reſcriptus, in quo folia ex vetere Aſpri Virgilio deprehenſa ſunt. Laudant ibid. variantem lectionem ex Æneide: *ſpoliiſque potiti* pro *prædaque p.*, quam ad h. l. ſpectare neceſſe eſt. Cæterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes; cf. Jul. Sabin. Donat. Sed adſcribam Servii verba: *poſt mortem*, inquit, *ſcilicet Remuli, ſecundum ſupra dictum ſenſum*; *nam Donatus dicit: Poſt mortem Niſi et Euryali, bello potiti ſunt Rutuli* (hæc is, quem nunc Donatum ferunt, non habet, ſed contrariam interpretationem affert): *quod non procedit, ſi diligenter advertas. Sane ſciendum, locum hunc eſſe unum de XII* (alii XIII) *Virgilii, ſive per naturam obſcuris, ſive inſolubilibus, ſive emendandis: ſive ſic relictis, ut a nobis per hiſtoriæ antiquæ ignorantiam liquide non intelligantur.* Mortem *Euryali* alii intellexere, cumque iis Cuningh., toto loci ſenſu inciſo et everſo. Fruſtra turbatum. Vide Notam.

ſpolia enumerantur per *galeam et balteum*; nihil amplius. Quod τὰ φάλαρα apud Homerum in fronte galeæ erant, nihil huc facit. Remulum *Tiburtem* dicere malim, quam *Tiburti filium*. Mox balteum int. aureis clavis inſignitum: quem ornat Homeri exemplo, v. c. Iliad. κ, 266 ſqq. Balteus ille olim Cædici fuerat, qui eum miſerat Remulo, Tiburtino homini, hoſpitale munus, ξεινήϊον; Remulus moriens nepoti reliquit; quo aliquando in pugna cæſo, balteo illo potiti ſunt Rutuli. Atque hi, vel in prædæ parte vel ut ἀφιστεῖον, balteum Rhamneti dederant. Si ita ſingula conſtituas, vides fruſtra trepidaſſe Interpretes. 362. δῶκεν ἔχειν. δῶκε φέρειν Homer. ſimpl. dedit. 364. *nequicquam aptat*, non fruiturus; ut Serv.; puta reſpectu calamitatis, quam accepturus eſt, dum

Tum galeam Meſſapi habilem criſtiſque decoram
Induit. Excedunt caſtris, et tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, et Turno regis reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Jamque propinquabant caſtris, muroſque ſubibant,

365. *criſtamque* alter Hamb.——366. *et ſcuta c.* Goth. tert.——369. *regi* tres Burm., ſed ii recentiſſimi, Franc. Reg. et Dorvill. Conſentiunt tres Gothani, ſed qui nec majoris pretii ſunt. *regi Turno* pr. Hamb.; forte melius, inquit Burm.; nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII, 600 *Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas.* Attamen vel ſic quæritur, a quonam reſponſa lata fuerint? Latinum res non ita deſtituiſſe, quo minus iis poſtea iterum intereſſet, ex lib. XI, 231 ſq. ſatis apparet. cf. Serv. ad v. 367. Idem bene ad v. 369 *In omnibus bonis* regis *dicitur inventum.*——370. *homines* Zulich. Tum *Volcente* Rom. et alii Pier., tum Medic. a pr. m. et alii Heinſ., etiam inf. 375, monetque idem Jul. Sabinus ad v. 420. *Volſcente* alii, item *Volcente*, *Ulcente.*——371. *portis* pro *caſtris* pr. Hamb. et tert. Rottend. *muroſque ſ.* Heinſius ſecundum Priſcianum et codicum partem prætulit, conſentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus eſſe videtur; adde Servium, firmante Julio Sabino. Sed Medic. cum aliis tuentur quod ante Heinſium editum erat: *muroque ſ.*, Leidenſ. *muriſque.*

dum per eum impeditus proditur v. 384. *habilem*, aptam capiti; eſſe videtur Homericum τῦ ἀρηρυῖαν. cf. ſup. ad I, 318.

367 ſqq. Subticuit poëta ſapienter nonnulla, quæ ex ipſa narratione intelliguntur. Præceſſerat Turnus cum expedito agmine ad caſtra Trojanorum expugnanda. Interea in urbe Laurentum coguntur copiæ. Ad earum adventum acceleran-dum miſerat Turnus ad regem Latinum: a quo, dum cæteræ copiæ ſatis inſtructæ ſint, præmittuntur trecenti equites. In hos ipſos, dum ad caſtra appropinquant, incidunt miſeri Niſus et Euryalus. 371. *muroſque ſubibant:* quoſnam? Trojanorumne? hoc eſt vallum et caſtra, quæ obſidebant Rutuli? atqui ea non ingredi poterant equites Latini; an Rutulorum? atqui horum caſtra erant nulla, hoc eſt, nec vallum nec agger; verum in campo procubuerant. Res ſic expedienda; Rutuli obſidebant vallum et portas caſtrorum Trojanorum, cf. ſup. 159 ſq., adeoque is, qui ad eos accedebat, *caſtris propinquare muroſque ſubire* dici poterat, quibus

Cum procul hos lævo flectentis limite cernunt;
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit inmemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temere eſt viſum. Conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri; quæ cauſſa viæ? quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in ſilvas, et fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum cuſtode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra

373. *ſubluſtris* Leid. a m. pr. et Goth. tert.——374. *que* abeſt binis Burm. *quæ* emendat Waddel. ap. Burm., idque probabat Cuningh.——375. *eſt* abeſt nonnullis Pierianis et binis Gothanis: at prior: *State; viri quæ cauſſa viæ eſt? uſum* Exc. Burm. *viſu* pr. Moret. Burmannus, nullum idoneum ſenſum exire putans, emendat *viſa*, viſa galea ſplendenti. Scilicet interpungebatur *Haud temere eſt viſum, conclamat ab a. V.* Vir doctiſſ. tantum interpunctionem curatius exigere debebat. Scribendum et accipiendum eſt; *Haud temere eſt viſum. Conclamat ab a. V.*; res animadverſa eſt haud in vanum, haud impune. Conclamavit ſtatim Volſcens etc. Atque hoc, quod ſponte ſe offert, malim equidem, quam aut *viſum* pro ſubſtantivo habere, aut accipere quaſi dictum: Viſum eſt, haud temere eſſe, quod galea refulſerat. Eſt enim *temere* proprie vetus nomen, ex temeris, temere, ut neceſſe, forte, rite et ſimilia. Tum *ab aggere* Ven. et a m. pr. Gud., quod de via accipit et illuſtrat Heinſius, ſed h. l. nemo præferet alteri, quod de duce magis conſentaneum. *exclamat* Ven. *cum clamat* Goth. ſec ——378. *in ſilvis* Leid. et Reg.——379. 380. In unum conflat Goth. tert. *Objiciunt ſeſe equites aditum cuſtode coronat.*——380. *huc illuc* Nonius in *divortia*. *abitum* Medic. a pr. m. aliique cum Rom. et aliis Pier., prætulit quoque Servius; itaque recepit Heinſius. Et videtur eſſe doctius quam vulgare: *aditum*. Ed. Mediol. *obitum*, tert. Moret. *atque omnem abitum.*

quibus illi imminebant.. 372. *lævo limite*: ſc. in *bivio portæ, quæ proxima ponto* v. 238. conf. ſup. ad vſ. 195. 375. res animadverſa eſt haud in vanum; non neglecta eſt. cf. Var. Lect. 377. *tendere* recte explet Serv. verbis tendere adverſus aliquem,

Horrida, quam denſi conplerant undique ſentes;
Rara per occultos lucebat ſemita callis.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Inpediunt, fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jamque inprudens evaſerat hoſtis,
Atque lacus; qui poſt Albæ de nomine dicti

382. *complebant* Medic.——383. *lucebat* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras ſilvarum, quam *ducebat*, quod vulgg. præferebant ante Heinſium, qui Servium, Medic. a m. pr., alioſque ſequutus eſt: etſi enim ab eo: *ſed fruſtra*, ſub finem notæ ſubjectum video, in contextum tamen *lucebat* receptum eſt. Præiverat autem jam olim Naugerius Ald. 1514, cui vix una et altera editio obtemperavit. *Calles* obvium eſſet mutare in *colles* vel *valles*; ſed accipio *calles* de toto illo tractu, qui erat pervius (ſic apud Livium *ſaltus calleſque* junguntur), in hoc eſt *ſemitæ*, quæ ducit euntem.——385. *fallique timor* Medic. a m. pr., ſicque edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinſio quoque judice, *timor ut falleretur*, niſi manifeſta librarii incuria eſſet.——386. *evaſerit* Medic. a m. pr. *invaſerat* Dorvill.——387. *locos* codd. Heinſ. et inter eos Medic., ſic quoque Romanus. Pierius nihil monuit; ſed nec aliter ille legiſſe ac reperiſſe videtur: nam ſic fere vett. edd. omnes, quas inſpexi. Nec *lacus* niſi ab emendatione viri docti profectum, quem Jo. Bapt. Egnatium fuiſſe arbitror, in cujus recenſione primum *lacus* expreſſum deprehendi: quod ſequuntur Pulman. Steph. Heinſ. Nec variant codd., niſi quod nonnulli *lucos* vel *lucus* vitioſe exhibent, *locus* Erf. Jam in lectione illa: *lacus* magna ſuboritur difficultas, ſi locorum ſitum comparet aliquis (cf. ſup. Not. ad v. 195). Lacus enim Albanus nimis longe a caſtro Trojanorum ſeu nova Troja, quaternis ſaltem leucis, abeſt, quam ut intra exiguum, quod a media nocte ad diei ortum ſupererat, intervallum eo uſque procurrere et iterum inde in ſilvas redire poſſet Niſus. Ruæus itaque, quem nunc video ad h. l. offendiſſe, *locos* præfert, ut pars aliqua agri Albani ſit, qui tum forte eo pertinebat. Enimvero non minore difficultate hæc ipſa lectio premitur. Vt concedam *locos* poëtam dicere, ubi vulgaris oratio

quem, hoc eſt, reſpondere. Tamen offendunt alii Intpp. 379. *divortia* doctius, quam diverticula.

385. *fallitque timor regione viarum* h. via, periphraſtice; ut aberraret a via. *regio viæ*, et poëtice, *viarum*, pro ipſa via. cf. ſup. ad lib. II, 737. Timor ipſe, ne in hoſtes incideret, a via, qua elabi poterat, abducit. 386. *abit* ut lib. V, 318 *Primus abit* etc. *imprudens*, Euryalum remanſiſſe non animadvertens. *Lacus Albanus* aliquantum ſane a Caſtro Trojanorum, ſeu Nova Troja, abfuit, et majore forte intervallo,

Albani; tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, et fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui? 390
Quave ſequar? Rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſilvæ, ſimul et veſtigio retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus et ſigna ſequentum.

oratio *loca* poſtulabat (cf. ſup. I, 306. 365), tamen non eſt, quod ſciam, ullus loquendi mos, quo *loca Albani* appellari poſſint. *Agrum*, *collem*, et ſimilia requiro. Unus Jul. Sabinus eſt, qui ad locum hunc quicquam notaverit: "*atque locos*; nam nomen loci Latii, ab imperio, quod erat Albæ, Albani dicti; aliter non ſtat ſenſus." Paullo obſcurius hæc dicta. Mihi quidem, donec de locis Albanis meliora edocear, *lacus Albani* præferendi videntur: *lacus* totics in *locos* abiere: nec adeo moroſi eſſe debemus, quominus in poëta feramus curſum Niſi paullo ultra juſtos limites productum, cum omnino longius curſu evectum vellet ſignificare; tandem, ſi ad lacum perveniſſe Niſus dicitur, non hoc ita urgendum eſt, ut in ipſa ripa hæſerit. Si tamen a poëtæ noſtri ſubacto judicio alienum hoc eſſe videbitur: utendum arbitror altera lectione *lucos*, ut ſcriptum a poëta ſtatuam: *Ad lucos* h. pervenerat uſque ad lucum Albanum dictum. Potuit is longius procurrere: et hoc luco tectus reſpicere cœpit demum et ſe recipere. *At lucos* Goth. ſec. exhibebat. *ducti* Medic. a m. pr.——389. *proſpexit* alter Menag.——391. *Quove* Parrhaſ. Tum Urbanus verba Niſi continuabat uſque ad *r. p. i. omne revolvens*: ut quidem in Servio nunc legitur; ſed ſecundum Jul. Sabinum, uſque ad *Fallacis ſilvæ*. *Simul et*. Turbat omiſſa vox *ait*, *inquit*. Donatus diſtinxerat et legerat, uti vulgo fit. Quod Fabricius ei tribuit, *Fallaces ſilvas*, præſcriptum tantum eſt ejus verbis in edit. Baſil. *Rurſum* tres Burm. *perflexum* Sprot. *reſolvens* ſec. et tert. Rottend., acute, et ſubtiliter ad *perplexum*.——394. *ſequentem* Gud. a m. pr.

tervallo, quam ut paucis horis a media nocte ad dici ortum eo uſque procurrere et rurſus inde ſilvas repetere potuerit Niſus. Enimvero nec geometrica ſubtilitate in poëta hæc exigenda ſunt, qui omnino longius curſu evectum Niſum declarare voluit. Poterat is lacum Albanum, longo etſi intervallo adhuc diſſitum, tamen prætergredi et a tergo relinquere eumque evadere, etſi aliquot millibus ab eo abeſſet. Ad oculorum ſenſum hæc in locorum planitie ſunt dijudicanda. 388. *ſtabula* cf. ad v. 274. Cæterum tota hæc poëtæ narratio egregie ad expectationem

Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris
Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis
Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit et conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in enses
Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:

395. *dum* Ven. *tum* Gud. a m. pr. cum binis aliis.——397. *et noctis subito t. t.* junxerant olim alii ap. Servium: et sic in Mediceo interpungi video.——398. *Oppressit* Goth. sec. *rapi*, ut ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Serv. *c. p. contra* Montalb.——399. *Heu, quid agat?* Serv. ad IV Æn. 283.——400. *aut sese* Menag. pr. *in enses* Heins. revocavit, ut varietur oratio, cum idem hemistichium sup. II, 511 occurrat. Atque sic Gud. et alii Heins. cf. Burm. Vulgo lectum: *in hostes*, quod tueri poterat consensus Rom. et Medic. Zulich. Utrumque Servius laudat. ——403. *altam ad Lunam* Rom. et alii Pier. cum Zulich.; et potest doctius dictum videri. cf. ad Cirin 7. Vulgare est: *aspicere lunam*. Mox *et* inserit Heins. *S. a. Lunam, et sic v. pr.*, quod miror prorsus; nam *et* non habet, quo referas. Exhibent quidem illud codices et Priscianus lib. XVI, sed tamquam exemplum, quo particulam nonnunquam postponi constet. Igitur erat interpungendum saltem: *Suspiciens altam Lunam et, s. sic ore pr.* aliquot Pier. et Gud. a m. sec. *forte pr.* Medic. pro div. lect. Vide sup. ad VI, 186.

expectationem movendam est comparata. 396.—398. Euryalum ignoratione viarum tenebrisque oppressum, inopinato hostis adventu turbatum, frustraque modo hoc modo illud conantem, dum nunc fugam nunc arma parat, capiunt et abducunt.

402. Consilium Nisi ex v. 409 declarandum est: volebat occulto et repentino assultu conturbare et consternare hostes, ut incerti, quibus insidiis peterentur, in fugam se conjicerent; ita liberandi Euryali copiam fore. Et successisset res, nisi morte Euryalo intenta

Tu, dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, et nemorum Latonia cuſtos;
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, et rege tela per auras.
Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
Conjicit. Haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit averſi in tergum Sulmonis, ibique

404. pro *labori*, *dolori*, videtur deſiderare Burman. Sec. ad Anthologi p. 150, ſed ad illum poëtæ locum, quem ibi tractat, ſpectare id debet. ——409. *Nunc* pr. Moret. *per boſtes* Bigot. et Goth. tert.——410. *coniſus* Rom., et hoc Pierius ſecundum Probum præferebat. *connixus* e ſuis defendit Heinſius. Sed ſi, ut facit, *conixus* ſcribitur, ſtatim quoque *conicit* vſ. 411 erat refingendum. Sic quoque vett. ap. Servium habebant.——411. *deverberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. v. lib. V, 502.——412. *Adverſi* vulgo ubique legitur. Servius de ſcuto interpretatur: ſic quoque Donatus. Conturbat interdum animum, ſi videas totam antiquitatem abſurdam opinionem pervicaciter tenere, et recentiores eidem inhærere. Eſt docta ad h. l. Heinſi nota, qua docet ex tergis animantium facta ſcuta, et hinc terga poëtis de ſcutis dicta. Enimvero de hoc nemo facile dubitet. Sed hoc loco *tergum* dictum eſt, non modo ſine ullo adjuncto, quod ſenſum adjuvare et ſcuti notionem inferre poſſit, ut in loco Ovidii, quem laudat, factum; verum etiam adjecta voce, quæ illum ſignificatum prorſus evertit: *in tergum Sulmonis*. Burmannus ſatis habet vſ. 764 inf. laudare. Saltem erat dicendum, ex adverſo ſtetiſſe Sulmonen Niſo, etſi tergo in eum converſo: nemo tamen hoc poſitu aliquem *adverſum ſtare* dixerit. *Averſi* eſſe legendum, cum Cerda nullus dubito. Toties in hac voce turpiter lapſi ſunt librarii, ut licentiæ in eam ſatis ſit nobis. Habet quoque illud ſec. Rottend. Tranſadacta autem fuit

tata in apertum ille prorupiſſet. 404. Imitatur copioſe Statius VI Theb. 633 ſqq. Formula precum v. 406 ſollennis et nota vel ex Iliad. λ, 39 ſeq. ε, 115 ſeqq. Odyſſ. ϑ, 763 ſq. ϱ, 240 ſqq. et alibi. *præſens*, propitia, ut alibi monitum. 407. *auxi* aut alia ipſe tuli, addidi, aut, quæ vox ſacra eſt, auxi, ſtruxi, appoſui. 408. *tholus* eſt interius tectum rotundæ ædis in teſtudinem concameratæ, *faſtigium* eſt in aditu et ſuper foribus. 409. *ſine ſacere*, ut Iliad. ϑ, 242. 243; ſollennius

Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auctorem, nec quo ſe ardens inmittere poſſit.

fuit haſta per Sulmonis tergum ita, ut per pectus emineret, longum vero haſtile, quod vulnere extat *(ibi*, in tergo, qua prominet haſtile, ferro in interiora adacto), ſuo pondere inclinatum frangitur: Homerico more. Nec tamen hoc veteres Grammatici animis ſatis aſſequi potuiſſe videntur, quantum ex Servianis fragmentis intelligitur; itaque ibi ſubjicitur: "Sciendum tamen, locum hunc eſſe de his, quos inſolubiles ſupra vſ. 363 "diximus." *Sulamonis* Sprot.——413. Vulgg. *fixo. fiſſo* Heinſ. e Medic. et cæteris vetuſtioribus repoſuit: ſic quoque veteres Pierii, niſi quod in aliis lectione abraſa modo *fixo*, modo *fracto* reſcriptum erat. *t. p. ludo* pr. Menag.——415. *pulſant* Menag.——416. *Hic a.* qu. Moret., ſed eſt: tanto acrius, quod et latuerat, ut Servii verbis utar, et quod ei primus proſpere ceſſerat jactus. *acrius* Medic. et a m. pr. Gud.——417. *telum ſumma* aliquot Heinſ. et Burm. Ex iiſdem et Pier. pars: *vibrabat* cum Goth. tert. et Erf. Sed in emendatioribus, ait Pierius, *librabat*, quod et elegantius.——418. *iit* ex Leid. et Moret. ſec. Heinſius adſcivit: extat tamen jam in edd. nonnullis. Burmannus addit cod. Bigot. Vulgo lectum *it*, ſc. contracte pro ivit, et illa antiquior forma e vetuſtioribus poterat ſervari. Interpolarunt nonnulli *itque* in alt. Hamb. *volat haſta* in Montalb. et apud Priſcian. *haſta tremens* Bigot. *per tempus utrumque* Aſper Grammaticus expoſuit: *inter t. u.*, ut Servius notat.——419. *exit* pro *hæſit* Vratiſl.——420. *volvens* Goth. tert. *telis* Dorv. *umquam* Medic. a m. pr. ——421. *quo ardens ſe* Ald. et Goth. ſec.

ſollennius erat δός μοι. *da, fac, me.* 413. Iliad. ξ, 437 κελαινηφὶς αἰμ' ἀπίμεσσον. Lucret. II, 354 *Sanguinis exſpirans calidum de pectore flumen.* 415. Georg. III, 506 *imaque longo Ilia ſingultu tendunt.*

416. Pacuvianum laudat Macrob. VI, 1 *Diverſi circumſpicimus: horror percipit.* 417. *ſumma telum librabat ab aure.* Cogita ſtatum vibrantis haſtam, elevata a dextra capitis parte manu. De eodem accipiendus Euripidis verſus Hippol. 221 πυρὰ χαίτας ξανθὰς μίψαι βίλος. 418. 419. Homericum vulnus, v. c. Iliad. δ, 502, et ν, 473.

Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit; ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Niſus; nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me (adſum, qui feci), in me convertite ferrum,
O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iſte nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc et conſcia ſidera teſtor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſabiit coſtas, et candida pectora rumpit.

423. *inſit* Leid. et alter Menag. cf. Heinſ. et Burm. *enſe recluſo*: credibilius, ait, eſt, Burmannus, hic, ubi jam pugna ſit, enſem jam ſtrictum habuiſſe Volſcentem, et hinc conjicit leg. *enſe reducto*: quod per ſe non improbem: reducit enim enſem et is qui cædit, et is qui pungit: uti haſtam qui immittit, v. c. inf. XI, 605. 606 et ap. Ovid. Met. XII, 131 Achilles Cygni os pulſat *clipeo reducto*, ſc. quoties impingeret, retro ferebat clipeum, ut vires colligeret. cf. inf. X, 552. Sed nulla adhuc pugna eſt. Trahitur captivus Euryalus, interea ex occulto advolat haſta.——425. *celare* pr. Hamb. *latebis* Ven.——426. *haud tantum* Franc. et Goth. pr. *potui* ed. Junt. *potuit tantum* Goth. ſec.——427. *feci inquit* Parrhaſ. peſſime. Sic ſumma verſus vis infringitur.——428. *neque a.* Rom.——429. *ſidera conſcia* edd. ap. Pier.——432. *Tranſabiit* bene Heinſ. repoſuit; ſic Rom. pr. Menag. pr. Hamb. et duo alii Heinſ. Eſt vocabulum Statio frequentatum, interdum portentoſe, ut IX Theb. 126, ubi haſta conjecta *medium Poleten Tranſabit et juncti clipeum cavat improba Mopſi*. Nonnulli eodd. ap. Pier. Heinſ. et Burm. cum ed. Mediol. Ed. Ald. pr. cum Junt. 1520 *Tranſadiit*: ed. Ven. *Tranſabigit*. Vulgo ante Heinſ. expreſſum: *Tranſadigit*, quod alienum a loco hoc, quo, tranſadigitur, requirebatur. Exhibet illud jam Ald. ſec. 1505. At Nauger. Ald. 1514 *Tranſabiit*. Variant hinc edd. ſeqq. Medic. a m. pr. *Tranſadibit*. Zulich. et Franc. *Tranſegit*. *pectora candida* Rom. cum aliquot aliis Pier. Sprot. et tres alii Burm. *rumpit* itidem Heinſ. e Medic. et aliis vetuſtioribus cum ſuis, tum Ge. Fabricii dedit. Vulgg. *rupit*.

v, 473. *teprefacta*: ſæpe ibid. Iliad. v, 333. 422. Servius et Macrob. VII, 1, pag. 572 Lipſ. laudant ex Ennii Annal. I *nam mi calido das ſanguine pœnas*.

424 ſqq. Obſerva hic incaleſcere orationem cum ipſo

Volvitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix conlabſa recumbit,
Purpureus veluti cum flos, ſucciſus aratro,
Langueſcit moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnis
Volſcentem petit; in ſolo Volſcente moratur.
Quem circum glomerati hoſtes, hinc comminus atque hinc
Proturbant. Inſtat non ſecius, ac rotat enſem
Fulmineum; donec Rotuli clamantis in ore
Condidit adverſo, et moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum

433. *Volvitur leto* diſplicebat Jo. Schradero: malebatque idem *Solvitur* vel Volvitur *E. terra. tabo.* Vide Notam.——436. *Linqueſcit* Dorvill. *laſſo*, quod Nauger. reſtituit, merito defendit Heinſius; Edd. vett. cum Aldina priore et pars codd. Pierii habebant *lapſo*; apud eundem edd. *laxo*. Ovid. Met. III, 502 de Narciſſo contabeſcente: *Ille caput viridi ſeſſum ſubmiſit in herba.*——437. *Demiſere* aliquot Burm.——438. *At* vel *et* aliquot Pier.——441. *Perturbant* multi Pier. et Heinſ., male. *non ſegnius* edd. ante Heinſ. et aliquot codd., inter quos Goth. pr. Major tamen et melior pars *non ſecius* vel *ſetius*, ut Rom. Medic. et alii Heinſ., vel *ſætius*, ut pr. Mentel. Eadem ſcriptura et varietas alibi occurrit: cf. h. l. Heinſ. et ſup. V, 862. Ge. II, 277. III, 367 et al. *non ſerius* Franc. *rotat* Leid. ——444. *exanimum* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Præfert vulgatum Heinſius; ob ſuaviorem ſonum, puto.

Niſi calore. Et illa *Me, me*, etc., quis non æſtuet juvenilis animus inter legendum. 433. *volvitur*, provolvitur, concidit, cæſus, moriens: pro hoc dixit *leto*. 435—437. Eximia et ſuavis comparatio, ſed in qua Maroni nil imputandum præter verborum ornatum. Nam præclarum illud: *ſucciſus aratro*, quo res, quæ multis modis fieri poterat, tam ſuaviter ad unum certum caſum revocatur, a Catullo mutatus eſt: Carm. XI, f. cf. eund. LXII, 39 ſq., alterum de papavere totum Homericum eſt Iliad. Θ, 306. 307. Imitati ſunt multi. Cerda laudat Ovid. Met. X, 190 ſqq. Adde Apollon. III, 1398 ſqq. Verſus 444. 445. præclari et facto et verborum dilectu:

nunc

Confoſſus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitoli inmobile ſaxum
Adcolet, imperium que pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimum flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exſangui, et primis una tot cæde peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceſque viros, tepidaque recentem

445. *Confixus* Dorvill. a m. ſec. Vir doctus ap. Burm. conj. *placita*, quod arridet Burmanno.——446. *poſſent* Goth. tert., male; idem v. 447 *Nulla dies, nunquam.*——451. *exanimem* Rom. et Dorvill., bini Goth. vid. modo v. 444.——552. *Nec minus* pr. Rottend.——453. *Exanimi* Ed. Ven.——454. *Serrano* vulgo et hic. v. ſup. ad 335. *Remoque* poſſit quis ſuſpicari ex v. 330. *Lamoque* Jo. Schrader. Sed doctius ponitur nunc novum nomen, ut ſupra v. 343 ſq. tanto plura præteriiſſe videatur.——455. *ſemineciſque ultos* Hamb. ſec. *tepidumque recenti Cæde locum* vulgaris lectio in Romano regnabat: eam vero in ſuis codd. non occurrere teſtatur Heinſ. præterquam in Gud. a m. pr. Tamen et Medic. ſecundum Fogginium ambiguam ſcripturam habet. Alteram lectionem: *tepidaque recentem Cæde locum*, ut jam Egnatius emendatum dedit, bene poſt Ge. Fabric. Pier. et alios Heinſius tuetur ex Serv. et Macr. VI Sat. 6. Eſt ea haud dubie elegantior, non per hypallagen, ut

nunc enim recte memorata *placida* mors, et *quieſcere* in amici complexu.

446—449. Splendidiſſimum epiphonema! et ad miſerationem altius infigendam animo, dum ſe ipſum ea tactum ſignificat poëta, aptiſſimum. Sumſerunt a poëta alii, non æque feliciter: congeſſit imitationem multorum Cerda. Splendor autem et pondus in ornamentis ac verbis. *domus Æneæ*, gens Julia, aut, quod minus malim, omnino populus Romanus. *immobile ſaxum:* quippe *æternum* Capitolium, et nota narratio de Termino deo, qui in fundamentis Capitolii jaciendis non ceſſit loco. *pater Romanus* eſt Jupiter Capitolinus, non Auguſtus: is non æternum habiturus erat imperium.

452. conf. Iliad. x, l. c. 523. ſq. 455. 456. *tepidaque recentem cæde locum*; docte et eleganter

Cæde locum, et plenos ſpumanti ſanguine rivos.
Adgnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, et multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam ſole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnos in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat; ærataſque acies in prœlia cogit,
Quiſque ſuos, variiſque acuunt rumoribus iras.

ut male exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari formam. Nam *locus recens cæde* eſt doctius dictum, quam *locus recenti cæde. tepidæque madentem C. l.* Porcius Pierii, cum edd. Mediol.——456. *pleno ſpumantis ſanguine rivos* aliquot Heinſ., it. Erf., etiam Medic. a Fogginio expreſſus, quem Heinſius cum Gud. et pr. Menag. *plenos ſpumantis* exhibere narrat, *ſpumantis* etiam ex Romano notatum, *et plenos ſpumantis* præſcriptum Donati commento. Eſt autem hoc, quod et Cuninghamus expreſſum dedit, ſcitius haud dubie doctiuſque: *pleno ſpumantes ſanguine rivos*, quam alterum: *plenos ſpumanti ſ. r.* Utrumque tamen paullo τραχυπόντερον, ut ſolent *rivi ſanguinis* dici, nunc *pleni ſanguine*. Servius *ſpumantem ſ. rivos* legit ſc. locum, nimis magnifice in cæde aliquot virorum.——457. *Cognoſcunt* qu. Moret.——460. *Titani* Goth. tert., ſtolide.——461. *Cum ſ. i.* idem Goth. tert., quod ferri poſſit. *receptis* vett. exemplaria ap. Pier. *relictis* pr. Hamb.——464. *Quiſque ſuas* ſc. acies Medic. et alii Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Ita oratio ſic procedit: *ærataſque acies in prœlia cogit Quiſque ſuas*, quod ſane expeditiſſimum erat, quodque præferam argutiis aliunde inductis. At *quiſque ſuos* tuebatur Ge. Fabric. (ſecundum Homericum Iliad. δ, 428 αὐτὰρ ὃ τοὺς ἐκάστους Ἠγαμέμνων), ut eſſet ſyntheſis, et alia figura: *quiſque cogit et acuunt*. Montalb. et Parrhaſ. *Quique ſuos*, etiam elegantius. Poteſt quoque ſic diſtingui et interpungi: *Turnus in arma viros— Suſcitat ærataſque acies; in prœlia cogit Quiſque ſuos; variiſque acuunt rumoribus iras.* Ita vero in *viros ærataſque acies* eſt otioſi quid. Aut ſic: *cogit; Quiſque*

eleganter, non per hypallagen, ut vulgo exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari uſu formam. Nam *locus recens cæde* doctius dictum eſt, quam *locus recenti cæde*, in quo cædes recens facta. At *cædes tepida* propter tepentem adhuc cruorem. φόνος, αἷμα λιπαρόν. Ita et mox *plenos ſpumanti ſanguine rivos* dictos accipe pro *rivis ſanguinis*. Nec tamen infitiandum, paullo tumidius et tragice hoc dictum eſſe. conf. Var. Lect. 460. Homericus verſus Iliad. λ, 1. 464. De-

Quin ipſa adrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Præfigunt capita, et multo clamore ſequuntur,
Euryali et Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextera cingitur amni),
Ingentiſque tenent foſſas, et turribus altis
Stant mæſti: ſimul ora virum præfixa movebant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matriſque adlabitur auris
Euryali. At ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.

que ſuos variiſque acuunt rumoribus irae. Quatuor Burmannianis copula in *variiſque* abeſt. *varioſque* ſec. Rottend. *rumores* poëta docte pro hortatibus dixiſſe videtur.——465. *ipſi* Ven. *mirabile* multi Heinſ. ex more.——467. An hoc hemiſtichium ex interpretamento in margine adſcripto ſubnatum? [Sic cenſet auctor libri, cui titulus, *Lettres de quelques Juifs à M. Voltaire.*]——468. *in* abeſt Rom. et binis Rottend.——469. *nam dextra* agnoſcitur Priſciano lib. VII, et ſic Goth. pr. Sed defendit alterum librorum auctoritas ap. Heinſ. *nam cetera* Goth. tert. *amne* Sprot.——471. *movebant* Heinſ. e ſuis et Pierianis reſtituit. *monebant* pr. Hamb. pro var. lect. Vulgo ante Heinſ. lectum *videbant*; dederat tamen *movebant* Naugerius in Ald. tert. et ex eo alii. *ſimul* pro copula eſt: nec *Stant—ſimul ac videbant* latinum eſſet.——472. *Nota minis* ſec. Goth.——473. *pinnata* Medic. et Gud. cum Rom.; et ſic Servius.——474. *F. gerit* Ven. a m. pr. *auras* Medic. a m. pr.——475. *At* Heinſ. cum melioribus. Vulgo *Ac. relinquit* Erf.

bebat eſſe: *acies in prælia cogunt et acuunt:* figura, quam ſyntheſin vocant, dictum *cogit quiſque ſuos.* Sed v. Var. Lect. *rumoribus* docte videtur poſitum pro hortatibus, vocibus. 468. De locorum ſitu v. Excurſ. III ad VII et ſup. ad v. 194 *a læva parte* caſtrorum, quæ in mare converſa erant, porta erat, a qua duplex via ducebat, altera ſecundum littus, adeoque verſus Laurentum, altera in interiora agri, qua, retro ad Tiberim verſus collem Palatinum perveniri poterat. Firmant Trojani præſidiis vallum ab læva parte (v. ſup. p. 132), qua Rutuli oppugnare munitionem ſeu urbem, quam Virgilius perhibet, poterant: collocant ea in ipſo vallo ſeu muro et turribus, quas foſſa ambit.

473 ſq. Comparant Andromachæ trepidationem et luctum Iliad. χ, 447 ſqq. et Iliad. ζ, 388

Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.
Evolat infelix, et, femineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor; cœlum dehinc queſtibus inplet:
Hunc ego te, Euryale, adſpicio? tune, illa ſenectæ
Sera meæ requies, potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Adfari extremum miſeræ data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date præda Latinis
Alitibuſque jaces! nec te tua funera mater

476. *Expulſi* ap. Macrob. lib. IV Sat. 1 editum. *Diſcuſſi* Parrhaſ. *reſolutaque membra* refingit Barneſ. ad Il. X, 448. ut græcis latina conveniant: cauſſa parum idonea.——478. *comas* Ven. et Goth. ſec., qui et: *agmina circum* exhibet.——480. *dehinc cœlum* tres Burm.——481. *Non ego* Goth. ſec. *Hinc* Hugen. *Hunccine te, Euryale* vett. edd. Macrobii V Sat. 9 et in margine cod. Bemb. Terentii. Ex iiſdem et aliis codd. Heinſius reſtituit *tune illa ſ.*, quod jam Ald. tert. habet, pro vulgato: *ille*, quod tamen doctius videtur. cf. ad v. 485. Dorvill. a m. ſec. *ipſa*.——484. *extremis* Medic. et Sprot. *extrema* plures Heinſ. et Burm.——485. *date* poſt Fabricium Heinſ. e codd.; vulgo *data*, minus eleganter, inprimis poſt *data copia*.——486. Locus interpretatione vix expediendus. Servius *funeram* exponit h. e. eam, ad quam funus pertinet, quaſi funeream. Addunt alii *funeras* producere cadavera, *præficas* ſequi. Grammatico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod

2, 388 ſeq. Ut imitatorem minus ſubacti judicii agnoſcas, cf. Statii III Theb. 133 ſqq. 476. Affectus a multis adumbratus. Qui exempla cupit, Cerdam adeat: malim talia quemque ſibi in ipſa poëtarum lectione notare et reminiſci, quam cumulata cognoſcere cum faſtidio. 479. *prima agmina* haud dubie jungenda. Nam procurrit ante propugnatores valli. 485. 486. ex priſci ævi atrocitate, ſatis nota, vel ex Iliadis primis verſibus. Ad ſequentes quoque verſus illuſtrandos undique locorum copia ſuppetit, etiam ex ipſo Homero, v. c. Odyſſ. ω, 291 ſqq. Iliad. χ, 86 ſqq. conf. inf. X, 557 ſeqq. 486. *nec te t. f.* Ut nunc legitur, ratio gram-

Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina dieſque
Urguebam, et tela curas ſolabar anilis.
Quo ſequar? aut quæ nunc artus, avolſaque membra,

quod nec vocis exemplum extat, niſi ex lectione Joſ. Scaligeri in Ennii epitaphium illata: *nec funera fletum faxit.* Diſplicuit Serviana ratio jam Julio Sabino, qui ſic accipit: " ego tua mater peperi te non ad funera, id " eſt, ut ipſa tibi facerem funus." Subſtituit igitur ille, quod alii quoque faciunt: *nec te* ad *tua f.*, ſed hoc plumbeum eſt; aut, quod Pſeudo-Donati interpretationi præfixum video: *nec te* in *tua f.*, at in ipſa interpretatione aliter acceptus locus: " Hic quoque, inquit, aliud fuerat dictura, aliud ſubjecit, dolentis more." Scilicet ex ejus ſententia ſcribendum erit cum Catrœo: *nec te—tua funera mater P.*, ut ſe ipſam reprehendat: quid dico te? ſaltem tua funera: quod an cuipiam ſe probaturum ſit, ignoro. Aliud acumen ſequuti ſunt alii. Cerdam non aſſequor: etſi is proclivior eſt in Servianam rationem. Caſtalio apud Burmannum verba jungebat ſic: *nec te tegens veſte produxi funera.* Dura prorſus oratio. Locum eſſe corruptum nullus dubito atque eum adeo inter ea eſſe referendum cenſeo, in quorum corruptelis omnes codices conſpirant adeoque teſtatum faciunt, ſe iſtis depravationibus ſeriores eſſe omnes. Laudatur quidem lectio ex ſec. Moret. *nec enim tua*, et ex Parrhaſ. *nec ego tua*, ſed correctorem in his agnoſcas facile; nec in aliis locis hi codices ab aliis recedunt niſi ex interpolatione. Sed in promtu eſt loci emendatio, quæ, una cum depravationis cauſſa, ex antecedenti *tua* in oculos incurrit: eamque jam Bembus propoſuerat: *nec te tua* funere *mater Produxi*; nec ego produxi te funere. Vulgare erat: ducere, producere, funus; et elegantia nota pro ego, *tua mater.* Burmannus caſtigationem hanc admitti poſſe concedit, fluctuat tamen incertus tandemque tentat: *nec triſtia funera.* Heumannus olim conjecerat: *te* et *tua fun.* Laxa et fluxa oratione: lorum in rivo naturæ putes. Merula ad Ennium p. 56, qui Servianæ alioqui rationi favet, inſuper legebat: *Proluxi*, nullo cum fructu.—— 487. *oculis* duo Burm.——488. *tibi quod* Rom. *qua* Erf., et mox v. 489 *Urguebant. tela anili* alter Mentel.——490. *ſequor* alter Hamb. *aut quo* Montalb. et Goth. tert.

matica accipere ſic jubet, ut *tua funera* ſit appoſitum voc. *te.* Scilicet funus ducitur, producitur, adeoque et corpus. Friget tamen vel ſic locus cum cadavere. Probabile fecimus, legendum eſſe *funere*; nec ego funus tuum duxi; pro hoc doctius dictum: *nec te produxi funere.* Ad ſententiam illuſtrandam laudat verſus Ennianos Macrob. VI, 2 ex Creſphonte: *Neque terram injicere, neque Cruenta conveſtire mihi corpora licuit, Nec miſeræ lavere lacruma ſalſum ſanguinem.* vid. Var. Lect. 488. Minus bene de veſte funebri, ἐνταφίου dicitur, cogitant

Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terraque marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli; me primam abſumite ferro:
Aut tu, magne pater divom, miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc ſletu concuſſi animi, mæſtuſque per omnis
It gemitus; torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam incendentem luctus Idæus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Conripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit. Sequitur clamor, cœlumque remugit.

492. *Nate ne fers* alter Hamb. *quæ ſum* aliquot edd. vett., ſed *hoc ſum* omnes ſcripti Pier. et Heinſ. et Gothani, præter primum. *hæc ſum* ſec. Rottend. et Parrhaſ.——494. *primum* alter Hamb. *abrumpite* ſec. Moret.——495. *At tu* uterque Hamb. et ſec. Moret.——498. *concuſſo animi* Goth. tert., quod facile quis exornet, qui otio abundet, quantumvis ineptum. *mæſtoſque* a m. pr. Mentel. pr.——500. *incidentem* Oudart. *et auctor* Rom. et Goth. tert. ac Dorvill. a m. ſec. In Regio ſequens verſus huic præmiſſus erat.——501. *monitum* ed. Junt.——502. *in tecta* multi Pier. et Heinſ. cum Goth. tert.; tum *reponunt* jam inde ab Aldd. legitur. *reportant* vett. edd. ap. Pier. et qu. Moret., quod ſane vulgarius; et ſic ſup. VII, 574. At cf. ſup. IV, 391. 392. VIII, 584. *inter manus* puta famularum.——503. *ſonoro* Bigot.

tant Intpp. et σωτῆρος Laërtæ a Penelope curatum huc advocant. De filii adoleſcentis morte mater profecto non cogitabat. 492. *hoc* caput, quod ante oculos erat ſuffixum pertica v. 465. 493. *hoc ſum ſecuta?* ut mihi aliquando id eſſet ſic adſpectandum! Niſi *hoc* pro eo, propterea, malis accipere. *funus* autem eſt cadaver, ut alibi quoque.

503. 504. Præclare ad revocandum a mœrore, et recipiendum ex tam longa narratione animum, utitur verſibus ad movendos animos idoneis: prioris lineas ductas eſſe ex illo Ennii: *at tuba terribili ſonitu taratantara dixit*, omnes monuere

Adcelerant acta pariter teſtudine Volſci ;
Et foſſas inplere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, et ſcalis adſcendere muros ;
Qua rara eſt acies, interlucetque corona
Non tam ſpiſſa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſi qua

506. *pellere* Rom. Oudart. et a m. ſec. Bigot. Mediceus autem etiam *pellere vallo* a m. ſec. ex v. 519.——507. *aditus* Gud. *murum* Leid. et Moret. ſec.——509. *preſſa viris* Hugen.——510. *aut* Bigot. cum Goth. tert. *drudis* Franc., unde Burm. conj. *crudis*. Sed in illo codice operam ludat, qui talia rimetur. *duros* dixit pro robuſtis, gravibus.——512. *ſaxaque volvebant infeſto p.* Zulich.

nuere poſt Macrobium. *increpuit ſonitum* ut, ſonuit ſonitum : ſed variando; ſonando emiſit ſ. 505. *In teſtudine* egreſſus eſt Homericam τειχομαχίαν Iliad. μ, 443 ſq., quæ in hoc et ſqq. poëtæ animo inſidere debuit, uti ex multa lectione unicuique accidere neceſſe eſt: *teſtudinem agere*, ſcutorum junctorum (nam de machina multo minus cogitare licet), Trojani et Achivi nondum norant. Mox Meſſapus v. 523 Homerici Sarpedonis partes explet Iliad. μ, 387 ſq. Volſci ducebantur a Camilla : ſup. VII, 803. Cæterum *urbem*, novam Trojam, poëta ita deſcripſit, ut ſimul caſtrorum vicem ea præbere poſſet : lib. VII, 157 *Ipſe* humili *deſignat* mœnia foſſa, *Moliturque locum, primaſque in litore ſedes* Caſtrorum *in morem* pinnis atque aggere *cingit*. Itaque libro nono ex Æneæ præcepto non in aciem procedunt Rutulis accedentibus, ſed *caſtra et tutos ſervare aggere muros* ſtudent. Erat autem, quantum video, ex poëtæ mente, foſſa ducta cum aggere ſeu vallo, cui impoſitus erat murus, turribus ex intervallis diſtinctus. Itaque oppugnatio ita inſtituitur, ut primum alii teſtudine facta ſuccedere, foſſam implere ac vallos convellere, alii, qua parte murus nudatus erat, ſcalas admovere tentent. Rupta ac ſoluta teſtudine, v. 515 —517 miſſilibus e longinquo muros propugnatoribus nudant. Tandem v. 521 in turrim impetus fit : igni immiſſo expulſis Trojanis irruunt Rutuli. Verſus 511 ingenioſo commento a poëta ſubjicitur. 512. *infeſto pondere*

Poſſent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnis
Ferre juvat ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec jam ſufficiunt. Nam, qua globus inminet ingens,
Inmanem Teucri molem volvuntque ruuntque:
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit
Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
At Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, et ſcalas in mœnia poſcit.

513. *Poſſint* Leid. *quum tamen.* Duriuſcula eſt ad meum ſenſum hæc junctura. At illis, inquit, qui teſtudinem agunt, decretum eſt, experiri. Omiſſa autem in ſeqq. pronomina demonſtrativa ac relativa, quæ ſubjecta declarent, brevitatem ac vim narrationi faciunt. Jo. Schrader. in ſchedis conj. *quam t. o. Ferre juvat.*——514. Vulgata lectio erat *libet.* Multi tamen Heinſ. cum tribus Burman. *juvat.* Adde fragm. Vatic. Alludunt Medic. a m. pr. et Gud., qui cum Mediceo Pier. habent *jubat*, Priſcian. et Auguſtin. *jubet.* Probarunt idem Cuningham., qui recepit, et Jo. Schrader.; itaque prætuli, cum orationem faciat minus duram. ——515. *ſed qua* Gud. a m. ſec. *quo* Goth. ſec.——516. *v. trabuntque* Donat. et alii antiqui apud Ge. Fabric. cum Mentel. pr. a m. ſec.——517. *Rutulos ſtravit* vulgo ante Heinſ., minus ſuaviter. *ſtravit late Rutulos* Parrhaſ.——518. *curent* Leid. *ſe condere* Bigot. et Leid. a m. ſec. *detendere* Menag. alt.——520. *tentant* ſec. Rottend., tum Leid. ſupplet: *denſis cum corpore toto.*——521. *horrendum viſu* Erf.——524. *Tranſcendit* v. codd. admodum vetuſti ap. Pier. *præſcindit* pr. Moret. et a m. pr. Ven. Sed *Reſcindit* recte, ut ſupra vellebant vallos. *ad mœnia* nonnulli Heinſ. et Burm. cum ſec. Goth.

pondere pro gravi, et ob gravitatem exitioſo. 518. *cæco Marte* ſub teſtudine, quam modo *tectam aciem* et *armorum tegmina* dixerat; opponitur pugna aperta. 521. *pinus* nulla alia eſt quam ardens, quæ pro face eſſet.

Vos, o Calliope, precor, adſpirate canenti;
Quas ibi tunc ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit: quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentis oras evolvite belli.
Et meminiſtis enim, divæ, et memorare poteſtis.

525. Heumann. conj. *Vos, o Calliopæ*, graviter ob id vapulans Burmanno. Idem enotatum ex Erf.——526. *tunc* Heinſ. e Medic. et ex al. Vulgo, *tum*; alii *cum*. *ferro tum* Dorvill.——527. *Dimiſerit* multi et hic ap. Burm.——528. *boras* tres ap. Burm. et Goth. tert. *heroas*, quod nihili eſt; interpretatur tamen *boras* etiam Jul. Sabinus ut ſit tempus, quo bellatum eſt; ſed Ven. *cauſſas*: uti etiam in Enniano verſu (vid. Not.) exhibent Diomedis et Quinctiliani libri VI, 3, 86, male utique. Nec melius alii conj. *iras. curas*; nam *oras* Ennianum eſt. Tum *evertite* Menag. pr. *exolvite* alter Hamb., fruſtra vid. laud. ab Burm. Barthium ad Stat. I Theb. 2; adde Stoeber. ad Manil. I, 116.——529. Abeſt verſus melioribus libris cum Mediceo: adde fragm. Vatic., et recte judicabat Heinſius eſſe eum hic inculcatum ex ſup. lib. VII, 645. Aberat quoque Goth. ſec., at in pr. præmittebatur ſuperiori.

525 ſqq. Præclara hæc: facit enim Muſarum invocatio plurimum ad convertendos animos in Turnum, qui nunc rebus geſtis erat illuſtrandus: modo non ex Homero omnia nimis manifeſte eſſent tranſlata; a quo tamen omnino diligentius curatum eſt, ut omnia, quæ narravit, non ex poëtæ ingenio ſed a vetere fama profecta eſſe viderentur, quam Muſæ ſuppeditarent. In Virgilio contra nimis manifeſtum eſt, ex poëtico artificio aut formula poëtica hæc eſſe inſerta. *Vos, o Calliope.* Exempla enallages ſeu ſyllepſios vid. ap. Cerdam et alios, ut nuper in Heuſing. ad Off. Cic. præf. p. 37.

525. Vid. Iliad. ξ, 508 ſq.

527. Αἰδὶ πρόσαυδα quis neſcit?

528. Verſus Ennianus ex VI Annal. teſte Macrob. VI, 1 et Servio: *Qui potis ingentis oras evolvere belli?* et hinc explicandum. *oræ* videntur dictæ ſimpl. pro partibus, ut *fines*, de toto loco, ſpatio. *bellum* eſt pugna, quæ quomodo omnibus locis per totam aciem facta ſit, quis exponere poſſit? Ἀργαλέον δέ μι ταῦτα, θεὸν ὡς, πάντ' ἀγορεῦσαι etc. (Iliad. μ, 176). Adjecta vox, *evolvere*, in animum revocabat Turnebo oras veſtium: quod alienum eſt. Apud Homer. Iliad. δ, 371 γεφύρας πολέμοιο per *oras* illuſtrant, perperam utique, nam illæ ſunt intervallum inter utramque aciem, qua parte propugnatores, πρόμαχοι, prodeunt, ſeque invicem armis petunt. Servius *oras* extrema bellorum exponit; enimvero de pugna agitur.

530.

Turris erat vaſto ſuſpectu, et pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quæ plurima vento
Conripuit tabulas, et poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem, quæ peſte caret: tum pondere turris
Procubuit ſubito, et cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, inmani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, et pectora duro

530. *ſuſpecto* alter Hamb. *conſpectu* Parrhaſ.——531. *qua v.* Goth. alter.——532. *Italis* Rom.——536. *affecit* Medic. Pierii. *adſtrinxit* Parrhaſ.——537. *tabulis* pr. Hamb. a m. pr. *pontibus* conj. Jo. Schrader. *adbeſſis* Rom. *obeſis* Goth. ſec.——539. *reſidunt*; Jo. Schrader. em. *recedunt*; ſed alterum doctius eodem ſignificatu. Eſt Lucretianum *retroque reſidit*: II, 283.——540. *carent* Franc. ſed tunc malit Burm. *qua peſte carent* ſcil. Trojani. Conf. ad v. 510.——542. *immenſa* Sprot. *ſecuti* duo Burm.——543. *Confixaque* Montalb. *Confixique* Goth. ſec.

530, cf. ſup. lib. II, 440 ſqq., ubi regia Priami ſimili modo oppugnatur. *pontibus*, quibus diſcurrunt propugnatores per mœnia et ad turres perveniunt. Pro tabulatis pontes dici, durum eſſet. v. ſup. v. 170. 533. *defendere* ſc. turrim, non ſe; hoc indignum poëtica gravitate eſſet. 536. *Et flammam adfixit lateri*, ergo turrim ligneam fuiſſe credendum eſt, ſi exterius adhæſit fax alliſa et affixa. 540. *peſtis* de incendio, ut V, 683. Dum omnes in alteram turris partem, quæ intacta ab igni eſt, concedunt: illa, quæ ſolo impoſita et ſuperſtructa erat (non fundamento ſaxeo in terram acto), utpote lignea et mobilis, inæquali pondere inclinatur et corruit. 542. Videntur ſequentia ad hanc rerum faciem eſſe revocanda. Turrim ligneam puta aggeri caſtrorum fuiſſe

Transfoſſi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elabſi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Licymnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis,
Enſe levis nudo, parmaque inglorius alba.
Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adſtare Latinas;

544. *Transfixi* pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. *Confoſſi* Parrhaſ. *Halenor* in lib. aliquot Pier. Eſt Ἑλένωρ. *Elenor* Lutat. ad Stat. ap. Burmannum, qui et binis codd. abfuiſſe verſum notat, ex clauſulæ ſimilitudine, in uno verſus 548. 547. 546 ſe excepiſſe.——545. *Lucus* in Medic., in al. *Licus*.——546. *Licymnia* Medic. et Gud. Λικύμνια ex Λικυμνος. Varie depravatum nomen: *Licimnia, Licinnia, Licinia, Lycimnia, Lacymnia, Laçinia, Luciua, Lucania*.——548. *palmaque* Ven., idque, quod miror, Jul. Sab. interpretantem video.——550. *atque hinc inter ſe a.* Ven. *obſtare* Vratiſl. *inſtare* pr. Hamb. et Bigot. cum Goth. tert.

fuiſſe impoſitam; eamque nunc corruentem ferri in præceps in partem oppugnatoribus adverſam. Ii, qui in turri ſunt, affliguntur gravi turris ruina ſolo, partim haſtis ſuorum mutuo transfixi: hoc eſt *veniunt ad terram*.

545 ſqq. Ornat Helenorem, ſed Homeri veſtigia legens Iliad. ζ, 23 ſq. 547. *vetitis armis*: quæ tractare nondum poſſet propter teneram adoleſcentiam: nam erat *primævus*. Male Intpp. poſt Servium ad Romanorum morem in ſervis a militia prohibitis referunt. 548. *parmaque inglorius alba*; media vox ſatis arguit poëtam non λεύκασπις vel λευκασπίδα ex Æſchylo VII ad Theb. 90 h. e. fulgenti clipeo inſtructum, voluiſſe innuere; ſed ἄσημα ὅπλα, qualia Euripidis Phœniſſ. 1119, nullo inſigni conſpicua tanquam unius e vulgo: cum contra eſſent picta ac cælata argumento, ſcuta clarorum virtute et facinoribus virorum. Etſi itaque idem Helenor mox fortiter in hoſtes irruat, adhuc tamen erat *inglorius*, unus e turba, ut nullis clipei inſignibus diſcerni et dignoſci poſſet. Contra vſ. 582 Arcentis filius *clarus* chlamyde purpurea dictus. Inf. XI, 711. *Enſe pedes nudo puraque parma*. Declarat utique parmam nullo inſigni conſpicuam.

549. Turri in faſtigio aperta, non tecto clauſa, in præceps data extra vallum, deſilientes duo, Helenor et Lycus, in medio hoſtium verſari ſe videbant. Alter Lycus v. 556 ſq. in aggerem et murum vibrato in altum corpore eſcendere conatur, ut ſe intra urbem recipiat.

Ad

Ut fera, quæ, denſa venantum ſæpta corona,
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Injicit, et ſaltu ſupra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtis
Inruit; et, qua tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter et hoſtis,
Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, ſociumque adtingere dextras.
Quem Turnus, pariter curſu teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtraſne evadere, demens,
Speraſti te poſſe manus? ſimul adripit ipſum
Pendentem, et magna muri cum parte revellit:
Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum,
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:

552. *inſcia* Goth. ſec. *mortis* Montalb.——556. *It* pr. Moret. *melior longe* aliquot Burm.——557. *muros petit* Erf.——558. *Pendere* Goth. pr. *pandere* tert. *ſaxa manu* pr. Moret. cum Erf. quod præferret Burm., ſi in pluribus extaret: nam *tecta* de muris caſtrorum et munimentis inſolitum dici. f. *ſepta*. Debebat tamen concedere hoc poëtæ, ut muri ſummam partem hac voce declararet, uti mox v. 568 de eadem *faſtigia* dixit. Nec muros tecto tutos cogitare adeo abſonum eſt. *dextra* alter Hamb. et Rom. *dextris* Erf.——559. *curſu pariter Turnus* Goth. tert., nec inſuaviter.——562. *tendentem* pr. Moret. *muri magna* Erf. *revulſit* Exc. Burm. et Parrhaſ.——563. *aut* ante *leporem* abeſt apud Macrob. V, 12.

Ad 551 ſq. comparandus Iliad. μ, 41 ſqq. ν, 164 ſqq. conf. inf. XII, 4 ſq. Silius X, 1 ſqq. 557. Murum humilem fuiſſe neceſſe eſt, qualis eſt Homericus murus in vallo Achivorum, cujus pinnas Sarpedon manu convellit: Iliad. μ, 397. *tecta* pro muri ſuperiore parte, ut v. 568 *faſtigia*, apud Silium VII, 603 *qui ſummas alto prenſabat in aggere pinnas*; hinc 562 *pendentem*, nam prehenderat manu ſuperiora muri, ut ſaltu ſe in altum libraret; et *magna muri cum parte*, uti Homer. l. c. ἴσχανεν ἐλὼν χερσὶ σιβαρῇσιν Ἔλκ', ἀὶ δ' ἴσωτο πᾶσα διαμπερές.

563. 564. Laudantur Iliad. ξ, 308

Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invadunt, et foſſas aggere conplent:
Ardentis tædas alii ad faſtigia jactant.
Ilioneus ſaxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portæ ſubeuntem, igniſque ferentem;
Emathiona Liger, Corynæum ſternit Aſylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta;
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus;
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,

565. *matris* Rom. et Porc. apud Pier. quinque Burm., minus docte. *balantibus* Goth. pr. *latratibus* Goth. tert.——566. *repetit* idem Goth. tert.——567. *foſſas atque a. c.* Rom.——568. *ad f. mittunt* Oudart.——569. *ingentis* Medic., ſed a pr. m.——570. *Lucretium, Lucretinum, Luccetium, Luccecium* al. *ignemque* Sprot.——571. *Et mathiona* Dorvill. *Emathion aliter* Exc. Burm. ex *Emathion aliger*, quod Goth. ſec. habet. *Corineum* et *Chorineum* multi, etiam *Corineſum, Corneum, Horneum*: ſed eſt a κορύνη, clava. cf. ad XII, 298. *Hyrtacides Corineum* Macrob. V, 15, ſed v. h. l. Heinſ., *Aſilas* plerique.——572. *baculo bonus* Goth. tert., belle! *falante* Franc. *fugiente* Leid., ſed *fallens* eſt, quæ occulto ferit. Valer. Fl. III, 182 *fallere nervo auſus*. *eſt* in fine addunt aliquot Burm.——573. *v. C. turmis* Goth. tert.——574. *Ithim, Itbin, Ytim, Itim* alii; tum *Clenium, Clanium, Clionum, Donium*; porro, *Diocippum, Dioſippum*, tandem *Promolum* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo, *Promulum*: alii *Pomulum, Prumulum*.

ξ, 308 ſeq. et comparantur cum his ab Intpp. inde a Macrobio; nec tamen quicquam amplius ibi eſt quam aquila petens πτῶκα λαγωόν; tu vero conf. Iliad. ε, 674 ſq. et comparationem cum aquila, quæ cycnos invadit Iliad. ο, 690 ſq. Quod vero ad vſ. 565. Iliad. ι, 162 comparandum memorant, perperam faciunt. *Martius lupus*, Marti ſacer; male aliter alii.

566 ſq. Cum uno loco perrupiſſet munitionem Turnus, facti inde cæteri Rutuli audaciores undique novo impetu invadunt eoque res ſuccedit, ut foſſam *humo aggeſta* expletam habeant. Tum propius murum et portam ſubeuntes jactant

Et Sagarim, et ſummis ſtantem pro turribus Idan;
Privernum Capys. Hunc primo levis haſta Temillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad volnus tulit: ergo alis adlabſa ſagitta;
Et lævo adfixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali volnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
Inſignis facie, genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Matris luco, Symæthia circum

575. *Sagaram* al. *Idan* ex Medic. et Moret. qu. vulgo: *Idam*: etiam *Itym*, *Itym*.——576. *Capis* al., et ante Heinſ. *Themillæ*.——579. *adfixa* Heinſ. e Pier. et ſuis aliquot reſtituit: pro vulgari: *infixa*. *afixa* pr. Hamb. pro var. lect. *intra* Goth. tert.——580. *rumpit* Heinſ. e melioribus. Vulgo, *rupit*: quod Rom. tuetur.——581. *Argentis* et *Argens* duo Burm.——583. Nolim cum Servio interpungere poſt *miſerat*, ut Arcens filii nomen ſit.——584. *Productum* Parrhaſ. Legebatur in omnibus edd. *Eductum Martis luco*; nec aliter ſcripti. In *Martis* luco jam dudum hæferam, antequam varietatem lectionis inſpicerem; nam de Marte apud Siculos nihil aliunde conſtat. Quod enim in Panormitanorum et Mamertinorum numis

jactant faces. 575. *ſtantem pro turribus* pro vulgari, ſtantem in ſumma turri. 577. manum admoverat lateri vulnerato, abjecto ſcuto: eaque re latus nudavit: itaque demens. 578. *alis allapſa ſ.* ornate, pro allapſa eſt. Quia toties πτερόεντες ὄιστοὶ apud Homerum, item *alata*, *ales* ſagitta, occurrunt: nunc velocem motum et volatum teli per alas expreſſit, ut ſup. lib. V, 319 *fulminis alæ*. nvulneribus autem ingeni us eſt poëta Homeri exemplo. Comparant h. l. Intpp. Iliad. ν, 593 ſq. 580. h. rupit vulnere facto eam partem, illud viſcus, quo reſpiratio fit.

582—589. Ad variandam et ornandam narrationem nunc miſerationem excitat brevi epiſodio; mox Numanus Remulus indignationem injicit vecordi ſuperbia elatus. Illud vero obſcurum, ex qua recondita hiſtoria Arcentem Siculum huc induxerit, quod et in Servianis aliquis miratus eſt. Debuit poëta tacite ponere, profectum eum eſſe in Italiam cum Trojanis e Sicilia ſolventibus. 582. *ferrugine clarus Hibera*, purpura indutus Hiſpana, quæ eſt nigricantis coloris.

Flumina: pinguis ubi et placabilis ara Palîci. 585
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,

numis occurrere ille dicitur, obscura suspicio est. Equidem in his locis Ditem non Martem expectabam: nisi forte poëta Adranum, indigenam deum, Martem interpretatus est. Sed prava haud dubie est lectio, et restituendum erat quod et ad conjectandum in promtu est, et apud Macrob. V, 19 habetur, etiam in Dorvill. et in Ven. pro div. lect. *Matris*, sive ut Ceres Ennæa intelligatur, quam Fazellus reb. Sic. Dec. I, 3, 2 tuitus est, sive ut mater nympha sit, cujus lucus eo in loco erat. Jam Thaliam Palicorum matrem, nympham obscuri nominis, sed fabula Siculorum domestica proditam, novimus ex Servio ad h. l. et Macrob. l. c. Hujus nymphæ lucum, nomine quoque *silvam Thaliam* dictum, in Calpurnio VI, 78. agnovit, nymphamque absolute *Matrem* dictam prodidit, Wernsdorf. V. C. in Poët. min. To. IV, p. 676. 820, ingeniose utique. *Martis* defendi posse ex inf. v. 673 Burmannus addit, quod non assequor. *Simæthia* vel *Simethia*, male vulgo ante Heins.; est enim Σύμαιθος. Pejus alii: *Sumætia, Symætia, Symethia, Simetia, Simætia*, Romanus: *Simöntaque.*——585. *et* abest Ondart. *ubi implacabilis ara P.* etiam h. l. legebat Cluver. Ital. ant. pag. 934. vid. supra ad idem hemistichium lib. VII, 764. Sane et h. l. aut in partes Cluverii transire aut deleto *et* legere malim: *pinguis ubi placabilis ara Palici*. Scilicet *Palicus placabilis* est qui placatur, ejusque *ara pinguis* victimis. *Palicum*, pro Palicorum, emendat Cerda. Sed vid. Not. *Palaci* Franc. Ed Ven. inquit Burm., tum pergit, Lutat. ad Statii XII Theb. 136. *Palisci* Ald., sed prima tantum. In Lutatio scriptum invenio: *et implacabilis ara Palyci.*——586. *hastis* Heins. e Medic. et Colot., item aliquot aliis. Vulgg. cum Rom. *armis*. Novum autem et ab Homerico more alienum, quod Mezentium funditorem prodit.

loris. Arcens Siculus est. Est autem in orientali Siciliæ parte *Symæthus, fl.*, circa quem lucus fuisse a poëta narratur eo loco, quo Palicorum templum erat. *Lucum matris* appellat, simplicissimum est accipere matrem nympham, nomine non appellatam, cujus ille lucus erat: nisi malis Matrem Ennæam intelligere, Cererem (ut sæpe Μήτης σὺν κόρῃ), aut sequi id, quod statuebat vir doctiss. Wernsdorf, ut mater sit Thalia nympha, quæ a Jove compressa Palicos partu edidit, ut nunc eadem Arcenti iterum nupta sit, et absolute Mater dicta. conf. Var. Lect. De Palicis loc. class. apud Macrob. V, 19. Aristot. Mirab. Audit. 58, Antigon. Caryst. 133. 175, et Diodor. XI, 89 sunt: et vix est, quod præterea desideres; sin plura cupis, adi Bochart. Chan. I, 28, Cluverium in Sicil. ant., Dorvillium in Sicil. p. 167, et ibid. Burman. Sec. p. 472 sqq., Wernsdorf. Poët. min. IV, p. 820, et Jo. Beckmann. V. C. ad Aristot. et ad Antigon. locis laudatis. Est tamen vel sic obscura summæ vetustatis religio. Fuere duo

crateres

Ipſe ter adducta circum caput egit habena;
Et media adverſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces,
Aſcanius, fortemque manu fudiſſe Numanum;

589. *Diffidit* pr. Hamb. pro div. lect. *dividit* Ven. *diffudit* tres Burm. *projectum* pr. Mentel. cum Leid., perpetua varietate, quam multi notarunt; et nuper Burmann. ad Anthol. pag. 109. *oſtendit* pr. Hamb. et alter Menag.——590. *celerem bello* Goth. ſec.——592. *fudiſſe* Franc.

crateres ſeu lacus gemelli, ideoque Fratres dicti, aquæ ſulfureæ non longe ab Eryce, urbe, ad quos ſollennia jurajuranda fieri ſolebant. Habiti inter deos fanum habuere, non longe ab urbe Palica. Quod illud h. l. circa Symæthum fuiſſe dicitur, non geographice accipiendum, ſed poëta locorum ſitum latius et a nobiliore flumine deſignat. Alioquin etiam propior Eryces fluvius erat, nunc *Fiume di S. Paullo*, ut *Iaretta* Symæthus eſt: ut bene docuit Cluverius. Quod unum tandem Palicum memorat poëta, ad poëticam rationem referendum, qua licuit ex duobus unum nominare; niſi forte jam Maronis ætate unus tantum locus fuit; quomodo etiamnum unus tantum habetur, dictus *Donna Tetia* ſ. *Naſtia*, II M. ab urbe Pelagonia et I leuca a Minoo in valle montibus Vulcaniis incluſa, quæ et ipſa crater Vulcani fuiſſe creditur. Durat adhuc ſimilis ſuperſtitio, quod fatidica mulier illic ſedem habet. Miratione facit aqua in medio cratere ebulliens, ſulfurei odoris. 588. *liquefacto plumbo*. Non quaſi plumbum funda emiſſum in aëre liquefieri putarint; quod portentoſum eſſet; ſed inflictum et illiſum duris oſſibus plumbum ex rotundo dilatatum viderant. Erat autem plumbum funda emitti ſolitum fere olivæ ſimile. In 589 poëta non ſatis attendit, ſe in oppugnatione murorum verſari. Nam *arenam* vix bene, ſaltem parum proprie, de homine in muris aut vallo ſtante, poſuit. 590. Multa h. l. moliuntur viri docti, ut difficultatem diluant, quod hic jam arma tractet, qui in lib. I, 717 puer fuit, cui aſſimilatus Amor Didonis gremio inſidere poſſet. Scilicet nec illud recte tenent, quid eo loco ſit *gremio inſidere*, ad veterem morem, nec cogitant, Amorem a veteribus puerum fere puberem haberi, quod ex poëtis et ſignis ſatis conſtat, tum vero idem jam venationi acrius indulſerat: IV, 156. VII, 479. cf. Excurſ.

Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo ſociatus habebat. 594
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumiduſque novo præcordia regno
Ibat, et ingentem ſeſe clamore ferebat:
Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti prætendere muros?

593. *Rhemulæ* Rufin. *Romulo* Dorvill. et Servii edd. ap. Burm. *Remulus* Goth. pr. et ſec. Cæterum quid poëta in hoc ſequutus ſit, ut *Numanum* aliquem *Remulum* in medium adduceret, ignoro, cum inſolitum ſit cognomine ſic aliquem inſigniri. Aliter res ſe haberet, ſi Remulus eſſet verum nomen, et Numanus ille appellaretur ab urbe Numana in agro Piceno, unde oriundus erat.——597. *ingentem* Heinſ. repoſuit ex Medic. et aliis codd., ac vett. edd. Nec vero accipiendum cum Servio et aliis: eum clamaſſe ſe eſſe magnum: ſed *ſe ferebat*, incedebat ingens homo, vaſta corporis ſpecie; ſic inf. XII, 441 *portis ſeſe extulit ingens*. Vulgo: *ingenti*.——598. *tueri* Zulich. et Goth. ſec.——599. *Marti* e codd. aliquot a Pierio notatum, a ſec. Rottend. et Scheff. cum Zulich. firmatum, ſpreverat Heinſius, ſed ſuſcepit Burmannus, nec male arbitror: eſt enim eleganter et docte dictum *prætendere muros Marti*, bello, pugnæ, vallum et

curſ. IV ad lib. XII. 593. Major Turni ſoror Nympha Juturna erat. v. inf. XII, 138 ſq. 594. *ſociatus habebat* pro vulgari: ſibi nuper ſociaverat. 595. *digna atque indigna relatu*, fanda et nefanda ῥητὰ καὶ ἄῤῥητα, nam vſ. 603 ſeqq. virtutem popularium recte crepat; mox contumelioſa et turpia in Trojanos jacit. Eſt autem hoc non minus ex heroum quam ex barbarorum populorum vita, ut hoſtem conviciis provocent. Qui Homerum inſpexit, ſatis tenet hoc. 596. *novo regno*, docte pro matrimonio cum regiæ ſtirpis femina inito; nova enim ſponſa erat regina. 597. *ingentem ſe ferebat*, h. e. incedebat, homo vaſto corpore, cum clamore. 598. comparant Hectoris verba Iliad. σ, 287. In *iterum* et in *O Phryges bis capti* Serv. et alii Trojam ab Hercule captam huc advocant, et ſane laudari poteſt, Æn. XI, 401 *vires gentis bis victæ*. Et Silius I, 43. *Dardaniam et bis numina capta Penates*. Probabile tamen alia ex parte videri poteſt, alteram hanc in caſtris obſidionem nunc declarari. Luſum in hoc jam ſupra vidimus. *Nam capti potuere capi* VII, 295. *muros prætendere Marti*, pugnæ; quia vallo et muris continent ſe, et incluſi pugnant, aut potius pugnam detrec-

En, qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt!
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulixes.
Durum ab ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſævoque gelu duramus et undis;
Venatu invigilant pueri, ſilvaſque fatigant;
Flectere ludus equos, et ſpicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque adſueta juventus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, verſaque juvencum
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; ſemperque recentis

et muros ducere quo incluſi latere et pugnam detrectare poſſint. Hæc eadem ſup. hoc lib. v. 55. 56. 57. 67. 68. 142 ſqq. Vulgo *morti* lectum, etiam in Medic., et ſic Servius cum Jul. Sabino: nec hoc male.——602. *nec fraudis* Goth. tert.——603. *ab ſ.* Heinſ. e Sprot. et ex obſervatione. cf. ad VIII, 130.——604. *duroque* nonnulli Pieriani, tum Gud. et ſec. Moret. cum binis Burm. Heinſius conj. *crudo*. Sprot. *ſævoque*; at vid. imitationem Valer. Fl. VI, 336.——605. *vigilant* duo Burm.——607. Idem verſus Ge. II, 472, niſi quod *exiguoque*.——609. *ævum*: repente hoc ab Heinſio receptum conſpicitur; quod ſi fieri debebat, non minus aliis locis id faciendum erat; ſcilicet videtur aliqua ætate *vum* pronuntiatum fuiſſe, non *vum*, v. c. *lævom. ſævom. linguont. volvontor. divom. æſtivom.* An vero Virgilius ita ſcripſerit, quis ſponſione certet? *bello teritur* Ven.——610. *ſeva* Leid. pro var. lect. et ap. Serv.——612. Heinſ. malebat *premimur*.

trectant, poſt muros latentes. 600. invidioſe reſpectu Laviniæ, quam Turno ereptum ibat Æneas. 602. Imitati ſunt Stat. XII Theb. 761 ſqq. Silius I, 443 ſqq. *fandi fictor* docte, qui fingit fanda h. e. qui ficta fatur, fere, quod ἐπίκλοπος μύθων Iliad. Ζ, 281. 603. Locus, qui ſequitur, egregius et ornatus eſt de veteris Italiæ diſciplina et vita, quæ in Sabinis diutiſſime viguit: eandem a majoribus Albanis Romani acceperant. Adde laudes Italiæ Georg. II, 167 ſqq. et ſup. V, 730. 605. *ſilvaſque fatigant*, multum pererrant. vid. ad lib. VIII, 94. 609. haſta inverſa, σαυρωτῆρι, boves aratores ceſſantes pungimus. 612. etiam ſenes armati ſumus et militamus.

Conportare juvat prædas, et vivere rapto.
Vobis picta croco, et fulgenti murice, veſtis;
Deſidiæ cordi; juvat indulgere choreis; 615
Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; ubi adſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxuſque vocant Berecyntia matris

613. *Conportare* librorum et Pierianorum et ſuorum (quibus duo Burm. et duo Goth. addi poſſunt, ſi tanti hi ſunt) auctoritate retraxit Heinſius, et *Convectare* remiſit loco alteri lib. VII, 749, ubi idem verſus repetitus erat, et lib. IV, 404 *prædam convectat*, *recentes prædæ*, addit Burm., ſunt ſanguinem adhuc fumantes. Quorſum tam longe petere?——614. *fulgentis* pr. Hamb.——615. *cordis* Goth. tert. forte aliquis *D. eſt cordi* conjiciat. Sed poëta exquiſitiori formæ incubuit: deſidiæ ſunt cordi, Homerico more plur., ut v. c. ὀφθῆναι ἀναιδαλίῃσιν. ἧσι περθυμίῃσι. ποτιλήῃσι. et ex Homerico Αἰνὴ δ' ἡμῖν ἔοικε φίλη πλαγξίπι τι χαροὶ τι etc.——616. *vittæ* pro, *mitræ*, ap. Gell. VII, 12, perperam. Cæterum malis forte v. 616 poni ante 615. Sic junguntur ſententiæ inter ſe conjunctæ et conſimiles. *Vobis—veſtis*, *Et tunicæ—Deſidiæ cordi*.——617. *veræ* male editum ante Heinſ. et ſcriptum quoque in nonnullis. *ire* pr. Hamb.—618. *adſuetum* Oudart.——619. *vocant* e libb. retraxit Heinſ., quod jam in vett. edd. etiam Ald. pr. erat. Vulgg. *vocat* cum Rom., idque maluit Cuningham.

614—620. Etiam hi verſus inter ornatiſſimos: notabilis quoque rhetoricæ propior tractatio. Phryges cum Trojanis permiſceri et tamquam ab eadem ſtirpe profectos haberi, jam alias vidimus. Iidem mollitie et luxu infames: quandoquidem primi in minore Aſia opibus excelluerunt, inprimis pauperum colonorum, qui e Græcia advenerant, judicio. Ante oculos autem habuit poëta aliquot loca Homerica Odyſſ. ϑ, 248. 249 de Phæacibus et Iliad. ω, 261; tum in illis: *O vere Phrygiæ* Iliad. β, 235. ν, 96. 614. veſtem aliam crocotam, aliam purpuream intellige, utramque Phrygio opere, acu pictam. 616. tunicæ manicatæ, χιρίδωτοι. cf. Stat. VII Theb. 657; tum *mitræ quæ redimicula habent*, int. pileos Phrygios fimbriis pendulis, quibus mento ſubligatis malæ ac tempora obducuntur. conf. ſup. ad lib. IV, 216. Male plerique omnes *mitras* Græcorum, diademata, cum his Phrygiis confundunt. 617. Sacra magnæ matris Deum in Dindymo, Phrygiæ monte: τὰ Δίνδυμα ὄρη. cf. inf. X, 252.

ſup.

Idææ. Sinite arma viris, et cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
Intendit telum, diversaque brachia ducens
Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus adnue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.

620. *cedite ferro*, c. bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Serv. acceperant *cædite f.* hoc est, cum viri non sitis, abscindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipsi castrentur.——621. *dura* Pharsal. a m. pr. et bini Goth.——622. *nervo conversus* Dorvill. a m. sec.——623. *Contendit* vulgg. *Intendit* repositi Heins. e Gud. et pro div. lect. alt. Mentel., quoniam *constitit* subsequitur proxime. Sic sup. 590 *celerem intendisse sagittam*. Sed aliter arcus tenditur, aliter sagitta; hæc tenditur, dirigitur.——624. *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel.——629. Versus deest Goth. tert. Et est ille repetitus ex Ecl. III, 87, eoque in precibus his melius nos carere arbitror.

sup. VI, 785 sq., et hoc lib. v. 82. 621. *canentem* simpl. dicentem, ut ipsa res docet.

622 sqq. Memorabile erat hoc telum, quippe primum, quod Ascanius in pugna emisit, primum virtutis documentum: itaque ornare poëta potuit. Fecit tamen Homeri exemplo, qui sic Pandari in Menelaum mittendam sagittam exornat Iliad. δ, 116. 122, etiam preces 119. Conf. inf. XI, 857 sqq. Apollon. III, 275. 283 sq. de Amore. Ex hoc illud habet: *diversaque brachia ducens*, in diversam partem, ἀμφοτέρηφι διαστρέψας παλάμησιν; forte et *nervo intendit telum*: γλυφίδας μέσσῃ ἐνιπάπτηνε νευρῇ; etsi et Homer. αἶψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατιδέσμιδι πικρὸν ὀϊστὸν; et mox νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον. *Nervus* autem *equinus* 622. de setisne equi an tendinibus erit accipiendus? cf. Wernsdorf. ad Avien. p. 33 in P. L. M. 626. *dona*, sacrificium, ut toties poëta. Male Serv. de donariis. 627. cf. Od. γ, 382 sq. 628. *caput cum matre ferentem*; æqualem matri. Ἰσομήτορα ἀμνὸν ex Theocr. laudat

Audiit et cœli Genitor de parte ſerena
Intonuit lævum: ſonat una fatifer arcus.
Effugit horrendum ſtridens adducta ſagitta:
Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem inlude ſuperbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hoc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiaque fremunt, animoſque ad ſidera tollunt.

630. *Audit* Rom. et vett. Pier. *Genitor cæli* ſec. Rottend. *ſevera* Goth. tert.——631. *fatifer* e libb. Pier. et ſuis præclare intulit Heinſ. Vulgo *letifer*: ex interpretamento.——632. *Et fugit* in Rom. et aliis Pier. invenerat, ſicque Goth. ſec. et alii apud Servium, qui *effugit* prætulit, idque tuetur Heinſius. Si tamen rationem et uſum in illo ἅμα καὶ *una et* diligentius conſideres, facile apparebit, *Et fugit* unice verum eſſe, inprimis cum ſumma celeritas emiſſæ ſagittæ et percuſſi Remuli hic deſcribatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *effugit*, in quo adſtruendo Heinſ. multus eſt. *et fluit* Voſſ. *ſtrigens* pr. Hamb. Porro *adducta ſ.* idem ex Pier. inprimiſque Romano, exque aliis ſuis docte reſtituit, utinam declaraſſet quoque ſenſum! vulgo erat: *elapſa* vel *adlapſa* et *allapſa*, etiam in codd. parte; duo Heinſ. *delapſa*. Proprie *adducitur arcus*: tum, quæ adducto arcu evolat ſagitta, poëtæ et ipſa *adducta*, h. accelerata, admiſſa, dici potuit.——634. Exciderat in parte codd. *i*, hinc depravatum apud Pierium in Rom. *Tranſadigit verbis*. in obl. *Trajecit*, in al. *Tranjecit* et *Tranſigit*. Apud Burm. *Tranſigit* ed. pr. *Tranſegit* Burm. Exc. *Trajecit* multi cum binis Goth. Piget talia perſequi. *en lude* Zulich. a m. ſec. *allude* Ven. ——636. *Hæc* ante Heinſ., ut paſſim in ſcriptis, vel *Hic*, *Huc*.

Guellius: Id. ν, 14. 630. cf Iliad. ο, 377 et alibi. *ſonat una*. Λίγξε βιὸς etc. Iliad. δ, 125. 632. *adducta*, adducto arcu concitata. vid. Var. Lect. Niſi malis in eo manere, ut ſagitta adducta dicatur nervi reſpectu: ad quem ſagitta adducta, admota, ei impoſita fuerat. *horrendum ſtridens* jungenda. Δεινὴ δὲ κλαγγὴ γίνετ' ἀργυρέοιο βιοῖο.

634. 635. Schema traductæ narrationis ad dialogum, quod orationem egregie animat, notarunt paſſim grammatici. cf. Clark. ad Iliad. δ, 303. ο, 348. Superbiæ vero, qua victis aut cælis illudit victor, dignæ horrida heroum vita, exemplum poëta ab Homero repetiit. 637. *animos ad ſidera tollunt* audacter poëta novavit, non eo ſenſu, quo volunt, ut Aſcanii aut ſuos animos per favorem extulerint laude; ſed ſucceſſu, gloria ac virtutis ſeu conſcientia ſeu opinione ferocientes et exultantes *efferri animis* aut ipſi *animos efferre* dicuntur, et nunc quidem

Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies urbemque videbat,
Nube ſedens, atque his victorem adfatur Iulum:
Macte nova virtute, puer; ſic itur ad aſtra,
DIs genite, et geniture deos. Jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident.

638. *cum* Parrhaſ.——639. *arces urbemque* alter Hamb. cum Goth. ſec., male. vid. Not.——640. *victorem. juvenem* Ven.——643. *reſidunt* tert. Rottend. alter Hamb. et Zulich., et Heinſium hic ſuum morem non ſervaſſe miror. Vaticinia enim melius præſenti tempore efferuntur.

quidem tam ſublimes, ut cælum ſibi attingere videantur. Senſu facilius rem aſſequare quam verbis.

638. Apollo gentis Juliæ inprimis ſtudioſus: ita Actiaca victoria ad eum referebatur VIII, 704 ſqq., et Palatinum templum in ejus honorem factum. cf. Excurſ. I ad h. l. 639. *Auſonias acies urbemque*, oppugnationem caſtrorum ſeu urbis Trojanorum, novæ Trojæ. 641. *mactus* quid ſit origine et uſu, copioſe declaratur in Theſauro Geſner., nec latere poteſt eum, qui uſum ſimilem voc. *Auctus*, atque adeo *augens* (Catull. Epith. Pel. 323, et in Catonis verbis ap. Gell. XVIII, 12) meminerit; nec tamen hic et in ſimilibus locis ſatisfacit, ſi teneas *mactum* eſſe auctum, amplificatum. Eſt aliquid, ſi reddas: o puer aucte, ornate nova virtute. Sed videtur aliud quid inſuper deſiderari, quod ex notione *auctus*, qui fructum et uſum ac voluptatem affert, eliciendum eſt. Scilicet *mactus laude, virtute*, eſt qui fruitur laude e re bene geſta, ex ſucceſſu gaudens, fructum lætitiæ inde capiens: et ſic nihil eſt quod melius vocem reddat quam ὀνήμενος in illo Homerico Od. β, 33 Εὖδλός μοι δοκεῖ εἶναι, ὀνήμενος, qui fructum inde capiat, cui bene ſit, bene eveniat! Unde vulgare Græcorum ὄνασο, ut h. l. ὄνασο τῆς νίκης ἀρετῆς. Bene eveniat primum hoc virtutis documentum! læti ſit ominis! Mirum tamen quod grammatica ratio in uſu vocis deficit: nam ap. Liv. *jubet eum macte virtute eſſe*. Et tamen idem: *macti virtute, milites Romani, eſte*. Si in formulis ad deos precandi occurrit, tum *mactus* videtur eſſe lætus, propitius. cf. Cato de RR. 134. 642. *geniture deos* propter Julium Cæſarem et Auguſtum, ut Serv. 642. 643. Adſcribendus eſt hic locus iis, in quibus pacis per orbem terrarum reſtitutæ et Jani clauſi memoria celebratur. Certe poſt U. C. 725 ſcripta hæc eſſe neceſſe eſt. v. ſup. T. I *Vita Virgil.* ſub hoc anno. Merito hoc tuæ genti dabitur, ut oriundus ex ea Auguſtus omnia bella

Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere ſe mittit, ſpirantis dimovet auras,
Aſcaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos;
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crinis albos et ſæva ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:

644. *affatus* aliquot Burm.——645. *miſit* aliquot Pier. et Burm. *ſpumantes* pr. Hamb. *demovet* duo Burm. cum Rom.——646. *formam* Heinſ. e melioribus Pier. et ſuis, pro vulgari, *forma:* quod Rom. tuetur. *formam in antiquam* Jul. Sab. legerat.——648. *lumina* Sprot.——649. *Tunc* Parrhaſ. *Hunc* ſeptem Burm. cum Goth. ſec.——651. *crines flavos* male interpolatum in Rom. multis Pier. Heinſ. Burm. et binis Goth. Erf. etiam vett. edd., ſive ex ſcriptura *alvos*, ſive ex lib. IV, 558, ſive ex incuria hominis, qui Apollinis crines deſcribi putabat. Heinſius conj. *ràvos* nullo fructu. Poſt *albos* ſuſtuli interpunctionem haud dubie pravam et quæ Interpretes tranſverſos egit. Apollo in Buten mutatus etiam armis ei ſe aſſimulaverat: *ſimilis et crines et arma*; quod adjectum: *ſæva ſonoribus* h. ſævo ſonore, terribiliter ſonantia, epitheton armorum Butæ ornans eſt. Inter hæc tamen valde probabile ſit, verſum irrepſiſſe e margine et ad Apollinem ſpectaſſe: *Et crinis albos et ſæva ſonoribus arma*; quæ de Bute quomodo præcipuo aliquo modo dicantur, non aſſequimur.

bella finiat. *gente Aſſaraci* ad ſplendorem orationis pertinet: v. ſup. ad Georg. III, 35. Æn. I, 284. *bella fato ventura*; bona determinatio, inprimis reſpectu bellorum civilium, de quibus maxime accipiendus locus. 644. *Nec te Troja capit*; majore virtute ornatus quam pro tam tenuibus rebus, ad quas nunc Trojani redacti ſunt. *Capere* non infrequens hoc uſu. Laudat Burm. notas ad Ovid. III Triſt. 4 30 et Barth. ad Stat. I Achil. 151. Notum ſatis eſt illud Philippi ad Alexandrum filium: Quære aliud regnum, Μακεδονία γὰρ σὺ ὐ χωρεῖ. 645. *ſpirantes auras*. Nec vitales, cum Servio, nec odoras, cum Cerda, ſed flantes, πνέουσας ἄνεμους accipe. 647. Alius erat *Butes*, quem ſupra memoravit lib. V, 372. Adumbravit autem Periphantem Iliad. ε, 323 ſq. (non locum Iliad. π, 715 ſq.). An vero etiam illud ex vita heroum ſit: *fiduſque ad limina cuſtos*, ut armigeri (ϑεράποντες) iidem et ſatellites ſint, dubito. 651. Butæ ſimilis etiam canis, et armis,

Sit ſatis, Æneada, telis inpune Numanum
Oppetiiſſe tuis: Primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo
Mortalis medio adſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Adgnovere deum proceres divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fuga ſenſere ſonantem.
Ergo avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi,
Aſcanium prohibent: ipſi in certamina rurſus

653. *Æneide* ubique in edd. editur. Agnoſcit et Probus. *Æneide* Medic. cum aliis Heinſ. et Pier., etiam vett. edd. Alii aberrant in *Æneida*, *Æneidæ*, ac ſi *Æneidæ telis* juncta vellent. Neutrum tamen rationem grammaticam habet: unde enim Αἰνείδης vel Αἰνείδου? Deberet eſſe Αἰνεάς, quod nuſquam occurrit. Ex Αἰνείας eſſet Αἰνείαο. Sin ex Αἰνείας formes Αἰνείης, Αἰνίης, unde Αἰνίδης, formandum hinc eſſet Αἰνίδαο, Αἰνιάδαο. Si ab hoc ducatur *Æneides*, vix *e* ex *ι* natum corripi poſſet. Reſtat, ut *Æneades* admittamus, unde h. l. *Æneade*, vel ad formam, quam noſter amat (vid. ad VI, 126), *Æneada*. Eſt quoque *Æneade* (*Æneadæ* apud Bottarium) Rom. ὁ Αἰνειάδη, quæ ſollennis forma eſt. Αἰνείας, Αἰνίας, Αἰνειάδης, Αἰνιάδης; unde ſæpe in noſtro *Æneadæ*. v. ad I, 157. Frequentatur etiam vox Αἰνειάδαι Cedreno, Zonaræ et aliis. Hanc etiam h. l. tuebor, remittens reliqua librariorum et grammaticorum ſeu imperitiæ ſeu acumini.——654. *ſuis* pr. Rottend. *Primum* ed. Junt. *Prima hoc—laude* Hugen.——655. *nec paribus invidet a.* ed. Ven.——657. *Sic o. Apollo Mortalis, m.* Donati lectio ap. Fabric. *adſpectu* ſec. Moret. *viſus* Gud. pro var. lect. ex lib. IV, 276.——660. *tenuem* duo Burm. et Erf.——662. *ad c.* Reg. *certamine* Montalb. et Bigot. *c. curſus* Hugen.

armis, quæ ille geſtabat; *arma ſæva ſonoribus*, h. e. ſonore, ſæve, terribiliter ſonantia Butæ ſunt. vid. Var. Lect. 655. *et paribus non invidet armis*: hoc ſublime et magnificum: ſuæ ſagittandi peritiæ, ſuæ virtuti, Aſcanii futuram virtutem æquiparat deus Apollo. Alii comparationem in eo quærunt, quod Apollo puer Pythonem interfecit. Mihi hoc argumentum magis quam verum eſſe videtur. 657. *medio ſermone*; Servius: "ideo *medio*, quia non reſpondit Aſcanius." Eſt tamen ſimpliciter: antequam plura ſubjiceret, diſceſſit. 659. 660. Ergo in *fuga*, diſceſſu, divinam formam Apollo receperat. conf. Excurſ. I ad vſ. 638. 661. *numen* declaratur:

Succedunt, animaſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris;
Intendunt acris arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis; tum ſcuta cavæque
Dant ſonitum flictu galeæ; pugna aſpera ſurgit:
Quantus ab occaſu veniens, pluvialibus Hædis,
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant: quum Juppiter horridus auſtris

663. *animoſque* alter Hamb.——665. *armenta* Rom.——666. *tunc* et *cum* in binis Goth.——667. Habemus hic iterum exemplum rationis criticæ codicum vetuſtate et auctoritate potioris. *adflictu* Rom. et alii Pier. *atflictu* Medic. *afflictu* Montalb., quod a Naugerio in Ald. tert. admiſſum perperam. *flictu* haud dubie poëta maluit quippe doctius dictum. Sunt etiam codd., qui *flictu* tenent ap. Heinſ. *fluctu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. Cæterum alterum verſus hemiſtichium: *pugna aſpera ſurgit* meum quidem ad ſenſum et languere et ſententiæ juncturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Sternitur o. f. tum ſcuta.*——668. *occaſu* vel *Oceano* Zulich. *pluvial. herbis* Rom.——669. *quam multi* ed. P. Danielis.——670. *In vada* noli tentare: variat rem; antecedente membro *humum* memoraverat, nunc mare.

claratur per *dicta*; juſſa, auctoritas. 665. *Acres*; ipſi arcus intendunt acriter, et jaciunt tela amentis religata. 666. 667. Macrob. VI, 4 ex Ennii Scipione laudat: *Sparſeis haſteis longeis campus ſplendet et horret.* Tum alii ex Annal. XI *Tum clupei reſonant, et ferrei ſtridet acumen.* conf. inf. v. 809 et Iliad. μ, 160. ſq.

668 ſq. Ornavit Homericos verſus Iliad. μ, 156—161. *Hædis pluvialibus*; propter hædos. Bene et clare Servius: "Supra Tauri cornua eſt ſignum, cui Auriga nomen eſt. Retinet autem ſtellas duas in manu, quæ *hædi* vocantur, et capram—quarum et ortus et occaſus graviſſimas tempeſtates faciunt. Oriuntur autem cum Scorpione menſe Octobri." Ita Servius. Comparatis locis, quæ ab Intpp. excitari ſolent, de occaſu Hædorum ſub medium Decembrem maxime poëta cogitaſſe videtur: vid. Arat. Phænom. 678 — 681. Theocr. Id. VII, 53. 54. ἐρίφων δυομένων Callim. Epigr. 19. Stat. Theb. VIII, 407 ſqq. 670. Quod alias auſtris inſurgentibus, id nunc Jovi tribuit: *torquet* is *aquoſam hiemem*, h. verſat, agitat, nubes pluvias, tandem-

Torquet aquoſam hiemem, et cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus et Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſilveſtris Iæra,
Abietibus juvenes patriis et montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio conmiſſa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus dextra ac læva pro turribus adſtant
Armati ferro, et criſtis capita alta coruſci:

671. *et telo* tert. Rottend., ſed de fulmine poëtam cogitare dubito. *cælo n. r.* eſt pro *cæli nubila*. *lumina* Medic. a m. pr.——672. *Archanore* Goth. tert. *nati* aliquot Pier. et duo Burm.——673. *Hiera*. Hanc lectionem quomodo Heinſ. defendere poſſit, non aſſequor. Eſt enim manifeſte vitioſa: Ἰαίρᾳ media produci nequit. Nullus dubito *Iæra* (Ἴαιρα Iliad. ε, 42) eſſe ſcribendum, ut Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum cæteris Heinſ. maximam partem *Iera*. Dorvil. *Hieta*. Zulich. *Hibera*. Turnebus *hyæna* conjiciebat: quod per ſe non malum eſſet.——674. *patriis juvenes* aliquot Heinſ. cum Regio. *æquis* Gud. Elegans eſt emendatio a V. C. Jac. Bryant communicata: *patriis in montibus*. Ita utique malim Virgilium ſcripſiſſe. Cæterum verſum hunc, puto, Virgilius ſublaturus fuiſſet ſecundis curis: nam friget, cum eadem comparatio mox tam copioſe ornetur vſ. 679 ſq.——675. *imperio ejſ* Macrob. V, 11. *reducunt* Hugen.——677. *inſtant* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. et Erf. *obſtant* Leid. v. ſup. v. 550.——678. *coruſcis* Ven. et Macrob. *coruſcant* Medic. *coruſcent* Hugen.

tandemque, ut illis imber exprimatur, facit: *cælo cava nubila rumpit*.

672 ſqq. Ingenioſe eſt uſus loco Iliad. μ, 127 ſqq. et reſpexit duo Lapithas, Polypœten et Leonteum, pro portis caſtrorum Achivorum ſtantes. Vt ſilveſtrem daret originem fratribus, in monte Ida educatos tradit, in luco Jovis Idæi: parentibus ſilveſtrem in nemoribus Idæis vitam agentibus. 674. ἰλάτῃσιν ἰοικότες ὑψηλῇσιν Iliad. ι, 560. Cum *montis* autem *cacumine* comparatur Polyphemus Odyſſ. ι, 191. 192. In *commiſſa* v. 675 argutati ſunt veteres apud Servium, cum dubitarent, an ſit, clauſa; uti tabularum *commiſſuræ* dicuntur. Eſt haud dubie, credita, cuſtodiæ eorum a duce mandata: et ſup. 176 *Niſus erat portæ cuſtos*. 676. *mœnibus*; in mœnia VIII, 178, ut *ſolio*. 677. *pro turribus* accipio ἀντὶ πύργων, tamquam binæ turres, aliter ac ſup.

Quales aëriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Adtollunt capita, et sublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
Et præceps animi Tmarus et Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedere,

679. Argutiæ sunt Servii seu alterius ex scriptura antiqua *liquetia* captatæ, quod *liquetia* legendum esse censet; ut fluvii nomen sit in Venetia, in intimum maris Adriatici sinum se immittentis. Sed idem fluvii nomen *Liquentia* passim scribitur, ut, hac ipsa scriptura servata, amnem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto; nam etsi vel maxime poëta *Liquens flumen* formare potuit, tamen nimis obscurum fluvii nomen erat, quam ut nude poneretur; et male etiam grammatica junctura adhæresceret; vix quoque *Liquentia flumina* plurali numero substituisset. Servius vitiose fieri ait, ut a genere incipiamus, et ad speciem revertamur. Immo vero hoc suave et poëtis frequens, inprimis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68. 69. 660 sq. *liquentia* autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen; ut *fons liquidus* et al. Ductum autem ab antiquo *liquo*, *ere*, prima longa; at *liqueo* prima brevi. Hinc diversitas in deductis, fere ut Græca: φίλω. φιλῶ. παρφύω. παρφυῶ. Quod ad codd. attinet, *liquentia* Rom. Medic. et magna pars reliquorum: ficque Macrob. et Diomedes ap. Heins., at Gud. a m. sec.. Mentel. uterque cum aliis nonnullis, et Oblongo Pierii, *liquetia*: sic et edd. vett. *Liquencia* Montalb., sed erasa *n* littera. *linquentia* Goth. tert.——680. *præter a.* Hugen. a m. sec.——683. *Arrumpunt*, *Erumpunt* (ut Goth. tert.), *Prorumpunt* ap. Burm. *I. aditus Rutuli*: Regius interpungit: quod et alii faciunt; nec refert.——684. *Querquens* aliquot Pier. Mox *Equicolus* vulgg. et Aldd.; reduxit *Aquicolus* Heins. ex Medic. et sec. Moret., cæteri *Aquiculus*. Sic et Pieriani partim, partim *Equiculus* legebant. In binis corrupta scriptura, *Aquilicus*, unde Heins. conj. *Acifcolus*, quod Valeriæ gentis cognomen est; in uno *Aquilurus*.——685. *princeps animi* sec. Moret. *Tmaros* multi: ut Ecl. VIII, 44. Alii et hic *Marus*, *Thmarus*, *Thamarus*, *Timarus*. *Himarus*, *Tinarus*. In f. *Hæmo* Menag. pr.——686. *adversi* Parrhas. *averfi* Dorvill., ficque aliquot Pier.; iidem *dederunt*.

sup. v. 575. 679 sq. ex l. c. Iliad. μ, 131 sqq., sed ornavit poëta adjunctis a certo genere ac loco petitis circa Padum et Athesim. Nostrum iterum expressit Claudian. de R. Prof. III, 370. *flumina liquentia*; ut fons liquidus: epitheton ornans.

Aut ipſo portæ poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ;
Et jam conlecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diverſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoſtem
Fervere cæde nova, et portas præbere patentis.
Deſerit inceptum, atque inmani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratreſque ſuperbos;
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto ſternit jaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenerum, ſtomachoque infixa ſub altum

687. *ipſi* aliquot Pier.; pro *poſuere* Parrhaſ. *dedere*.——688. *Tum magnat* Dorvill.——689. *gl. in unum* Bigot. et Rom.——690. conferre *gradum* Nonius in *conferre*: quod arridet Heinſio; tum *percurrere* Sprot. *procedere* ſec. Moret. *concurrere* Ed. pr., male; tandem *p. l. ardent* Leid.——692. *hoſtis* Parrhaſ.——699. *tenerum* Heinſ. repoſuit tamquam exquiſitius e Medic. et aliis, Pierianis quoque, et exemplis illuſtravit. Vulgo: *per tenuem* cf. ſup. ad III Ge. 108. *ſub alto* Parrhaſ.

nans. Qui 684 nominantur, e Rutulis ſunt. 688. *animis diſcordibus*; ornate, pro iis. Tum magis increſcunt iræ Trojanis. Jam autem ii erant hoſtilibus in Rutulos animis.

691. Semper inhæret animo Homeri *τυχομαχία*. Qui ibi Hector, hic Turnus eſt. 697. *Thebana de matre*; oriunda ex Thebe Myſiæ urbe ſub monte Placio, olim a Cilicibus colonis inſeſſa, Eetione rege clara, quem Achilles interemit, et cujus filia Andromache erat. Iliad. *α*, 364 et al. Campus Thebes hinc manſit etiam ſerioribus ætatibus circa Adramyttium. Late de hac Thebe Strabo et libri geographici. Burmannus laudat notam ad Ovid. XII Met. 109. 698. *cornus* vid. Georg. II, 447. 448. 699. *aëra tenerum*; alias tenuem; ſed et aliis locis alterum occurrit. Exempla collegit Heinſ.; ſpectatque hoc nec minus ad aëris naturam, cum impulſui cedit et pervius eſt. *ſtomacho*; recte Serv. "Græcus ſermo eſt" dixit ſcilicet *στόμαχον*, guttur, gulam; tum

Pectus abit; reddit ſpecus atri volneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum ſternit Aphidnum;
Tum Bitian ardentem oculis, animiſque frementem,
Non jaculo: neque enim jaculo vitam ille dediſſet:
Sed magnum ſtridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis et auro

700, *atri ſanguinis* pr. Hamb. cum aliis apud Pier., ex interpretatione. *alti vulneris* conj. Pricæus ap. Burm.——701. *effixo* Oudart. *fixum ferrum* tres Burm. *in p. recondit* Parrhaſ. *reſedit* vel *tepeſcit* codex Kœleri. Scilicet ſeu calami ſeu memoriæ vitium corrigere voluit librarius. *tumeſcit* a pr. m. Erf.——702. Vulgatum erat *Erymantha*, pro quo *Eremantha* Zulich. *ac Periphanta* Heinſ. conjiciebat. Malim eum emendaſſe *Erymanta*: eſt enim Ἐρύμας, Ἐρύμαντος. Et occurrit Ἐρύμαντα Iliad. π, 345. Scriptum quoque ſic in Mediceo: qui mox *Aphednum*, Rom. *Achidnum*. Cæteri tædium faciunt aberrationibus: quas videat, qui volet, apud Burm. et Pier. *Aphitum* tert. Goth.——703. *Bitiam ardentemque* aliquot Burm. *Tibian* pr. Moret. *oculis animoque* Zulich. *animis oculiſque* a m. pr. Parrhaſ. *furentem* vel *frementem* Cod. Kœl. et Erf.——705. *phalarica*. Sic et Medic. In voce Romana maluiſſem *falarica*.——706. *non* Parrhaſ. et Montalb. *quæ non* Dorvill. *taurica* Goth. ſec.

ſpecus h. cavum, vulnus hians, reddit *undam atri vulneris* h. ſanguinem ebullientem in undarum morem, undantem. cf. Iliad. ε, 47 ſqq. 702. *manu*; enſe, vi oppoſiti: nam v. 698 *jaculo* Antiphaten proſtraverat. Nec inſolens hoc. Etiam Serv. notavit. 703. 704. Bitiam tam vaſto et immani corpore fuiſſe declarat, ut jaculi vulnus nimis leve, nec mortem allaturum fuiſſet. Non ſatis dignum Maronis caſtigatiore Muſa hoc videtur: nec placet τὸ παιδαριῶδες; etſi referendus animus ad clipeum et loricam, quæ tam vaſtum corpus tegebat; nec de nudo corpore cogitandum tamquam jaculi vi non ſternendo. *dediſſet* pro reddidiſſet. 705. Non hic de *falarica* cogitandum, quam Liv. XXI, 8 deſcribit, ſed eſt ſimpliciter pro lancea et haſta latioris ferri dicta. Ex Servio tamen et Feſto notanda eſt origo vocis *a falis*, h. turribus. 707. *lorica fidelis* (quæ munit, tutum reddit, bona adeo et idonea, ſic ſup. VII, 640 *fidus enſis*) *ſquama duplici et auro*, duplicibus ſquamis

Suſtinuit: conlabſa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum ſuper intonat ingens:
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Conſtructam ponto jaciunt; ſic illa ruinam
Prona trahit, penituſque vadis inliſa recumbit:
Miſcent ſe maria, et nigræ adtolluntur arenæ;

708. *in menia* Franc.——709. *At t.* pr. Moret.——710. *Talis* Rom. et Medic. Ipſa interpunctione comparationem ad antecedentia retuli: *Dat tellus—talis, qualis* pro taliter, qualiter.——712. *in ponto* tert. Moret. *jaciunt ponto* vulgg. ante Heinſ. *ſic* repetere comparationem neceſſe eſt. Importunum tamen eſt meo ſenſu et jejunum alienumque a tota loci ſtructura. An fuit: *fluctu illa ruinam P.* an: *ſi victa r.?* Sed in hujuſmodi locis nemo quicquam facile definiat.——713. *undis illiſa* aliquot Pier. *vadis in littore combit* Parrhaſ.——714. *tolluntur* aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Idem fere verſus III, 557.

ſquamis aureis, ſeu duplici ſquamarum ordine; uti *bilicem loricam* dixit XII, 375. 709. *ipſe ingens intonat ſuper clipeum:* Poteſt ita, cum Julio Sabino, verborum ordo inſtitui, quod et Burmanno probatur. Sed doctior eſt Serviana ratio, ut *clipeum* neutro genere dixerit: *hoc* clipeum *ingens intonat ſuper*, ſc. ſuper immania membra collapſa. Ita eſt Homericum ἀρὰ βροτοί τι τύχῃ' ἐπ' αὐτῷ. Ad verbum reddidit inf. X, 488 *ſonitum ſuper arma dedere.*

710 ſqq. In ſequentibus iterum magnum poëtam agnoſcas: rem poſuit novam, per ſe magnam et terribilem, eamque ornavit *ἐναργῶς* et docte. Interceptus erat Crater ſeu ſinus Bajanus molibus in altum ductis, partim quibus prætoria inædificata erant, et temperati aëris et proſpectus cauſſa, partim quibus portus Julius muniebatur. v. ſup. Georg. II, 161. *Euboico littore*, propter vicinas Cumas, Chalcidenſium coloniam. v. ſup. ad VI, 2. *pila ſaxea molibus magnis*, h. alte aggeſtis cæmentis, conſtructa, quæ in pontum jaciunt. Serv. et Cerda *ponto* accipiunt: adverſus mare; quidni: in ponto? *ante* vero nolim jungere cum *conſtructam:* languet enim: molem antea conſtructam jaciunt in pontum: ſed eſt *ante* ex πρὸ vel πρὸὸ πρὸ, procedendo a littore. Erant autem hæ ſtructiones ac moles ex ſaxis ac cæmentis

Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis inpoſita Typhoëo. 716
Hic Mars armipotens animum vireſque Latinis
Addidit, et ſtimulos acris ſub pectore vertit;

715. *ſonitum* Goth. ſec., non male. *fremitu* idem Bigot. *Procuta* Rom. *Procrida a. t. dirumque* Exc. Burm. *alta tremit*, ut *crebra* pro *crebro* maluit jungere Addiſon. ap. Burm., quoniam Prochyta non alta ſed humilis eſt. Sed v. Not.——716. *Inarimæ* Rom.——717. *Sic* pr. Moret. *omnipotens* tres ap. Burm. *animos* Parrhaſ. et Servii codd. ad X, 22. *Hic animum Mars armip.* Goth. pr. *animos* Erf.——718. *ſub pectora* aliquot Heinſ. cum Goth. ſec., perpetua varietate et alibi obvia. Arridet tamen Heinſio. Alterum tamen jam lib. VI, 101 vidimus. *in pectora* Leid. cum Goth. tert.

mentis pulvere Puteolano ſolidatis confectæ. Eum enim ſolideſcere ſub aqua nota res eſt. cf. h. l. Cerdam. Vitruv. II, 6. Maronem exſcripſit Silius IV, 297 ſqq. 715. 716. Ruina molis facta, vicina loca, inſulas quoque, contremiſcere narrat. *Prochyta* promontorio Campaniæ Miſeno objecta (nunc *Procida*) cum Pithecuſa ſ. Ænaria (nunc *Iſchia*), quam *Inarimen* dixit vocabulo ex Homero ducto, etſi perperam interpretato, Iliad. β, 783. vid. Excurſ. II. Ut tamen verbo hic moneamus: Typhoëus fulmine fuit percuſſus ἐν Ἀρίμοις. Quærendi autem *Arimi* et τὰ Ἄρυμα ὄρη in Cilicia, quoniam in eo tractu erant loca terræ motibus et incendiis occultis fœdata: quam locorum faciem vetuſtas ad monſtrorum et gigantum molitiones referre ſolebat. Tranſlata res eſt ab aliquo poëta ad inſulam Pithecuſam, que et ipſa aliquando ſubterraneos ignes et ruinas experta eſt; igitur cum re et ipſum nomen traductum Inarime. Prochyta *alta* epitheton commune omnium inſularum, quatenus mari eminent. *cubile*, ut Pindarus Ætnam στωμυλὰν Typhoëi Pyth. I, 54. Homerus l. c. νῆσας dixit Arimos montes.

717. 718. 719. Homerica converſio fortunæ certaminis; Homericum quoque phantaſma eſt hoc, quod Mars ἐτεραλκέα νίκην ipſe machinatur. Sæpe enim deos Homerus inducit robur et animos pugnantibus adſpirantes, aut in fugam vertentes adverſam aciem. Sic Iliad. β, 446 ſqq. Minervam; ν, 44 Neptunum; et ipſum Martem Iliad. ε, 506 ſqq., ſed, qui apud Homerum inter deos præliantes negotioſus deus eſt, apud Maronem in otioſum allegoricum nomen abit: inprimis cum v. 721 bellatorem deum incidere animis, h. alacritatem, novum robur animi, dixiſſet. 718. *ſtimulos vertit*:

plus

Inmiſitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnæ;
Bellatorque animos deus incidit.
Pandarus, ut fuſo germanum corpore cernit.
Et quo ſit fortuna loco, qui caſus agat res:
Portam vi multa converſo cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multoſque ſuorum
Mœnibus excluſos duro in certamine linquit;
Aſt alios ſecum includit recipitque ruentis,
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, ultroque incluſerit urbi:

719. *Fugam* et *Timorem* ſcripſit: ſunt enim Homerica Δειμός τ' ἠδὲ Φόβος Iliad. Δ, 440 et al.——720. *pugnæ eſt* Goth. ſec.——721. *animos* Heinſ. e Medic. et Sprot., tamquam elegantius. Vulgg. *animo*. *Bellorumque animis incidit* Goth. tert.——722. *infuſo* Bigot. *c. vidit* Gud. et alii Heinſ., ac Burm. cum Goth. ſec.——723. *quis c.* Rom. et Medic. Pierii; item aliquot ap. Burm., ſed *qui*, quod per ſe minus vulgare, agnoſcit Cariſius.——724. *vi magna* Medic. *vi tota* Montalb., quod impenſe placebat Heinſio, quem offendebat recurrens vſ. ſeq. *multos*. Nam et alibi *vi multa* ap. noſtrum occurrere non ignorabat. *torquent* Zulich.——725. *Obniſus* Zulich. *latus* Goth. ſec.——726. *liquit* aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf.——727. *incluſit* ſec. Moret. *recipitque clientes* alter Hamb.——728. *in* abeſt Goth. tert.——729. *Viderat* et *incluſerat* Leid. *urbe* Bigot.

plus quam adhibet. vid. lib. VI. 101. 719. *atrum* Timorem exemplis illuſtrant Cerda et Burm. ad Petron. c. 89 pr. Nec vero epitheti vis in eo modo quærenda, quod omnia triſtia et infauſta atra ſunt: ſed pertinet ad phantaſma Terroris, ut ſit tenebris et nocte involutum. 720. *conveniunt* Latini ac Rutuli, inventa opportunitate irrumpendi in caſtra. 726. 727. Laudatus Statius lib. X Theb. 508 jam a Servio: *Par operi jactura lucro: namque hoſte recepto Excluſere ſuos*. Sed his verſibus minus gravitatis ineſt. conf. eund. v. 503 ſq. 728. Νώνυμος etc. Iliad. β, 38 et ſup. VI, 172.

730.

Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis obfulſit, et arma
Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtæ
Sanguineæ, clipeoque micantia fulmina mittunt.
Adgnoſcunt faciem inviſam atque inmania membra
Turbati ſubito Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternæ fervidus ira
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.

730. *inter media* Dorvill.——731. *oculiſque* Bigot. *effulſit* vulgo lectum in codd. et edd. (ſaltem quas Heinſ. manu tractabat; ex Aldd. prima *effulſit*, tertia per Naugerium *offulſit*: inde edd. ſectæ variant). *offulſit*, quod Romanus Pierii tuetur, repetiit Heinſ. v. ſup. v. 110, ſed h. l. forte alterum accommodatius; non enim agitur de luce, quæ offulgeat oculis aliunde, ſed emiſſa oculis fulget illa: hoc eſt, *effulget*.——733. *fulmina* Heinſ. reduxit, quoniam in eo omnes vetuſtiores conſentiunt: vulgata erant *fulgura*. Idem, quantum video, *mittunt* induxit ex codd. parte, *arma* videlicet, inquit (quod nemo facile admittat), vel *mittunt* pro *ſe mittunt*, *mittuntur*. cf. ad Æn. II, 207. Atqui hoc durum eſt h. l. vel maxime. *mittit* alii habent editi et ſcripti etiam Pier. et bini Goth., item Jul. Sab., ſicque Medic. *mitttet*, et a m. ſec. *mittit*. Atqui et durum et languidum eſt, ut *mittit* ad Turnum referatur. Suſpicor olim fuiſſe *clipeoſque* pro *clipeuſque*, quod non intellectum corruptelam intulit, cum ſcriptum eſſet: *clipeuſque micantia fulmina mittit*; hoc tandem poëta dignum. *clypeuſque m. f. mittunt* Dorvill. In Gud. *clypeique m. f. mittunt*. Tandem qu. Moret. cum Zulich. *nutant*, Montalb. *vitant*, ſaltem deb. *vibrant*.——735. *Æneadæ ſubito turbati* Parrhaſ. *cum* tres ap. Heinſ. et Burm.——738. *Non m.* Parrhaſ. *prohibet* Sprot.

730. *percora inertia*, oves ait Cerda; ſaltem potiſſimum.

731—735. Præclare hæc in majus aucta. Scilicet cogitandum eſt, principum virorum ac regum arma præcipuo aliquo lævore ac fulgore ſplendere debuiſſe, criſtas fuiſſe altiores, et ſic porro. Turno autem intra caſtra intercepto creſcit adeo audacia: *nova lux oculis obf.* Cæterum ſingula in Homero paſſim ſunt obvia, quæ tamen ad imitationem trahi nequeunt; ſic ἐπὶ κόθισσι δὲ χαλκὸς Σμερδαλέον κονάβιζε Iliad. φ, 254, et Δεινὸν δ' ἴβραχε χαλκὸς ἐπὶ κόθισσιν ἄνακτος Iliad. δ, 420. *arma horrendum ſonuere*, et *fulmina* Iliad. χ, 133. 134. *Criſtas* Turni *rubentes* vſ. 270 ſupra vidimus. 733. *mittunt* ſcil.

Caſtra inimica vides : nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus :
Incipe, ſi qua animo virtus, et conſere dextram ;
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere auræ volnus ; Saturnia Juno
Detorſit veniens ; portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies : neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, inpubeſque inmani volnere malas.
Fit ſonus : ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Conlabſos artus atque arma cruenta cerebro

739. *vide* Goth. tert. *nulli* ſec. Hamb. *nulla huic* ſec. Menag. *non hinc* Bigot.——741. *animi virtus* Rom.——742. *Hinc* Zulich. *invictum P.* Goth. tert., felici lapſu.——743. *et c. nudo* ſec. Hamb.——745. *Exc. auræ : vulnus—veniens* junxerat Servius ſeu quis alius ; et ſic *vultus—veniens* duo Burm.——746. *Detorſit juveni* pro div. lect. pr. Hamb. *terræque i.* Parrhaſ. *infingitur* Franc.——747. *vi quod* Goth. ſec. *quod vix* alter Hamb. *librat* Medic. Pierii, Gud. Moret. tert. Ven. et Reg. *torquet* Moret.——748. *neque enim es* pars Pier. et Heinſ. cum Ed. Mediol. et Goth. ſec. *es tele* Rom. *bis telis* Schol. Statii ap. Heinſ. *bis t. et v.* Ed. Ven. *actor* Goth. tert. Jo. Schrader. locum pro deſperato habebat. Senſus tamen planus : *neque enim is teli nec vulneris auctor*, ut tu effugere illud poſſis ; immo vero infertur telum et vulnus a viro fortiſſimo.——750. *media inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. ſec. et tert.——751. *que* abeſt qu. Moret. *i. pondere* Menag. alt.——753. *Collapſoſque* ſec. Moret. *arcus* Exc. Burm.

ſcil. ſe, mittuntur : durum tamen hoc. vid. Var. Lect. 737. *dotalis regia*, Laurentum. 742. ut illud lib. II, 549 *referes ergo hæc Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* 745. *Juno detorſit.* Præivit exemplum Apollinis Iliad. 9, 311, et Minervæ

Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troës.
Et, si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis:
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem cædisque insana cupido
Egit in adversos.
Principio Phalerim et, succiso poplite, Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergus: Juno vires animumque ministrat.
Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;

754. Ante Heins. *illi in p.*, quod, Pier. et suos sequutus, ejecit.——756. *Defugiunt*, *Deffugiunt*, duo Burm.——757. *ea c. fuisset* Zulich. v. ad lib. VIII, 396. Totus versus exciderat Goth. tert. hoc loco et erat insertus post vs. 759.——758. Ortuinus, Burmanno monente, malebat *admittere*. Goth. tert. *portæ*.——760. *infanda c.* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. sec. et tert. *immanis* Gud. pro div. lect.——762. *Pbalerim* recepit Heins., nam sic fere codd. habere vel *Falerim*. Vulg. *Falarim*, quod tamen analogiam sermonis habet. Priscian. lib. VII *Fabarim*, ut a fluvio Sabinorum nomen habeat; sed in Trojanum hominem non cadit. Alii: *Falaris*, *Falorim*. Tum *Gygem*, *Cygen*.——763. *hic* pr. Hamb. *huic* Ven. *in raptas* Rom. *E. arreptas* Goth. sec. Idem fere versus inf. XII, 330.——764. *In tergus* Heins. e Rom. et Carisio. At vulgo: *In tergum*. vid. Heins. *Integrum* Franc. et Serv. ad Æn. I, 211.——765. *Halyn*, *Halin*, *Halim*, *Alim*, *Alym* in codd. *Halym* Heins. e vetustioribus. Idem *confixa* tuetur contra

nervæ Iliad. υ, 438 sqq., ubi dea ποιῇ ἴκελα μάλα ψύξασα avertit telum Hectoris ab Achille. 754. vulnus quale ap. Apollon. II, 104. 757. καὶ νύ κεν ἴπτησεν πυρὶ etc. Iliad. Θ, 217 sq., et alia exempla Iliad. α, 454, et φ, 544. Si meminisset Turnus portam castri Trojani revellere, ad suos admittendos: castrum captum fuisset a Rutulis.

762. Ordo est, inquit Serv.: Excipit (in se irruentem) et succidit poplitem; ut sup. 537 *Postibus hæsit adesis*. Idem 763 *raptas* scil. de hostilibus cadaveribus. 765. Phegeum, parma.

Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque:
Lyncea tendentem contra, ſocioſque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longe jacuit caput. Inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Unguere tela manu, ferrumque armare veneno;

contra Pierium, qui probabat *confixum*, quod ant. edd., in his Ald. pr., habent, et Medic. a m. ſec. *confixum* Parrhaſ. *et fixa* Dorvill. *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 1514, adeoque per Naugerium.——766. *M. ruentes* Sprot.——767. Totus verſus ex Homero converſus Iliad. ε, 678, ſed ſine depravationibus, quas in Virgilii codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini librarii multo imperitiores fuere quam Græci. Porro idem verſus in Ovid. Met. XIII, 258 occurrit: quo eum relegandum eſſe cenſebat Jac. Bryant: eo tamen vix h. l. carere poſſumus. v. Not.——768. *Lytea, Lingea, Ligea, Lygea, Licea*, ſcripti apud Burm. *Lyngea, Sigea*, Goth.——769. *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert.——770. *hinc uno* Zulich. et Bigot., nec male. *hic* Franc. *huic Juno* Dorvill. *huic unum* Goth. pr. *conjectum* ſec. Moret. *dejecto* Goth. tert. *concius* idem: putabis eum legiſſe *conceius*? ſed ſtipes fuit librarius. Silius XIII, 246 *Aſſequitur planta; dejectum protinus auſo Cum galea longe jacuit caput*.——772. *felicius* quatuor ap. Burm. *fallacior* Goth. tert.——773. *stringere* Schol. Statii apud Heinſ. *Fugere* idem Goth. tert.

ma transfixa confoſſum, et 766 Alcandrum et cæteros pugnam agitantes in muris *aversos* cædit, at Lyncæum *adversum*. 767. Cum hic verſus ad verbum ex Homero converſus ſit (v. Var. Lect.), ibique iidem homines ab Ulyſſe occiſi narrentur, Servius, inde apparere ait, non ad hiſtoriam ſed ad ornatum poëmatis hæc nomina pertinere. Sed quis tandem inde ornatus exiſtit? dicat aliquis. Scilicet ad ἐνάργειαν narrationis et ad animum in rem præſentem deducendum valet, ſi non omnino cæſos eſſe multos dicas, verum etiam nominatim eos perſequaris. 770. Comparant Iliad. ξ, 497. υ, 481. 771. αἵματος Σίγης—ἰσοΦάρὶς Ἀχαιοῖς etc. Iliad. σ, 49. 772. *felicior*, peritior, ut alibi quoque. *manu* vacat, ſed adjectum,

Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Muſis ;
Crethea Muſarum comitem, cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numeroſque intendere nervis : 776
Semper equos, atque arma virum, pugnaſque
canebat.
Tandem ductores, audita cæde ſuorum,
Conveniunt Teucri, Mneſtheus acerque Sereſtus ;
Palantiſque vident ſocios, hoſtemque receptum. 780
Et Mneſtheus : Quo deinde fugam, quo tenditis ?
inquit.

tert. [*Tingere* Bentleius ad Lucan. III, 266.] Hic dicat aliquis, qui tales delicias ſectatur, fuiſſe ſcriptum *Fingere*. Illud vero mireris, Julium Sab. in ſuo habuiſſe *Urguere*, idque defendere, ut ſit dictum ut *fulguere*.—— 774. *Clutium, Clycium, Clycion* alii, it. *Gluttium*. *dictum Eolide* Dorvill. ——775. *Cretea* ante Heinſ. *Crathea* qu. Moret., ſed eſt Κρηθεύς.—— 776. *que* abeſt qu. Moret. *incendere* Hugen.——777. Vix Virgilius ſecundis curis hunc verſum loco relicturus fuiſſet.——778. *a voce* Zulich. a m. pr.——780. *Pallenteſq.* Menag. pr.——781. *Tunc M.* Goth. tert. *Quo inde f.* Reg. Heinſius eleganter jungi putabat : *quo deinde fugam ?* cui bono fugam ? Sed hoc vix placere poteſt præ vulgato : *quo deinde*, ulterius, *fugam, quo tenditis ?* Ven. et Montalb. *fuga*. Monuit tamen ipſe Heinſ. *tendere fugam* dictum eſſe, ut, *tendere iter, greſſum, curſum*.

jectum, quoniam de peritia agitur ; ἰὲς χείσθαι, non niſi admodum barbarorum populorum mos, in Iliade vix occurrit, ſed in Od. λ, 260. 774 ſq. ſuaves verſus de Cretheo lyrico, quorum præclara imitatio eſt in Leonida Gloverii, ubi de Ariſtandro IV, 213 ſqq. (lib. V, 239). Fuit vir doctus, qui Horatium reſpici putaret, ne poëtæ amiciſſimus homo plane in Maronianis carminibus præteritus videretur. Sed talia affirmare et refellere æque in promtu eſt. 776. Proprie *intenduntur nervi* ſeu fides, ſed cum iis ipſis intenduntur *ſoni*, pro quibus doctius *numeros* poſuit : ſunt enim ſoni numeroſi, ſi arte eliciuntur. *equos*, ut Homericum ἵππους, currus dixit : non equeſtres curſus ; nam adjicit *arma* et *pugnas*.

778. *Tandem*. Bene Serv. " Servat τὸ πρέπον, ne præſentibus ducibus Turnus tot ſtrages feciſſe videatur." 781. 782. Ajacem hic reddit ex Iliad. ο, 732 ſeqq. Ἠέ τινὰς φαμεν

Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, et veſtris, o cives, undique ſæptus
Aggeribus, tantas ſtrages inpune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
Et magni Æneæ ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus adcenſi firmantur, et agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit infenſis; at territus ille,

782. *quæve ultra* Gud. et alter Mentel. Parrhaſ. et Franc. *quæ ultra jam* Exc. Burm. *quæve altera mœnia* ſec. Moret.——783. *noſtris* Ven. *e noſtris* Lutat. ad Stat. II Theb. 620. *cives o veſtris* Montalb.——784. *tanti* Goth. tert.——785. *primo juvenum* Goth. pr. *tot dederit* tert.——786. *Nonne* Medic. a m. ſec. male *deorum* vel *malorum* Gud.——788. *in agmine* pr. Hamburg.——789. *e. pugnæ* Rom. Montalb. et tres recentiores Burmanni cum Goth. tert.——790. *quæ c. unda* Rom. et alii Pier., idem Medic. et cæteri vetuſtiores Heinſii, etiam Jul. Sabinus; nec *amni*, quod Naugerius Ald. tert. intulit, niſi in recentioribus fere, etiam Goth. tert., et habet interpretamenti ſpeciem. Prætulit tamen Heinſius ut elegantius, nec immerito; quæri modo poteſt, an Maro id, quod elegantius eſſet, ubique maluerit.——791. *hic* Moret. qu. *infiſtere* Dorvill.——792. *ceu Pœnum* conj. Schrader. e XII, 4.——793. *ac* Franc. *adterritus* Reg.

φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω; Ἦ τι τεῖχος ἄμεινον etc. 786. *infelicis patriæ* in nova Troja redditæ. *veterum deorum*, Penatium, quos alias *patrios*, a patribus acceptos, appellat; quique nunc urbe capta in hoſtium manus venturi ſunt. 788. Ornat ſimplicitatem Homerici verſus Iliad. ζ, 106. ε, 342.

789. Diſceſſus Turni impavidi et animoſi in ipſa fuga egregie ornatus eſt; nec tamen Ajacis illum nobilem diſceſſum (Iliad. λ, 543 ſeqq. 555 ſqq.) ſuperatum dicam. 790. A dextra parte caſtra ad Tiberim pertingebant. v. ſup. 469, et vid. Excurſ. III ad VII. 792. Comparatio Homerica, ſed admodum

Aſper, acerba tuens, retro redit ; et neque terga
Ira dare aut virtus patitur : nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis eſt per tela viroſque.
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Inproperata refert, et mens exæſtuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaſerat hoſtes :
Bis confuſa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e caſtris propere coit omnis in unum.
Nec contra vires audet Saturnia Juno

794. *retro dedit* Montalb. et Ven. *at neque* Bigot. *ac* Goth. tert.—— 795. *ac v.* Zulich. *et* pr. Hamb. et Dorvill. *neque t.* Rom.——796. *Ille equidem* Franc. *per tela per hoſtes* Ven. Cæterum non video, cur interpunctione tam dirum orationem efficere placeat, *Ille, quidem hoc c.*, nec retinere id, quod ſe offert : *nec t. contra Ille quidem, hoc cupiens* (h. quamvis cupiens), *potis eſt* etc., aut id, quod ſupra poſuimus.——799. *eum* Ven. *tum bis* pr. Hamb. *in medios* Franc. *invaſerat* Leid.—— 800. *confuſa* Heinſ. repoſuit ; ſic enim omnes ejus codd., uno alterove recentis notæ exceptis. Ita tamen jam ed. Ald. pr. et ſec. Verum mox Ald. tert. Naugerio correctore in edd. intulit *converſa*. Recte vero Heinſ. monet, putidum eſſe *converſa a. vertit*. In Goth. ſec. *confuſa*, tert. *confiſa*, pr. *converſa*.——802. *audet Saturnia Turno* Goth. tert., audiendus ille, ſi auctoritatem haberet.

modum variata, ex eodem loco Iliad. λ, 547 ſqq. Variavit tamen eam ipſe Homerus alio loco egregie Iliad. ε, 108—113. 794. *acerba tuens* δεινὰ δεχόμενος. Sed de terribili adſpectu eadem verba jam poſuit Lucret. V, 34.

802. Ergo tacite intelligi vult poëta, Junonem pugnæ huic interfuiſſe præſentem. Quod ſæpe monuimus, poëtam deorum interventu minus feliciter uti, quam Homerum, qui rerum actum non minus diis quam hominibus aſſignaverat, hoc quoque loco inculcandum videtur.

Juno enim, ſi recte judicamus, nunc inducitur neceſſitatis magis cauſſa ad expediendam rem, quam rerum ordine ita poſtulante. Deam enim rebus gerendis intereſſe nondum vidimus, niſi v. 725, ubi illa avertit ictum haſtæ a Turno, et v. 764 *Juno vires animumque miniſtrat* ; hoc vero poterat facere ex alto ; et oblitus eſt poëta interponere eam præſentem pugnantibus deſcenſu ex Olympo facto, ut Jupiter nunc

Iris

Sufficere; aëriam cœlo nam Juppiter Irim
Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clipeo juvenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextra valet: injectis ſic undique telis
Obruitur. Strepit adſiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et ſaxis ſolida æra fatiſcunt;

803. *in cælo* Hamb. ſec. *jam* quidam apud Serv. ad V Æn. 606. *Irin* et v. 804 *Dimiſit* vel *Dimittit* Franc. *miſit* aliquot Pier. Non aſſequor, quid Villebrune ad Silium I, 113 ſibi velit: " *dicta*. Virgil. IX, 804, ubi contra fidem codicum nonnulli legunt *juſſa*. "——806. *none* Parrhaſ. *juvenis clypeo* Mentel. pr.——807. *objectis* Macrob. VI, 3. *invectis* Goth. tert., perperam.——809. *Singultu* alter Hamb.

Irim mittere poſſet, quæ eam recedere juberet. Tamen vel ſic imitatio nimis manifeſta eſt ex Iliad. Σ, 397 ſq. Ω, 157 ſq. et al., et Iris jam libri hujus init. mandatis Junonis ad Turnum perferendis partes, a poëta impoſitas, peregerat: quod bis in eodem libro vix putem ſuaviter factum. 802. non audet Juno vires ſufficere Turno contra Trojanorum agmen, ut adhuc feciſſe intelligenda vſ. 764. 806 ſq. Totum locum eſſe Homericum notarunt omnes. Ajacem ex Iliad. Ψ, 102 ſqq. refert Turnus: et eſt locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa accepit ab Ennio, qui Homericos verſus jam ante expreſſerat. Locum ex Annal. XV adſcripſit Macrob. VI Sat. 3 dignum, qui hic quoque legatur: In bello Iſtrico verſans poëta pugnam Iſtrorum cum Cœlio Tribuno deſcribebat: *Undique convenient, velut imber, tela Tribuno. Conſtiguntque parmam: tinnit haſtilibus umbo, Ærato ſonitu galeæ: ſed nec pote quiſquam Undique nitendo corpus* (Tribuni) *diſcerpere ferro. Semper abundanteis haſtas frangitque quatitque. Totum ſudor habet corpus; multumque laborat; Nec reſpirandi ſit copia præpete ferro. Iſtri tela manu jacientis follicitabant. Occumbunt multi lato ferroque lapſuque Aut intra muros aut extra præcipe caſu.* Quem talis poëta præceſſit, qualem hic Ennium videmus, cum in orationis ornatu poëtico ad ſummum potuiſſe pervenire mirandum non eſt. Jam, cui libet, comparet imitatorem alium, Statium II Theb. in Tydeo inſidiis Thebanorum oppreſſo 527 ſeqq. 602 ſq. et ad h. l. 668 ſqq.

806. *tantum—ſic*; ſatis reſiſtere—adeo obruitur telis tantum, quantum. 809. *fatiſcunt æra*, cedunt ictibus, galea, nam de-

Diſcuſſæque jubæ capiti ; nec ſufficit umbo
Ictibus ; ingeminant haſtis et Troës et ipſe
Fulmineus Mneſtheus. Tum toto corpore ſudor
Liquitur, et piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit ; feſſos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit. Ille ſuo cum gurgite flavo
Adcepit venientem, ac mollibus extulit undis ;
Et lætum ſociis abluta cæde remiſit.

810. *Diffuſæque* Zulich.——812. *Cum t.* duo Burm. *torto* ejuſd. Exc. ——813. *Linquitur* Dorvill.——814. *Fulmen* Macrob. ibid. cum Goth. tert. *feſſus agit* Goth. tert. Mox vulgo : *æger a.*, ut lib. V, 432 idem hemiſtichium occurrit. Sed *acer anhelitus* quoſdam olim legiſſe Servianis proditum erat ; hoc arripuit Heinſius, ut varietur oratio ; enim tales mutationes Virgilio frequentes : v. eum ad h. l. et ad Ecl. V, 37.——815. *Cum d.* pr. Moret. *ſaltu præceps* Gud.——816. *gurgite vaſto* idem et Mentel. ſec. Goth. ſec.——817. *Excepit* Erf. *fugientem* plerique Pier. et aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf.——818. *obluta* Montalb. *oblata* Franc. et Dorvill. *remittit* ſec. Moret.

de hac agitur, agit rimas, rumpitur. conf. ad Georg. I, 180; itaque cum dilectu adjectum epitheton : *ſolida*. 813. *Sudor piceum flumen agit* ; hoc eſt, ſordidum. *Serv.* ; pulvere et cruore. 815. v. ſup. ad v. 790. 816. *ſuo cum gurgite* aut ut vacet *cum*, ut ſæpe, aut ut capiatur ac ſi eſſet *in*. Sic σὺν pro *in*. Exempla v. ap. Vauvill. ad Sophocl. To. II, p. 18 et alibi. 817. 818. Scilicet ſecundo flumine parvo intervallo delatus ad ſuos pervenire debuit. *mollibus* ornans epitheton, et ſimpliciter naturam aquæ refert. 818. *abluta cæde* ; ornamentum ex adjunctis arreptum eſt ; nihil amplius : *cæde* h. ſanguine.

EXCURSUS I.ª

Narrata de Ænea et Anchiſe ante belli Trojani tempora.

Lib. IX, 263. 264 *Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis Pocula, devicta genitor quæ cepit Ariſba.* Ad res ante bellum Trojanum geſtas, adeoque ad τὰ προομηρικὰ hoc pertinere in Notis profeſſus ſum; nam, quod in Servio ex obſcuro homine Abante ἐν τοῖς Τρωϊκοῖς allatum eſt e fabulis inde ab excidio memoratis, poëta reſpicere non potuit: quippe qui Æneam ſtatim a capta urbe diſcedere juſſit nec in Troade novas res moliri.

Verum rerum ante bellum Trojanum geſtarum omnino obſcurior eſt memoria, quam earum, quæ urbem captam exceperunt. Nihil forte deſideraremus, ſi *Carmen Cyprium* ſupereſſet: de quo vid. ad lib. II Exc. I, p. 275 ſq. Neque igitur indigne feremus, ſi de capta ab Anchiſe Ariſba nihil aliunde innotuit; adeo ut dubitari quoque poſſit, ſitne Troadis an Leſbi urbs hoc loco intelligenda. Miſſo tamen hoc, quandoquidem ſemel in hanc queſtionem incidimus, age videamus alia, quæ de Ænea et Anchiſe ante belli Trojani tempora, quæ Homerus attigit, narrata forte reperiri poſſunt: abſolvemus ſic omnem rerum Æneæ memoriam in his Excurſibus paſſim expoſitam.

Ut igitur omittam illa, quæ de Anchiſæ ſtirpe a Dardano per Troëm, Aſſaracum, Capyn ducta (vid. Exc. VI ad lib. III) tum de Æneæ natalibus ex Veneris et Anchiſæ congreſſu ſatis nota ſunt: vid. Iliad. υ, 214 ſq., ibique Schol. ex Acuſilao, Hymn. in Venerem, et cf. Apollod. III, 12, 2 cum Notis, et Meziriac. ad Ovid. Heroid. P. II, p. 142; commemorabo reliqua, partim minus obvia, partim ad Virgilianum carmen propius ſpectantia.

Æneam *Trojanum* appellatum, Trojæ quoque *domum Anchiſæ*, incoluiſſe lib. II, 299 audivimus. Eo tamen non niſi ſub belli Trojani tempus deveniſſe putandus eſt: *Dardanum* urbem ille tenebat haud longe ab Ilio diſſitam; Dardanios quoque adduxerat: Iliad. β, 819. cf. ſup. Exc. XVII ad lib. II.

Natales tamen ejus ad montem Idam, qui imminebat urbi, referuntur; quippe Anchiſes a Venere in monte Ida, cum armenta paſceret, amatus eſt: ut vel ex Iliad. β, 821 memineris: et ex Heſiod. Θ. 1007—1009, multoque magis ex Hymno Homerico: niſi carminis potius epici fragmentum illud eſt, ea parte, qua deficit, hymni clauſula ſuppletum *. Addit Maro, ad Simoëntem genitum eſſe Æneam: Æn. I, 618 *Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?*

Nutritum Æneam a Nymphis, et quidem Dryadibus, ſuaviter narratum eſt in eodem Hymno 258 ſqq. Educatum mox in Alcathoi domo, qui ejus ſororem matrimonio habebat, docet Homerus Iliad. ν, 465. 466. Apud Xenophontem de Venat. pr. inter eos memoratur, qui a Chirone enutriti fuere, figmento hiſtoriarum rationi adverſante.

Pavit tamen Æneas, more priſcæ ætatis armenta in monte Ida; et quidem ſub ipſum tempus belli Trojani; nam oppreſſus ille in ſolitudine ab Achille vix fuga ſibi conſuluerat; cumque Lyrneſſum confugiſſet, Achille ad eam urbem oppugnandam advolante, fugatus et inde eſt Æneas: Iliad. υ, 90—96. 187—194. Latius hæc perſequutus erat auctor Cypriorum: in cujus argumento apud Proclum † hæc habentur: κἄπειτα ἀπελαύνει (Achilles) τὰς Αἰνείᾳ βόας· καὶ Λυρνησσὸν καὶ Πήδασον πορθεῖ—

Idem tamen Æneas jam antea Paridi comes navigationis in Græciam additus fuerat: καὶ ἡ Ἀφροδίτη Αἰνείαν συμπλεῖν αὐτῷ κελεύει, idem Proclus ſecundum Carmen Cyprium ‡.

Cum Trojam acceſſiſſet, e ſocietatis cum Priamo lege, ut auxilium ferret, ſimultas inter ipſum et Priamum Priamique filios inciderat; unde et iraſci eum Priamo et pugnam detrectare ſuſpicio erat: Iliad. υ, 459 ſq. Refrixiſſe videri poſſunt animi ea de cauſſa, quod Æneas ſublata Priami ſtirpe regnum ſibi promittere viſus erat. Eo enim alludit Iliad. υ, 180 Ἐλπόμενον Τρώεσσιν ἀνάξειν ἠνεμοδάμοισι (μετὰ, διὰ) Τιμῆς τῆς Πριάμου· etſi eos verſus judicio ſuo ſuſtulerant Grammatici veteres. Inter Paridem

* Docte de eo nuper egit, ejuſque cum argumentum conſtituit tum fabulam illuſtravit Groddeck noſter in Commentat. de Homer. Hymn. rel. pag. 40.

† In *Bibliothek der alten Litterur* I Band pag. 26.

‡ Eod. loc. pag. 23.

dem maxime et Æneam odia exarſiſſe Menecrates Xanthius tradiderat: cf. Dionyſ. Hal. I, 48.

Æneæ res geſtas ab Homero narratas ex Iliade enotare nihil attinet. Congreſſum ejus cum Diomede Iliad. ε et alterum cum Achille Iliad. υ ipſe Virgilius attigit, dum his pugnæ diſcrimine ereptum eum a Venere ait Æn. IV, 228. In caſtrorum oppugnatione unam e turmis ducebat Æneas Iliad. μ, 98. ν, 459. 468 ſq., iterum in pugna circa Patrocli occiſi corpus cum Hectore primas partes agit ρ, 484 ſq. Quæ poſt Iliadis argumenti tempora geſta ſunt, in Quinto Smyrnæo inpr. XIII, 145 ſqq. cognoſcere licet. Ea autem, quæ ſub ipſum Trojæ excidium peregerit, narravit Maro lib. II, ad quem cf. Exc. XVII et XIII.

Urbe capta in montem Idam ſeceſſit. Apud Leſcheum, uti nunc ex Proclo didicimus (p. 38), ſtatim ab oſtento per Laocoontem a ſerpentibus enectum objecto diſceſſum in montem Idam Æneas parat. Ad Leſchei ductum, quod ſuſpicari licet, exponit nonnulla Quintus XIII, 300 ſq. Reliqua poſt ejus diſceſſum diverſis locis illuſtravimus. Actum *de erroribus Æneæ* Exc. I, et *de errorum annis* Exc. II ad lib. III; *de acceſſu ad Siciliam* Exc. I ad lib. V; *de acceſſu ad Italiam* Exc. IV ad lib. VI, et Exc. II ad lib. VII; add. Diſquiſ. II; *de fatis inde ab adventu in Italiam* Exc. III ad lib. XII; *de prædictionibus deorum, ad quas ille rerum gerendarum curſum rexit*, Diſquiſ. II.

EXCURSUS I.

De deorum interventu in Æneide; et unde poëtæ acceperint ea ſigna, quæ præſentiam numinis arguunt.

IX, 638 *Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo Deſuper Auſonias acies urbemque videbat.* Non placet quod in inducendis diis Virgilius, nec de opportunitate et artificio juncturæ nec de varietate ſollicitus fuit; nam quoties ad deos redit oratio et ad partes, quas ipſi in rebus gerendis tuendas habent, fere ſatis habet inſerere illam particulam, initio facto a vocula *interea*, v. c. X, 1 *Panditur interea*, v. 606 *Junonem interea*, XI, 532 *Velocem interea*; ad quem locum Servius quoque abruptum et vituperabilem tranſitum notavit. Aliam rationem poëta h. l. ſequitur, verum et in hac fere eadem ſemper chorda oberrat: Apollo tum *forte* deſuper pugnam ad novam Trojam ſpectabat. Atqui nec aliter Æn. I, 223 *Et jam finis erat, cum Jupiter æthere ſummo Deſpiciens mare—Conſtitit et Libyæ defixit lumina regni.*

Iterum lib. VII, 286 Juno ab Argis redux *forte* proſpicit Æneam ad Italiæ littus claſſem appellentem, et XII, 134 *At Juno e ſummo Proſpiciens tumulo* etc. Defendi forte poſſunt loca inf. lib. XI, 725 ſqq. XII, 792 ſqq. Et ſunt alia felicius inſtituta, ut lib. IV, 219 ſq. V, 604 ſq. Apud Homerum deos ſedere et Achivorum Trojanorumque prælia proſpicere non miramur, cum partes deorum quiſque ſuas tuendas ſuſtineat: at Apollo hic otioſus plane ſedere, nec poëta ſatis provide curaſſe videri poteſt, ut ejus ſollicitudinem de exitu rerum commodo loco commemoraret. Si tamen ſubtilius ac diligentius deliberes, ſtatim animo occurrent hæc: Apollo non modo vaticiniorum de Æneæ et poſteritatis in Italia ſede auctor, idemque jam apud Homerum Trojanis rebus et Æneæ ſtudens, fuit: verum ille etiam inter deos inprimis is erat, qui gentem Juliam inſigni favore, inſigniter per pugnam Actiacam declarato (vid ſup. VIII, 704 ſqq.), amplecteretur; idemque Palatino templo ornatus fuit. Sed et aliis locis meliorem rationem reperit Maro, ut lib. I, 124 ſqq., ubi *Neptunus magno miſceri murmure pontum Emiſſamque hiemem ſenſit*; lib. IV, 219 audit Jupiter preces Iarbæ et ſic Didonem Æneamque reſpicit. Ut tamen h. l. Apolline uteretur, inductus maxime Homericis aliquot locis videri poteſt, inprimis Iliad. ε, 433. 445. ϛ, 323 ſq., ubi Apollo Æneæ occurſat, priore loco etiam ex prælio vulneratum ſervat, ut h. l. Aſcanium a præliando dehortatur.

Cæterum idem Apollo paullo poſt vſſ. 659. 660 agnoſcitur: *agnovere deum proceres divinaque tela Dardanidæ pharetramque fuga ſenſere ſonantem.* Ergo in *fuga* h. in diſceſſu, Butæ formam exuerat Apollo, divinam receperat. Cf. Exc. XIII ad Æn. I, ubi poëtarum hujus phantaſmatis ornamenta, tractandorumque eorum modi ac viæ a me expoſitæ ſunt. Originem et cauſſam hujus phantaſmatis hominum mentibus ſubnati partim jam eodem loco pag. 146 (ed. pr. pag. 121) innueram, partim nunc diſertius exponam. Scilicet cum nec noſtris animis facile ſit, quoties numen cogitamus, a ſpecie humani oris mentem avocare, tum multo magis rudium hominum animis inſidet ſpecies numinis aliqua et forma humanæ ſimilis; nec aliter id fieri potuit, antequam ſubtilior philoſophia cogitationem de deo ad Mentem, Νοῦν, avocavit. Neceſſe adeo fuit, ut divinæ naturæ tribuerentur ea, quæ naturæ humanæ communia ſunt: niſi quod majora pro naturæ humanæ modulo eſſe credebantur.

Conſen-

Conſentit in hoc omnis vetuſtas, etiam patriarcharum et Judaicæ gentis; conſentit omnis barbarorum ac ferorum populorum ſtirps; ipſa natura humana. Jam prouti cultu ingeniorum aut nullo, aut aliquo, aut exquiſitiore imbutæ ſunt gentes, dii aut robore, aut ſagacitate et prudentia, aut opibus et potentia excellentes occurrunt; ita ad ſuæ naturæ modulum fingit numen humana mens; quoque ea ipſa perfectior et divinæ ſimilior, etſi infinitis intervallis, aliquando erit reddita, eo veriora et digniora Numine cogitabit. Secundum hæc facile eſt ad intelligendum, quamdiu ſpeciem divinæ naturæ ad humanam attemperavit antiquitas, ei debuiſſe opinionem de occurſu, apparitione et contubernio deorum familiarem eſſe; inprimis cum locis adeo, terris et urbibus, deos ſuos tutelares aſſignarent. Imbuere iſta opinione hominum animos multo magis debuit ſolitudo ruris ac ſilvarum; raris hominum commerciis et advenarum acceſſibus: potueruntque credi deorum ſpecies oculis objectæ, inprimis hominum, qui religioſo metu tenerentur; cf. Odyſſ. ν, 201 ſqq. Opinionem illam acceptam retinuit poſteritas, et vulgo narrata in miraculum auxit. Quid? quod ipſe ſermo hominum rudium nullam aliam, niſi ab oculorum ſenſu petitam, ſpeciem deorum admittere potuit; quodque in vulgarem loquentium uſum converſum hoc fuit, ut, quicquid eveniſſe dicere vellent, a deo factum et peractum eſſe dicerent: quod nemini non in Homeri lectione vel paucorum verſuum occurrere debuit. Nihil in his eſſe video, quod tam mirum videri debeat, quomodo in hominum animos venerit; ſed probabili aliquo judicio humanis ingeniis infidere ea opinio ubique et omni tempore debuit, et adhuc infidet barbaris populis, quotquot divinæ naturæ forma humana animos habent imbutos, modo non ab omni humanitatis cultu alieni ſint; nam quomodo eorum hominum, qui per hieroglypha ad animantium formas divinam ſpeciem revocarunt, animi affecti ſint, quæque phantaſmata aut olim Ægyptiorum aut nunc Indorum mentibus ſint objecta, quoties deos cogitant, non facile licet aſſequi; quo ipſo neceſſe eſt, innumera iis alia a noſtro percipiendi et cogitandi more diverſa et aliena occurrere, de quibus nos male ac perperam judicamus, cum eaſdem notiones rerum animo non circumferimus. Græci autem veteres multo magis proclives ad eam opinionem amplectendam eſſe debuere, quandoquidem iis hoc tamquam proprium tribuitur ab Herodoto I, 131 τὸν θεὸν ἀνθρωποειδέα eſſe, quem locum accurate expoſitum nuper vidimus ab Abb. Foucher

cher in *Mem. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXXV pr. Firmata est ea opinio et in habitum animi deducta per signa deorum in fanis et sacellis obvia; cumque ab eadem opinione suorum operum protypum ars accepisset, moxque docte elaborasset, deorum species ad summæ alicujus pulchritudinis speciem est adumbrata, certo ætatis et characteris discrimine variata. Profecere iterum ex artis profectu poëtæ, ita v. c. Apollini et Baccho promissa coma, Jovi oris majestas, et sic porro aliis diis alia, per omnes ætates constarent inter poëtas æque et artifices. cf. Commentationem *de formis deorum Græciæ earumque auctoribus* To. VIII Commentatt. Soc. Gotting. Hæc omnia cum accepissent poëtæ, quibus nihil exoptatius esse poterat, quam species deorum humana, vires corporis majores, motus celerrimus, forma oris pulcherrima, iis illi ita usi sunt, ut ea sibi tamquam propria facerent, inprimis in poësi epica, utque in usum poëticum perpetuum transferrent, inprimis ubi iis vestigiis insistebant, ut deorum ministeriis pleraque exsequerentur: cf. Disquis. I de carmine epico. Neque vero ea opinio præsentiæ numinis inter istos quidem populos tolli potuit, nisi ex quo philosophorum subtilior disputatio, et sanctorum vatum accuratior doctrina, ab omni corpore segregavit divinam naturam.

EXCURSUS II.

De insula Inarime et de Arimis.

IX, 715. 716 *Tum sonitu Prochyta alta fremit, durumque cubile Inarime Jovis imperiis imposita Typhöeo.* Promontorio Campaniæ Misseno objectæ sunt insulæ *Prochyta* (nunc *Procida*) et altera paullo major, *Pithecusa* seu *Ænaria* (nunc *Ischia*). *Pithecusæ* fere plurali numero efferri solent, seu quoniam Prochyta sub eodem nomine fuit comprehensa, seu quod plures aliquando fuere. Sunt enim auctores, qui Pithecusas ab Ænaria discernant. Esse eas partes continentis avulsas, et constans fama obtinuit (vid. Cluver. Ital. Ant. IV, 4) et ipsa res locorumque facies probabile facit; subterraneis enim ignibus sæpe Pithecusæ exarserunt. vid. inprimis Strabon. V, p. 379 f. sqq. Plin. II, 88. Mirab. Aud. 36, conf. Wernsdorf. V. C. Exc. III ad Ætnam Tom. IV, p. 354 sqq. Cum autem veteris sermonis et phantasmatum, quæ inde poëtæ susceperant, ratio ita ferret, ut terrarum motus et ignium subterraneorum explosiones gigantibus terræ inclusis tribuerent: quod cum primo narrasset de Typhöeo

phöeo Heſiodus ſine omni loci mentione Θ. 859 ſqq. fabula haud dubie ex Oriente accepta, deductum mox eſt ad Ciliciam, Syriam, lacum Sirbonidem et Aſphaltiten, ad Aſiæ Catacecaumenen et Phrygiam (vid. Weſſel. ad Diod. V, 71. cf. Apollod. I, 6, 3, et ibi Not. p. 77 ſqq.); ita tractum eſt etiam ad hanc inſulam, impoſitam eam eſſe Typhöeo, quod idem de *Arimis* ſuis narraverat Homerus Iliad. β, 783. *Arimos* hos jam inter veteres alios in Myſiæ ſeu Lydiæ parte, alios in Cilicia, in Syria alios reperiſſe; fuiſſe tandem etiam, qui in Pithecuſis inſulis collocarent, narrat Strabo lib. XIII, p. 929 C. Ex his patet, Virgilium noſtrum non fuiſſe primum, qui errorem hunc committeret, ut Arimos ad hanc inſulam tranaferret. Multo minus ille adverſus grammaticam rationem *Inarimen* facere potuit ex Εἰν Ἀρίμοις, quæ vel τὰ Ἄριμα vel οἱ Ἄριμοι fuerunt. Suſpicor fuiſſe aliquem ex antiquis poëtis latinis, qui Iliadem latine reddiderunt, inter quos Cn. Mattius fuit, qui aut male acceperit aut male interpretatus ſit *In Arima*, unde facta eſt *Inarima* vel *Inarime*. An unquam nomen hoc Pithecuſarum communi uſu frequentatum ſit, dubito; videtur illud inter poëtas ſe continuiſſe. Mature tamen Typhöeus ad hæc Italiæ loca ignibus cæcis celebrata revocatus fuit, ut docet Pindari locus mox laudandus. Tradit quoque Schol. Apollonii ad lib. II, 1214, Pherecydem jam Tiphoni Pithecuſam inſulam injectam narraſſe. Obvia inde poëtis et facilis fuit inſulæ comparatio cum Arimis Homeri et deflexio nominis in Arimen. Miro autem caſu accidit, ut Etruſcis *arimi* dicerentur ſimii, qui Græcis πίθηκοι, ſecundum Strabon l. c.; quod ſi ita ſe habuit, tanto proclivior fuit permutandorum locorum error. Alium, ſed indoctiorem, verborum luſum, etſi ſibi probatum, Plinius memorat: *a figlinis doliariorum* dictum Pithecuſam. A πίθος tamen quomodo Πιθηκοῦσσαι formari potuerint, non ſatis intelligitur; quod ab eo eſt πίθακνη vix πίθηκνη pronuntiatum eſt.

Quod Plinius appoſuit lib. III, 6: Ænaria, *Homero Inarime dicta*, parum accurate eſſe pronuntiatum quilibet facile videt. Virgilium autem in inſulæ nomine ſequuti ſunt Ovidius, Silius et alii poëtæ; etiam Livius in loco a Servio adſcripto: loca adſcripta nunc videbis a Wernſdorf. p. 359.

Homeri vero, ut et hoc addam, et Heſiodi quoque Theog. 304 *Arimi* ſeu, quod malim, *Arima*, τὰ Ἄριμα ſc. ὄρη, haud dubie in Aſia quærenda ſunt: ſique a vetuſtioribus auctoribus, Æſchylo in Prom. 351. Pindar. Pyth. I, 32, eſt ſtandum, in Cilicia;

Cilicia; quæ quidem, una cum magno minoris Aſiæ et per Phrygiæ, Myſiæ, ac Lydiæ fines continuato tractu, ignibus ſubterraneis olim arſit. Vide Strabonem et aliis locis et p. 928. 930. cf. Euſtath. ad l. c. Homeri. Itaque in iis locis omnibus Typhon fulmine proſtratus narrari potuit et narratus eſt a multis. Solent tamen ſcriptores unum plerumque ex cæteris locis omnibus Typhoni aſſignare, ut Mæoniam Livius XCIV apud Servium ad h. l. Cum a Syris ſeu Aramæis Ciliciæ pars olim inhabitata fuerit, mirum non eſt, nomen eorum ſerius, forte ad Homerum uſque, in iis locis ſuperſtes adeoque Arimos montes in Cilicia dictos fuiſſe. Ad Syriam autem propter nomen illud fabulam Homericam trahere ac transferre vix licet.

Cum de his Homeri et Virgilii locis tot extent virorum doctorum diſputationes, apponere hic viſum eſt ea, quæ inter innumera perperam aſſerta idoneis rerum argumentis, ſaltem probabili judicio, memorari poſſe videntur.

Pallas — parmamque ferens haſtamque trementem. Aen. II. 175.